

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO 30-MEČIUI
1990–2020

Sendvaris

Versmė
Vilnius
2019

ISSN 1822-489X

Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys

Sendvaris

Serijos „Lietuvos valsčiai“ monografijos „Sendvaris“ išanginė knyga (netaisoma elektroninė versija); serijoje nenumeriuojama

Vyriausioji redaktorė sudarytoja
LIUCIJA KYGUOLYTĖ-ŠEPUTĖ

Atsakingoji redaktorė
ŽIVILĖ DRISKIUVIENĖ

Kalbos redaktorės
TERESĖ GUŽAUSKIENĖ, ANGELĖ RIMŠEVIČIENĖ,
DANGUOLĖ VANAGAITĖ (Gamtos skyrius)

Korektorė
VIDA KASPARAVIČIENĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Principinio maketo dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Maketuotoja
SIGRIDA JUOZAPAITYTĖ

Kompiuterių informacinių sistemų specialistė
RIMGAILĖ PILKIONIENĖ

Rengėjas ir leidėjas
VŠĮ „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas Petras Jonušas)

Pagrindiniai finansuotojai ir rėmėjai
Klaipėdos rajono savivaldybės administracija, UAB „Mida LT“, UAB „Vitransa“,
Baukštinių bendruomenė, Loreta Kuprienė, Birutė Tamušauskienė,
Antanas Simonas Tamušauskas, UAB „Konversita“, „Versmės“ leidykla

*Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir juose pateiktą informaciją
atsako straipsnių autoriai.*

Turinys

9 Pratarinė

GAMTA

- 13 *Albertas Bitinas, Aldona Damušytė.* Žemės paviršius ir gelmės
- 20 *Angelija Bučienė, Lina Kuisė.* Sendvario valsčiaus paviršiniai vandenys ir jų būklė
- 37 *Marija Eidukevičienė.* Dirvožemis
- 41 *Audronė Galvonaitė.* Klimatas ir jo kaita
- 56 *Rita Nekrošienė.* Augmenija
- 72 *Algimantas Petraitis, Rita Jančiauskienė, Airina Salytė.* Gyvūnija
- 130 *Algimantas Petraitis, Karolis Šežikas.* Medžiojamieji gyvūnai

ISTORIJA

- 137 *Mindaugas Grikpėdis.* Klemiškės kapinynas
- 147 *Dovilė Baltramiejūnaitė.* Slengių kapinynas ir neįtvirtinta sodybvietė
- 153 *Linas Tamulynas.* Aukštkiemių (buv. Oberhof, Kr. Memel) kapinynas (Klaipėdos r.) ir jo tyrimai
- 163 *Martynas Purvinas, Marija Purvinienė.* Senosios kapinės ir antkapiniai paminklai Sendvario apylinkėse
- 180 *Martynas Purvinas.* Dvarų Sendvario apylinkėse raida XVIII a. pabaigoje–XX a.
- 236 *Sigitas Žilionis.* Klaipėdos radijo stotis Jakuose (1936–1944)
- 245 *Sabina Vinciūnienė.* Tremtis ir rezistencija Sendvario valsčiuje
- 289 *Aušra Kavaliauskienė.* Ozulos Rūtos Žvilauskienės (Ilgaudaitės) prisiminimai
- 294 *Ona Majienė.* Mokytojos prisiminimai
- 295 *Daiva Verkulevičiūtė-Kriukienė.* Sendvario seniūnijos gyventojų kaita

ISTORIJA. KULTŪRA

- 309 *Aleksandra Batuchina.* Sendvario seniūnijos švietimas ir kultūra: istorinis regionas ir jo palikimas

321 *Julijona Laimutė Rimkienė (Venslovaitė). Kultūros verpetai*

327 *Birutė Krulienė. Eilėraščiai*

KALBA

329 *Jonas Bukantis. Sendvario-Trušelių šnekta*

340 *Dalia Kiseliūnaitė. Sendvario seniūnijos vietovardžiai*

353 *Lietuvininkų žodynėlis. Parengė Jonas Bukantis*

ŽYMESNI KRAŠTIEČIAI

357 *Julija Laima Riukienė. Mūsų tėtis*

362 *Jolanta Venskutė. Plikių suklestėjimo amžininkai –
Elena ir Antanas Ūsai*

368 *Jolanta Venskutė. Emilija Alminienė – Gindulių kaimo
metraštininkė*

372 *Jolanta Venskutė. Jonas Kavaliauskas – Sendvario seniūnijos
kultūros kvieslys*

376 *Lijana Simonaitytė-Bogušienė. Petras Simonaitis –
žmogus-šviesulys*

385 *Apie autorius*

Contents

- 9 Introduction

NATURE

- 13 *Albertas Bitinas, Aldona Damušytė*. Land surface and subsurface
- 20 *Angelija Bučienė, Lina Kuisė*. Surface waters in Sendvaris area and their state
- 37 *Marija Eidukevičienė*. The soil
- 41 *Audronė Galvonaitė*. Climate and its changes
- 56 *Rita Nekrošienė*. The plants
- 72 *Algimantas Petraitis, Rita Jankauskienė, Airina Salytė*. The wildlife
- 130 *Algimantas Petraitis, Karolis Šežikas*. Hunting animals

HISTORY

- 137 *Mindaugas Grikpėdis*. The graveyard in Klemiškė
- 147 *Dovilė Baltramiejūnaitė*. The Slengiai graveyard and an unfortified homestead
- 153 *Linus Tamulynas*. The graveyard of Aukštkiemiai (former Oberhof, Kreise Memel) (Klaipėda District) and its investigations
- 163 *Martynas Purvinas, Marija Purvinienė*. The old cemetery and tomb monuments in the area of Sendvaris
- 180 *Martynas Purvinas*. Development of manors in the area of Sendvaris from the end of 18th century to the 20th century
- 236 *Sigitas Žilionis*. Klaipėda Radio Station in Jakai (1936–1944)
- 245 *Sabina Vinciušienė*. Exile and resistance in the district of Sendvaris
- 289 *Aušra Kavaliauskienė*. The reminiscences of Ozula Rūta Žvilauskienė (Ilgaudaitė).
- 294 *Ona Majienė*. The reminiscences of a teacher

- 295 *Daiva Verkulevičiūtė-Kriukienė*. The changes in population of Sendvaris Eldership

HISTORY. CULTURE

- 309 *Aleksandra Batuchina*. Education and culture in Sendvaris Eldership: A historical region and its heritage
- 321 *Julijona Laimutė Rimkienė (Venslovaitė)*. The vortexes of culture
- 327 *Birutė Krulienė*. The poems

LANGUAGE

- 329 *Jonas Bukantis*. The subdialect of Sendvaris-Triušeliai
- 340 *Dalia Kiseliūnaitė*. The toponyms in Sendvaris area
- 353 A vocabulary of Lietuvininkai. *Prepared by Jonas Bukantis*

SOME CELEBRITIES

- 357 *Julija Laima Riukienė*. Our dad
- 362 *Lijana Sinušienė (Simonaitytė)*. Petras Simonaitis, a recognised star
- 368 *Jolanta Venskutė*. Elena and Antanas Ūsai, the contemporaries of Plikiai prosperity
- 372 *Jolanta Venskutė*. Emilija Alminienė, a chronicler of Ginduliai Village
- 376 *Jolanta Venskutė*. Jonas Kavaliauskas, a culture herald in Sendvaris Eldership
- 385 About the authors

Pratarmė

Slengiai yra Sendvario seniūnijos geografinis centras, čia įsikūrusi Slengių mokykla-daugiafunkcis centras, Sendvario seniūnijos administracinis pastatas, statoma bažnyčia, 2012 m. sausio 10 d. sukurtas ir patvirtintas Sendvario seniūnijos Slengių herbas. Slengiai įsikūrę šalia Klaipėdos miesto, todėl naujakurių susidomėjimas būtent šia teritorija labai ryškus. Per 5 metus čia gyvenančių gyventojų skaičius išaugo trigubai ir šiandien siekia daugiau nei 1 200. Slengiai ir aplinkinės gyvenvietės sparčiai auga, didėja kultūrinės, komercinės veiklos, sporto aikštynų poreikis.

6 960,35 ha ploto Sendvario seniūniją sudaro 22 kaimai, iš jų šešios didesnės gyvenvietės: Jakų, Gindulių, Trušelių, Slengių, Aukštkiemių, Mazūriškių. 2019 m. sausio 1 d. gyvena 9 871 gyvenamąją vietą deklaravęs gyventojas. Seniūnijos teritorijoje įsikūrusios įstaigos: J. Lankučio bibliotekos Gindulių ir Jakų filialai, pradinės mokyklos: Gargždų Minijos progimnazijos Jakų skyrius, Slengių mokykla-daugiafunkcinis centras, kurio darželis veikia Slengiuose ir Ginduliuose, ambulatorija Jakuose. Sendvario seniūnija yra Klaipėdos rajono vakaruose, prie rytinio Klaipėdos miesto krašto. Kartais tenka pajuokauti, kad seniūnijos pavadinimas neatitinka šių dienų realijos – turėtų vadintis „Naujadvario seniūnija“, nes daugelis namų primena naujus dvarus. Teritorija diktuoja naujus išskirtinius reikalavimus: atnaujinami ir statomi nauji valstybiniai pastatai, jie pritaikomi ugdymui, kuriasi verslas, prekybos centrai, paslaugas teikiančios įmonės.

Nuo 1995 iki 2011 m. Sendvario seniūnijoje seniūnu dirbo Juozas Lingis, o nuo 2011 m. rugsėjo į Sendvario seniūnijos seniūnės pareigas paskirta Loreta Urbutė, kuri nuo gimimo gyveno Sudmantų kaime. Per Lietuvos 100-metį ne kartą keitėsi ir administracinės teritorijos valdymo formos bei pati seniūnijos teritorija. Prieš keliasdešimt metų Sendvario apylinkei pirmininkavo Ernestas Venclova ir Janina Palileikienė, vėliau iki 1995 m. viršaičiais dirbo Adolfas Kniukšta ir Aloyzas Vaitkus.

Vos tik pradėjus dirbti, teko pastebėti, kad Sendvario seniūnijos teritorija – unikali vieta plėtros atžvilgiu. 2011 m. pabaigoje laukymėse buvo įrengtos tik elektros tiekimo dėžutės, o 2019 m. tušti laukai jau pilni naujų namų. Ko gero, vienintelė seniūnija ne tik Klaipėdos rajone, bet ir Lietuvos mastu kur gausu naujakurių ir daugėja gyventojų. 2011 m. gyventojų skaičius siekė 4 715, o 2019 m. sausio 1 d. – 9 871. Gyventojų padaugėjo daugiau nei dvigubai – problemų seniūnijai taip pat. Sendvario seniūnija sparčiai auga, todėl kyla iššūkių, norint į bendruomenės veiklą įtraukti naujakurius ir

išugdyti bendruomenių lyderius. Sugebame skatinti bendruomeniškumą, generuoti idėjas bei jas tinkamai pristatyti. Seniūno aktyvumas, bendrystė ir pokyčiai bendruomenėje jaučiami tada, kai ji turi matomą lyderį, gebantį sujungti skirtingų interesų žmones bendram tikslui – geresniam gyvenimui seniūnijoje.

Sendvario seniūnija išsiskiria ir tuo, kad čia naujakuriai užima didesnę teritorijos dalį nei senbuviai, todėl norint pasiekti aukštesnį bendruomeniškumo lygį tenka įdėti nemažai pastangų. Daugelis naujakurių yra atvykę iš miesto, todėl ne visada ieško kompromiso ar tariasi su kaimynais dėl augintinių laikymo, želdinių sodinimo ar pan. Taip pat tenka pastebėti, kad žmonės mažiau bendrauja vieni su kitais ir sprendimams priimti ieško tarpininkų – dažniausiai seniūnijos darbuotojų. Seniūnija kartu su bendruomenėmis siekia, kad žmonės labiau bendrautų, susipažintų, todėl organizuojami įvairūs susitikimai, renginiai, popietės, talkos. Labiausiai sutelkia kokia nors problema, tada gyventojai susivienija, rengia planus, kaip pagerinti gyvenimo situaciją.

Labai džiaugiuosi bendruomenių aktyvumu, be kurio neišsivaizduoju tolimo darbo. Kas, jei ne bendruomenė, pastebės prastą kelią, pavojingą medį ar sulūžusį suoliuką skvere? Be galo prasmingas seniūnijos ir bendruomenių darbas, kai gali sujungti jėgas ir padaryti ką nors gera. Taip pat bendruomenių supratinimas ir jų palaikymas padeda paspartinti įvairių iniciatyvų įgyvendinimą. Mūsų seniūnijos aktyvios bendruomenės niekada neleis nuobodžiauti, visada suplanuos darbus, kuriems įgyvendinti reikės kūrybiškumo ir pastangų.

Sendvario seniūnija turi kuo pasidžiaugti: per penkerius metus didesnėse gyvenvietėse, viešosiose erdvėse įrengti sporto aikštynai, poilsio zonos, mažiesiems gyventojams įvairios pramogos bendruomenių pastangomis su seniūnijos pagalba. Sendvario seniūnijoje yra 10 seniūnaitijų, kuriose dirba 9 seniūnaičiai. Sendvario seniūnijoje registruota 13 bendruomenių, viena religinė bendruomenė – Slengių parapija bei sporto klubas „Sendvaris“. Natūralu, kad bendruomenės žmonės vieni aktyvesni, kiti pasyvesni, bet esant kokiam idėjai tuoj visi bendruomeniškai kimbame į darbą. Galime pasidžiaugti Jakų bendruomenės centro vadovų Ingridos Narbutienės ir Kęstučio Dvariono Jakų parko pritaikymu visuomenės poreikiams. Pasinaudodami ES projektais, jie įrengė futbolo, krepšinio, tinklinio, teniso, vaikų žaidimo aikšteles, sceną renginiams, įrengė takelius per parką. Čia vyksta įvairūs renginiai: „Čia gera sugrįžti“, „Užgavėnės“ ir kt. Sudmantų bendruomenės pirmininkės Aldonos Vaitkienės iniciatyva išpuoselėtas Sudmantų parkas, įrengiant krepšinio aikštelę, vaikų žaidimo aikštelę, lauko treniruoklius, poilsio zoną, kasmet organizuojama šventė „Vasaros palydėtuvės“, prie aikštelių įrengimo svariai prisidėjo Klaipėdos rajono savivaldybė. 2018 m. Gindulių bendruomenės pirmininkė Nijolė Abrutienė pakeitė aikštyno vaizdą neatpažįstamai – įrengė krepšinio aikštelę, lauko treniruoklius, vaikų žaidimų aikštelę, sceną, aptvėrė futbolo ir krepšinio aikštes, įrengė erdvę poilsiui, prie šių iniciatyvų prisidėjo Klaipėdos rajono savivaldybė. Klipščių–Žaliakelio bendruomenės pirmininkas Raimundas Mikalkėnas ir gyvenamųjų namų savininkų bendrijos „Svajonių krantas“ pirmininkas Raimundas Bivainis iš bendruomenių rėmimo programos ir bendruomenės lėšomis įrengė poilsio, sporto zoną šalia Slengių vandens telkinio. Baukštininkų bendruomenės pirmininkė Liucija Kyguolytė-Šeputė pasirūpino Baukštininkų kaimo viešosiomis

erdvėmis, poilsio zona. Sendvario jungtinės kaimų bendruomenės pirmininkė Lijana Simonaitytė-Sinušienė labai daug prisideda prie įvairių rengiamų projektų: kasmetinių renginių organizavimo „Išėikim iš stubos“, „Lietuvių liaudies tradicinių žaidimų čempionatas“ „Sueikim į stubą“ ir kt. Šių renginių sumanytojai Jonas Kavaliauskas ir Eugenija Selskienė yra Slengių mokyklos daugiafunkcinio centro kultūros darbuotojai. Bendruomenė taip pat padėjo Aukštkiemių seniūnaitijos seniūnaičiui Romui Daugnorui įprasminti Gvildžių kaimo gyvenvietę įrengiant lauko riedulį su gyvenvietės pavadinimu ir suorganizuojant iškilmingą minėjimą. Kokios šventės be sporto varžytuvių, tad kiekvienas gali užsiimti sau miela veikla – nuo lauko teniso iki virvės traukimo. Sendvario seniūnijos sportininkai nuolat populiarina seniūnijos vardą – nuolat užima prizines vietas Lietuvos seniūnijų sporto varžybose. Didžiuojamės turėdami Jakų futbolo komandą (iniciatorius Gintautas Ramonas), krepšinio komandas (iniciatoriai Vilma ir Rolandas Baltuoniai), tinklinio komandas (Darius ir Jurgita Kazlauskai) ir kt.

Galima vardyti daug įvykių, kurie džiugina širdis, matyt, todėl 2017 m. Sendvario seniūnija buvo įvertinta ir pripažinta bendruomeniškausia seniūnija. Sendvario seniūnijos seniūnės Loretos Urbutės iniciatyva, pritaikant adaptuotą dr. prof. Sauliaus Nefo bendruomeniškumo lygio nustatymo metodiką, buvo nustatytas seniūnijos bendruomeniškumo indeksas. Atlikus bendruomeniškumo įvertinimą bei pateikus paraišką dalyvauti konkurse, balandžio 12 d. Vilniuje, Mykolo Romerio universiteto organizuotoje mokslinėje-praktinėje konferencijoje, Sendvario seniūnijai iš socialinės ir darbo apsaugos ministras Linas Kukuraitis įteikė bendruomeniškausios seniūnijos nominaciją. Tai didelis įvertinimas, įpareigojantis toliau tęsti darnią, bendruomenišką, klestinčią veiklą seniūnijos gyventojų labui.

Nors didžioji dalis seniūnijos gyventojų yra naujakuriai, seniūnija stengiasi pastebėti gražiausias sodybas ir jas įvertinti. Daugelį metų buvo inicijuojami gražiausių sodybų konkursai, įvertinami jų šeimininkai. Taip pat nepamirštame senjorų, kurie švenčia 90, 95, 100 metų jubiliejus, juos lankome kartu su savivaldybės atstovais. Siekiame įvertinti labiausiai prisidėjusius prie visuomeninės veiklos ar palikusius ryškų pėdsaką bendruomenės, seniūnijos gyvenime. Klaipėdos rajono Gargždų miesto atminimo ženklais už asmeninį įnašą Klaipėdos rajonui ir kūrybingą veiklą pažymint Gargždų miesto gimtadienius apdovanoti aktyviausi seniūnijos gyventojai: šeimos gydytoja Elena Macevičienė, tautodailininkė Audronė Macijauskienė, profesorius, technikos mokslų habilituotas daktaras Vilius Židonis; Sendvario seniūnijos seniūnas Juozas Lingis – už sėkmingą bendruomenės sutelkimą įgyvendinant vietos savivaldą, aktyvią visuomeninę veiklą; Slengių bendruomenės pirmininkas Raimondas Simonavičius – už aktyvią visuomeninę veiklą telkiant vietos bendruomenę; Jonas Kavaliauskas – už lietuviškųjų tradicijų puoselėjimą Klaipėdos rajone; Emilija Tumosienė – už aktyvią veiklą ir bendruomeniškumo skatinimą; Ingrida Narbutienė – už aktyvią bendruomenės veiklą ir dalyvavimą projektinėje veikloje puoselėjant Jakų gyvenvietę; Loreta Jenkuvienė – už ilgametį, atsakingą, nuoširdų rūpinimąsi gyventojų sveikata, su meile atliekamą darbą ir paguodžiamą žodį Sendvario seniūnijos žmonėms; Danutė Ona Svobonienė – už ilgametį Sendvario seniūnijos jaunosios kartos ugdymą, rūpinimąsi ja ir bendruomeniškumą. 2018 m. Tilžės akto 100-mečio atminimo medaliais apdovanoti Zigmantas Ged-

rimas, Liucija Kyguolytė-Šeputė, Jonas Kavaliauskas. Dėmesys gyventojams yra būtinas, svarbu atitrūkti nuo kasdieninių darbų, rutinos ir suteikti gražių emocijų nominantams, pažymėti kartu su visais jų nuopelnus, padėkoti.

Sendvario seniūnija – kitoniška seniūnija. Ši teritorija kaip kūdikis, kuris tik gimęs reikalauja didelio dėmesio, supratimo, kantrybės, išmintingumo ir vizijos. Laukuose augančios ištisos gyvenvietės kuria naują istoriją, naujas tradicijas, naujus reikalavimus ir požiūri. Šioje teritorijoje planuojama infrastruktūra, švietimo įstaigos, poilsio zonos, verslo ir sporto centrai. Tikimės, kad po gero dešimtmečio Sendvario seniūnija bus viena iš gražiausiai sutvarkytų teritorijų, o kol vyksta statybų darbai, visiems reikia kantrybės, susiklausymo, darnių strateginių sprendimų ir jų įgyvendinimo – ir gyvenimas bus gražesnis, šviesesnis.

Sendvario seniūnijos seniūnė Loreta Urbutė

GAMTA

Žemės paviršius ir gėmės

Albertas Bitinas, Aldona Damušytė

Geologinių tyrimų istorija ir bendri geologinės sandaros bruožai

Geologiniai tyrimai Sendvario valsčiaus teritorijoje pradėti XIX a. pabaigoje. Tuomet Purmalio upelio (Danės upės dešinysis intakas) atodangoje buvo aptikta tamsiai pilkų rusvo atspalvio labai tankių nuosėdų, kuriose buvo gausu organinių medžiagų. Tuomečiai Prūsijos mokslininkai – G. Berendt, A. Jentzsch, G. P. Helmersen – manė, kad nuosėdos yra terciaro laikotarpiu (paleogeno ir neogeno periodais, apytikriai prieš 65,5–2,65 mln. metų) susiformavusi rusvoji anglis (lignitas), kokios buvo rasta Sembos pusiasalyje¹. Vėliau panašių nuosėdų buvo aptikta ir Danės upės atodangose ties Purmaliais ir Gvildžiais. Norint išsiaiškinti, kaip paplitusios, kaip spėjama, terciaro nuosėdos ir kur jos slūgso, Purmaluose buvo išgręžtas specialus gręžinys. Gavę naujos geologinės informacijos, minėtieji tyrėjai (A. Jentzsch, kiek vėliau ir G. Berendt, taip pat šio krašto geologinę sandarą tyręs C. Grewingk) aprašomas nuosėdas priskyre paskutiniojo Žemės geologinės raidos periodo – kvartero – laikotarpiui (pastarasis prasidėjo apytikriai prieš 2,65 mln. metų ir trunka iki šiol). XX a. pr. Prūsijos tyrėjai – H. Preuss, O. Tornquist, H. Hess von Wichdorff – šiuos organinės kilmės sluoksnius pavadino labai sekliame gėlavandeniame baseine (ežere) susiklosčiusiomis durpėmis, o jų atsiradimą siejo su kvartero periodo šiltaisiais laikotarpiais – tarpledynmečiais. Vėliau panašią nuomonę išsakė ir Lietuvos kvartero nuogulų tyrėjai – P. Vaitiekūnas, V. Gudelis, taip pat O. Kondratienė. Ji detalai tyrė nuosėdose rastas sporas ir žiedadulkes, o gautus rezultatus paskelbė keliuose 1967, 1971 ir 1976 m. publikuotuose specialiai tam tikslui skirtuose moksliniuose straipsniuose. Verta paminėti, kad apie tikimybę rasti anglies klodus Danės upės slėnyje bei artimiausiose apylinkėse buvo svarstoma po Antrojo pasaulinio karo: 1946–1947 m. Gvildžių kaimo apylinkėse aptiktos nuosėdos vėl buvo laikomos potencialia naudingąja iškasena – akmens anglimi. Ji net buvo tirta tuometės Sovietų Sąjungos labo-

¹ Kondratienė O. Purmalio ir Gvildžių tarpmorėninių durpių stratigrafinė padėtis, *Geografinis metraštis*, 1976, t. 14, p. 61–69.

1 pav. Pokario metais Sendvario (buv. Trušelių) valsčiuje aptikta, kaip tuo metu manyta, akmens anglies (kopija iš 1946 metų rugsėjo 19 d. laikraščio „Raudonasis švyturys“)

ratorijose Maskvoje². Purmalių kaimo apylinkėse anglies buvo ieškota gręžiant gręžinius³, tačiau atlikti detalūs tyrimai parodė, kad čia slūgso vis dėlto ne anglis, o prieš kelias dešimtis tūkstančių metų susiklosčiusios (todėl labai sutankėjusios ir sukietėjusios) durpės, tik išoriškai panašios į anglį.

XX a. pr. vakarinė Sendvario valsčiaus teritorijos dalis pateko į Prūsijos geologo *Hess von Wichdorff* 1:25 000 masteliu sudaryto geologinio žemėlapio Klaipėdos (Memel) lapą⁴. Tuo metu Klaipėdoje ir jos apylinkėse jau buvo išgręžti pirmieji gręžiniai, todėl tuometė žemės gelmių geologinės sandaros mokslinė samprata atsispindėjo ne tik geologiniame žemėlapyje, bet ir Purmalių bei Tauralaukio apylinkėse išgręžtų gręžinių geologiniame pjūvyje. Geologiniame žemėlapyje matyti, kad Klaipėdos apylinkių žemės paviršiuje slūgso kvartero periodo (tada dar vadinto diluviu) smėlingos ir molingos nuosėdos, vakariau Tauralaukio parodytos į kopas supustytos smėlio sąnašos, o Danės slėnis pavaizduotas pripildytas upinių (aliuvinių) nuosėdų. Geologiniame pjūvyje ir 289 metrų gylio Purmalių gręžinyje parodyta, kad viršutinė žemės gelmių dalis iki 70 metrų storio sudaryta iš diluvio (dabartinio kvartero) nuogulų, po kuriomis slūgso jūros periodo dariniai, po jais – vadinamieji Purmalių sluoksniai (nenustatyto amžiaus dariniai), o dar giliau – cechšteino (dabartinio permo) ir devono periodų uolienos.

XX a. antrojoje pusėje Sendvario valsčiaus teritorijoje, nors ir nelabai intensyviai, geologiniai tyrimai buvo tęsiami: keliolika gręžinių išgręžta ieškant požeminio vandens, taip pat statybinių medžiagų (žvyro, smėlio, molio), valsčiaus teritorijoje buvo aptikta keletas perspektyvių plotų ir išžvalgyti keli šių naudingųjų iškasenų telkiniai. Sendvario valsčiaus teritorijos geologinės sandaros bendrieji bruožai atsispindi ir

² Mūsų apskrityje užtikta akmens anglis, *Raudonasis švyturys*, 1946, rugs. 19, nr. 145 (147).

³ Priladnych A. T. Ataskaita apie durpių-anglių paieškų ir žvalgybos darbus Klaipėdos apskrityje 1947 metais, 1948, *Lietuvos geologijos tarnybos Geologijos fondas*, nr. 243 (rusų k.), p. 123.

⁴ *Hess von Wichdorff H. Geologische Karte von Preussen und benachbarten deutschen Ländern*, Memel, 0292, 1911–12. Prieiga per internetą: <http://digital.bib-bvb.de/view/action/singleViewer.do?dvs=1423564470711~7735&locale=en_US&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?5DELIVERY_RULE_ID=355frameId=15usePid1=true&usePid2=true>.

1:200 000 masteliu sudarytuose visos Lietuvos teritorijos geologiniuose žemėlapiuose. Pačioje XX a. pab. geologiniai tyrimai Sendvario valsčiuje vėl atgijo – šįkart visa valsčiaus teritorija pateko į kompleksinio geologinio kartografavimo 1:50 000 masteliu Kretingos plotą⁵. Tauralaukio apylinkėse vėl buvo išgręžta keletas gręžinių, kuriuose, kaip ir Gvildžių kaimo apylinkėse esančiuose Danės upės atodangose, pakartotinai buvo tirtos čia aptinkamos jau minėtos tarpledynmečio durpės. Tik šįkart jos buvo tiriamos jau ne kaip naudingoji iškasena, o kaip moksliniu požiūriu svarbūs organinės kilmės dariniai, galintys padėti atskleisti krašto geologinės raidos istoriją. Atliekant šiuos bei vėlesnius tyrimus paaiškėjo⁶, kad durpės klostėsi ne tarpledynmečio, o kiek šaltesniu klimatinio laikotarpiu – vadinamuoju tarpstadialu. Geologinio kartografavimo metu atlikti tyrimai parodė, kad durpių sluoksniai yra sujaukti, išjudinti – slūgso nebe ten, kur susikaupė, ir nebe taip, kaip turėtų slūgsoti (pagal mokslinę terminiją slūgso ne *in situ*). Šių deformacijų kaltininkas – čia pabuvojęs paskutiniojo skandinaviškojo kontinentinio apledėjimo ledynas, kurio srautai Vakarų Lietuvą pasiekė, kaip manoma, prieš 60–55 tūkst. metų. Klimatui atšilus ledynas aptirpo, bet tebedengė Skandinaviją ir dalį dabartinės Baltijos jūros duburio. Vėlesnio klimato atšalimo laikotarpiu – apytikriai prieš 22–13 tūkst. metų – ledyno skydas vėl ėmė plėstis ir šįkart padengė ne tik pajūrį, bet ir beveik visą Lietuvos teritoriją.

XX a. antroje pusėje Vakarų Lietuvoje buvo atliekami naftos telkinių paieškos ir žvalgybos darbai. Nors šie tyrimai nebuvo tiesiogiai atliekami Sendvario valsčiuje, tačiau suteikė daug naujos ir svarbios informacijos apie viso Baltijos pajūrio regiono giluminę sandarą. Geologiniu požiūriu Sendvario valsčius, kaip ir visa Vakarų Lietuva, yra Baltijos sedimentacinio baseino (kitai vadinamo sineklize) – kristalinio pamato izometrinio įlinkio – centrinėje dalyje. Beveik 0,5 mlrd. metų šiame įlinkyje kaupėsi nuosėdinės uolienos. Šioje stovime, kuri Klaipėdos apylinkėse sudaro beveik 2,3 kilometro, aptinkama beveik visų Žemės geologinės raidos periodų darinių – nuo seniausio kambro periodo smiltainio (jame susikaupusi Vakarų Lietuvoje išgaunama nafta) iki jūros periodo molingų nuosėdų⁷. Sineklizės pagrindas Klaipėdos apylinkėse sudarytas iš kietų kristalinio pamato metamorfinių (pakeistų, performuotų) uolienu – skalūnų ir gneisų. Šios specifinės uolienos žemės gelmėse susidarė daugiau nei prieš milijardą metų, kai didžiulis slėgis ir aukšta temperatūra sukėlė sudėtingus uolienu vidinės sandaros bei mineralinės ir cheminės sudėties pokyčius⁸. Pažymėtina, kad visą Vakarų Lietuvą (taip pat ir Sendvario valsčiaus teritoriją) apima Baltijos geoterminė anomalija – čia iš žemės gelmių sklinda intensyvus šiluminis srautas, įkaitinantis kristalinio pamato viršutinę dalį Klaipėdos apylinkėse iki 80 °C⁹. Sendvario valsčiaus teritorijos žemės gelmių viršutinėje dalyje, taip pat ir pačiame paviršiuje paplitusios nuogulos ir nuosėdos susiformavo kvartero periodu – ledynmečiais (arba pleistoceno laikotarpiu, trukusiu 2,65 mln.–11,7 tūkst. metų) ir

⁵ Kompleksinis geologinis kartografavimas 1:50 000 masteliu Kretingos plote, VIII tomas, 1997, atsak. vykdyt. A. Bitinas, *Lietuvos geologijos tarnybos Geologijos fondas*, nr. 4685.

⁶ Bitinas A. ir kt. *The Lithuanian Maritime Region geological history from MIS 6 to MIS 3* (spaudoje).

⁷ *Lietuvos geologija*, sud. A. Grigelis ir V. Kadūnas, Vilnius, 1994, p. 447.

⁸ *Ten pat.*

⁹ Kepežinskas K., Rastėnienė V., Suveizdis P. *Vakarų Lietuvos geoterminė anomalija*, Vilnius, 1996, p. 68.

poledynmečiu (arba holoceno laikotarpiu, prasidėjusiu prieš 11,7 tūkst. metų ir tebesitęsiančiu iki dabar).

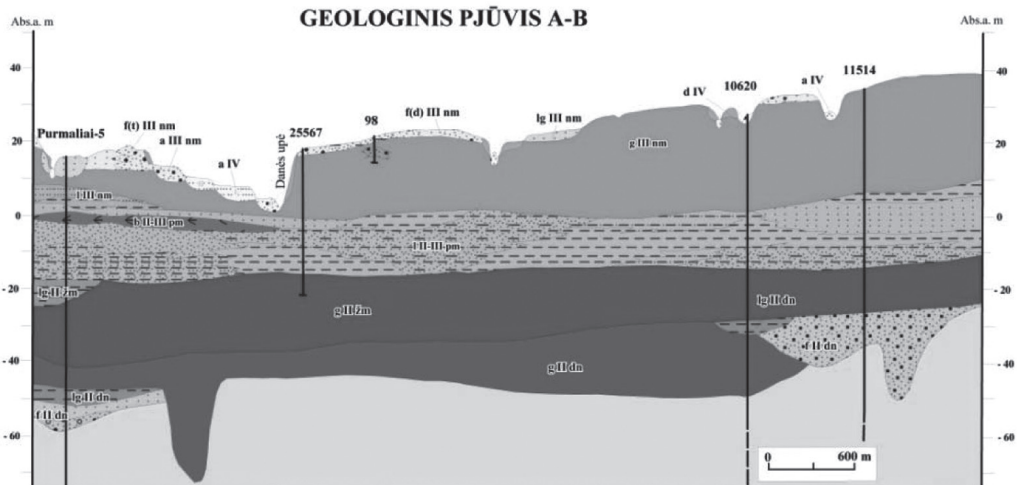
Kvartero nuogulos ir reljefas

Kvartero darinių paplitimas ir slūgsojimas pavaizduotas Sendvario valsčiaus geologiniame ir geomorfologiniame žemėlapyje ir jį iliustruojančiame geologiniame pjūvyje. Jie parengti pagal minėto kompleksinio geologinio kartografavimo 1:50 000 masteliu metu sukauptus duomenis ir sudarytus žemėlapius. Geologiniame ir geomorfologiniame žemėlapyje bei geologiniame pjūvyje spalvomis, grafinais ženklais, raidiniais ir skaitmeniniais simboliais bei brūkšneliais pavaizduota informacija aiškinama sutartiniais ženklais. Jie suskirstyti į geologinių, litologinių ir geomorfologinių ženklų grupes. Žemėlapyje ta pačia spalva žymima nuogulų, nuosėdų ir jų suformuoto reljefo kilmė (genezė). Geologiniame pjūvyje spalva parodo tik nuogulų ir nuosėdų kilmę, o jos intensyvumas rodo amžių: kuo senesnės, tuo tamsesnis atspalvis.

Didesniąją kvartero storumės dalį sudaro per pastaruosius 0,8 mln. metų sausumoje susidariusios nuogulos (atsiradusios ištirpus ledynui, perpustytos vėjo, nuslinkusios šlaitais) ir vandenyje susiklosčiusios nuosėdos. Per minėtą laikotarpį Lietuvos teritorija keliskart buvo užklota iš Skandinavijos atslinkusių kontinentinio apledėjimo ledynų. Kaskart, ledynui ištirpus, likdavo moreninis priemolis bei priemolis (dažniausiai trumpiau vadinamas morena) – iš ištirpusių ledo masių atsiradęs įvairaus dydžio mineralinių dalelių mišinys (nuo molio iki riedulių). Tirpstančio ledo vandens srautai tas nuogulas pernešdavo, kartu išplaudami smulkias daleles, ir suklodavo tiek ledyno plyšiuose, tiek jo skydo periferinėje dalyje – taip formavosi fliuvioglacialinės nuosėdos (įvairaus rupumo ir žvirgždingas smėlis, žvirgždas, gargždas). Ledo tirpsmo vandeniui kaupiantis žemės paviršiaus įdubose, susidarydavo vadinamieji limnoglacialiniai baseinai. Šiuose baseinuose klostėsi smulkios nuosėdos (molis, aleuritas, smulkutis smėlis), vadinamos limnoglacialinėmis. Apledėjimus ar jų stambias stadijas skyrusiais šiltais laikotarpiais (tarpledynmečiais bei tarpstadialais) klostėsi limninės (ežerinės) nuosėdos (sapropelis), upių vagose ir terasose susiklojo aliuvinės nuosėdos (įvairaus rupumo smėlis, neretai žvirgždingas), pelkėse kaupėsi durpės, vietomis buvo perpustomas anksčiau susiklostęs smėlis ir formavosi eolinis (vėjo suformuotas) reljefas – kopos.

Kvartero darinių storumė detaliausiai ištirta šiaurinėje Sendvario valsčiaus dalyje. Kaip matyti iš geologinio pjūvio, apatinėje šios storumės dalyje slūgso kelių dešimčių metrų storio nuogulos bei nuosėdos, suformuotos ledynų, vadinamų Dainavos ir Žemaitijos vardais. Vidurinėje storumės dalyje slūgso iki 20 metrų storio molio, aleurito ir smėlio nuosėdų sluoksnynas, bendrai vadinamas Pamario svitos vardu. Į šį sluoksnyną yra įsiterpę ir pirmiau aprašyti Purmalių ir Gvildžių durpių sluoksniai. Kai teritoriją dengęs ledynas jau buvo ištirpęs, Pamario sluoksnyno nuosėdos kaupėsi vandens baseinuose. Šiltesniems ir šaltesniems klimato periodams kaitaliojantis, vandens baseinai čia tai atsirasdavo, tai vėl išnykdavo. Ištyrę rastas nuosėdas mokslininkai teigia, kad šiose apylinkėse didžiausi ežerai tyvuliavo prieš 160–140 tūkst. metų (tuo metu susikaupė Pamario sluoksnyno apatinės dalies nuosėdos), taip pat prieš pat atslenkant paskutiniojo apledėjimo

ledynui – apytikriai prieš 24–22 tūkst. metų (tuomet susiklojo šio sluoksnyno viršutinės dalies nuosėdos). Viršutinėje kvartero storumės dalyje slūgso paskutiniojo ledyno, Lietuvoje vadinamo Nemuno vardu, nuogulų ir nuosėdų kompleksas, kuriame vyrauja glacialinės kilmės nuogulos (morenos), susiklojusios kelių pasikartojančių ledyno antslinkių (osciliacijų) metu.

*Sendvario valsčiaus
šiaurinės dalies
geologinis pjūvis*

Sendvario valsčiaus teritorijos paviršiuje paplitusios tik Nemuno ledynmečiu bei vėlesniu holoceno laikotarpiu susiformavusios nuogulos ir nuosėdos. Vyrauja glacialinės nuogulos – moreninis priemolis bei priesmėlis. Atliekant geologinius tyrimus jos vadinamos pagrindine morena. Vyraujantis šių nuogulų storis – 20–30 metrų, tik Danės upės slėnyje jis suplonėja iki keleto metrų. Tai rudas, geltonai rudas ar rudai geltonas masyvus, kompaktiškas moreninis priemolis bei priesmėlis su žvirgždo, gargždo ir riedulių priemaiša. Didesnioji riedulių dalis – tai iš Skandinavijos ledyno atvilktų (sutrūpintų ir apzulintų) kristalinių uolienuų luistai. Ledyno suklotos pagrindinės morenos arealuose vyrauja egzaracinis-akumuliacinis glacialinis reljefas, kitaip dar vadinamas pagrindinės morenos lyguma. Sendvario valsčiaus teritorijoje ši lyguma plyti apytikriai 23–25 metrai aukščiau dabartinio jūros lygio. Jos lygiame ar silpnai banguotame paviršiuje vietomis išlikusios iki vieno metro santykinio aukščio neryškios pakopos ir jų šlaitai rodo buvusių ledyno bloką, į kuriuos tirpdamas buvo suskilęs ledynas, kontūrus. Reljefe taip pat galima išžvelgti panašaus santykinio gylio pažemėjimus – lėkštus klonius, kuriuos išgraužė ledyno tirpsmo vanduo. Kai kuriais šiais kloniais ir dabar teka upeliai.

Visame vakariniame Sendvario valsčiaus teritorijos pakraštyje stūkso to paties Nemuno ledyno paliktas akumuliacinis kraštinių darinių kalvagūbris, žymintis vieną vėlesniųjų tirpstančio paskutiniojo kontinentinio apledėjimo ledyno skydo suaktyvėjimų (osciliacijų), kada aktyvios ledyno plaštakos pakraštys Klaipėdos apylinkėse buvo nusistovėjęs Rimkų–Jakų–Purmalių ruože. Čia, apie 1,5 km pločio ledyno pakraščio zonoje, kaupėsi ledyno pernešama nuolaužinė medžiaga, suformavusi 10–15 metrų virš aplinkinės lygumos iškilusį moreninį kalvagūbrį. Kraštinių darinių morena, kaip ir pagrindinės morenos nuogulos, yra taip pat suklotą iš rudo, geltonai rudo ar rudai geltono moreninio priemolio bei priesmėlio. Tačiau krašti-

nių darinių morenoje, kitaip nei pagrindinėje, gausu iš po ledyno pado atplėštų ir čia atgabentų įvairaus amžiaus ir kilmės nuogulų bei nuosėdų, tarp jų – ir prekartero (iki kvartero periodo susiformavusių) uolienu, intarpų, lėšiu, luistų ar bloką. Pastarųjų darinių, dar vadinamų glacioidislokacijomis (kurie greičiausiai buvo pernešti išalę, todėl ir nesuardyti), dydis gali kisti nuo kelių centimetrų iki keliolikos ar net kelių dešimčių metrų. Kraštinių darinių kalvagūbrio paviršiuje matyti tirpstant ledynui susiformavę moreniniai šlaitai bei pakopos, buvusiai ledyno slinkimo kryptčiai statmeni volai, pasitaiko uždaru ovalo formos یدubų.

Tirpstant ledynui jo skydas suskilinėjo į atskirus blokus, o ledo tirpsmo vanduo, plūsdamas tarp šių blokų, suklojo fliuvioglacialines nuosėdas. Sendvario valsčiaus teritorijoje tokie srautai dažniausiai tekėjo iš pietryčių į šiaurės vakarus ir iš pietų į šiaurę. Jie suklojo fliuvioglacialinių nuosėdų juostas išilgai rytinio valsčiaus teritorijos pakraščio, Jakų apylinkėse (išilgai kraštinių darinių kalvagūbrio pakraščio), šiauriau Baukštinkų bei Slengių. Tuo metu šiaurės vakariniame Sendvario valsčiaus teritorijos pakraštyje, Purmalių–Gvildžių–Radailių ruože, ledynas jau buvo sutirpęs kiek didesniame žemės paviršiaus plote. Jame susitvenkęs ledo tirpsmo vanduo sudarė prieleidyninį baseiną, į kurį ir sutekėdavo (šiaurės kryptimi) ledo tirpsmo vanduo iš centrinės valsčiaus teritorijos dalies. Šiame baseine, dabartinių Aukštikiemių, Laukžemių ir Paupulių apylinkėse, taip pat šiauriau Gvildžių, susiklojo fliuvioglacialinių deltų nuosėdos, kuriose vyrauja žvirgždingas smėlis. Fliuvioglacialinių nuosėdų storis Sendvario valsčiaus teritorijoje nėra itin didelis – tesiekia tik kelis pirmus metrus, o nuosėdos suklotos iš smulkaus bei vidutinio rupumo, įvairaus arba žvirgždingo smėlio. Fliuvioglacialinis reljefas mažai kuo skiriasi nuo glacialinio: tai taip pat plokščia ar silpnai banguota lyguma, apie 20 metrų iškilusi virš dabartinio jūros lygio. Keli fliuvioglacialinių nuosėdų plotai, sukloti iš vidutinio rupumo bei įvairaus smėlio, yra ir ant kraštinių darinių kalvagūbrio – čia jie vadinami fliuvioglacialiniais kraštiniais dariniais.

Pačioje pleistoceno pabaigoje, ledynui toliau tirpstant ir dabartinio Baltijos pajūrio teritorijoje ledui beveik visiškai ištirpus, jo tirpsmo vandenys iš minėto Purmalių–Gvildžių–Radailių ruože susidariusio baseino prasiveržė per kraštinių darinių kalvagūbrį ir sutekėjo į dabartinio Baltijos duburio vietoje tuo metu buvusį didelį prieleidyninį baseiną – Baltijos ledyninį ežerą. Ledo tirpsmo vandens išgraužtame klonyje vėliau susiformavo Danės upė. Sendvario valsčiaus teritorijoje liko telkšoti tik keli nedideli limnoglacialiniai baseinai: ties Šimkais, į pietryčius nuo Radailių, piečiau Slengių, ir dar keletas smulkesnių. Juose susiklojo smulkutis, daug kur aleuritingas smėlis, kurio sluoksnis paprastai ne storesnis nei 1 ar 2 metrai.

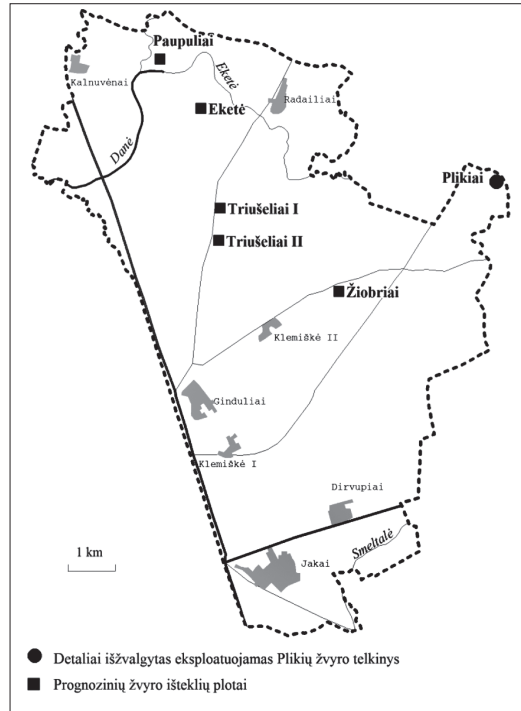
Holoceno laikotarpiu Sendvario valsčiaus teritorijoje susiformavo šiuolaikinis upių bei upelių tinklas. Dabartinės Baltijos jūros vietoje buvusį Baltijos ledyninį ežerą pakeitė Joldijos jūra, o šią – Anciliaus ežeras. Pastarųjų dviejų baseinų vandens lygis buvo žemesnis nei prieš tai buvusio Baltijos ledyninio ežero, todėl šių baseinų intakas – Danės upė – ėmė graužtis gilyn, suformuodama dabartinį slėnį ir palikdama kelias viršsalpines aliuvines terasas. Holoceno laikotarpiu vykusių geologinių procesų intensyvumas ir mastai buvo kur kas menkesni nei vykusių pleistoceno metu. Besiformuojančių upių bei upelių slėniuose klostėsi smėlingos aliuvinės nuosėdos, o šių slėnių šlaitai, veikiant gravitacijos jėgai ir paviršinei

nuoplovai, pasidengę sužliaugusiomis įvairios granulimetrinės sudėties nuogulomis ir nuosėdomis – deliuviniais dariniais.

Kvartero nuogulų storumėje Sendvario valsčiaus teritorijoje esančių naudingųjų iškasenų įvairovė nedidelė. Šiuo atžvilgiu perspektyviausi yra žemės paviršiuje plytinčių fluvio-glacialinių nuosėdų plotai – ypač tie, kuriuose vyrauja žvirgždingo smėlio nuosėdos. Jos dar vadinamos žvyru – kelias dešimtis procentų žvirgždo (o neretai ir gargždo) turinčiu smėliu. Tai viena populiariausių ir bene plačiausiai naudojamų naudingųjų iškasenų, aptinkamų kvartero nuogulų storumėje. XX a. antrojoje pusėje Sendvario valsčiaus teritorijoje buvo aptikti penki perspektyvūs (preliminariai ištirti) plotai, kuriuose surasta žvyro, ir išžvalgyti du žvyro telkiniai (gana detalai ištirti plotai, kuriuose tiksliai apskaičiuotas naudingosios iškasenos kiekis ir kuriuos galima eksploatuoti).

Tai Eketės (išteklų kiekis – 1 400 tūkst. kub. m), Paupulių (670 tūkst. kub. m), Trušelių I (220 tūkst. kub. m), Trušelių II (230 tūkst. kub. m) ir Žiobrių (670 tūkst. kub. m) perspektyvūs plotai, kuriuose esama žvyro, taip pat Plikių žvyro telkinys (2 692 tūkst. kub. m; telkinys eksploatuojamas). Vienas žvyro telkinys – Slengių – jau išnaudotas ir jo vietoje šiuo metu telkšo tvenkiniai.

Sendvario valsčius iš pirmo žvilgsnio lyg ir niekuo neišsiskiria iš kitų aplinkinių Vakarų Lietuvos regionų, tačiau detaliau paanalizavus jo reljefą ir geologinę sandarą išryškėjo kai kurie skirtumai bei ypatumai: santykinai nedidelėje valsčiaus teritorijoje slūgso moksliniu požiūriu itin vertingų nuosėdų sluoksniai, žemės paviršiui būdingas gana margas įvairių geologinių procesų metų susiformavusių nuosėdų ir nuogulų bei reljefo formų spektras, čia surasti nemenki naudingosios iškasenos – žvyro – ištekliai, o gelmėse tūno dar nepanaudoti geoterminės energijos resursai.

Naudingųjų iškasenų prognoziųjų plotų ir telkinių išsidėstymas Sendvario valsčiaus teritorijoje

Sendvario valsčiaus paviršiniai vandenys ir jų būklė

Angelija Bučienė, Lina Kuisė

Kaip vienas teritorinių Klaipėdos rajono darinių, Sendvario valsčius išsiskiria tam tikromis hidrografinėmis ypatybėmis bei elementais, kurie būdingi Pajūrio lygumai, tačiau ir šiek tiek specifiniai, nes šio valsčiaus rytinis pakraštys pasiekia Žemaičių aukštumos Rytų Žemaičių plynaukštės kampą (Lietuvos TSR fizinė geografija, 1958). Pagrindinė valsčiaus vakariniu pakraščiu tekanti upė – Akmena-Danė. Gana ilgai upės žemupiui pavadinti buvo vartojamas upėvardis Dangė. Tačiau Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 1997 m. rugpjūčio 28 d. nutarimu patvirtinti kiti du variantai: Danė ir Danija. 2002 m. Kalbos komisijos svarstytame „Vietovardžių žodyne“ pateikti trys upėvardžio variantai: Danė, Dangė ir Danija (Žiemytė, 2010). Tad ir šiandien kalbininkai nesutaria, kuris iš šių vardų – Danė, Dangė ar Danija – yra autentiškesnis (Demereckas, 2002).

Kita svarbi valsčiaus teritorija tekanti upė, vienas didžiausių kairiųjų Akmenos-Danės intakų, – Eketė (kai kuriuose žemėlapiuose ir senesniame upių kadastre rašoma *Eketis*) (1 pav.). Kitos valsčiaus teritorija tekančios upės yra mažesni Akmenos-Danės (pavyzdžiui, Ringelis su intaku Žvejone) ir Eketės intakai, Smeltalė su intakais, tiesiogiai įtekanti į Kuršių marias. Ežerų Sendvario valsčiaus teritorijoje nėra, tvenkiniai du: Laukžemių (35,6 ha) ir Plikių (2,4 ha).

Akmena-Danė, Eketė ir Smeltalė

Tarp Šventosios ir Minijos upynų išispraudęs siauras pleištiškas 580 kv. km ploto Akmenos-Danės upės baseinas. Ši upė 62,5 km ilgio, įteka į Kuršių marias, tiksliau sakant, į Klaipėdos sąsiaurį. Jos baseinas sudaro apie 52 % viso Lietuvos pajūrio upių baseino ploto. Danės, nuo versmių iki Bajorų aukštupyje vadinamos Akmena, ištaka yra Kretingos rajone, tarp Salantų ir Grūšlaukės (seniau *Grūšlaukis*), šlapiame miške prie Žemųjų žolinių (Kolupaila, 1938). Akmena išteka iš to paties priedėdyninio baseino vandens skalauto galinių morenų ruožo, kur užsimezga ir Erlos bei Šventosios aukštupiai. Upelė išsyk teka fliuvioglacialinių tėkmių išplautu akmeningu latakų (iš čia, matyt, ir jos pirmasis pavadinimas), todėl vagos nuolydis sudaro 0,17 % (Kilkus, Stonevičius, 2011; Lasinskas ir kt., 1959). Žemiau Kretingos ji jau vadinama Dane ir čia patenka į platų senslėnį, kuriuo iš šiaurės atsirūva dešinysis intakas Tenžė. Šiuo senslėniu Danė teka iki Klaipėdos priemiesčių. Vagos nuolydis sumažėja iki 0,025 %, o pačiame žemupyje – net iki 0,007 %. Išplatėjusi iki 40–50 m upė tingiai vingiuoja po plačią salpą, yra gana gili (1–3 m gylio, o žiotyse – iki 7 m), todėl į ją gali įplaukti ir didesni laivai.

Į Akmenos-Danės upę įteka 22 pirmos eilės intakai (16 kairiųjų, 6 dešinieji), 30 antros eilės, 6 trečios eilės ir 1 ketvirtos eilės intakas, tad ši upė yra V kategorijos (Kilkus, Stanionis, 2011; Jablonskis ir kt., 1991; Kolupaila, 1938). Didžiausi jos intakai – Eketė (kairysis, 23 km ilgio, 96 kv. km baseinas), Šlaveita (dešinysis, 13 km ilgio, 58 kv. km baseinas) ir Tenžė (dešinysis, 21 km ilgio, 55 kv. km baseinas), iš jų tik Eketė teka Sendvario valsčiaus teritorija (2 pav.).

1 pav. Akmenos-Danės ir Smeltalės baseinai tarp kitų Vakarų Lietuvos upių baseinų. Šaltinis: Dubra, Abromas, 2012

Dabartinės Sendvario seniūnijos 43,70 kv. km ploto patenka į Akmenos-Danės upės baseiną. Sraunų Akmenos aukštupį pertvėrusios dvi aukštos užtvankos, už kurių išsilieję Tūbausių ir Padvarių tvenkiniai (vandens slėgis – atitinkamai 8 ir 10 m, potencinė galia – 200 ir 330 kW). Eketės upelyje įrengtas Laukžemių tvenkinys (užtvankos aukštis – 8,6 m, vandens potencinė galia – 89 kW) (Jablonskis ir kt., 1991).

Lietuvos upes maitina sniego tirpsmo, lietaus ir požeminiai vandenys. Lietuvos pajūrio upių baseino miškingumas yra 27 %, pelkės sudaro 2,3 % baseino ploto (Preliminarus Nemuno..., 2008). Akmenos-Danės baseino nuotėkį rodo dviejų vandens matavimo stočių sukaupti duomenys. Tūbausių vandens matavimo stotis (VMS) (baseino plotas – 196 kv. km) veikė nuo 1945 iki 1990 m. Kretingos VMS (baseino plotas – 292 kv. km), veikusi nuo 1949 m., buvo uždaryta 1959 m. ir vėl atidaryta 1992 m.

Vakarų Lietuvoje dėl dažnų atlydžių žiemą, kintančios sniego dangos ir intensyvių vasaros bei rudens liūčių čia tekančių upių hidrologinis režimas su-

žiočių yra Eketės piliakalnis. Stambesnios intakai yra šie: kairieji – 3,4 km ilgio Griežupis (kitur rašoma *Griežupė*) ir 12,2 km ilgio Baukštė; dešinieji – po 4,9 km ilgio Cinkupis ir Župė. Esama dar dviejų smulkesnių intakų: (E-3, E-1). Vidutinis upės nuolydis – 218 cm/km, vidutinis debitas aukščiau Griežupio – 0,24 m³/s, žiotyse – 1,08 m³/s (Gailiušis ir kt., 2001).

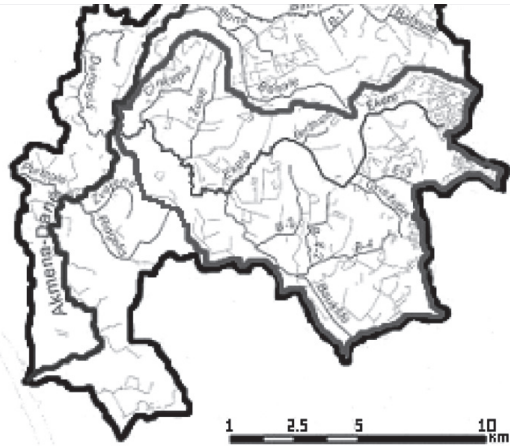
Be Akmenos-Danės ir Eketės, Sendvario valsčiaus pietine dalimi teka Smeltalė (ilgis – 20,9 km, baseino plotas – 124 kv. km, vidutinis nuolydis – 123 cm/km, vidutinis debitas žiotyse – 1,44 m³/s) (žr. 1 pav.). Smeltalės ištaka – Šlapšilės apylinkėse, apie 1 km

į pietvakarius nuo Baukštininkų (Tarybų Lietuvos enciklopedija, 1988). Upė įteka į Kuršių marių Malkų įlanką, kur yra nedidelė prieplauka. Smeltalė turi 8 intakus: dešinieji – Vėžių upelis, Kretainis, Žardupė, kairieji – Smeltaitė, Tolupis, Kirnupalis, S-1, S-3 (Lasinskas ir kt., 1959; Gailiušis ir kt., 2001).

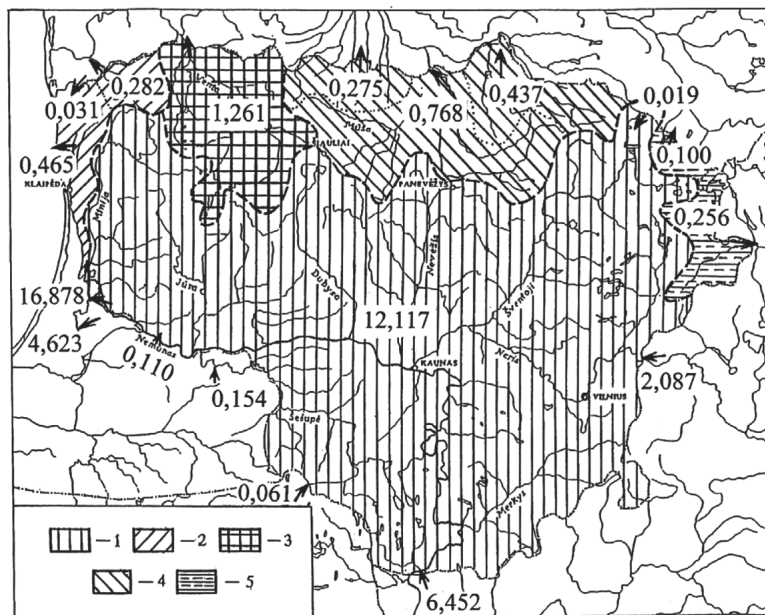
Vandens išteklių kiekis ir pasiskirstymo įvairiu laiku netolygumas priklauso nuo konkrečios teritorijos klimato ir meteorologinių sąlygų ir kinta kasmet – būna labai drėgnų ir sausų laikotarpių. Regioniniu požiūriu net nedidelėse teritorijose kartais tais pačiais metais upių vandeningumas labai skiriasi. Visa tai iš esmės lemia pagrindinio upių maitinimo šaltinio – kritulių kiekio – daugiametė kaita ir teritorinis pasiskirstymas (Meilutytė-Barauskienė ir kt., 2008).

Klimato komponentė suteikia žinių apie upių baseinų maitinimo šaltinius: tai gali būti sniegas, lietus, ledynai, požeminiai ir mišrūs šaltiniai. Nuo mitybos šaltinių ir jos sąlygų kitimo priklauso nuotėkio režimo laikotarpiai – fazės, kurias paprastai sudaro potvynis, poplūdžiai ir nuosėkis (Tilickis, 2005).

Dėl šylančio klimato Lietuvos upės sparčiai garina vandenį ir senka (Tilickis, 2005; Janonis, 2013; Bukantis, Rimkus, 2005). Istoriniuose šaltiniuose teigiama, kad būta laikų, kai palyginti nedidelėmis upėmis, pavyzdžiui, Dubysa, plaukiojo laivai. Lyginant su 1975 m. matyti, kad metinis nuotėkis šiandien mažesnis 3,6 %. Tyrimai rodo, kad vandens dabar išgaruoja 18 % daugiau, dėl to sumažėjo ir bendras nuotėkis. Tačiau yra ir kitas aspektas: žiemą nuotėkis padidėja vasaros sąskaita, nes persiskirsto krituliai – jų daugiau iškrinta šaltuoju metų laiku. Pagal ilgiausias upių nuotėkio duomenų sekas palyginus sausosio 30 dienų laikotarpio pradžios datas iki 1960 m. ir nuo 1961 m. (nuo šio dešimtmečio klimatologai fiksuoja ryškias klimato kaitos tendencijas), pastebėtas esminis jo poslinkis iš birželio į rugpjūčio mėnesį. Tai ypač būdinga Vakarų Lietuvos upėms (Meilutytė-Barauskienė ir kt., 2008). Vandens išteklių pasiskirstymo Lietuvos upių baseinuose schema pateikta 4 paveiksle.

3 pav. Eketės upės baseinas kaip Akmenos-Danės upės baseino dalis (pažymėta raudonu kontūru)

4 pav. Vidutinis daugiamečių pagrindinių Lietuvos upių baseinų nuotėkis kub. km per metus: 1 – Nemuno, 2 – Baltijos pajūrio upių, 3 – Ventos, 4 – Lielupės, 5 – Dauguvos. Šaltinis: Meilutytė-Barauskienė ir kt., 2008

Mūsų aptariamoms upėms patenka į antrąją Baltijos pajūrio upių grupę. Supaprastintai vandens balansą Akmenos-Danės upės baseine galima išreikšti formule (1): $R = P - E$ (1), kurioje: R – bendras nuotėkis baseine per laikotarpį (dažniausiai metus), mm; P – metinis kritulių kiekis, mm; E – suminis išgaravimas, mm (Tilickis, 2005).

Tačiau tikrovėje šis balansas ir jo hidrometeorologinės, biologinės bei fizinės sudedamosios dalys yra gausesnės, o ryšiai tarp jų sudėtingesni (1 lentelė).

1 lentelė. Vandens balanso elementų (mm) pasiskirstymas visame Akmenos-Danės baseine

Upė	Baseino plotas, kv. km	P	P _a	W	W ₁	E	E ₁	R	S	U
Akmena-Danė *	595	859	735	540	416	517	393	342	319	23

Paaikškinimas: *ties Tūbaisiais; P – metinis kritulių kiekis; P_a – aktyviųjų kritulių kiekis; W – teritorijos bendrasis drėgnis; W₁ – vidutinė dirvožemio filtracijos geba; E – vidutinis daugiamečių išgaravimas; E₁ – suminis išgaravimas; R – bendras (suminis) nuotėkis; S – paviršinis nuotėkis; U – požeminis nuotėkis. Šaltinis: Tilickis, 2005.

Be formulėje (1) pateiktų pagrindinių sudedamųjų dalių, lentelėje matyti ir aktyviųjų kritulių kiekis. Jis rodo, kokia pagrindinė kritulių dalis iš tikrųjų dalyvauja dirvožemio drėgmės kaupimo, išgaravimo, nuotėkio susidarymo procesuose, kiek tokios drėgmės išgarina augalai. Taip pat apskaičiuoti paviršinis ir požeminis nuotėkiai. Pastarasis šiame baseine gerokai mažesnis už pirmąjį.

Pagal kritulių kiekį vidutinio drėgnio metais Akmena-Danė plukdoma apie 0,318 kub. km vandens, o sausringais metais – apie pusę to kiekio – 0,150 kub. km (Meilutytė-Barauskienė ir kt., 2008).

Intensyvios liūtys 2005 ir 2007 m. vasaromis sukėlė potvynius daugelyje Lietuvos upių. Dėl šių reiškinų daugiausia problemų kilo Akmenos-Danės ir Mi-

nijos upių baseinuose, kurie yra labiausiai į vakarus nutolusioje Lietuvos dalyje, netoli Baltijos jūra. Šioje dalyje grėsmę kelia ne tik čia esantys upių baseinai, bet ir Baltijos jūrą: jos patvankų į upių žiotis metu vandens lygis būna itin aukštas. Dėl to padidėja grėsmė toms teritorijoms, kurioms įtaką daro vandens lygio svyravimo zona (Dubra, Abromas, 2012).

Upių vandens būklės rodikliai

Lietuvoje kasmet ištiriama apie 180 upių vietų ir apie 70 ežerų bei tvenkinių. Pagal šiuos duomenis įvertinama vandens telkinių būklė. Vienas svarbiausių biogeninių elementų – **azotas (N)** – yra pagrindinė augalų mitybinė medžiaga, kurios augalai daugiausia gauna iš dirvožemio. Didžiausia dirvožemio azoto dalis yra organinės formos, jo gausiausia (0,07–0,37 %) humusingajame horizonte, kur daugiau organinių medžiagų. Lietuvos dirvožemiuose organinio azoto kiekis yra gana įvairus. Jis labiausiai priklauso nuo dirvožemio tipo, granulimetrinės sudėties, humusingumo, sukultūrinimo laipsnio. Daugiausia azoto yra durpžemiuose, o iš mineralinių dirvožemių – šlynžemiuose, kai kuriuose salpžemiuose, mažiau – glėjiškuose rudžemiuose, išplautžemiuose ir balkšvažemiuose, mažiausiai – eroduotuose bei mažai sukultūrintuose lengvos granulimetrinės sudėties smėlžemiuose. Didžiosios organinio azoto dalies esama sudėtingame organiniame junginyje – humuse. Tačiau augalai azotą gali panaudoti tik tada, kai vegetacijos laikotarpiu dirvožemio mikroorganizmai suskaido organinę medžiagą ir joje esantį azotą, iš organinio jį paversdami mineraliniu (N min.) – amoniakiniu bei nitratinu, tai yra NH_4^+ ir NO_3^- jonais (Pažangių technologijų..., 2013).

Azotas patenka į vandenį ne tik iš dirvožemio, bet ir iš atmosferos kritulių, žemės ūkyje naudojamų trąšų (tiek mineralinių, tiek organinių). Pavyzdžiui, 1988–2007 m. atmosferos nitratinio azoto junginių, išskrintančių Vidurio Lietuvoje su krituliais, koncentracijos skirtingais metais kito nuo 0,03 iki 2,57 mg/l, amoniakinio azoto – nuo 0,39 iki 2,85 mg/l, o fosfatinio fosforo – nuo 0,020 iki 0,276 mg/l (Bučienė, Gaigalis, 2012). Azoto ir fosforo ribinės koncentracijos ir intervalai, charakterizuojantys įvairias upių ekologinės būklės klases, parodyti 2 lentelėje. Kartu pateikiami ir BDS_7 (biocheminis deguonies suvartojimas per 7 paras; šis rodiklis rodo ištirpusio deguonies kiekį, reikalingą vandenyje esančioms organinėms medžiagoms biochemiškai oksiduoti) bei prisotinio deguonimi intervalai.

Fosforas (P), kaip ir azotas, priskiriamas prie svarbiausių biogeninių elementų. Ši medžiaga dažnai rodo augalų ir autotrofinių gyvūnų, mintančių neorganinėmis medžiagomis, produktyvumą vandenyje. Fosforas ypač svarbus biologinio metabolizmo procesams, tačiau jo kiekis vandenyje dažniausiai yra nedidelis ir riboja vandens ekosistemų biologinį produktyvumą net ir tada, kai kitų mitybinių medžiagų pakanka. Su krituliais į upes ir kitus vandens telkinius bei dirvožemį patenka tik nedideli šio elemento kiekiai (Bučienė, Gaigalis, 2012). Į paviršinius vandenį fosforas dažniausiai patenka iš dirvožemio, ypač vykstant erozijai, kaip vandens organizmų gyvybinės veiklos bei irimo produktas. Kuo aktyvesnė ir įvairesnė žmogaus veikla upių baseinuose, tuo didesnę įtaką ji daro upių ir kitų paviršinio vandens telkinių cheminei sudėčiai. Žmogaus veiklos sukelta vandens tarša dar vadinama antropogeniniais taršos šaltiniais. Pagal poveikio būdą jie

2 lentelė. Upių ekologinės būklės klasės pagal fizikinių ir cheminių kokybės elementų rodiklius

Eil. Nr.	Kokybės elementas	Rodiklis, mg/l	Upės tipas	Upių ekologinės būklės klasių kriterijai pagal fizikinių ir cheminių kokybės elementų rodiklių vertes					
				labai gera	gera	vidutinė	bloga	labai bloga	
1	Bendri duomenys	Mitybinės medžiagos	NO ₃ -N	1-5	<1,3	1,30–2,30	2,31–4,50	4,51–10,00	>10,00
2		NH ₄ -N	1-5	<0,1	0,10–0,20	0,21–0,60	0,61–1,50	>1,50	
3		N _b	1-5	<2,0	2,00–3,00	3,01–6,00	6,01–12,00	>12,00	
4		PO ₄ -P	1-5	<0,05	0,050–0,090	0,091–0,180	0,181–0,400	>0,400	
5		P _b	1-5	<0,10	0,100–0,140	0,141–0,230	0,231–0,470	>0,470	
6	Organinės medžiagos	BDS ₇	1-5	<2,30	2,30–3,30	3,31–5,00	5,01–7,00	>7,00	
7	Prisotinimas deguonimi	O ₂	1, 3, 4, 5	>8,50	8,50–7,50	7,49–6,00	5,99–3,00	<3,00	
8		O ₂	2	>7,50	7,5–6,5	6,49–5,0	4,99–2,00	<2,00	

Paaškinimas: N_b – bendrasis azotas; NO₃-N – nitratinis azotas; NH₄-N – amoniakinis azotas; PO₄-P – fosfatinis fosforas; P_b – bendrasis fosforas
Šaltinis: AM 2011 08 29 įsakymas Nr. D-1-684.

skirstomi į dvi pagrindines grupes: *sutelktosios* taršos ir *pasklidosios* taršos. Sutelktosios taršos šaltiniams priskiriami miestų, gyvenviečių, pramonės įmonių bei paviršinių nuotekų išleistuvai, o žemės ūkyje susidarancios taršos apkrovos tręšiant mėšlu ir mineralinėmis trąšomis bei gyventojų, kurių namų ūkiai neprijungti prie nuotekų surinkimo tinklų, taršos apkrovos, su krituliais iškritę biogenai vadinami pasklidąja tarša (Taršos šaltiniai ir apkrovos..., 2010).

Fosfatai žemės ūkyje naudojami kaip trąšos ir jų likučiai iš dirvožemio su krituliais ar paviršiniu nuotėkiu patenka į vandens telkinius, kur stimuliuoja mikro- ir makroorganizmų augimą, dumblių dauginimąsi, sukelia eutrofikaciją, blogina vandens kokybę. Fosforo junginiai įeina į skalbiklių ir valiklių, vandens minkštiklių sudėtį. Į vandens telkinius patenkančio fosforo kiekis priklauso nuo žemės naudojimo paskirties, baseino geologijos ir morfologijos, dirvožemio produktyvumo ir žmogaus veiklos. Gamtinėse ekosistemose vyrauja mineralinis fosforas.

Biogeninių elementų koncentracija ir jos kaita vandenyje priklauso ne tik nuo taršos dydžio, bet ir nuo vandenyje vykstančių biologinių ir biocheminių procesų. Fosforo junginių koncentracijai būdinga sezoninė kaita. Mažiausia jo koncentracija paprastai būna per vegetaciją, kai vyksta intensyvi fotosintezė, didžiausia – šaltuoju metų laiku, kai vyksta organinių medžiagų mineralizacija.

Pasaulio vandenynuose ir jūrose fosfatų koncentracija kinta nuo 0 iki 100 mg/l. Sausumos paviršinio vandens telkiniuose fosfatų koncentracija tėra tik dešimtosios ar net tūkstantosios minėtų kiekių dalys, tačiau užterštuose telkiniuose ji gali siekti ir keletą miligramų litre. Suminio fosforo koncentracija neužterštame gėlame vandenyje dažniausiai kinta nuo 10 iki 50 µg P/l.

Gėluose ežeruose vyraujanti fosforo forma yra organiniai fosfatai. Tirpioji mineralinio fosforo forma – ortofosfatai (PO_4^{3-}) – sudaro mažiau nei 10 % suminio fosforo kiekio.

Eutrofikaciją tiriantys mokslininkai pabrėžia, kad upeliuose ir upėse biologinį produktyvumą limituoja abu šie biogenai – ir fosforas, ir azotas (Bagdžiūnaitė-Litvinaitienė, 2005; Tilickis, 2005; Tumas, 2003; Gaigalis ir kt., 2006; Bučienė ir kt., 1998). Didelė jų junginių koncentracija sukelia vandens telkinių eutrofikaciją, blogina vandens kokybę. Eutrofikuoatame vandens telkinyje suveši vandens augalija, dumbliai. Tai turi įtakos ir vandens faunos sudėčiai, jos gausėjimui, tačiau kartu ima mažėti aprūpinimas deguonimi.

Fosfatų didžiausia leistina koncentracija (DLK) paviršiniuose vandens telkiniuose, atitinkančiuose žuvininkystei keliamus reikalavimus, – 0,08 mg/l, bendrojo fosforo – 0,2 mg/l. Vertinant pagal fosfatų koncentraciją dauguma Lietuvos upių priskiriamos prie švarių ir mažai bei vidutiniškai užterštų. Pastaruoju metu pastebima, kad Lietuvoje upių vandens užterštumas fosfatinėmis medžiagomis mažėja. Fosforo koncentracija daug kur gerokai sumažėjo ir nesiekia pavojingo lygio – 0,05 mg/l, galinčio sukelti eutrofikaciją (Taršos šaltiniai ir apkrovos..., 2010).

Akmenos-Danės, Eketės ir Smeltalės vandens cheminė sudėtis ir jos kaita

1999–2001 ir 2014 m. Klaipėdos universiteto Socialinės geografijos katedroje buvo atliekami Akmenos-Danės ties Tauralaukio tiltu ir jos kairiojo intako – Eketės nuo Plikių iki Laukžemio tvenkinio (trijose vietose: aukštupyje, vidurupyje ir žemupyje) vandens kokybės tyrimai, atsižvelgiant į žemėnaudą ir žemės ūkio veiklos intensyvumą (Bučienė, Žilinskienė, 2001; Žilinskienė, 2002). Kaip per 15 metų pakito pagrindinių biogenų koncentracijos tirtų upių vandenyje, parodyta 3 lentelėje.

3 lentelė. Akmenos-Danės (ties Tauralaukio tiltu) ir Eketės (per visą ilgį) vandens cheminė sudėtis 1999–2001 ir 2014 metais, mg/l (vidutinės metinės koncentracijos su paklaidomis)

Upė	$\text{NO}_3\text{-N}$		$\text{NH}_4\text{-N}$		N_b		P_b		$\text{NO}_2\text{-N}$	
	1999–2001	2014	1999–2001	2014	1999–2001	2014	1999–2001	2014	1999–2001	2014
Akmena-Danė	1,7± 0,15	1,4± 0,47	0,305± 0,022	0,015± 0,006	2,6± 0,30	2,5± 0,41	0,192± 0,029	0,064± 0,035	nd	0,052± 0,029
Eketė	1,9± 0,77	1,9± 1,43	0,139± 0,114	0,010± 0,008	2,4± 0,83	2,3± 0,99	0,093± 0,020	0,022± 0,010	0,028± 0,010	0,037± 0,024

Paaiškinimas: nd – nėra duomenų; $\text{NO}_2\text{-N}$ – nitritinis azotas; kitos santrumpos paaiškintos po 2 lentelę.

Per 15 metų gerokai sumažėjo Eketės ir ypač Danės tarša amoniakiniu azotu (atitinkamai 14 ir 20 kartų) ir bendruoju fosforu (apie 4 kartus), bet Eketėje apie 1,3 karto padidėjo nitritinio azoto. Nitratinio ir bendrojo azoto kiekiai abiejose upėse išliko tokie, kokie buvo 1999–2002 m.

Jei palyginsime 3 lentelės duomenis su 2 lentelėje pateiktais ekologinės upių būklės reikalavimais, pamatysime, kad abi upės pagal nitratinio ir bendro azoto

kiekį patenka į geros kokybės, o pagal amoniakinio azoto ir bendrojo fosforo kiekį – į labai geros kokybės upių grupę.

Jūrinis tyrimų centras 2007 m. įgyvendino projektą „Paslaugų pirkimas institucinių gebėjimų stiprinimui tvarkant Nemuno upės baseiną“. Buvo įvertinta Kuršių marių bei pakrantės vandenių teršalų apkrova, atsižvelgiant į teršalų, patenkančių iš sutelktosios ir pasklidosios taršos šaltinių, kiekį. Kuršių marių apkrovų metiniai rezultatai pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. Teršalų kiekis (t/metai ir %), patenkantis į Kuršių marias iš įvairių taršos šaltinių, 2007 m.

	Bendra marių apkrova, t/metai	Teršalai iš sutelktosios taršos šaltinių, %	Teršalai iš Nemuno upės ir Gilijos (Matrosovka) kanalo, %	Teršalai iš Akmenos-Danės upės, %	Teršalai iš Smeltalės upės, %	Teršalai iš kitų pirmos eilės intakų, %
BDS ₇	61 358,48	0,3	98,6	0,7	0,2	0,2
NH ₄ -N	1 792,96	4,3	93,7	1,2	0,7	0,1
NO ₃ -N	28 330,86	0,5	97,6	1,1	0,4	0,4
P _b	2 170,53	1,4	96,8	1,1	0,4	0,3

Šaltinis: Aktualiausių tarpinių..., 2007.

Duomenys rodo, jog metinis biogeninių medžiagų kiekis, patenkantis į Kuršių marias iš Akmenos-Danės ir Smeltalės, palyginti su kitomis į marias įtekančiomis upėmis, yra nedidelis. Nustatyti santykinai didesni amoniakinio azoto metiniai kiekiai. Taip yra greičiausiai dėl to, kad nepakankamai gerai išvalomos arba nevalomos nuotekos. Tačiau pasitaiko ir ekstremalių nuotekų tvarkymo situacijų: 2005 m. įvykus AB „Klaipėdos vanduo“ nuotekų spaudiminės linijos avarijai į Kuršių marias pateko 27 741 kub. m, o į Smiltalės upę – 300 kub. m nevalytų nuotekų (Klaipėdos regiono..., 2006).

Upių vandens būklei įtakos turintys veiksniai: klimatas ir jo rodikliai

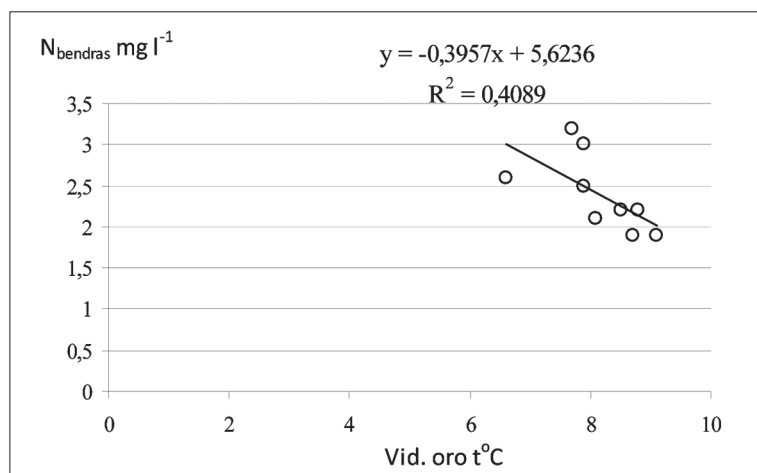
Išnagrinėjus biogeninių medžiagų koncentracijos priklausomumą nuo upių vandeningumo per du skirtingo ūkinės veiklos intensyvumo laikotarpius nustatyta, kad pirmuoju laikotarpiu tarp mineralinio azoto, fosfatų ir vandeningumo Akmenos upėje buvo stipriausias ryšys (koreliacijos koeficientai yra atitinkamai –0,57 ir –0,80) (Bagdžiūnaitė-Litvinaitienė, 2005). Kiti autoriai taip pat nagrinėjo nuotėkį priklausomai nuo klimato sąlygų. L. Berankienė atliko daugiamečių kritulių ir metinio nuotėkio kaitos analizę Šušvės baseine taikydama slenkamųjų dešimtmečių vidurkius (Berankienė, 2002). Palyginusi kritulių ir nuotėkio slenkamųjų vidurkių duomenis (per 1930–2001 m. laikotarpį), autorė nustatė, kad kritulių svyravimai sutampa su nuotėkio svyravimais Šušvėje: gautas gana glaudus kritulių ir nuotėkio tarpusavio priklausomumas (determinacijos koeficientas $R^2= 0,82$). Kitų tyrimų duomenys taip pat rodo kritulių kiekio įtaką biogenų koncentracijai upių vandenyse. Oro temperatūros ir biogenų koncentracijos tarpusavio ryšiai

buvo skirtingo pobūdžio ir dažniausiai statistiškai silpnesni (Gaigalis ir kt., 2006) (5 lentelė).

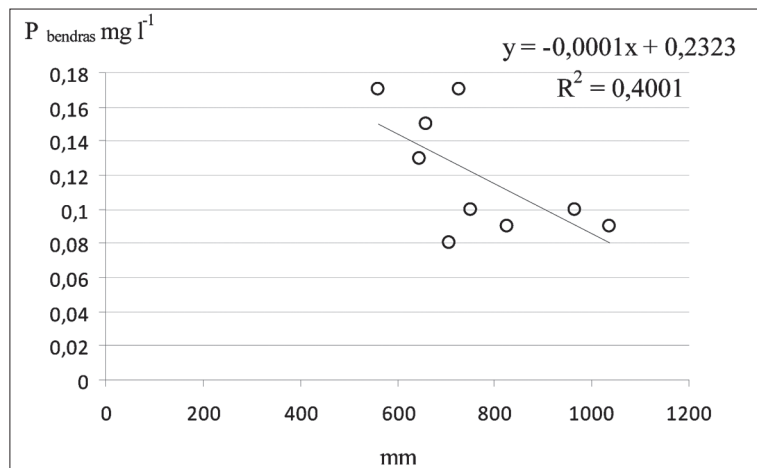
5 lentelė. Žemės ūkio veiklos veikiamų upelių N_b , NO_3-N ir P_b koncentracijų, kritulių kiekio, nuotėkio koeficiento, upelių nuotėkio ir oro temperatūros koreliacijos koeficientai (Gaigalis ir kt., 2006)

Rodikliai	N_b	NO_3-N	P_b
Kritulių kiekis	0,61	0,61	-0,54
Nuotėkio koeficientas	-0,53	-0,51	0,42
Upelio nuotėkis	0,30	0,41	-0,20
Oro temperatūra	-0,21	-0,09	-0,08

Akmenos-Danės upės vidutinės metinės bendrojo azoto koncentracijos patikimai koreliavo su vidutine metine oro temperatūra (neigiamas ryšys $P < 0,05$) (5 pav.): temperatūrai kylant, t. y. šiltesniais metais, bendrojo azoto koncentracija upėje mažėjo. Matyt, taip atsitiko dėl didesnio išgaravimo poveikio ir didesnės denitrifikacijos.

5 pav. Vidutinių metinių bendrojo azoto koncentracijų Akmenos-Danės upėje priklausomumas nuo vidutinės oro temperatūros, 2002–2010 m.

6 pav. Vidutinių metinių bendrojo fosforo koncentracijų Akmenos-Danės upėje priklausomumas nuo metinio kritulių kiekio, 2002–2010 m.

Taip pat nustatytas ir esminis ryšys tarp Akmenos-Danės vidutinės metinės bendrojo fosforo koncentracijos bei metinio kritulių kiekio (neigiamas ryšys $P < 0,05$) (6 pav.): kritulių kiekiui didėjant, bendrojo fosforo koncentracija upėje mažėjo.

Upių vandens būklei įtakos turintys veiksniai: žemėnauda ir ūkininkavimas

Pagrindiniai vandens taršos biogeninėmis ir organinėmis medžiagomis šaltiniai yra pasklidoji tarša iš žemės ūkio teritorijų, ypač azoto ir fosforo trąšų naudojimas, bei ūkio, buitinės ir gamybinės nuotekos, su kuriomis į vandens telkinius patenka tūkstančiai tonų teršalų. Tam įtakos turi ir žemėnaudos pobūdis. Per pastaruosius 10–15 metų Klaipėdos rajone mažėjo pasėlių plotai, gyvulininkystės ir paukštininkystės apimtys, keitėsi ūkininkavimo intensyvumas. 1999–2014 m. laikotarpiu ūkininkavimo intensyvumas pakito ir Eketės upės baseine (6 lentelė).

Didžiausias Eketės baseino plotas patenka į Klaipėdos rajono Sendvario seniūnijos teritoriją. 2003 m. duomenimis, ariamoji žemė čia sudarė apie 52 %, pievos ir ganyklos – apie 45 %, sodai ir uogynai – apie 0,9 % žemės ūkio naudmenų ploto (7 pav. a ir b). Beveik po dešimtmečio ariamosios žemės dalis rajone ir seniūnijoje gerokai padidėjo, o pievų ir ganyklų – labai sumažėjo. Sendvario seniūnijoje dirbamos žemės per minėtą laikotarpį taip pat padaugėjo, tačiau ne tiek kiek rajone, o pievų, ganyklų, sodų ir uogynų mažėjimo tendencija išliko tokia kaip visame rajone. Keičiantis žemės naudojimui, kinta antropogeninės apkrovos pasiskirstymas upės baseine, o tai savo ruožtu atsiliepia vandens kokybei.

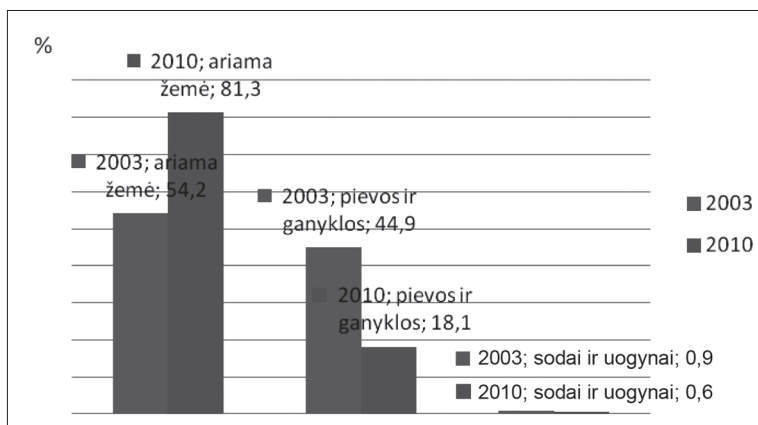
6 lentelė. Eketės upės baseino ūkiai, bendrovės bei ūkininkavimo intensyvumas 1999–2014 m.

Ūkiai/ bendrovės	Plotas (ha) 1999–2001 m.	Dirbamos žemės plotas (% nuo bendro ploto) 1999– 1999–2001 m.	Naudota trąšų (t/ha) 1999– 2001 m.	Gautas derlius (t/ha) 1999– 2001 m.	Kaip pasikeitė situacija 2014 m.
Radailių ž. ū. bendrovė	1 000,0	65	0,6	6,0	Ūkinės veiklos nebevykdo.
Šatrių ūkis	35,0	60	30	3,5	Dėl urbanizacijos pakeista žemės nau- dojimo paskirtis.
Plikių ūkis	35,6	100	78	nd	Dėl urbanizacijos pakeista žemės nau- dojimo paskirtis.
Individualūs ūkiai (19)	Tarp 0,05– 39,0 ha ūkių dominuoja ne didesni kaip 20 ha ūkiai	11–100	5–45	0,5–4,0	Šiuo metu žemės ūkio veiklą vykdo apie 20 individualių ūkių (dominuoja 11–50 ha ūkiai).

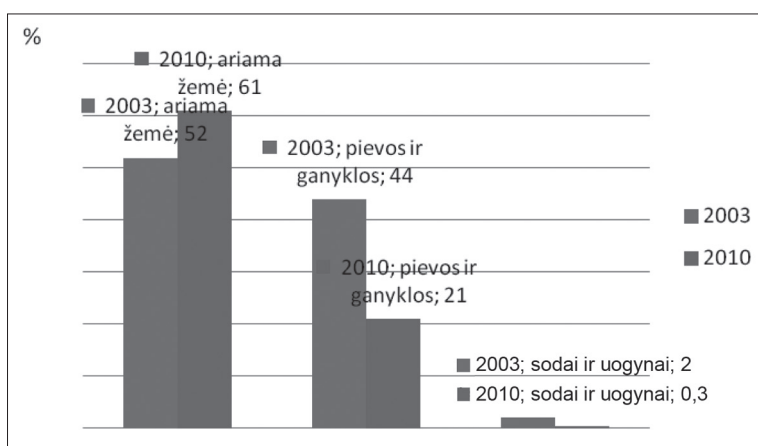
Paaiškinimas: nd – nėra duomenų.

Šaltinis: Žilinskienė, 2002; autorių rinkta medžiaga

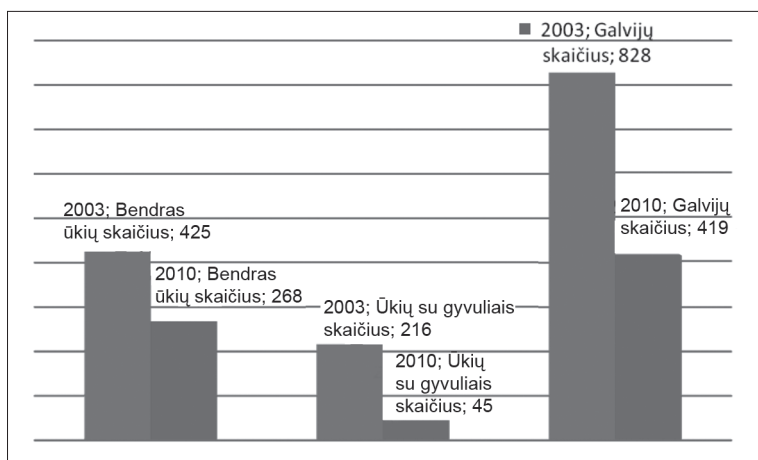
Biogeninių medžiagų koncentracija upių vandenyje keičiasi mažiausiai miškui virtus į pievomis ir ganyklomis: azoto koncentracijos padidėja apie 5 %, fosfo-

a

b

7 pav. Žemėnaudos pokyčiai Klaipėdos rajone (a) ir Sėdovio seniūnijoje (b) procentais nuo žemės ūkio naudmenų ploto, 2003–2010 m. Šaltiniai: 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenys; autorių rinkta medžiaga; Žilinskienė, 2002

8 pav. Ūkių skaičius, tarp jų – laikančių gyvulius, ir galvijų skaičius kaita Sėdovio seniūnijoje nuo 2003 iki 2010 m.

ro – 3 %. Miško pavertimas ariamąja žeme azoto koncentraciją padidina 17, fosforo – 18 %. Pievas ir ganyklas suarus ir pavertus jas dirbama žeme azoto koncentracijos didėja 11, fosforo – 15 %. Nusausinus pelkes ir pertvarkius jas į pievas bei ganyklas arba ariamąją žemę, azoto koncentracija padidėja atitinkamai 39 ir 46, fosforo – 59 ir 73 % (Bastienė ir kt., 2009).

Per 2003–2010 m. laikotarpį Sendvario seniūnijoje sumažėjo bendras ūkių skaičius, gyvulius laikančių ūkių skaičius ir perpus sumažėjo laikomų galvijų skaičius (8 pav.).

1999–2001 m. Eketės baseino teritorijoje ūkininkai laikė kur kas daugiau gyvulių, ypač galvijų, todėl ir laukai buvo gausiau tręšiami organinėmis trąšomis.

2010 m. bankrutavo Radailių ž. ū. bendrovė, taip pat veiklą nutraukė keli ūkininkai, todėl apskritai galima teigti, kad per pastaruosius 7–8 metus žemės ūkio veikla Eketės upės baseine sumažėjo arba tapo ekstensyvesnė.

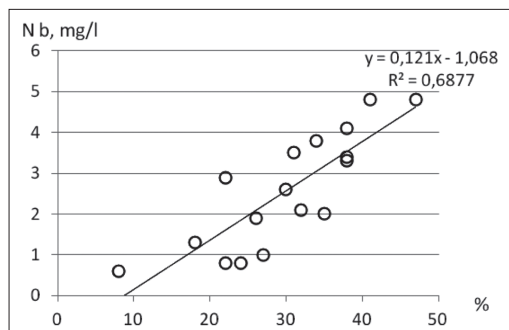
Per 2003–2012 m. laikotarpį visame Akmenos-Danės baseine žemėnauda taip pat pakito: padaugėjo apgyvendintų teritorijų, šiek tiek sumažėjo žemės ūkio naudmenų (ypač pievų ir ganyklų) plotų, miškų plotas liko beveik nepakitęs (Akmenos-Danės..., 2012).

Kaip rodo įvairūs tyrimai, upės baseino žemėnauda turi tiesioginės įtakos upės vandens azoto junginių koncentracijai (Bučienė ir kt., 1998; Gaigalis, Račkauskaitė, 2001; Gaigalis ir kt., 2006; Tumas, 2003; Pauliukevičius, 2006). Didėjant ariamosios žemės plotams upės baseine, ypač išaugo bendrojo azoto kiekis vandenyje (9 pav.).

Nors Eketės upės baseine ariamosios žemės plotas 2010 m. padidėjo, palyginti su 2003 m., tai neturėjo įtakos azoto junginių kiekiui upės vandenyje 2014 metais.

Kitur Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, jog didėjant sutartinių gyvulių skaičiumi hektare taip pat tiesiogiai proporcingai didėja bendrojo azoto koncentracija paviršiniuose vandenyse (Pažangių technologijų..., 2013). Tačiau ir Akmenos-Danės, ir Eketės baseinuose sutartinių gyvulių skaičius per minėtą laikotarpį (2001–2010 m.) ne tik nepadidėjo, bet net gerokai sumažėjo (žr. 6 pav.). Taigi gana logiška, kad ir bendrojo azoto koncentracijos abiejose upėse beveik nepasikeitė (4 lentelė).

Fosforo išplovimą labiau veikia baseino reljefas, nes beveik visas fosforas išnešamas paviršinio nuotėkio. Paviršiniame vandenyje vyrauja ištirpę fosforo junginiai (9–93 %), drenažo vanduo perneša apie 12–60 %, o su erozijos produktais išplaunama 40–88 % bendro fosforo kiekio. Vidutinė fosforo koncentracija paviršiniame vandenyje gerai koreliuoja su vidutiniu laukų nuolydžiu ir dirbamų laukų procentu baseine (Bastienė ir kt., 2009).

9 pav. Bendrojo azoto vidutinės metinės koncentracijos kaita septyniolikoje Lietuvos upių priklausomai nuo jų baseinų ariamosios žemės plotų, 1993–1998 m. Apskaičiuota pagal: Tumas, 2003

A. Povilaitis (2004), atlikęs 20 upių (dviejose iš jų vyravo natūrali tarša, 18-oje – tarša iš žemės ūkio šaltinių) dalinį Mann-Kendall testą, nustatė $\text{PO}_4\text{-P}$ koncentracijos mažėjimo tendenciją aštuoniose, o bendrojo fosforo – tik keturiose upėse. Povilaičio (2004) nuomone, fosforo koncentracijos kaitą labiausiai veikia miškai, cheminės dirvožemio savybės, humuso kiekis, upių vandens nuotėkis ir fosforo kiekis dugninėse upės nuosėdose.

Sutelktoji tarša, jos rizika ir būklė

2009 m. gruodžio 4 d. Klaipėdoje buvo įkurta Akmenos-Danės upės baseino Vandens naudotojų bendrija (VNB), veikianti kaip Pietų Baltijos bendradarbiavimo per sieną programos projekto MOMENT partnerė (Žukienė, 2012; Information campaign..., 2011). Šiame projekte dalyvavo ir Klaipėdos universiteto Baltijos pajūrio aplinkos tyrimų ir planavimo institutas (Akmenos-Danės..., 2012).

MOMENT projekto duomenys rodo, kad kai kuriais metais vandens telkiniai patiria reikšmingą ekologinį poveikį (geros būklės ribinės vertės yra viršijamos) dėl taršos organinėmis (BDS) ir biogeninėmis (N, P) medžiagomis. Nors labai pakito bendras nuotekų kiekis (sumažėjo pramonės ir komunaliniame sektoriuje sunaudojamo vandens kiekis), pagerėjo jų išvalymo kokybė (buvo modernizuojami ar statomi nuotekų valymo įrenginiai), tačiau sutelktoji tarša ir toliau daro bene didžiausią įtaką paviršinio vandens kokybei. Iki didžiausios leistinos taršos (DLT) normos išvalytos nuotekos Klaipėdos rajone 2010 m. sudarė 79,4 % viso išleidžiamų nuotekų kiekio. Likusi dalis (20,6 %) yra nepakankamai išvalytos nuotekos. Lyginant su ankstesniais metais ši dalis padidėjo. Užterštos (nevalytos) nuotekos į atvirus vandens telkinius Klaipėdos rajono savivaldybėje neišleidžiamos. Nepaisant nemažos pažangos, padarytos mažinant taršą iš taškinių taršos šaltinių, Klaipėdos rajono savivaldybėje dar esama neišspręstų problemų, dėl kurių į vandens telkinius patenka daugiau nevalytų nuotekų, nei įtraukiama į apskaitą. Didelė problema yra paviršinių vandens telkinių teršimas lietaus nuotekomis: lietaus nuotekas valo tik pramonės įmonės, kuriose įrengti pirminiai lietaus valymo įrenginiai, sulaukiantys naftos produktus ir skendinčias medžiagas, o miestų gatvių ir gyvenamųjų rajonų lietaus nuotekos nevalytos išleidžiamos į atvirus vandens telkinius. Ne visi veikiančios nuotekų valymo įrenginių kompleksai, ypač biologinio valymo, užtikrina reikiamą vandens kokybę, nes yra techniškai susidėvėję, neatitinka galiojančių normatyvų. Be to, ne visose kaimo gyvenvietėse įrengti kanalizacijos tinklai ir valymo įrenginiai (Taršos šaltiniai ir apkrovos..., 2010).

Rizikos vandens telkiniais vadinami tokie telkiniai, kuriems kyla grėsmė dėl neigiamo žmogaus veiklos poveikio iki 2015 m. nepasiekti geros būklės. 2012 m. tokiais telkiniais pripažinti:

- Tenžė ir Eketės atkarpa dėl upių ištiesinimo;
- Tenžės žemupys ir Danė žemiau Tenžės žiočių dėl sutelktosios taršos (Akmenos-Danės upės..., 2012).

7 lentelėje parodyta, kokios rizikos galimos Akmenos-Danės, Eketės ir Smeltalės upėse.

7 lentelė. Sendvario valsčiaus upės, kuriose galima tam tikra rizika dėl BDS₇ (biocheminio deguonies suvartojimo), amonio azoto (NH₄-N), nitratų azoto (NO₃-N), bendrojo fosforo (P_b), hidroelektrinių (HE) ir pavojingų medžiagų (PM)

Rizikos upė	Rodiklis, dėl kurio upė tampa rizikos telkiniu					
	BDS ₇	NH ₄ -N	NO ₃ -N	P _b	HE	PM
Akmena-Danė	1	1	0	1	0	1
Eketė	1	0	0	0	0	0
Smeltalė	1	1	0	1	0	0

Paiškinimas: „1“ – rizikos upė, „0“ – rizikos nėra.

Sudaryta pagal: Preliminarus Nemuno..., 2008; Lietuvos vandens telkinių..., 2011.

Akmenoje-Danėje galima rizika dėl didesnio BDS₇, amoniakinio azoto ir bendrojo fosforo kiekio. Jis susidaro dėl Kretingos miesto nuotekų valyklos (NV) į intaką Tenžę išleidžiamų nuotekų ir dėl UAB Kretingos žvėrininkystės ūkio NV išleistuvo. 2007 m. nustatyta, kad Akmenos-Danės upėje keturiuose nuotekų išleistuvuose yra didesnės pavojingų medžiagų koncentracijos: viename didesnis kadmio (Cd), antrame – nikelio (Ni), trečiame – švino (Pb), ketvirtame – chromo (Cr) kiekis (Taršos šaltiniai ir apkrovos..., 2010). Dar vėliau nustatyta, kad šių pavojingų medžiagų (di-2-etilheksilftalato, chromo (VI), endrino) kiekiai viršija leistinas koncentracijas Danės žiotyse, tačiau taršos šaltiniai nenustatyti (Akmenos-Danės upės..., 2012; Lietuvos vandens telkinių..., 2011). Eketės aukštupys taip pat priskiriamas prie rizikos vandens telkinių dėl didesnio BDS₇ kiekio (Preliminarus Nemuno..., 2008). Dėl UAB „Klaipėdos vanduo“ išleidžiamų paviršinių nuotekų Smeltalėje išauga BDS₇, amoniakinio azoto ir bendrojo fosforo taršos rizika (Lietuvos vandens telkinių..., 2011).

Pastaruoju metu turėtų mažėti fosforo tarša, patenkanti iš Lietuvos nuotekų valymo įrenginių, nes 2014 m. vasarą įsigaliojo ploviklių reglamentas: buvo sumažinta leistina fosforo koncentracija skalbiamuosiuose milteliuose (Levickaitė, 2013). 2013 m. duomenimis, visame Pajūrio upių baseine ir jo teritorijoje esančiose savivaldybėse nevalytų nuotekų nebeišleidžiama visai. Valymo kokybė baseine labai gera: 99,5 % nuotekų išvaloma iki normos, o Lietuvoje iki normos neišvaloma vidutiniškai 2,2 % nuotekų, jei neskaičiuosime tų, kurių apskritai nereikia valyti (Nemuno upių baseino..., 2013).

Tačiau yra tikimybė, kad dėl įvairių veiksnių (tiek gamtinių, tiek antropogeninių) poveikio tarša gali pasikartoti.

Vietoj apibendrinimo

Vandens telkinių taršos pasiskirstymui turi reikšmės ir tolesnis globalus klimato šiltėjimas. Nuo 1971 m. mūsų šalies vandens išteklių dalinio deficito kryptingą mažėjimą dėl požeminio pritekėjimo didėjimo, šylant klimatui, rodo ir upių hidrocheminiai duomenys. Remiantis dėsniumais galima teigti, kad NO₃-N patekimas į vandens telkinius tiesiogiai priklauso nuo paviršinio nuotėkio dydžio ir baseino suminių infiltracinių savybių. Mažėjant baseino infiltracinei gebai, vertinant erdvinio pritekėjimo vyksmo aspektu, NO₃-N patekimo į vandens telkinius galimybė išauga tiesiogiai proporcingai minėtam pokyčiui. Fosforo koncentracijos

didėjimas yra tiesiogiai susijęs su infiltracinio pobūdžio pritekėjimu, kurį lemia klimato pokytis ir kraštovaizdžio fosfotizacijos lygis (Tilickis, 2005). Taigi, azoto, ypač nitratinio ir nitritinio, bei fosforo taršos vandenyse grėsmė, klimatui šiltėjant, išlieka.

Per pastaruosius 15 metų Akmenos-Danės ir Eketės upių vandens būklė pagerėjo, dėl ekstensyvesnės žemės ūkio veiklos. Bet žemės ištekliai taip pat turėtų būti naudojami racionaliai: ir ekstensyvų, ir intensyvų išteklių naudojimo būdą reikėtų pagrįsti ekologiniais ir ekonominiais skaičiavimais kiekvienoje konkrečioje teritorijoje – ir natūralių ribų upės baseine, ar administracinėmis ribomis pažymėtame plote (Bučienė, Žilinskienė, 2001). Kadangi antropogeninė veikla ir jos intensyvumas nuolat kinta, o Sendvario seniūnija dar patenka į didėjančios urbanizacijos zoną, tarša taip pat gali atsinaujinti, tad ir ateityje čia svarbu nuolat stebėti paviršinių vandenų būklę. Stebėsena turėtų būti atliekama periodiškai ne tik Akmenos-Danės, bet ir Eketės bei Smeltalės upėse.

Literatūra

- Akmenos-Danės upės baseino paviršinių vandenų telkinių taršos sumažinimo priemonių programa, 2012. Baltijos pajūrio aplinkos tyrimų ir planavimo instituto (Klaipėdos universitetas) tinklapis <http://www.akmena-dane.lt>.
- Aktualiausių tarpinių ir pakrantės vandenų valdymo ir apsaugos problemų apžvalga. Tarpinių ir pakrantės vandenų būklė, Klaipėda: AM Jūrinių tyrimų centras, 2007.
- Bagdžiūnaitė-Litvinaitienė L. Biogeninių medžiagų kaitos upių vandenyje tyrimai ir įvertinimas (daktaro disertacija), Vilnius, 2005.
- Barisas A. Virintos baseino upių šiltojo laikotarpio minimalaus nuotėkio ekspedicinių tyrimų rezultatai, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Geografija ir geologija*, 1972, Nr. 9, p. 13–30.
- Bastienė N., Gurlkys, V., Kirstukas J., Šaulys V. Apsauginių juostų bei zonų įrengimo / tvarkymo priemonių ir priemonių sausinamuose žemės plotuose taikymo, siekiant sumažinti vandens telkinių taršą, galimybių analizės atlikimas ir rekomendacijų priemonėms taikyti parengimas, projekto „Priemonių vandensaugos tikslams siekti galimybių studija“ 9 dalis, galutinė ataskaita, Kėdainiai, Vilainiai, 2009.
- Berankienė L. Daugiametė kritulių ir metinio nuotėkio kaita Šušvės upėje, *Vandens ūkio inžinerija*, 2002, t. 20(42), p. 25–30.
- Bučienė A., Gaigalis K. Chemical composition of wet deposits and drainage runoff in the agroecosystems: a case of Middle Lithuania, *Baltica*, 2012, 25 (2), p. 153–162.
- Bučienė A., Šileika A. S., Gaigalis K. Nutrient balance and management in r. Graisupis watershed and demonstration farm, *Monographs in System Ecology*, Klaipėda: Klaipėda University, 1998, vol. 2, p. 6–11.
- Bučienė A., Žilinskienė L. Upelių baseino metodo taikymo galimybės geografinis tyrimuose, *Gamtos bei visuomenės geografinis pažinimas ir krašto tvarkymas*, Vilnius: VU, 2001, p. 79–87.
- Bukantis A., Rimkus E. Climate variability and change in Lithuania, *Acta Zoologica Lituanica*, 2005, 15(2), p. 100–104.
- Demereckas K. Ar gražinsime Dangės vardą? *Vakarų Ekspresas*, 2002 05 31, <http://www.ve.lt/naujienos/klaipeda1/miesto-istorijos/ar-grazinsime-danges-varda-1/>.
- Dubra V., Abromas J. Flood risk and planning of recreational territories in the Akmena-Danė river basin of western Lithuania, *Journal of Architecture and Urbanism*, 2012, 36:2, 99–106, <http://dx.doi.org/10.3846/20297955.2012.700569>
- Gaigalis K., Račkauskaitė A. Azoto ir fosforo išplovimo agroekosistemoje ypatumai, *Vandens ūkio inžinerija*, 2001, t. 16(38), 2001, p. 39–46.

- Gaigalis K., Šileika A. S., Šmitienė A. Azoto ir fosforo koncentracijų kaita žemės ūkio veikiamuose upeliuose, *Vandens ūkio inžinerija*, 2006, t. 30(50), p. 44–56.
- Gailiūšis B., Jablonskis J., Kovalenkoviėnė M. *Lietuvos upės. Hidrografija ir nuotėkis*, Kaunas: Lietuvos energetikos institutas, 2001, p. 163, 613–621.
- Information campaign on phosphorus-free detergents. The project MOMENT, Information and Communication – two concrete actions, 2011, p. 8–9. <http://www.rfkl.se/Documents/MOMENT/Archive/Thematic%20newsletters/Information%20and%20Communication.pdf>.
- Jablonskis J., Jurgelevičienė I. ir Juškienė A. Lietuvos pajūrio upės. *Hidrografija, Energetika*, 1991, Nr. 4(8), p. 78–153.
- Janonis T. Šiurpą keliančios prognozės: Lietuvos upės senka, Kuršių marios tiesiog išnyks, 2013, www.GRYNAS.lt.
- Kilkus K., Stonevičius E. *Lietuvos vandenu geografija*, Vilnius, Vilniaus Universitetas, 2011, p. 176–177.
- Klaipėdos regiono aplinkos apsaugos departamento 2005, 2006 m. veiklos ataskaitos, Klaipėda, 2006, <http://klrd.am.lt>.
- Kolupaila S. Mūsų vandens keliai, II leidimas, Kaunas: Skautų aidų leidinys, 1938.
- Lasinskas M., Macevičius J., Jablonskis J. *Lietuvos TSR upių kadastras*, Vilnius: LTSR mokslų akademija, Energetikos ir elektrotechnikos institutas, 1959, d. 1.
- Levickaitė R. Lietuvoje – 17 labai švarių ežerų ir 7 labai švarios upės, 2013, www.GRYNAS.lt.
- Lietuvos TSR fizinė geografija*, vyr. red. A. Basalykas, Vilnius: VU, 1958, t. 1.
- Lietuvos vandens telkinių būklė ir ūkinės veiklos poveikis*, red. B. Paukštys, Vilnius: Aplinkos apsaugos agentūra prie LR aplinkos ministerijos, 2011.
- Meilutytė-Barauskienė D., Kovalenkoviėnė M., Irbinskas V. Lietuvos upių vandens išteklių klimato kaitos fone, *Geografija*, 2008, t. 44, Nr. 2, p. 1–8, <http://vanduo.gamta.lt/files/Nemuno%20UBR%20ap%C5%BEvalga.pdf>
- Nemuno upių baseinų rajono paviršinių vandens telkinių apsaugos problemų apžvalga, Vilnius: Aplinkos apsaugos agentūra, 2013, <http://vanduo.gamta.lt/files/Nemuno%20UBR%20ap%C5%BEvalga.pdf>
- Pauliukevičius H. Žemėnaudos įtaka nuotėkiui, *Vandens ūkio inžinerija*, 2006, t. 30(50), p. 88–94.
- Pažangių technologijų ir gerosios praktikos žemės ūkyje taikymo bei skatinimo Lietuvoje, siekiant išvengti aplinkos taršos iš žemės ūkio šaltinių, studija (vadovas V. Prancietis), baigiamoji ataskaita, Akademija, 2013.
- Povilaitis A. Phosphorus trends in Lithuanian rivers affected by agricultural non-point pollution, *Environmental research, engineering and management*, 2004, vol. 4 (30), p. 17–27.
- Preliminarus Nemuno upių baseinų rajono valdymo planas*, Vilnius: Aplinkos apsaugos agentūra, 2008.
- Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. 4.
- Taršos šaltiniai ir apkrovos. Pagrindinių priemonių poveikio vertinimas. Rizikos vandens telkiniai, Vilnius: Aplinkos apsaugos agentūra, 2010, gamta.lt/...es/Tarsos%20saltiniai%20ir%20apkrovos.pdf.
- Tilickis B. *Vandens cheminės sudėties kaita Lietuvos baseinuose*, Klaipėda: KU, 2005.
- Tumas R. *Vandens ekologija*, Kaunas, 2003.
- Žiemytė I. Ar Dangės byla jau užversta? *Vakarų Ekspresas*, 2010, gruodžio 11.
- Žilinskienė L. *Eketės upelio pakrančių žemėnaudos bei agrarinės veiklos intensyvumo sąsajos su vandens kokybe* (geografijos darbas magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti), Klaipėdos universitetas, (2002).
- Žukienė D. Upei reikalinga pagalba. Akmenos–Danės upės tolesnio taršos mažinimo projektas „Šiuolaikiškas vandens valdymas“, *Žalioji pasaulis*, 2012, <http://www.zpasaulis.lt/index.php?id=1944>.

Dirvožemis

Marija Eidukevičienė

Dirvožemis (populiariai liaudies šnekamąja kalba sakant – žemė) yra didžiulės vertės nacionalinis turtas. Dirvožemio ištekliai – neatsinaujinantieji gamtos ištekliai, nes natūraliai vykstantis jų susidarymo procesas yra labai lėtas. Sendvario valsčiaus teritorijoje jie susidarė sutirpus paskutinio Nemuno apledėjimo ledynui per 8 tūkst. metų. Dirvožemis susidarė veikiant kartu 6 veiksniais: dirvodarinei uolienai (žemės paviršiuje esanti medžiaga, kurioje susidarė dirvožemis), reljefui, klimatui, biotai, laikui ir žmogui. Nedidelėje Sendvario valsčiaus teritorijoje, kurioje vienodas klimatas, nežymūs jauno reljefo aukščių skirtumai, tačiau skirtingos kilmės kvartero nuogulos ir nuosėdos, dirvožemiai pasižymi įvairove.

Lietuvos teritorijoje žemės ūkio naudmenose dirvožemiai ištirti 1: 10 000 masteliu. XX a. 8 dešimtmetyje jau buvo sudaryti Sendvario valsčiaus teritorijos tokio mastelio dirvožemio planai. Pagal naujausią pedologinį rajonavimą Sendvario valsčiaus teritorija įeina į 2 regioninės dirvožemio dangos sritis: Pajūrio žemumą ir Žemaitijos aukštumą¹ (1 pav.). Čia yra siaurinis Pajūrio žemumą smėlžemių ir salpžemių srities pakraštys – Šventosios–Nidos smėlžemių rajonas su fliuvioglacialinėmis nuosėdomis (deltų) Radailių ir Gvildžių kaimų apylinkėse ir vakarinis Žemaitijos aukštumą balkšvažemių ir išplautžemių srities pakraštys – Daukšių–Kretingos išplautžemių rajonas su dugninės (pagrindinės) morenos nuogulomis. Be to, į Žemaitijos aukštumą balkšvažemių ir išplautžemių sritį dar įeina siaurinis Gargždų–Juknaičių jaurazemių intrazoninio (nesusijusio su Lietuvos teritorijos genetiniu zonavimu) vieneto pakraštys – moreninis kalvagūbris (kraštinės morenos nuogulos Klaipėdos miesto–Tauralaukio ir Sudmantų, Jakų kaimų apylinkėse)².

Pagal tarptautinę dirvožemių klasifikacijos sistemą (*World Reference base* – WRB) yra 10 dirvožemių grupių (2 pav.). Tai sudaro 83 % Lietuvos dirvožemių grupių – Lietuvoje yra 12 grupių (LTDK-99 klasifikacijoje)³.

Moreniniame reljefe vyrauja išplautžemiai (*Luvissols*) ir balkšvažemiai (*Albeluvisols*). Šių dviejų grupių dirvožemiai yra būdingiausi moreninių nuogulų dirvožemiai Lietuvoje. Jų paplitimas čia ir Lietuvoje yra dėsningas. Balkšvažemiai užima išgaubto reljefo (kalvagūbrių, kalvų, bangų) paviršius, o išplautžemiai pasiskirstę šlaituose ir lygiuose paviršiuose. Balkšvažemiai paplitę moreninio kalvagūbrio viršūnėje, kur absoliutūs aukštis Tauralaukio apylinkėse siekia 30–35 m, o Klemiškės I apylinkėse – 25 m. Vyrauja tipingi pasotintieji balkšvažemiai. Nacionalinėje dirvožemių klasifikacijoje (TDV-96) jie atitinka velėninius jaurinius vidutiniškai pajaurėjusius dirvožemius (J_2^V)⁴. Tai automorfinio drėkinimo lengvo priemolio and vidutinio priemolio arba priemolio ant lengvo priemolio dirvožemiai. Balkšvažemiams taip pat priskirti ir velėniniai jauriniai vidutiniškai pajaurėję dirvožemiai (J_2^V), susidarę dvinarėse moreninėse nuogulose (priemėlis ir smėlis ant vidutinio priemolio). Duginės morenos lygumoje balkšvažemiai paplitę 20–23 m aukštyje

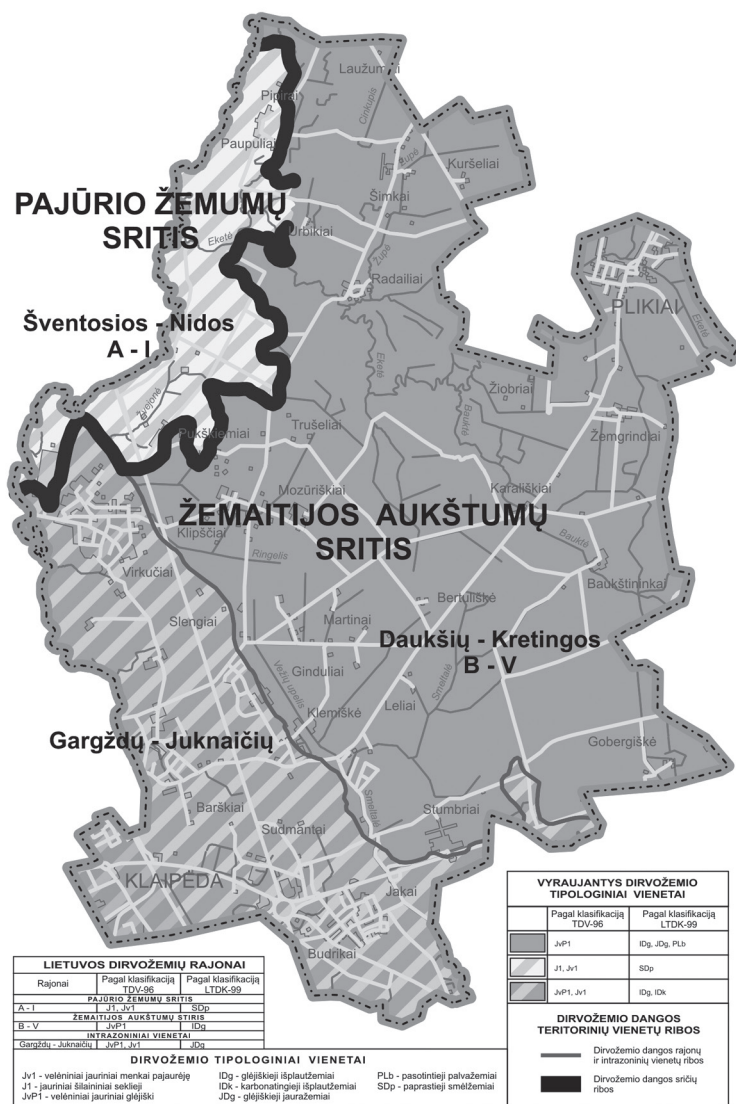
¹ Volungevičius J. Dirvožemio danga, *Lietuvos gamtinė geografija*, Klaipėda, 2013, p. 152–156.

² *Ten pat*, p. 319.

³ Buivydaitė V., Vaičys M., Juodis J., Motuzas A. *Lietuvos dirvožemių klasifikacija*, Vilnius, 2001, p. 62–128.

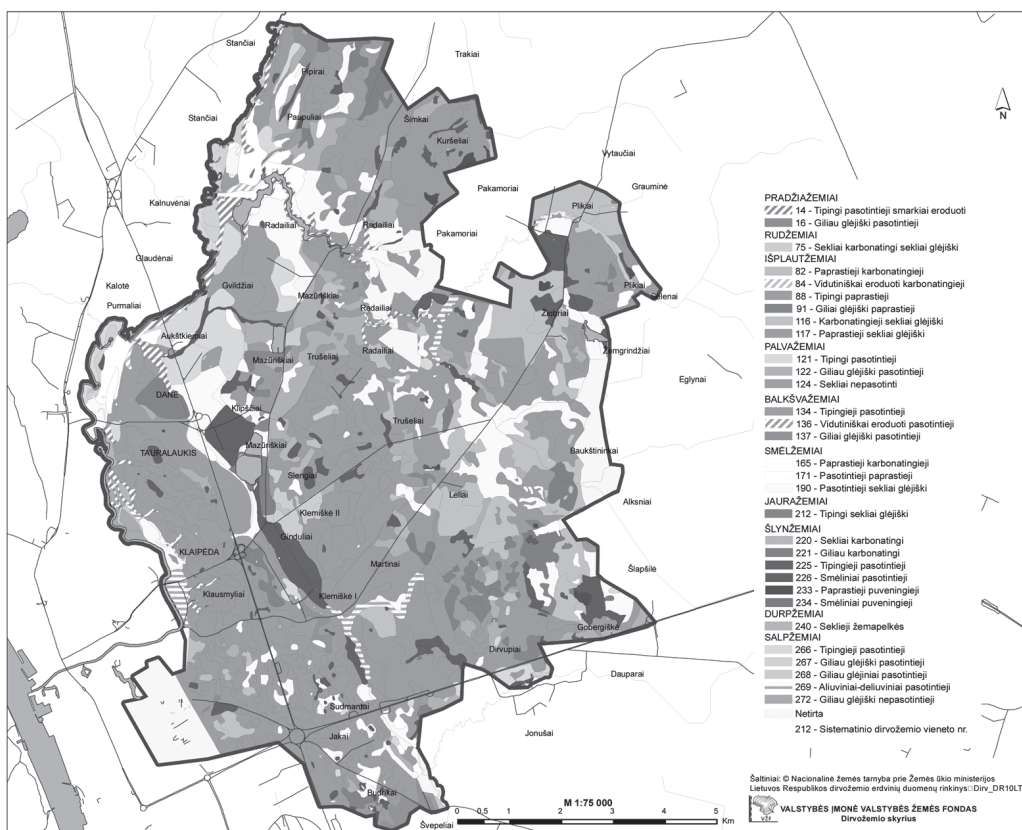
⁴ *Ten pat*, p. 131–135.

1 pav. Pedologinis rajonavimas. Sudarė J. Volungevičius

Trušelių kaimo apylinkėse ir mažuose priemolio ploteliuose Radailių kaimo apylinkėse. Išplautžemiai paplitę moreninio kalvagūbrio šlaite žemesniuose aukščiuose ir dugninės morenos lygumoje. TDV-96 klasifikacijoje išplautžemius atitinka čia vyraujantys velėniniai jauriniai glėjiškieji dirvožemiai (JP_1^V). Tai pusiau hidromorfino drėkinimo lengvo priemolio and vidutinio priemolio arba lengvo priemolio ant sunkaus priemolio dirvožemiai. Velėniniai jauriniai glėjiškieji (JP_1^V) lengvo priemolio ir vidutinio priemolio dirvožemiai būdingesni Tauralaukio apylinkėse. Rečiau pasitaiko velėninių glėjiškųjų pajaurėjusių dirvožemių (VG_1). Trušelių, Baukštinkų ir Lelių kaimų apylinkėse šie velėniniai glėjiškieji pajaurėję (VG_1) lengvo priemolio ant sunkaus priemolio ir priemolio ant lengvo priemolio dirvožemiai Lietuvos dirvožemių klasifikacijoje (LTDK-99) įvardinti karbonatingaisiais sekiais glėjiškais išplautžemiais.

Fliuvioglacialinių deltų reljefe Radailių, Gvildžių ir Aukštkiemų kaimų apylinkėse smėlio ir žvyro nuosėdose susidarę dirvožemiai LTDK-99 klasi-

fikacijoje įvardinti palvažemiais (*Planosols*) ir smėlžemiais (*Arenosols*). Šių dirvožemių pats išskyrimas ir atitikmenys TDV-96 klasifikacijoje yra diskutuojami. Palvažemiai išskirti daugianarėse nuogulose/nuosėdose: dažniausiai trinarėse (priesmėlis, smėlis arba žvyras įvairiomis kombinacijomis ant vidutinio sunkumo priemolio), rečiau dvinarėse (priesmėlis ant vidutinio priemolio). TDV-96 klasifikacijoje palvažemius, susidariusius trinarėse uolienose, atitinka velėniniai jauriniai menkai pajaurėję (J_1^V) ir velėniniai jauriniai vidutiniškai pajaurėję dirvožemiai (J_2^V), o dvinarėse – velėniniai jauriniai glėjiškieji dirvožemiai (JP_1^V). Smėlžemiai (*Arenosols*) išskirti smėlio nuosėdose. Pasotintieji sekliai glėjiški smėlžemiai Radailių kaimo apylinkėse TDV-96 klasifikacijoje atitinka velėninius jaurinius glėjiškuosius priesmėlio ant smėlio dirvožemius (JP_1^V), o pasotintieji paprastieji smėlžemiai Radailių ir Aukštkiemų kaimų apylinkėse – velėninius jaurinius menkai pajaurėjusius (J_1^V) ir velėninius jaurinius vidutiniškai pajaurėjusius (J_2^V) dirvožemius daugianarėse nuosėdose (priesmėlis ant žvyro ir smėlis ant žvyro). Palyginamoji dirvožemių ir geologinio žemėlapių analizė leidžia teigti, kad ir palvažemių, ir smėlžemių kontūrai Klipščių, Mazūriškių ir Trušelių kaimų apylinkėse yra išskirti ir dugninės morenos nuogulose (priemolio), apklotose priesmėlio ir smėlio sluoksniais fluvio-glacialinių deltų pakraščiuose.

Upių slėniuose paplitę salpžemiai (*Fluvisols*). Baukštės žemupyje aliuvinius-deliuvinius pasotintuosius salpžemius TDV-96 klasifikacijoje atitinka aliuviniai-

deliuviniai priesmėlio ant smėlio dirvožemiai (A^d). Danės upės salpose TDV-96 klasifikacijoje išskirti aliuviniai pajaurėję glėjiškieji (AⁱP₁) ir aliuviniai pajaurėję (Aⁱ) daugianarėse nuosėdose (priesmėlis ir smėlis ant smėlio), aliuviniai seklieji glėjiškieji (AG₁) smėlio ant žvyro dirvožemiai.

Šlynžemiai (*Gleysols*) – hidromorfino drėkinimo dirvožemiai, susidarę per teklinio drėkinimo sąlygomis sunkios granulimetrinės sudėties moreninėse nuogulose lyguminiuose ir įgaubtuose reljefo formų paviršiuose. Jų tėra tik maži ploteliai dugninės morenos lygumoje. Giliau karbonatingi šlynžemiai Baukštininkų kaimo apylinkėse TDV-96 klasifikacijoje atitinka velėninius glėjinius pajaurėjusius dirvožemius (VG₂ⁱ) – lengvas priemolis ant sunkaus priemolio, o smėliniai pasotintieji šlynžemiai Klipščių kaimo apylinkėse – velėninius jaurinius glėjinius (JP₂^v), susidariusius daugianarėse nuogulose (vidutinis priemolis užklotas priesmėlio ir smėlio sluoksniais).

XX a. 7 dešimtmečio pab. pripažinta, kad Klaipėdos rajono dirvožemiai buvo labiau sukultūrinti negu kitų Lietuvos rajonų⁵. Dirvožemio vidutinis balas Tauralaukio ūkyje buvo 37, o žemės ekonominis balas – 38. Didžiausias žemės ekonominis balas buvo Baukštininkų (46) ir Žemgirdžių (44) skyriuose, mažiausias – Aukštkiemų (26) ir Purmalių (29). Kituose skyriuose: Radailių (33), Šiaulių ir Tauralaukio (37). Po 20 metų dirvožemio vidutinis balas Tauralaukio ūkyje siekė 40,9, o žemės ūkio naudmenų – 46,8⁶. Pagal naujausią žemės našumo vertinimą Sendvario seniūnijoje yra aukščiausias balas (44,8) Klaipėdos rajono savivaldybėje⁷. Sendvario valsčiaus teritorijoje dėl ypatingos geografinės padėties (Klaipėdos miesto artumo ir Baltijos jūros) žemės rinkoje 2006 metais žemės ūkio paskirties žemės kaina pasiekė aukščiausių kainų lygį Lietuvoje ir viršijo vidutinę žemės kainą (3 000 Lt/ha) 20 kartų ir daugiau⁸.

⁵ Klaipėdos rajonas, *Lietuvos TSR žemės kadastras*, atsak. red. V. Mališauskas, Vilnius, 1970, p. 147–151.

⁶ *Žemės kadastras*, sud. J. Pakutinskas, Vilnius, 1989, p. 251–253.

⁷ *Lietuvos žemės našumas*, sud. J. Mažvila, Akademija, Kėdainių r.: Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centras, 2011, p. 252.

⁸ Čiapiaitė A. Žemės ištekliai ir jų valdymas, *Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006*, Vilnius, 2007, p. 29.

Klimatas ir jo kaita

Audronė Galvonaitė

Klimato praeitis ir dabartis

Trumpos žinios apie vietovės klimatą praeityje. Orų reiškinių ir klimato stebėjimai prasidėjo labai seniai, nes žmonių veikla visada buvo priklausoma nuo jų pobūdžio. Mokslinė analizė prasidėjo tada, kai buvo pradėti pastovūs instrumentiniai stebėjimai. Klimato kaitos paslaptį padeda atskleisti archeologiniai radiniai, medžių rievės, gyvūnų liekanos ir rašytiniai šaltiniai, kuriuose buvo aprašomi pastebėti reiškiniai bei geologiniai tyrimai.

To laikotarpio klimatą galima apibūdinti ir iš aptinkamų mūsų protėvių ūkinės veiklos pėdsakų.

Klimatą buvus šiltą ir drėgną rodo milžiniškų sumedėjusių paparčių, palmių liekanos. Drėgno ir vėsaus klimato rodiklis yra durpių klodai. Apie buvusį šiltą ir sausą klimatą byloja dykuminių augalų, gyvūnų liekanos, o šalto klimato arba ledynmečio rodikliai – rieduliai, moreninės kalvos, ožnugariai.

Sendvario valsčiaus teritorijos klimato istorija gana sena. Remdamiesi turimais rašytiniais ir archeologiniais šaltiniais, pabandytume trumpai apžvelgti istorinę klimato kaitą. Tai padės geriau suprasti, kodėl giliuose Sendvario apylinkių žemės sluoksniuose aptinkami būtent tokie radiniai.

Pačioje seniausioje, archėjaus, eroje (ji truko apie 2 mlrd. metų) pradėjo formotis Žemės litosfera, hidrosfera ir atmosfera, susidarė geležies, vario, aukso telkiniai, atsirado pirmosios gyvybės užuomazgos.

Proterozojaus eros, kuri prasidėjo maždaug prieš 2,5 mlrd. metų ir baigėsi prieš 570 mln. metų, Žemės sluoksniuose galima rasti magminių ir vulkaninių uolienų. Šios eros pabaigoje ir paleozojaus pradžioje Sendvario valsčiaus teritorija, kaip ir visa Lietuva, buvo apsemta šiltos jūros. Paleozojaus eros pabaigoje iškilo ir susiformavo sausuma, pradėjo augti medžiai ir kita augmenija, pasirodė pirmieji ropliai, žuvis. To laikotarpio Žemės sluoksniuose galima rasti vėžiagyvių ir kirmėlių, kai kurių dumblių liekanų.

Mezozojaus eroje (maždaug prieš 250 mln. metų) Sendvario valsčiaus teritorija vėl atsidūrė po vandeniu. Ši era truko apie 165 mln. metų, susiformavo dabartinių žemynų ir vandenynų kontūrai, pagrindinės naudingosios iškasenos: geležies rūda, anglis, nafta, akmens druska.

Kainozojaus eroje – prieš 65–50 mln. metų – Sendvario valsčiaus teritorijoje vyravo šiltas ir drėgnas subtropikų klimatas, augo subtropikų miškai, araukarijos, pušys, ažuolai. Spygliuočių sakai padėjo susidaryti gintarui. Tai buvo eoceno laikotarpis – maždaug prieš 55 ± 2 mln. metų. Šiuo laikotarpiu įvyko gana didelių klimato pokyčių, pakilo pasaulinė oro temperatūra. Šiaurės Amerika, Skandinavija, Grenlandija ir Eurazija (su Sendvario valsčiaus teritorija) sudarė vientisą sausumos plotą.

Vėliau Žemėje pradėjo formotis vandenyno srovės, ledynai, neištirpę šimtus tūkstančių metų, klimatas ėmė vėsti.

Paskutiniam milijonui metų (kvarterui) būdingas klimato atšalimas ir ilgai trunkantys ledynmečiai. Nustatyta net 17 svarbesnių klimato pokyčių.

Maždaug prieš 10 tūkst. metų ištirpus ledynams, vidurinio ir vėlyvojo holoceno laikotarpiu, Sendvario apylinkėse atsirado pirmasis ūkis, žmonės pradėjo auginti žemės ūkio augalus ir gyvulius, taigi pradėta plėtoti žemdirbystė ir gyvulininkystė. Tokią žmonių veiklą lėmė klimato pokyčiai.

Klimatas XI–XVIII amžiuje. Nuo 1060 iki 1150 m. klimatas buvo sausringas, sumažėjo pelkynai, labai padidėjo Saulės aktyvumas. XI a. pab. šis rodiklis ėmė po truputį mažėti ir XII a. pr. gerokai sumažėjo, baigėsi šilto klimato laikotarpis, kai buvo galima auginti vynuoges. XII a. pabaigoje klimatas darėsi drėgnesnis, plėtėsi miškai. XIII a. pasireiškė dideli sezonų kontrastai, būdavo dažnos šaltos žiemos ir karštos vasaros. XII a. antroje pusėje kontrastų sumažėjo, sąlygos nebebuvo tokios ekstremalios.

Iš rašytinių šaltinių apie XIII ir kitus amžius:

– 1216 m. – labai rūsti žiema, „*jūra storai užšalo, ledo kelias buvo labai geras <...>*“.

– 1223 m. – sausra, „*vasara buvo tokia karšta, kad degė miškai ir durpynai*“. Žiema buvo šalta ir snieginga, „*sniego pusnys aukštesnės už kuiną*“. Užšalo Baltijos jūra.

XIV a. prasidėjo mažasis ledynmetis – šalto ir atšiauraus klimato laikotarpis. Pradėjo nykti plačialapiai miškai. Ypač atšiauri buvo 1364 metų žiema.

XV a. labai padidėjo Saulės aktyvumas, klimatas buvo gana pastovus – žiemos buvo tokios šaltos, kad užšaldavo jūra. Sausras keisdavo lietingos vasaros, atėjo badmetis.

XVI a. Saulės aktyvumas vėl sumažėjo. Žiemos buvo labai atšiaurios ir šaltos, dažni uraganai, Baltija užšaldavo, siautė badas ir maras.

– 1573 m. – „*per visą vasarą ir rudenį nepasirodė saulė*“.

XVII a. buvo ypač vėsus, šaltos žiemos, sausringos arba lietingos vasaros, dažni uraganai. Palankesnės sąlygos susiklostė tik trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje, kai klimatas trumpam sušvelnėjo, truputėlį atšilo, Baltijos jūroje suaktyvėjo žvejyba.

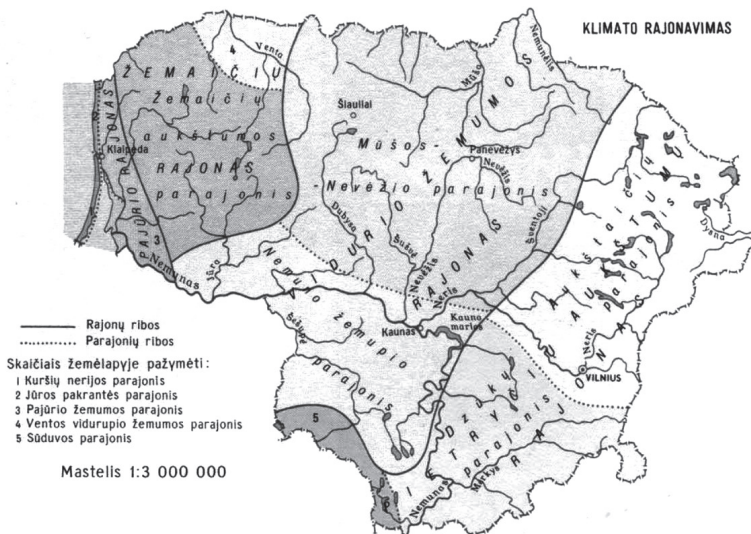
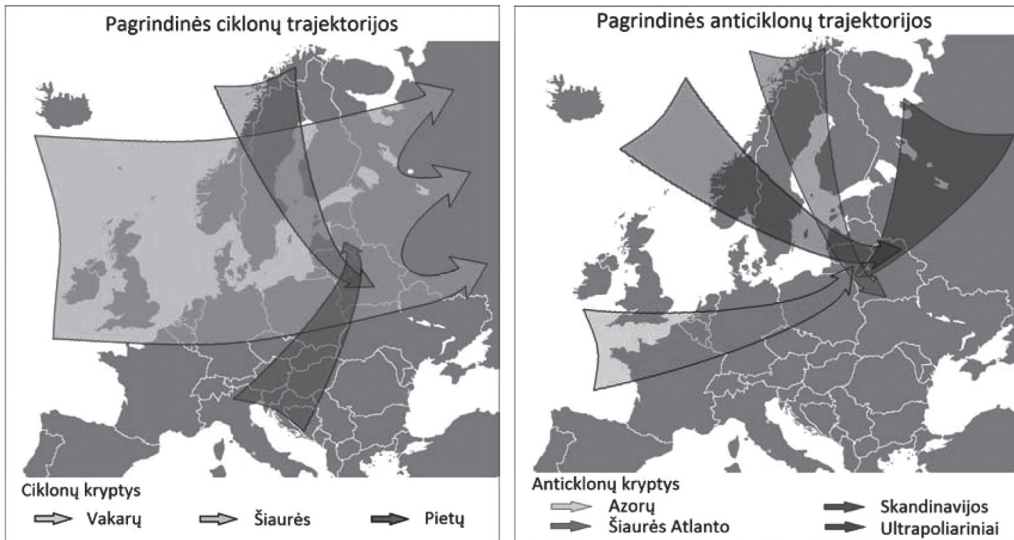
– 1607 m. – „*neapsakomai rūsti, pavadinta „Didžiaja“, žiema, užšalo Baltijos jūra*“.

XVIII a. prasidėjo sausringas laikotarpis ir tęsėsi iki amžiaus vidurio, vėliau pagausėjo šaltų žiemų ir lietingų vasarų. 1708–1711 m. Vakarų Lietuvoje ir Sendvario valsčiuje siautė badas.

XIX a. baigėsi mažasis ledynmetis – šalto klimato laikotarpis, kai vyravo atšiaurios žiemos, vasaros buvo vėsios ir sausringos arba lietingos, siautė badas ir įvairios ligos. Klimato sąlygos švelnėjo, pradėjo kilti vidutinė metinė oro temperatūra, prasidėjo instrumentiniai klimato elementų stebėjimai, leidę detaliau analizuoti klimato ir orų pokyčius remiantis faktiniais duomenimis, atsižvelgiant į vietovės ribas ir detalius vietinius veiksnius (vietovės reljefą, augmeniją, uždarumą).

Klimato sąlygos XX–XXI amžiuje. Sendvario klimatas yra ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio klimato dalis.

Labiausiai vietovės klimatą lemia fiziniai geografiniai veiksniai. Itin svarbi vietovės geografinė padėtis. Ne mažiau svarbūs veiksniai yra bendroji atmosferos cirkuliacija, jūrinių ir žemyninių oro masių bei barinių darinių pasikartojimas, jų susiformavimo vieta ir trajektorija, kuria oro masė pasiekia vietovę (1 pav.).

1 pav. Pagrindinės ciklonų ir anticiklonų trajektorijos

2 pav. Lietuvos klimato rajonavimas (pagal K. Kaušylą, 1981)

Sendvario valsčiaus klimato ypatybes lemia ne tik makroprocesai, bet ir vietiniai geografiniai veiksniai: reljefas, paklotinio paviršiaus šiurkštumas, vietiniai hidrologiniai šaltiniai.

Sendvario valsčiaus teritorija yra tarp prieškalvių Žemaitijos rytuose, Baltijos jūros ir Klaipėdos miesto vakaruose. Gamtinio požiūriu valsčius priklauso jūrinių lygumų žemėvaizdžiui, kur esama miškų (mažų salelių). Tai bangų suskalaus ir jūrai atsitraukus likęs vėjo perpustytas reljefo ruožas.

Yra išlikusių ledyno suformuotų reljefo formų. Viena jų – Olando kepurė. Tai 24,4 m aukščio skardis, arba klifas, parabolinė kopa, supustyta ant moreninio gūbrio.

Vertinant klimato aspektu Sendvario valsčiaus teritorija yra vidutinio klimato juostos šiaurinėje dalyje, kur vyrauja vakarinė oro masių pernaša. Tai nulėmė jūrinių klimato pobūdį. Sendvario valsčius priklauso Pajūrio žemumos parajoniui (2 pav.).

Svarbiausi procesai, lemiantys tarprajoninio klimato skirtumus, – tai jūrinio oro masių pernaša į žemyną ir labai silpnas pakrantės brizas.

Sendvario valsčiaus teritorijos klimato rodikliai yra parengti remiantis Klaipėdos meteorologijos stoties duomenimis. Reguliarūs meteorologinių parametru ir reiškinų stebėjimai šiame rajone pradėti dar XIX a. pradžioje.

Sendvario valsčiaus klimato pagrindinius bruožus sąlygoja Saulės spinduliuotės ir atmosferos cirkuliacijos sąveika su paklotiniu paviršiumi. Saulės spinduliuotė yra pagrindinis Žemės paviršiuje ir atmosferoje vykstančių procesų energijos šaltinis. Valsčiaus teritorija per metus gauna vidutiniškai apie 3 500–3 600 mlnJ/m² bendrosios Saulės spinduliuotės.

Sendvario valsčius yra tarsi kryžkelėje, kur susiduria atskirų oro masių pernašų, keliaujančių per Lietuvą, keliai, todėl vidinius klimato skirtumus lemia ne tik jūriniai, bet ir žemyniniai veiksniai. Žemyninių ir jūrinių oro masių kaitą pajvairina arktinio ir tropinio oro masių įsiveržimai, kurie pastaruoju metu ypač suaktyvėjo. Tai sietina su klimato kaita, kai daugelis nusistovėjusių įprastų procesų keičiasi. Šių oro masių įsiveržimai sukelia temperatūros ir vėjo režimo trumpalaikius svyravimus.

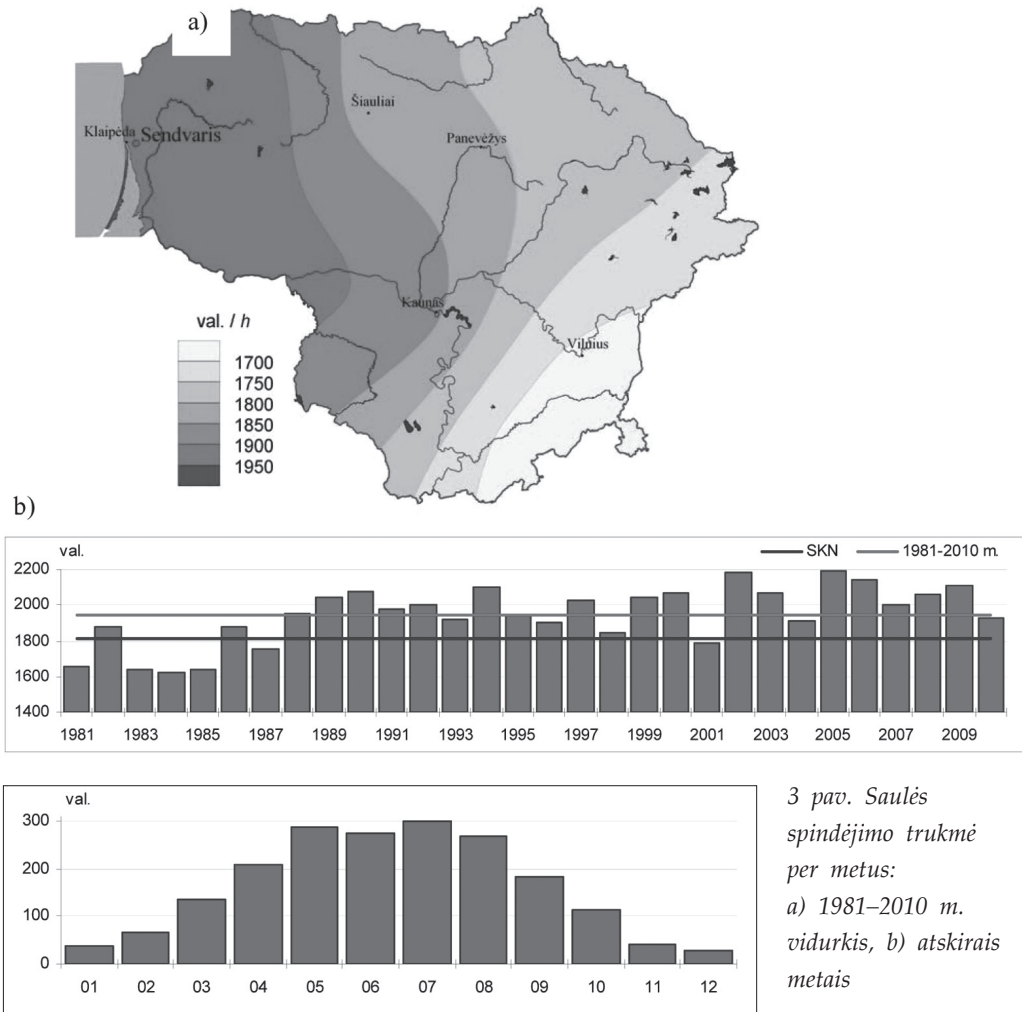
Cirkuliaciniai procesai Sendvarį pasiekia kaip ciklonai ir anticiklonai bei atskiros jų dalys. Vidutiniškai 200–220 dienų per metus vyksta cikloninio ir apie 150 dienų – anticikloninio tipo cirkuliaciniai procesai. Intensyviausiai ciklonų veikla vyksta pereinamaisiais laikotarpiais (pavasari ir rudenį). Vasarą ir žiemos viduryje suaktyvėja anticiklonai. Reljefas ir jūros artumas nevienodai veikia vietovės mikroklimatą. Reljefo poveikis didžiausias vasarą, o švelninantis jūros poveikis – žiemą. Dėl reljefo nelygumų daubose ir šiauriniuose kalvų šlaituose temperatūros metinės sumos yra 30–40 °C mažesnės. Dėl nedidelio vietovės absoliutinio aukščio orai adiabiškai neatvėsta, todėl vietinių kritulių nepagausėja. Sendvario valsčiaus teritorijoje paklotinio paviršiaus įtaka pažemio atmosferai yra mažesnė negu jūros įtaka. Teritorijoje mažesni paros ir metiniai temperatūros svyravimai. Oras naktį mažiau atvėsta, o dienos būna vidutiniškai šiltos. Vasaros vėsesnės, o žiemos švelnesnės negu kitoje Lietuvos teritorijoje, labiau nutolusioje nuo jūros.

Tiesa, pastaruoju metu dėl klimato kaitos ir besikeičiančių oro masių trajektorijų kai kada čia žiemą užfiksuojama gerokai žemesnė, o vasarą – aukštesnė oro temperatūra negu centriniuose ir rytiniuose Lietuvos rajonuose. Klaipėdos miestas sumažina vakarų vėjo greitį.

Meteorologinių parametru kaita

Saulės spindėjimo trukmė. Vienas iš labai svarbių klimatą formuojančių veiksnių yra Saulės energijos prietaka į paklotinį paviršių. Pirmieji Saulės spindėjimo trukmės matavimai atlikti 1899 m. Mikužiuose (Klaipėdos r.), nuo 1955 m. aktinometriniai (Saulės spinduliuotės) stebėjimai atliekami Šilutės hidrometeorologijos stotyje, o heliografu – ir Klaipėdos stotyje.

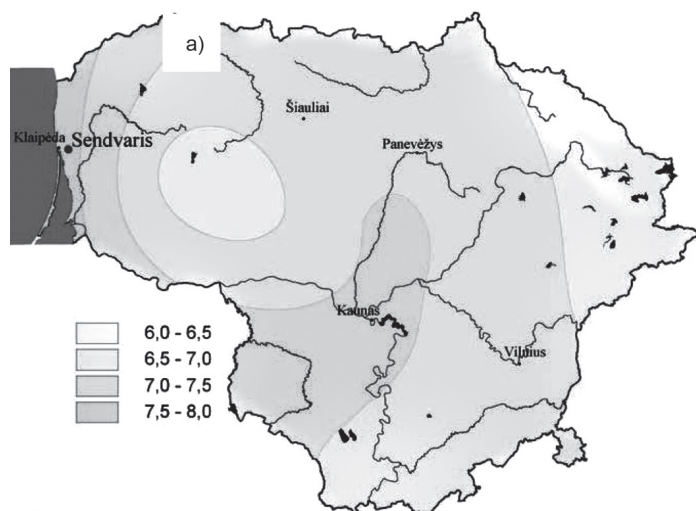
Lietuvos pajūryje užregistruota ilgiausia Saulės spindėjimo trukmė (3 pav.). Čia saulė spindi vidutiniškai 1 950–2 000 val. per metus. Skirstant pagal sezonus, ilgiausiai saulė spindi pavasari ir vasarą, trumpiausiai – žiemą (4 pav.).

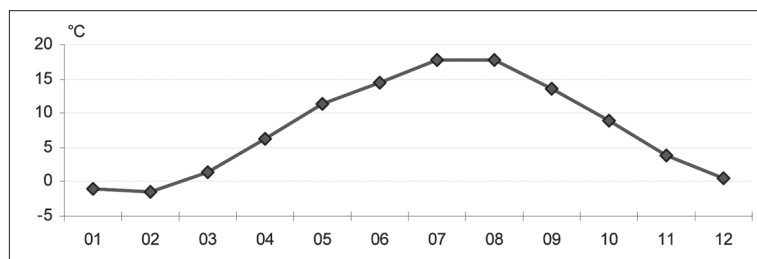
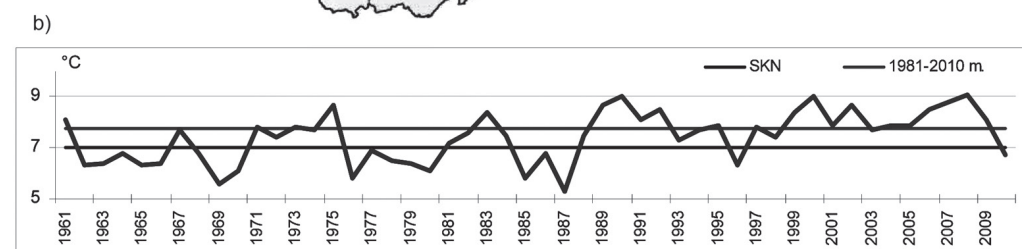
4 pav. Saulės spindėjimo trukmės kaita per metus

Vertinant pagal mėnesius, ilgiausiai saulė spindi gegužės, birželio, liepos ir rugpjūčio mėnesiais, trumpiausiai – lapkritį, gruodį ir sausį. Klimatui šiltėjant Saulės spindėjimo trukmė gerokai pailgėjo Vakarų Lietuvoje, taigi ir Sendvario valsčiaus teritorijoje, ypač šiltuoju metų laiku (balandžio–spalio mėn.). Tai aiškiai matyti lyginant 1981–2010 m. klimato normą su standartine klimato norma (1961–1990 m. vidurkis, toliau – SKN). Tokį Saulės spindėjimo trukmės ilgėjimą lemia vis dažniau nusistovintys aukšto slėgio laukai virš vakarinių Lietuvos rajonų, debesuotumo mažėjimas.

Oro temperatūra. Oro temperatūra, jos paros, mėnesio, metinis režimas – vienas svarbiausių vietovės klimato elementų (5 pav.). Temperatūra labiausiai atspindi klimatą formuojančių atmosferos reiškinių ir procesų metinį ir paros ritmą bei pagrindinių meteorologinių elementų sezoniškumą. Dėl nevienodo paviršiaus įkaitimo ir šilumos išspinduliavimo į atmosferą susidaro temperatūros skirtumai, kurie lemia orų kaitą, visų meteorologinių elementų pokyčius bei meteorologinių reiškinių intensyvumą.

5 pav. Vidutinė metinė oro temperatūra:
a) 1981–2010 m. vidurkis, b) atskirais metais

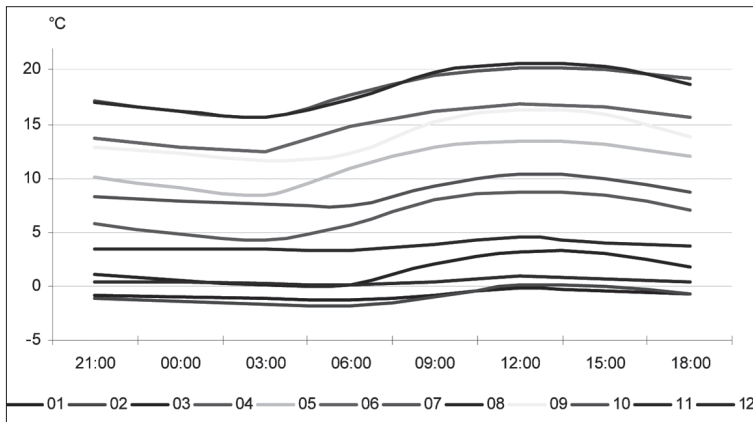

6 pav. Metinės oro temperatūros kaita

Sendvario valsčiaus teritorijos klimatui didžiausios įtakos turi Baltijos jūra: šalčiausias metų mėnuo čia dažniau yra vasaris, o ne sausis, Lietuvoje laikomas šalčiausiu mėnesiu. Šilčiausias mėnuo – rugpjūtis (kitoje Lietuvos dalyje – liepa) (6 pav.). Temperatūros skirtumus lemia jūros artumas bei lokalūs veiksniai: paklotinio paviršiaus šiurkštumo elementai (augmenija, pastatai, dirvožemis), reljefas, vandens telkiniai. Jie temperatūrai turi gana didelę įtaką – dažnai didesnę nei globalūs veiksniai.

Nep periodiškus oro temperatūros svyravimus lemia staigus oro masių pernašų pasikeitimas, sukiantis orų permainas. Tokios permainos yra dažnesnės žiemą nei vasarą, nors spartėjant klimato kaitai galimos visai kitokios permainos.

Paprastai atšyla lėčiau, o atšala greičiau, todėl visus metus vidutinė temperatūra kyla lėčiau, negu krinta. Paros temperatūros pokyčius labiau veikia vietinės sąlygos: jos iškreipia bendrosios cirkuliacijos įtaką, daro poveikį paros temperatūros kintamumui (7 pav.). Vis dėlto pirminė paros oro temperatūros kitimo priežastis yra Saulės spinduliuotės per parą kitimas. Nuo Saulės spinduliuotės pokyčių priklauso pažemio sluoksnio stratifikacija bei turbulencijos koeficientas.

7 pav. Vidutinė paros oro temperatūros kaita atskirais mėnesiais pasauliniu koordinuotuoju laiku – UTC (angl. Coordinated Universal Time), 1991–2010 m.

Sendvario apylinkėse šildantis Baltijos jūros poveikis jaučiamas visus metus. Čia vyrauja švelnios žiemos ir vidutiniškai šiltos vasaros, užfiksuoti mažesni paros (nakties ir dienos) temperatūros skirtumai. Pastaruoju metu retai konkrečios paros vidutinė oro temperatūra atitinka vidutinę daugiametę temperatūrą, vadinamą standartine klimato norma (SKN). Valsčiaus teritorijoje paros oro temperatūra svyruoja vidutiniškai 1,5 karto mažiau nei Vidurio ir Rytų Lietuvoje. Tam didelės įtakos turi debesuotumas. Dėl didelio debesuotumo vasarą temperatūra per parą gali kisti tik apie 1 °C, žiemą temperatūra gali išlikti visą parą tokia pati. Didelės įtakos temperatūrai turi ir vėjo greitis. Vėjui stiprėjant paros temperatūros amplitudė mažėja. Labiausiai paros temperatūra svyruoja esant giedram anticikloniniam orui, kai vėjo greitis ir debesuotumas maži.

Aukštesnė nei 25 °C temperatūra Sendvario valsčiuje būna apie 10–12 dienų per metus, tik kelias dienas užfiksuojama neigiama temperatūra. Dienų, kai oro temperatūra nenukrenta žemiau 0 °C, būna apie 250–260, o Rytų Lietuvoje – apie 210–220. Taip yra dėl Baltijos jūros įtakos. Gruodžio mėnesį net trečdalį naktų oro temperatūra yra teigiama. Dėl klimato kaitos ir pakitusios bendrosios atmosferos cirkuliacijos vis dažniau ir čia užfiksuojama temperatūra, būdinga žemyninei Lietuvos daliai, – išaugę temperatūros skirtumai ir žiemą, ir vasarą. Aukščiausia oro temperatūra šiame regione buvo užregistruota 2014 m. rugpjūčio 3 d.: termometrai rodė per visą stebėjimų laikotarpį aukščiausią vasaros oro temperatūrą 36,6 °C. Žemiausia temperatūra (–33,4 °C) užregistruota 1956 m. vasario 1 d.

Klimatiniai sezonai į Sendvario valsčių atkeliauja kitu laiku nei kitose Lietuvos dalyse. Savaite, o kai kada ir dešimčia dienų anksčiau šiame regione prasideda pavasaris. Tai įvyksta vidutiniškai kovo 5 dieną. Žiema prasideda gruodžio mėn. antro dešimtadienio pabaigoje arba netgi sausio pradžioje. Vasara atkeliauja pavėlavusi beveik savaitę ir prasideda tik birželio pabaigoje, o atsiveikinama su ja rugsėjo pradžioje. Žiema šiame regione 15–30 dienų trumpesnė nei rytiniuose Lietuvos rajonuose. Sendvario valsčiuje ilgiausi yra pavasario (apie 113 d.) ir rudens (apie 101 d.) laikotarpiai. Vasara trunka apie 71 dieną, žiema – apie 80 dienų. Žiemą Sendvaryje atodrėkių būna beveik dvigubai daugiau negu kitoje Lietuvos dalyje.

Kaip jau minėta, pastaruoju metu vis dažniau pastebima metinės ir atskirų mėnesių temperatūros nuokrypių nuo standartinės klimato normos (1961–1990 m.)

ir netgi nuo daugiamečių vidurkių (1981–2010 m.) (5 pav.). Tai rodo, kad klimato kaitos procesai vis greitėja ir daro poveikį vietinėms klimato sąlygoms ir jo rodiklių bei reiškinių pokyčiams.

1 lentelėje pateikiami absoliutūs maksimumai ir absoliutūs minimumai, taip pat pati aukščiausia ir pati žemiausia oro temperatūra per visą stebėjimų laikotarpį.

1 lentelė. Atskirų mėnesių absoliutūs oro temperatūros maksimumai ir minimumai. Stebėjimų laikotarpiai: 1881–1918, 1923–1925, 1927–1939 ir 1946–2012 m.

Mėnuo	Abs. maksimumas, °C	Metai	Abs. minimumas, °C	Metai
01	9,5	2007	-32,0	1956
02	15,4	1989	-33,4	1956
03	18,6	2010	-20,8	1987
04	26,6	2000	-6,3	1981
05	31,2	2014	-3,8	1995
06	33,6	2013	0,8	1977
07	34,0	1954, 2012	5,4	1984, 1992
08	36,6	2014	2,9	1952
09	30,4	1951	-1,4	1906
10	22,2	1984	-9,1	1915
11	15,4	1968	-14,6	1993
12	10,6	2006	-24,2	1978

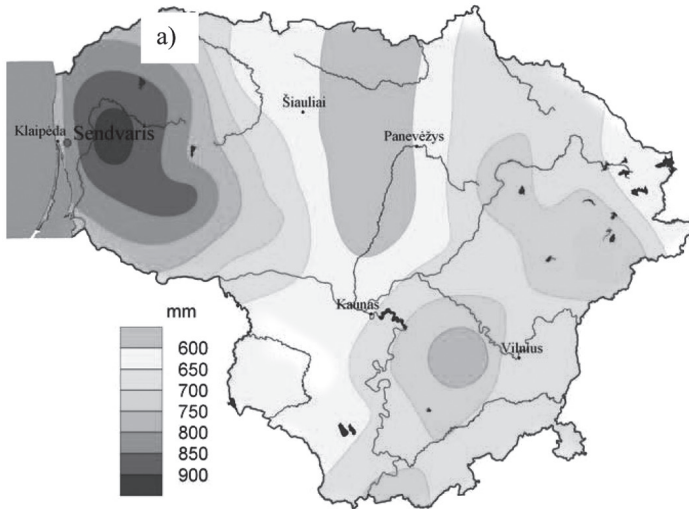
Krituliai. Tai svarbus vietines klimato sąlygas apibūdinantis rodiklis. Kritulių pasiskirstymą vietovėje lemia atmosferos cirkuliacija, vietovės geografinė padėtis, nuotolis nuo jūros, reljefas. Krituliams įtakos turi ir miesto artumas. Dideli miestai (toks yra Klaipėdos miestas šalia Sendvario) didina kritulių kiekį ir veikia jų pasiskirstymą. Pavėjinėje miesto pusėje kritulių iškrenta 5–30 % daugiau negu priešvėjinėje. Tai būdinga vasaros krituliams, kurie dažniausiai susiję su konvekciniiais procesais. Todėl tikėtina, kad Sendvario valsčiaus teritorijoje kritulių kiekis gali būti didesnis, nei buvo išmatuotas Klaipėdos meteorologijos stotyje. Kritulių kiekio maksimumas Sendvario valsčiaus teritorijoje dažniausiai pasiekiamas rudenį: didžiausias kritulių kiekis čia užregistruojamas rugsėjo ir lapkričio mėnesiais (8 pav.). Tai susiję su terminiu režimu ir vakarų bei šiaurės vakarų procesų suaktyvėjimu. Mažiausiai kritulių iškrinta vasario ir balandžio mėnesiais (9 pav.).

Didžiausias kritulių kiekis užfiksuojamas šiltuoju laikotarpiu (balandžio–spalio mėn.), o šaltuoju laikotarpiu (lapkričio–kovo mėn.) kritulių iškrinta beveik perpus mažiau. Tai sietina su kritulių geneze ir intensyvumu. Nors šaltuoju laikotarpiu ir daugiau tokių dienų, kai iškrinta kritulių, bet jie nėra tokie intensyvūs.

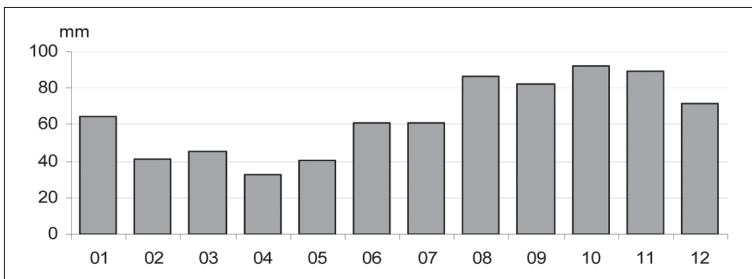
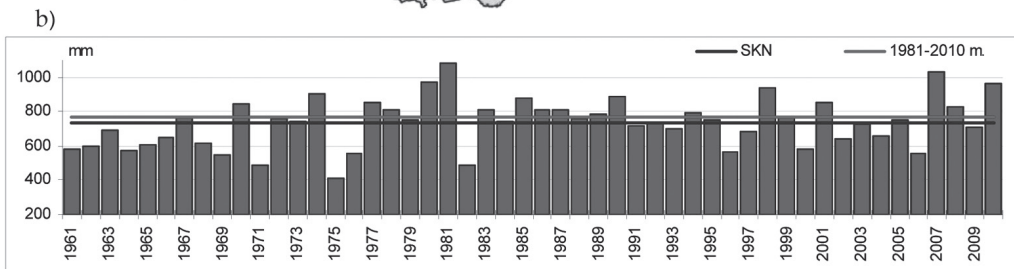
Per Sendvario valsčiaus teritoriją per metus pereina vidutiniškai 50 % ciklonų nuo Atlanto vandenyno (iš vakarų), apie 20 % – iš šiaurės. Tie ciklonai keliaudami čia atneša kritulius. Gausius kritulius sukelia ir pietiniai ciklonai arba jų periferijos. Šiltuoju metų laikotarpiu jie atneša liūtis, o žiemą – šlapdriabą arba gausų snygį (10 pav.).

Galima pastebėti tendenciją, kad kritulių kiekis šaltuoju metų laiku didėja, šiltuoju – mažėja. Taip pat žiemą skystųjų kritulių daugėja, o kietųjų – mažėja.

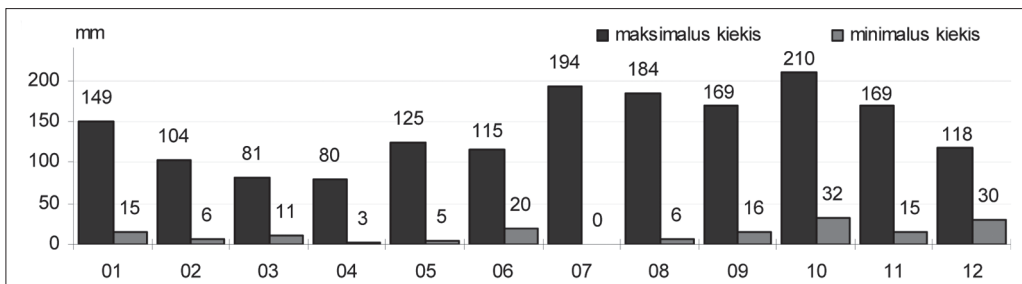

8 pav. Vidutinis metinis kritulių kiekis: a) 1981–2010 m. vidurkis, b) atskirais metais

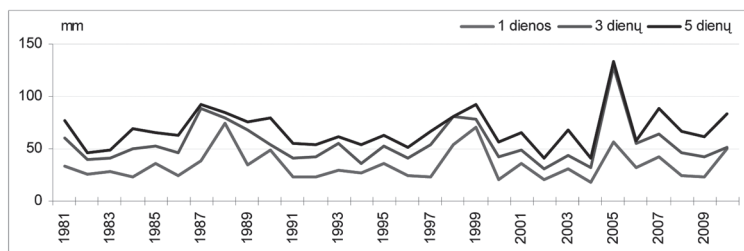
9 pav. Vidutinis kritulių kiekis atskirais mėnesiais

10 pav. Didžiausias ir mažiausias kritulių kiekis per mėnesį

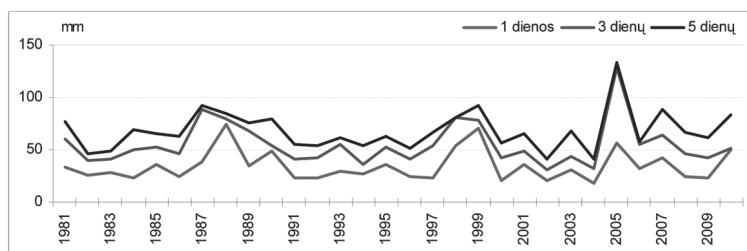

Klimato pokyčiai darosi vis intensyvesni. Pagausėjo įvairių anomalijų. Pasi- taiko, kad per mėnesį ar ilgesnį laikotarpį (kartais net per visą sezoną) neiškrinta nė lašo kritulių, o paskui staiga per kelias valandas arba kelias dienas iškrinta viso mėnesio norma, kartais – net dvi ar daugiau (11 pav.).

Krituliai – vienas sudėtingiausių klimato elementų, kuriems būdingas ryškus erdvinis diskretiškumas. Kritulių kiekis yra santykinis dydis, nes priklauso nuo

11 pav. Didžiausias
1, 3 ir 5 dienų
kritulių kiekis

12 pav. Dienų,
kai susidaro sniego
danga, skaičius

vėjo greičio, kritulių fizinės sudėties, lašelių dydžio ir kritimo greičio. Išmatuotas kritulių kiekis negali pakankamai gerai atspindėti tikrojo vaizdo net ir mažoje teritorijoje.

Sniegas. Sniego dangą, kaip klimato elementą, apibūdina šie rodikliai: sniego dangos susidarymo ir nutirpimo datos, dienų, kai susidaro sniego danga, skaičius, sniego dangos storis. Kadangi žiemos sezonas persikelia į ateinančius kalendorinius metus, tai analizuojant sniego dangą klimatologiniai rodikliai skaičiuojami konkrečiam šaltajam laikotarpiui nuo vienu metų spalio iki kitų metų gegužės mėnesio.

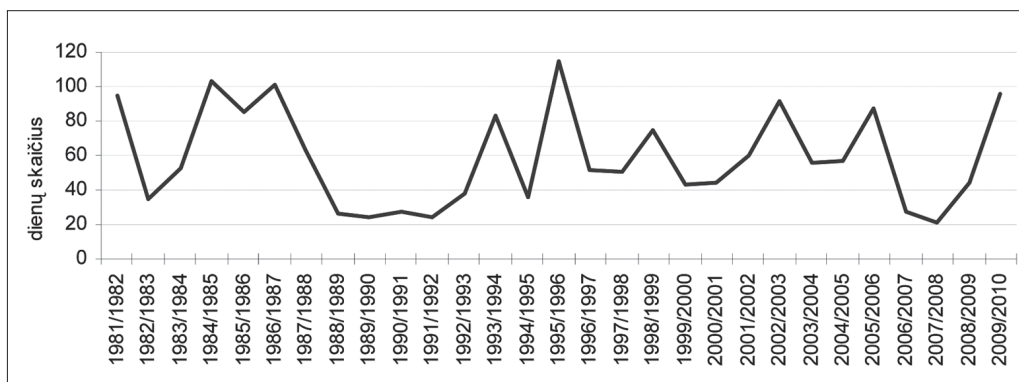
Sniego dangos susidarymo data yra nepastovi ir priklauso nuo kiekvienų metų oro temperatūros nukritimo žemiau 0 °C. Dienų skaičius, kai iškrinta kietųjų kritulių, konkrečiais metais gali labai skirtis. Būna metų, kai Sendvario valsčiaus teritorijoje pastovi sniego danga iš viso nesusidaro. Vidutinis dienų, kai susidaro sniego danga, skaičius per metus čia svyruoja nuo 5 iki 55 dienų (12 pav.). Tik apie 16–20 dienų sniego danga būna storesnė nei 10 cm ir apie 3–8 dienas – storesnė nei 20 cm.

Pastaraisiais metais sniego dangos storis vis mažėja, o 2007–2008 m. žiemą pastovi sniego danga iš viso nesusidarė.

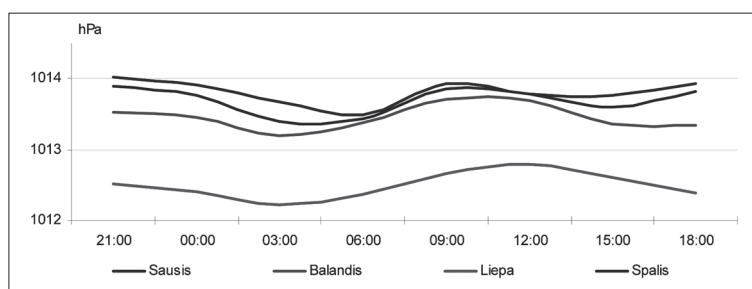
Atmosferos slėgis. Nors atmosferos slėgis tiesiogiai ir neveikia klimato, tačiau tai yra vienas iš meteorologinių elementų, kuris nulemia kitų meteorologinių elementų pokyčius. Netolygus slėgio pasiskirstymas sukelia vėją, o nuo vėjo priklauso daug kitų meteorologinių parametrų.

Registruojami periodiniai ir neperiodiniai atmosferos slėgio svyravimai: vieni priklauso nuo šalies geografinės padėties, kitus lemia bendroji atmosferos cirkuliacija (13 spav.).

Vidutinis metinis atmosferos slėgis jūros lygyje Sendvario valsčiaus teritorijoje yra 1014,0 hPa, vidutinė metinė atmosferos slėgio svyravimų amplitudė – apie 3,5 hPa. Per metus išryškėja trys atmosferos slėgio minimumai – balandžio, birželio ir gruodžio mėnesiais – ir trys maksimumai – vasario, gegužės ir spalio mėnesiais.

13 pav. Vidutinio atmosferos slėgio jūros lygyje kaita per metus

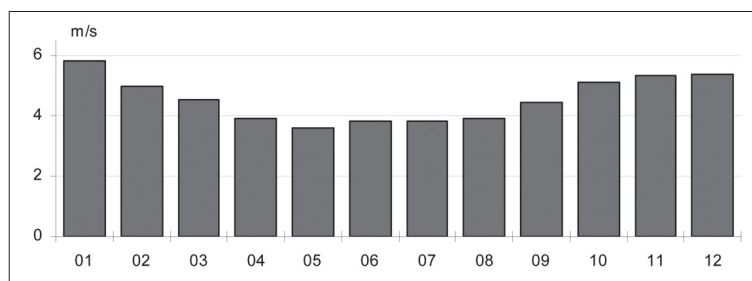

14 pav. Vidutinė paros atmosferos slėgio stoties lygyje kaita UTC laiku, 1991–2010 m.

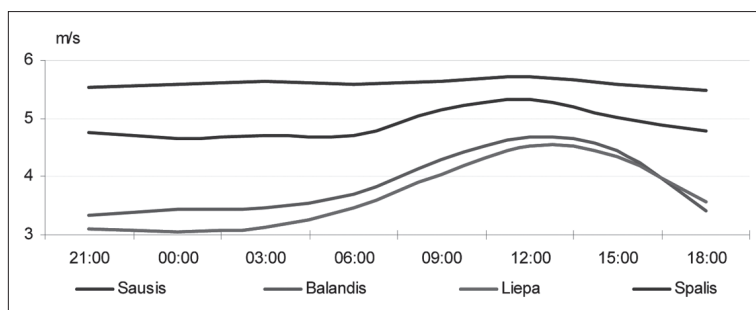
Paros slėgio svyravimai nėra dideli. Kiek aukštesnis slėgis būna ryte ir vakare, žemesnis – antroje dienos ir nakties pusėje. Paros svyravimo amplitudė žiemą yra apie 0,5 hPa, vasarą – 0,7 hPa (14 pav.).

Vėjo režimas. Vėjas – vektorinis dydis, jo matavimai atliekami 10,2 m aukštyje virš žemės paviršiaus. Vėjas yra išreiškiamas dviem dydžiais: kryptimi ir greičiu. Kryptis paprastai nustatoma pagal 16 kryptių ir žymima laipsniais, raidėmis arba kodo skaičiais. Greitis išreiškiamas m/s, km/val. ir balais pagal Boforto skalę. Vėjo stiprumas pagal Boforto skalę nustatomas ne prietaisais, bet vizualiai (stebint dūmus, vėliavas, medžius).

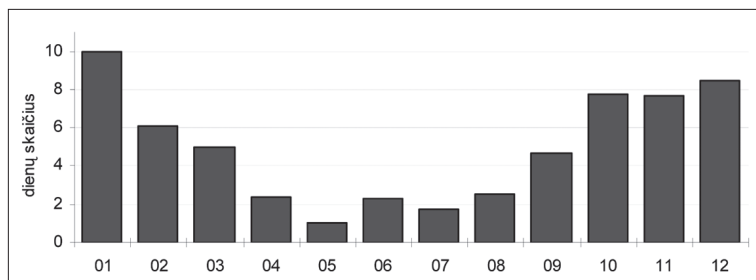
Sendvario valsčiaus teritorijoje paprastai pučia gūsingas vėjas. Tai lemia dinaminis turbulentiškumas, kurį sukelia paklotinio paviršiaus šiurkštumas ir nevienodas jo išilimas. Dėl jūros artumo Sendvario valsčiaus teritorija yra priskiriama prie stipresnių vėjų srities Lietuvoje (Baltijos jūros įtaka jaučiama 20–25 km ruože). Vėjo greičio kaita yra paros (16 spalvoto priedo pav.) ir metinė (15 pav.). Patys stipriausi vėjai pučia rudenį ir žiemą.

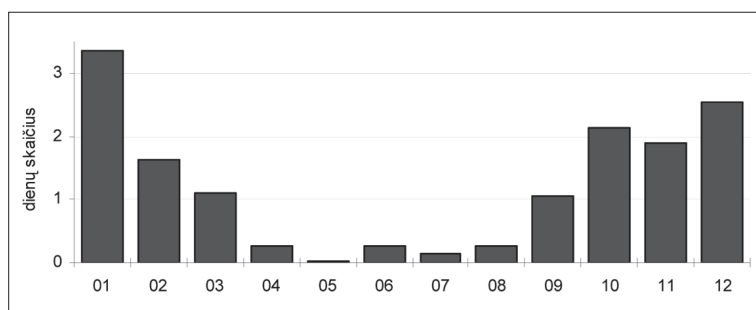
15 pav. Vidutinis vėjo greitis atskirais mėnesiais

16 pav. Vidutinė vėjo greičio kaita per parą UTC laiku, 1991–2010 m.

17 pav. Vidutinis dienų skaičius, kai maksimalus vėjo greitis ≥ 15 m/s

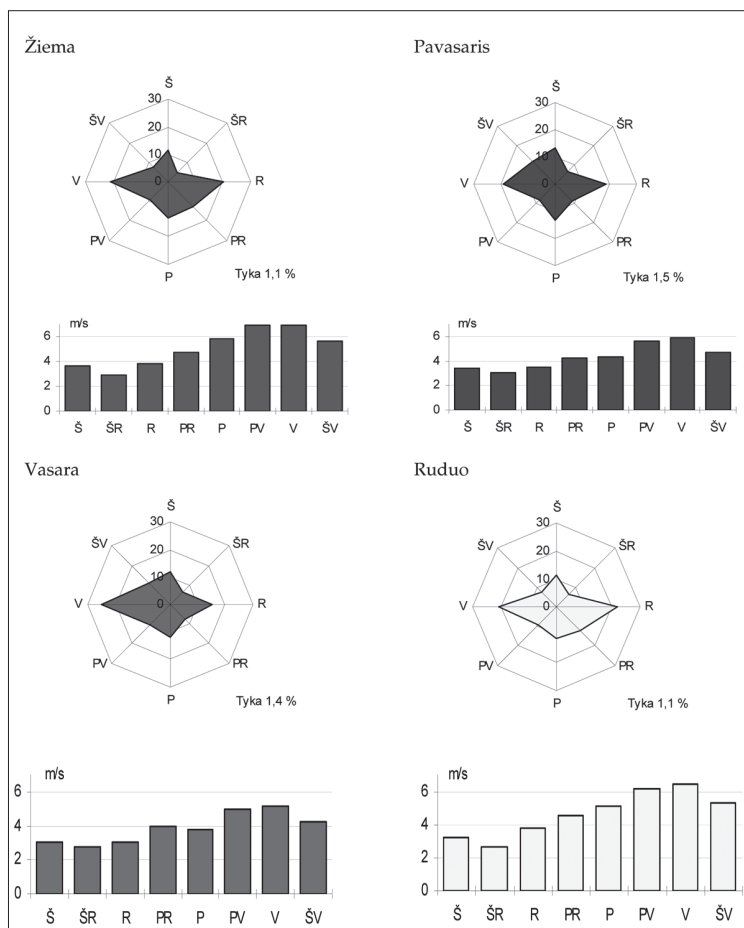
18 pav. Vidutinis dienų skaičius, kai maksimalus vėjo greitis ≥ 20 m/s

Sendvario valsčiaus teritorijoje stipriausi vėjai pučia lapkritį ir žiemos mėnesiais, vidutinis jų greitis – 5,5 m/s, pavasarį vėjo greitis siekia apie 3,5–4,5 m/s, o vasarą – apie 3,5–4 m/s. Dėl konvekcinų procesų vasarą gali susiformuoti škvalas. Vidutiniškai 50–60 dienų per metus pučia smarkesni nei 15 m/s vėjai (17 pav.) ir vidutiniškai apie 15 dienų vėjo greitis siekia 20 m/s ir daugiau (18 pav.).

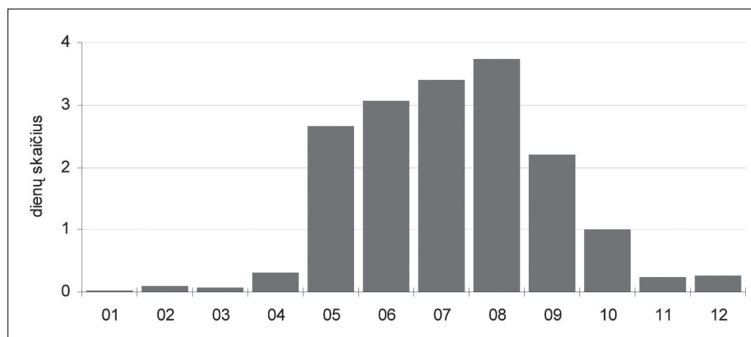
Vidutiniškai kas antri metai pasitaiko škvalų, kai vėjo greitis siekia 30 m/s, vidutiniškai kartą per metus kyla audros, ypač rudens ir žiemos mėnesiais. Vėjo greitis gūsiuose tada pasiekia 27–30 m/s. Pučiant pietvakarių ir vakarų vėjams tokių audrų tikimybė didžiausia. Audros dažniausiai trunka parą (apie 70 % visų audrų) ar dvi paras (apie 23 %), 3 paras ir ilgiau šėlstančios audros sudaro apie 7 %.

Uraganai nėra dažnas reiškinys Sendvario valsčiaus teritorijoje – kartojasi vidutiniškai kas 7–10 metų. Jų metu vėjo greitis išauga nuo 33 iki 40 m/s ir daugiau. 1999 m. gruodžio 4 d. praūžė Anatolijus, o 2005 m. sausio 9 d. – Ervinas.

Vėjo kryptį Sendvareje, kaip ir visoje Lietuvoje, lemia barinių darinių sistemos, įvairiomis kryptimis keliaujančios per teritoriją. Kadangi bendroji atmosferos cirkuliacija turi sezoninių ypatumų, tai ir vėjo krypties kaita gali būti sezoninė (19 pav.).

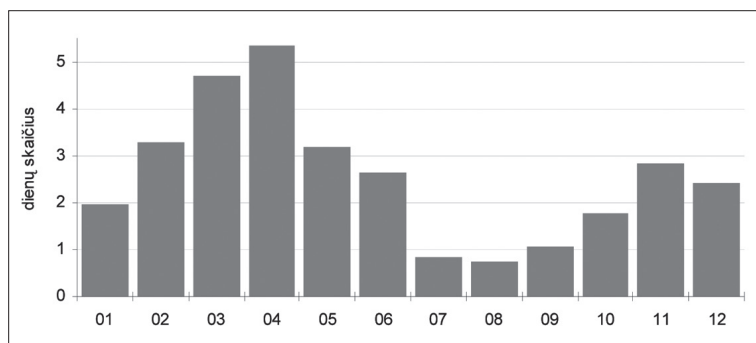
19 pav. Vidutinis vėjo krypčių pasikartojimas procentais ir vidutinis vėjo greitis pagal kryptis

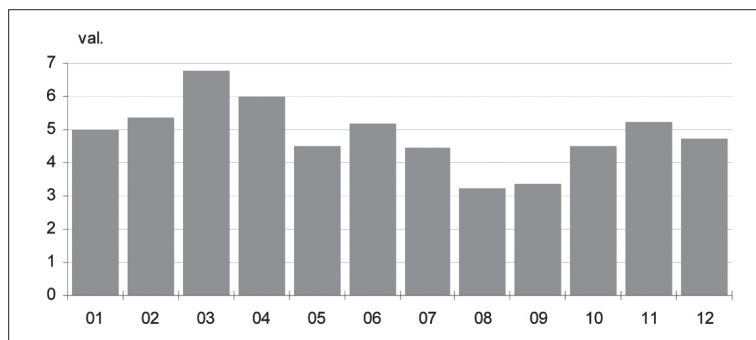
20 pav. Dienų, kai griaudžia perkūnija, skaičiaus kaita per metus

Pavojingi meteorologiniai reiškiniai. Reiškiniai, kurie savo intensyvumu, trukme ir išplitimu gali padaryti daug žalos, yra vadinami pavojingais meteorologiniais reiškiniais. Kai kada pavojingi reiškiniai gali tapti katastrofiniais. Tai reiškiniai, kurie gali padaryti didelę žalą vietovės ūkiui, energetikai, sugriauti namus, pražudyti žmones. Prie šių reišinių yra priskiriami stiprūs vėjai (uraganai, audros, škvagai), smarkios liūtytys, stambi kruša, snygis, apledėjimai, stipri pūga, sausra, rūkas. Prie pavojingų reišinių priskiriamos ir perkūnijos.

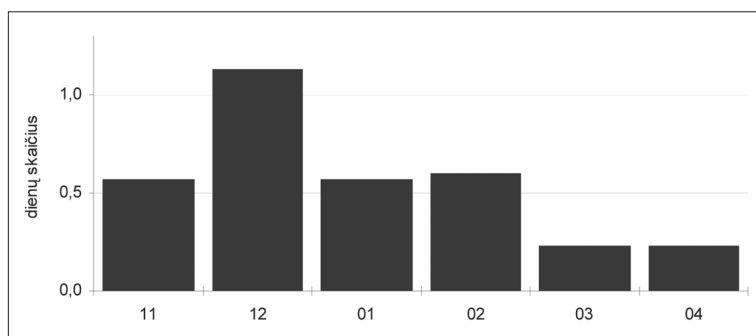
Sendvario valsčiaus teritorijoje perkūnijos dažniausiai registruojamos antroje vasaros pusėje ir rudenį. Gana dažnos jos ir žiemos mėnesiais. Dažniausiai perkū-

21 pav. Dienų, kai tvyro rūkas, skaičiaus kaita per metus

22 pav. Vidutinė vieno rūko trukmė atskirais mėnesiais

23 pav. Dienų, kai krinta lijundra, skaičiaus kaita per metus

nijos trunka ilgiau nei 2 valandas. Ilgiausiai trunka frontinės, daug retesnės vidutinės perkūnijos. Dienų, kai griaudžia perkūnija, būna vidutiniškai 16–20 (20 pav.).

Sendvario valsčiaus teritorijoje gana dažni rūkai, ypač šaltuoju metų laiku ir pavasari. Per metus būna vidutiniškai apie 30–40 dienų, kai tvyro rūkas. Vidutinė vieno rūko trukmė yra 4–6 valandos, nors pasitaiko ir ilgai trunkančių (21 pav.).

Sendvario valsčiaus teritorijoje per metus būna nuo 5 iki 10 dienų, kai krinta lijundra – dažniausiai gruodžio, sausio ir vasario mėnesiais. Viena lijundra trunka vidutiniškai apie 6–7 val., tai gerokai trumpiau negu žemyninėje dalyje (23 pav.).

Sendvario valsčiaus teritorija yra arti Baltijos jūros, kuri daro didelę įtaką orams, todėl kai kurie pavojingi meteorologiniai reiškiniai yra reti šioje zonoje. Čia gana retai pasitaiko krušos atvejų (dažniau vykstant vidumasiniam konvekciniams procesams), retos šalnos, pūgos, sudėtinis apšalas.

Sausros – pavojingas meteorologinis reiškinys. Klimatui pradėjus šiltėti, šis reiškinys tampa vis dažnesnis Lietuvoje, neretas ir Sendvario valsčiuje. 1961–2010 m. laikotarpiu čia stichinės sausros registruotos penkis kartus. Ilgiausiai trukusi sti-

chinė sausra užregistruota 1975 m. (ji tęsėsi 54 dienas), o kitos keturios stichinės sausras užregistruotos 1991–2010 m. laikotarpiu: 1992, 1994, 2002 ir 2006 m.

Sausroms būdinga aukštesnė už daugiametę vidutinė oro temperatūra, mažesnis kritulių kiekis (arba kritulių visai neiškrinta), maža santykinė oro drėgmė ir gerokai ilgesnė Saulės spindėjimo trukmė. Siaučiant stichinėms sausroms išauga gaisrų pavojus miškuose, nuostolių patiria žemės ūkis bei įvairūs ekonominiai ir socialiniai sektoriai.

Sparti klimato kaita kelia vis naujų iššūkių, nes daugės stichinių reiškinių, keisis meteorologinių parametrų dydžiai, kurie gali gerokai pakoreguoti ir Sendvario valsčiaus teritorijos klimato sąlygas. Gali keistis ekosistemos, kraštovaizdis ir orai.

Augmenija

Rita Nekrošienė

Vietinės floros augmenija

Flora – tai realiai funkcionuojanti sistema, kurią sudaro augalų rūšių vietinės populiacijos, susiformavusios priklausomai nuo teritorijos ekologinės ir geografinės situacijos ir tos teritorijos raidos. Įvairios tipologinės rūšių charakteristikos padeda suprasti floros, kaip populiacijų sistemos, funkcionavimą, taip pat konkrečių augalų rūšių vietą ir vaidmenį toje sistemoje¹. Daugiametė augmenija yra vienas vertingiausių ekologinių komponentų formuojant gamtines ir kultūrinės kraštovaizdžio vertybes, bendrąjį ekologinį ekosistemos stabilumą. Augmenijos teritorinius ypatumus lemia trijų pagrindinių grupių veiksniai: biotiniai, abiotiniai ir antropogeniniai. Biotiniai veiksniai – tai organizmų tarpusavio sąveikos veiksniai: fitogeniniai, zoogeniniai, mikogeniniai. Abiotiniai veiksniai – tai klimato, edafiniai (dirvožemio), orografiniai (reljefas, aukštis virš jūros lygio) veiksniai. Antropogeniniai veiksniai – tai su žmogaus veikla susiję veiksniai^{2, 3}. Tiriamos teritorijos skirtumai geriausiai atsiskleidžia analizuojant vietinės floros augaliją, nes ji, būdama labiausiai priklausoma nuo substrato, yra dirvožemio, klimato ir reljefo sąveikos rezultatas. Nors Sendvario valsčiaus teritorijos plotas yra gana nedidelis, tačiau gamtinės sąlygos, kaip pasakojama kituose skyriuose, čia yra gana skirtingos.

Miškų augmenija

Apsilankius šioje teritorijoje, pirmiausia susidaro išpūdis, kad joje labai nedaug įdomesnių augmenijos buveinių. Kitaip nei kitose Klaipėdos rajono dalyse, čia nėra valstybinių parkų, draustinių, saugomų botaninių objektų.

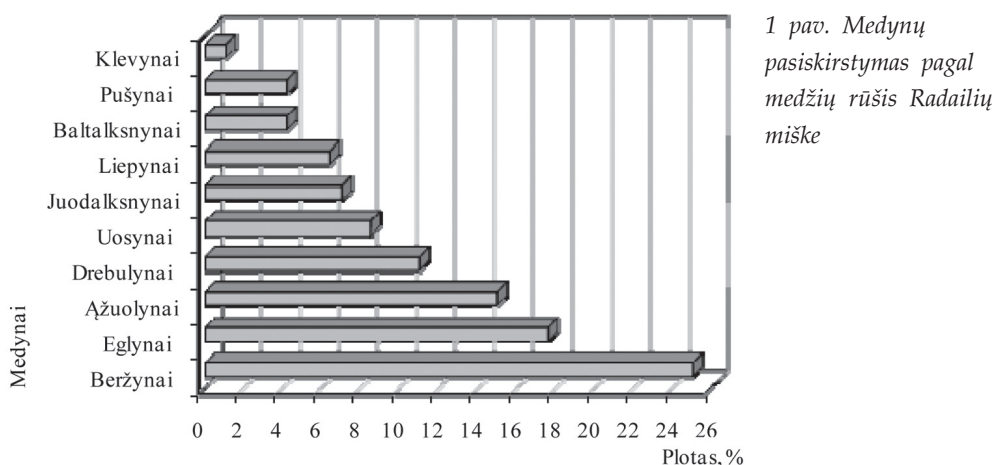
Sendvario valsčiaus teritorija – viena mažiausiai miškingų teritorijų Klaipėdos rajone. Miško ūkio paskirties žemė sudaro mažiau nei 15 % bendro teritorijos ploto. Dėl to ir augmenijos įvairovė nėra labai didelė, nes, kaip žinia, didžiausia floros dalis paprastai auga miškuose. Beveik visi miškai yra ūkinės paskirties, kultūrinės kilmės. Nedidelės natūralios giraitės išlikusios tik Danės bei Eketės upių slėniuose, Laukžemių tvenkinio pakrantėse. Pipirų, Paupulių, Sarčių, Šimkų kaimų apylinkėse išsibarstę nedideli – 5–10 ha ploto – miškeliai yra privatūs, pastaruoju metu čia intensyviai vykdomi plyni kirtimai. Tai verčia susirūpinti, nes biologinė įvairovė šiose vietovėse sparčiai mažėja, išsivyrėja kirtaviečių augalų bendrijos (*Epilobietea angustifolii* R. Tx., Prsg. in R. Th., 1950). Visuose miškeliuose vyrauja lapuočių medynai. Drėgnesnėse augavietėse paplitę juodalksniai, paprastieji uosiai, paprastieji klevai, karpotieji beržai. Skirtinguose miškeliuose spygliuočių (dažniausiai – paprastųjų eglių) dalis įvairuoja nuo 5 iki 20 %. Danės upės slėnyje ties Gvildžių kaimu aptinkama gausių vienapiestės gudobelės sąžalynų. Danės, Eketės, Baukštės upių slėniuose nedideliais lopinėliais paplitę paupių

¹ Lietuvos augalija / Vegetation of Lithuania. Pievos / Meadow. ats. red. V. Rašomavičius, Vilnius, 1998, p. 119.

² Šimanauskienė R. Biota, Lietuvos gamtinė geografija, sud. M. Eidukevičienė, Klaipėda, 2013, p. 179.

³ Stravinskienė V. Bendroji ekologija, Kaunas, 2003, p. 25–37.

gluosnynai (*Salicetea purpurea* Moor, 1958), upių šlaitų krūmynai (*Rhamno-Prunetea* Rivas Goday et Carbonell, 1961).

Didžiausias valstybinių miškų masyvas – Radailių miškas. Bendras šio miško plotas – 111,20 ha., 78,1 % jo sudaro lapuočių medynai. Vyrauja beržynai, ažuolynai, drebulynai (1 pav.). Kai kur pomiškiuose auga grynai eglynai.

Radailių miške esama keturių miško tipų (1 lentelė). Vyrauja mėlyngirių ir žaliagirių tipams priskiriamos buveinės. Mėlyngirio buveinė – tai mišrus miškas, kurio medynuose vyrauja eglės, dažnai yra gausiai išimaišiusių plačialapių medžių, ypač ažuolų, drebulių, o iš smulkialapių vyrauja beržai. Buveinė gali būti prilyginama šiems Lietuvos miškų tipologijos vienetais: *Oxalido-Piceetum*, *Myrtillo-oxalido-Piceetum* (iš dalies), *Hepatico-oxalido-Piceetum*, *Oxalido-nemoroso-Piceetum*, *Aegopodio-Piceetum*. Augalų bendrijos – *Quercu-Piceetum*, *Melico nutantis-Piceetum* (iš dalies), *Rhodobryo rosei-Piceetum*. Buveinė susiformavusi žemesnėse reljefo vietose, arčiau Eketės upės, griovose ir šlaituose, kur vyrauja lengvos mechaninės sudėties, vidutinio drėgnio ir apydrėgniai išplautžemiai. Buveinei būdingi aiškūs rūšių, gausūs krūmų ir žolių ardai. Žolinę dangą sudaro plačialapių miškams būdingi augalai, veši aukštos žolės ir paparčiai, taip pat auga buveinei būdingi spygliuočių miškų elementai. Ypač vešli žolių danga susiformavusi drėgnesnėse augavietėse. Brandesniuose medynuose gausesnė samanų danga. Medžiai įvairaus amžiaus – nuo 40 iki 110 metų. Vyrauja vieno ardo medynai. Rečiau pasitaikantiame antrajame arde paprastai paplitę grynai eglynai. Trake vyrauja lazdynai, šalteksniai, šermukšniai, pasitaiko ievų.

1 lentelė. Miško tipų įvairovė Radailių miške

Eil. Nr.	Miško tipų serija	Plotas	
		ha	%
1.	Mėlyngiris (mėlyninė-kiškiakopūstinė / <i>Myrtillo-oxalidosa</i>)	59,9	53,9
2.	Žaliagiris (kiškiakopūstinė-plačialapė / <i>Oxalido-nemorosa</i>)	36,5	32,8
3.	Šlapgiris (viksvinė-įvairiažolinė / <i>Carico-mixtoberbosa</i>)	9,2	8,3
4.	Šilagiris (kiškiakopūstinė / <i>Oxalidosa</i>)	5,6	5,0
		111,2	100

Žaliagirio buveinė sudaro 32,8 % Radailių miško ploto. Ši buveinė susiformavusi fragmentiškai Eketės upės slėnyje, moreninio reljefo karbonatinėse periodiškai užmirkstančiose žemumose. Visi šios buveinės medynai – vieno ardo. Kai kuriuose kvartaluose medynus sudaro net septynios lapuočių medžių rūšys, kitur mažesnė medžių įvairovė – vos dvi ar trys rūšys. Vyrauja beržynai, juodalksnynai, baltalksnynai. Į aukštumas pereinančiose žemumose, sausesnėse augavietėse negausiai aptinkama brandžių ažuolynų. Eketės pakrantėse pasitaiko trapiųjų gluosnių (*Salix fragilis*), alksnių (*Alnus incana*, *A. glutinosa*). Vyraujančių medžių amžius – nuo 45 iki 110 metų. Kai kur paprastųjų uosių jaunuolynai yra suformavę tankius pomiškius. Trake vyrauja lazdynai, šalteksniai, ievos, šermukšniai. Žolių danga gana vešli, gausu drėgmėmėgių, nitrofilinių žolių (azotamėgiai augalai): kanapių kemerų (*Eupatorium cannabinum*), karčiųjų kartenių (*Cardamine amara*), gelsvalapių usnių (*Cirsium oleraceum*), pelkinių kreisvių (*Crepis paludosa*), paprastųjų vilkakojų (*Lycopus europaeus*), šliaužiančiųjų vėdrynų (*Ranunculus repens*), karklavijų (*Solanum dulcamara*). Buvėinė gali būti prilyginama šiems Lietuvos miškų tipologijos vienetams: *Oxalido-nemoroso-Fraxinetum* (-*Alnetum*), *Aegopodio-Fraxinetum* (-*Alnetum*), *Carico-mixtoherbo-Fraxinetum* (-*Alnetum*, *Salicetum*), *Filipendulo-Fraxinetum* (-*Salicetum*), *Filipendulo-Alnetum* (iš dalies), *Urtico-Fraxinetum* (-*Alnetum*, -*Salicetum*).

Mažiausią plotą Radailių miške sudaro šlapgirio ir šilagirio buveinės (1 lentelė). Keletas nedidelių, vos 0,5 ar 2 ha ploto, šių buveinių fragmentų įsiterpę į vyraujančių buveinių medynus, kur augavietėse susidaro palankios sąlygos buveinėms būdingai augmenijai tarpti. Šlapgiriuose 20–70 % medynų sudaro 50–90 metų amžiaus paprastieji uosiai (*Fraxinus excelsior*), medynai – vieno ardo, trakas – retas arba vidutinio tankio, čia vyrauja lazdynai, šalteksniai. Šilagiriuose 80–100 % medynų sudaro vidutinės brandos ir brandžios (50–70 metų amžiaus) paprastosios eglės (*Picea abies*) su paprastųjų pušų (*Pinus sylvestris*) priemaiša. Pasitaiko paprastųjų ažuolų (*Quercus robur*), uosių, šiame miške ir visoje Sendvario valsčiaus teritorijoje retai aptinkamų paprastųjų skroblų (*Carpinus betulus*). Per Lietuvos teritoriją eina šiaur rytinė skroblų paplitimo riba. Tamsiuose eglynuose žolinė danga beveik sunykusi, vyrauja didelė samanų įvairovė. Medynų pakraščiuose dažniau aptinkama pavienių paprastųjų kiškiakopūščių, miškinių zuiksaločių, dvilapių medučių, krūminių builių, kelminių paparčių. Radailių miške vyrauja dviejų tipų šilagiriai: žolių turtingi eglynai bei plačialapių ir mišrūs miškai. Būtent šio tipo buveinėse yra įsteigtos saugomos teritorijos – kertinės miško buveinės. Tai žmonių veiklos nepažeisti miško plotai, kuriuose yra didelė tikimybė aptikti nykstančių, pažeidžiamų, retų ar saugotinių buveinių specializuotųjų rūšių. Pirmą kartą Lietuvoje kertinių miško buveinių inventorizacija atlikta 2002–2004 m., pakartota 2013 m. Radailių miške, maždaug centrinėje dalyje, šalia viena kitos yra dvi kertinės buveinės. Informacija apie buveines pažymėta specialiuose stenduose. Pirmosios buveinės plotas – 0,7 ha. Tai šilagiriui priskiriama buveinė: 80 % buveinės medynų sudaro eglynai, 10 % – beržynai, 10 % – ažuolynai. Visų medžių amžius – apie 75–80 metų. Buvėinė išpūdinga dėl puikaus kraštovaizdžio, susidariusi žemesnėje vietoje, netoli Eketės upės, teritorija išraizgyta griovų ir raguvų. Žolių danga gana vešli, auga paprastieji kiškiakopūščiai (*Oxalis acetosella*), dvilapės medutės (*Maianthemum bifolium*), plaukuotieji kiškiagriskiai (*Luzula pilosa*),

paprastosios katuogės (*Rubus saxatilis*), pataisai varinčiai (*Lycopodium annotinum*), didelę dalį buveinės sudaro eglynų rūšys. Retų augalų rūšių čia neaptinkama, buveinė yra vabzdžių, varliagyvių gyvenamoji aplinka. Šalia prisiglaudusi dar viena, mažesnė (0,3 ha ploto) kartinė miško buveinė, taip pat priskiriama šilagiriui, tačiau medyno sudėtis čia kitokia: yra 60 % liepynų, 20 % ažuolynų, pasitaiko beržų, eglių, drebulių. Nustatyta ir *Tilio-Quercetum roboris* augalų bendrija – tai plačialapių ir mišrių miškų tipas. Žolių danga ištisinė, gana vešli.

Kitas didžiausias valstybinių miškų masyvas – Baukštkaralės miškas. Du šio miško kvartalai patenka į Sendvario valsčiaus teritoriją. Kaip ir Radailių miške, čia vyrauja dvi pagrindinės buveinės: žaliagiris ir mėlyngiris (2 lentelė), tačiau bendra buveinių įvairovė didesnė nei Radailių miške. Šlapgirio ir mėlynšilio (*Myrtillosa*) buveinės, nors ir nedidelio ploto, taip pat svarbios biologinei įvairovei klestėti.

2 lentelė. Miško tipų įvairovė Baukštkaralės miško dalyje (27, 28 kvartalai)

Eil. Nr.	Miško tipų serija	Plotas	
		ha	%
1.	Žaliagiris (kiškiakopūstinė-plačialapė)	42,6	48,2
2.	Mėlyngiris (mėlyninė-kiškiakopūstinė)	29,6	33,5
3.	Palieknis (vingiorykštinė / <i>Filipendulosa</i>)	13,3	15,1
4.	Šlapgiris (viksvinė-įvairiažolinė)	1,5	1,7
5.	Mėlynšilis (mėlyninė)	1,3	1,5
		88,3	100

Pieių augmenija

Lietuvos pieių ekosistemose, ypač tose, kurios ribojasi su miškais, pelkėmis ar upių slėniais, gausu įvairių augalų ir gyvūnų rūšių. Kaip ir kitose panašios geografinės platumos šalyse, mūsų šalyje pieių ekosistemos natūraliai gali egzistuoti ir išlikti nepakitusios tik dėl tokių fizinių veiksnių kaip ganymas, šienavimas, dėl upių potvynių užliejamose vietose. Neigiamos įtakos biologinei įvairovei turi pieių apleidimas, kai dėl sėkmesijos (augalijos kaitos) procesų keičiasi pieių augalų rūšinė sudėtis, kyla didelis krūmų išsikerojimo pievose, daugiausia baltalksnių ir jų palydovų miško jaunuolynų – karpotųjų beržų (*Betula pendula*) ir gluosnių krūmynų – plėtros pavojus. Nustojus pievas šienauti ar jose ganyti gyvulius, dėl augalijos kaitos pieių žolinių augalų bendrijos apauga krūmais ir medžiais. Tokiomis sąlygomis, nyksta natūrali rūšių gyvenamoji aplinka, kartu ir gyvų organizmų populiacijos, nes vykstant natūraliai sėkmesijai formuojasi miško buveinės⁴.

Sendvario valsčiaus, kaip kitų arčiau Klaipėdos esančių teritorijų, išskirtinis bruožas – sparčiai plėtojamų gyvenamųjų vietovių tinklas. Teritorija patenka į priemiestinės perspektyvinės urbanistinės plėtros zoną. Kadaise didžiojoje teritorijos dalyje buvusiuose dirbamuose laukuose (senieji Trušelių, Slengių, Mazūriškių, Tauralaukio gyventojai dar mena sovietmečiu čia plytėjusius kopūstų, morkų, burokėlių laukus) šiuo metu sparčiai dygsta gyvenamieji kvartalai.

⁴ Ignatavičius G., Ložytė A. Agrarinės veiklos įtaka pieių ekosistemų biologinės įvairovės pokyčiams Lietuvoje, *Žemės ūkio mokslai*, 2010, t. 17(1–2), p. 47–55.

Daug metų nedirbamuose laukuose intensyviai vyksta natūralūs sukcesijos procesai: kai kurie buvę žemės ūkio, o dabar gyvenamosios paskirties apleisti plotai spėjo užželti krūmais, medeliais. Žemės ūkio pasėliai sudaro tik apie 20–25 % bendro teritorijos ploto. Dažniau auginami vasariniai kviečiai, miežiai, rapsai, kukurūzai (žaliajai masei). Žemės ūkio veiklą vykdo vos keletas ūkininkų ir viena žemės ūkio bendrovė. Žemės ūkio naudmenų kasmet mažėja. Nustojus dirbti laukus, pirmaisiais metais pradeda vyrauti eksplertinės pasėlių piktžolių bendrijos (*Stellarietea mediae* (Br. – Bl., 1921) R. Yx., Lohmeyer et Prsg., 1950). Vėliau pradeda augti tokie augalai kaip dirvinis asiūklis (*Equisetum arvense*), geltonasis bobramunis (*Anthemis tinctoria*), rugiagėlė (*Centaurea cyanus*), dirvinė našlaitė (*Viola arvensis*), baltažiedis šakinys (*Silene latifolia*), paprastoji morka (*Daucus carota*). Dar po kelerių metų pradeda formotis miglinių (Poaceae) šeimos augalų bendrijos. Žolynai tampa labiau susivėrę, juos jau galima vadinti pievomis. Kai kur (Mazūriškių, Trušelių, Radailių kaimų apylinkėse) formuojasi bendrijos, primenančios tikruosius eraičinytus (*Festucetum pratensis* Soó 1938), sparčiai plinta šios asociacijos bendrijoms būdingos rūšys: pakrūminė bajorė (*Centaurea jacea*), pievinis pelėžirnis (*Lathyrus pratensis*), pašarinis motiejukas (*Phleum pratense*), pievinė miglė (*Poa pratensis*), raudonasis dobilas (*Trifolium pratense*), mėlynžiedis vikis (*Vicia cracca*), gausiai aptinkama lydinių rūšių, tokių kaip paprastoji kraujažolė (*Achillea millefolium*), kiškio ašarėlės (*Briza media*), paprastasis varputis (*Elytrigia repens*), dirvinis asiūklis, raudonasis eraičinas (*Festuca rubra*), apyvinė liucerna (*Medicago lupulina*), paprastoji kiaulpienė (*Taraxacum officinale*). Dauguma šių rūšių yra vertingi vaistiniai augalai. Jų vaistinė žaliava gali būti renkama atokiau nuo judrių kelių. Tarp miškelių išterpusiose drėgnose augavietėse formuojasi nedidelės kupstinių šluotsmilgynų (*Deschampsietum cespitosae* Horvatić 1930) asociacijai priskiriamos daugiamečių žolių bendrijos. Jų žolynų pagrindą sudaro šių rūšių augalai: kupstinė šluotsmilgė, tikrasis eraičinas (*Festuca pratensis*), pašarinis motiejukas (*Phleum pratense*), pievinė miglė (*Poa pratensis*), valgomoji rūgštyinė (*Rumex acetosa*), raudonasis dobilas. Jei šiame etape besiformuojančios pievos būtų pradėtos tvarkyti, teritorijoje išivyratų biologine įvairove išsiskiriantys biotopai. Deja, visoje teritorijoje gausu pievų, kurios yra apleistos jau 10–20 metų. Tokiose pievose gausiai želia krūmai ir medžiai. Vyrauja karpotieji beržai. Kai kurių beržų aukštis jau siekia 8–10 metrų. Daug kur pievose formuojasi tankūs nedideli medynai, kurie labai pagyvina kraštovaizdį, suteikia aplinkai natūralumo, teritorija tampa patrauklesnė besikuriantiems gyventojams.

Upių, pirmiausia Eketės, Danės, šlaituose, taip pat Radailių miško prieigose bei aikštelėse aptinkami nedideli dobilinių dirvuolynų (Cl. *Trifolio-Geranietea sanguinei* Th. Müller 1961) klasės pievų bendrijos fragmentai (eilė – *Origanetalia vulgaris* Th. Müller 1961). Vandens telkinių pakrantėse auga aukšti, taip pat vijo-kliniai, dažniausiai nitrofiliniai augalai: vingiorykštės (*Filipendula ulmaria*), vaistiniai valerijonai (*Valeriana officinalis*), vaistinės šventagaršvės (*Angelica archangelica*). Tai eutrofinių aukštųjų žolynų buveinės (*Senecion fluviatilis* sąjunga). Tokių pat buveinių negausiai aptinkama ir pamiškėse (*Aegopodion podagrariae* sąjunga). Jos formuojasi azotingose, drėgno ir puraus dirvo-žemio augavietėse⁵. Vyrauja šių rūšių augalai: paprastoji garšva (*Aegopodium*

⁵ Rašomavičius V. EB svarbos natūralių buveinių inventorizavimo vadovas. Vilnius, 2012, p. 69–71.

podagraria), vaistinė česnakūnė (*Alliaria petiolata*), vaistinė šventagaršvė, patvorinė vynioklė (*Calystegia sepium*), kvapusis gurgždis (*Chaerophyllum aromaticum*), gelsvalapė usnis, paprastasis brantas (*Cuscuta europaea*), kanapinis kemeras, paupinis lipikas (*Galium rivale*), šliaužiančioji tramažolė (*Glechoma hederacea*), paprastoji raudoklė (*Lythrum salicaria*), vandeninis pastenis (*Myosoton aquaticum*), upinė žilė (*Senecio fluviatilis*).

Vandens telkinių ir pakrančių augmenija

Sendvario valsčiaus teritorijoje vandens telkinių yra gana nemažai. Deja, ne visų jų biologinę įvairovę verta išsaugoti. Tokie upeliai kaip Cinkupis ties Pipirų, Sarčių kaimais, Župė ties Šimkais, Vėžių upelis ties Ginduliais yra visiškai ištiesinti sovietmečiu atliekant melioracijos darbus. Šiuo metu – tai grioviai, apaugę drėgmėmėgiais augalais. Tikrųjų vandens augalų čia beveik neaptinkama. Melioracijos metu iš dalies ištiesintuose upeliuose, tokiuose kaip Smeltalė ties Leliais, Ringelis ties Klipščių, Mazūriškių kaimais, Žvejonė ties Aukštkiemiais, Baukštė ties Baukštinkais, aptinkama daugiau įvairios augmenijos. Šių upelių pakrantėse paplitę baliniai asiūkliai (*Equisetum fluviatile*), dederviniai ir pelkiniai vėdrynai (*Ranunculus flammula* ir *R. lingua*), pelkinės purienos (*Caltha palustris*), karčiosios kartenės, vandeniniai čeriukai (*Rorippa amphibia*), paprastosios raudoklės. Seklesnėse upelių vietose ir pakrančių krūmuose aptinkama pelkinių neužmirštuolių (*Myosotis scorpioides*), trilapių puplaiškių (*Menyanthes trifoliata*), gyslotinių dumblialaiškių (*Alisma plantago-aquatica*), šaltininių veronikų (*Veronica anagallis-aquatica*), pelkinių lakišių (*Bidens cernua*).

Didžiausia per Sendvario valsčiaus teritoriją tekanti upė – Eketė. Dalis šios upės vingiuoja per Radailių mišką ir mažesnius miškų masyvus, besitęsiančius Plikių kryptimi. Upės pakrantės yra augalų rūšių, kurios lėtai plinta ir kurioms reikia drėgno dirvožemio ir (arba) nuolat drėgnos aplinkos, ir saulėtuose arba erduojamuose šlaituose tarpstančių kserofitinių rūšių, kurioms reikia šiltos ir sausos aplinkos, buveinės. Drėgnose, kartais užliejamose Eketės pakrantėse paplitusios pelkinės purienos, vandeniniai čeriukai, upelinės veronikos (*Veronica beccabunga*), plačialapės drėgmenės (*Sium latifolium*), pakrantinės mėtos (*Mentha verticillata*), vandeninės monažolės (*Glyceria maxima*), gausu įvairių rūšių viksvų (*Carex* sp.), pelkinių duonių (*Eleocharis palustris*), vikšrių (*Juncus* sp.), strėlialapių papliaušku (*Sagittaria sagittifolia*). Rečiau pasitaiko šakotųjų ir paprastųjų šturpių (*Sparganium erectum* ir *S. emersum*), aptikta keletas nuodingųjų nuokanų (*Cicuta virosa*) individų. Nedidelėse laukymėse upės pakrantėse kai kur gausu paprastųjų gervuogių (*Rubus caesius*). Sausuose stačiuose upės skardžiuose vyrauja miglinių šeimos augalai, pasitaiko dirvinių buožainių (*Knautia arvensis*), tankiažiedžių katilėlių (*Campanula glomerata*), geltonųjų bobramunių, dirvinių dobilų (*Trifolium arvense*), geltonžiedžių liucernų (*Medicago falcata*). Šiose vietovėse aptikta keletas produktyvių valgomųjų grybų augaviečių. Upės pakrantėse nuo Radailių kaimo iki Laukžemių tvenkinio aptinkama trapiųjų ir baltųjų gluosnių, karpotųjų beržų, juodalksnių, pilkųjų karklų (*Salix cinerea*), paprastųjų ievų (*Padus avium*).

Eketės upės vandenyje labiau paplitusios dugne prisitvirtinusios makrofitų bendrijos (*Potamogetonetea* R. Tx. et Prsg., 1943 cor. Oberd, 1979) su paviršiuje

plaukiojančiais lapais. Aptinkamos šios rūšys: paprastoji lūgnė (*Nuphar luteum*), plūduriuojančioji plūdė (*Potamogeton natans*), plūduriuojantysis vandenplūkis (*Hydrocharis morsus-ranae*), užutekiuose – mažoji plūdena (*Lemna minor*), būdmainis rūgtis (*Persicaria amphibia*).

Povandeninių augalų įvairovė Eketės upėje nedidelė. Plačiau paplitusios šios rūšys: permautalapė plūdė (*Potamogeton perfoliatus*), paprastoji nertis (*Ceratophyllum demersum*), paprastasis skendenis (*Utricularia vulgaris*).

Teritorijoje yra keletas tvenkinių. Išeksplloatavus žvyro karjerus, suformuoti Slengių ir Mazūriškių tvenkiniai, taip pat yra nedideli Plikių ir Žemgrindžių tvenkiniai. Dirbtinai suformuotų tvenkinių pakrantės kol kas menkai apaugusios augalais, dažniau pasitaiko pakrančių aukštųjų hidrohlofitų bendrijų (*Phragmitetea australis* Klika, 1941) augalų. Didesnėmis ir mažesnėmis grupelėmis paplitusios paprastosios nendrės (*Phragmites australis*), plačialapiai švendrai (*Typha latifolia*), baliniai ajerai (*Acorus calamus*). Negausiai želia įvairių rūšių karklai.

Didžiausias tvenkinys – Laukžemių – suformuotas užtvenkus Eketės upę. Nedideliais miškiais ir pavieniais medžiais apaugę aukšti šio tvenkinio krantai, šalia esantis Lietuvos Respublikos kultūros paminklas – Eketės piliakalnis – kuria įdomų ir lankytojams patrauklų kraštovaizdį. Vaizdingas, išraiškingo reljefo Eketės slėnis piliakalnį juosia iš rytų, pietų ir vakarų. Prie tvenkinio užtvankos, ties piliakalniu, įrengtos rekreacinės zonos, pastatyti informaciniai stendai. Tvenkinys yra išnuomotas privačiam sektoriui, žvejoti galima tik turint licencijas. Dešiniajame Laukžemių tvenkinio krante akivaizdūs urbanizacijos pėdsakai: čia išikūrusi „Eketės“ sodininkų bendrija, o ant aukšto skardžio yra išlikusios senos evangelikų liuteronų kapinės. Bendrijos gyventojai yra iširengę priėjimus prie tvenkinio, prieplaukas, šienauja žolę ir šalina krūmų atžalas tvenkinio pakrantėse. Apleistose pakrantėse kai kur želia vešlūs nitrofitų sąžalynai. Paplitusios didžiosios dilgėlės (*Urtica dioica*), arčiau vandens auga vandeniniai čeriukai, plačialapės drėgmėnės, ežeriniai meldai (*Schoenoplectus lacustris*), vandeninės monažolės, pelkiniai duoniai, strėliapapės papliauškos, paprastosios nendrės, plačialapiai švendrai. Vandens augalų gausiai neaptinkama – paplitusios šios rūšys: paprastoji lūgnė, plūduriuojančioji plūdė, plūduriuojantysis vandenplūkis, paprastoji nertis. Aptiktos kelios alavijinių aštrių (*Stratiotes aloides*), varpotųjų plunksnalapių (*Myriophyllum spicatum*) augavietės.

Retieji ir saugotini augalai

Intensyvi ūkinė veikla gamtinėse ekosistemose sukelia negrįžtamus procesus: mažėja natūralių ekosistemų plotai, kinta jų struktūra, mažėja biologinė įvairovė, augalų rūšys tampa labiau pažeidžiamos aplinkos veiksnių. Jau tapo tradiciniai plačiai pasaulinėje praktikoje taikomi retų ir galinčių išnykti augalų rūšių ir bendrijų saugojimo būdai: raudonosios knygos ir ūkinės veiklos ribojimas saugomose teritorijose. Lietuvoje retų ir galinčių išnykti rūšių ir bendrijų apsaugą reglamentuoja du įstatymai: Lietuvos Respublikos saugomų gyvūnų, augalų, grybų rūšių ir bendrijų įstatymas (1977) ir Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas (2001).

Tiriamoje teritorijoje iš viso aptiktos 6 saugomos augalų rūšys, įrašytos į Lietuvos raudonąją knygą.

0 (Ex) kategorija

Europinis kukmedis (*Taxus baccata* L.) – Lietuvoje išnykusi rūšis, dabar natūralioje gamtoje neauga. Tai vienintelis pušainių (Pinopsida) klasės atstovas, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą ir į kaimyninių šalių analogiškas knygas⁶. Auginamas kaip dekoratyvinis krūmas kai kuriose prižiūrimose, tvarkomose kapinėse (Plikių, Šimkų), aptiktas kai kuriose sodybose. Visi europinių kukmedžių individai yra gana jauni, kapinėse ir sodybose pasodinti prieš 10–30 metų.

1 (E) kategorija

Gebenė lipikė (*Hedera helix* L.) – aralijinių (Araliaceae) šeimos augalas. Per Lietuvą eina šiaur rytinė arealo riba. Savaimė auga Alytaus, Kauno, Jonavos, Kaišiadorių, Kėdainių, Šilutės, Vilkaviškio ir kai kuriuose kituose rajonuose. Įrašyta į Latvijos, Estijos, Lenkijos raudonąsias knygas. Nyksta dėl klimato pokyčių, miškų kirtimo, turizmo ir pan.⁷ Į Lietuvos saugomų augalų sąrašus įrašyta 1962 m. Aptikta senose sodybose.

4 (I) kategorija

Miškinė mėta (*Mentha longifolia* (L.) Huds.) – notrelinių (Lamiaceae) šeimos augalas. Į Lietuvos saugomų augalų sąrašus įrašyta 1981 metais. Aptinkama beveik visoje Europoje, Kaukaze, Mažonoje ir Centrinėje Azijoje, Afrikoje. Šiaurės Amerikoje – tai invazinė rūšis. Lietuvoje dažniau aptinkama pietvakarinėje ir vakarinėje dalyje. Nyksta tankėjant krūmams ir žolinei dangai⁸. Du miškinės mėtės individai aptikti Gobergiškės kaimo kapinių prieigose 2014 metų rugpjūčio mėnesį.

5 (Rs) kategorija

Baltijinė gegūnė (*Dactylorhiza longifolia* (Neuman) Aver.) – gegužraibinių (Orchidaceae Juss.) šeimos augalas. Į Lietuvos saugomų augalų sąrašus rūšis įrašyta 1981 m., taip pat įrašyta į Vašingtono konvencijos (CITES) II priedą. Paplitusi į rytus nuo Baltijos jūros, rečiau aptinkama pietinėje Lietuvos dalyje⁹. Per Lietuvą praeina pietvakarinė arealo riba. Baltijinė gegūnė aptikta 2014 m. Bertuliškės dvaro (Kelmiškės II) kapinėse, Sendvario seniūnijoje, Klaipėdos rajone. Kapinės apleistos, neprižiūrimos, nenaudojamos, apaugusios jaunesniais medžiais, jų vidutiniškai gausu ir kapinių teritorijoje. Kai kur – ištiesi paprastųjų garšvų sąžalynai, fragmentiškai paplitusios baltauogės meškytės (*Symphoricarpos albus*), paprastosios alyvos (*Syringa vulgaris*). Nedidelė baltijinių gegūnių populiacija (trys vienetai žydinčių individų) aptikta ties įėjimu į kapines, rytiniame kapinių pakrastyje. Itin gausi šių augalų populiacija 2011 m. aptikta Radailių kaimo apylinkėse, ties „Eketės“ sodininkų bendrija: maždaug 3 ha drėgnoje pievoje augo apie 200 šios rūšies individų. Vėliau stebint nustatyta, kad populiacija mažėja. Kartu augo ir kitos gegužraibinių šeimos augalų rūšys. 2014 m. toje pačioje augavietėje aptikta vos 20 baltijinių gegūnių individų.

2 (V) kategorija

Vyriškoji gegužraibė (*Orchis mascula* L.) – gegužraibinių (Orchidaceae Juss.) šeimos augalas. Į Lietuvos saugomų augalų sąrašus įrašyta 1981 m.,

⁶ Navasaitis M. Kukmedžiai Lietuvoje, *Dendrologia Lithuaniae*, 1993, t. 1, p. 27–28.

⁷ Navasaitis M. et al. Lietuvos dendroflora, Kaunas, 2003, p. 545.

⁸ Lietuvos raudonoji knyga, vyr. red. V. Rašomavičius, Kaunas, 2007, p. 512.

⁹ *Ibid.*, p. 568.

taip pat įrašyta į Vašingtono konvencijos (CITES) II priedą. Paplitusi Vakarų ir Vidurio Europoje, Šiaurės Afrikoje, Kaukaze, Mažojoje Azijoje, Irane. Nuo 2011 m. ši populiacija stebima Radailių kaimo apylinkėse, ties „Eketės“ sodininkų bendrija. Pastaruoju metu ji mažėja.

4 (I) kategorija

Žalsvažiedė blandis (*Platanthera chlorantha* (Custer) Rchb.) – gegužraibinių (Orchidaceae Juss.) šeimos augalas. Į Lietuvos saugomų augalų sąrašus įrašyta 1962 m., taip pat įrašyta į Vašingtono konvencijos (CITES) II priedą. Paplitusi beveik visoje Europoje, Kaukazo šalyse, Mažojoje Azijoje. 2011–2013 m. aptikta Radailių kaimo apylinkėse, ties „Eketės“ sodininkų bendrija. Kai kuriais metais populiaciją sudarė nuo 5 iki 7 individų. 2014 m. šių augalų neaptikta. Tikėtina, kad ateityje jų vėl bus galima rasti, nes žydinčių augalų skaičius populiacijose labai kinta.

Išskirtinės genetinės vertės dendroflora

Lietuvos Respublikoje augalų nacionalinių genetinių išteklių kaupimo, tyrinėjimo ir išsaugojimo pagal augalų grupes darbus koordinuoja ir genetinę medžiagą saugo Augalų genų bankas ir augalų grupių koordinaciniai centrai, kurių veiklą organizuoja Aplinkos ministerija. Priskiriant medžius nacionaliniams genetiniams ištekliams, pirmenybė teikiama tiems, kurie ekologiniu, selekciniu ir ekonominiu aspektu svarbūs Lietuvos Respublikai. Medžiai vertinami pagal prisitaikymo, ekologinius, estetinius ir genetinius požymius. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2009 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. DI-861 „Augalų nacionaliniams genetiniams ištekliams priskirtų medžių ir medžių grupių sąrašas“ ir 2011 m. birželio 27 d. įsakymu Nr. DI-495 „Dėl Lietuvos Respublikos aplinkos ministro gruodžio 31 d. įsakymo Nr. DI-861 „Dėl augalų nacionalinių genetinių išteklių sąrašų patvirtinimo“ pakeitimo“ geriausiems pavieniams medžiams ar jų grupėms buvo suteiktas augalų nacionalinių genetinių išteklių statusas. Tai 106 Lietuvos savaiminės floros atstovai ir 556 introdukuoti augalai, priklausantys 63 rūšims ir 22 taksonams (žemesnei už rūši biologinei kategorijai)¹⁰. Šių medžių 94 % auga Lietuvos dvarų parkuose, likusi dalis – miestų, gyvenviečių želdynuose. Sendvario valsčiaus teritorijoje augančių ir nacionalinių genetinių išteklių statusą turinčių medžių nėra. Tačiau kaimynystėje išikūrusiame Trakių kaime (Klaipėdos rajonas) V. Petkaus sodyboje auga išpūdingų matmenų paprastoji vinkšna (*Ulmus laevis*), kuriai suteiktas valstybės saugomo objekto statusas. Nuoroda į šį objektą pateikta kelio Radailiai–Kretinga 5-ajame kilometre.

Kretingos urėdijoje (taip pat ir Sendvario) atrinkta nemažai išskirtinių savybių turinčių medžių – iš viso 48 vienetai. Daugiausia atrinkta paprastųjų pušų, paprastųjų ažuolų ir karpotųjų beržų. Jie nepriskirtini nacionaliniams genetiniams ištekliams, tačiau yra produktyvūs, geros sanitarinės būklės ir turi vertingų ūkinių savybių. Nuo jų renkamos sėklos, pjaunamos šakelės, skirtos skiepyti, naujiems sodinukams išauginti¹¹.

¹⁰Dapkūnienė S., Juodkaitė R. Pavieniai medžiai ir medžių grupės – augalų nacionalinių genetinių išteklių dalis, *Vytauto Didžiojo universiteto botanikos sodo raštai / Scripta Horti Botanici Universitatis Vytauti Magni*, Kaunas, 2011, t. 15, p. 22–32.

¹¹Baliuckienė A. et al. Lietuvos augalų nacionaliniai genetiniai ištekliai (in situ), *Akademija*, 2009, p. 5–27.

Kapinėse ir senose sodybose aptikta keletas išpūdingų kamieno matmenų medžių. Tokie medžiai gali kada nors pretenduoti tapti botaniniais gamtos paveldo objektais. Tai daugiausia paprastieji ažuolai, paprastieji klevai (*Acer platanoides*), mažalapės liepos (*Tilia cordata*). Tikėtina, kad šie medžiai augo dabartinėse augavietėse dar prieš įrengiant kapines ar statant sodybas. Nemažai aptikta išpūdingų matmenų vakarinių tujų (*Thuja occidentalis*). Tai svetimų kraštų augalai. Iš jų kamieno skersmens ir kitų parametrų galima spręsti, kad kai kurių šių medžių amžius gali siekti 200 ir daugiau metų. Vakarinės tujos, kaip, beje, ir alyvos, yra unikalūs indikatoriai, nurodantys kapinių ar sodybų buvimo vietą net ir tuo atveju, kai jau nėra išlikusių kapaviečių ar pastatų. Šie augalai išgyvena apie 400 metų. Tėvynėje (Šiaurės Amerikoje, Kanadoje) tokio amžiaus tujų aukštis siekia 20 (37) metrus, o kamieno skersmuo – 0,6–0,9 (1,8) metro¹². Plikių ir Šimkų kapinėse aptiktos išskirtinių matmenų vakarinės tujos: jų kamienų skersmuo buvo didesnis nei 50 cm.

Introdukuota augmenija

Tinkamas dekoratyviųjų augalų asortimentas, augalų įvairių bioekologinių grupių santykis želdynuose bei jų darna ir reikiama priežiūra nulemia teritorijos patrauklumą^{13, 14}. Nustatyta, kad dekoratyviųjų, pirmiausia svetimkraščių augalų asortimentą įvairiuose želdynuose lemia keturių veiksnių grupės: krašto tradicijos ir augalų introdukcijos galimybės, dekoratyvumas ir pritaikymo galimybės, ekologiniai kriterijai ir aklimatizavimas, dauginimo ypatumai ir sparta^{15, 16}.

Lietuvos floroje negausu puošnių augalų, kurie plačiau būtų naudojami estetiniais tikslais, todėl iki šiol vyrauja iš svetimų kraštų įvežti dekoratyvieji augalai. Tokie augalai pradėti auginti dar feodalinės Lietuvos dvarų parkuose ir vienuolynų sodeliuose. Dvarų parkus ir gėlynus pagal Vakarų Europos parkų stilių projektuodavo iš užsienio kviesti landšafto architektai¹⁷.

Sodybų, buvusių dvarviečių, kapinių želdiniai

Didžiausia bendra augalų rūšių įvairovė (daugiau nei 50 rūšių) nustatyta nuolat tvarkomose, tinkamai prižiūrimose, o kai kuriais atvejais dar ir iki šiol naudojamose kapinių teritorijose ar prižiūrimuose buvusių dvarų parkuose, senose sodybose. Apleistose kapinėse paprastai išivyrąja viena ar kelios augalų rūšys ištisu sąžalynu padengia dirvožemį ir nustelbia kitus augalus. Neprižiūrimose kapinėse labai greitai išplinta varpinių šeimos augalai, jose ir buvusiose sodybvietėse aptikti ištisiniai krūmų ir krūmokšnių sąžalynai.

Svetimkraščių (kai kuriais atvejais sulaukėjusių, vietinės floros augalais tapusių) augalų, kurie buvo sodinami kapinėse kaip dekoratyvieji, aptikta

¹²Navasaitis M. *Dendrologija*, Vilnius, 2004, p. 236–237.

¹³Dainauskaitė D., Vaidelys J. *Ankstyvosios daugiametės gėlės*, Vilnius, 1988, p. 12.

¹⁴Hattatt L. *Encyclopedia of garden plants and flowers*, Parragon, 1998, p. 25.

¹⁵Bulavienė D. et al. *Žalioji sodyba*, Vilnius, 2006, p. 99–104.

¹⁶Vaidelys J. Lietuvos miestų visuomeninių želdynų gėlių sortimento formavimosi veiksniai ir kaita, *Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos „Lietuvos miestų želdynų formavimo strategija“ mokslinių straipsnių rinkinys*, Klaipėda, 2004, p. 103–106.

¹⁷*Gamtoje. Kviečia nacionaliniai ir regioniniai parkai*, Vilnius, 2000, p. 42–45.

nuo 1 iki 38 rūšių (žolinių ir sumedėjusių). Apleistose, sunykusiose kapinėse dažniausiai nėra likę nė vieno augalo ant kapaviečių. Tačiau bendra dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovė gana didelė. Daugiausia įvairių rūšių šių augalų rasta prižiūrimose, šiuo metu naudojamose kapinėse – Plikių ir Šimkų, taip pat senose sodybose Slengiuose, Kalotėje, Klemiškėje, Ginduliuose.

Iki šiol tvarkomose ir naudojamose kapinėse aptiktos modernios, šiuolaikiškos sumedėjusių ir žolinių augalų kompozicijos. Tačiau didžiąją dalį dekoratyviųjų augalų kapinėse sudarė žoliniai augalai. Daugelyje kapinių aptikta sulaukėjusių, kadaise ant kapų puošybos tikslais augintų svetimkraščių žolinių augalų. Kai kurių rūšių vietinės floros augalų rasta tik pavienėse kapinėse.

Iš visų dekoratyviųjų žolinių augalų kapinėse, sodybose, buvusiose dvarvietėse dažniausiai aptinkamos melsvės (*Hosta*). Jos yra visiškai nereiklios aplinkos sąlygoms, gerai auga pavėsingose vietose (tokios sąlygos būdingos daugeliui kapinių ir suaugusiais medžiais apaugusioms sodyboms), labai lengvai dauginamos. Tai vieni populiariausių augalų ne tik Lietuvoje, Europoje, bet ir kituose žemynuose. JAV kasmet išvedama kelios dešimtys naujų veislių. Lietuvoje melsvės auginamos jau senokai. Tiesa, anksčiau dažniausiai buvo auginama vos keletas rūšių ir veislių: fortūno melsvė (*Hosta fortunei* (Baker L. H. Bailey) ir jos forma gelsvai margais lapais *Albopicta aurea*, žydroji (Ziboldo) melsvė (*H. sieboldiana* Hook.), banguotalapė melsvė (*H. undulata* L.) ir siauralapė melsvė (*H. lancifolia* (Thunb.) Engl.). Pastaruoju metu daug veislių įvežama iš Lenkijos, Anglijos, Vokietijos. Klaipėdos universiteto Botanikos sode atliktų daugiamečių stebėjimų duomenimis, melsvės vienoje vietoje gali augti 15–18 metų. Tiek laiko jos nepraranda dekoratyvumo. Tačiau apskritai šie augalai yra itin ilgaaamžiai. Į Europą melsvės pateko iš Kinijos XVIII amžiuje. Pirmiausiai išplito Prancūzijoje, vėliau – Anglijoje, Švedijoje, Olandijoje ir Vokietijoje. Tai buvo labai vertinga sodų ir parkų gėlė. 1790 m. ši gentis pavadinta *Hosta* vardu įžymaus austrų gydytojo ir botaniko garbei. Sodybose labiausiai paplitusios šios rūšys: baltakraštė melsvė (*Hosta albo-marginata*), garbanotoji melsvė (*H. crispula*), aukštoji melsvė (*H. elata*), fortūno melsvė, siauralapė melsvė, žydroji (Ziboldo) melsvė, banguotalapė melsvė, kiaušininė melsvė (*H. ventricosa*).

Gana dažnas augalas kapinėse ir dvarvietėse – paprastasis sinavadas (*Aquilegia vulgaris* L.). Šie vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos augalai savaimė paplitę Pietų, Vidurio ir Rytų Europoje, Sibire, Šiaurės Afrikoje. Per Pietų ir Pietryčių Lietuvą eina šiaurinė paprastųjų sinavadų savaiminio paplitimo riba. Šioje teritorijoje šie augalai taip pat auga, tačiau ne savaiminiai, o sulaukėję. Sulaukėjusius sinavodus nuo šios rūšies vietinės floros augalų galima atskirti pagal žiedų spalvą: vietinės floros paprastieji sinavadaai žydi šviesiai arba sodriai mėlynai, o tų, kurie paplito iš gėlynų, žiedų spalva būna mėlyna su įvairiais atspalviais¹⁸. Laukžemių (Eketės), Vėveriškių-Gvildžių, Grobergiškės kapinėse aptikti paprastieji sinavadaai žydėjo mėlynai su violetiniu ir rausvu atspalviais, taip pat aptikta keletas individų, kurių žiedelių spalva buvo rožinė, beveik balta. Tai rodo, kad paprastieji sinavadaai kapinėse buvo pasodinti. Vėliau jie išplito, nes lengvai dauginasi sėklomis, gali savaimė pasisėti.

¹⁸Gudžinskas Z. *Tradiciniai Lietuvos darželių augalai*, Vilnius, 2010, p. 126–127.

Kapinių teritorijose aptiktos dvi rūšys augalų, kurie, kaip manoma, pirmiausiai buvo pradėti auginti būtent Mažojoje Lietuvoje. Iš čia paplito į kitas Lietuvos teritorijas. Vienas tokių augalų – mažoji žiemė (*Vinca minor* L.). Šių augalų natūralaus paplitimo arealas apima Vidurio Europos pietinę dalį, Pietvakarių Europą, Kaukazą ir Pietvakarių Aziją. Lietuvoje mažosios žiemos pradėtos auginti XVII a. Klaipėdos krašte. Iki pat XX a. pr. jos buvo auginamos dažniausiai tik Vakarų Lietuvoje, mažai jų buvo aptinkama kitose Lietuvos vietovėse. Ir dabar Klaipėdos, Šilutės, Tauragės rajonų miškuose mažosios žiemos – gana dažnai pastebimi augalai, kai kur sudaro didžiulius sąžalynus. Tose vietose, kur auga žiemos, dažnai galima aptikti buvusių sodybų ar kapinių pėdsakų¹⁹.

Prižiūrimose ir dar naudojamose kapinėse aptikta didelė įvairovė šiuo metu populiarių ir plačiai paplitusių vienamečių žolinių dekoratyviųjų augalų: kelių rūšių serenčių (*Tagetes* L.), begonijų (*Begonia* L.), kininių ratilių (*Aster chinensis* L.), darželių našlaičių (*Viola wittrockiana* Gams.). Manoma, kad iki šiol populiarumo nepraradę serenčiai dabartinėje Lietuvos teritorijoje atsirado XVII a. pab. arba XVIII a. pradžioje. Tikėtina, kad pirmiausiai jie buvo pradėti auginti tuometėje Rytų Prūsijoje, o iš ten pateko į kitas Lietuvos teritorijas. Serenčiai pirmą kartą į Europą pateko XVI a. pirmoje pusėje iš savo natūralių augaviečių Meksikoje ir Nikaragoje. Vokietija buvo viena pirmųjų šalių, kurioje serenčiai pradėti auginti dekoratyviniais tikslais²⁰.

Nors ir negausiai, tačiau daugelyje kapinių ir sodybų aptikta ir kelių rūšių šilokų (*Sedum*). Kapavietėms apželdinti šie sausrai atsparūs augalai yra labai tinkami. Vertingu laikomas hibridinis šilokas (*Sedum hybridum* L.). Rečiau auginami baltažiedis (*Sedum album* L.) ir kaukazinis šilokas (*Sedum spurium* L.). Taip pat kapavietėms apželdinti dažnai naudojamos perkūnropės (*Sempervivum*).

Medžiai, krūmai, puskrūmai sudarė daugiau nei 40 % visų kapinėse ir sodybose inventorizuotų dekoratyviųjų augalų. Dažniausiai buvo aptinkamos šios sumedėjusių dekoratyviųjų augalų rūšys: baltauogė meškytė (*Symphoricarpos albus* (L.) S. F. Blake), japoninė lanksva (*Spiraea japonica* L.), japoninė reinutė (*Reynoutria japonica* Houtt.), paprastasis erškėtis (*Rosa canina* L.), šermukšnialapė lanksvūnė (*Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Braun), vakarinė tuja.

Beveik visose kapinėse ir daugelyje sodybų aptikta paprastųjų alyvų. Tai būdingiausias visų kapinių augalas. Net ir prižiūrimose kapinėse gausiai išplitusios jų atžalos. Tai vasaržaliai krūmai su šluotelės pavidalo žiedynuose sutelktais baltais, rausvais ar melsvais žiedais. Gentyje yra apie 20 rūšių. Kaip minėta, Saugų seniūnijos kapinių teritorijose aptikta tik viena rūšis – paprastosios alyvos. Šių krūmų natūralaus paplitimo arealas yra Rytų Europa, Balkanai. Auga kalnų šlaituose, nereiklios aplinkos sąlygoms. Alyvos – vieni seniausių krūmų, naudojamų dekoratyviniais tikslais. Soduose ir parkuose Vakarų Europoje jie auginami nuo XVI a. Neretai kuriami alyvų sodai – vadinami syringariumais, takai-alėjos²¹. Tikėtina, kad tiriamose kapinių teritorijose alyvos buvo sodinamos iš karto žmogų palaidojus. Dėl tos alyvų savybės, kad jų šaknų atžalos greitai ir dažniausiai nesuvaldomai plinta, sunku nustatyti tikslų jų pasodinimo laiką. Be to, alyvos

¹⁹ *Ibid.*, p. 150–151.

²⁰ *Ibid.*, p. 124.

²¹ Navasaitis M. *Dendrologija*, Vilnius, 2004, p. 790–791.

nėra ilgaamžiai krūmai, todėl nėra tikimybės senose kapinėse aptikti autentiškus, įrengiant kapines pasodintus šios rūšies augalus, nors akivaizdu, kad paprastosios alyvos buvo sodinamos ir prie atskirų kapų, ir bendro naudojimo teritorijose, prie įėjimų į kapines, taip pat buvo naudojamos kaip gyvatvorių augalai kapinių teritorijoms apjuosti.

Kapinėse dažnai galima pamatyti ir vakarinių tujų. Šių augalų paplitimas sudaro daugiau nei 60 %. Tai svetimų kraštų augalas. Natūraliai vakarinė tuja auga Šiaurės Amerikoje, Kanadoje. Manoma, kad tai pirmasis iš Šiaurės Amerikos į Europą, pirmiausia į Paryžių, apie 1536 m. atgabentas medis, vėliau paplitęs ir kitose šalyse. Lietuvoje vakarinės tujos nuo seno auginamos parkuose, sodybose, ypač daug jų kapinėse. Užauga iki 15–20 metrų aukščio²². Šilutės rajone, Kintų miestelyje, už girininkijos pastato yra gamtos paminklas – didžiulė tuja. Jos gamtinis vardas yra Didžioji tuja. Manoma, kad tai didžiausia tuja Lietuvoje. Kiek žinoma, Europoje didesnė auga tik Šveicarijoje²³. 1973 m. Didžioji tuja buvo apie 16 m aukščio, kamieno skersmuo 1 metro aukštyje nuo žemės – 85 cm, o šakos sudarė 9 m skersmens ratą ir siekė žemę. Nuo 1986 m. tuja laikoma gamtos paminklu. 2004 m. Kintų girininkijos darbuotojų iniciatyva tuja vėl buvo išmatuota: medžio aukštis tąkart buvo jau 18,2 m, kamieno skersmuo 1,3 metro aukštyje – 1,02 m, lajos skersmuo – apie 10,5 m, o vešlios šakos siekė žemę. Kasmet tuja paauga keletą centimetrų į aukštį ir į plotį. Tikslių duomenų, kas ir kada Kintuose pasodino šią išpūdingą tują, nėra. Visus lankytojus domina šios galiūnės amžius, todėl turizmo agentūrų gidai, norėdami labiau sudominti turistus, linkę skaičius padidinti. Vietos gyventojai ši medį atsimena visada buvus didelį. 1995 m. buvo atvykęs girininko, dirbusio Kintų girininkijoje 1927–1943 m., sūnus Hubertas Lindenau. Paklaustas apie tują, jis teigė, kad vaiko akimis žiūrint ji jau tada atrodė didelė. Grįžęs į Vokietiją jis apie tują pasiteiravo savo mamos (girininko žmonos). Ši teigė, kad galbūt tai tas medis, kurį atvažiavęs į Kintus dirbti ir gyventi 1927 m. pasodino jos vyras, tačiau to patvirtinti negalėjo. Miškininkų nuomone, tuja buvo pasodinta pastačius girininkijos pastatą, kuriam dabar apie 100–110 metų²⁴.

Apie tujas

Dar vienas dekoratyvus pušainių klasės atstovas, aptiktas tik keliose kapinėse, – europinis maumedis (*Larix decidua*). Daug vertingų šios rūšies individų rasta buvusio Klemiškės dvaro parke. Tai vertingas, sparčiai augantis medis, natūraliai paplitęs Vidurio ir Rytų Europoje – Alpių, Karpatų, Sudetų kalnuose. Maždaug prieš 150 metų europiniai maumedžiai pradėti veisti Didžiosios Lietuvos miškuose. Tokio amžiaus europinio maumedžio medynas auga Alytaus girininkijos Vidgiro miške 1,5 ha plote.

Miškotvarkos duomenimis, 1990 m. čia augančių maumedžių vidutinis aukštis siekė 34 m, kamieno skersmuo – 0,38 m. Aukščiausi ir storiausi europiniai maumedžiai aptikti Jašiūnų parke, Šalčininkų rajone.

²² *Ibid.*, p. 236.

²³ Didžioji tuja Kintuose [interaktyvus], 2008 [žiūrėta 2012 08 30]. Prieiga per internetą: <www.travel.lt/turizmas/catalog/general.jsp>

²⁴ IMŪEPIS. Intelektuali miškų ūkio elektroninių paslaugų informacinė sistema [interaktyvus], 2012, Prieiga per internetą: www.valstybiniaimiskai.lt/.../DidziojiTuja.aspx, [žiūrėta 2012 08 25].

Klaipėdos universiteto Botanikos sodas – dekoratyviosios sodininkystės centras Vakarų Lietuvoje

Siekiant pagerinti aplinką, apgyvendintose teritorijose rekomenduojama didinti auginamų augalų asortimentą, nevenigiant ir svetimkraščių augalų. Norint sėkmingai juos introdukuoti, reikia atlikti detalesnius tyrimus. Tokio pobūdžio tyrimai Lietuvoje atliekami keturiuose botanikos soduose, Botanikos institute, Dubravos arboretume ir kitose mokslo institucijose. Vakarų Lietuvoje dekoratyvinės sodininkystės idėjas puoselėja Klaipėdos universiteto Botanikos sodas, įkurtas 1993 m. šiaurinėje Klaipėdos miesto dalyje, Danės upės slėnyje. Svarbiausios Botanikos sodo veiklos kryptys – biologinės įvairovės išsaugojimo, aplinkos stebėsenos moksliniai tyrimai, edukacinė bei šviečiamoji veikla. Svarbiausias tikslas – sumedėjusių ir žolinių dekoratyviųjų bei vaistinių ir prieskoninių augalų genofondo kaupimas ir išsaugojimas. Kasmet atliekami dekoratyviųjų augalų fenologiniai stebėjimai, augalų ligų ir kenkėjų plitimo, įvairūs augalų dekoratyvinių savybių tyrimai. Svarbia Botanikos sodo veiklos dalimi tampa įvairios parodos, šventės, renginiai. Teikiamos konsultacijos augalų auginimo ir priežiūros klausimais. KU Botanikos sodas intensyviai bendradarbiauja su kitais Lietuvos ir Europos botanikos sodais augalų sėklų, sodinukų, mokslinės ir dalykinės informacijos mainų srityje. Nuo 2003 m. KU Botanikos sodas yra *Botanic Gardens Conservation International* (BGCI) narys, nuo 2005 m. – *International Phenological Gardens* (IPG) ir Lietuvos botanikos sodų asociacijos narys.

Nuo pat Botanikos sodo įkūrimo pradžios (1993 m.) dekoratyvieji ir kiti ekonominiu požiūriu vertingi augalai kaupiami ir eksponuojami trijose kolekcijose: dendrologinėje, vaistinių ir prieskoninių augalų bei daugiamečių ir vienamečių gėlių.

Šiuo metu Botanikos sode iš viso eksponuojama daugiau nei 3 000 taksonų augalų. Introdukuotos augmenijos kompozicijai vientisumo ir brandumo suteikia natūrali augmenija. Vietovės ekologinės sąlygos buvo palankios formuoti įdomioms įvairių rūšių augalų bendrijoms. Visoje Botanikos sodo teritorijoje (dešiniajame ir kairiajame Danės upės krante) natūraliai auga beveik 400 augalų rūšių. Dauguma jų – žoliniai augalai. Iš sumedėjusių augalų vyrauja paprastieji klevai, juodalksniai, baltalksniai, paprastosios ir vėlyvosios ievos (*Prunus padus* ir *P. serotina*), europiniai ožekšniai (*Euonymus europaeus*).

Gausiausia taksonų skaičiumi – dendrologinė kolekcija. Šioje kolekcijoje eksponuojama 1 210 taksonų medžių ir krūmų: 59 šeimų (6 – pušūnų (Pinophyta) ir 53 – gaubtasėklių (Magnoliophyta), 165 genčių, 586 rūšių ir 624 formų atstovai. Iš jų pušūnų – 78 rūšys ir 251 forma, gaubtasėklių – 508 rūšys ir 373 formos. Tai sudaro daugiau nei 50 % visų Botanikos sode eksponuojamų augalų. Gausiausias rūšių yra šios šeimos: erškėtiniai (Rosaceae) – 173 taksonai, kiparisiniai (Cupressaceae) – 190 taksonų, pušiniai (Pinaceae) – 105 taksonai, sausmediniai (Caprifoliaceae) – 76 taksonai, erikiniai (Ericaceae) – 47 taksonai, raugerškiniai (Berberidaceae) ir alyvmediniai (Oleaceae) – po 41 taksoną, kleviniai (Aceraceae) – 36 taksonai. Pajūrio klimato sąlygomis puikiai prisitaikę augti augalai iš Azijos, Pietų ir Vidurio Europos, Šiaurės Amerikos. Botanikos sodo pasididžiavimas – Lietuvoje rečiau

aptinkamas Japonijos reliktinis medis – dviskiautis ginkmedis (*Ginkgo biloba* L.). Puošnumu žavi gražiažiedė veigelė (*Weigela florida* (Bunge) A. DC), didžialapė hortenzija (*Hydrangea macrophylla* (Thunb. ex Murray) Ser.), šluotelinė hortenzija (*H. paniculata* Siebold et Zucc), puošnioji katalpa (*Catalpa speciosa* (Warder ex Barney) Engelm), apskritalapė sausmedis (*Lonicera caprifolium* L.), europinis pūkenis (*Cotinus coggygria* Scop) ir kiti. Didžiausia rūšių ir formų įvairovė iš botanikos sode eksponuojamų spygliuočių išsiskiria kiparisinių šeima. Itin daug eksponuojama kadagio (*Juniperus*) ir puskiparisio (*Chamaecyparis*) gentims priklausančių rūšių ir formų. Auginamos trys vietinės kilmės rūšys ir 29 jų formos: paprastasis kadagys (*Juniperus communis* L.) ir šešiolika jo formų, paprastoji eglė ir šešios formos bei paprastoji pušis ir septynios šios rūšies formos. Svetimkraščiai augalai sudaro per 80 % spygliuočių. Pirmauja introducentai iš Šiaurės Amerikos: horizontalusis ir virgininis kadagai (*Juniperus horizontalis* L., *J. virginiana* L.), Lausono puskiparisis (*Chamaecyparis lawsoniana* (Murr.) Parl.), didžioji ir vakarinė tujos (*Thuja plicata* Donn ex D. Don., *T. occidentalis* L.), balzaminis kėnis (*Abies balsamea* (L.) Mill.), dygioji eglė (*Picea pungens* Engelm.), kanadinė cūga (*Tsuga canadensis* (L.) Carr.). Gana daug eksponuojama Rytų ir Pietryčių Azijos atstovų: kininis kadagys (*Juniperus chinensis* L.), žirniavaisis puskiparisis (*Chamaecyparis pisifera* Sieb. et Zucc.), rytinė tuja (*Thuja orientalis* L.), Vičo kėnis (*Abies veitchii* Lindl.), Lietuvoje kol kas retas augalas – japoninė kriptomerija (*Cryptomeria japonica* (L. f.) D. Don.). Beveik 70 % lapuočiams priklausančių augalų taip pat yra įvežti iš svetimų kraštų, didžioji dalis jų savaime paplitę Rytų ir Vidurinėje Azijoje, Vidurio ir Vakarų Europoje, Šiaurės Amerikoje. Tai riešutmedžiai, aralijos, magnolijos, erikos, rododendrai, aktinidijos. Dauguma svetimkraščių lapuočių atstovų savaime paplitę Rytų ir Pietryčių Azijoje, Vidurio ir Pietų Europoje bei Šiaurės Amerikoje. Paminėtini pažintiniu atžvilgiu itin vertingi Lietuvos želdynuose kol kas retai aptinkami medžiai ir krūmai, savaime augantys Japonijoje bei Kinijoje: Alberto egzochorda (*Exochorda Albertii* Lindl.), japoninė kerija (*Kerria japonica* DC). Šių regionų augalų gausa KU Botanikos sodo dendrologinėje kolekcijoje rodo, kad jie sėkmingai prisitaikė augti Lietuvoje pajūrio klimato sąlygomis.

Antra pagal gausumą yra gėlių kolekcija: daugiamečių gėlių eksponuojama 821 taksonas, o vienamečių kasmet pasėjama apie 200 taksonų. Gausiausios šios šeimos: lelijiniai (Liliaceae) – 152 taksonai, astriniai (Asteraceae) – 105 taksonai, erškėtiniai – 68 taksonai, vilkdalginiai (Iridaceae) – 55 taksonai, uolasėkliniai (Saxifragaceae) – 55 taksonai. Gausios lelijų (32 veislės), tulpių (52 veislės), jurginų (43 veislės), vilkdalgių (55 taksonai), vienadienių (63 taksonai) ekspozicijos. Ne vieną mėnesį įvairiaspalviais žiedais džiuginančios nasturtės, auskarėliai, piliarožės, flioksai, pelėžirniai garbaus amžiaus lankytojams primena jaunystėje pačių augintas gėles, o jaunimas išmoksta pažinti praeito amžiaus lietuvių sodybose žydėjusius augalus. Mūsų Botanikos sode puikiai adaptavosi ir iš Pietų Europos, Azijos bei Amerikos atkeliavusios gėlės: virgininis pūstatauris (*Physostegia virginiana* (L.) Benth.), amerikinė fitolaka (*Phytolacca americana* L.), Delavajaus inkarvilėja (*Incarvillea delavayi* Bureau et Franch.), geltonžiedė valdšteinija (*Waldsteinia geoides* Willd.) ir daugelis kitų. Gėlės sodinamos alpinariume, iš jų padarytos puokštės eksponuojamos parodose, jomis puošiamos universiteto patalpos.

Vaistinių ir prieskoninių augalų kolekcijoje eksponuojami 62 šeimų, 184 genčių, 303 rūšių ir 14 formų atstovai – iš viso 317 taksonų. Tai sudaro apie 20 % bendro augalų, eksponuojamų KU Botanikos sode, skaičiaus. Gausiausios rūšių šios šeimos: notreliniai (Lamiaceae) – 58 rūšys, astriniai – 44 rūšys, česnakiniai (Alliaceae) – 17 rūšių, salietriniai (Apiaceae) – 16 rūšių, pupiniai (Fabaceae) – 15 rūšių, erškėtiniai – 14 rūšių. Be visiems įprastų ir žinomų augalų, tokių kaip sėjamoji petražolė, vaistinė ramunėlė, paprastoji kraujažolė, paprastasis kmynas, paprastasis ir kartusis kietis, vaistinė medetka, valgomoji gelteklė, rugiagėlė, įvairių rūšių čiobreliai, takažolės, vingiorykštės, vaistinis valerijonas, šioje kolekcijoje auginama daug retų ir saugotinų arba Lietuvoje savaime neaugančių naudingųjų augalų. Švelnus Baltijos pajūrio klimatas leidžia auginti ir kai kuriuos šilumąmėgius augalus. Tie augalai, kurių arealai plyti už Lietuvos ribų ir gamtinės jų augavietės sunkiai pasiekiamos, pažintiniu atžvilgiu labai svarbūs studentams ir miesto visuomenei. Per 20 % kolekcijoje auginamų augalų yra kilę iš Pietų ir Vidurio Europos. Antroje vietoje pagal gausumą (17,5 %) – Eurazijos augalai. Amerikos žemyno atstovai kolekcijoje sudaro 3,5 % visų augalų. Dar žiemai nesibaigus pražysta kaukazinis, dvokiantysis ir rausvažiedis eleborai (*Helleborus orientalis* Lam, *H. foetidus* L., *H. purpurascens* Waldst. et Kit.). Tai augalai, savaime augantys Pietų ir Vidurio Europoje. Mūsų sąlygomis jie neblogai prisitaikė, tik po ypač šaltos 2002-ųjų žiemos šiek tiek apšalo lapai. Ankstyvą pavasarį pražysta Vakarų Europoje bei Vidurinėje Azijoje savaime augantis pavasarinis adonis (*Adonis vernalis* L.). Dėl gražių ryškiai geltonų žiedų šis augalas auginamas ir gėlynuose. Anksti pavasarį žiedais džiugina iš Altajaus kalnų kilusi storalapė bergenija (*Bergenia crassifolia* (L.) Fritsch). Tai vaistinis, dekoratyvusis, tanidinis augalas. Įdomūs, į varpelius panašūs vaistinės skopolijos (*Scopolia carniolica* Jacq.) žiedai. Tai vaistinis augalas, savaime augantis Vidurio ir Pietų Europoje, tokiu vardu pavadintas italų botaniko Scopoli garbei. Taip pat šioje kolekcijoje auga iš Pietų Europos kilęs baltasis diktonas (*Dictamnus alba* L.). Puikiai adaptavosi daug naudingųjų savybių turintis stepių ir dykumų augalas – paprastasis saldymedis (*Glycyrrhiza glabra* L.). Jis vertingas ne tik kaip maistinis ir vaistinis, bet ir kaip techninis bei nektaringas augalas. Auginamas plantacijose. Kolekciją praturtina paprastasis ricinmedis (*Ricinus communis* L.). Tai iš Rytų Afrikos kilęs vaistinis, aliejinis, pluoštinis, insekticidinis augalas, beje, nuodingas. Kolekcijoje auga 15 rūšių česnakai, aromatinių, dekoratyvinių ir vaistinių savybių turintys 5 rūšių šalavijai. Vaistinis šalavijas (*Salvia officinalis* L.) dar saugo ir nuo erozijos. Reikėtų paminėti net iš Šiaurės Amerikos į Lietuvą patekusius prerijų augalus – siauralapę ir purpurinę ežiuolę (*Echinacea angustifolia* (L.) DC., *E. purpurea* (L.) Moench.).

Gyvūnija

Algimantas Petraitis, Rita Jankauskienė, Airina Salytė

Tyrimų metodika

Atliekant šiuos tyrimus aprašyti žuvų, varliagyvių, paukščių bei žinduolių klasių atstovai. Gyvūnų tyrimai atlikti Sendvario valsčiuje – Jakų, Slengių, Radailių, Šimkų, Baukštinkų, Paupių kaimų apylinkėse ir Danės bei Eketės upių atkarpose, esančiose valsčiaus teritorijoje.

Žuvų rūšinė įvairovė aprašyta remiantis Sendvario valsčiaus teritorijoje esančių vandens telkinių stebėsenos duomenimis. Žuvų apskaitas atliko Klaipėdos universiteto ichtiologai N. Nika, A. Kontautas.

Sistemiški paukščių stebėjimai atlikti nuo 2014 m. balandžio iki 2015 m. gegužės mėnesio maršrutinių apskaitų metodu, registruojant paukščių rūšis ir jų veiklą. Paukščiai buvo stebimi įvairiuose biotopuose (miškuose, pievose, vandens telkiniuose, urbanizuotose teritorijose, dirbamuose laukuose), kad būtų galima nustatyti kuo daugiau įvairių rūšių. Paukščiai stebėti pro žiūronais (7x), esant galimybei, fotografuoti. Sunkiau apibūdinamos rūšys nuo panašių paukščių rūšių atskirtos pagal balsą arba buveinę. Vandens paukščių taškinės apskaitos buvo atliekamos paukščiams migruojant.

Smulkieji žinduoliai buvo gaudomi pagal tarptautinio ekologinio monitoringo programoje nurodytą metodiką, padarius nedidelius pakeitimus (linijoje buvo mažesnis spąstų skaičius ir didesnis atstumas tarp jų). Viename stebėjimo vietos biotope buvo pastatomos dviejų mušamųjų spąstų linijos (50 spąstų), einančios viena po kitos 10–20 m atstumu¹. Vienoje linijoje kas 5 m išdėstomi 25 spąstai. Masalui naudota mažais gabalėliais supjaustyta juoda duona, suvilgyta aliejuje.

Tiriamųjų gyvūnų rūšinei įvairovei aprašyti, be tiesioginės stebėsenos, buvo naudotas ir netiesioginės stebėsenos būdas – apskaita pagal anketų duomenis, surinktus iš vietos gyventojų bei medžiotojų. Anketa buvo skelbiama Sendvario seniūnijos interneto puslapyje².

Tyrimų rezultatų aptarimas

Žuvis (*Pisces*)

Sendvario valsčiaus teritorijoje žuvų tyrimus Eketės upėje atliko Klaipėdos universiteto mokslininkai. Eketė – Danės upės, tekančios Klaipėdos rajone, kairysis intakas. Vaga vingiuota, 23,1 km ilgio, jos baseino plotas – 96,3 kv. km. Upė išteka iš Žvirblių apylinkių, teka į vakarus ir įteka į Danę 16 km atstumu nuo žiočių, ties Laukžemiais, kur yra 36 ha tvenkinys. Upės vidutinis nuolydis – 218 cm/km, vidutinis debitas – 1,08 m³/s. Eketės kairysis intakas – Baukštė. Upės dugno struktūrą sudaro 5 % riedulių, 20 % gargždo,

¹ Navickienė D. *Smulkiųjų žinduolių monitoringas* [interaktyvus], Vilnius, 2009, <<http://gamta.lt/cms/index?rubricId=11a53e22-e46e-4bc9-9e52-1adfb6868a6f>>, [žiūrėta 2015 03 06].

² Prieiga per internetą: <http://www.sendvario-seniunija.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=509:klausimynas-knygos-leidybai-ii-apie-seniunijos-gamtiscatid=67:svarbu5ltemid=116>, [žiūrėta 2015-02-26].

30 % žvirgždo, 25 % smėlio, po 10 % dumblo ir molio. Vidutinis gylis žuvų gaudymo vietoje – 30 cm, krantai apaugę 100 %, vaga neapaugusi^{3, 4}.

2001–2005 m. tiriant upėtakių (*Salmo trutta*) jauniklių amžiaus struktūrą skirtinguose biotopuose Akmenos-Danės baseine, nustatyta, kad Eketės upėje dominuoja 0+ ir 1+ amžiaus jaunikliai. Jų tankis sudaro iki 1 040 ind./ha, biomasė – 5,92 kg/ha. Mokslininkai daro išvadą, kad upėtakių populiacijos pagrindą sudaro šlakio (arba jūrinio upėtakio) formos jaunikliai. Sulaukę 1+ ir 2+ metų jie migruoja į Danę, o iš ten – į Kuršių marias ir Baltijos jūrą. Taigi populiacijos gausą palaiko būtent jūrinės formos jaunikliai, o vyresnių individų esama nedaug⁵.

Upėtakis – viena vertingiausių ir gražiausių Lietuvos žuvų, gyvena ji toli gražu ne kiekvienoje upėje. Tai išimtinai reofilinės (upinės) stenoterminės (pritaikiusios gyventi tik nedidelio aplinkos temperatūros svyravimo sąlygomis) rūšys. Joms gyventi ir vystytis būtini sraunūs, šalti, deguonies prisotinti vandens telkiniai. Upės, kuriose yra susidariusios tokios specifinės sąlygos, tinkamos lašišinėms žuvims gyventi, vadinamos lašišinėmis. Jų Lietuvoje yra ne tiek ir daug.

Statant užtvanką ant mažo upelio, labai pasikeičia ekologinės sąlygos tiek aukščiau, tiek žemiau užtvankos lygio. Sumažėjus greitai tekančių ir padaugėjus lėtų, panašių į ežerą upės atkarpų, lašišinės žuvis išstumia tipiški ežerų gyventojai: ešeriai, pūgžliai, kuojos, lydekos ir kt. Užtvanka yra mechaninė kliūtis migruojančioms žuvims, plaukiančioms neršti į aukštupį. Ties patvanka besibūriuojančios ir kelio žemyn nerandančios žuvys yra lengvas grobis plėšrūnams, įskaitant ir žmogų. Tai, be abejo, mažina žuvų išteklius.

Klaipėdos universiteto mokslininkai ir studentai, 2010 m. atlikę žuvų bendrijos tyrimus Eketės upėje ties Plikiais, aptiko tris žuvų rūšis, priklausančias trims šeimoms: kuoją (*Rutilus rutilus*), priklausančią karpinių (*Cyprinidae*) šeimai, šlyžį (*Barbatula barbatula*) – plokščiųjų vijūnų (*Balitoridae*) šeimai (pagal naująją sistematiką – *Nemacheilidae* šeimai) ir devynspyglę dyglę (*Pungitius pungitius*) – dyglinių (*Gasterosteidae*) šeimai. Iš 432 sugautų žuvų 80 % sudarė devynspyglės dyglės, 19,5 % – šlyžiai ir tik 0,5 % – kuojos. Pasak tyrėjų, tiek mažai rūšių yra dėl Danės upės taršos ir užtvankų, neleidžiančių praeivėms žuvims patekti į aukštupius⁶.

Brenciutė ir Nika (2014) nustatė, kad pagal Lietuvos žuvų indeksą Eketės upė yra blogos būklės. Lietuvos žuvų indeksas apskaičiuotas suskirsčius žuvis į ekologines grupes, laikantis Europos žuvų rūšių klasifikacijos⁷. Dėl antropogeninio poveikio ekologinių grupių rodikliai kinta. Lyginant su etaloninėmis vertėmis, nustatomas poveikio stiprumas ir įvertinama upelio ekologinė būklė. Minėti tyrėjai Eketės upėje 2014 m. aptiko septynias žuvų rūšis, priklausančias šioms šeimoms: kuoją, gruzlį (*Gobio gobio*), paprastąją saulažuvę (*Leucaspius delineatus*), paprastąją rainę (*Phoxinus*

³ Gailiušis B., Jablonskis J., Kovalenkoviene M. *Lietuvos upės. Hidrografija ir nuotėkis*, Kaunas: Morkūnas ir Co, 2001.

⁴ Kesminas V. ir kt. *Lietuvos ichtiologiniai draustiniai*, Vilnius: VU Ekologijos instituto leidykla, 2005, p. 136.

⁵ Kairys M., Kontautas A. *Upėtakių (Salmo trutta L.) jauniklių amžinė struktūra skirtinguose biotopuose Akmenos-Danės baseine* (bakaluro baigiamasis darbas), Klaipėda, 2007, p. 30.

⁶ Mykolaitis R., Nika N. *Žuvų rūšinė įvairovė ir bendrijų struktūra Minijos ir Akmenos-Danės baseinų upeliuose*, (kursinis darbas), Klaipėda, 2010, p. 17.

⁷ Brenciutė D., Nika N. *Lietuvos žuvų indeksas skirtingai antropogeniškai paveiktų upių būklei vertinti*, (bakaluro baigiamasis darbas), Klaipėda, 2014, p. 38.

phoxinus), paprastąją kartuoelę (*Rhodeus sericeus*), priklausančias karpinių šeimai, šlyžį – plokščiųjų vijūnų šeimai, devynspyglę dyglę – dyglinių šeimai.

Pastaruoju metu Laukžemių tvenkinį yra pamėgę vietiniai ar iš aplinkinių vietovių atvykstantys žvejai. Žiemą čia jie pagauna apie 70 cm ilgio ir daugiau nei 2 kg sveriančių europinių lydekų (*Esox lucius*). Vasarą kimba lynai (*Tinca tinca*), paprastieji karšiai (*Abramis brama*), paprastieji karosai (*Carassius carassius*), kuojos, paprastosios raudės (*Scardinius erythrophthalmus*) ir ešeriai (*Perca fluviatilis*). Atlikus gyventojų apklausą apie tvenkiniuose prie sodybų auginamas žuvis, daugelis pasisakė auginantys karosus ir lynus.

Slengių karjere žvejai mėgėjai ištisus metus traukia europines lydekas, paprastuosius karosus ir ešerius, tačiau žuvytės nedidelės. Žvejų klubai „Sidabrinis kablys“, „Kibkit.lt“ ir Klaipėdos prokuratūra kasmet Slengių karjere organizuoja „Jaunojo žvejo“ mėgėjiškos ir sportinės žūklės varžybas.

Varliagyviai (*Amphibia*)

Gausiausia varliagyvių rūšis Sendvario valsčiaus teritorijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, yra **pievinė varlė** (*Rana temporaria*), priklausanti varlių (*Ranidae*) šeimai. Ji dar vadinama rusvąja, rudąja varle. Išvaizda ji labai panaši į **smailiasnukę varlę** (*Rana arvalis*), tik pievinės snukutis bukas, ji stambesnė ir jų patinai tuoktvių metu nebūna žydri kaip smailiasnukių. Pievinė varlė gyvena įvairiuose biotopuose: mišriuose ir lapuočių miškuose, jų pakraščiuose, ypač dažnai aptinkama krūmais apaugusiose upių pakrantėse, dirbamuose laukuose, kultūrinėse pievose, soduose ir prie sodybų⁸.

Antroji pagal gausumą varliagyvių rūšis – **pilkoji rupūžė** (*Bufo bufo*). Tai pati didžiausia iš visų Lietuvoje gyvenančių rupūžių. Gyvena kultūrinėse pievose, miškuose, soduose, daržuose, pelkių pakraščiuose, smėlio ir žvyro karjeruose, gausiau paplitusi dirbamų laukų pakraščiuose. Dažniausiai neršia įvairaus dydžio kūdrosė, ežeruose, tvenkiniuose, rečiau – melioracijos kanaluose, lėtai tekančiose upėse, jų senvagėse.

Anot gyventojų, šios dvi rūšys aptinkamos visoje Sendvario valsčiaus teritorijoje, joms tinkamose buveinėse.

Netoli tiriamos teritorijos, Klaipėdos miesto Joniškės mikrorajone, 2014 m. kovo 21 d. apie 22 val. buvo pastebėtas vienas retesnių varliagyvių – **žalioji rupūžė** (*Bufo viridis*) (1 pav.). 2007 m. ši rūšis įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą ir priskirta 4(I) kategorijai. Tai neapibrėžto statuso rūšis, kurios dėl duomenų stokos negalima priskirti kitoms kategorijoms. Žalioji rupūžė mėgsta gerai išylančias, atviras ar pusiau atviras teritorijas su negausia žoline augalija. Šios rūšies varliagyvių

1 pav. Žalioji rupūžė. 2014 m. A. Salytės nuotr.

⁸ Balčiauskas L. ir kt. Lietuvos žinduolių, varliagyvių ir roplių atlasas, Vilnius, 1997, p. 93.

randama urbanizuotose teritorijose: miesteliuose, kaimuose, parkuose, daržuose, soduose. Literatūroje minima, kad daugelyje vietų šio rūšies individų kultūriniam kraštovaizdyje aptinkama dažniau nei natūralioje gamtoje⁹. Ši rūšis iš žiemos slėptuvių paprastai pasirodo balandžio mėnesį, kai oro temperatūra pakyla iki 15–16 °C, tačiau 2013–2014 m. žiema buvo gana šilta (vidutinė žiemos mėnesių temperatūra buvo 0,3 °C)¹⁰, dėl to varliagyviai galėjo anksčiau pabusti.

Remiantis gyventojų anketose pateiktais duomenimis, tiriamoje teritorijoje taip pat aptinkama **paprastųjų tritonų** (*Triturus vulgaris*) ir žaliosios varlės (*Pelophylax* sp.) atstovų. Sudmantų gyventojai džiaugiasi, kad sodyboje turi rupūžių ir labai mielų varlių, praeitą vasarą buvo atsiradę ir šviesiai žalių varlių. Tritonai – salamandrinių (*Salamandridae*) šeimos uodeguotieji varliagyviai. Lietuvoje aptinkamos dvi rūšys: be jau minėto paprastojo, dar pastebėtas į Lietuvos raudonąją knygą įrašytas **skiauterėtasis tritonas** (*Triturus cristatus*). Tai pats didžiausias iš Europoje gyvenančių tritonų. Pavasarį ir vasarą jų galima pamatyti upių senvagėse, kūdrose, jiems tinkamiausi negilūs vandens telkiniai su seklesniais plotais, kurių dugną dengia smėlis arba molis. Pagrindinės šios rūšies nykimo priežastys – buveinių pokyčiai, vandens telkinių rūgštėjimas arba užteršimas, ypač insekticidais ir herbicidais, taip pat natūralių pievų nykimas, kūdrų užaugimas, tritonų gyvenamųjų telkinių išuvinimas.

Šių varliagyvių nugara pilkai juoda ar tamsiai ruda, pilvas išmargintas oranžinių ir juodų dėmių. Tuoktavių metu patinams užauga nugaros skiauterė dantytu kraštu. Ties uodegos pamatu ji nutrūksta arba pažemėja, o uodegoje vėl paaukštėja. Patinai gali išaugti iki 18 cm, patelės – iki 20 cm, bet Lietuvoje jie daugiausia būna 12–14 cm ilgio. Skiauterėtasis tritonas dažniausiai minta ant dugno gyvenančia gyvūnija: dėlėmis, sraigėmis ir vandens asiliukais, kartais ėda ir paprastuosius tritonus. Medžioja prieblandoje arba sutemus.

Paprastasis tritonas kiek mažesnis: jo ilgis – 9–11 cm. Oda lygi arba smulkiai grūdėta. Patinų nugara ruda, patelių – pilkai ruda su juodomis dėmėmis, pilvas gelsvai baltas, tik veisimosi metu patinų pilvas būna oranžinis su juodomis dėmėmis. Tuoktavių metu patinams ant nugaros išauga didelė skiauterė vingiuotu kraštu, o uodegos šonuose atsiranda mėlynai perlamutrinės spalvos juostos. Patelės didesnės už patinus. Pavasarį ir vasaros pradžioje šie varliagyviai gyvena sekliuose stovinčiuose vandens telkiniuose, liepos mėnesį išeina į sausumą. Žiemoja po lapais, akmenimis, pūvančiais kelmiais. Kiaušinius suvynioja į povandeninių augalų lapus ir prilipina prie sulenкто lapo pusių¹¹.

Ropliai (*Reptilia*)

Ekspedicijų metu roplių nebuvo aptikta, tačiau daugelis gyventojų minėjo, kad į sodybas užsuka ar net jose apsigyvena **geltonskruostis žaltys** (*Natrix natrix*) – žaltinių (*Colubridae*) šeimos roplys. Jis paplitęs beveik visoje Europoje, išskyrus Airiją, šiaurines Anglijos ir Skandinavijos dalis. Lietuvoje gana dažnas. Mūsų krašte pagonybės laikais būtent šios rūšies žalčiai buvo laikomi

⁹ Rašomavičius V. *Lietuvos raudonoji knyga*, Kaunas, 2007, p. 171.

¹⁰ Prieiga per internetą: <<http://www.meteo.lt/naujiena.php?id=580>>.

¹¹ *Balinių vėžlių ir retųjų varliagyvių: skiauterėtųjų tritonų ir raudonpilvių kūmučių, apsauga*, sud. N. Zableckis, Lietuvos gamtos fondas, 2008.

kaip naminiai gyvūnai, reguliuojantys graužikų populiacijas. Geltonskruostis žaltys panašus į paprastąją angį, pagrindinis skirtumas – galvos šonuose esančios dvi gelsvos ar oranžinės dėmės. Be to, žaltys pilkas ar juodas, be zigzago ant nugaros, dažnai su tamsesnėmis dėmėmis ar siauromis skersinėmis juostomis. Neretai šio roplio nugarą puošia tinklą primenantis raštas, tačiau ne toks ryškus kaip angių. Kūno ilgis labai nevienodas – maždaug nuo 65 iki 140 cm, kartais pasitaiko net 2 m. Patelės didesnės už patinėlius, o šie gana retai užauga ilgesni nei 110 cm. Tai gana judrus ir greitas roplys, jis gerai plaukioja ir nardo. Po vandeniui išbūna apie tris minutes. Žalčiai nenuodingi ir nepavojingi žmonėms. Negalėdami pabėgti nuo persekiotojų, jie šnypščia ir gąsdina staigiais galvos judesiais. Pagauti ginasi išpurkšdami iš kloakos labai nemalonaus kvapo balkšvai gelsvą skystį. Jei reikia, apsimeta negyvi. Tuomet suglemba, išsižioja, tačiau paleisti greitai „atgyja“. Gyvena vandens telkinių pakrantėse, užliejamose pievose, pelkėse, drėgnuose miškuose. Pastebėti ir prie sodybu, senose kirtavietėse. Medžioja sausumoje ir vandenyje, grobį ryja gyvą. Minta varliagyviais, jų buožgalviais, kartais driežais, mažomis žuvytėmis ir smulkiais paukščiais bei žinduoliais, o dar nesuaugę jaunikliai minta vabzdžiais. Aktyvūs dieną, medžioja ryte ir vakare – nuo 8 iki 19 valandos. Žiemos miegu paprastieji žalčiai užmiega spalio arba lapkričio mėnesį, o pabunda kovo arba balandžio mėnesį. Poruojasi balandžio–gegužės mėnesiais susirinkę šiltose ežerų ar upių pakrantėse. Kiaušinius (7–24) deda į lapų krūvas, supuvusius kelmus ar kitas drėgnas šiltas vietas liepos–rugpjūčio mėnesiais. Vos 10–20 cm žalčiukai išsiriti po 5–8 savaitių, subręsta tik trečiaisiais ketvirtaisiais metais. Geltonskruosčiai žalčiai gyvena apie 25–28 metus.

Gyventojai pasakoja miškuose aptinkantys ir gyvačių. Tai **paprastoji angis** (*Vipera berus*) – angių (*Viperidae*) šeimos roplys. Lietuvoje angis dar vadinama gyvate marguole, margąja gyvate, pantine gyvate. Tai vienintelis nuodingas Lietuvos roplys. Nugara pilka, pilkai ar tamsiai ruda, išilgai jos vingiuoja ruda ar juoda juosta. Gyvatė 75–80 cm ilgio, galva plati, trikampė, išmarginta X formos rašto. Gyvavedė. Lietuvoje gan dažnai aptinkama drėgnuose miškuose, miško aikštelėse, kirtavietėse, pamiškėse, aukštapelkėse, paežerėse ir vietose, kur auga aukšta žolė. Mėgsta šiltas ir saulėtas vietas. Gyvena gana sėsliai: juda aplink savo gyvenamąją vietą 60–100 metrų spinduliu. Žiemoja grupėmis graužikų, kurmių urvuose, po kelmiais. Žiemojimo laikas – nuo rugsėjo ar spalio iki balandžio mėnesio. Anksčiau angis buvo įprastas pelkėtų vietovių roplys. Naikinant pelkes, šių gyvačių labai sumažėjo, vietomis jos tapo retos ar net išnyko. Gyvatė veda jauniklius rugpjūčio mėnesį. Ką tik gimusios angys būna 16–18 cm ilgio, net ir jaunos yra nuodingos. Roplys pradeda medžioti prietemoje, yra aktyviausias pirmomis nakties valandomis. Minta smulkiais graužikais (pelėnais, pelėmis), driežais, varlėmis, kiaušiniams. Jaunos paprastosios angys minta mažesniu grobiu – vabzdžiais, kirminais. Žmogaus nepuola, tačiau užminta ar pajudinta gali skaudžiai įgelti. Įkandimas paprastai nėra mirtinas. Gyvatė gelia dantimis, o kaišiodama dvišaką liežuvių uodžia kvapus. Paprastosios angies priešai gamtoje – lapės, barsukai, ereliai, pelėdos, ežiai. Visoje Europoje šis roplys saugomas pagal Berno konvenciją (III kategorija).

Pievose, pamiškėse, pakelėse gyventojai dažnai pastebi driežų ir tvirtina, kad tai **vikrieji driežai** (*Lacerta agilis*) – driežinių (*Lacertidae*) šeimos ropliai. Jie mėgsta

saulėtas, sausas vietas, aktyvūs diena, dažnai galima pamatyti besiilsinčius ant akmenų. Rugsėjo–kovo mėnesiais žiemoja žemėje, urvuose, plyšiuose. Šie ropliai paplitę didžiojoje Europos dalyje, Vakarų Azijoje. Išauga iki 25 cm ilgio. Kūnas storokas, kojos trumpos, galva palyginti stambi. Nugara ruda, su tamsia vidurio juosta ir eilėmis išsidėsčiusiomis šviesiomis dėmėmis tamsiais kraštais. Patinų pilvas žalsvas, patelių – gelsvai balkšvas. Poravimosi metu patinų šonai tampa ryškiai žali. Šie ropliai minta vabzdžiais, vorais, kitais smulkiais bestuburiais. Gegužės–birželio mėnesiais į žemę padeda 5–14 kiaušinėlių minkštu pergamentiniu dangalu. Maždaug po 60 dienų išsiritą jaunikliai. Vikrusis driežas – saugotinas roplys.

Paukščiai (*Aves*)

Niekas gamtoje taip netraukia akies kaip gėlės ir paukščiai. Pastarųjų gyvenimu žmonija domisi nuo seno, tačiau veikiau praktiniais tikslais. Daugelio paukščių mėsa ir kiaušiniai yra delikatesas. Šie produktai sudaro didžiąją šiaurinių tautų gyventojų maisto dalį.

Paukščiai, būdami mitybos grandinių viršuje, daro didelę įtaką ekosistemų funkcionavimui: per mitybos ryšius jie reguliuoja vabzdžių, graužikų ir kitų kenkėjų populiacijų gausą, platina augalų sėklas. Mūsų pajūrio zonoje kėkštai, slėpdami žiemai giles po samanomis, yra aktyvūs ažuoliukų sodintojai. Paukščiai yra vertinami ir kaip mūsų gyvenamosios aplinkos ekologinės būklės indikatoriai. Tačiau tik per praėjusį šimtmetį pavyko moksliskai aprašyti atskirų regionų, valstybių bei žemynų fauną, tarp jų – ir ornitofauną (paukščių fauną arba paukščių rūšinę sudėtį). Supratome, kad, norint saugoti paukščius, juos reikia gerai pažinti.

Kad žmonija ilgai gyvuotų Žemėje, būtina darni plėtra. Tam reikia turėti žinių apie paukščių populiacijų gausos kaitą ir galimas grėsmes. Kai kurių rūšių pernelyg didelė gausa gali kelti rimtas ekonomines grėsmes žuvininkystei, žemės ūkiui, miškams. Paukščių telkimosi vietos įvairiais metų laikais domina aviatorius, sanitarinių ir epidemiologinių tarnybų darbuotojus bei vėjo jėgainių statytojus. Paukščių apsaugai svarbios teritorijos sudaro didelę Europos Sąjungos saugomų teritorijų tinklo „Natura 2000“ dalį. Jomis turi rūpintis ir vietos savivaldybės.

Lietuvoje ornitofaunos tyrimai atliekami nuo seno. Pirmąjį mokslinį Lietuvos paukščių rūšių sąvadą ir jų apsaugos principus pateikė prof. Tadas Ivanauskas tritomyje „Lietuvos paukščiai“ (1957, 1959, 1964). Jame aprašytos 296 paukščių rūšys. Praeito šimtmečio pabaigoje pasirodė antrasis dvitomis apie mūsų krašto paukščius – daugelio ornitologų ilgamečių tyrimų rezultatus apibendrinęs sąvadas „Lietuvos fauna. Paukščiai“ (V. Logminas, 1990, 1991). Iki 2011 m. Lietuvoje užregistruotos net 375 paukščių rūšys, iš jų 218 peri mūsų krašte. Lietuvos žiemos paukščių faunai dabar atstovauja 164 rūšys.

1992–1996 m. lauko tyrimų pajūrio zonoje rezultatai pateikti „Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlase“¹². Perėjimo sezono metu šioje teritorijoje aptikta 210 paukščių rūšių, perėjo 176 rūšys.

2006 metais išleistas „Lietuvos perinčių paukščių atlasas“, kuriame užregistruotos 224 paukščių rūšys.

Reikia pasidžiaugti ir 2012 m. išleistu „Lietuvos paukščių pažinimo

¹²Jusys V. ir kt. *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas*, Vilnius, 1999.

vadovu“ (V. Jusys, S. Karalius, L. Raudonikis). Jame pateikta vertinga praktinė ir mokslinė informacija su originaliomis paukščių rūšių nuotraukomis – apie 380 rūšių, priklausančių 19 būrių. Knygos autorių tikslas – paskatinti žmones domėtis paukščiais, jų gyvenimu, pastebėti ir pažinti tai, kas gyvena šalia mūsų. Tai padės nebūti akliems ir kurtiems mūsų gamtinėje aplinkoje.

Šią žiemą (2015 m.) parengėme anketą „Gyvūnai mano sodyboje“, skirtą Sendvario apylinkių gyventojams. Džiugu, kad daugelis jūsų atsiliepė ir pateikė originalių duomenų apie pastebėtus gyvūnus (ir paukščius) savo gyvenamojoje aplinkoje.

Šiuo metu Lietuvos raudonojoje knygoje yra įrašyta 80 paukščių rūšių. Pažymėtina, kad Klaipėdos rajonas, kaip ir kaimyniniai Šilutės ir Kretingos rajonai, yra didžiajame Šiaurės rytų Atlanto paukščių migracijos kelyje. Tai, be abejo, turi įtakos sezoniniams vietinės ornitofaunos ypatumams. Sendvario valsčiaus teritorijoje yra nemažai biotopų, tinkamų vandens ir sausumos paukščiams tiek perėti, tiek maitintis: Eketės upelis su patvanka – Eketės (Laukžemių) tvenkiniu, Slengių ir Mazūriškių žvyro karjerai, krūmokšniais apaugusios plačios pievos su aukštais žolynais, viksvomis ir nendrėmis apžėlusios šlapynės, dvarvietės su senais parkais, gyvenvietėse iškastos kūdros ir tvenkiniai.

Vandens paukščiai

Kragai (*Podiceps*)

Ausuotasis kragas (*Podiceps cristatus*) – stambiausias ir gausiausias iš penkių mūsų krašto kragų rūšių. Jo skiriamasis bruožas – du juodi kuodukai ir rudai balta skruostus gaubianti apykaklė. Kaklas ir apatinė kūno dalis sidabriškai balti, snapas smailus, raudonas. Dauguma jų iškeliauja žiemoti į šiltesnius Viduržemio ir Azovo jūrų vandenį, šiltesnėmis žiemomis kai kurie lieka žiemoti Lietuvoje. Šis kragas plaukioja irdamasis skiautėtais kojų pirštais, gerai nardo, tačiau negali vaikščioti sausuma ar pakilti nuo žemės dėl toli į užpakalį atsikišusių kojų. Parskridę kovo pabaigoje–balandžio pradžioje šie paukščiai kelia triukšmingas tuoktuves, lydidas garsaus riksmo ir karkimo. Lizdus krauna vandens augalijoje (švendruose, nendrėse), į juos deda po 3–5 baltus kiaušinius. Krago lizdas – tai iš pernykščių nendrių ir švendrų stiebų sukrautas plaukiojantis plaustas. Minta smulkiais žuvytėmis, moliuskais, vabzdžių lervomis.

2014 ir 2015 m. pavasarį kragų pora gyveno Mazūriškių žvyro karjere. 2015 m. pavasarį, kovo pabaigoje, Slengių karjere pastebėta pirmoji pora, o balandžio pabaigoje ten gyveno jau keturios poros. Tuo laiku vyko ir išraiškingi jų tuoktuvių žaidimai.

2014 m. gegužę Mazūriškių karjere matytas ir **mažasis kragas** (*Tachybaptus ruficollis*). Šis rudaskruostis, tik apie 200 gramų sveriantis kragas peri negiluose, užžėlusiuose, mažuose vandens telkiniuose, pelkėse, kūdrose, senvagėse, karjeruose, žuvininkystės tvenkiniuose, durpynuose. Dėl slapukiško gyvenimo būdo jis pastebimas rečiau nei kiti kragai. Per tuoktuves dažnai leidžia trelę „pi-pi-pi-pi“. Sulapojus vandens augalams krauna aukštą kūgio formos lizdą ir padeda 3–7 baltus kiaušinius. Minta įvairiais smulkiais vandens gyvūnais ir žuvimis.

2 pav. Didysis kormoranas. 2014 m. A. Petraičio nuotr.

Didysis kormoranas (*Phalacrocorax carbo*) – stambus, kerėpliškos išvaizdos juodaplunksnis, juodasnapis ir juodakojis paukštis (2 pav.). Tiek ilgas galingas snapas su aštriu kabliuku, tiek visi keturi kojų pirštai, sujungti plaukiojamąja plėvele, rodo, kad tai puikus naras, prisitaikęs gaudyti dugnines (plekšnes, builius) ir kitas žuvis (kuojas, ešerius). Keista, kad toks puikus naras neturi antuodegio riebalinės liaukos ir negali išsitepti plunksnų kaip žąsiniai paukščiai, dėl to jo plunksnos greitai peršlampa. Kormoranas džiovina plunksnas atsitūpęs ant pakrantės akmenų ar medžių šakų, išskėtęs sparnus prieš vėją. Peri kolonijomis medžiuose, dažniausiai prie didelių vandens telkinių (marių, didelių ežerų, žuvininkystės tvenkinių) – visur, kur gausu įvairiausių žuvies. Didžiausia jų kolonija nuo 1989 m. išikūrusi Kuršių nerijoje, ties Juodkrante, pilkųjų garnių kolonijoje. 2000 m. čia suskaičiuota daugiau nei 1 300 lizdų¹³. Ekspertų nuomone, pastaraisiais dešimtmečiais kormoranų populiacija sparčiai augo dėl apsaugos ir natūralių priešų nebuvimo. Europoje jie sparčiai plinta rytų ir šiaurės kryptimi. Pastaruoju metu tai viena gausiausių vandens paukščių imigrantų rūšių, pavasarį ir rudenį užplūstančių mūsų pajūrį. Šie paukščiai paprastai nakvoja medžiuose, mitybos ir perėjimo vietose, todėl jų išmatose esanti šlapimo rūgštis visiškai nudegina medžių lapus ar spyglius. Tai sukelia greitą medžių žūtį. Pavieniai paukščiai lieka žiemoti pajūryje.

Gulbės, žąsys ir antys (*Cygnus, Anser, Anas*)

Tai daugiausia vidutinio dydžio ir dideli vandens paukščiai. Gulbių ir žąsų patinų ir patelių spalvos panašios, tačiau ančių skirtingų lyčių atstovai ryškiai skiriasi. Patinams būdingos ryškios spalvos: žaliagalviai didžiųjų ančių gaigalai puošnūs, su ryškiai ruda krūtine, o patelių spalvos kuklios – pilkai rusvos ar juosvos. Kiaušinius dedančios ir perinčios patelės paprastai suka lizdus pavasarį pernykštėje, pageltusioje žolėje, taigi būdamos pilkos, jos sunkiau pastebimos plėšrūnų.

¹³Gražulevičius G., Elertas D. Didysis kormoranas Kuršių nerijoje, *Žalasis pasaulis*, 2002, t. 40(410).

Mūsų krašte gyvena ir praskrenda trys gulbių rūšys: viena jų – raudonsnapė gulbė su juodu gumbu kaktoje, visiems gerai žinoma kaip **gulbė nebylė** (*Cygnus olor*), ir dvi juodasnapių ir geltonsnapių gulbių rūšys – **giesmininkė** (*Cygnus cygnus*) ir **mažoji** (*Cygnus columbianus*). Pirmoji gavo tokį vardą dėl to, kad patinas leidžia šnypščiantį garsą, o kitos dvi, būdamos ant žemės ir skrisdamos, švelniai, maloniai trimituoja.

Gausiausiai perinčios gulbės nebylės yra artimi migrantai: jos praskrenda iš Vidurio bei Vakarų Europos jau vasario pabaigoje–kovo pradžioje, o rudenį būna Lietuvoje beveik iki tol, kol užšąla vandens telkiniai. Dalis populiacijos narių yra sėslūs. Šiltėjant žiemoms, jų vis daugiau lieka žiemoti gimtinėje. Vietinėje perinčioje populiacijoje nustatyta 1 000–1 500 porų¹⁴. Klaipėdos krašte kasmet peri 40–50 porų.

Istoriniuose šaltiniuose minima, kad jau XVI a. gulbės gana gausiai perėjo Lietuvoje. Tačiau šimtmečiais medžiojami visoje Europoje, iki XIX a. pab. šie paukščiai buvo išnaikinti. Uždraudus medžioklę, jų pradėjo daugėti nuo praeito šimtmečio pradžios. Pietvakarių Lietuvoje, Žuvinto ežere, gulbės vėl pradėjo perėti 1937 m., įkūrus gamtinį rezervatą. Manoma, kad tai lenkiškos kilmės gulbės, atklydusios iš Mozūrų ežerų.

2014 m. pora gulbių nebylių perėjo prie Eketės upės, netoli Radailių tilto. Pavieniui ir poromis jos gyveno Plikių ir Eketės tvenkiniuose. Gana švelniai 2014–2015 m. žiemą ši pora žiemojo perėjimo vietoje. 2015 m. pavasarį Slengių karjere pirmoji gulbių pora pastebėta kovo mėn. pirmąjį dešimtadienį. Kovo pabaigoje ir balandžio pradžioje karjere sustodavo pailsėti migruojančių gulbių pulkeliai – nuo 4 iki 10 paukščių.

Gulbė giesmininkė yra palyginti nauja mūsų krašte perinti rūšis, plintanti iš šiaurės pietų kryptimi. Latvijoje jos išplito anksčiau, apsigyvendamos žuvininkystės tvenkiniuose. Sezoninių migracijų metu dideli jų pulkai praskrenda pajūriu ir toliau nuo jo – virš Klaipėdos krašto vandenių ir laukų, dažnai nusileidžia pasimaitinti žiemkenčių laukuose. Didžiausios jų santalkos būna Nemuno deltos užliejamose pievose (1965 m. čia perėjo pirmoji jų pora). Kasmet pora šių gulbių peri Kretingos rajone, Kašučių ežere. Atrodo, jog šios dvi gulbių rūšys konkuruoja dėl perėjimo vietų: ten, kur įsikuria nebylės, vengia perėti giesmininkės, ir atvirkščiai.

Mažosios gulbės retesnės, praskrenda nedideliais pulkeliais ar pavienėmis poromis, išimaisiusios į giesmininkių būrius. Kartais, skrisdamos iš Vakarų Europos, pavasarį praskrenda pavienės australiškosios juodosios gulbės. Tai iš zoologijos sodų pasprukę paukščiai, pradėję perėti Vakarų Europos vandenyse.

„Lietuvos paukščių pažinimo vadove“ galima rasti net 12 žąsų rūšių¹⁵. Žąsų genčiai priklauso 7, o berniklių – 5 rūšys. Mūsų krašte peri tik artima naminių žąsų giminaitė – **pilkoji žąsis** (*Anser anser*). Šios rūšies žąsys turi masyvų oranžinį snapą, jų kojos taip pat oranžinės, o plunksnos šviesiai pilkos (3 pav.). Paukščiu skrendant matyti šviesiai pilkas sparnų viršus. Jų leidžiami garsai primena naminės žąsies dusloką gagenimą „jak-ak-ak“. Atėjus perėjimo sezonui, šios rūšies žąsis įprasta matyti Nemuno deltoje, Pietvakarių Lietuvos ežeruose, žuvininkystės tvenkiniuose. Pastaruoju metu visame krašte peri apie 100–150 porų. Antroje

¹⁴ Lietuvos perinčių paukščių atlasas, atsak. red. P. Kur-lavičius, Kaunas, 2006.

¹⁵ Jusys V., Karalius S., Raudonikis L. Lietuvos paukščių pažinimo vadovas, Kaunas, 2012.

vasaros pusėje į Nemuno delta suskrenda 2–3 tūkst. šių paukščių. Pilkoji žąsis įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

Sezoninių migracijų metu gausiausiai traukia **baltakaktės** (*Anser albifrons*) ir **želmeninės** (*Anser fabalis*) žąsys. Didžiausios baltakakčių santalkos (iki 100 000 paukščių) pastebėtos Nemuno deltoje, polaidžio vandens apsemtose pievose, plačiuose žemės ūkio naudmenų plotuose.

Želmeninė žąsis yra tamsiai rudos spalvos, snapas oranžinis juodu galu. Balsas gana duslus: „jak-ak-ak“. Nemuno deltos ir aplinkiniuose laukuose susitelkia apie kelis tūkstančius šių paukščių. 2015 m. pavasarį, kovo mėn. pirmąjį dešimtadienį, virš Slengių karjero praskrido baltakakčių pora ir viena želmeninė žąsis.

Migracijų metu kur kas rečiau galima pastebėti kelias nedidelių žąsų – **berniklių** – rūšis: **baltaskruostę** (*Branta leucopsis*), **paprastąją** (*Branta bernicla*) ir **kanadinę** (*Branta canadensis*). Daugiausia (apie kelis tūkstančius) baltaskruosčių berniklių apsistoja Nemuno deltoje, jų galima pamatyti ir kitose Lietuvos vietose. Retesnė yra juoda žąsis – paprastoji berniklė: sezono metu pastebėta nuo kelių iki keliolikos paukščių. Kanadinės berniklės yra invazinė, svetimų žemių rūšis, pradėta veisti nelaisvėje Skandinavijoje kaip medžiojamas paukštis. Pasprukę ar išleisti į laisvę paukščiai sudarė vietines migruojančias populiacijas. Jų pulkelius ar pavienius paukščius galima pamatyti žiemą neužšaląčiuose vandenyse.

Antys – antinių būrio grupė, kurią sudaro net 28 rūšys. Pagal mitybos ypatumus mažiau nei pusė rūšių priskiriama plaukiojančiosioms, likusios – nardančiosioms bei jūrinėms antims.

Urvinė antis (*Tadorna tadorna*) daugiausia aptinkama Kuršių nerijoje ir mariose, kur kasmet peri 50 porų. Šios rūšies ančių galima pamatyti smėlio ir žvyro karjeruose, žuvininkystės tvenkiniuose. Tai puošni, kontrastingų spalvų – balta ryškiai raudonu snapu ir aukštomis kojomis, stambi antis, kiek panaši į mažą žąsį. Peri žvėrių iškastuose urvuose, ertmėse, po medžių šaknimis, po statinių pamatais, kartais toli nuo kranto esančiose smėlio kopose ar kalninės pušies sąžalynuose. Vietinės mikropopuliacijos išsikūrė Žuvinto ir Metelio ežeruose (10–25 poros). Latvijoje urvinės antys (10–25 poros) peri tik Rygos įlankos pakraščiuose¹⁶. Pavienės poros peri Slengių ir Kalvių žvyro karjeruose (Klaipėdos r, Kauno marių pakrantėse).

Gausiausia ir plačiausiai paplitusi iš plaukiojančiųjų ančių yra **didžioji antis** (*Anas platyrhynchos*) (4 pav.). Mūsų šalies ir užsienio ekspertų nuomone, šalies populiaciją sudaro apie 70–100 tūkst. porų didžiųjų ančių. Pastaraisiais dešimtmečiais ji buvo gana stabili. 1961–1980 m. šių paukščių skaičių gerokai sumažino plataus masto melioracijos darbai, šer-

3 pav. Pilkosios žąsys. 2014 m. A. Petraičio nuotr.

¹⁶Priednieks J. ir kt. *Latvijas Lizdojošo putnu atlants 1980–1984*, Rīga, 1989.

nų, mangutų, lapių, kanadinių audinių išplitimas ir pagausėjimas mūsų krašte. Didžioji antis – ekologiškai labai plastiška rūšis, perinti įvairiuose biotopuose, kartais neįtikėtinose vietose: medžių drevėse, senuose varnų lizduose, šieno kupetose, inkiluose, dirbtinėse platformose. Tai viena gausiausių mūsų krašte žiemojančių ančių rūšių. Pajūrio ir Vidurio Lietuvos regionų miestuose susidarė pasikeitusios elgsenos, nebijančios žmogaus, prisitaikiusios gyventi mieste jų populiacijos. Tam turėjo įtakos bendras klimato atšilimas, pašildyti ir žiemą neužšalantys pramoniniai vandenys, o svarbiausia – žmonių globa. Palangos ir Klaipėdos miestuose kasmet žiemoja po 300–500 ir daugiau ančių, tarp kurių šiek tiek daugiau žaliagalvių gaigalų. 2015 m. vasario viduryje Baukštininkuose, prie Gindulių sankryžos, melioracijos griovyje, aptikta apie 40 žiemojančių didžiųjų ančių. Patelės paprastai peri netoli vandens telkinių, pernykštės žolės ar krūmų priedangoje. Kurį laiką netoli lizdo dar sukinėjasi ir patinai – dažnai ne vienas, o keli. Slengių, Mazūriškių žvyro karjere, Eketės

4 pav. Didžiųjų ančių patinas (viršuje) ir patelė (apačioje). 2015 m. A. Petraičio nuotr.

5 pav. Didžiosios anties lizdas. 2015 m. A. Petraičio nuotr.

tvenkinio apylinkėse didžiosios antys mėgsta šlapias pievas. Slengių apylinkėje, užlietoje viksvų pievoje, balandžio pirmąjį dešimtadienį užregistruota patelė ir du patinai. Tarp patinų paprastai vyksta konkurencinė kova dėl patelės.

Balandžio mėn. trečiojo dešimtadienio pradžioje aukštoje kupstuotoje pievoje, esančioje apie 500 m atstumu nuo Slengių karjero pakraščio, nuo lizdo buvo pakelta patelė. Anties dėtis buvo net dvylikos gelsvų kiaušinių (5 pav.). Karjero pakraščiuose nuolat laikėsi jų porėlės, daugiausia pastebėta 16 porų.

Pavasari įvairios ančių rūšys traukia mūsų pajūriu į šiaurines perėjimo vietas. Anksčiausiai pradeda migruoti *plaukiojančiosios antys*: **didžiosios, cyplės, smailiauodegės, rudagalvės kryklės, šaukštaspės ir pilkosios**. Kiek vėliau ima traukti *nardančiosios* ir *jūrinės antys*: **kuoduotosios, žilosios, juodosios, nuodėgulės, vidutiniai ir didieji dančiasnapiai, paprastoji gaga** ir kitos. Neretai galima pastebėti mišrius, kelių rūšių ančių būrius. Kartais, ilgai skridusios prieš šaltą, stiprų priešinį vėją, jos nusileidžia trumpam pailsėti, kad vėl nepaprastai veržliai siektų pagrindinio kelionės tikslo – tinkamiausiu laiku palikti palikuonis atšauriuose tundros ar taigos ežeruose. 2014 m. pavasari, gegužės pradžioje, Mazūriškių karjere pastebėtos dvi rudagalvių kryklių porėlės.

Nardančiosioms antims priklauso **kuoduotoji antis** (*Aythya fuligula*). Ją nesunku atpažinti iš juodos spalvos, baltų šonų ir patino aiškaus nukarusio kuoduko. Šios rūšies antys peri mūsų krašte nuo XIX a. pabaigos. Praeito šimtmečio ketvirtajame dešimtmetyje jų gerokai padaugėjo Pietvakarių Lietuvos ežeruose (Žuvinto, Metelio ir kt.). Nustatyti dideli jų skaičiaus svyravimai skirtingose perėjimo vietose. Praeito šimtmečio šeštajame septintajame dešimtmetyje didžiausia jų mikropopuliacija perėjo Rytų Lietuvoje, Kretuono ežero saloje, kol ši sala užžėlė nendrėmis ir krūmais¹⁷. Manoma, kad Europoje ir Lietuvoje jų populiacijos pagausėjimas sutapo su gėlavandens moliuskos – dreisenos – invazija. Šios rūšies antys kuriasi įvairaus dydžio salose, ypač rudagalvių kirų kolonijų kaimynystėje. 2015 m. balandžio trečiojo dešimtadienio pradžioje 15 porų užregistruota Slengių žvyro karjere. Tai pailsėti ir pasimaitinti sustoję migrantai.

Rudė (*Aythya nyroca*) yra mažiausia iš nardančiųjų ančių. Ji išsiskiria iš kitų rūšių ryškiai ruda galva, krūtine ir šonais, baltu sparno veidrodėliu, pilvu, pauodegiu ir akimis bei melsvu snapu. Tai išskirtinės apsaugos reikalinga rūšis, priskirta pasaulio mastu nykstančių rūšių kategorijai, įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą. Mūsų krašte peri 10–30 jų porų. Mėgsta gausiai vandens augalija apaugusius seklius ežerus, žuvininkystės tvenkinius, lankosi žvyro karjeruose. 1996 m. birželį pora rudžių gyveno Mazūriškių žvyro karjere. Pavieniai paukščiai ar jų porelės laikėsi ir kituose Klaipėdos rajono žvyro karjeruose¹⁸.

Klykuolė (*Bucephala clangula*) atpažįstama iš baltos ir juodos kūno spalvos. Patino galva juoda, prie snapo pamato matyti ryškiai balta dėmė. Šios antys ypatingos tuo, kad peri senų medžių uoksuose ar iškeltuose joms inkiluose. Dažniausiai iškuria prie brandžių medynų apsuptų vandens telkinių, ežerų salose, prie įvairių karjerų, žuvininkystės tvenkinių, upių ir upelių. Tokių perėjimo vietų gausiausia Pietų ir Rytų Lietuvos rajonuose. Viena pora prieš keletą metų buvo išikūrusi Salantų regioniniame parke, seno ažuolo drevėje, šalia sodybos ir plento. 2015 m. balandžio mėn. trečiąją dešimtadienį 6 antys (4 patinai ir 2 patelės) laikėsi Mazūriškių žvyro karjere. Čia stebėti jų tuoktuvų žaidimai.

Didysis dančiasnapis (*Mergus merganser*) yra stambios anties dydžio. Patino kūnas baltas, galva juoda, žvilganti, siauras, ilgas snapas ryškiai raudonas. Patelės galva ir kaklas rudi, kuodukas pakaušyje, nugara pilka, pilvas baltas. Kai paukštis skrenda, matyti baltas sparnų pagrindas. Didysis dančiasnapis peri miškingose vietovėse, prie ežerų, upių, senų medžių drevėse bei medžiuose iškeltuose inkiluose. Lietuvoje užregistruota 700–1 000 porų, Klaipėdos krašte – 100–150 porų¹⁹. Reguliariai peri tik Rytų ir Pietų Lietuvoje, Nemune ir Žemaitijoje. Migracijų metu intensyviau traukia pavasarį nei rudenį. Gausiai žiemoja Baltijos jūroje ir Kuršių mariose, Nemune ties Kaunu. Dėtys yra gana gausios (8–13 kiaušinių). Patelė peri mėnesį. Patinai greitai palieka perinčią patelę ir, susitelkę į būrelius, išskrenda maitintis. Didžiųjų dančiasnapių pora pastebėta Slengių karjere 2015 m. kovo pabaigoje. Šių paukščių snapas yra su raginiais dantukais, pritaikytas sulaikyti slidžias žuvis: kuojas, ešerius, pūgžlius ir kt. Jie lesa varles, buožgalvius, moliuskus ir vabzdžių lervas.

¹⁷Logminas V., Petraitis A. Paukščiai, *Kretuonas*, Vilnius, 1974, p. 68–99.

¹⁸Jusys V. ir kt. *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas*, Vilnius, 1999.

Didysis dančiasnapis, kaip ir rečiau pasitaikantis vidutinis dančiasnapis, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą.

Gandriniai paukščiai

Baltasis gandras (*Ciconia ciconia*). Tai ilgakojai, ilgakakliai paukščiai, jų patinai ir patelės sveria vienodai – 3–4 kg. Smailus masyvus snapas ir kojos ryškiai raudoni. Jaunikliai skiriasi nuo suaugusių paukščių rusvais snapais ir kojomis.

Jų gyvenamojo arealo vakarinė dalis driekiasi į šiaurę iki Suomų įlankos, į rytus – iki Užkaukazės, į pietus – iki Viduržemio jūros, Šiaurės Afrikos. Rytinė arealo dalis yra Vidurinėje Azijoje. Gandrai žiemoja Afrikoje, Indijoje. Mūsų krašte šie puikūs paukščiai paprastai gyvena nuo kovo mėn. pabaigos iki rugpjūčio mėn. pabaigos. Rūšis įrašyta į Paukščių direktyvos (PD) I priedą. Kasmet Lietuvoje peri 13 000–14 000 porų^{20; 21}. Skirtingais dešimtmečiais perinčių gandrų populiacijų gausa būna nevienoda. Šiuo metu mūsų krašte gandrų šiek tiek pagausėjo. Kaip žinomiausias ir mylimiausias paukštis, gandras išrinktas mūsų krašto nacionaliniu paukščiu.

Baltasis gandras – tipiškas urbanizuoto kraštovaizdžio paukštis. Noriai įsikuria žmogaus kaimynystėje: sodybose, gyvenvietėse ir didesnių miestų pakraščiuose. Daugiausia peri vienkiemiuose ir gyvenvietėse (55 % porų). Lizdus dažniausiai krauna žaliuojančiuose lapuočiuose (86 % lizdų)²² šalia sodybų, pakelėse, laukų viduryje, specialiai įkeltose platformose, ant cementinių elektros ir telefono stulpų, ūkinių pastatų stogų, vandentiekio bokštų. Jų pomėgis krauti lizdus ant elektros perdavimo linijų sukėlė daug rūpesčių elektrikams: mat lizduose būna prinešta vielų, dėl to įvyksta trumpieji jungimai. Ornitologai ir elektrikai rado išeitį – lizdų platformas iškelia ant aukšto metalinio strypo.

Klaipėdos krašte 1994 m. buvo iš viso 1 853 gyvenamieji lizdai, iš jų Šilutės rajone – 1051, Klaipėdos rajone – 510 ir Kretingos rajone – 292 lizdai. Iš viso gyveno 8 166 gandrai (iš jų 4 478, arba 55 %, jauniklių). Vienai gandrų porai teko 2,6 kv. km, arba 100 kv. km gyveno apie 39 poros²³. Įdomu, kad kai kuriose vietose (Šilutės rajone, prie Nemuno (Plaškiai, Bitėnai) jie gyvena nedidelėmis grupėmis ar kolonijomis – po 8–12 lizdų. Klaipėdos krašte kasmet peri apie 2 000 porų, rajone – apie 500 porų. Sendvario valsčiaus teritorijoje užregistruota apie 30 gandrų porų.

Lizdo pagrindas kraunamas iš storų šakų, ant jų dedama velėnos, šieno, skudurų, sauso mėšlo. Paprastai gandrai padeda po 3–5 baltus kiaušinius, bet perėti gali nuo 1 iki 7 kiaušinių. Dėties dydis priklauso nuo paukščio amžiaus: didžiausia būna 6–7 metų paukščių. Peri abu poros nariai, tačiau naktį – tik patelė. Perėti pradeda jau nuo pirmo ar antro padėto kiaušinio ir peri ilgiau nei mėnesį. Gandriukai ima maistą jau nuo pirmos gyvenimo dienos. Maitina abu tėvai, atrydami skystą maisto košę. Gandrai minta įvairiausiais gyvūnais: žinduoliais ir jų jaunikliais (žiurkėmis, pelėmis, kiškiais), paukščių jaunikliais, ropliais, driežais, varlėmis, žuvimis, gaudo įvairius vabzdžius ir kitus bestuburius.

¹⁹Ten pat.

²⁰Ten pat.

²¹Lietuvos perinčių paukščių atlasas, red. P. Kurlavičius, Kaunas, 2006.

²²Malinauskas V., Vaitkus G. Baltųjų gandrų apskaitos Lietuvoje rezultatai, *Ciconia*, 1995, Nr. 3(1), p. 4–59.

²³Jusys V. ir kt. Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas, Vilnius, 1999.

1980 m. duomenimis, dėl įvairių priežasčių žuvo apie 5 % jauniklių. Kyla klausimas: ar trūkstant maisto tėvai išmeta iš lizdo vieną iš jauniklių? Sunku tuo patikėti. Greičiausiai didesnėje vadoje vyresnieji gali atsitiktinai išstumti silpnesnį brolių iš lizdo. Gandrų skaičių mažina įvairios priežastys: maisto stygius, chemizacija, jauniklių apsinuodijimas maistu dar lizduose, lizde būna neverstų kiaušinių. Daug jaunų gandrų žūva ant elektros stulpų. Praeito šimtmečio devintajame dešimtmetyje per migraciją apie 70 % mūsų žuvusių gandrų buvo nutrenkti elektros srovės, nusileidus jiems ant aukštos įtampos stulpų.

Baltasis gandras – tikrasis tolimas migrantas, traukiantis dieną. Atskridimo data šiek tiek priklauso nuo pavasario eigos: ankstyvą pavasarį šie paukščiai pasirodo Lietuvoje jau kovo pradžioje. Mūsų gandrai išskrenda rugpjūčio 24–26 d. Spalio mėnesį dauguma jų jau būna Afrikoje, žiemoja Rytų Afrikoje nuo Ugandos ir Kenijos iki pat pietinio Afrikos pakraščio, nutolusio nuo perėjimo vietos 9 900 km. Skrisdami pietų ir pietryčių kryptimi, jie traukia rytine Viduržemio jūros pakrante ir, perskridę Raudonąją jūrą, pasiekia Afriką. Toliau skrenda Nilo slėniu iki Afrikos didžiųjų ežerų, dalis traukia toliau – iki pietinio Afrikos pakraščio. Pavasarį tuo pačiu maršrutu grįžta į gimtinę²⁴.

Juodasis gandras (*Ciconia nigra*). Šių paukščių kūnas juodas, tik krūtinė, pilvas, pauodegys ir sparnų apačia balti. Snapas ir kojos raudoni kaip ir baltojo giminaičio. Jauniklių snapas ir kojos gelsvai rudi, plunksnų apdaras matinis, nežvilga. Klaipėdos krašte juodieji gandrai gyvena drėgnuose miškuose, ypač ten, kur auga ažuolai. Šiuose medžiuose jie sukrauna net 68 % visų lizdų. Mažiau lizdų randama juodalksniuose, pušyse, beržuose. Pavienės poros užima dirbtinius jūriniais ereliams iškeltus lizdus. Kitaip nei baltasis gandras, juodasis jo giminitis yra atsargus paukštis, vengiantis žmogaus kaimynystės. Jis toks pat tikrasis tolimas migrantas, skrendantis tuo pačiu maršrutu kaip ir baltasis – iki Pietų Afrikos. Lizdavietėse pasirodo kovo pabaigoje ir tuoj taiso senąjį lizdą. Padeda nuo 2 iki 4 kiaušinių, dažniausiai 3. Kiaušiniai balti, gelsvai žalsvo atspalvio. Peri 30–35 dienas. Jauniklių išsiritą apie 87 %. Vadoje išauga 1–4 jaunikliai, vidutiniškai 3 jaunikliai porai. Lesa įvairias smulkias žuvis, pelinius graužikus, pievines ir smailiasnukes varles ar jų buožgalvius, vabzdžių lervas ir kt. Medžioja miško upelių pakrantėse, miško pievose, pelkėse, prie melioracijos griovių. Kaip nykstanti rūšis, juodasis gandras įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą.

Pilkasis garnys (*Ardea cinerea*). Tai pilkos spalvos ilgakojis, ilgakaklis paukštis su juodu kuoduku pakaušyje. Skrisdamas sulenkia kaklą ir pritraukia prie pečių. Kojos kyšo už uodegos. Iš trumpo kaklo jį nesunku atskirti nuo gandro ar gervės, kurie skrenda išriestu kaklu. Peri kolonijomis aukštuose medžiuose prie įvairaus dydžio vandens telkinių. Šiuo metu žinoma apie 30 kolonijų, didžiausia yra Kuršių nerijoje prie Juodkrantės. Joje 1980-ųjų pradžioje buvo apie 600 lizdų. Tačiau šią koloniją užplūdus kormoranams pilkųjų garnių čia gerokai sumažėjo. Lietuvoje peri apie 3 000–6 000, Klaipėdos krašte – 200–400 porų. Peri ir pavienės poros. Dėtis būna nuo 1 iki 5 kiaušinių (dažniausiai – 2–4). Peri 25 dienas. Liepos viduryje dauguma jauniklių jau skraido, o rugpjūčio pradžioje palieka lizdus ir traukia šiaurės rytų kryptimi. Maitinasi

²⁴Lietuvos fauna. Paukščiai, sud. V. Logminas, Vilnius, 1990, t. 1.

upių, ežerų ar melioracijos griovių pakraščiuose, neretai ganyklinėse pievose ir laukuose visų rūšių smulkiomis, dažnai nesveikomis žuvimis, peliniais graužikais, vandens vabzdžiais ir varlėmis^{25, 26}. Tai tikrasis tolimas migrantas, keliauja dieną ir naktį iki Viduržemio jūros pakraščiu, iki Šiaurės ir Vakarų Afrikos. Nemažai garnių lieka žiemoti mūsų krašte.

Pilkoji gervė (*Grus grus*). Tai šlapių miškų ir žemapelkių paukštis. Pasikeitus miškų struktūrai, nusausinus nemažai didesnių pelkių, jų sumažėjo, ypač 1970–1990 m. Vėliau gervių skaičius ėmė didėti ir šiuo metu jų populiaciją sudaro 900–1 200 porų²⁷. Lizdai kraunami šlapynėse, aukštesnėse vietose, būtinai juosiamose vandens juostos. Balandžio mėnesį gervės padeda 2 (rečiau 1 ar 3) žalsvus ar gelsvus, neryškiai dėmėtus kiaušinius. Peri Patelė, o patinas saugo. Jaunikliai ritasi gegužės pradžioje, būdami 3–5 dienų jau gerai plaukioja ir bėgioja, o rugpjūčio pradžioje jau skraido. Gervių šeimos būriuojasi nuošaliuose poilsio vietose, o iki spalio vidurio dauguma palieka mūsų kraštą. Minta mišriu maistu: sulesia nemažai pelių, varlių, vabzdžių, laukuose minta grūdais, žaliais augalais, pelkėse lesa įvairias uogas. Ypač mėgsta lankytis kukurūzų laukuose, kur iš burbulių išlesa grūdus. Ispūdingos gervių sezoninės migracijos mūsų pajūryje. Gausiausiai jos traukia rugsėjo antroje–spalio pirmoje pusėje. Dažniausiai skrenda saulėtomis dienomis, vidurdienį, kai išilusios oro masės joms padeda sukti ratus dideliame aukštyje (kilometro ir aukščiau). Šilto oro srovėmis naudojasi ir gandrai, suopiai bei kiti plėšrieji paukščiai. Rudeniniam skrydžiui renkasi į laikinas poilsio vietas jau liepos mėnesį, o jas palieka iki spalio vidurio. Žiemoja Afrikoje. Pavasarį intensyviau traukia balandžio pirmoje pusėje.

Laukys (*Fulica atra*). Tai didžiausias vištinių šeimos vandens paukštis – anties dydžio, juodos spalvos, balta kakta (6 pav.). Mūsų krašte jis yra vienas labiausiai paplitusių vandens paukščių. Ekspertų nuomone, šalyje peri 20–30 tūkst. porų. Lizdus krauna vandens apsemtuose tankiuose nendrynuose, švendruose, rečiau – melduose. Nedideliuose (mažesniuose nei 1 ha) tvenkiniuose ar kūdrose įsikuria tik pavienės poros. Susidūrus kelioms poroms, patinai aršiai kovoja tarpusavyje dėl tinkamos perėjimo vietos. Klaipėdos krašte šie paukščiai gausiausiai peri Nemuno deltoje, ypač Kniaupo įlankoje. Pavienės poros ar po keliolika jų peri įvairiuose karjeruose (Pošku, Gargždų, Kalvių, Lankupių), kūdrose ir apsemtose pievose. Klaipėdos krašte peri 2–2,5 tūkst. porų²⁸. Šį pavasarį, kovo pabaigoje, pavienės jų poros buvo apsigyvenusios Slengių žvyro karjere.

6 pav. Laukys. 2015 m. A. Petraičio nuotr.

²⁵Jusys V. ir kt. *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas*, Vilnius, 1999.

²⁶*Lietuvos perinčių paukščių atlasas*, red. P. Kurlavičius, Kaunas, 2006.

²⁷*Ten pat.*

²⁸Jusys V. ir kt. *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas*, Vilnius, 1999.

Kirai (*Larus*)

Rudagalvis kiras (*Larus ridibundus*) (7 pav.).

Tai gausiausia Lietuvoje ir Klaipėdos krašte perinti kolonijomis kirų rūšis. Jis maždaug varnos dydžio, pavasarį atpažįstamas iš vestuvinio apdaro: tamsiai rudos galvos, raudonų kojų ir snapo. Poilsio apdaras – baltas priekinis sparnų kraštas, gerai matomas paukščiui skrendant, bei šviesi sparnų apačia. Mažesnio už jį mažojo kiro pasparnės juodos. Rudagalvių kirų ypač pagausėjo praeito šimtmečio antroje pusėje. Jie kolonizavo įvairių vandens telkinių salas, žvyro ir molio karjerus, išsikūrė durpynuose, žuvininkystės tvenkiniuose, įvairiuose raistuose.

Šiuo metu jų populiaciją sudaro 30–60 tūkst. porų. Klaipėdos krašte didžiausios kolonijos buvo Klaipėdos sąsiaurio Kiaulės nugaros saloje (apie 5 000 porų), kitos, mažesnės, kolonijos – Gargždų, Kalvių ir Lankupių žvyro karjeruose. Kasmet čia peri 8 000–15 000 porų²⁹. Šį pavasarį, kovo pabaigoje, Slengių karjere laikėsi 30 kirų būrys. Balandžio pirmąjį dešimtadienį prie Mazūriškių karjero pastebėta apie 17 paukščių.

Paprastasis kiras (*Larus canus*). Mūsų krašte peri apie 150 porų, tačiau Klaipėdos rajone tai retas perintis paukštis. Pavienių lizdų čia aptikta Poškų karjere, rudagalvių kirų kolonijoje. Šį pavasarį, kovo pabaigoje–balandžio pradžioje, pavieniai paukščiai ar poros apsigyveno Slengių karjere.

Sidabrinis kiras (*Larus argentatus*). Tai stambesnis už varną, baltos spalvos, melsvais sparnais ir nugara paukštis, sparnų galai juodi su baltomis dėmėmis (8 pav.). Snapas geltonas, posnapyje – rausva dėmė, kojos rausvos. Pirmamečiai jaunikliai pilkai rudi, uodega tamsi, skersai dryžuota. Antraisiais trečiaisiais metais mažėja rudos ir daugėja baltos spalvos. Prieš porą dešimtmečių tai buvo rečiausia perinti kirų rūšis Klaipėdos krašte. Tačiau pastaraisiais metais pajūrio miestuose (Klaipėdoje, Palangoje ir Kretingoje) formuojasi jų populiacija, prisitaikiusi gyventi arti žmonių, apgyvendintose teritorijose. Jų poros kuriasi ant keturių penkių aukštų mūrinių namų stogų. Čia peri 100–200 porų. Pajūrio miestuose jų skaičius išaugo, nes čia yra daug įvairių paukščiams maitintis tinkamų maisto atliekų. Liucija Kyguolytė-Šeputė Baukštininkų kaime 2014 m. rado sidabrinio kiro žiedą. Nustatyta, kad dar neskraidantis šio kiro jauniklis buvo apžieduotas Suomijoje 1992 m. birželio mėnesį. Atstumas nuo žiedavimo vietos iki radavietės – daugiau kaip 500 km.

7 pav. Rudagalvis kiras.
2015 m. A. Petraičio nuotr.

8 pav. Sidabrinis kiras.
2015 m. A. Petraičio nuotr.

²⁹Ten pat.

Žuvėdros (*Sterna*)

Margasnapė žuvėdra (*Sterna sandvicensis*). Tai palyginti ilgą juodai geltoną snapą, ilgus sparnus ir juodą kepuraitę turintis paukštis. Skrisdamas leidžia specifinius garsus. Kaip naują rūšį margasparnės žuvėdras pirmą kartą pastebėjome Palangos pajūryje 1975 m.³⁰ Šiuo metu ši rūšis paplitusi tik pajūryje, retai galima pamatyti Kuršių mariose ar Rusnės žuvininkystės tvenkiniuose. Gegužės pirmąjį ir antrąjį dešimtadienį bei rugpjūčio mėnesį pajūriu kasmet praskrenda nuo keliasdešimties iki kelių šimtų paukščių. Šį pavasarį, balandžio 18 d., trys paukščiai praskrido virš Slengių karjero.

Upinė žuvėdra (*Sterna hirundo*). Tai maždaug kuosos dydžio, šviesiai pilkas su juoda kepuraitė paukštis. Snapas raudonas juodu galu, kojos raudonos, trumpos. Suglausti sparnai ilgesni už uodegą. Skrisdamas leidžia tokius garsus: „ker“, „kirrik“ arba „kirikit“. Paprastai peri atvirose Kuršių marių, didžiųjų upių, ežerų salose, žvyro ir smėlio karjeruose bei dumblytose žuvininkystės tvenkinių salelėse, durpynuose. Klaipėdos rajone gausiausiai peri Kalvių karjere (apie 160 porų). Rupkalvių pievoje, Atmatos žiotyse, Tauralaukio ir Lankupių karjeruose peri nuo keliolikos iki keliasdešimties porų. Prieš dešimtmetį jų kolonija buvo išsikūrusi Slengių karjero salose, kur perėjo kartu su mažosiomis žuvėdromis. Karjerą padalijus į dvi dalis ir salas užliejus vandeniui, šios rūšys čia nebeperi.

Tilvikai (*Tringa*)

Pempė (*Vanellus vanellus*). Tai visų pažįstamas ir mėgstamas paukštis. Aptinkama įvairiose buveinėse. Ankstesniais metais dėl melioracijos ir žemės ūkio naudmenų plotų plėtros daugelyje natūralių biotopų jų skaičius sumažėjo³¹. Tačiau jos prisitaikė prie pakitusio kultūrinio kraštovaizdžio, išikūrė žiemkenčių ir kitų javų laukuose, žemapelkėse, ganyklose, arimuose. Ypač gausiai pempės peri Nemuno deltos užliejamose pievose, vietomis sudarydamos savotiškas kolonijas po keliasdešimt porų. Nemuno deltos regioniniame parke kasmet peri 1 000–1 500 porų. Čia jos suka lizdus net ant žvyrkelių ir kitose neįprastose vietose. Sudaro mišrias kolonijas su griuciukais ir raudonkojais tulikais. Pempė yra vienas anksčiausiai (kovo pradžioje) parskrendančių paukščių. Skrenda dieną ir naktį. Grįžusios į tėvynę, jos pasveikina visus skambiu „gyvi-gyvi“. Orams atšalus dažniausiai pastebimos pajūrio zonoje, kai jų pulkai grįžta į pietus. Tiek vietinės, tiek migruojančios pempės mėgsta apsigyventi arimuose. Paukščiui skrendant aiškiai matyti balta kūno apačia, bet nusileidęs ir suglaudęs sparnus dėl juodos kūno spalvos jis tarsi susilieja su juodu arimo fonu ir tampa nematomas. Dėl to pempes sunkiai pastebi įvairūs plėšrūnai. Dvi jų poros šį pavasarį laikėsi plačiame arime Trušelių kaime, prie Mazūriškių karjero. Vietiniai artojai rado keturis tamsiai margus kiaušinėlius ir pernešė į saugesnę vietą.

Didžioji kuolinga (*Numenius arquata*). Didžiausias tilvikinių šeimos paukštis, atpažįstamas iš neproporcingai ilgo, žemyn lenkto snapo. Skrendantį paukštį nesunku atpažinti iš melodingo švelnaus švilpimo „kuuurli-kuuurli“.

³⁰Jusys V., Karalius S., Raudonikis L. *Lietuvos paukščių pažinimo vadovas*, Kaunas, 2012.

³¹*Lietuvos fauna. Paukščiai*, sud. V. Logminas, Vilnius, 1990, t. 1.

Balandžio mėnesį pajūriu praskrenda gausios jų virtinės po keliolika ar keliasdešimt paukščių. Per pastaruosius 50 metų perinčių kuolingų gerokai mažėjo dėl natūralių lizdaviečių nykimo, todėl ši rūšis priskirta prie nykstančių rūšių ir įtraukta į Europos šalių ir Lietuvos raudonąsias knygas. Klaipėdos krašte šis paukštis peri retai. Lietuvoje kasmet peri 10–15 porų. Pajūrio krašte po 1–3 poras aptinkama užpelkėjusiose pievų daubose, negausiai apaugusiose pavieniais krūmokšniais. Galima pastebėti užliejamose pievose bei senvagių pakraščiuose, salose, šlapiose ganyklose. Šį pavasarį, balandžio antrąjį dešimtadienį, virš Slengių karjero praskrido 24 kuolingų būrys.

9 pav. Upinis kirlikas. 2015 m.

A. Petraičio nuotr.

Krantinis tilvikas (*Actitis hypoleucos*). Tai nedidelis smėlio spalvos paukštis. Jį lengva atpažinti iš uodegos siūbavimo nutūpus, aukštų tonų klyksmo pakylant ir savotiško sparnų trūkčiojimo skrendant virš vandens paviršiaus. Pavienės poros peri ežerų, kūdrų, melioracijos kanalų smėlėtuose pakraščiuose. Dažnas Nemuno deltoje, Kuršių marių ir Kuršių nerijos pakraščiuose bei įvairiuose Klaipėdos rajono karjeruose. Panašiose vietose aptinkama ir nedidelių smėlio spalvos tilvikų – **upinių** (*Charadrius dubius*) (9 pav.) ir **jūrinių** (*C. hiaticula*) **kirlikų**. Šie paukščiai atpažįstami iš ryškaus balto kaklo raiščio, jų galima pamatyti paplūdimio smulkių akmenukų ruožuose. Pajūrio krašte pasitaiko ir miške gyvenančių tilvikinių grupės paukščių – tai ilgaspapė **slanka** (*Scolopax rusticola*). Klaipėdos krašte ji dažniau apsigyvena drėgnuose, didesniuose mišriuose ir lapuočių miškuose. Migruodami šie paukščiai neretai atsitrenkia į stiklus, Klaipėdos miesto pastatų sienas ir žūsta. Pavieniai paukščiai lieka žiemoti prie neužšalusių upelių ir lapuočių šlapynėse. Slankoms būdingi tuoktuvų skrydžiai ramiais pavasario vakarais, prieš saulei leidžiantis ar nusileidus. Retesni miško tilvikai – **brastinis** (*Tringa ochropus*) ir **tikutis** (*T. glareola*) – aptinkami prie miško upelių, ežerų raistuose. Tikutis kildamas suklykia „fi-fi“, per tuoktuves skamba melodinga giesmelė „vit-vit-vit-tlia-tlia-tlia“.

Brastinis tilvikas atpažįstamas iš ryškiai balto antuodegio, matomo paukščiųui kylant. Mūsų krašte tilvikų įvairovė didžiulė: šiuo metu užregistruotos net 44 rūšys³². Tai daugiausia saugomos, į daugelio šalių raudonąsias knygas įrašytos rūšys: **stulgys** (*Gallinago media*), **oželis nykštukas** (*Lymnocyptes minimus*), **perkūno oželis** (*Gallinago gallinago*), **dirvinis** (*Pluvialis apricaria*) ir **jūrinis** (*P. squatarola*) **sėjikaii**, įvairios **bėgikų** (*Calidris* sp.) rūšys. Gyvena ir tokie neiprasti paukščiai kaip **gaidukai** (*Philomachus pugnax*), kurių patinai pasipuošę skirtingų spalvų puošnia apykakle. Klaipėdos rajone gaidukas pirmą kartą rastas perintis 2012 metais. Nuo 1993 metų Nemuno deltoje pradėjo perėti nuostabaus grožio **avocetės** (*Recurvirostra avocetta*). Tai balti ilgakojai paukščiai, turintys aukštyn riestą snapą. Kasmet čia peri 5–15 jų porų. Neretai mūsų pajūryje pasitaiko raudonsnapė, raudonkojė, balta ir juoda **jūršarkė** (*Haematopus ostralegus*).

³²Jusys V., Karalius S., Raudonikis L. Lietuvos paukščių pažinimo vadovas, Kaunas, 2012.

Šie paukščiai negausiai peri Nemuno deltoje. Tai įprastas pavasarinis migrantas pajūryje, kur traukia pavienės poros ar keliasdešimt paukščių. Ši paukštį pirmiau išgirsti iš aukštų tonų pypsėjimo „piiip-piiip-k-piiip“, nei pamatai.

Rudeninė migracija Slengių karjere vyko 2001 m. rudenį (rugsėjo–gruodžio mėn.)³³. Iš viso užregistruotos 23 vandens paukščių rūšys, bendras paukščių skaičius sudarė 7 700. Gausu čia buvo gulbių nebylių (120), mažiau gulbių giesmininkių (6), pastebėtos pavienės baltaskruostės berniklės. Tarp plaukiojančiųjų ančių dominavo didžioji, cyplė, šaukštasnapė ir rudgalvė kryklė (nuo 100 iki 600 paukščių). Gana gausu buvo ir nardančiųjų ančių: rudagalvių – daugiau nei 300, kuoduotųjų – 24. Pastebėta pavienių mažųjų ir didžiųjų dančiasnapių ir jų porų, apie 30 krantinių tilvikų, mažiau – raudonkojų tulikų, jūrinių kirlikų, oželių nykštukų. Čia gausu buvo net trijų rūšių kirų: daugiau nei 5 000 sidabrinųjų, daugiau nei 100 – paprastųjų ir 50 – balnotųjų. Slengių karjere jie ilsėdavosi, o maitintis traukdavo į senąją Kalotės sąvartyną.

Nendrynų paukščiai

Pajūrio krašto vandenyse, nendrynų ir švendrynų juostose gyvena savitos paukščių bendruomenės: krakšlės, nendrinukės, žiogeliai, zylės ir startos. Įvairių vandens telkinių nendrynų juostose, ypač Nemuno deltos juostoje ir Kuršių mariose, karjerų ir tvenkinių pakraščiuose gyvena gausiausiai perinti rūšis – **didžioji krakšlė** (*Acrocephalus arundinaceus*). Jos toli girdima giesmė sudaryta iš aštrių tonų: „kerre-kerre“, čerre-čerre-čer“, „kr-kr-čiri“. Didesnė jų populiacijos dalis yra monogamai, apie 10–15 % – poligamai. Kartais vieno patino teritorijoje lizdus suka 2–3 patelės. Palankiomis sąlygomis gali perėti didelėmis grupėmis – kolonijomis. Lizdą suka tik patelė tarp 3–8 vertikalių nendrių, rečiau – švendrų stiebų, apie 0,5–1,5 m aukštyje virš vandens. Kiaušiniai melsvi ar žalsvi, peri tik patelė. Kaip ir kitos nendrinukės, minta įvairiais vabzdžiais ir kitais vandens gyvūnais. Tai tikrasis tolimas migrantas, žiemoja Afrikoje.

Retesnė yra artima didžiosios krakšlės giminaitė – **mažoji krakšlė** (*A. scirpaceus*). Mėgsta įvairius vandens telkinių pakraščius, tankius nendrynus, žolinių augalų prižėlusias vietas. Giesmė panaši į didžiosios, tik tylesnė ir lėtesnė, sudaryta iš 2–3 kartojamų frazių srauto: „trett-trett-trett tirri-tirri triu-triu vi-viu-vu tre-tre triu-triu tirri-tirri...“ Lizdus pritvirtina prie 2–6 nendrių stiebų 0,5–1,5 m aukštyje. Patelė padeda ir peri 3–5 kiaušinius. Dalis patinų poruojasi su keliomis patelėmis. Minta įvairiais vabzdžiais. Žiemoja Afrikoje.

Mūsų krašte užregistruotos penkios nendrinukių rūšys. Gausiausios rūšys – **ežerinė** (*Acrocephalus schoenobaenus*) ir **karklinė** (*A. palustris*) **nendrinukės**. Ežerinė nendrinukė apsigyvena ežerų, upių, karjerų, griovių pakrantėse, prižėlusiose ir drėgnose pievose. Patinų giesmė gana garsi, sudėta iš aštrių čeksinčių tonų: „err-r djidjidji, er-r-r djudjudju“ ir kt.

Karklinė nendrinukė gyvena panašiose vietose: vandens telkinių pakraščiu karklynuose, krūmais apžėlusiose pievose, laukų pakraščiuose, aukštų skėtinių augalų priaugusiuose pagrioviuose ir soduose. Patinėlis paprastai gieda ant karklo krūmo ar aukštesnių žolių kups-

³³Mudinaitė V. Vandens ir sėjikinių paukščių būrėvimosi dinamika Slengių ir Kalvių karjeruose rudeninės migracijos metu, Klaipėda, 2002.

to. Jo giesmė negarsi, bet sudėtinga, melodinga ir greita, sudėta iš įvairiausių garsų ir kartojamų aštresnių čirškiamų frazių.

Labai reta rūšis – **meldinė nendrinukė** (*Acrocephalus paludicola*) – apsigyvena plačiose, šlapiose viksvų pievose ar atvirose žemapelkėse. Gyvena Nemuno deltoje, Kuršių marių pakraščiuose, Žuvinto ežere ir kt. Kaip pasaulio mastu nykstanti rūšis įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

Ūsuotoji zylė (*Panurus biarmicus*) yra ilgauodegis gelsvai rusvos spalvos paukštis. Patinėlio galva pilka, su dviem juodais, nuo snapo nukarusiais ūsais, pauodegys juodas. Leidžia garsus „tiuv-tiuv-tiuv, trrrrr...“ Paprastai gyvena tik dideliuose, tankiuose nendrynuose ir pakrančių žolėtuose krūmynuose Nemuno deltoje, Klaipėdos sąsiaurio Kiaulės nugaroje, stambiuose Pietvakarių Lietuvos ežeruose. Ūsuotųjų zylių galima pamatyti visus metus. Tai saugoma rūšis.

Mūsų krašte gyvena trys žiogelių rūšys. **Nendrinis žiogelis** (*Locustella luscinoides*) aptinkamas dideliuose nendrynuose, priaugusiuose aukštesnių žolių: viksvų, paparčių, pavienių karklų. Giesmė panaši į žiogo čirškimą: prasideda greitėjančiu „pit pit pit pit“ ir pereina į ilgą čirškiamą frazę „sir-rrrrrrrr...“ Šis paukštis dažnas Nemuno deltoje, Pietvakarių Lietuvos ežeruose, upių slėniuose. Krūmais apžėlusiose šlapžemėse ir įvairių vandens telkinių pakrantėse gyvena **margasis** (*Locustella naevia*) ir **upinis** (*L. fluviatilis*) **žiogeliai**.

Remeza (*Remiz pendulinus*) priklauso zylinių šeimai. Tai žvirblio dydžio šviesus paukštis, jo kakta ir galvos šonai juodi, nugara ir pečiai ryškiai rudi. Dažnai leidžia pratisą garsą „eyyy-i“. Giesmelė nesudėtinga: „cy-i cirit cy tiliti...“ Mūsų krašte tai palyginti nauja rūšis, pirmą kartą pastebėta tik praeito šimtmečio viduryje. Remezės apsigyvena įvairių vandens telkinių pakrančių medžiuose, nendrynuose augančiuose pavieniuose medžiuose, žuvininkystės tvenkinių pakrantėse, durpynuose. Jų gausiau aptinkama Nemuno deltoje, neretai galima pamatyti kitose mūsų pajūrio vietose (lizdai aptikti prie Kalotės ežero, Būtingėje).

Remeza ypatinga tuo, jog susuka nepaprastos formos ir sudėtingumo kabantį lizdą. Tai apvalinasis, kumštinės pirštinės formos su trumpa įeinamąja mova viršuje lizdas, kabantis pačiame šakutės gale. Pučiant net menkam vėjeliui, jis nuolat siūbuoja. Lizdą šie paukščiai suka beržuose, gluosniuose, karkluose, alksniuose, ievose, guobose. Jis būna 1,5, 5, 6 ar net 10 metrų aukštyje. Lizdą pradeda sukti patinas, o baigia abu poros nariai. Patelė padeda nuo 5 iki 10 pailgų baltų kiaušinių. Traukia būreliais liepos pabaigoje–rugpjūčio pradžioje, dalis lieka žiemoti.

Nendrinė starta (*Emberiza schoeniclus*) apsigyvena įvairių vandens telkinių – ežerų, karjerų – nendrėmis, švendrais bei karklynais apaugusiuose pakraščiuose. Patinėlių galva ir pagurklis juodi. Grįžę kovo pabaigoje ar balandžio pradžioje, jie gieda karklynuose, ant nendrių ar švendrų stiebų. Giesmelė paprasta ir lėta: „cir-cirp-sizit-sit-cirrrrr...“

Sausumos paukščiai

Vištiniai paukščiai (*Galliformes*)

Kurapka (*Perdix perdix*) yra tipiškas žemės ūkio kraštovaizdžio, atvirų plotų, laukų ir pievų paukštis, juosvas, pilkai ir rudai išmargintas. Patinas nuo patelės skiriasi ryškiai ruda pasagos formos dėme krūtinėje. Dėl šių spalvų tobulo derinio tupinčią kurapką pastebėti labai sunku. Jas pamatai tik tada, kai porė ar 10–12 narių šeimyna triukšmingai pakyla už kelių metrų ir sklęsdami pažeme vėl nusileidžia už keliasdešimties metrų. Leidžia aštrius garsus „kir-rek“. Priklausomai nuo pavasario eigos tuoktis pradeda vasario–kovo mėnesiais. Dar būreliuose patinai pradeda peštis dėl patelių, o vėliau išsiskirsto poromis. Dažniausiai peri žiemkenčių laukuose, daugiamečių, pašarinių žolių plotuose, taip pat soduose, daržuose, parkuose, krūmuose, pajūrio kopose po pušaitėmis. Kiaušinius deda gegužę. Kurapka nepaprastai produktyvi vištelė, jai neprilygsta joks kitas paukštis. Ji padeda nuo 12 iki 24 pilkšvų kiaušinių, dažniausiai 18–22, peri 24 dienas. Žuvus pirmajai dečiai, sudeda antrąją, kiek vėlyvesnę. Jaunikliai išsiriti per 2–3 valandas, beveik vienu metu, birželio antroje–liepos pirmoje pusėje. Tik apdžiūvę jaunikliai kartu su motina palieka lizdą, o čia kur buvęs, kur nebuvęs prisistato patinas. Šeima kartu gyvena vasarą, rudenį, dažnai ir žiemą. Tik kurapakai būdingas toks monogamiškas prierašumas. Kurapkų prieauglį reguliuoja kritulių kiekis vasarą: jei ji pernelyg lietinga, nemažai jauniklių peršlampa ir sušąla.

Kurapka daugiausia maitinasi augalais (75 % raciono), nors vasarą noriai lesa ir įvairius bestuburius: vabzdžius ir jų lervas, moliuskus, sunaikina daug žemės ūkio augalų kenkėjų. Žiemą noriai lesa rugių želmenis, iškapstydamą juos iš po sniego. Daugiausia minta piktžolių ir laukinių augalų sėklomis. Jaunikliai pradžioje minta įvairiais bestuburiais, vėliau – augalais.

Normaliais metais, ypač kai žiemos švelnesnės, kurapkos veisiasi gausiai. Tačiau po ypač šaltų žiemų, kurios praeitame amžiuje sutapo su dviem pasauliniais karais, jų gerokai sumažėdavo. Pastaruoju metu kurapkų skaičius yra gan pastovus – nuo 20 000 iki 30 000 porų^{34, 35}. Kurapkos gausiau veisiasi produktyviose žemės ūkio naudmenose Pietvakarių ir Vidurio Lietuvoje. Daugumoje vietovių kurapka yra sėsli, tačiau pajūryje jos dažnai traukia kitur. Žiedavimo duomenimis, jų klajonės padažnėja šaltomis ir giliomis žiemomis. 2015 m. pavasarį pavienės kurapkų poros aptiktos Slengių ir Mazūriškių karjerų apylinkėse (Trušėliai).

Putpelė (*Coturnix coturnix*) vos didesnė už varnėną, lyg maža kurapka, jos uodega juoda, sveria tik 70–100 gramų. T. Ivanausko (1957) duomenimis, praėjo šimtmečio pirmoje pusėje ji buvo neretas paukštis. Tačiau per pastaruosius dešimtmečius putpelių katastrofiškai sumažėjo. Daug jų žūva sezoninių kelionių metu. Sugrįžę patinai pavasarį leidžia skambius garsus „put-pelyt, put-pelyt“. Tai stepių kraštovaizdžio rūšis, mūsų krašte dažniausiai apsigyvena dirbamų žemių teritorijoje. Pastovių porų, kitaip nei kurapkos, putpelės nesudaro. Patinai gyvena poligamiškai, su keliomis patelėmis. Lizdą suka ant žemės, tankioje žolėje. Birželio mėnesį padeda 7–12 gelsvų su tamsiai rudomis dėmėmis kiauši-

³⁴Jusys V. ir kt. *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas*, Vilnius, 1999.

³⁵Jusys V., Karalius S., Raudonikis L. *Lietuvos paukščių pažinimo vadovas*, Kaunas, 2012.

nių. Patelė peri apie 20 dienų. Jaunikliai pradeda skraidyti jau po 11 dienų, o po 19 dienų skraido gerai ir gyvena savarankiškai. Jaunikliai minta daugiausia bestuburiais, o suaugę paukščiai – augalų sėklomis, lapeliais, pumpurais. Daug putpelių žūva per šienapjūtę ir javapjūtę. Tai tikrasis tolimas migrantas. Putpelės parskrenda gegužę, o išskrenda rugpjūčio mėnesį. Žiemoja Afrikoje, kur gyvena ir vietinės šios rūšies populiacijos. Paukštis įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą.

Jerubė (*Bonasa bonasia*) yra „miško kurapka“ plunksnuotomis kojomis. Patino pagurklis juodas, atskirtas balta juostele, patelės – balvas. Sveria 350–420 gramų. Gyvena didesniuose mišrių miškų masyvuose. Tai sėsli, negausi rūšis. Daug jų, kaip ir kitų vištinių paukščių, lizdų, kurie būna ant žemės, sunaikina šernai. Mėgsta eglynus su lapuočių, ypač alksnių, beržų ir lazdynų, priemaiša, su tankesniu pomiškiu, kur auga paparčiai, mėlynės, bruknės. Jerubė, kaip ir kurapka, – monogaminis paukštis. Kovo mėnesį vyksta jų tuoktuvės. Balandžio mėn. antroje pusėje patelė po krūmais ar prie medžio kamieno, ant žemės susuktoje gūžtoje, padeda nuo 6 iki 11 rusvai gelsvų dėmėtų kiaušinių (dažniausiai 9–10). Patelė peri 22–27 dienas, jaunikliai ritasi birželio mėnesį. Šeima laikosi šviesiose miško aikštelėse, pamiškėse, kur jaunikliai minta vabzdžiais ir jų vikšrais. Pradeda skraidyti po 10–11 dienų. Vėlų rudenį ir žiemą jerubės gyvena pavieniui ar poromis, paprastai laikosi medžiuose, lesa alksnių ir beržų pumpurus bei žirginius, pavasari – sprogstančius pumpurus, jauną žolę. Vasarą paukščiai minta augalų lapeliais, sėklomis, vabzdžiais ir uogomis. Rūšis įrašyta į Paukščių direktyvos I priedą.

Plėšrieji paukščiai

Tai įvairaus dydžio plėšrūnai – nuo stambių erelių iki nedidelių sakaliukų, gyvenantys įvairaus kraštovaizdžio sąlygomis, dažniausiai miškuose. Minta įvairiausio dydžio ir rūšių gyvūnais. Užima svarbią vietą mitybos grandinių viršūnėje. Daugelis jų sunaikina daug pelinių graužikų, yra naudingi žmogaus pagalbininkai, nes naikina žemės ūkio augalų ir miško kenkėjus. Praeitame šimtetyje jie buvo negailestingai naikinami kaip kenkėjai ir vadinami vienu vardu – „vanagai“. Į šią kategoriją patekdavo reti sakalai, pesliai, suopiai ir kiti gamtoje retai pasitaikantys plėšrūnai. Nemažai jų žuvo nuo intensyvios žemės ūkio chemizacijos – besaikio pesticidų naudojimo. Daug jų sumedžiota iškamšoms, kaip interjero puošmenai, gaminti. Plėšriųjų paukščių labai sumažėjo, daugelis jų atsidūrė prie išnykimo ribos. Kai kurie (kilnysis erelis, sakalas keleivis) nustojo perėti mūsų krašte. Dabar dauguma įrašyti į Lietuvos raudonąją knygą. Lietuvoje užregistruotos 24 plėšriųjų paukščių rūšys: ereliai, suopiai, pesliai, vanagai, sakalai ir kt.

Jūrinis erelis (*Haliaeetus albicilla*) – vienas didžiausių mūsų sparnuočių: patinų svoris – apie 4,5 kg, patelės stambesnės – 5–7 kg, išskėsti sparnai siekia iki poros metrų. Suaugusių paukščių galva ir kaklas šviesūs, turi palyginti trumpą baltą trapecinę uodegą, kojų pastaibis neplunksnuotas. Jaunikliai tamsiai rudi, su tamsia uodega. Gyvena prie nuošalių, ramių, didesnių miškų, arti marių, kur gausu žuvų ir vandens paukščių, didesnių ežerų, žuvininkystės tvenkinių, vandens saugyklų, upių slėnių. Lizdus krauna dideliuose medžiuose. Šiuo metu mūsų krašte gyvena apie 80 porų.

Daugiausia perinčių ir jaunų paukščių gyvena pajūryje, prie Kuršių marių ir Nemuno deltoje, po kelias poras per Kuršių nerijoje ir Klaipėdos rajone. Lesa žuvi, vandens paukščius, rečiau žinduolius, o žiemą pasitenkina ir dvėseną. Saugomas, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą. Populiacijai gausėti padėjo gausiai keliami dirbtiniai lizdai.

Kilnūsis erelis (*Aquila chrysaetos*) išsiskiria dydžiu, tamsiai ruda spalva, šviesesne galva, siaurais sparnais, ilgesne uodega ir balsvu uodegos pamatu. Tai klajoklis paukštis. Pavienius paukščius galima pamatyti pajūryje ir kitose vietose migracijų metu. Kilnūsis erelis nebeperi mūsų krašte nuo XIX a. vidurio. Įdomu, kad aplinkiniuose kraštuose šie paukščiai paprastai peri.

Paprastasis suopis (*Buteo buteo*). Tai labai plastiškas miško paukštis. Peri įvairaus amžiaus spygliuočių ir lapuočių miškuose, laukų giraitėse. Dydžiu prilygsta krankliui, yra rudos spalvos, kūno apačia šviesesnė, tamsiai dryžuota ar dėmėta. Kojos geltonos, neplunksnuotos, tuo jis skiriasi nuo tūbuotojo suopio. Jaunikliai rudai pilkšvi. Paukščiui skrendant matyti platūs vidutinio ilgio sparnai ir neilga plati uodega. Medžiodamas pelinius graužikus tupi ant didesnio kupsto, medelio ar elektros laidų, virš pievos, ražienų lauko. Dažnai sklendo ore arba „kybo“ vienoje vietoje, plasnoja sparnais kaip pelėsakalis. Pavasarį, atskridę į perėjimo vietas, giedru oru suka ratus aukštai dangaus mėlynėje klykdami „pei, pei“.

Tūbuotasis suopis (*Buteo lagopus*). Tai praskrendanti, šiltesnėmis žiemomis mūsų krašte žiemojanti rūšis, perinti tundroje. Kai skrenda, nuo paprastojo suopio skiriasi baltu uodegos pagrindu ir tamsiomis dėmėmis pasparnėse ties alkūne. Šie suopiai pilkai rudi, kūno apačia balsva su tamsiomis juostomis, galva šviesesnė. Pilvas ir pagurklis juosvi, uodega balsva su tamsia plačia juosta gale. Rudenį ir žiemą pas mus galima aptikti Skandinavijoje žieduotų paukščių. N. Likevičienės (1957) duomenimis, tūbuotųjų suopių gausumas mūsų krašte priklauso nuo pagrindinio jų maisto – pelnių graužikų (pelėnų) gausos svyravimų: kai jų daug, traukimo laikotarpiu gausu ir suopių, ir atvirkščiai³⁶. Lietuvoje jų galima pamatyti nuo rugsėjo pabaigos iki kovo pabaigos. 2014–2015 m. žiemą prie Mazūriškių karjero pastebėtas pelėnus medžiojantis tūbuotasis suopis.

Sakalas keleivis (*Falco peregrinus*) – retai perinti, praskrendanti, žiemojanti rūšis. Paukštis turi ilgus, siaurus, lenktus sparnus, siaurą ilgoką uodegą. Galva ir kaklo viršus juodi, kaklo šonuose, po akimis matyti juodi ūsai. Nugara ir pečiai tamsiai pilki su skersiniais dryžiais, kūno apačia balsva, išmarginta tamsesnių taškų ir dryžių. Skrenda greitai, pakaitomis plasnoja sparnais ir sklendžia. Per tuoktuves skraidydamas garsiai šaukia „ke-ke-ke“. Skrendantį paukštį sakalas staigiai puola iš viršaus ir perrėžęs aštriais nagais sučiumpa ore. Gyvena grynuose pušynuose ir mišriuose miškuose, upių bei ežerų pakrantėse, didesnėse aukštapelkėse, miestuose (šeima aptikta Klaipėdoje). Ekspertų nuomone, šalyje peri 1–10 porų.

Įdomi mažųjų sakalų rūšis yra **pelėsakalis** (*Falco tinnunculus*). Tai paukštis plačiais sparnais, jų kūno viršus ir nugara ryškiai rudi, apačia rusva su tamsiais dryželiais. Galva ir uodega pilkai melsvos, uodegos gale – tamsi juosta. Tai kultūrinio kraštovaizdžio sakalų rūšis. Peri pamiškėse, laukų miškeliuose, sodybu želdiniuose, įsikuria parkuose,

³⁶ Likevičienė N. *Peliniai graužikai ir kova su jais*, Vilnius, 1960.

soduose, gyvenvietėse ir miestuose. Per tuoktuves skraidydami kleketuoja aukštu balsu „kli-kli-kli“. Medžioja peles ir graužikus sklandydami 20–50 m aukštyje virš pievų, dažnai būna pakibę ore, tankiai plasnoja vienoje vietoje ir, pastebėję auką, sminga žemyn. Panašiu būdu medžioja tik suopiai. Apsigyvena varninių paukščių – kranklių, varnų, šarkų – senuose lizduose ar jiems iškeltuose dirbtiniuose lizduose-inkiluose. Dėtį sudaro 3–7 margi kiaušiniai. Prieš porą dešimtmečių Klaipėdos mieste įsikūrė apgyvendintoje teritorijoje prisitaikusi gyventi pelėsakalių populiacija. Pradėjo perėti daugiaaukščių pastatų vėdinimo nišose, vėliau – ant mūrinių pastatų sienų iškeltuose dirbtiniuose inkiluose (tai ornitologo Juliaus Morkūno nuopelnas). Tokiuose inkiluose, iškeltuose pavieniuose medžiuose, jie noriai apsigyvena Klaipėdos ir Palangos apylinkėse. Pavieniai medžiojantys paukščiai pastebėti Šimkų gyvenvietės apylinkėse. Klaipėdos krašte gyvena 80–100 porų³⁷. Paukštis įrašytas į Raudonąją knygą.

Gausiausia sakaliukų rūšis mūsų krašte yra **sketsakalis** (*Falco subbuteo*). Jo galva tamsi, o ant balto kaklo matyti ryškiai juodi „ūsai“. Nugara, sparnai ir pasparnės tamsūs, kūno apačia šviesi, išilgai dryžuota, „kelnės“ ir pauodegys ryškiai rudi. Sparnai gana siauri, smailūs, uodega trumpoka. Leidžia garsus „kjekjekje“ ar „kji-i-i-i, kji-i-i-i, kji-i-i-i“. Dažniausiai apsigyvena didesniuose ir mažesniuose pušynuose, prie vandens telkinių, užimdamas senus varninių paukščių lizdus. Gali įsikurti šalia gyvenviečių ar miestų parkuose. Klaipėdos krašte kasmet peri 50–70 porų.

Mūsų krašte gyvena dvi vanagų rūšys – vištvanagis ir paukštvanagis, turintys gana trumpus, bukus sparnus ir ilgą uodegą. Polėkis greitas – energingi sparnų mostai pereina į sklendimą gana nedideliame aukštyje. Medžioja skrisdami pažeme ar neiškildami aukščiau medžių lajos tiek perėjimo, tiek traukimo laikotarpiu.

Vištvanagis (*Accipiter gentilis*) yra kranklio dydžio paukštis, kūno viršus ir galva pilkai rusvi, antakis baltas, kūno apačia ir uodega gelsvos su rusvais skersiniais dryžiais. Patelė stambesnė ir rudesnė už patiną. Jaunikliai rusvi, jų kūno apačia balsva, išilgai dryžuota, akys ir kojos geltonos. Perėdami leidžia garsus „kja-kja-kja“, o pajutę pavojų – šaižų „ke-ke-ke“. Dažniausiai peri eglynuose, juodalksnynuose, beržynuose, kartais grynuose eglynuose, pačių sukrautose gūžtose ar kitų plėšriųjų paukščių, juodųjų gandrų paliktuose bei dirbtiniuose lizduose. Mėgsta gūžtą maskuoti eglėšakėmis ar sulapojusių medžių šakelėmis. Dėtį dažniausiai sudaro 3–4 vienspalviai – melsvi ar balsvi – kiaušiniai, juos patelė peri ilgiau nei mėnesį. Vienas–trys jaunikliai dažniausiai išsiritą gegužės viduryje, lizdus palieka birželio ar liepos mėnesį. Radus lizdą su jaunikliais reikia būti atsargiems ir atidiems, nes patelė aršiai puola atėjūną ir gali smarkiai sužaloti. Vištvanagis daugiausia minta paukščiais – jie sudaro daugiau nei 60 % grobio. Per rudens ir pavasario klajones prie sodybų medžioja naminius paukščius, karvelius, varnas, kuosas. Nemažai sugauna pelėnų, kurmių, voverių. Žiemą medžioja kurapkas ir kiškius. Tai žiemojantis, klajojantis ir traukiantis paukštis. Jaunų, lizduose žieduotų vištvanagių aptinkama kelių, keliolikos, rečiau – kelių šimtų kilometrų spinduliu nuo lizdo. Švedijoje, Suomijoje, Estijoje ir Latvijoje žieduotų vištvanagių nuo spalio iki balandžio mėnesio galima

³⁷Jusys V. ir kt. *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas*, Vilnius, 1999.

aptikti mūsų krašte. Kaip būtina natūralios ekosistemos grandis, šis paukštis yra saugomas, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą. Saugomos ir jų lizdavietės miškuose.

Labai panašus į vištvanagį, tik mažesnis, yra mūsų krašte gausiai paplitęs vanagėlis – **paukštvanagis** (*Accipiter nisus*). Gyvena įvairiuose miškuose, ypač eglių jaunuolynuose, nedidelių miškelių pakraščiuose prie dirbamų laukų. Traukimo laikotarpiu ir žiemą neretai galima pamatyti gyvenvietėse ir miestų pakraščiuose, kur gaudo žvirblius ir kitus žvirblinius paukščius. Tai gausiausiai traukiantis mūsų pajūriu plėšrusis paukštis. Pavasarį daugiausia jų galima pamatyti balandį, o rudenį – iki spalio vidurio (apie porą tūkstančių per sezoną). Dauguma Ventės rage ir Kuršių nerijoje žieduotų paukštvanagių yra šiauresnių populiacijų atstovai, žiemą aptinkami Vidurio, Vakarų ir Pietų Europoje. Čia greičiausiai žiemoja ir mūsų krašto paukštvanagiai.

Lietuvoje aptinkamos 4 **lingių** rūšys: gausiai perinti nendrinė, retesnės – pievinė ir javinė ir traukimo laikotarpiu pastebima stepinė. Lingėms būdingas lytinis dimorfizmas: patinai yra šviesiai pilki, patelės rudos, antuodegis baltas. Lingių polėkis išraiškingas – skrenda jos neaukštai, aukštai iškėlusios sparnus. Įdomu, jog lingės, kaip ir pelėdos, turi „veido diską“. Tai greičiausiai padeda joms aptikti medžiojamus pelinius graužikus tankioje pievoje. Javinės lingės patiną nuo kitų lingių rūšių galima atskirti iš tamsios juostelės sparno viršuje, juostuotos sparno apačios ir rudų dėmelių ant pilvo. Lingės gyvena žemapelkėse, laukuose, medžioja virš atvirų pievų ir laukų. Šalyje peri 200–300 porų. Klaipėdos krašte dažnai lingių galima pamatyti nendrėmis ir krūmais apaugusiose, užliejamose pievose, ypač Nemuno deltos plynėse ir kitose pelkėse (40–50 porų). 2015 m. pavasarį, balandžio trečiąjį dešimtadienį, patinas medžiojo prie viksvomis apaugusios balos ir natūralios aukštaūgių žolių pievos Slengių gyvenvietės vakarinėje pusėje. Lingė įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

Nendrinė lingė (*Circus aeruginosus*). Ji plačiai paplitusi visame krašte, įvairiausio tipo vandens baseinuose, apaugusiuose pakrančių augmenija (nendrėmis, švendrais, meldais): ežeruose, užpelkėjusiuose upių slėniuose, senvagėse, durpių karjeruose. Pajūryje šios lingės gausiau peri Nemuno deltoje. Pavienės poros įsikuria mažesniuose vandens telkiniuose, kur gausiai veši nendrės, švendrai, gausu karklynų. Lizdą krauna aukštame nendryne, ant pernykščių nendrių, padeda 3–4 baltus kiaušinius. Medžioja ne tik vandens paukščius, bet ir įvairius žinduolius, sausumos paukščius, aptinkamus dirbamuose laukuose, pakelėse, pamiškėse. Pastaraisiais dešimtmečiais šių paukščių šiek tiek pagausėjo³⁸.

Karveliai (*Columba*)

Karvelis **keršulis** (*Columba palumbus*) – įprastas ir plačiai paplitęs, stambus, melsvos spalvos balandis (10 pav.). Atpažįstamas iš baltų kaklo šonuose esančių dėmių ir baltų sparnų juostų, gerai matomų paukščiui skrendant. Burkuoja gana žemu ir dusliu balsu „hu-u-hru-u“. Gyvena įvairiuose miškuose, laukų, gyvenviečių, sodybų želdiniuose, miestų ir miestelių parkuose. Pajūrio miestuose įsikūrė keršulių populiacija, prisitaikusi gyventi urbanizuotose teritorijose. Kiekvieną rudenį mūsų pajūriu ir per

³⁸ Lietuvos perinčių paukščių atlasas, red. P. Kurlavičius, Kaunas, 2006.

Kuršių marių bei Kuršių nerijos teritoriją praskrenda šiaurinių populiacijų paukščių būriai – po 300–500 paukščių. 2014 ir 2015 m. pavasarį pavienės poros pastebėtos Sendvario, Jakų parkuose, Mazūriškių gyvenvietėje.

10 pav. Keršuliai. 2015 m. A. Petraičio nuotr.

Pajūrio miestuose, miesteliuose bei gyvenvietėse galima pamatyti **pie-tinį purplelį** (*Streptopelia decaocto*). Šis paukštis mažesnis už naminių balandį, pilkai rusvos spalvos, kaklo užpakalinėje pusėje pasipuošęs juoda juostele. Per pastaruosius 40 metų jų arealas

Europoje sparčiai plėtėsi į rytus ir šiaurę. Lietuvoje šie paukščiai išsikūrė praeito šimtmečio šeštajame dešimtmetyje. Purplelis – sėslus paukštis.

Uldukas (*Columba oenas*) yra retas, Klaipėdos krašte perintis paukštis. Gyvena didesniuose brandžiuose medynuose, kuriuose yra senų medžių su drevėmis ir uokšais. Išvaizdos uldukas panašus į melsvą naminių karvelį, bet jo pauodegys ne baltas, o pilkas. Burkuoja monotoniškais dviskiemeniais garsais „huuhu-huuhu“. Pavienės poros peri eglynuose ar pušynuose su beržu, drebulių priemaiša. Grįžta gana anksti, kovo pradžioje, ir tuoj pasirenka tinkamą lizdavietę. Gūžtoje dažniausiai būna 2 (rečiau – 1) balti, kaip ir kitų karvelių rūšių, kiaušiniai. Peri abu tėvai 16–18 dienų. Apie mėnesio amžiaus jaunikliai palieka lizdą ir nedideliais pulkeliais klajoja apylinkėse ieškodami maisto. Minta tik augaliniu maistu: įvairių augalų lapeliais, ūgliais, vaisiais, varpinių augalų sėklomis. Maži jaunikliai gūžtoje maitinami susidariusia tyrele, vėliau – iš gūžio atrytu, išmirkusiu augaliniu maistu. Traukiantys paukščiai pajūryje pasirodo kovo viduryje ir balandžio mėnesį. Gausiau traukia gegužės mėnesio antroje pusėje nedideliais būreliais. Rudenį gausiau skrenda spalio mėnesį, neretai po kelis paukščius išimaišę į didelius keršuliu būrius. Šių karvelių mažėja dėl senų medžių su uokšais trūkumo, nemažai jų sunaikina kiaunės. Tai saugomas paukštis, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą.

Meletos ir geniai

Mūsų krašte užregistruotos trys meletų rūšys. Gausiausiai peri **juodoji meleta** (*Dryocopus martius*). Klaipėdos krašte suskaičiuota 500–700 porų. Tai stambus, varnos dydžio geninių šeimos paukštis. Kūno spalva visiškai juoda, snapas galin-gas, baltas. Patinas pasipuošęs raudona „kardinolo“ kepuraitė, o patelės raudonas tik pakaušis. Nosiniu balsu šaukia „kje..kje“, skridami tankiai krikši „krikrikri“. Gieda greitėjančiu tempu „kvekvekve“. Garsiai ir ilgai tarškina snapu. Mėgsta didesnius spygliuočių ir mišriuosius miškus. Klajodami šios rūšies paukščiai apsilanko gyvenviečių želdynuose, parkuose. Gyvena senuose, aukštuose pušnyuose, taip pat ir mūsų pajūryje. Perėjimo vietoje išsikala keletą uokšų, viename jų patelė padeda 3–5 baltus kiaušinius, o peri abu šeimos nariai 12–14 dienų. Minta po žieve ir sutrešusioje medienoje gyvenančiais miško kenkėjais: kinivarpomis, ūsuočiais, jų lervomis ir lėliukėmis. Mėgsta skruzdėles, jų lervas ir kiaušinėlius.

Meletos iškaltais uokais mielai naudojami kiti miško gyventojai: naminės pelėdos, lututės, antis klykuolė, uldukai, žalvarniai, voverės ir kt. Retesnės yra **žalioji** (*Picus viridis*) ir **pilkoji** (*Picus canus*) **meletos**. Visos trys rūšys yra saugomos ir įrašytos į Raudonąją knygą.

Iš penkių genių rūšių plačiausiai paplitęs ir žinomas **didysis genys** (*Dendrocopos major*). Tai baltos ir juodos spalvos paukštis juodu viršugalviu, raudonu pakaušiu ir su „kelnėmis“. Patelės pakaušis juodas. Pavasarį tarškina snapu sausą medžio šaką ar viršūnę. Balsas – šaižus „kek“. Kasmet drebulėse, juodalksniuose, beržuose ar pušyse kala dažniausiai naują drevę. Dėtį sudaro 3–7 (dažniausiai 5) balti kiaušiniai, peri abu poros nariai. Tai visalesis paukštis, maisto įvairovė gana didelė – nuo įvairiausių vabzdžių, skruzdžių ir jų perų iki pušų ir eglių sėklų, įvairių uogų, gilių ir riešutų. Pajūrio pušnyuose pagrindinis jų maistas žiemą yra pušų kankorėžių sėklos. Nuskindant pušies kankorėžį genys atsineša į kokį nors lapuotį medį – žilvitį ar kitą ir išspraudęs į tarpušakio plyšį snapu išlukština sėklas. Tokioje genio „kalvėje“ per žiemą susikaupia didžiulė krūva išlukštentų kankorėžių. Nors geniai yra sėslūs, tačiau didžiojo genio jaunikliai kartais rudenį klajoja pietų ir pietvakarių kryptimi. Ventės rage ir Neringoje žieduotų paukščių buvo aptikta Danijoje, Vokietijoje ir Italijoje. Kartais tokie klajūnai dėl nepalankių oro sąlygų skrisdami virš jūros masiškai žūsta.

Retesni yra **vidutinis, baltnugaris, mažasis ir tripirštis geniai**. Tai naudingi ir globotini paukščiai.

Mažiausias (žvirblio dydžio) mūsų genys yra **gražiagalvė** (*Jynx torquilla*). Nuo kitų genių šis paukštis skiriasi rusvai pilka spalva, minkšta uodega ir silpnu snapu. Dažniau aptinkamas mažesniuose lapuočių ir mišriuose miškeliuose. Gyvena parkuose, soduose, miestų ir gyvenviečių želdiniuose. Peri natūraliuose ar genių iškaltuose uoksuose, neretai inkiluose. Gana vėlai – gegužės antroje pusėje – padeda 6–12 baltų kiaušinių, peri abu tėvai. Radosios inkilą jau užimtą kitų uoksuose gyvenančių paukščių, gražiagalvės jų kiaušinius ir lizdą kartais išmeta ir apsigyvena inkile. Kretingos rajone šių paukščių pora perėjo sode, mūrinio namo sienos plyšyje. Gražiagalvės elgsena keista: kam nors prisartinus prie lizdo, paukštis ištiesia kaklą, pašiausia galvos plunksnas ir lėtai sukiodamas galvą šnypščia kaip gyvatė. Taip elgiasi sugautas paukštis ir paūgėję jaunikliai. Dėl tokios elgsenos ji ir gavo atitinkamą vardą. Pagrindinis jų maistas – skruzdės ir jų lėliukės. Skirtingai nuo kitų genių, gražiagalvė yra tikrasis tolimas migrantas. Į gimtinę traukia pavieniui balandžio pabaigoje, o išskrenda apie rugpjūčio vidurį.

Kikiliniai paukščiai

Jie plačiai paplitę Klaipėdos krašto urbanizuoto kraštovaizdžio mišriuose miškuose, giraitėse, parkų, gyvenviečių ir miestų želdiniuose, įvairiarūšėse miško bendrijose.

Kikilis (*Fringilla coelebs*) yra labiausiai mūsų krašte paplitęs paukštis. Jį galima pamatyti įvairiausių biotopuose. Nesunku pažinti iš melsvo viršugalvio, rusvos nugaros, ryškiai rusvos kūno apačios ir dviejų baltų skersinių juostelių ant juosvo sparno. Patelė pilkai rusva, tiek spalva, tiek ir dydžiu panaši į naminio žvirblio patelę. Giesmelė trumpa, melodinga: prasideda aukštesniu čirpimu ir

baigiasi žemesniu „tiuvy-tiuvyi“. Dėtį sudaro dažniausiai 4–5 įvairaus atspalvio margi kiaušiniai. Per rudeninę migraciją, rugsėjo antroje–spalio pirmoje pusėje, masiškai traukia pajūriu kartu su šiauriniais kikiiliais, žaliukėmis, alksninukais ir kitomis rūšimis.

Žaliukė (*Carduelis chloris*) – gelsvai žalsvas paukštis, antuodegis ir sparnai ryškiai geltoni. Žaliukė neretai aptinkama mūsų krašto gyvenvietėse, kur gausu tujų, eglių ir kitų spygliuočių. Jau balandžio mėnesį patinas leidžia garsus „žyi-žyi“. Jų būrelius galima pamatyti ir žiemą.

Sodybų ir gyvenviečių želdynuose dažnas ryškiaspalvis (raudonos, geltonos, juodos ir baltos spalvų) **dagilis** (*Carduelis carduelis*). Rudenį ir žiemą jų būreliai klajoja arti gyvenviečių ir melioracijos griovių, prižėlusių varnalėšų, dagių, kurių sėklomis jie minta per žiemą. Panašiose vietose gyvena ir **čivylis** (*Carduelis cannabina*). Patino krūtinė ir kakta ryškiai raudonos. Giesmelė tyli ir maloni: „tir-ruitirtir... čivčivtiur“. Giedantys dagilių patinai ir čivylių būreliai (daugiau kaip 20 paukščių) pastebėti 2015 m. pavasarį Jakų, Slengių, Mazūriškių gyvenvietėse, ypač naujai statomų pastatų teritorijose.

Eglinis kryžiasnapis (*Loxia curvirostra*) gyvena brandžiuose eglynuose ar mišriuose miškuose, kuriuose esama eglių. Patinas ryškiai rausvas, turi sukryžiuotą snapą, patelė pilkai žalsva. Mūsų pajūriu traukiantys šių paukščių būreliai dažniau pastebimi antroje vasaros pusėje ir rudenį. Minta eglių kankorėžių sėklomis.

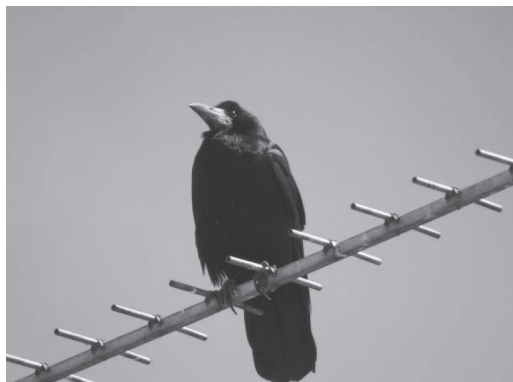
Žvirbliniai paukščiai

Klaipėdos krašte aptinkamos dvi žvirblių rūšys: **naminis žvirblis** (*Passer domesticus*) ir **karklažvirblis** (*Passer montanus*). Naminis žvirblis yra stambesnis, galvos šonai ir kūno viršus rudi, apačia pilka, pagurklis ir krūtinės viršus juodi, patelė pilka. Gausūs jų būriai gyvena miestuose, kaimuose, gyvenvietėse, vienkiemiuose. Karklažvirblis yra dažnesnis kaimo vietovėse, miestų ir miestelių pakraščiuose, pakelių želdiniuose. Rudenį ir žiemą jį galima pastebėti naminių žvirblių būreliuose. Nuo paprastojo žvirblio jis skiriasi ryškiai rudu viršugalviu, balta apykakle ir baltais skruostais su juodomis dėmėmis. Čirškia aštriau nei naminis: „čir čirčirčir“. Dažniau peri uoksuose ir inkiluose, pastatų plyšiuose, įsikuria kregždžių, gandrų lizduose. Abi rūšis galima pamatyti visus metus.

Varniniai paukščiai

Klaipėdos krašte aptinkamos 7 varninių šeimos rūšys. Daugelis jų gerai pažįstamos, nes gyvena žmogaus kaimynystėje. Didžiausias yra juodas, melsvo metalo blizgesio, su juodu masyviu snapu **kranklys** (*Corvus corax*), gerokai stambesnis už varną. Laikosi poromis prie gyvenviečių, pamiškėse ir dirbamuose laukuose, kur ir maitinasi įvairiais gyvūnais ar maisto atliekomis. Peri labai anksti – jau vasario–kovo mėnesiais. Būdinga rūšies savybė – krauti lizdus ant aukštos įtampos metalinių elektros stulpų. Dėtį sudaro dažniausiai 5 (3–7) žalsvi, rusvai išmarginti kiaušiniai. Patelė peri apie tris savaites. Po 40 dienų jaunikliai (3–4) palieka lizdą. Šeimos dažnai atskrenda maitintis į miestų sąvartynus. Kartais užpuola naminius ar įvairius laukinius paukščius, išdrasko jų lizdus. Tai sėslus paukštis, kartais klajojantis, pajūriu negausūs jų būriai traukia pavasarį.

Tipiški kultūrinio kraštovaizdžio paukščiai yra **varnos** (*Corvus cornix*) ir **kovai** (*Corvus frugilegus*). Varnos mūsų gyvenvietėse maitinasi visus metus. Peri gyvenviečių miškelių ir parkų pakraščiuose. Kovai įvairaus dydžio kolonijomis peri pajūrio miestų ir miestelių parkuose, kapinėse ir kitose vietose (11 pav.). Dalis kovų lieka žiemosi kartu su varnomis ir kuosomis. Didesnė jų dalis rudenį traukia žiemosi į Vidurio ir Vakarų Europos kraštus. Žiemą pas mus atskrenda šiauresnių populiacijų paukščiai.

11 pav. Kovas. 2015 m. A. Petraičio nuotr.

Parskrenda kovo mėnesį į kolonijos teritoriją, kiaušinius deda balandžio mėnesį. Klaipėdos krašte įsikuria įvairaus dydžio kolonijomis: vidutinis kolonijos dydis – nuo 150 iki 230 lizdų. Didžiausioje kolonijoje suskaičiuota daugiau nei 1 200 lizdų. Daugiausia lizdų sukraunama lapuočiuose (daugiau nei 60 %) ir spygliuočiuose (pušyse, eglėse), rečiau – ant metalinių konstrukcijų elektros stulpų (Kretingoje). Žiemą kartu su kitais varniniais paukščiais lankosi sąvartynuose, miestų kiemuose.

Šarkos (*Pica pica*) yra sėslūs, įprasti įvairaus tipo gyvenvietėse paukščiai. Anksčiau jos perėdavo atokesniuose priemiesčių brūzgynuose. Pastaraisiais dešimtmečiais šarkos vis dažniau įsikuria gyvenviečių ir miestų želdynuose, arti žmogaus. Peri eglėse, tuopose, liepose, įvairiuose vaismedžiuose.

Kuosa (*Corvus monedula*) – įprastas kultūrinio kraštovaizdžio paukštis. Lizdus krauna pastatų plyšiuose, kaminuose, medžių drevėse, įvairaus tipo ir dydžio gyvenvietėse, miestuose.

Retesnė Klaipėdos krašte yra **riešutinė** (*Nucifraga caryocatactes*). Tai tamsiai rudas su baltomis dėmėmis miško paukštis. Leidžia sausus pratusis garsus „ker-rrkerrr“. Dažniausiai peri įvairiuose spygliuočiuose, ypač eglėse.

Spalvingiausias varninių šeimos paukštis yra **kėkštās** (*Garrulus glandarius*) – šviesiai rudas, su puošniomis žydromis sparno plunksnelėmis, juodais uodega, sparnais ir „ūsais“ po akimis, baltu antuodegiu. Miške išsiduoda leisdamas aštrų ir garsų „čerrre-e...“, ypač pamatęs plėšrūną ar žmogų. Kartais medyje kniaukia kaip katinas. Mėgsta spygliuočių ir mišrius jaunuolynus, įsikuria miestų želdiniuose, gyvenvietėse. Rudenį dažnai lankosi ažuolynuose, kaupia gilių atsargas žiemai, slėpdamas jas po samanomis, kelmiais. Vėliau dalis jų sudygsta. Taip platinami ažuolai pajūrio pušynuose.

Kėkštams ir riešutinėms būdingos invazinės rudeninės migracijos pajūrio zonoje: kai kuriais metais jie masiškai traukia mūsų pajūriu. Tuomet mūsų krašte pasirodo sibirinis „plonasnapis“ riešutinės porūšis. Jų pagrindinis maistas yra kedro riešutėliai. Invazijos vyksta dėl menko kedro riešutėlių derliaus perėjimo vietose – taigos miškuose.

Varnėnas (*Sturnus vulgaris*) yra neatskiriama kultūrinio kraštovaizdžio dalis. Peri gyvenvietėse, senuose parkuose, soduose, senų medžių alėjose, atvirose vietose

augančių medžių grupėse, natūraliuose uoksuose ir iškeltuose inkiluose. Spalvomis panašus į juodąjį strazdą, bet nuo jo skiriasi gerokai trumpesne uodega. Pavasarį patino apdaras yra juodas, žalsvai violetinio atspalvio, metalinio blizgesio, snapas geltonas, kojos raudonos, krūtinė nedėmėta. Patelė dėmėta, snapas balsvai geltonas. Rudenį varnėnai būna išmarginti šviesių dėmelių. Jaunikliai vienodai pilkai rudi. Gieda patinai ir patelės, tik patelės tyliau ir rečiau. Patinas, tupėdamas medžio viršūnėje ar prie inkilo, gieda iš įvairiausių švilpčiojimų sudėtą giesmelę. Pavasarį pasirodo dažniausiai kovo pradžioje, priklausomai nuo pavasario eigos ir žiemos pobūdžio, įvairaus dydžio būreliais. Dideli jų būriai iki balandžio vidurio nakvoja didžiųjų vandens telkinių nendrynuose: Nemuno deltoje, Ventės rage ir kitose vietose. Nuo liepos pradžios į nakvynės vietas, prie ežerų, renkasi tūkstantiniai jauniklių būriai. Dauguma mūsų varnėnų (apie 80 %) peri inkiluose, kiti – pastogių plyšiuose, meletų ir genių iškaltuose bei natūraliuose uoksuose. Dažniausiai dėtį sudaro 4–7 melsvi kiaušiniai. Peri abu poros nariai apie 12 dienų. Jaunikliai lizde maitinami įvairiais gyvūnais: vabzdžiais, sliekais, moliuskais. Rudenį lesa įvairias uogas ir obuolius.

Palikę lizdus gegužės pabaigoje–birželio pradžioje, jaunikliai su tėvais telkiasi tankiuose krūmynuose, prie tvenkinių, kūdrių, upelių, ežerų. Didžiuliai jų būriai suskrenda į Ventės ragą, Nemuno deltos pievas, kur maitinasi uodais trūkliais. Jau liepos mėnesį jų galima pamatyti Baltijos pajūrio rajonuose – nuo Kaliningrado srities iki Vokietijos, spalio–lapkričio mėnesiais jų gana gausu Belgijoje, Olandijoje ir Prancūzijoje, kur dalis ir žiemoja. Dauguma jų nuskrenda iki Didžiosios Britanijos. Dalis varnėnų, taip pat ir vietinių, lieka žiemoti. Jų gausa žiemą priklauso nuo žiemos pobūdžio: švelnesnėmis ar besniegėmis žiemomis jų gali pasilikti šimtai.

Varnėnas yra vienas gausiausių paukščių, perinčių Sendvario ir Jakų parkuose, Slengių ir Mazūriškių gyvenvietėse, vietinių gyventojų iškeltuose inkiluose.

Vabzdžialesiai paukščiai

Kregždės (*Hirundo*)

Didesnę gyvenimo dalį ore praleidžiantys skrajūnai yra trys kregždžių rūšys. **Šelmeninė kregždė** (*Hirundo rustica*) dažniausiai peri įvairių ūkinių statinių viduje: tvartuose, fermose, sandėliuose, statomuose pastatuose, išsimūrija lizdus patiltėse. Dažnesnė kaimo vietovėse, miestų pakraščiuose. Apsigyvena pavienėmis poromis ar nedidelėmis kolonijomis po keliolika ar keliasdešimt porų. Nesunku atskirti iš galvos, nugaros ir sparnų juodai melsvo žvilgesio, ryškiai rudų pagurklio ir kaktos, balto pilvo ir giliai įkirptos uodegos. Jaunikliai nuo patelės skiriasi tik blankesnėmis spalvomis, mažiau įkirpta uodega. Tai balsingos kregždutės: skrisdamos viena kitai šaukia „vitvit“, o išvydusios plėšrūną šaukia aštriau, skardžiau „vy-ytvy-yt“. Giesmelė – malonūs ausiai, čiulbantys, melodingi, švelnūs garsai. Nykstant kaimo sodyboms, tvartams ir kitiems seniems statiniams, rūšies veisimosi sąlygos prastėja.

Polėkis greitas ir vikrus: gali išsisukti valandas skraidyti darydama staigius posūkius, sukti ratus, pakilti aukštai ar lakioti pažeme. Gaudydama vabzdžius, rinkdama lizdai pūkus ar plunksnes kregždė geria ir net maudosi. Mėgsta įsikurti

prie vandens. Lizdo pagrindą pastato viduje lipdo iš purvo ar molio, sumaišyto su seilėmis, prie sijų, atsparų, ant storesnių elektros kabelio laidų ar lempų. Lizdas būna atviras, išklotas pūkais, plunksnomis, žolių stiebeliais. Lipdymo darbai trunka tik 4–9 dienas. Pavieniai lizdai kartais lipdomi dar rugpjūčio mėnesį. Padeda dažniausiai 4–5 (2–6) baltus su rusvais taškeliais kiaušinėlius. Peri tik patelė apie dvi savaites. Jauniklius maitina abu tėvai. Išveda dvi vadas. Jaunikiams pradėjus skraidyti, šeima persikelia į didesnių vandens telkinių nendrynus ir meldynus, kur nakvoja su kitomis kregždžių rūšimis, kol išskrenda. Tai tikrasis tolimas migrantas, žiemojantis Afrikoje. Grįžta į tėviškę jau antroje balandžio pusėje, anksčiau už kitas kregždžių rūšis, o išskrenda vėliausiai – rugsėjo antroje pusėje. Mat šios rūšies kregždės sugeba rinkti vabzdžius nuo augalų ar krūmų šaltesniu oru, to negali langinė ar urvinė kregždė.

Langinė kregždė (*Delichon urbica*) yra mažesnė už šelmeninę, nuo kitų kregždžių skiriasi baltu antuodegiu bei trumpesne, mažiau iškirpta uodega. Mūsų krašte šių paukščių gausu miestuose. Augant miestams ir gyvenvietėms, gerėjant perėjimo sąlygoms, jų gausėja. Gyvenvietėse šios kregždės mėgsta mūrinius pastatus, įsikuria daugiaaukščių ir blokinių namų kertėse, virš balkonų, palangių, po stogo briauna. Nekrauna lizdų neseniai ryškiai nudažytuose balkonuose ar ant gausiai vijokliniais augalais apželdintų pastato sienų. Peri įvairaus dydžio kolonijomis. Šimkų kaime, gyvenamojo pastato pastogėje, 2014 m. pavasarį perėjo 10 porų. Patelė peri 2–6 (dažniausiai 4) baltus kiaušinėlius. Išveda dvi vadas. Perėjimas trunka visą liepos mėnesį iki rugpjūčio pradžios. Langinė kregždė žiemoja Afrikoje. Iš tolimos kelionės į gimtinę grįžta kiek vėliau už šelmeninę kregždę – balandžio pabaigoje–gegužės pirmoje pusėje. Intensyviai traukia gegužės trečiąją dešimtadienį, išskrenda rugpjūčio mėnesį.

Mažiausia, sverianti tik 12–15 gramų, yra **urvinė kregždė** (*Riparia riparia*). Tai pilkai rusvas paukštis, atskiriamas iš nedidelės iškarpėles uodegoje. Balsas silpnas, čerškiantis, leidžia garsus „šerr, šerr“. Peri įvairaus dydžio kolonijomis – nuo kelių dešimčių ar šimtų porų. Urvelius išsivysta pačios, dažniau pietiniuose stačiuose krantuose, priesmėlio ar priemolio dirvoje, smėlio ir žvyro karjeruose, kartais durpžemio krūvose. Urveliai rausiami apie pusės metro atstumu nuo kranto ar skardžio viršaus. Rausia juos abu tėvai 3–7 dienas, kartais ilgiau. Urvelių ilgis – 30–120 cm, jie rausiami nuožulniai aukštyne, o gale iš plunksnų, žolių stiebelių ir plaušelių įrengiama lizdo kamera. Birželio pabaigoje–liepos pradžioje patelė padeda 4–6 (dažniausiai 2–7) baltus kiaušinėlius. Pakaitomis peri abu tėvai 12–16 dienų. Išveda dvi vadas. Liepos pabaigoje apie 20 dienų jaunikliai palieka urvelį. Kurį laiką šeima nakvoja urvelyje, vėliau būriuojasi ir nakvoja ežerų ar pelkių nendrynuose, švendrynuose ir meldynuose. Klaipėdos krašte urvinės kregždės peri kolonijomis (100–200 lizdų) upių pakraščiuose, įvairiuose žvyro karjeruose, Kintų ir Rusnės žuvininkystės tvenkinių krantuose. Ventės rage, Kuršių marių pakraščio skardyje kasmet peri nuo 100 iki 500 porų. Įdomu, jog Kuršių nerijoje jos neperi³⁹.

Panašus į kregždes, bet joms negiminingas yra nenuilstantis oro skrajūnas **juodasis čiurlys** (*Apus apus*). Tai

³⁹Jusys V. ir kt. *Klaipėdos krašto perinčių paukščių atlasas*, Vilnius, 1999.

urbanizuoto kraštovaizdžio paukštis. Peri miestuose, gyvenvietėse, nors aptinkamas ir toliau nuo jų – atvirose miškų ir pelkių erdvėse. Iš pirmo žvilgsnio jis panašus į kregždės dėl įkirptos uodegos ir ilgų, lenktų pusrėmens formos sparnų. Juodai rusvi paukščiai, skrisdami žaibišku greičiu nedideliame aukštyje, tuoktūvių skrydžių metu garsiai svirpia „svyyrrr...“. Keista ir jų anatominė sandara: snapelis trumpas, suplotas iš viršaus į apačią, žiotys plačios, šeriuotos – taip jie yra prisitaikę gaudyti vabzdžius ore skrisdami. Kojos trumpos, visi keturi pirštai nukreipti į priekį, su aštriais, riestais nagais: nutūpus ant vertikalios pastato sienos lengviau įropoti į lizdą. Dėl trumpų kojų ir ilgų sparnų negali pakilti nuo žemės. Įdomu, jog, kaip ir kiti uoksuose gyvenantys paukščiai, peri ir miškuose, senų pušų drevėse, o gyvenvietėse kartais įsikuria varnėnų apleistuose inkiluose. Kartais tenka aršiai kovoti su inkile apsigyvenusiais varnėnais.

Čiurlys yra tolimas skrajūnas – lekia tėviškėn net iš Pietų Afrikos. Mūsų krašte pasirodo apie gegužės vidurį. Palangoje pirmasis migrantas 2015 m. pavasarį pasirodė gegužės 13 d. Gausiausiai peri senų, didelių miestų senuose kvartaluose, po čerpių stogais, įvairiose nišose ir pastogių plyšiuose, rečiau – natūraliuose uoksuose bei inkiluose. Palangoje, varnėnų jaunikliams palikus inkilą, jame netrūkų įsikuria čiurliai. Peri kolonijomis ar pavienėmis poromis. Lizdą suka iš natūralių ar sintetinių medžiagų: plaušų, vatos, pūkų, pakulų, plunksnų ir kt. Birželio pradžioje patelė padeda 2–3 baltus kiaušinėlius. Juos peri abu tėvai apie 20 dienų. Jaunikliai lizde išbūna net 50 dienų. Esant šaltiems, lietingiems orams ir trūkstant maisto, tėvai kartais palieka dėtį, bet ne jauniklius. Mat šie paukščiai prisitaikę kelias dienas badauti: nukrinta jų kūno temperatūra, sulėtėja gyvybiniai procesai. Taigi iš tipiškų šiltakraujų jie trumpam tampa šaltakraujais, tokiais kaip varlės ir žalčiai. Išskrenda rugpjūčio mėnesį. Čiurliai sunaikina begales žalingų vabzdžių, todėl laikomi naudingais, globotinais paukščiais. Reikėtų iškelti jiems kuo daugiau naujų inkilų, ypač naujuose miestų kvartaluose.

Miško ir krūmynų paukščiai

Klaipėdos krašto miškuose ir krūmynuose, gyvenviečių parkuose ir želdiniuose įprasta matyti žvirblinių būrio giesmininkus, zylinius, kikelinius paukščius. Tai devynbalsės ir pečialindos, įvairių rūšių zylės, kikilis, dagilis ir čivylis, žaliukė ir kt.

Klaipėdos krašte peri 6 devynbalsių rūšys. Rečiausia ir stambiausia yra **raiboji devynbalsė** (*Sylvia nisoria*). Patino kūno viršus pilkas, apačia šviesiai dryžuota, akys geltonos. Leidžia šaižius garsus „črrrrt“. Giesmė trumpoka, garsi. Mėgsta atviresnį kraštovaizdį su medžių ir krūmų grupėmis, tankius vienkiemų želdynus su erškėčių ploteliais, sodus su uoginių augalų tankėmis, kur ir peri.

Sodinė devynbalsė (*Sylvia borin*) yra vienodai pilka. Giesmė – švelniai, lygiai skambanti trelė. Gyvena panašiose vietose kaip ir raiboji devynbalsė.

Pilkoji devynbalsė (*Sylvia curruca*) dažniau aptinkama mišriuose laukų miškeliuose, kuriuose gausu žolynų, kadagių ir avietynų. Galima pamatyti sodybų želdynuose, soduose. Ypač mėgsta pajūrio miestų gyvatvores. Čia jau nuo gegužės pradžios be paliovos skamba „tletletle“.

Rudoji devynbalsė (*Sylvia communis*) yra atviro kraštovaizdžio rūšis. Šis paukštis gyvena atvirose pievose, ganyklose su retais krūmokšniais ar pavieniais

medžiais. Į akis krinta patinėlio ruda nugara ir sparnai, kai tupėdamas krūmelio viršūnėje leidžia melodingą, trumpą trelę „tryriri...“

Juodagalvė devynbalsė (*Sylvia atricapilla*) – viena gausiausių mūsų devynbalsių rūšių. Tai pilkas paukščiukas, patino kepurėlė juoda, patelės – ruda. Giesmelė labai garsi, melodinga, leidžia aukštų tonų trelę. Šį paukštį galima pamatyti įvairiausiuose biotopuose: mišriuose ir lapuočių miškuose, gyvenviečių želdynuose, krūmais ir medžiais apaugusiose įvairiausių vandens telkinių pakrantėse. Ypač mėgsta lapuočių pomiškį.

Iš devynių pečialindų rūšių mūsų krašte peri keturios. **Ankstyvoji pečialinda** (*Phylloscopus trochilus*) – viena dažniausiai Klaipėdos krašte aptinkamų rūšių. Įprasta šiuos paukščius matyti nedideliuose laukų krūmynuose, miškeliuose, Kuršių nerijos ir pamario jaunuolynuose, visame mūsų pajūrio kopų ruože. Paukštis pilkas žalsvas, antakis ir kojos šviesūs. Giesmelė sudaryta iš grynų, melodingų, švilpiamų tonų, į pabaigą tylesnė: „tvi-ty-ty tvi-tvi-tve tyt-vit-vit“.

Pilkoji devynbalsė (*Sylvia curruca*) gyvena įvairių tipų miškuose, ypač eglių jaunuolynuose, laukų ir vandens telkinių pakrančių krūmuose, prie kirtaviečių, Kuršių nerijos, pamario jaunuolynuose, pajūrio kopų želdiniuose. Nuo balandžio pradžios skamba ypač maloni giesmelė: „trit-trit-trit...cilp-calp-cilp-calp...“

Žalioji pečialinda (*Phylloscopus sibilatrix*) mėgsta brandesnius eglynus, pušynus, mišrius miškus. Giesmelė lengvai išsimenama, greitėjanti „sip-sip-sip-srrrrr...“

Šiaurinė pečialinda (*Phylloscopus trochiloides*) – mūsų krašte plintanti rūšis. Gyvena įvairiuose drėgnuose miškuose, nedideliuose laukų miškeliuose, vandens telkinių pakraščiuose, pajūrio miestuose, Nemuno deltoje ir Kuršių nerijoje. Giesmelė trumpa, sudaryta iš greitai pasikartojančių garsų: „zilp-zilp-zilp-creretri te tetrir...“

Pajūrio krašte neretas mažiausias mūsų paukštukas – **paprastasis nykštukas** (*Regulus regulus*). Gyvena įvairiuose miškuose – visur, kur yra eglių. Medžiuose dažnai cypčioja „cycicici“. Panaši ir giesmelė „cy-y-cici...“

Ventės rage ir Kuršių nerijoje prieš porą dešimtmečių buvo aptiktas perintis **baltabruvis nykštukas** (*Regulus ignicapillus*). Jis panašus į paprastąjį, tik su ryškiai baltu antakiu. Giesmelė tyli ir greita: „cycycyci...cir-r-ri“.

Vabzdžialesiams priklauso trys musinukių rūšys. **Margasparnė musinukė** (*Ficedula hypoleuca*) peri parkuose, soduose, gyvenviečių ir miestų želdynuose, kur auga brandūs medžiai ir yra natūralių uoksų. Noriai užima iškeltus inkilus. Patino kūno viršus ir galva juodi, apačia balta, ant sparnų matyti ryški balta dėmė. Patelė rusvesnė. Giesmelė švelni, sudaryta iš pasikartojančių tonų: „tvivi-tvivi, ty-tiu-tytiu...tyri tyri“.

Pilkoji musinukė (*Muscicapa striata*) mėgsta šviesius medynus, pušynus, parkus. Peri ir soduose, gyvenvietėse, miestuose, atvirose mūrinių namų nišose. Giesmelė trumpa, tyli: „cerccirr tik tik“.

Mažoji musinukė (*Ficedula parva*) gyvena brandžiuose lapuočių ir mišriuose miškuose, eglynuose. Patino galva pilka, kūno viršus rudas, apačia balsva. Seno patino pagurklis ir krūtinė rudai oranžinės spalvos. Uodega juoda baltais kraštais. Giesmelė skambi: „tit-se tit-se tititi-tiui-tiui“.

Klaipėdos krašto miškuose ir miesto želdiniuose bei parkuose gyvena 8 zylių rūšys. Gausiausia jų, labiausiai paplitusi ir žinoma – **didžioji zylė** (*Parus major*).

intensyviai ūbauja – tai kas pora sekundžių kartojami garsai „u-uh, u-uh“. Nerimo balsas panašus į „vre-erh..“ Jaunikliai ištisai, pratisai, gailiai cypia „py-y-yi...“ Tai pati gausiausia pelėdų rūšis mūsų krašte. Gyvena pamiškėse, nedideliuose laukų miškeluose, pakelės sodybų želdynuose, parkuose ir soduose. Klaipėdos krašte kasmet peri 150–300 porų. Užima varnų ir šarkų lizdus. Dėtį sudaro nuo 3 iki 8 baltų kiaušinių. Peri tik patelė apie 30 dienų. Žuvus pirmajai dėčiai, dedama antroji. Minta peliniais graužikais (pelėnais), rečiau – paukščiais, varliagyviais ir bestuburiais. Per veisimosi sezoną (kovo–rugpjūčio mėn.) viena pora su keturiais jaunikliais sugauna apie 2 500 graužikų. Tai tikrasis artimas migrantas. Per Kuršių marias, Ventės ragą ir Kuršių neriją mažieji apuokai gausiai traukia spalio–lapkričio mėnesiais. Žiemoja Vidurio ir Vakarų Europoje. Traukdami kartais telkiasi į būrius po keliasdešimt paukščių. Apie mūsų populiacijos mažųjų apuokų traukimą ir žiemojimo vietas duomenų nėra.

Naminė pelėda (*Strix aluco*) aptinkama dažniau už kitas, ji stambesnė už varną, rudakė. Naminės pelėdos būna dviejų spalvų – pilkos arba rudos. Mėgsta sukultūrintą kraštovaizdį: apsigyvena sodybų pastatuose, miestuose, senuose parkuose, kapinių medžiuose, pamiškėse, o miškuose – prie kirtimų, aikščių. Ši pelėda aktyvi naktį, o dieną tūno slėptuvėje. Per tuoktuves, jau vasario–kovo mėnesiais, patinas ūbauja: „ūūū...uhuhuhūūū“, patelė atsiliepia aštriu „kuyk“. Lizdą krauna uokse, drevėje, kamieno įduboje, inkile, pastato nišoje. Padeda 2–6 baltus kiaušinius, išauga nuo 1 iki 5 jauniklių. Naminė pelėda labai plėšri. Jos maisto racioną sudaro įvairūs žvėreliai: žiurkės, pelės, kirstukai, voverės, kiškiai, šermuonėliai, kurmiai, iš paukščių – varnos, kovai, kėkštai ir stambūs vabalai – karkvabalai. Tai sėslus paukštis, pavieniui pastebimas traukimo laikotarpiu. Naminė pelėda yra globotinas paukštis. Tinkamose vietose jai keliami inkilai, kurių landa – 13 cm.

Balinė pelėda (*Asio flammeus*) yra mažojo apuoko dydžio, su trumpomis ausytėmis, akys geltonos, kojas dengia baltos plunksnos. Tai daugiausia atviro kraštovaizdžio paukštis: gyvena apleistose, plačiose, krūmais apaugusiose pievose, aukštapelkėse, išekspluatuotuose durpynuose, paežerėse. Patinas ūbauja trumpai ūkčiodamas: „uhuhuh“ ar „bububub“. Patelės balsas panašus į švokštimą „chi-i-ief“. Tai retai perintis paukštis. Klaipėdos krašte aptiktas perintis Nemuno deltoje. Kasmet gali perėti 10–15 porų. Lizdą suka ant kupsto, po žolės kuokštu ar krūmu. Jame padeda 3–8 baltus kiaušinius. Minta peliniais graužikais, rečiau – paukšteliais, varlėmis ar vabzdžiais. Tai artimas migrantas, iš Lietuvos keliaujantis žiemoti į Vidurio Europą. Traukia per Kuršių neriją ir Ventės ragą spalio–lapkričio mėnesiais. Švelnesnę žiemą lieka žiemoti. Balinė pelėda įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

Mūsų krašte ir Klaipėdos rajone labai reta **liepsnotoji pelėda** (*Tyto alba*). Ją galima pamatyti urbanizuotose vietovėse: gyvenvietėse, kaimuose ir miestuose. Ši pelėda turi ilgus sparnus ir kojas, veidas pailgas, šviesus, kūno apačia gelsvai oranžinė, viršus – pilkai melšvas. Per tuoktuves leidžia švokščiamus garsus „kš-šr-re-e-eh“. Lietuva yra šiauriniame šios rūšies paplitimo arealo pakraštyje. Šaltomis žiemomis dalis šių pelėdų žūva iš bado ir nuo šalčio.

Strazdai (*Turdus*)

Mūsų miestų, miestelių, sodybų želdiniuose ir parkuose, įvairaus tipo miškuose nuo ankstyvo pavasario ir vasarą skamba strazdų giesmės. Mūsų krašte gyvena, praskrenda migruodamos ir žiemoja septynios strazdų rūšys. Didžiausias jų – **amalinis strazdas** (*Turdus viscivorus*), toliau pagal dydį rūšys išsidėsto taip: **juodasis** (*T. merula*), **smilginis** (*T. pilaris*), **baltagurklis** (*T. torquatus*), **giesmininkas** (*T. philomelos*), **baltabruvis** (*T. iliacus*) ir **vandeninis** (*Cinclus cinclus*). Daugelio jų kūno apačia šviesi, išmarginta tamsesnių taškelių ar ruoželių – „strazdanų“. Kai paukštis skrenda, matyti jo pasparnės: amalinio strazdo jos baltos, giesmininko – rusvos, baltabruvio – ryškiai rudos. Amalinis strazdas labiau mėgsta šviesius pajūrio ir Kuršių nerijos pušynus. Giesmė – gana malonūs švilpčiojimai, kiek panašūs į juodojo strazdo. Traukimo į kitus kraštus laikotarpiu šios rūšies strazdų galima pamatyti laukuose, gyvenvietėse, pavieniai lieka žiemoti mūsų krašte.

Strazdas giesmininkas – viena gausiausių ir plačiai paplitusių mūsų krašte rūšių. Gyvena įvairiuose miškuose, ypač eglių jaunuolynuose ir drėgnuose medynuose. Gana įprasta jį matyti pajūrio kopų pušynėliuose ir visame Klaipėdos krašte. Lizdo vidus išklotas kietoka, seilėmis sulipdyta sutrūnijusios medienos plėvele. Tai ryškus rūšies atpažinimo požymis. Padeda 4–5 ryškiai mėlynus kiaušinius. Šį strazdą taip pat nesunku atskirti iš garsių, melodingų, švilpiamų garsų, kartojamų kelis kartus: „tiri tiri tiri...tretretre...vyt vyt...“

Baltabruvis strazdas yra rečiausias iš mūsų krašte perinčių strazdų. Gyvena šlapiuose lapuočių ar mišriuose miškuose, dažnai – ežerų ar upių pakrantėse. Traukimo laikotarpiu aptinkamas pamiškėse, laukuose, pievose, gyvenvietėse. Klaipėdos krašte dažnesnis Nemuno deltoje. Pavasarį gana įprasta šiuos paukščius matyti pajūryje, kai grįždami į tėvynę gausūs jų būriai apsistoja pamiškėse ir parkuose. Tuomet jie chorų gieda melodingą giesmelę, panašią į „ty tiri riri riu riu rit“. 2015 m. balandžio viduryje jų būrys (apie 30 paukščių) pastebėtas Jakų parke.

Juodųjų strazdų yra daugiausia iš visų mūsų krašte gyvenančių strazdų (12 pav.). Nors jų gausos svyravimams įtakos turi šaltos ar šiltos žiemos, jų skaičius lizdavietėse pastaraisiais dešimtmečiais beveik nesikeitė. Patinas juodas, geltonu snapu ir palyginti ilga uodega. Rinkdamas sliokus pievutėse visada šokinėja ir niekada nežingsniuoja kaip trumpauodegis varnėnas. Jaunų patinų snapas tamsus. Patelės tamsiai rudos, šviesesne krūtine ir gelsvu snapu. Pavasarį pradeda giedoti jau nuo vasario vidurio, paprastai valandą ar dvi prieš saulės patekėjimą. Jų giesmė nesudėtinga, skambi, tarsi fleitos melodija. Atskirų giesmės garsų nekartoja, kaip daro giesmininkas. Giesmė kiek aptyla vidurdienį, tačiau vėl suskamba leidžiantis saulei ir po laidos. Sunerimęs

12 pav. Juodasis strazdas. 2015 m.
A. Petraičio nuotr.

juodasis strazdas klykia kiek šaižoku balsu „plyii-plyii“. Šie strazdai dažniausiai išikuria mišriuose miškuose, lizdą suka eglaitėse. Pastaraisiais dešimtmečiais pajūrio miestuose – Klaipėdoje, Kretingoje ir Palangoje – susiformavo pusiau sėslios, prisitaikiusios gyventi urbanizuotose teritorijose populiacijos. Jos išikuria gyvenviečių ir miestų soduose, parkuose.

Šios rūšies strazdai perėti pradeda gana anksti: lizdus suka balandžio pirmoje pusėje, o kiaušinius deda balandžio trečiąją dešimtadienį. Dažniausiai padeda 4–5 (3–6) žalsvus kiaušinius su rudomis dėmelėmis. Patelė juos peri 13–14 dienų, o išsiritę jaunikliai po tiek pat dienų jau palieka lizdą. Ant-rają dėti peri antroje gegužės pusėje, išveda 2–3 vadas. Nemažai jų lizdų sunaikina plėšrūnai – varniniai paukščiai ir žinduoliai. Maitinasi purioje žemėje rankiodami sliokus, sraigės, šliužus, vabzdžius ir jų vikšrus, rudenį ir žiemą lesa soduose serbentus, vyšnias, šalteksnio ir šermukšnio uogas, obuolius.

Labai panašus į juodąjį yra baltagurklis strazdas. Nuo juodojo jis skiriasi tik balta pūsmėnuli formos dėme pagurklyje. Pavienius išskrendančius paukščius galima pamatyti pajūryje rudenį. Mūsų strazdai žiemoja Vidurio ir Pietų Europoje. Dalis vietinės populiacijos narių, ypač seni paukščiai, lieka žiemoti.

Smilginis strazdas yra juodojo strazdo dydžio. Nuo kitų strazdų jis skiriasi savo margumu: jo galva ir antuodegis pilki, nugara ruda, krūtinė ir šonai rusvai gelsvi su tamsiomis dėmelėmis (13 pav.). Peri alksniais ir gluosniais apaugusiose upių pakrantėse, nedideliuose laukų pušynėliuose, juodalksnyuose, miestų parkuose, rečiau – soduose, kapinėse, pamiškėse. Vis gausiau jie apsigyvena kultūrinio kraštovaizdžio sąlygomis. Lizdus suka dažniausiai pušyse, tuopose, alksniuose, eglėse, liepose, ievose, rečiau – obelyse, kriaušėse, uosiuose, ažuoluose, blindėse, lazdynuose. Kiaušinius deda nuo balandžio vidurio. Dėti sudaro 4–6, rečiau 3–8 žalsvi su rudomis dėmelėmis kiaušiniai. Gegužės viduryje dalis jauniklių palieka lizdą. Įdomu, jog smilginiai strazdai peri įvairaus dydžio kolonijomis (net apie 100 porų). Jie labai agresyviai gina savo lizdus nuo pagrindinių priešų – varnų ir kėkštų, dėl to jų kolonijose noriai išikuria kiti smulkūs žvirbliniai paukščiai.

Šie paukščiai – artimi migrantai, traukia dieną ir naktį. Būriuojasi jau rugpjūčio mėnesį, tačiau gausiausiai migruoja rugsėjo antroje pusėje–spalio mėnesį. Dažnai gausūs jų būriai traukia pajūriu vėlyvą rudenį ir žiemą. Tuomet jie apsisotija soduose ir lesa nesurinktus vaisius ir krituolius, gudobelų, šermukšnių ir kitas uogas. Tai atspariausia šalčiams strazdų rūšis. Žiemoja pietinėse arealo dalyse, Viduržemio jūros kraštuose.

13 pav. Smilginis strazdas. 2015 m.

A. Petraičio nuotr.

Nepaprastai įdomus praskrendantis ir mūsų krašte prie neužšalančių miško upelių ir upių žiemojantis vandeninis strazdas. Jis varnėno dydžio, tamsiai rudas, su ryškiai balta krūtine. Puikiai nardo ir vandens gyvūnus renka bėgiodamas upelio dugnu. Pastebėtas Akmenos upėje prie Kretingos užtvankos, Palangos parko tvenkiniuose. Atskrenda pas mus lapkričio pabaigoje ar gruodžio mėnesį.

Po dvi ar tris juodųjų ir smilginių strazdų poras peri Sendvario bei Jakų parkuose.

Atviro kraštovaizdžio paukščiai

Dirvinis vieversys (*Alauda arvensis*) yra tipiškas žvirblinių būrio paukštis, pastebimas dirbamuose laukuose, pievose. Peri aukštapelkėse, Kuršių nerijoje, Klaipėdos krašte šios rūšies vieversių yra daugiausia. Tai pirmieji ankstyvieji pavasario šaukliai: jie parskrenda net vasario viduryje ar trečiąjį dešimtadienį. Maloni ausiai jų giesmelė skamba dar prieš saulėtekį iki vėlyvo vakaro. Kiaušinius (3–6) deda balandžio pabaigoje–gegužės pradžioje į gilią duobutę, po žolių kuokštelius. Išveda dvi vadas. Nemažai lizdų žūva dėl žmogaus ūkinės veiklos, juos naikina ir natūralūs priešai. Šis paukštis – tikrasis artimas migrantas, skrenda dieną ir naktį. Pajūriu gausiausiai traukia kovo pabaigoje, o rudenį – rugsėjo antroje pusėje. Žiemoja Vidurio, Vakarų, Pietų Europoje, Afrikoje. Sendvario valsčiuje tai įprastas perintis paukštis. Jo giesmelės skamba natūraliose žemaugėse ar aukštaugėse pievose, prie Slengių, Mazūriškių gyvenviečių ir karjerų pakraščiuose.

Kiek vėliau už dirvinį parskrenda **ligutė**, arba **miškinis vieversys** (*Lullula arborea*). Patino skardus „liuliuliu“ skamba pajūrio pušynėliuose, pamiškėse.

Šlapesnėse pievose, ganyklose ir kitose panašiose vietose įprasta matyti **pievinį kalviuką** (*Anthus pratensis*). Per tuoktuves patinėlis, skrisdamas virš pievos ar tupėdamas ant krūmo ar medelio viršūnėje, cipsi: „sipsipsip“. Dėtį sudaro 4–6 pilkšvi su rudomis dėmelėmis kiaušiniai. Peri apie 13 dienų. Per metus išveda dvi vadas – dažniausiai gegužės pabaigoje ir liepos mėnesį. Tai tikrasis tolimas migrantas, žiemoja Viduržemio jūros rajone. Šį paukštį galima aptikti Slengių, Mazūriškių natūraliose pievose, karjerų pakraščiuose.

Baltoji kielė (*Motacilla alba*) – tipiška kultūrinio kraštovaizdžio rūšis. Paprastai peri gyvenvietėse, rečiau – didesniuose miestuose. Pajūryje gana dažna. Mėgsta ganyklas, pievas, arimus, vandenių pakrantes. Pavasarį parskrenda kovo pabaigoje. Lizdus suka namų, sandėlių pastogėse, palėpėse, malkų krūvose. Padedą 5–6 baltus taškuotus kiaušinius. Minta vabzdžiais, vabalais, vikšrais, sliekais.

Vandens telkinių pakrantėse, drėgnesnėse pievose gyvena **geltonoji kielė** (*Motacilla flava*). Mėgsta laikytis ir peri geltonai žydinčių augalų priedangoje. Tai puošnus vabzdžialesys paukštis.

Praeito šimtmečio devintajame dešimtmetyje pas mus pradėjo perėti **geltongalvė kielė** (*Motacilla citreola*). Rasta perinti Žuvinto rezervato apylinkėse, Nemuno deltos užliejamose, viksvinėse pievose. Įrašyta į Raudonąją knygą.

Pievose ir ganyklose, kur auga aukštesni žoliniai augalai ar pavieniai krūmokšniai, gyvena **paprastoji kiauliukė** (*Saxicola rubetra*). Tai nedidukas, rusvai juosvas paukštis su ryškiai baltu antakiu ir rausva krūtinėle. Patinėlis, tupėdamas ant aukšto žolės stiebo ar krūmokšnio viršūnės, pievose, pagrioviuose, pakelėse,

ganyklose dažniausiai gieda nesudėtingą giesmelę čeksėdamas „fjut tek, fjut tek tek... circirly“.

Mūsų gyvenvietėse, miestuose neretos dvi **raudonuodegės** – **paprastoji** (*Phoenicurus phoenicurus*) ir **dūminė** (*Phoenicurus ochruros*). Pirmosios rūšies patinėlio skruostai ir pagurklis juodi, kakta balta, krūtinėlė ryškiai raudona. Antrosios rūšies patinėlis pilkai juodas, uodega rausva, patelės pilkšvesnės. Skirtingos ir jų giesmelės. Dūminės raudonuodegės balsas aštresnis, leidžia švokščiančius garsus „tšššrrrrrriririt“. Paprastosios raudonuodegės giesmelė švelnesnė, trumpa, švilpiamų tonų. Dūminė Lietuvoje pasirodė tik po Antrojo pasaulinio karo, atsiradus tinkamų perėjimo vietų – sugriautų ir apleistų pastatų. Vėliau išplito visame krašte, peri įvairiausių gyvenviečių fermose, sandėliuose. Ypač mėgsta mūrinius pastatus ir naujas statybvietais. Paprastoji raudonuodegė labiau mėgsta pušynus ar mišrius miškus, noriai išikuria miestų ir gyvenviečių želdynuose, parkuose. Mėgsta perėti medžių uoksuose ir inkiluose.

Panašiam biotope – miestų pakraščiuose, gyvenvietėse, akmenų krūvose, medienos sandėliuose – gyvena **kūltupis** (*Oenanthe oenanthe*). Patinėlio kūno viršus šviesiai pilkas, sparnai juodi, kakta balta, šviesus antakis, prie akių – juodas dryžis. Giesmė panaši į kiauliukės: „tek tek vi-it...lirly“.

Dažnai pajūrio zonoje peri ir žiemoja **geltonoji starta** (*Emberiza citrinella*). Nesunku ją pažinti iš geltonos spalvos ir rudo antuodegio. Geltongalvis patinėlis, tupėdamas medyje ar ant elektros laidų, gieda nesudėtingą giesmelę „srisrisrisy-y-y-y“. Peri pakelėse, pievų, pagriovių krūmynuose, gyvenviečių želdiniuose, soduose, eglių jaunuolynuose. Galima pamatyti ištisus metus, žiemą būriuojasi prie įvairaus tipo gyvenviečių.

Mūsų krašto egzotiniai paukščiai

Tai nepaprasto grožio ryškiaspalviai atogrąžų paukščiai: žalvarnis, kukutis, tulžys, bitininkas ir volungė.

Žalvarnis (*Coracias garrulus*) yra kuosos dydžio, puošnus, ryškios žalios ir mėlynos spalvų paukštis. „Žalesnis už žalius lapus ten klykavo žalvarnis“, – rašė Salomėja Nėris, sužavėta nepaprasto šio paukščio grožio. T. Ivanauskas (1959) nurodė, kad žalvarnių Lietuvoje ne taip jau retai pasitaiko, bet nėra ir labai daug. Pastaraisiais dešimtmečiais jų pastebimai mažėja. Dažniau šį paukštį galima pamatyti Pietų ir Rytų Lietuvoje, pajūrio krašte jis retas. Peri įvairių miškų, senų medžių uoksuose, upių slėniuose, kur išlikę senų ažuolų, girių kirtaviečių pakraščiuose, šviesiuose ir senuose pušynuose, išikuria parkuose, soduose. Per tuoktuves labai triukšmingi, daug skraido, vartosi ore, kreksi „kra-kra“, giksi, šnypščia. Dažnai tupi ant elektros laidų, stulpų, sausų medžių viršūnių. Laikosi pavienėmis poromis dažnai keletą metų toje pačioje lizdavietėje. Peri senų medžių išpuvusiuose ar meletų iškaluose uoksuose, drevėse, noriai apsigyvena paprastuose, iš lentų sukaltuose inkiluose. Birželį patelė padeda 3–4 baltus kiaušinius, jaunikliai išsiriti birželio pabaigoje–liepos pradžioje (po 18–19 dienų). Daug kiaušinių žūva, todėl išperima tik apie 52 % jauniklių. Sėkmingai išsiriti ir lizde išauga 2–4 jaunikliai. Šie paukščiai lesa įvairiausius vabalus, sugauna varlių, driežiukų, pelėnų, kirstukų. Nesuvirškintas maisto atliekas atryja kaip išvamas. Žalvarniai parskrenda gegužės

mėnesį – pavieniui ar poromis, išskrenda rugpjūčio pabaigoje–rugsėjo mėnesį ir keliauja į tolimas žiemavietes – Pietų ir Rytų Afrikos atogrąžas.

Kukutis (*Upupa epops*) yra maždaug kuosos dydžio, rudai juodas ilgoku lenktu snapeliu paukštis, turintis vėduoklės pavidalo kuoduką. Klaipėdos krašte jis pasirodo gana retai. Gyvena atvirose vietose: laukuose, pakelėse augančiuose senuose medžiuose, sodybose, įsikuria gyvenviečių pakraščiuose šalia pievų, kartais – didelėse miškų kirtavietėse, pajūrio kopų želdiniuose. Giesmelė – paprastas, švelnus „up-up-up“. Peri įvairių senų lapuočių ar pušų išpuvusiose drevėse, genių iškaltuose uoksuose, malkų ar rąstų rietuvėse, varnėnų inkiluose (anga 6–7 cm). Gūžtoje būna 6–8 gelsvai rusvi kiaušiniai, perima apie 17 dienų. Jaunikliai išsirta gegužės antroje pusėje–birželio pradžioje. Nemažai jauniklių žūva: iš 7–8 išsirtusių užauga tik 2–4. Pagrindinis maistas – įvairūs vabalai ir jų lervos. Juos paukštis renka ilgu snapu ganyklose, pievose, arimuose. Kukutis – globojamas ir saugomas paukštis.

Bitininkas (*Merops apiaster*) yra ryškiaspalvis – geltonos, rudos, mėlynos, žalsvos spalvų, varnėno dydžio, ilgasnapis, su dviem ilgesnėmis uodegos plunksnomis paukštis. Lietuvoje retai peri, retkarčiais užsuka į mūsų kraštą. Aptiktas Šilutės bei Klaipėdos rajonuose. 2015 m. pavasarį, gegužės 11 d., 13 paukščių būrelis pastebėtas Ventės rage. Skrisdami šaukia „priurr“ ar „kriu-kriu“. Gyvena mažesnėmis ar didesnėmis kolonijomis, kaip urvinės kregždės išsirausdami 1–1,5 m ilgio urvelius stačiuose krantuose. Urvelio gale įrengtame lizde padeda 5–6 baltus kiaušinius. Bitininkai – vabzdžialesiai paukščiai. Žiemoja Afrikos atogrąžose.

Tulžys (*Alcedo atthis*) yra perinti, traukianti, žiemojanti rūšis. Tai kiek didesnis už žvirblį, ryškiaspalvis, ilgasnapis, raudonkojis paukštis. Galva ir visas kūno viršus ryškiai žaliai mėlyni, o apačia – ryškiai ruda. Peri prie upių ar ežerų stačiais, yrančiais krantais, apaugusiais medžiais ar krūmais su nusvirusiomis šakomis, ant kurių tupėdami šie paukščiai tyko grobio – smulkių žuvų. Tyliai tupėdamas ant šakos, pamatęs žuvelę, tulžys puola žemyn, net panerdamas trumpam po vandeniu. Rudenį (rugpjūčio–spalio mėn.) tulžiai lanko daugelio vandens telkinių pakrantes, paežeres, pajūri. Žiemą šių paukščių galima pamatyti ir prie miestų, neužšalusių vandens telkinių, nedidelių šaltiniųuotų upelių. Paprastai laikosi prie vandens, čia gaudo grobį, pakrantėse kasa urvelius, kuriuose krauna lizdą ir peri. Urvelius rausia trumpomis kojomis. Urvelio gylis – nuo pusės iki dviejų metrų. Jo gale, lizdo kameroje, tulžio patelė padeda 4–8 baltus kiaušinius. Peri daugiausia patelė apie 20 dienų. Išveda 2–3 vadas. Minta smulkiomis žuvytėmis (dyglėmis, rainėmis, grūžliais), varliagyviais, vabzdžiais ir jų lervomis. Dažniausiai laikosi pavieniui ar poromis. Vasarą ir žiemą aktyviai saugo savo teritoriją nuo gentainių. Kaip ir kiti mūsų egzotiniai paukščiai, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą.

Gegutė (*Cuculus canorus*) yra paukštvanagio dydžio ir panašios išvaizdos paukštis. Skiriasi tik smailiais sparnais ir baltai dėmėta uodega. Patino kūno viršus, galva ir krūtinė pilki, nedryžuoti, apačia – balta, skersai dryžuota tamsiomis juostomis. Patelės būna dviejų spalvų: pilkos, kaip patinai, ir rudos, su ištiesai dryžuota kūno apačia. Gegučių galima aptikti visur, kur tik peri smulkūs giesmininkai: tamsiuose eglynuose, lapuočių giriose, šiluose, aukštais medžiais apaugusiose sodybose, ežerų ir upių pakrantėse. Tupėdami medžių viršūnėse,

kukuoja tik patinai, kartais jie tyliai sukvaksi. Patelės leidžia į kvatojimą panašius garsus. Lietuvoje tai vienintelė rūšis, kuriai būdingas lizdinis parazitizmas: kiaušinius perėti ir jauniklius auginti gegutės patiki smulkiems giesmininkams: kielėms, kikiliams, kiauliukėms, pečialindoms, o dažniausiai – liepsnelėms ir raudonuodegėms. Paprastai savo padėtą kiaušinių gegutė snape nuneša į pasirinktą nebaigtą ar vos pradėtą perėti giesmininko gūžtą, o iš jo paima vieną šeimininko kiaušinių. Nuostabiausia, jog šeimininkai šios apgaulės nepastebi, nes svetimas kiaušinis beveik tokio pat dydžio ir spalvos. Nedidelius, žalsvus ar melsvus su rusvais taškučiais kiaušinius gegutės deda nuo gegužės vidurio iki liepos pradžios. Po 12 dienų išsiritęs visiškai plikas ir aklas gegužiukas antrą ar trečią dieną iš gūžtos vieną po kito išmeta to lizdo šeimininko jauniklius ar kiaušinius. Neša juos po vieną ant nugaros prilaikydamas sparneliais. Remdamasis kakta, jis atbulas ropoja aukštyn. Pasiekęs lizdo kraštą atsilošia ir nusviedžia naštą. Po penkių dienų gegužiukas praregi, o 21 dienos jau plunksnuotas jauniklis palieka lizdą. Dar apie mėnesį jį maitina rūpestingi globėjai. Lesa įvairius vikšrus, vabalus, žiogus. Noriai ryja plaukuotus vikšrus, kurių nemėgsta kiti sparnuočiai. Tai tikrasis tolimas migrantas, traukia pavieniui, naktimis. Parskrenda į mūsų kraštą balandžio pabaigoje–gegužės pradžioje, kiek vėliau – į pajūri, išskrenda iki rugsėjo vidurio. Žiemoja Pietų Afrikoje ir Pietryčių Azijoje.

Volungė (*Oriolus oriolus*) kiek didesnė už varnėną. Patinas šviesiai geltonas, juodais sparnais ir uodega. Patelės kūno viršus žalsvas, antuodegis geltonas, apačia pilkšva. Jaunikliai panašūs į patelę. Gyvena lapuočių ir mišriuose miškuose, senuose soduose, kapinėse, paupių želdiniuose, rečiau – miestų želdiniuose. Mėgsta nedidelius miškelius prie vandens telkinių, pievų ir laukų. Volungės yra monogamai, gyvena poromis. Tik parskridę į lizdavietes gegužės pirmąją ar antrąją dešimtadienį patinai pradeda čiulbėti: gražų, stiprų aukštų tonų švilpimą pakeičia šaižus balsas. Pusrutulio formos lizdus suka iš viksvų, varpinių žolių stiebų, beržo tošies, samanų įvairiuose lapuočiuose medžiuose, paprastai šoninės šakos viršūnėje. Vidų iškloja plaukais, plunksnomis. Gegužės antroje–birželio pirmoje pusėje padeda 4 (3–5) baltus, juodai ir rudai išmargintus kiaušinius. Patelė peri apie 15 dienų. Apie dvi savaites jauniklius lizde įvairiais vabalais, musėmis, drugiais, žirgeliais, žiogais maitina abu tėvai. Vasarą volungės lesa uogas. Volungę galima išgirsti nedideliuose mišriuose šiluose, kur daugiausia beržų ir alksnių. Šie paukščiai išskrenda iki rugsėjo vidurio, žiemoja Afrikoje. Tai puošnūs globotini paukščiai.

Visos mūsų krašte aptiktos egzotinių paukščių rūšys yra kilusios iš atogrąžų zonos. Vasarą jos praleidžia mūsų krašte, o rudenio pabaigoje grįžta į tolimus šiltuosius kraštus.

Kaip rodo apklausos duomenys, Sudmantų, Šimkų, Baukštinkų gyventojai džiaugiasi, kad į sodybas kiekvieną pavasarį sugrįžta varnėnai, ant laidų ūbauja šalia esančiame parke išsikūrę karveliai. Į svečius užklysta lakštingala, kurapkos, šarkos, varnos, juodasis strazdas, zylės, o jau žvirblių čirškesys krūmuose ištisis metus! Jų keliamo triukšmo simfonija ir maloni, ir kaimyniška, ir vis dėlto labai vargina. Tokie maži padarėliai, o pridaro aibes išdaigų: pro menkiausią plyšelį traukia iš po vėjalenčių apšiltinimo vatą, polistirolą, suka ten lizdus ir sėkmingai didina simfonijos atlikėjų skaičių. Miškelyje šalia Sudmantų gyvenvietės yra vienas

gandralizdis, į kurių sugrįžtančių gandrų laukiama kiekvieną pavasarį. Gyventojų namų pastogėse dažnai išikuria langinės kregždės, jos sulipdo nuo 1 iki 11 lizdų. Gyventojai pastebi, kad lizde būna apie 5 jauniklius.

Vienas gyventojas sakė, kad vieną ankstų žiemos rytą eglyne prie Martinų kaimo jam teko pastebėti net keletą pelėdų: gal kokios keturios sukinėjosi vienoje vietoje ir ieškojo, ką suvalgyti pusryčiams. Kai kurie gyventojai teigė, kad jų sodybose peri naminė pelėda ir žiemoja mažasis apuokas.

Žmonės taip pat pasakojo, kad kurapkos yra nuolatiniai sodybos gyventojai (dvi šeimynos po 10–12 narių).

Eketės upės paukščiai

2015 m. gegužės 19, 20 ir 25 d., paukščių perėjimo sezono metu, atlikome vandens ir sausumos paukščių apskaitą Eketės upėje ir jos krantuose augančiuose medynuose. Eidami apie 15 km maršrutu paukščių rūšinę įvairovę ir gausumą nustatėme pagal patinėlių giesmes ir kitus jų skleidžiamus signalus.

Nustatyta 61 paukščių rūšis, priklausanti 10 būrių: vandens paukščių – 45 ir sausumos sparnuočių – 46 individai. Aptikta 10 vandens paukščių rūšių ir 51 sausumos paukščių rūšies atstovų (93 % bendro rūšių skaičiaus), priklausančių 5 būriams. Daugiausia rūšių priklauso žvirblinių paukščių būriui, kuri sudaro plačiai paplitę miško ekosistemos paukščiai – giesmininkai. Žąsinių būrio atstovų nustatytos 5 rūšys. Eketės upėje aptiktas jau apleistas gulbės nebylės lizdas, o netoliese laikėsi jų pora. Antroji jų pora pastebėta Eketės tvenkinyje. Įdomiausias radinys – gulbės giesmininkės. Jų pora trimituodama traukė virš upės tvenkinio link. Pastebėjusios gulbes nebyles, jos nusileido netoliese, platesnėje upės atkarpoje. Kurį laiką girksėdamos ramiai plaukiojo upėje, tačiau pasirodžius žvejui porėlė pakilo ir patraukė savo keliu. Greičiausiai jos ieškojo tinkamos vietos lizdui krauti.

Iš ančių daugiausia buvo didžiųjų ančių (iš viso 22), jos laikėsi pavienėmis porėlėmis. Aptikta po 1–4 žaliagalvius gaigalus. Prie didžiųjų ančių laikėsi dryžgalvės kryklės patinėlis. Svarbus radinys upėje, netoli Radailių tilto, – didžiojo dančiasnapio patinas. Pavienės jų poros greičiausiai peri upės pakrantėse, gausiai augančių senų lapuočių drevėse. Šioje žuvingoje upėje neretai galima pamatyti pilkųjų garnių: pavienės jų poros gali čia ne tik maitintis, bet ir perėti. Pažuvauti ir pavarliauti Eketės tvenkinio pakraščiuose lankosi pavieniai baltieji gandrai. Prie Eketės upės ir tvenkinio pavieniui ar grupelėmis atskrenda pasimaitinti rudagalviai kirai. Eketės tvenkinyje pastebėta pora ausuotųjų kraugų. Pavienės pempijų poros peri aplinkiniuose plačiuose dirvonuose.

Iš sausumos paukščių paminėtini du vanaginių būrio atstovai: paprastasis suopis ir paukštvanagis. Pavienės jų poros peri Eketės pakraščiuose medynuose ir nedideliuose laukų miškeliuose. Viena iš foninių miško gyventojų rūšių yra karvelis keršulis (24 vnt.). Pavienės jų poros pastebėtos Radailių gyvenvietėje ir Eketės upės lapuočiuose. Įdomu, jog tokiu vėlyvu laiku (gegužės pabaigoje) šių balandžių būrelis (14 individų) laikėsi šalia upės esančiuose žemės ūkio naudmenų plotuose. Kurapkų porėlės gyvena šalia upės esančių sodybų sodų ir pievų pakraščiuose. Čia maitinasi pavieniai čiurliai. Eketės pakraščiuose želdynuose gana gausu nuostabių egzotinių atogrąžų paukščių – gegučių. Lapuočių tankmės skamba

nuo mielo ir monotoniško patinėlių „ku-kū, ku-kū“. Girdėjome net 16 kukuojančių patinėlių. Patelės dės kiaušinėlius į gausių girios giesmininkų lizdelius. Jie išperės, išmaitins ir užaugins savo naujuosius keliskart stambesnius įnamius kaip nuosavus vaikus. Neįtikėtina gegutės gudrybė! Dar viena atogrąžų rūšis yra geltonsnapė volungė: lapuočių tankmėse švilpavo du patinėliai. Gegutės ir volungės yra dideli slapukai: gali klausytis į valias jų balsų už kelių ar keliolikos metrų esančioje lapuočių tankmėje, bet kad ir kiek besistengtum – nepamatysi. Šie paukščiai yra ryškiaspalviai, todėl giedodami atviroje vietoje jie greitai taptų sparnuoto plėšrūno aukomis. Jie ir pasirodo mūsų krašte gegužės antroje pusėje, paprastai jau sulapojus lapuočiams.

14 pav. Paprastoji medšarkė.
2015 m. A. Petraičio nuotr.

Iš sausumos sparnuočių daugiausia rūšių (44) priklauso žvirbinių paukščių būriui. Dauguma jų gyvena Eketės upės pakrantėse augančiuose brandžiuose lapuočiuose: klevuose, uosiuose, beržuose, ažuoluose, žilvičiuose, ievose, lazdynuose, gudobelėse, laukinėse obelyse. O kokia įvairiausiomis spalvomis žydinčių žolynų įvairovė! Šiame miško biotope gyvena 6 strazdinių šeimos rūšys. Dominantinės rūšys yra juodasis strazdas (20 porų), nuostabioji lakštingala (9 poros) ir čeksinti kiauiliukė (6 poros). Smilginių strazdų, paprastųjų ir dūminių raudonuodegių gyvena tik pavienės poros. Šis miško ir krūmynų biotopas tinkamas devynbalsinių šeimos paukšteliams: aptiktos 5 devynbalsių ir 3 pečialindų rūšys. Tarp devynbalsių dominavo rudoji (16 porų) ir skardžiabalsė juodagalvė (20 porų). Mažiau gyvena sodinių (5 poros), pilkųjų (4 poros), raibųjų (2 poros) devynbalsių ir karklinių nendrinukių (4 poros). Būdingos šiam biotopui miško sparnuočių rūšys yra ankstyvoji (5 poros) ir pilkoji (13 porų), retesnė – žalioji (3 poros) pečialindos. Atviresnių natūralių pievų, ievų ir berželių tankmėse neretai aptinkama **paprastoji medšarkė** (*Lanus collurio*) (14 pav.). Patinėliai mėgsta giedoti ievų krūmokšnių viršūnėse arba ant elektros laidų. Jų lizdelis rastas ievos krūme apie 0,5 m nuo žemės.

Šiame biotope gyvena gana gausios 4 kikelinių šeimos rūšys. Kaip ir kituose mūsų krašto miškuose, gausiausia foninė rūšis yra paprastasis kikelis (33 poros). Įprasta matyti, ypač arčiau gyvenviečių, paprastuosius čivylis (8 poros) ir margaspalvius dagilius. Miško pakraščiuose ir palaukėse, pakelių želdynuose gyvena geltonoji starta (10 porų). Eketės pakraščiu ir aplinkinėse miško salose peri varniniai paukščiai: gudruoliai krankliai (5 poros), apskrios varnos (3 poros), tarškālės šarkos. Jie susiranda įvairiausio maisto tiek natūralioje gamtoje, tiek ir gyvenvietėse. Kovų būreliai (apie 30) maitinasi tarp Eketės upės bei tvenkinio ir Trušelių, Mazūriškių, Slengių gyvenviečių plytinčiose žemės ūkio naudmenų platybėse. Atskrenda jie iš Klaipėdos mieste įsikūrusių kovų kolonijos. Čia gyvena bukučiai, margasparnė ir pilkoji musinukės, didžioji zylė, tošinukės, raudongalvė sniegėna. Varnėnai – įprasti gyvenviečių, sodybų soduose iškeltų inkilų gyventojai. Gausu čia ir naminių žvirblių. Mazūriškių ir Slengių žvyro karjerų pakraščiu nendrynuose kreksėjo gausybė didžiųjų krakšlių.

Vienas akylas gamtos mylėtojas labai išsamiai aprašė paukščius, pastebėtus greta gyvenvietės esančioje teritorijoje. Jo tvirtinimu, Eketės tvenkinyje peri ir laukiai, ežerinės nendrinukės, o pievose, krūmynuose matė vieversių, ligučių, baltųjų kielių, mėlynujų zylių, kėkštų. Perėjimo sezonu jis pastebėjo nendrinę ir pievinę linges, sketsakalį, pelėsakalį, upinį kirliką, perkūno oželį, slanką, didžiąją kuolingą, sidabrinį kirą, upinę žuvėdrą, gražiagalvę, didįjį margąjį genį, juodąją meletą, karetaite, liepsnelę, nykštuką, sviliką, migracijos metu Eketės tvenkinyje matė rudagalvę antį, kuoduotąją antį, klykuolę, kormoraną, o sausumoje – svirbelį ir pilkąją zylę.

Paukščių apsaugos ir gausinimo būdai

Išsaugoti ir gausinti naudingus ir retus mūsų krašto paukščius padeda dirbtinės lizdavietės. Joms pagaminti nereikia didelių laiko, darbo ar medžiagų sąnaudų. Tam reikia tik supratimo, noro ir tam tikrų žinių. Tinka įvairiausių medienos atliekos: lentos, kelmai, papuvę rąsteliai ir kt. Mūsų klimato sąlygomis sparnuočiams tinkamiausi lentiniai ir uksiniai inkilai. Pastaruosiuose mieliau apsigyvena baikštesnės rūšys: pelėdos, žalvarniai, kukučiai, klykuolės ir kt. Daugelyje Europos šalių plačiai paplito patvaresni cemento ir pjuvenų inkilai.

Lentiniams inkilams gaminti tinkamos 1,5–2,5 cm storio sausos lentos. Stogelį ir dugną geriau daryti iš storesnės lentos, kad ilgiau laikytų. Geriau, kai stogelio kraštai platesni: išsikiša 2–3 cm į šonus ir 3–5 cm į priekį. Dugną reikia įleisti į inkilo vidų. Kad būtų galima gausesnes rūšis žieduoti ar stebėti, inkilo stogelį ar sienelę galima tvirtinti ant vyrių su kabliuku. Stogelį tikslinga negiliai prikalti trimis trumpesnėmis vinimis. Pakėlus ir pasukus tokio stogelio vieną galą, inkilą patogų išvalyti ar apžieduoti jauniklius. Nepatartina inkilų apžiūrinėti perėjimo pradžioje, kad paukšteliai nepaliktų perimos dėties. Retų rūšių nederėtų trikdyti perėjimo metu⁴¹.

Plikiuose gyvenančio išmoningo uksinių inkilų meistro Antano Zakso sodyboje didžioji zylutė perėjo medyje iškeltame odiniame bate. Obelaitėje kabėjo iš statybininko šalmo padarytas inkilas. O kiek dar prigaminta inkilėlių iš natūralių stuobrelėlių! Meistro patirtis rodo, kad uksiniams inkilams daryti tinka įvairiausių paskirties uždaros ertmės.

Tinkamiausi uksiniams inkilams lapuočių medžių (drebulės, liepos, juodalksnio, beržo ir kt.) sveiki ar su išpuvusia šerdimi rąsteliai. Juos išskobti lengviau perskėlus pusiau ar suskaldžius į keturias dalis ir sukalus. Inkilai keliami tam tikroms paukščių rūšims tinkamuose gyvenamuosiuose biotopuose: gyvenviečių želdynuose, pavieniuose medžiuose, sodybų soduose, ant namų sienų ir jų pastogėse, miškų ar miškelių pakraščiuose, laukymėse. Smulkiems paukšteliams paprastai inkilai keliami kas 50 m, vidutinio dydžio paukščiams (geniams, meletoms, žalvarniams) – kas 100–150 m, o stambiems sparnuočiams (gandrams, plėšriesiems paukščiams, antims) – pavieniai inkilai ar dirbtiniai lizdai. Mat daugumai sparnuočių reikia tam tikro dydžio perėjimo teritorijos, kad galėtų išmaitinti šeimyną, todėl jie agresyvūs savo gentainių atžvilgiu.

Išimtis – varnėnai: kelios jų poros mieliau sugyvena keliuose viename medyje ar ant daržinės sienos iškeltuose inkiluose.

⁴¹ *Paukščių biotechninės apsaugos priemonės*, sud. K. Kuoras, Vilnius, 1989.

Uoksiniuose inkiluose gyvenantiems paukščiams svarbus ir inkilo apšvietimas, ir į kurią pasaulio pusę nukreipta inkilo landa. Didžioji zylė labiau mėgsta, kad landa būtų nukreipta į vakarų ir pietvakarių pusę, mėlynoji – pietų, margasparnė musinukė – rytų ir pietryčių pusę. Patartina inkilus kelti jau rudenį. Per žiemą šviesios lentos patamsėja, be to, neretai inkiluose nakvoja žiemojantys paukšteliai.

Inkilus reikia išvalyti kartą per metus. Mat dauguma sparnuočių inkilų nevalo. Be to, jie kasmet krauna naują lizdą ant senojo. Tokiame inkile ne tik ankšta perėti, bet tėvus ir jauniklius apninka įvairiausi parazitai (erkės, blusos ir kt.), todėl rudeniop, išskridus jaunikliams, inkilus reikia išvalyti – lizdo medžiaga sudeginti, o inkilo vidų išdezinfekuoti.

Nemažai uoksinių paukščių nukenčia nuo keturkojų plėšrūnų (valkataujančių kačių, kiaunių ir kt.), todėl tikslinga po inkilais su platesne landa (pelėdoms, antims) medžio kamieną apjuosti dygliuota viela ar 0,5 m pločio skardos juosta arba iškelti inkilą ant vandenyje įkalto kuolo. Inkilai gali būti gaminami su ilgesniu prieangiu. Langinėms kregždutėms tinka pastogėje, ant namo sienos, pritvirtinta kelių landų lentynėlė.

Inkilų ir jų landų matmenys priklauso nuo paukščio dydžio. Inkilėlio aukštis: zylutėms – 18–25 cm, musinukėms – 17–20 cm, raudonuodegėms – 13–16 cm, meletoms – 40–50 cm, žalvarniams, kukučiams – 30 cm, pelėdoms – 30–50 cm. Landos skersmuo: zylėms – 3–3,4 cm, musinukėms – 3,6 cm, raudonuodegėms – 5–10 cm, meletoms – 9–12 cm, žalvarniams, kukučiams – 8–10 cm, pelėdoms – 10–15 cm. Prie vandens, salose, medžiuose ar ant kuolo vandenyje klykuolėms ir dančiasnapiams keliamų inkilų aukštis 50 cm, landa – 12 cm.

Suopiams ir pelėsakaliams nesudėtinga įrengti „žvalgybos postus“ dirbamuose laukuose, įkasus aukštesnę kartelę su skersiniu, kad paukštis galėtų atsitūpti. Čia jie išgaudo nemažai pelinių graužikų. Baltiesiems ir juodiesiems gandrams, įvairiems retesniems plėšriesiems paukščiams statomos dirbtinės lizdavietės. Tai padėjo sėkmingai atkurti Lietuvoje beveik išnykusią jūrinių erelių populiaciją. Vandens paukščiai – antys, kirai, žuvėdros, tilvikai – noriai įsikuria žvyro ir durpių karjerų dirbtinėse salose.

Žiemojantiems paukšteliams reikėtų įrengti paprastas lesyklėles, kurapkoms sunkią žiemą padės išgyventi slėptuvė-lesykla. Paukščiams lesinti tinka įvairūs, bet šviežias, nesugedęs maistas: nesūdyti lašiniai ar mėsos atliekos, įvairių augalų sėklos (saulėgrąžos, arbūzai, avižos, soros), baltos duonos ar batono trupiniai. Lašinių ar mėsos gabalėlius zylutėms galima pakabinti ant virvučių medžiuose, kad jų nenugvelbtų varniai paukščiai.

Žinduoliai

Pasaulyje esama apie 9 tūkst. paukščių ir 4,5 tūkst. žinduolių rūšių. Mūsų krašte gyvena tik 67 žvėrių rūšys, priklausančios porakanopių, plėšriųjų, kiškiažvėrių, vabzdžiaėdžių, graužikų ir šikšnosparnių būriams. Vieni jų gyvena plačiose giriose ir krūmynuose, kiti – laukuose ir pievose, tretieji – upėse, ežeruose ar jūroje.

Jau XVI–XVII a. rašytiniuose šaltiniuose nurodoma, kad lietuviai prekiaavo bebrų ir lapių kailiais, minimi miškiniai arkliai – tarpanai, stumbrai, erniai, tau-
rai, rudieji lokiai, sabalai, miškinės katės (vilpišiai). Vėlesniais laikais (XIX–XX a.)

Vilniaus universiteto zoologai savo veikaluose pateikia faktinių duomenų apie 50 mūsų krašto žinduolių. Praeitame amžiuje mūsų zoologai išsamiai ištyrė Lietuvos teriofauną (žvėrių fauną). Šie tyrimų duomenys apibendrinti veikale „Lietuvos fauna. Žinduoliai“ (1988).

Kanopiniai žvėrys

Briedis (*Alces alces*) yra stambiausias mūsų girių gyventojas. Patinas sveria apie pusę tonos, patelė – apie 400 kg. Patinų ragai platūs, sudaryti iš kamieno, mentės ir šakų, sveria apie 15 kg. Suaugę patinai pradeda mesti ragus po rujos, spalio mėnesį, o baigia gruodį. Kovo–balandžio mėnesiais pradeda augti nauji ragai, odą nuo jų žvėrys nusitrina į medžius tik rugpjūčio pabaigoje. Jauni patinai ragus nešioja net iki vasario mėnesio. Rujoja rugsėjo–spalio mėnesiais. Tuomet vakarais giria skamba nuo patinų riaumojimo ir patelių savotiško lojimo. Gegužę patelė atsiveda 1–2 (rečiau 3) briedžiukus, juos žindo apie 4 mėnesius iki rujos. Jaunikliai sveria 6–16 kg. Nuo pavasario iki rudens briedžiai gyvena drėgnuose lapuočiuose, pušų jaunuolynuose, drebulynuose, įvairiose pelkėse. Ten laikosi ir žiemą. Per parą sukaria 1–5 km, o kai migruoja – 20–30 km. Žiemą jie būriuojasi. Briedžiai – žolėdžiai žvėrys: ēda medžių, krūmų lapus ir šakutes bei ūglius, laupo jaunų medelių – pušaičių, eglaičių, drebulių – žievę. Briedžių buvo ypač pagausėję 1973–1976 ir 1980–1984 m. Tuomet jų sumedžiota eksportui nuo 2 000 iki 3 000. 1970–1990 m. kanopiniai žvėrys (briedžiai, elniai ir stirnos) sunaikino (nulaupę žievę) didelius plotus naujai pasodintų vertingų miško medžių (ąžuoliukų, uosių, eglių), todėl šių žvėrių skaičių reikia kontroliuoti.

Senovėje briedžiai buvo garbinami kaip žvėrių dievai, nes maitino žmogų. Šventuosiuose miškuose juos buvo draudžiama medžioti, jie vadinti Dievo tarnais, girių sargais. Briedžio kultas išliko iki Lietuvos krikšto. Pastaraisiais dešimtmečiais kilo nauja briedžio ir žmogaus santykių problema. Daugėjant automobilių ir didėjant jų greičiams keliuose, vis dažniau susikerta briedžių ir žmonių keliai. Tokie susidūrimai baigiasi tragiškai abiem – ir žmogui, ir briedžiui. Po automobilių ratais pakliūva ir kiti kanopiniai: šernai ir stirnos, bei kiti žvėreliai: lapės, mangutai, kiaunės, voverės, ežiai, kiškiai. Sveikintina, kad Europos Sąjungos lėšomis pagrindiniai magistraliniai keliai, einantys per miškus, aptveriami vielos tinklais. Tai gerokai sumažina šios problemos mastą.

Rudenį rujojantys briedžių patinai dažnai keliauja, atsiduria net pajūrio miestuose – Palangoje ir kituose. Palangos plažėje matytas patinas ragais išrovė karklo krūmą, šoko į jūrą ir, apiplaukęs senąjį tiltą, nuplaukė Klaipėdos link. Kaip smalsus ir patiklus žvėris, briedis lengvai tampa brakonierių grobiu.

Taurusis elnias (*Cervus elaphus*), kaip ir briedis, paplito Lietuvoje jau holoceno geologinėje epochoje, atlantinio klimato laikotarpiu (prieš 10–8 tūkst. metų). Baltijos pajūryje jų kaulų aptinkama ir mezolito bei geležies amžiaus pradžios stovyklavietėse ir piliakalniuose. Iki XVIII a. elniai buvo įprasti mūsų miškuose, tačiau jau XIX a. pirmoje pusėje išnyksta. XX a. 4–5 dešimtmetyje jie pastebėti Žagarės miškuose. Ten jie greičiausiai atklydo iš Latvijos miškų. Po Antrojo pasaulinio karo 51 elnias atvežtas iš Voronežo rezervato į Punios šilą ir kitus miškus. Elniai taip pat plito iš Lenkijos ir Karaliaučiaus. 1969–1983 m. 800 elnių

perkelta į 28 rajonus. Praeito šimtmečio pabaigoje jų skaičius jau pasiekė apie 16 tūkstančių. Labiausiai elniai mėgsta plačialapius miškus. Vasarą jų kailis rusvas, žiemą – rudas. Gyvena įvairaus dydžio bandomis, kurioms vadovauja stipriausi, gerus ragus nešiojantys patinai. Ragų reikia kovojant turnyruose su priešininkais dėl patelių. Kovodami abu priešininkai išibėgę trenkiasi vienas į kitą nepaprasta jėga, kol vienas jų pasitraukia. Literatūroje yra aprašyta atvejų, kai konkurentai taip susikimba ragais, kad nebegali atitrūkti vienas nuo kito ir žūsta. Vaineikių miške buvo sumedžiotas senas, 9–10 metų patinas (sumedžiojo A. Petraitis), kurio vienas rankos storio ragas buvo nulaužtas pusiau. Elniui ragai pradeda augti, kai jis yra 7–8 mėn. amžiaus. Suaugę patinai odą nuo ragų nusitrina į medžius rugpjūčio mėnesį. Suaugę žvėrys ragus meta vasario, o jaunikliai – kovo mėnesį. Geriausi yra 10–14 metų elnio ragai. Mūsų krašte sunkiausi sumedžioti elnio ragai su 22 šakomis svėrė daugiau nei 10 kg. Elniai rujoja rugpjūčio–spalio mėnesiais. Elniukai (apie 8 kg) gimsta gegužės–birželio mėn., o po poros dienų jau bėgioja su motina. Elniukas žindomas iki žiemos. Suaugę patinai gyvena atskirais būriais, išskyrus rujos laikotarpį. Jaunesni patinai su patelėmis ir jaunikliais gyvena būriuose, po keliasdešimt žvėrių. Žiemą šėrimo vietose jų būriai dar didesni. Maisto racioną sudaro įvairiausių medžių lapai, ūgliai ir žievė, įvairiausios žolės ir kultūriniai augalai, vaisiai, kerpės, grybai. Pradėti medžioti nuo 1971 m., 1985-aisiais jų sumedžiota daugiau nei 2 700. Sumedžiotų patinų ragai – puikūs trofėjai, brangūs kiekvienam tikram medžiotojui. Medelių sodinukai saugomi nuo elnių – aptveriami, ištepami cheminiais repelentais (atbaidančiosiomis medžiagomis). Elnių skaičių reikia kontroliuoti, nes per didelė jų populiacija kenkia miškams ir jų kaimenės genetinei sveikatai. Elnias daugelyje tautų buvo laikomas šviesos ir ugnies simboliu, tarpininku tarp dangaus ir žemės⁴².

Stirnos (*Capreolus capreolus*) – daugeliui pažįstami ir mieli žvėreliai (15 pav.). Rudenį ir žiemą jos neretai apsilanko pamiškių soduose, gyvenvietėse, pajūrio kopų miškeliuose. Vasarą kailis gelsvai rudas, žiemą – rusvai pilkas. Ties uodegos pagrindu švysčiojantis baltas „veidrodelis“ yra geras orientyras miško tankmėse, stirnoms bėgant vienai paskui kitą. Ragelius turi tik patinėliai. Suaugę stirninai ragus meta spalio–lapkričio mėnesiais, iki kovo–gegužės mėn. išauga nauji. Iki rujos (liepos mėn.) ragai sukaulėja ir stirninai nuo jų nusitrina odą. Stirnos labiau mėgsta lapuočių miškus, pamiškes. Ne tokiuose miškinguose rajonuose (pavyzdžiui, Klaipėdos) jos ganosi laukuose, krūmų prižėlusiose pievose. 2015 m. pavasarį, balandžio mėnesį, penkios stirnos ganėsi atviroje pievoje, į vakarus nuo Slengių gyvenvietės, prie Klaipėdos–Palangos plento, dar viena gulėjo aukštoje pievoje augančiuose krūmuose, apie 0,5 km nuo Slengių karjero. Patinai poruojasi su keliomis patelėmis, jos rujoja gana trumpai – tik 4–5 dienas. Stirniukai gimsta gegužės ar birželio mėnesį, jų būna vienas arba du.

Dar XVI–XVIII a. stirnos buvo dažnos mūsų krašte, tačiau XVIII a. pabaigoje, kai atsirado šaunamųjų ginklų, ir per du pasaulinius karus, kai pagausėjo vilkų, stirnų gerokai sumažėjo. Vėliau jų skaičius padidėjo: praeito šimtmečio pabaigoje jų suskaičiuota daugiau kaip 54 tūkstančiai. Stirnų skaičius katastrofiškai sumažėja po šaltų ir sniegingų žiemų.

⁴²Baleišis R., Bluzmas P., Balčiauskas L. *Lietuvos kanopiniai žvėrys*, Vilnius, 2002.

15 pav. Stirnos.
2015 m. A. Petraičio
nuotr.

Daug jų tampa brakonierių aukomis, keliaudamos patenka po mašinų ratais, todėl žiemą pamiškėse joms reikia pastatyti ėdžių, į jas pridėti šieno, beržų šluotelių, šakniavaisių.

Šernai (*Sus scrofa*) Lietuvoje paplito po ledynmečio, atlantinio ir subborealinio klimato laikotarpiu. Iš Lenkijos ir Lietuvos šernai plito į šiaurę. XIX a. pab.–XX a. pr. jų sumažėjo, tačiau po Antrojo pasaulinio karo ėmė sparčiai daugėti: praeito šimtmečio pabaigoje užregistruota apie 23 tūkst. šernų. Jų gausą palaiko medžiotojai šerdami juos per žiemą. Šernai mėgsta eglynus ar mišriuosius miškus su tankiais eglaičių jaunuolynais. Suaugę patinai yra vienišiai – į bandą ateina tik poravimosi metu. Šernai yra augalėdžiai, o mėgstamiausias jų maistas – bulvytės, kviečiai, rugiai, avižos. Dėl to nuo jų savo pasėlius saugo pamiškių gyventojai. Apšaudytos medžiotojų šernų bandos iškeliauja į aplinkinius miškus. Ruoja lapkričio–gruodžio mėnesiais, rečiau – sausį. Patinai turi „haremus“, kuriuose yra po 2–4 pateles. Kovo–balandžio mėn. jos atsiveda po 4–12 dryžuotų jauniklių. Išplitus afrikiniam kiaulių marui (pirmiausia Baltarusijoje), pradėta šernus intensyviai medžioti Pietų Lietuvoje ir kituose rajonuose. Taip buvo siekiama sumažinti vietinę šernų populiaciją. Nepaisant to, šernas ir toliau yra populiarus medžioklės objektas.

Kiauniniai žvėreliai

Neretai mūsų krašte aptinkamas kiauninių šeimos žvėrelis yra tamsiai rudos spalvos **juodasis šeškas** (*Mustela putorius*). Uodega – trečdalis kūno ilgio, snukutis, kaktas ir ausytės šviesesni. Šeškai įsikuria mažuose miškeliuose, krūmynuose, kirtavietėse, vandens telkinių pakrantėse. Jų galima pamatyti urbanizuotose teritorijose: tvartuose, sandėliuose, apleistuose priemiesčių pastatuose. Juodasis šeškas labiau pažįstamas kaimo vietovių gyventojams, mat neretai įsibrauna į vištides, išpjauna vištas, išgeria kiaušinius. Ruoja kovo–gegužės mėnesiais. Po 40 dienų gimsta 3–6 akli, apie 10 g sveriantys mažyliai. Jie subręsta tik antraisiais gyvenimo metais. Išgąsdinta žmogaus, patelė paskleidžia nemalonų kvapą, todėl dažnai sakoma: „Smirda, kaip šeškas...“ Šeškas laipioja po medžius, gerai plaukia. Ypač

daug šeškų mūsų krašte buvo XVIII–XIX a. ir XX a. pirmoje pusėje. Buvo surinkta dešimtys tūkstančių jų kailiukų. Šeškas – ne tik žalos pridurantis plėšrus žvėrelis, bet gali būti ir naudingas: daugiau nei 70 % jo raciono sudaro žalingi ūkiui peliniai graužikai. Šeškai gaudo ir varles.

Kultūriniame kraštovaizdyje ir miškuose plačiai paplitusios **akmeninė** (*Martes foina*) ir **miškinė** (*Martes martes*) **kiaunės**. Vyraujanti jų spalva – šviesiai ir tamsiai ruda. Akmeninė atpažįstama iš didelės, ryškiai baltos „V“ raidės formos dėmės krūtinėje, ji eina ir per priekines kojas. Miškinės kiaunės ši dėmė dažniau būna gelsva ar oranžinė. Skiriasi ir šių rūšių gyvenamasis biotopas. Akmeninė dažniau apsigyvena arčiau gyvenviečių ir miestuose supiltose akmenų krūvose, mėgsta gyvenamųjų pastatų viršutinius aukštus. Neretai jos įsimeta į karvelides ir padaro balandininkams žalos. Jų galima pamatyti Klaipėdos ir Palangos miestuose.

Miškinės kiaunės uodega trumpesnė – trečdalis kūno ilgio, pasipūtusi, nosies galiukas juosvas, o ne rausvas. Kailiukas tamsiai rudas su gelsvu atspalviu, uodega ir kojos tamsesnės už kūną. Gelsva ar oranžinė krūtinės dėmė būna įvairių formų. Šiltu žieminiu kailiuku šios kiaunės pasipuošia jau lapkričio viduryje, o padai būna plaukuoti. Taip jos prisitaiko prie atšiauresnių žiemos sąlygų gyvenamos miškuose, o ne gyvenamuosiuose pastatuose. Nuo seno kiauinių kailiukai dėl geros kokybės buvo labai vertinami, turėjo verslinę reikšmę. XIII–XV a. jais būdavo duodama duoklė ir atsiskaitoma kaip piniginiu vienetu. XIX–XX a. dėl intensyvios medžioklės kiauinių gerokai sumažėjo. Po Antrojo pasaulinio karo jas buvo galima medžioti tik turint licenciją. Miškinės kiaunės labiausiai mėgsta mišrius miškus su tankiu traku ir senais drevėtais medžiais, kuriuose ir gyvena. Jos lytiškai subręsta antraisiais ar trečiaisiais gyvenimo metais, rujoja liepos mėn., o balandžio mėn. drevėje, po medžio šaknimis, paukščių lizduose ar inkiluose atsiveda 3–8 aklius jauniklius. Kiaunės minta įvairiais paukščiais ir žinduoliais, sugauna nemažai pelių ir pelėnų, kirstukų, kurmių. Puikiai laipiodamos medžių šakomis jos neretai sumedžioja ir silpnesnę voveraitę. Dėl šio laimikio kartais atsibasto į Palangos parko medynus. Nors yra tipiški mėsėdžiai plėšrūnai, rudeniop kiaunės pereina prie augalinio maisto: mėgsta įvairias miško ir sodų uogas, vaisius bei riešutus. Vienos Rąžės upėje nuskendusios kiaunės skrandis buvo pilnas kaukazinių slyvačių. Vadinas, jos lankosi ir pamiškių sodybų soduose.

Didžiausias kiauinių šeimos atstovas – **ernis** (*Gulo gulo*). Tai apie metro ilgio, 19 kg sveriantis rudakailis žvėris, turintis kiaunės galvą ir barsuko ar meškos liemenį. Apie jo plėšrumą prikurta įvairių pasakų ir legendų: mat jis neretai užpuola tokius stambius žvėris kaip briedis ar šiaurės elnias. Nurodoma, jog iki XVIII a. pabaigos Kauno gubernijos miškuose dar gyventa ernių. Paskutiniai jų Lietuvoje, Latvijoje ir Baltarusijoje sumedžioti XIX a. 8–10 dešimtmetyje. Erniai šiais laikais gyvena Skandinavijoje ir Suomijoje, o Rusijos šiaurės vakarų dalis yra jų gyvenamojo arealo pakraštys. Didesnę metų dalį jie tenkinasi smulkiais graužikais, varliagyviais, paukščių kiaušiais, vabzdžiais ir jų lervomis. Žiemą tinka ir kritę gyvūnai⁴³.

Dėl naktinio gyvenimo būdo dar mažiau žinomi kiauininiai kailiniai žvėreliai yra europinė ir kanadinė audinės **europi-**

⁴³Isokas G. *Enciklopedinė miško knyga*, Vilnius, 2001.

nė audinė (*Mustela lutreola*) yra maždaug šeško dydžio, trumpomis ausytėmis, ilgokais tankiais rudais plaukais, uodega – kone pusės kūno ilgio, viršutinė ir apatinė lūpos baltos spalvos. Kietoki akuotplaukiai gerai pridengia vilnplaukius, todėl kailiukas neperšlampa vandenyje. Dar vienas požymis – pirštus jungianti plaukiojamoji plėvelė – rodo, jog audinės gerai plaukioja ir yra prisitaikiusios gyventi prie vandens telkinių. Patinėliai sunkesni – sveria apie 1,5 kg, patelės – 500–800 g. Lytiškai subręsta vienerių metų. Audinės poruojasi kovo–balandžio mėn., po 40 dienų patelės atsiveda 3–7 aklius, 7–9 gramus sveriančius jauniklius. Rudenį nusišėrusios audinės pasidengia šiltu žiemos kailiu. Minta peliniais graužikais, paukšteliais, gaudo žuvytes, varles, kaupia maisto atsargas. Šios audinės mėgsta mažus, per miškus tekančius upelius, tvenkinių ir ežerų pakrantes, kur vanduo žiemą neužšąla. Įsirengia urvus stačiuose krantuose, jų anga gali būti ir po vandeniui. Vengia nutolti nuo vandens daugiau kaip pusšimtį metrų. Po vandeniui išbūna 1–2 minutes, nuplaukia 10–20 metrų. XVIII–XIX a. jų buvo gana gausu, XX a. pirmoje pusėje dar kasmet būdavo superkama po keliasdešimt jų kailiukų. Šiuo metu tai nykstanti mūsų krašte rūšis. Manoma, kad jas išstūmė naujai introdukuota rūšis – kanadinė audinė. Europinė audinė įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

Kanadinė audinė (*Mustela vison*) stambesnė už europinę. Kūnas tamsiai rudas, apacia šviesesnė, apatinė lūpa ir smakras balti. Baltų dėmelių yra ir kitose kūno vietose. Šios audinės gyvena šalia vandens telkinių ar apie 50 m nuo jų, įvairiose slėptuvėse: po nukritusiais medžiais, akmenų krūvose, kelmuose, kemsynuose. Žiemą jos, išsiklusios sniege urvus, apsigyvena bebrų ir ondatrų trobelėse. Jei trūksta maisto, jos gali nukeliauti net keliasdešimt kilometrų. Į Lietuvą kanadinės audinės pateko 1930 m. Prof. T. Ivanauskas jas augino Obelynės žvėrelių fermoje. 1950 m. 37 audinės paleistos į laisvę Ažvinčių girioje ir Šventojoje (Zarasų r.). 1953 m. 46 žvėreliai atvežti pas mus iš Totorijos. Nemuno deltoje jos paleistos iš Kaliningrado žvėrelių fermų. 1985 m. 35 rajonuose jau gyveno per 1 600 audinių, daugiausia – Nemuno deltoje ir šiaurės rytų dalyje. Išplitusios jos ir mūsų pajūryje, Palangoje, Ražės upelyje, pavienės atkeliauja netoli naujojo Palangos tilto, renka žvejų paliktas žuvytes, maisto likučius ar nugvelbia čia perinčių karvelių kiaušinius ar jauniklius.

Ūdra (*Lutra lutra*) – stambus kiauninių šeimos vandenų gyventojas. Patinas sveria 9–14, patelė – 6–9 kg. Kojų pirštai sujungti plaukiojamąja plėve. Gyvena srauniuose miškų upeliuose, žolėtuose ežeruose, upėse su žiemą neužšalančiomis properšomis. Keliauja sniegu ar ledu kelis ar keliolika kilometrų. Tai tipiškas ichtiofagas: pagrindinis jų maistas – įvairiausios žuvys. Taip pat gaudo ondatras, vėžius, pelėnus, vandens paukščius, varles. Nuo 1975 m. jų medžioklė uždrausta.

Šermuonėlis (*Mustela erminea*) yra trumpakojis, stambios žiurkės dydžio kiauninis žvėriukas. Vasarą jų kūno viršus būna rusvas, papildvė ir krūtinė – baltos. Žiemą šis žvėrelis būna sniego baltumo, tik uodegos galas juodas. Gyvena arti vandens telkinių: upių, ežerų, griovių, neretai įsikuria gyvenvietėse ir sodybose. Rujoja balandžio–rugsėjo mėn., atsiveda 2–14 jauniklių. Gaudo pelinius graužikus, varles, roplius, rečiau minta ant žemės perinčių paukščių kiaušiniams ir jaunikliams.

Žebenkštis (*Mustela nivalis*) išikuria panašiose vietose kaip ir šermuonėlis. Neretai jis apsigyvena prie trobesių: žabų krūvose, malkų rietuvėse, daržinėse ir tvartuose, išikuria stambesnių ežerų salose. Tai mažesnis už šermuonėlį žvėrelis (sveria tik 50–100 g), bet, kaip ir šis, vasarą būna rusvas, balta papilve, žiemą – visas baltas. Pagrindinis jų maistas – peliniai graužikai.

Mūsų miškuose didžiausias kiauninis žvėrelis yra **barsukas** (*Meles meles*). Jo kojos trumpos, galva išmarginta juodų ir baltų juostų, kailis juosvas. Gyvena miškuose, miškeliuose, po medžių šaknimis, rečiau – pievose ar ganyklose. Aštriais nagais rausia apie metro gylio urvus sausesniame grunte. Urvuose yra daug landų, atšakų, juose barsukai dažnai gyvena kolonijomis. Šie žvėreliai sveria 8–10 kg, o rudenį, prieš žiemos miegą, užsiaugina storą riebalų sluoksnį. Kovo–balandžio mėn. atsiveda 1–6 jauniklius. Maisto racionas gana įvairus – kurmiai, peliniai graužikai, varlės, paukščiai, vabzdžiai, ypač grambuoliai, ažuolo gilės, uogos, šaknelės, sėklos. Barsukai – tvarkingi žvėreliai: jis iširengia „tualetus“ toliau nuo urvų.

Plėšrieji žvėrys

Šie žvėrys, kaip ir plėšrieji paukščiai, yra svarbi miško ekosistemos dalis. Būdami mitybos grandinės viršuje, jie reguliuoja savo aukų – žolėdžių, pelinių graužikų – gausą gamtoje, tam tikra prasme palaiko jų populiacijų genetinę sveikatą. Jiems priskiriami šuninių ir katinių šeimų atstovai.

Vilkas (*Canis lupus*) – stambiausias šuninių šeimos atstovas: patinai sveria 31–65 kg, patelės mažesnės – sveria apie 24–51 kg. Dar XIX a. viduryje tai buvo plačiai paplitęs mūsų girių plėšrūnas: per metus buvo sumedžiojama po 300–400 vilkų. Per karą vilkų pagausėjo, todėl pokariu jie buvo intensyviai medžiojami, už tai net buvo skiriamos premijos. Praeito šimtmečio pabaigoje jų užregistruota apie 500. Vilkai stiprūs, ilgakojai, ištvermingi žvėrys. Jų kailis pilkšvas, gelsvas ar juosvas, tačiau pasitaiko ir baltų arba juodų vilkų. Jų klausa puiki, jie gerai mato tamsoje. Eidami ar bėgdami uodegą laiko nuleistą ar kiek pakeltą, bet neužriečia į viršų kaip šunys. Vilkiukai, kaip ir lapiukai, tamsiai pilki, tik vilkiukų uodegos galas juodas, o lapiukų – baltas. Vilkai gyvena didelėse giriose, raistuose, kartais netoli sodybų. Šie žvėrys yra monogamai, jų poros pastovios. Tik vienam poros nariui žuvus, likęs susiranda kitą partnerį. Rujoja sausio–kovo mėnesiais. Balandžio–gegužės mėn. nuošalesnėse miško vietose, paraistėse, jaunolynuose, po išvartomis ar medžių kelmiais esančiose ertmėse vilkė atsiveda 4–9 aklus vilkiukus. Žindo juos apie 1,5 mėnesio. Po 3–4 savaičių jie pradeda maitinti mėsa – pradžioje atryta, vėliau ir gabaliukais. Po mėnesio tėvai vedasi jauniklius į medžioklę, moko šio svarbaus amato. Medžioja naktimis, bet kartais ir dieną. Jų grobis yra įvairiausi miškų žvėrys (elniniai, šernai, kiškiai) ir naminiai gyvuliai (avys, karvės, arkliai), rečiau – laukiniai ir naminiai paukščiai, nevengia ir dvėsenos. Išmedžiodami sergančius ar paliegusius žvėris, vilkai gerina kanopinių populiacijos sveikatą. Gamtoje vilkai išgyvena apie 17 metų. Europos Sąjungos šalyse jie beveik išmedžioti, todėl tapo saugomais žvėrimis. Tam tikras jų skaičius saugomas ir Lietuvoje. Apie vilkus prikurta gausybė pasakų, padavimų, mitų, senovėje jie garbinti ir mūsų krašte.

Rudoji lapė (*Vulpes vulpes*) yra vienas gausiausių mūsų girių, taip pat ir Klaipėdos krašto miškų, plėšrūnų. Lapės dažniausiai apsigyvena mažuose miškečiuose, paežerėse, paupiuose, kirtavietėse, pačių iškastuose ar barsukų urvuose. Neretai jų urvų galima pamatyti prie melioracijos griovių ar net po nuošalesniais ūkiniais pastatais, pajūrio kopose. Lapės yra nepaprastai vislios: jų gerokai pagausėjo mažėjant vilkų skaičiui ir per karą. Balandžio–gegužės mėn. laputė atsiveda 3–8 aklius lapiukus. Minta įvairiausiais žinduoliais ir paukščiais. Žiemą jų pagrindinis grobis yra peliniai graužikai, juos gaudo pievose, arimuose. Medžioja ir dieną. Nuo lapių nukenčia visi ant žemės perintys paukščiai, stirniukai, kiškučiai, ežiai, kurmiai. Pavasarį jos tenkinasi ir įvairiais vabalais, rudenio skabo vaisius ir uogas. Pagausėjus lapių populiacijai jos gali platinti pasiutligę, niežus, todėl jų skaičių būtina reguliuoti. Lapė – vienas gausiausiai sumedžiojamų kailinių žvėrelių. Prieš porą dešimtmečių, kai lapių apykaklės ir kailinukai buvo madingi, medžiotojai jų skaičių gerokai sumažindavo, bet pastaruoju metu šiai madai praėjus medžiotojai nebesuinteresuoti medžioti lapes, nes niekas nebeperka jų kailių. Mažiau vertinami ir bebrų bei kitų kailinių žvėrelių kailiukai. Pastaraisiais metais visuose Europos ir Pabaltijo kraštuose pastebėtas įdomus reiškinys – lapių sinantropizacija: vis daugiau lapių apsigyvena žmogaus kaimynystėje, miestų ir miestelių pakraščiuose, ieško maisto šiukšliadėžėse ir konteineriuose. Iki ankstyvojo holoceno pabaigos mūsų krašte gyveno šiaurėje paplitusios baltosios poliarinės lapės. Dabar jos gyvena Skandinavijos kraštuose, arktinėje ir subarktinėje klimato juostose. Pagrindinis jų maistas – graužikai ir lemingai. Daugelis tautų lapę laiko išminties ir gudrumo simboliu.

Plačiai paplitusi mūsų miškų katinių šeimos gyventoja yra **lūšis** (*Lynx lynx*). Tai stambi, ilgakojė, trumpauodegė miško katė rusvu, juosvai dėmėtu kailiu, sveria 15–38 kg. Nors jų pagrindinė gyvenamoji vieta yra didžiųjų girių ramios platybės ir tankmės, tačiau mėgsta medžioti laukymėse, pamiškėse, nedideliuose miškeliuose, prie dirbamų laukų. Jų kailis – vertingas medžioklės trofėjus. Lietuvoje lūšių medžioklė uždrausta nuo 1979 m. Dabar Europos Sąjungos šalyse jos saugomos kaip nykstanti rūšis.

Dar viena svetimžemė šuninių šeimos rūšis yra **usūrinis šuo** (*Nyctereutes procyonoides*), dar vadinamas jenotu arba mangutu. Tikroji jų tėvynė – Rytų Azija: Tolimieji Rytai, Kinija, Japonijos salos. 1926 ir 1955 m. jie buvo atvežti kaip kailiniai žvėreliai iš Rusijos, Tolimųjų Rytų rajonų ir paleisti 83 vakarinėse srityse. Iš čia jie greitai išplito įvairiomis kryptimis ir įsikūrė Suomijoje, Švedijoje, Pietų ir Vidurio Europos kraštuose. Iš kaimyninių kraštų – Latvijos ir Baltarusijos – jie atklydo į mūsų kraštą. Nuo praeito šimtmečio šeštojo ir aštuntojo dešimtmečių jų padaugėjo iki 15–16 tūkstančių. Jie pradėti medžioti ir naikinti ištisus metus, už tai net buvo skiriamos premijos. Įdomu, jog usūriniai šunys užmiega žiemos miegu, rudenį sukaupe gausias poodinių riebalų atsargas. Tai retas atvejis tarp šuninių šeimos individų. Šie žvėreliai įsikuria savo išraustuose arba lapių ir barsukų iškastuose urvuose, dažnai su šiomis rūšimis gyvena mišrioje bendrijoje. Susiporavę vasario–kovo mėn., jau gegužę susilaukia 4–13 aklių šuniukų. Tai visaėdžiai žvėreliai – suėda viską, ką tik valgomo randa, bastydamiesi po pamiškes ir laukus.

Kišķiai

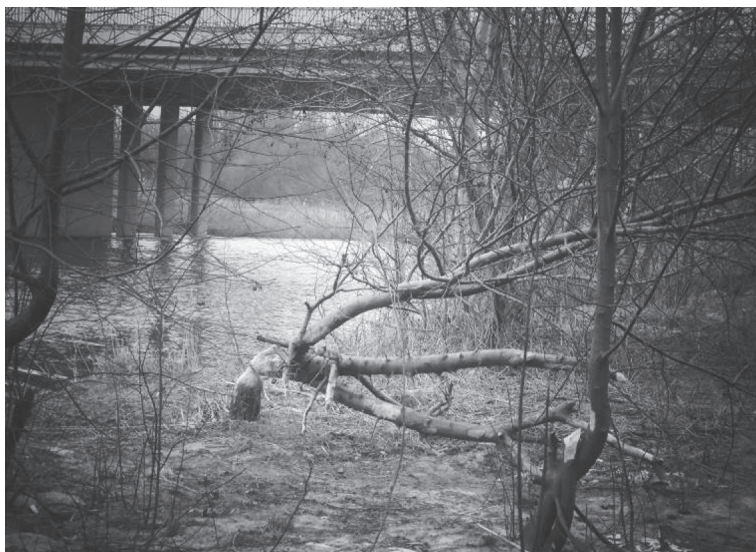
Mūsų krašto miškuose, krūmynuose ir laukuose aptinkamos dvi kišķių rūšys. **Baltasis kišķis** (*Lepus timidus*) yra ledynmečio reliktas – taigos ir tundros gyventojas. Jis šeriasi spalio–lapkričio mėnesiais ir pilkas kailis virsta baltu. Taip kišķis prisitaiko prie balto žiemos fono. Baltą kailiuką vėl pakeičia pilku kovo–gegužės mėnesiais. Baltieji kišķiai gyvena mišriuose ir spygliuočių miškuose, mišķų kirtavietėse, jaunuolynuose. Tai gana vislūs mišķo žvėreliai, tačiau miškuose jų yra palyginti nedaug. Patelė kovo–rugsėjo mėn. atveda 3–4 vadas, jauniklius apie mėnesį žindo riebiu (15–17 %) pienu. Kišķiai veisiasi sulaukę 9–10 mėnesių amžiaus. Kaip rašoma literatūroje, gamtoje baltieji kišķiai gali kryžmintis su pilkaisiais.

Pilkasis kišķis (*Lepus europaeus*) yra dažnas palaukių, pamišķių, krūmynų, dirbamų laukų gyventojas. XV–XVIII a. miškuose jų buvo mažiau nei baltųjų. Vis labiau nykstant dideliems mišķams, plečiantis dirbamos žemės plotams, ganykloms ir pievoms, gausumu jie aplenkė baltuosius kišķius. Jų ypač ėmė gausėti pokario metais, iki praeito šimtmečio septintojo dešimtmečio. Tačiau vėliau dėl intensyvaus mechanizuoto žemės dirbimo, pesticidų naudojimo kišķių sumažėjo. Daug kišķučių žūva po kombainų, traktorių, automobilių ratais, daug jų išgaudo plėšrieji žvėrys ir paukščiai, valkataujančios katės ir šunys. Kišķiai yra žolėdžiai žvėreliai. Mėgstamiausias jų maistas – piktžolės, įvairūs lapuočiai medžiai ir krūmai, žiemą – vaismedžių žievė. Vasarą dauguma jų įsikuria žemės ūkio naudmenose, čia ir veda vaikučius. Nuo pavasario iki rugsėjo mėn. kišķiai atveda 1–4 vadas po 1–7 jauniklius. Neštumas trunka 44–46 dienas. Patelė žindo ne tik savo, bet ir svetimus jauniklius. Maitinasi dažniau naktį, o paryčiais miega atmerktomis akimis krūmais apžėlusiose pievose. Žiemą dieną praleidžia įsirausę sniego pusnyse. Neretai kišķiai veisiami nelaisvėje ir paleidžiami į medžioklės plotus.

Vabzdžiaėdžiai

Baltakrūtis ežys (*Erinaceus concolor*) yra visiems gerai pažįstamas ir visų mėgstamas žvėrelis. Gyvena ne tik miškuose, bet ir gyvenvietėse, miestuose. Ežiai lytiškai subręsta 10–12 mėnesių. Poruojasi kovo–balandžio mėn., po 6–7 savaičių gimsta 1–9 minkštaspygliai jaunikliai. Ežiai žiemoja lapų, žabų, šiaudų krūvose, duobėse, gyvatvorėse. Rudeniop sukaupe riebalų atsargų, jie miega nuo spalio–lapkričio iki kovo mėnesio. Tuomet jų kūno temperatūra nukrinta iki 5–6 °C. Ežiai minta vabalais, drugių vikšrais, sliekais, moliuskais, driežiukais ir net gyvatėmis, rečiau – ant žemės perinčių paukštelių kiaušiniiais ar jaunikliais. Nors ir gerai saugomi aštrių spyglių šarvo, jie neretai tampa įvairių plėšrūnų (lapių, apuokų, varnų ir kt.) aukomis. Sudmantų gyventojai džiaugiasi, kad per sodybas vasarą keliauja ežiai.

Kita vabzdžiaėdžių būrio rūšis yra visiems gerai žinomas **kurmis** (*Talpa europaea*). Šie gyvūnai visa savo kūno sandara prisitaikę gyventi po žeme, priekinėmis kastuvo formos letenėlėmis išsiraustuose urvuose. Kurmiai rausia paviršinius ir gilesnius (daugiau nei 0,5 m gylio) urvelius. Gegužės–birželio mėn. patelės juose atsiveda 2–9 plikus kurmiukus. Žindo juos apie mėnesį. Kurmiai minta sliekais, vabalais, vorais, moliuskais, yra labai ėdrūs. Daug jų sugauna barsukai. Dauguma stambesnių paukščių juos tik nužudo, bet nelesa. Jie gaudomi dėl vertingo kailiuko.

16 pav. Upinio bebro veiklos pėdsakai.
2015 m. A. Petraičio nuotr.

Graužikai

Tai gausiausia žinduolių grupė. Žemėje jų esama apie 2 700 rūšių. Stambiausias graužikų būrio atstovas, plačiai paplitęs mūsų krašto vandenyse, yra **upinis bebras** (*Castor fiber*). Lietuvoje šie graužikai gyvena jau nuo holoceno (maždaug prieš 10 tūkst. metų). Iki XV–XVI a. tai buvo neretas medžiojamas kailinis žvėrelis. Tačiau 1566–1588 m. gaudyti bebrus ar naikinti bebravietes buvo uždrausta. XVIII–XIX a. jie dar gyveno mūsų krašte, tačiau praeito šimtmečio pradžioje beveik išnyko. Jūs gaudė ne tik dėl vertingo kailio, bet ir dėl sruoglių – sukietėjusių, kvapių muskusinių liaukų išskyrių, laikomų nepamainomu vaistu nuo įvairių ligų. Po karo imtasi jų reiklmatizacijos darbų, įvežant gyvūnus iš kaimyninių kraštų, kiti iš ten atkeliavo patys. Nuo praeito šimtmečio aštuntojo dešimtmečio iki amžiaus pabaigos bebrų populiaciją sudarė jau daugiau nei 30 tūkst. individų. Jie įsikuria šeimomis ne tik upėse ir ežeruose, bet ir melioracijos grioviuose, kūdrose, kanaluose, senvagėse. Nerdamas po vandeniu bebras burnos angą užspaudžia raumeningomis lūpomis ir išbūna panėręs apie 20 minučių. Aštriais kapliais jie nugraužia storiausius žilvičius, beržus, alksnius ir kitus lapuočius (16 spalvoto priedo pav.). Gyvena urvuose ar vadinamosiose trobelėse, kurių anga būna po vandeniu. Pagrindinis jų maistas – lapuočių šakos ir žievė, vasarą – įvairūs vandens augalai. Pastaraisiais metais bebrų padaugėjo, todėl išaugo ir jų daromi nuostoliai. Statydami užtvankas, jie pakelia upelių vandenį, dėl to užpelkėja pievos, nudžiūva apsemti medynai. Bebras medžiojamas ir gaudomas dėl vertingo kailio ir mėsos.

Ondatra (*Ondatra zibethica*) yra rudas, didelės žiurkės dydžio ilgauodegis „pelėnas“, prisitaikęs gyventi vandenyje. Tai nauja mūsų vandenyse introdukuota rūšis. 1951 m. ji buvo atvežta iš Astrachanės ir Kaliningrado sričių. Kaip ir kitos svetimžemės rūšys, ondatros sparčiai išplito mūsų krašto eutrofiniuose, gausiai viršvandenine augmenija apaugusiuose ežeruose, tvenkiniuose ir upių pakrantėse. Stačiuose upių krantuose šie graužikai išsirausia gilius urvus arba iš vandens augalų stato apie 1,5 m aukščio trobeles. Minta vandens augalais ir įvairiais

gyvūnais: vėžiais, moliuskais, varlėmis. Atveda 1–3 vadas po 6–13 aklų mažylių. Daug ondatrių žūva nuo įvairių plėšrūnų, žvėrių ir paukščių. Iš jų kailiukų siu-
vamos puošnios kepurės.

Peliniai graužikai sudaro trečdalį visų Žemėje esančių graužikų rūšių. Tai nedideli, vikrūs, atsargūs žvėreliai. Gyvena sausumoje, pievose, ganyklose, žemės ūkio naudmenose, krūmynuose ir miškuose, neretai – prie vandens. Burnos aparatas – graužiamojo tipo. Abiejuose žandikauliuose styro aštrūs, kalto pavidalo kapliai, kurie trindamiesi vienas į kitą dyla. Toliau žandikauliuose yra po tris raukšlėtus ar kaiburėtus krūminius dantis maistui trinti. Peliniai graužikai – nepaprastai vislūs gyvūnai: atveda 3–4 vadas arba veisiasi ištisus metus. Vadoje būna 3–12 jauniklių, todėl palankiomis gyvenimo sąlygomis, pelių antplūdžių metais, jie padaro itin daug žalos. Peliniai graužikai yra įvairių žmogaus bei gyvulių ligų platintojai ir užkrečia ligų sukėlėjais įvairius ectoparazitais: erkes, blusas, uodus bei kitus kraujasiurbius vabzdžius. Mūsų krašte gyvena tik dvi pelinių graužikų šeimos: **pelių ir pelėnų**, kurioms priklauso 12 graužikų rūšių. Pelių šeimai priklauso žiurkės ir pelės (7 rūšys). Pelės nuo pelėnų skiriasi ilgomis ausytėmis ir uodegomis (kūno ilgio ar ilgesnės). Pelės gyvena savo iškastuose ar kitų žvėrelių urveliuose, medžių uoksuose, susuktuose lizduose. Jos minta javų grūdais, įvairių medžių ir žolių sėklomis. Žiurkės ir naminės pelės gadina grūdus sandėliuose, naikina laukų ir miško augalus. Jos gali užkrėsti žmogų ar naminius gyvulius įvairiomis infekcinėmis ligomis.

Pilkoji (*Rattus norvegicus*) arba **рудоji žiurkė** – didžiausias pelinis graužikas, pilkai rudos spalvos, šviesesne papilve, ilga žvynuota uodega. Jos gerai laipioja ir plaukioja. Paplitusios visame pasaulyje. Pas mus atkeliavo greičiausiai iš Rytų Azijos. Gyvena dažniausiai žemutiniuose namų aukštuose, rūsiuose, tvartuose, sandėliuose. Vasarą dalis jų apsigyvena soduose, daržuose, paupiuose ar paežerėse, šiukšlynuose, o žiemą vėl grįžta į ūkinius pastatus prie žmogaus. Ši žiurkė yra visaėdė – minta tiek augaliniu, tiek gyvūniniu maistu. Per metus žiurkė suėda apie 20 kg įvairaus maisto. Be maisto ir vandens gali išbūti 2–4 dienas. Šios žiurkės plačiai paplitusios kaimuose ir miestuose, mediniuose ir mūriniuose pastatuose. Jos kaupia kolektyvines maisto atsargas. Neretai užpuola naminių paukščių, triušių jauniklius. Gyvendamos laukuose šios žiurkės sunaikina nemažai laukinių paukščių kiaušinių ir jauniklių. Platina įvairias pavojingas žmogaus ir naminių gyvulių ligas.

Juodoji žiurkė (*Rattus rattus*) yra mažesnė už pilkają, uodega ilgesnė už kūną, kuris būna juodos, juosvos ar pilkšvos spalvos. Jos tėvynė yra Indija. Į Europą atkeliavo anksčiau už rudąją, tačiau išplitus šiai, pralaimėjo konkurencinę kovą su agresyvesne, stambesne rūšimi. Neretai abi rūšys gyvena tose pačiose teritorijose, tačiau juodoji dažniau įsikuria miestų ar gyvenviečių pakraščiuose ar pastatų viršutiniuose aukštuose, nes puikiai laipioja sienomis. Jų daugiau esama šiauriniuose rajonuose, kur dar negyvena rudosios žiurkės. Atveda 2–3 vadas per metus. Minta panašiu maistu kaip rudoji, tačiau yra ne tokia plėšri. Vasarą graužia burokėlius ir bulves. Juodoji žiurkė yra maro platintojų – blusų (*Xenopsylla cheopsis*) – nešiotoja. XIV a. viduryje ir XVIII a. pradžioje Europoje prasiautė dvi juodųjų žiurkių sukeltos pandemijos, nusinešusios keliasdešimt milijonų žmonių

gyvybių. Maras taip pat nusineša milijonus gyvybių Indijoje. Ši liga Europoje išnyko XVIII–XIX a. dingus juodosioms žiurkėms. Maro židinių dar esama Afrikoje, Kinijoje ir Pietų Amerikoje. Žiurkės gali būti panaudotos ir kaip bakteriologinis ginklas.

Populiariausias žiurkių naikinimo būdas – nuodai, tačiau jos greitai atpažįsta užnuodytą masalą. Žiurkės gyvena įvairios paskirties pastatuose bendrijomis, kuriose individų hierarchija yra sudėtinga. Žemiausios „kastos“

individai – „parijai“ – paprastai suėda aukštesnės „kastos“ žiurkių maisto likučius, todėl dažniau badauja. Naują užnuodytą maistą priversti suėsti „parijai“. Jeigu jie žūva, kitos žiurkės tai pajunta iš kvapo ir to masalo neliečia. Dėl to naudojami efektyvesni nuodai – antikoagulantai, sukeltantys vidinį organizmo kraujavimą. Tačiau kai kuriose šalyse atsirado ir šiems nuodams atsparios populiacijos.

Naminė pelė (*Mus musculus*) yra pilkas, ilgauodegis, daugeliui matytas žvėrelis. Didesnę metų dalį gyvena įvairiausiuose gyvenamuosiuose pastatuose. Tik pavasarį ir vasarą dalis pelių persikelia į daržus, sodus, laukus. Spalį vėl grįžta į pastatus. Per metus atveda 3–9 vadas po 3–12 jauniklių. Namuose minta įvairiais maisto produktais, laukuose – grūdais, įvairių augalų sėklomis. Šiltnamiuose sunaikina nemažai daržovių daigų ir sėklų.

Baltoji pelė yra naminės pelės baltoji forma. Veisiama medicinos ir fiziologijos įstaigose moksliniams eksperimentams atlikti.

Dirvinę pelę (*Apodemus agrarius*) nesunku atskirti nuo kitų rūšių iš gelsvos spalvos ir juosvos juostelės išilgai nugaros (17 pav.). Atveda 3–4 vadas po 2–12 jauniklių. Nuo pavasario iki rudens gyvena soduose, pamiškėse, dirbamuose laukuose, paupiuose, paežerėse. Minta grūdais, sėklomis, žaliais augalais, vabzdžiais ir jų lervomis, įlindusios į avilius ėda perus ir bites. Rudeniop vėl grįžta į pastatus, šiaudų stirtas. Medelynuose apgraužia jaunų medelių žievę. 2015 m. žiemą ir pavasarį buvo atlikti pelinių graužikų rūšinės sudėties ir santykinio gaušumo tyrimai įvairiuose Sendvario valsčiaus biotopuose ir gyvenvietėse. Dirvinė pelė gyvena įvairiuose biotopuose: Sendvario apylinkių sausesnėse, kupstuotose pievose, natūraliuose, aukštuose bitkrėslės žolynuose su retais gudobelių ir karklų krūmokšniais, apleistuose, senuose soduose.

Geltonkablė pelė (*Apodemus flavicollis*) yra stambiausia mūsų miškų ir sodų pelė. Jos nugarą rusva, pilvas baltas, pakablė ir krūtinė gelsvos su oranžiniu atspalviu. Užpakalinės kojos ilgokos, todėl šios pelės gerai šokuoja, laipioja medžiuose. Minta įvairiais vabzdžiais, smulkių paukštelių kiaušinėliais ir jaunikliais, augalų sėklomis, grūdais, uogomis. Mėgsta lapuočių miškus, kuriuose yra ažuolų ir lazdynų trakas, paupius, paežeres. Žiemą laikosi gyvenamųjų pastatų viršutiniuose aukštuose. Žiemai kaupia maisto atsargas: susineša gilių, riešutų, lapuočių sėklų – kartais net kelis kilogramus. Rudenį lenda į bičių avilius. Per metus

17 pav. Dirvinė pelė. 2015 m. A. Petraičio nuotr.

atveda 2–3 vadas po 2–12 (vidutiniškai 6) jauniklių. Kovo pabaigoje Sendvario apylinkių rytinėje pusėje šių pelių buvo aptikta senuose soduose – vietose, kur buvo gausiai prikritę pernykščių obuolių.

Pelėnai yra nedideli žiurkėninių šeimos graužikai. Jiems būdinga didoka galva, bukas snukutis, nedidelės ausytės, trumpos kojos, dažniausiai trumpesnė nei pusė kūno ilgio uodega. Gyvena miškuose, laukuose, vandenių pakraščiuose. Kasa sudėtingesnius negu pelės urvelius. Drėgnose pievose jie ne kasa urvelius, o suka lizdus ant žemės, tarp žolių. Tokius lizdus po sniegu jie išitaiso ir žiemą. Pagrindinis jų maistas – žaliosios augalų dalys. Pelėnai yra vislesni už peles: 2–3 savaičių patelės pradeda vesti jauniklius. Jei oro sąlygos palankios, pelėnai veisiasi ištisus metus. Mūsų krašte gyvena 6 pelėnų rūšys. Dauguma jų yra mūsų kailinių žvėrelių ir plėšriųjų paukščių pagrindinis maistas rudenį ir žiemą.

Rudasis pelėnas (*Clethrionomys glareolus*) yra dažniausias mūsų miškų graužikas. Jo nugara ryškiai ruda, kūno apačia pilkšva, snukutis bukas, uodega – pusės kūno ilgio. Gyvena įvairiuose miškuose, parkuose, soduose, krūmais ir medžiais apaugusiuose paupiuose ir ežerų pakrantėse, kartais – trobesiuose. Lizdus krauna po kelmiais, išvirtusiais medžiais, kasa negilius urvelius, gali apsigyventi medžių uoksuose. Veisiasi nuo balandžio iki spalio mėnesio. Per metus atveda 3–4 vadas po 5–6 jauniklius. Minta įvairiomis medžių ir augalų sėklomis, žaliais augalais, uogomis ir grybais, vabzdžiais ir moliuskais. Gali sunaikinti didelius ažuolų sodinukų plotus. Tai vienas labiausiai paplitusių pelinių graužikų mūsų tirtuose Sendvario valsčiaus biotopuose. Šių metų žiemą ir pavasarį jų aptikta retame baltalksnyne, esančiame Eketės upelio pakraštyje, ties Radailių gyvenvietėje, sename Sendvario parke tarp senų žilvičių, sukrautose žabų krūvose, Baukštės miško pakraštyje, prie dirbamų laukų bei Baukštinių gyvenvietės sodyboje esančiame sandėliuke.

Paprastasis pelėnas (*Microtus arvalis*) – vienas gausiausių mūsų krašto pelinių graužikų. Jo nugara rusvai pilka, kūno apačia pilka. Pavasarį ir vasarą šie pelėnai gyvena laukuose, pievose, soduose, negiliuose urveliuose. Viename iš jų, 10–30 cm gylyje, iš žolių stiebų susisuka rutulio formos lizdą. Šoniniuose lizduose kaupia maisto atsargas. Vėlai rudenį ir žiemą dalis pelėnų persikelia į žiemkenčių pasėlius, šiaudų ar šieno kupetas, pagriovius. Žiemą pelėnai gyvena po sniegu išraustuose takuose, išsirengę ten apvalius storasienius lizdus. Laukuose jie atveda 3–4 vadas po 5–8 jauniklius, o kluonuose ar kūgiuose veisiasi ištisus metus. Pagrindinis jų maistas – įvairiausių augalų žaliosios dalys, medžių bei krūmų žievė, rečiau – vabzdžiai ir moliuskai. Rudenį kaupia maisto atsargas. Sendvario valsčiaus teritorijoje paprastasis pelėnas buvo aptiktas natūralioje, aukštoje, sausoje pievoje su retais gudobelėmis ir karklų krūmokšniais.

Paprastasis kirstukas (*Sorex araneus*) yra nedidelis smailiasnukis žvėrelis. Jo nugara ir šonai tamsiai rudi, papilvė pilka, sveria 6–15 gramų (18 spalvoto priedo pav.). Mūsų krašte šios rūšies kirstukų yra daugiausia. Gyvena drėgnuose lapuočių ir mišriuose miškuose, grioviuose, ganyklose, pievose. Rutulio formos lizdeliuose atveda 1–3 vadas po 4–13 jauniklių. Tai naudingi gyvūnai – minta vabzdžių lervomis ir drugių vikšrais. Apsiginti nuo priešų jiems padeda kvapnų skystį išskiriančios muskusinės liaukos. Paprastuosius kirstukus gaudo tik pelėdos ir barsukai. Šios rūšies graužikų aptikta Sendvario pakraščiuose, krūmais apaugu-

siose natūraliose aukštaūgėse, bitkrėslių prižėlusiose pievose su pavieniais gudobelių krūmokšniais.

Atlikus gyventojų apklausą apie jų gyvenamojoje teritorijoje pastebėtus gyvūnus, matyti, kad dažnai į sodybas užklysta stirnos, lapės, pilkieji kiškiai, tamsieji šeškai, akmeninės kiaunės. Gyventojai pasakoja, kad stirnos yra ypač dažnos jų sodybų viešnios, sukinėjasi tose pačiose apylinkėse kaip ir pelėdos.

Nedidelis Martinų miškelis yra neblogas prieglobstis stirnoms. Neseniai teko girdėti vieną gražią istoriją apie

jaunas stirneles. Vietos gyventojas pasakojo, kaip jis vieną popietę ėjęs namo ir sutikęs keletą besiganančių stirnaičių. Jos buvusios tokios drąsios, kad net ėdė jam iš rankų, o svarbiausia – vienai jų ant kaklo buvo užrištas kaspinėlis.

Tas pats žmogus papasakojo dar vieną labai įdomią istoriją. Vieną dieną jis nusprendęs eiti apsipirkti į parduotuvę, esančią Jaunystės gatvėje Klaipėdoje (atstumas nuo Martinų kaimo iki miesto yra keli kilometrai). Eidamas pamiške, jis sutiko stirnaitę. Žvėrelis ne tik neišsigando, bet netgi visą kelią ėjo paskui iki pat parduotuvės.

Neretai tenka matyti stirnas rugių laukuose: rugiai prinokę, siūbuoja, o tarp jų, žiūrėk, ir pulkelis stirnų. Dažni svečiai ir kiškiai, ypač daug jų galima pastebėti ant žvyruotų kelių. Lapės ne tik labai drąsios, bet ir draugiškos. Sarginis šuo prisileidžia jas prie savo būdos, pasidalija ėdalų. Vasarą per sodybas keliauja ar net jose vaikus veda ežiai, o žiemą apsigyvena ūkiniuose pastatuose. Rudenį namuose ar ūkiniuose pastatuose apsigyvena naminės ir laukinės pelės, paprastieji kirstukai, rudosios ar pilkosios ir juodosios žiurkės ir šikšnosparniai. Gyventojai sako, kad rudenėjant, kai pelės pradeda lįsti į rūsius, – lauk lietaus arba šalnų. Netoli gyvenviečių esančiose teritorijose žmonės dažnai pastebi bandas šernų, su kuriais rudenį tenka dalytis derliumi, bebrų, usūrinių šunų, šermuonėlių ir ondatrų.

18 pav. Paprastasis kirstukas. 2015 m.
A. Petraičio nuotr.

Medžiojamieji gyvūnai

Algimantas Petraitis, Karolis Šežikas

Sendvario valsčiaus teritorijoje esantys miškai priskiriami Kretingos miškų urėdijos Klaipėdos girininkijai. Didžiausi valsčiaus miškų masyvai, kuriuose vyksta medžioklės, yra Radailiuose ir Baukštininkuose. Pasak Klaipėdos girininkijos girininko Ričardo Staponkaus, šiuose miškuose daugiausia medžiojami briedžiai (*Alces alces* L.), stirnos (*Capreolus capreolus* L.), šernai (*Sus scrofa* L.), rudosios lapės (*Vulpes vulpes* L.) ir pilkieji kiškiai (*Lepus europaeus* Pallas). Į šiuos miškus atklysta taurių elnių (*Cervus alaphus* L.). Pastebėta, kad gausėja barsukų (*Meles meles* L.) populiacija. Dažnai medžiotojams miškuose tenka pamatyti miškinų kiaunių (*Martes martes* L.), usūrinių šunų (*Nyctereutes procyonoides* Gray), šermuonėlių (*Mustela erminea* L.), paprastųjų voverių (*Sciurus vulgaris* L.), paprastųjų ežių (*Erinaceus europaeus* L.). Eketės ir Baukštės upeliuose užtvankas stato upiniai bebrai (*Castor fiber* L.). Medžioklės metu tenka aptikti nedidelius kurapkų (*Perdix perdix* L.) būrelius, Trušelių apylinkėje gyvena juodasis gandras (*Ciconia nigra* L.), girdėti volungės (*Oriolus oriolus* L.) balsas.

Nors ir išikūrusi greta uostamiesčio, išispraudusi tarp Klaipėdos regione labiausiai apkrautų transporto arterijų (autostrada A1 Klaipėda–Vilnius, greitkelis Klaipėda–Palanga), Sendvario seniūnija turi ką pasiūlyti ir gamtos mylėtojams. Jos teritorijoje telkšantys vandens telkiniai vasarą sutraukia būrius poilsiautojų, pavargusių nuo kasdienio šurmilio pajūryje ir Klaipėdos gatvėse. Vandens telkiniai poilsiautojus vilioja ne tik dėl to, kad galima ramiau pailsėti gamtos apsuptyje, bet ir dėl jų gelmėse tūnančių žaliai dryžuotų ešerių bei aštriadančių lydekų.

Slengių ir Mazūriškių kaimuose esantys vandens telkiniai susiformavo iš-eksploatuotų smėlio ir žvyro karjerų vietose. Jų vanduo, kaip ir daugelio tokios kilmės telkinių, yra skaidrus ir gana švarus, nors neigiamą įtaką vis dar daro pakrantėse išikūrusių gyvenamųjų namų kvartalų buitinių nuotekų valymo įrenginių gedimai. Tačiau dėl aktyvios visuomenės ir aplinkosaugos tarnybų veiklos situacija gerėja ir tokių atvejų, kai nevalytos buitinės nuotekos išleidžiamos į vandens telkinius, pasitaiko labai retai. Dėl švaraus vandens ir tinkamo dugno reljefo telkinius pamėgo ešeriai ir lydekos. Rudenį, atvėsus orams, ir žiemą, kai karjerus sukausto ledas, žvejai mėgėjai gausiai lanko minėtus vandens telkinius, nes nukritus vandens temperatūrai geriau kimba ešeriai ir lydekos. Vietinių žvejų teigimu, kartais pasitaiko ir gana solidžių laimikių – daugiau kaip pusę kilogramo sveriančių ešerių ir didesnių nei 5 kilogramų lydekų.

Laukžemių, arba, kaip vadina vietos gyventojai, Eketės, tvenkinį nuo 1999 metų nuomoja ir prižiūri Lietuvos medžiotojų ir žvejų draugija. Ji ne tik išduoda leidimus žvejoti minėtame tvenkinyje, bet ir rūpinasi jo išuvinimu. 1 lentelėje pateikta informacija apie vandens telkinio panaudojimą.

Tinkama ir tikslinga žuvivaisa jau pradėjo duoti gerus rezultatus: žvejai mėgėjai džiaugiasi dideliais laimikiais, ypač karpiais ir lydekomis. Jau sugaunama vandens telkiniuose gana retai pasitaikančių šamų.

1 lentelė. Laukžemių telkinio įžuvinimas*

Metai	Rūšis	Kiekis
2001	Karpiai (vienamečiai)	60 kg
2002	Vėgėlės (lervutės)	50 000 vnt.
	Lydekos (lervutės)	50 000 vnt.
	Karpiai (vienamečiai)	3 500 vnt.
2003	Vėgėlės (lervutės)	400 000 vnt.
2004	Karpiai (vienamečiai)	17 00 vnt.
2005	Karpiai (vienamečiai)	700 vnt.
	Šamai (vienamečiai)	60 vnt.
2008	Karpiai (vienamečiai)	900 vnt.
2010	Lynai (vienamečiai)	600 vnt.

* Klaipėdos medžiotojų draugijos duomenimis.

Sendvario seniūnijos teritorijoje teka Danės, Eketės ir Smeltaitės upės. Jos pritraukia ne tik žvejus mėgėjus, bet ir aktyvaus poilsio entuziastus – šias upes pamėgę baidarininkai.

Danė-Akmėna (Dangė, Danija) teka Kretingos ir Klaipėdos rajonuose, nuo versmių iki Bajorų kaimo ji vadinama Akmena. Ilgis – 65 km. Prasideda pelkėtame miške prie Mažųjų Žalimų, 6 km į pietvakarius nuo Salantų, teka į pietus pro Kretingą, įteka į Kuršių marias Klaipėdoje. Priskiriama lašišinėms upėms. Pagal Mėgėjų žvejybos vidaus vandenysė taisyklės Akmenos-Danės upėje mėgėjų žvejyba yra draudžiama nuo rugsėjo 16 d. iki spalio 15 d. Neturint žvejo mėgėjo kortelės ar nemokamos žvejybos teisės, mėgėjiška žvejyba yra draudžiama nuo spalio 16 d. iki gruodžio 31 d. Čia suplaukia neršti upinės nėgės (*Lampetra fluviatilis*). Anksčiau žvejai jas gaudydavo visoje upėje, tačiau pasikeitus teisės aktams šiuo metu šias žuvis galima gaudyti tik nuo žiočių iki A13 kelio, laikantis mėgėjiškos žūklės taisyklių: turint žvejo mėgėjo kortelę ir gaudant tik ne didesniu kaip 1 m skersmens tinkliniu samčiu arba penkiais bučiukais, žvejoti galima nuo balandžio 1 d. iki balandžio 30 d. ir nuo birželio 1 d. iki gruodžio 31 d.

Eketė – upė, tekanti Klaipėdos apskrityje, Klaipėdos rajone, Sendvario seniūnijoje, Danės kairysis intakas. Ilgis – 25 km. Įteka į Danę 16,8 km nuo jos žiočių, prie Laukžemių. Į upę suplaukia neršti upinės nėgės. Anksčiau žvejai šias žuvis gaudydavo dideliais kiekiais, tačiau pasikeitus teisės aktams šioje upėje jas gaudyti draudžiama.

Smeltalė (Smeltaitė, Smeltė) – upė, tekanti Klaipėdos rajone ir mieste. Ilgis – 23 km. Prasideda Šlapšilės apylinkėse, 4 km į vakarus nuo Gargždų. Teka į pietvakarius. Įteka į Kuršių marių Malkų įlanką Klaipėdoje. Priskiriama lašišinėms upėms. Pagal Mėgėjų žvejybos vidaus vandenysė taisyklės Smeltalės upėje mėgėjų žvejyba yra draudžiama nuo spalio 1 d. iki gruodžio 31 d. Į upę suplaukia neršti upinės nėgės, tačiau jas gaudyti draudžiama.

Prasidėjus upėtakių ir kitų vertingų žuvų nerštui, aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės pareigūnai, siekdami gausinti žuvų išteklius, aktyviai kontroliuoja ne tik didžiąsias upes, kuriomis migruoja lašišos, bet ir jų mažuosius intakus,

kuriuose neršia lašišinės žuvis. Žuvų apsaugai stiprinti ir visuomenei šviesti kasmet vyksta įvairios akcijos, pvz., „Lašiša“, „Lydeka“.

Klaipėdos rajone yra 19 medžiotojų klubų ir būrelių, kai kurie jų turi po keletą medžioklės plotų. Penkių medžiotojų klubų medžioklės plotai patenka į Sendvario seniūnijos teritoriją. „Varsos“ ir „Minijos“ medžiotojų klubų medžioklės plotai šioje seniūnijoje labai maži, todėl išsamiau analizuoti jų teikiamas kasmetines ataskaitas netikslinga: ataskaitos teikiamos neatsižvelgiant į seniūnijų ribas. Toliau pateikiama apibendrinta iš medžiotojų klubų, kurių dauguma medžioklės plotų yra Sendvario seniūnijoje, gaunama informacija.

„**Dianos**“ klubo medžioklės plotai išsidėstę kelio Klaipėda–Palanga dešinėje pusėje iki Baukštininkų kaimo. Medžioklės ploto vienetė yra 9,3 ha miškų ir 1 682,7 ha laukų.

„**Dauparų**“ klubo medžioklės plotai išsidėstę abiejose automagistralės Klaipėda–Vilnius pusėse, Sendvario ir Dauparų–Kvietinių seniūnijų teritorijose. Medžioklės ploto vienetė yra 534 ha miškų ir 4 717 ha laukų.

„**Volungės**“ klubo medžioklės plotai išsidėstę kelio Klaipėda–Palanga dešinėje pusėje, Sendvario ir Kretingalės seniūnijų teritorijose. Suformavus medžioklės ploto vienetą, jame buvo 429,7 ha miškų ir 5 187,6 ha laukų. Šių dienų duomenimis, plotas yra sumažėjęs – liko 371,2 ha miškų ir 2 822,8 ha laukų.

Vertinant medžioklės aspektu, Sendvario seniūnija unikali tuo, kad Klaipėdos regione tai labiausiai pastaraisiais metais užstatoma teritorija. Dėl savo geografinės padėties ji vilioja Klaipėdos miesto ir rajono gyventojus įsikurti greta trečio pagal

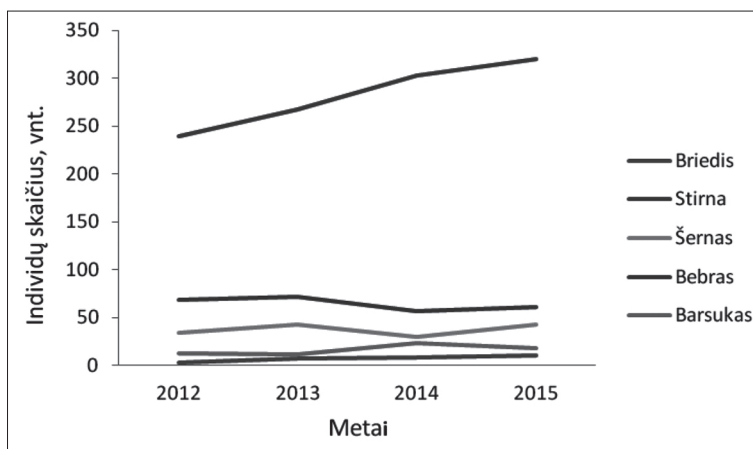
dydį Lietuvos miesto, tačiau nenutolstant nuo kaimo ir gamtos teikiamų malonumų. Dėl šių priežasčių žaibiškai dygstantys gyvenamųjų namų kvartalai ir pavienės sodybos turėjo didelės įtakos ir medžiojamiesiems žvėrimis. Seni medžiotojai su nostalgija prisimena buvusių „Šiltnamių“ teritorijose vykusias „zuikines“ medžiokles, per kurias buvo sumedžiojama po keliasdešimt kiškių. Ančių ir žąsų pilnuose laukuose dabar stūkso gyvenamųjų namų kvartalai. Tačiau nieko nepadarysi – gyvenimas juda į priekį, todėl pokyčiai vyksta visur – ir gamtoje, ir medžioklėje.

2 lentelėje pateikiama medžiojamųjų gyvūnų apskaitos analizė, parengta pagal medžiotojų teikiamus duomenis. Kaip minėta, medžiotojų klubai tvarko kiekvieno medžioklės ploto vieneto apskaitą atskirai ir teikia ataskaitas, t. y. pagal seniūnijų teritorijas neskirsto, todėl dalis lentelėje pateiktų medžiojamųjų gyvūnų gali būti įtraukta į apskaitą ir gretimose Dauparų–Kvietinių arba Kretingalės seniūnijose. Medžioklės plotų naudotojai teikia informaciją apie medžiojamųjų gyvūnų apskaitą laikydamiesi Medžioklės Lietuvos Respublikos teritorijoje taisyklių reikalavimų. Gyvūnų apskaita atliekama pagal pėdsakus, skaičiuojant gyvūnus prie šėryklų, stebėjimų metu.

2 lentelė. Medžiojamųjų gyvūnų apskaitos duomenys

Medžiojamas gyvūnas	2012	2013	2014	2015
Briedis	3	7	8	18
Stirna	239	267	303	320
Šernas	34	42	30	43
Bebras	68	72	56	61
Barsukas	12	11	23	10

Analizuojant apskaitų metu gautus duomenis matyti, kad briedžių, stirnų ir bebrų pagausėjo (1 pav.). Tai atspindi ir minėtų gyvūnų gausėjimo visoje Lietuvoje tendencijas: Aplinkos ministerijos duomenimis, nuo 2011 iki 2014 metų briedžių padaugėjo 0,67 karto (t. y. nuo 7 470 iki 10 903 vnt.), gerokai pagausėjo stirnų ir bebrų populiacijos. Sendvario seniūnijos teritorijoje nėra daug stambių miško masių, todėl dažniausiai į apskaitą įtraukiami migruojantys briedžiai ir šernai, kurie ilgam neapsistoja nedideliuose miškeliuose. Vedami įgimtų instinktų, jie keliauja į žiemojimo, maitinimosi ir kitas teritorijas. Tokios kelionės kartais baigiasi liūdnei,

1 pav. Medžiojamųjų gyvūnų apskaitos dinamika

nes pastaruoju metu gyvūnai dažnai atsitrenkia į pravažiuojančius automobilius ir žūsta. Aplinkosaugininkai ir medžiotojai sutaria, kad prie gyvūnų gausėjimo prisidėjo baudų už aplinkai padarytą žalą didinimas ir kontrolės stiprinimas.

Pagal nustatytus reikalavimus medžioklės plotų naudotojai pasibaigus medžioklės sezonui privalo pateikti medžiojamųjų gyvūnų išteklių panaudojimo ataskaitas. 3 lentelėje pateikta paskutinių 6 medžioklės sezonų ataskaitų analizė.

Iš lentelėje pateiktos informacijos akivaizdžiai matyti, kad pagrindinis medžioklės objektas Sendvario seniūnijoje yra stirna. Tokia situacija susiklostė dėl gamtinių sąlygų bei specifinių rūšies požymių. Dėl kūno sandaros ir gyvenimo būdo stirna yra geriausiai prisitaikiusi gyventi pamiškių tankmėse, krūmuose, todėl mažuose miškuose ir laukuose bei pievose stirnų tankis ploto vienetu keletą kartų didesnis negu stambiuose masyvuose. Didžiąją Sendvario seniūnijos teritorijos dalį sudaro pievos ir laukai, dėl to čia gyvena daug stirnų ir vyksta intensyvi jų medžioklė. Kaip medžioklės objektas stirna vertinama dėl ragų ir dietinės skanios mėsos. Ją gali valgyti alergiški žmonės. Ragai – medžioklės trofėjus. Sumedžiotų stirninių ragus privaloma kasmet pristatyti į trofėjų apžiūrą. Pasitaiko ir labai gražių ragų, įvertinamų netgi medaliais.

Pagal medžiojimo intensyvumą antroje vietoje yra bebrai. Jie dažnai užtvenkia melioracijos griovius bei upelius, kurių Sendvario seniūnijos laukuose netrūksta. Bebrai medžiojami dėl kailio. Iš jo medžiotojų žmonos pasisiūdina labai kokybiškus kailinius. Vertinama ir bebrų mėsa bei liaukos (sruogliai): žmonės jas naudoja įvairiems sveikatos sutrikimams gydyti.

Dėl pastaraisiais metais kilusios afrikinio kiaulių maro (AKM) grėsmės, vadovaudamiesi Aplinkos ministerijos ir Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos potvarkiais bei įsakymais, medžioklės plotų naudotojai labai suaktyvino šernų medžiokles. Tačiau Sendvario seniūnijoje šernų pasitaiko daug rečiau nei kituose Klaipėdos rajono medžioklės plotuose. Dažniau sumedžiojami iš vieno plotų į kitus migruojantys pavieniai šernai. Pasitaiko atveju, kad šernai apsigyvena Danės upės pakrantėje augančiuose krūmynuose arba seniūnijos teritorijoje esančiuose miškeliuose. Šernai medžiojami laikantis griežtų prevencinių priemonių bei veterinarijos reikalavimų. Užkrėstų individų neaptikta.

Sendvario seniūnijoje sumedžiojamų plėšrūnų (lapių ir mangutų) skaičius nėra išskirtinis, palyginti su Klaipėdos rajone sumedžiojamais šiais gyvūnais. Daugiau lapių sumedžiojama dėl to, kad pastaruoju metu vėl populiarėja iš jų kailių siuvami kailiniai, liemenės bei apykaklės. Medžiojant plėšrūnus, siekiama apsaugoti ir gausinti pilkųjų kiškių populiaciją. Anot senų medžiotojų, ankstesniais metais jų buvo sumedžiojama dešimtimis. Pastaraisiais metais tokiais laimikiais pasigirti negalima.

Medžiojamųjų paukščių (ypač didžiųjų ančių ir želmeninių žąsų) Sendvario seniūnijoje sumedžiojama gana daug, palyginti su viso Klaipėdos rajono rodikliais. Kadangi nėra gausių šernų, briedžių ar elnių populiacijų, daugelis medžiotojų prisitaikė prie esamų sąlygų ir pradėjo medžioti paukščius. Kaip matyti iš pateiktų rezultatų, jiems neblogai sekasi. Nors iš medžiotojų pasakojimų galima suprasti, kad anksčiau seniūnijos laukuose ir pievose medžiojamųjų paukščių gausa ir įvairovė buvo kur kas didesnė, tačiau ir dabar, grįždami į gimtuosius kraštus,

nemaži ančių bei žasų pulkai nutūpia pailsėti atokiau nuo gyvenamųjų teritorijų plytinčiuose laukuose, pievose arba telkšančiose pelkėse. Dažnai šių paukščių pulkai pastebimi laukuose netoli Klaipėdos oro uosto, esančio Dirvupių kaime, greta automagistralės Klaipėda–Vilnius.

3 lentelė. Duomenys apie medžiojamųjų gyvūnų išteklių panaudojimą*

	2009–2010		2010–2011		2011–2012	
	seniūnijoje	rajone	seniūnijoje	rajone	seniūnijoje	rajone
Stirna	42	473	39	377	45	367
Šernas	25	570	17	462	14	488
Bebras	13	382	21	284	35	454
Lapė	70	695	57	401	40	258
Mangutas	6	356	13	204	5	101
Pilkasis kiškis	24	116	17	69	12	50
Slanka	5	134				
Didžioji antis	92	336	226	446	324	595
Želmeninė žąsis			13	13	3	4
Baltakaktė žąsis						
Miškinė kiaunė						
Ondatra						
Rudgalvė kryklė						
Kanadinė audinė	1	1				
	2012–2013		2013–2014		2014–2015	
	seniūnijoje	rajone	seniūnijoje	rajone	seniūnijoje	rajone
Stirna	40	424	63	507	71	556
Šernas	17	537	24	729	26	720
Bebras	55	342	44	493	45	422
Lapė	32	294	56	318	41	240
Mangutas	3	67	3	136	3	96
Pilkasis kiškis	35	154	24	104	16	82
Slanka					1	112
Didžioji antis	159	654	79	385	104	279
Želmeninė žąsis	16	19				
Baltakaktė žąsis	1	1				
Miškinė kiaunė			2	24	1	21
Ondatra			1	3		
Rudgalvė kryklė					1	2
Kanadinė audinė						

* Lentelėje nurodomas per medžioklės sezoną „Dianos“, „Volungės“, „Dauparų“ klubuose ir bendras Klaipėdos rajone sumedžiotų gyvūnų skaičius.

*Ornitologas
dr. A. Petraitis šalia
pirmųjų atskridusių
gandrų Jakų parke*

ISTORIJA

Klemiškės kapinynas

Mindaugas Grikpėdis

Įvadas

Apie greta Klėmiškės dvaro esantį geležies amžiaus kapinyną buvo žinoma dar nuo XX a. pr. Dėl tragiškų praėjusio amžiaus vidurio istorijos vingių bei politinių aplinkybių Klaipėdos krašte beveik neliko vietinių gyventojų. Kartu su jais buvo prarasta informacija ir apie daugumos archeologinių vietovių alokaciją – tarp jų ir Klemiškės kapinyno. Prabėgus kiek daugiau nei 100 metų nuo pirmųjų Klemiškės kapinyno kasinėjimų, archeologinis paminklas buvo atrastas antrą kartą – atlikti archeologiniai tyrimai ir lokalizuota jo vieta.

Apie galimą kapinyno vietą sužinota 2012 m. Tuomet Klemiškės I kaime klojant kanalizaciją, apie 10 m į R nuo sklypo, esančio Parko aklg. 10, buvo aptikta IX–XII a. būdingų radinių – vario lydinio vytinė antkaklė, įvijinė apyrankė, įvijinis žiedas, žiedelio įvija bei plokštinė segė (pav. nr. 1). Šiuos radinius 2012 m. lapkričio 20 d. Mažosios Lietuvos istorijos muziejui (toliau – MLIM) dovanojo pilietis Raimundas Šulčius. Kaip nurodoma eksponatų priėmimo akte, radimvietėje taip pat buvo stipriai korozijos paveiktas geležinis ietigalis, kuris neišliko, bei, manoma, žmogaus rankų kaulų. R. Šulčiaus dėka informacija apie galimą kapinyno vietą pasiekė archeologus.

2014 m. Vilniaus universiteto Archeologijos katedra atliko archeologinius tyrimus spėjamoje Klemiškės kapinyno vietoje¹. Šiame straipsnyje pristatomi 2014 m. kasinėjimų rezultatai, taip pat pateikiama kapinyno tyrimų istorija bei aprašomi Klemiškėje aptikti radiniai.

Ankstesnių tyrimų apžvalga

Klemiškės kapinynas yra vienas tų Vakarų Lietuvos laidojimo paminklų, kurie buvo tirti jau XX a. pr. 1908 m. Adalbertas Bezenbergeris kasinėjo sen-

1 pav. Raimundo Šulčiaus Mažosios Lietuvos istorijos muziejui dovanoti radiniai: vario lydinio vytinė antkaklė, įvijinės apyrankės bei įvijinių žiedų fragmentai, plokštinė segė. L. Tamulyno nuotr.

¹ Tyrimai finansuoti Klaipėdos r. savivaldybės vietos bendruomenių tarybos kaip viena iš Baukštinių bendruomenės projekto „Sendvario archeologinės paslaptys“ veiklą.

kapį, buvusį Klemiškės (vok. *Clemmenhof*) kaimo laukuose². Kaip ir daugelio kitų objektų, taip ir šio tyrimus A. Bezenbergeriui padėjo suorganizuoti jo bičiulis, Lėbartų ir Šilūtės dvarų savininkas Hugo Scheu. Informacijos apie tai suteikia Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje išlikęs A. Bezenbergerio laiškas H. Scheujui, kuriame prašoma patikslinti informaciją apie kapinyną³. Visgi duomenų apie šiuos kasinėjimus nėra gausu – nežinome nei kokio dydžio plotas buvo ištirtas, nei kokie tyrimų rezultatai. Tarpukario literatūroje kartais pasirodavo informacijos apie radinius iš Klemiškės, datuojamus III–IV ir XII–XIII a., tačiau ar jie rasti tyrimų metu, ar į muziejų pateko kitais keliais – nežinoma⁴.

Po karo pasikeitus vietos gyventojams, prarasta informacija apie tikslesnę kapinyno lokalizaciją, kuri iki šių dienų nebuvo aiški. 1977–1979 m. Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos žvalgomosios ekspedicijos Klaipėdos rajone ataskaitoje Klemiškės kapinynas yra tapatinamas su 1972 m. greta aptiktu Slengių kapinynu: „*Be abejo, tai tie patys Klemiškės senkapiai, nes yra tik apie 1,5 km į šiaurės vakarus nuo buvusio Klemiškės dvaro, greta Klemiškės II kaimo sodybų, o vietos kitur, kur galėtų būti parengti senkapiai, nėra – tai žemumos, kurios paaukštėja tik prie Slengių*“⁵. 1999 m. paviršiaus žvalgymus Klemiškėje atliko ir archeologas Linas Tamulynas, tačiau jokių radinių neaptiko⁶.

Informacija apie teritoriją

Aptariama vieta yra į rytus nuo Klaipėdos miesto esančiame Klemiškės I kaime, Sendvario sen., Klaipėdos r. Kapinynas buvo įrengtas Rimkų moreninio gūbrio (orientuoto Š–P kryptimi) rytinėje papėdėje – maždaug 10 m žemiau nei gūbrio viršūnė šioje atkarpoje (atitinkamai Habs. 20–22 m ir 30–32 m). 300 m į R nuo 2014 m. tirtos perkastos iš Š į P teka dešinysis Smeltalės intakas – Vėžių upelis (pav. nr. 2). Kapinyno vieta pietinėje dalyje ribojasi su Klemiškės dvaro sodybos teritorija, kurios šiaurinėje dalyje XIX a. buvo įsteigtos dvaro gyventojų kapinės. Taigi, kaip ir kitose regiono vietose, taip ir Klemiškėje pastebimas geležies amžiaus kapinyną bei istorinių kapinaičių vietos artumas (pvz., Lāistai, Bandūžiai, Tolekiai ir kt.). Artimiausi archeologiniai objektai: 1 km atstumu į ŠV – Slengių sodybvietė, už jos 0,5 km atstumu į ŠV – Slengių kapinynas, 2,5 km atstumu į PV – Jōniškės kapinynas, 2 km atstumu į PR – Jakų senovės gynybinis įtvirtinimas.

XIX–XX a. žemėlapiuose teritorijoje į šiaurę nuo Klemiškės dvaro vaizduojami tušti laukai (pav. nr. 2). Šios vietos urbanizacija prasidėjo tik XXI a., kai sparčiai plečiantis Klaipėdos užmiesčio kvartalams intensyvi statyba prasidėjo ir Klemiškėje – į vakarus nuo 2014 m. tirtos vietos iškilo nuosavų namų kvartalas su gatve, į šiaurę nuo perkastos kol kas pastatytas tik vienas namas, maždaug 10–15 m atstumu į

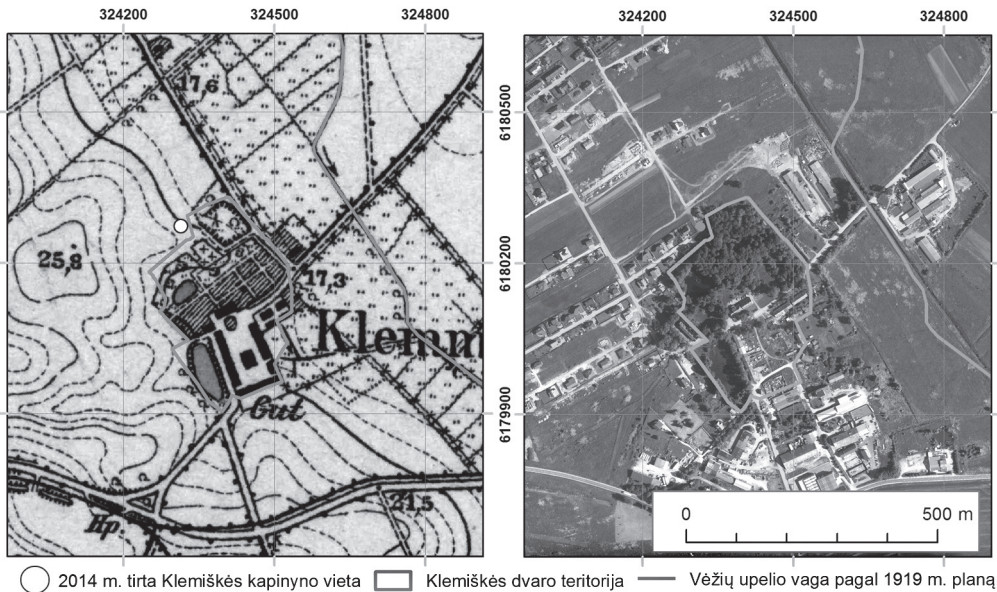
² Prussia, *General-Versammlung am 30. November 1908. Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia für die Vereinsjahre 1905–1908*, h. 23, t. 2, Königsberg, 1919, p. 537.

³ Tamulynas L. A. Bezenbergerio archeologiniai tyrinėjimai Klaipėdos krašte, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1998, t. 15, p. 39.

⁴ Engel C. *Die Kultur des Memellandes in vorgeschichtlicher Zeit*, Memel, 1931, p. 84; Hoffmann J. *Die spätheidnische Kultur des Memellandes*, Königsberg, 1941, p. 149, lent. III, XIII.

⁵ Dakanis B. Senkapiai Klaipėdos rajone, Vilnius, 1981, *KPC archyvas*, f. 27, aprašas nr. 1, b. 87; Dakanis B. Klaipėdos rajono senkapiai, *Muziejai ir paminklai*, Vilnius, 1983, t. 5, p. 20–21.

⁶ Tamulynas L. Klaipėdos krašto šiaurinės dalies spėjamų kapinyną vietų žvalgymo 1999 m. ataskaita, Vilnius, 2000, *LIIRS*, f. 1, b. 3377.

pietus nuo perkastos įrengta nuotekų siurblinė. Neužstatytame plote, maždaug 35 m į ŠV nuo tyrimų vietos yra lauko kelių sankryža, kurioje kertasi du ŠV-PR bei PV-ŠR kryptimis orientuoti keliai. Į V, Š bei R nuo šios sankryžos

2 pav. Situacijos planai. Kartografinis pagrindas kairėje – 1919 m. topografinis žemėlapis, dešinėje – 2012 m. palydovinė nuotrauka. M 1:10 000. M. Griepėdžio nuotr.

želia pieva. Į PR, t. y. tyrimų vietos link yra įrengti įvairūs inžineriniai tinklai – paviršiuje matosi įrengtų šulinių vietos.

2014 m. archeologiniai tyrimai

Gavus duomenų apie geležies amžiaus radinius iš Kleiškės kapinyno, buvo nuspręsta surengti archeologinę ekspediciją ir patikrinti nurodytą radimvietę. 2014 m. iš dalies finansuojant Klaipėdos rajono savivaldybei Vilniaus universiteto Archeologijos katedra atliko žvalgomouosius archeologinius tyrimus Kleiškėje.

Kasinėjimų metu buvo atidengta viena 20 m² dydžio perkasa, joje aptiktas 80–130 cm storio kultūrinis sluoksnis. Perkastos viršutiniai horizontai datuojami XX–XXI a., jie suformuoti klojant įvairius inžinerinius tinklus bei prieš statybas formuojant teritorijos reljefą. 20–30 cm gylyje nuo perkastos paviršiaus atidengta daugiau kaip 20 vnt. akmenų, jie išsidėstę padrikai ir nesudaro jokių struktūrų (dydžiai – 35 × 35 × 27, 38 × 26 × 20, 25 × 17 × 17 cm ir pan.) (pav. nr. 3). Apatiniuose horizontuose radinių neaptikta, paminėtina sluoksnyje Nr. 2, 50–80 cm gylyje nuo perkastos paviršiaus išryškėjusi 150 × 40 cm dydžio ir 2–5 cm storio anglių dėmė.

Tyrimų metu XX–XXI a. suformuotuose sluoksniuose aptikta radinių, sietinų su suardytais geležies amžiaus kapais. Tai vyro kaukolės fragmentas, arklio kaulai⁷ bei įvairūs dirbiniai: du vario lydinio lazdeliniai smeigtukai, vario lydinio įvija bei įvijinis žiedas, iš vario lydinio,

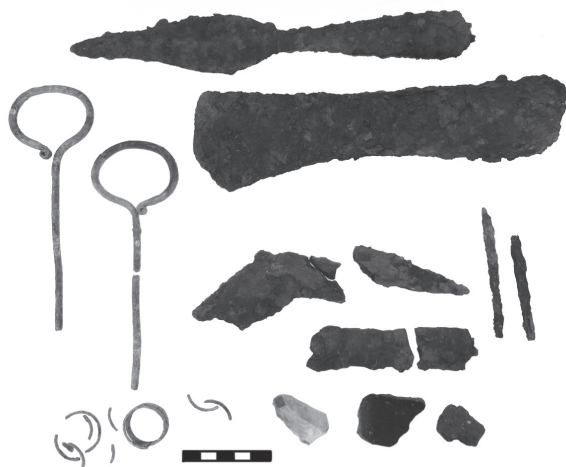
⁷ Osteologinę analizę atliko Vilniaus universiteto doktorantas Vaidotas Suncovas.

3 pav. 2014 m. Klemiškės kapinyno tyrimų metu. Prie perkastos stovi (iš kairės):
Vytautas Vingis, Petras Dobeikis, M. Griepėdis. L. Tamulyno nuotr.

4 pav. 2014 m.
aptikta apyrankė-
sąsaga.
M. Griepėdžio nuotr.

5 pav. NĖRA
PARAŠO

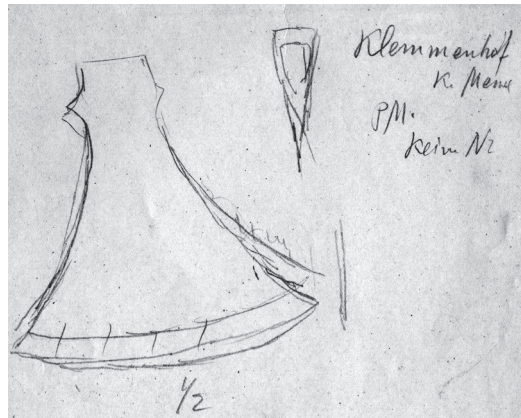
odos bei beržo tošies pagaminta apy-rankė-sąsaga, dvi lipdytos keramikos šukės, geležinis dirbinio fragmentas, geležinis dalgelis, geležinis įmovinis kirvis, geležinis įmovinis ietigalis, lauro lapo formos plunksna, titnago skeltė (pav. nr. 4–5).

Radiniai

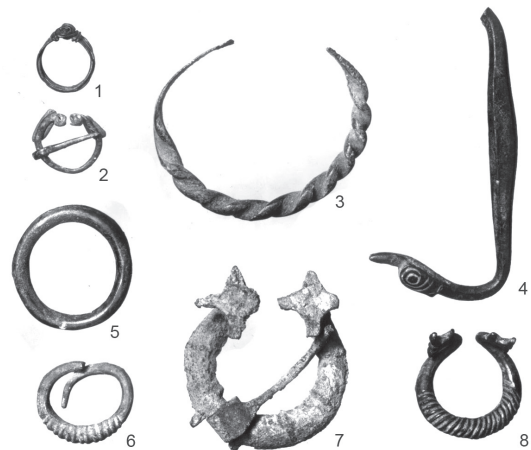
Klemiškėje, kaip ir kituose Lietuvos geležies amžiaus laidojimo paminkluose, aptikta įvairios paskirties dirbinių – ginklų, darbo įrankių bei papuošalų. Tačiau ne visi šie radiniai pasiekė mūsų dienas. Iki 1945 m. sukaupiti artefaktai buvo saugomi *Prussia Museum* kolekcijoje Karaliaučiuje. Per Antrąjį pasaulinį karą ši medžiaga buvo išblaškyta ir pradingo. Žinome, jog 1949 m. į Berlyno muziejų pateko du radiniai iš Klemiškės – pasaginė miniatiūrinė segė bei žiedas⁸. Daugiau informacijos apie XX a. I p. Klemiškėje aptinktus radinius rasta to meto literatūroje bei archyvuose. Radiniai iš Klemiškės publikuoti keliuose archeologiniuose XX a. I p. leidiniuose⁹. Dar keletu radinių nuotraukos bei eskizas saugomi archyvuose. Tai Latvijos archeologo Felikso Jakobsono archyvas Rygoje, kuriame ant bloknoto lapelio nupieštas kirvis vėduokliniais ašmenimis (pav. nr. 6). Jono Puzino archyve Vilniuje randame *Prussia Museum* archeologinių rinkinių fotografiją, kurioje įamžinta pasaginė segė žvaigždiniais galais ir žiedas pastorinta priekine dalimi (pav. nr. 7.). Minėtus radinius papildė 2012 bei 2014 m. aptikti dirbiniai. Toliau trumpai pristatomi Klemiškės radiniai, daugiau dėmesio skiriant keletui įdomesnių 2014 m. aptiktų papuošalų.

Ginklai

Šiai kategorijai priklauso du kovos kirviai bei įmovinis ietigalis. Latvio F. Jakobsono archyve esantis eskizas

6 pav. Plačiaašmenis kirvis vėduokliniais ašmenimis iš Klemiškės, saugotas Prussia-Museum. F. Jakobsono eskizas (Nowakiewicz T., 2011, p. 257)

7 pav. Jono Puzino archyve Vilniuje saugoma Prussia-Museum archeologinių rinkinių fotografija. Joje nurodyti du radiniai iš Klemiškės – žiedas pastorinta priekine dalimi (nr. 6) bei pasaginė segė žvaigždiniais galais (nr. 7).

⁸ Wemhoff (red.) Die vor- und frühgeschichtlichen Funde aus Litauen, 2014. *Museum für Vor und Frühgeschichte. Staatliche Museen, Berlin, Bestandskatalog, Band 12*, p. 160, lent. 16.

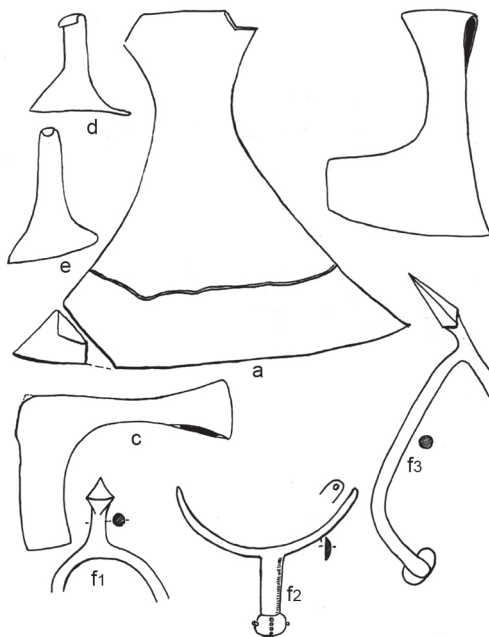
⁹ Engel C. *Min. veik.*, p. 84; Hoffman J. *Min. veik.*, lent. III: c, f. 3, XIII: f.

vaizduoja plačiaašmenį pentinį kirvį vėduokliniais ašmenimis (pav. nr. 6). Tokie kirviai pagal J. Peterseno tipologiją yra skiriami M tipui, jie būdingi XI–XIII a. ir aptinkami visoje Šiaurės Europoje, o Lietuvoje gausiausiai jų randama vakarinėje dalyje, tai yra kuršių kapinynuose (rastas ir greta Klemiškės esančiame Slengių kapinyne bei kituose – Bandūžiuose, Genčiuosė II, Girkaliuosė, Gintališkėje, Laiviuosė ir kt.)¹⁰. Pagal morfologiją kovos kirviu galima įvardyti ir J. Hoffmanno monografijoje vaizduojamą radinį (pav. nr. 8:c). Tai kirvis proporcingai ilgais, koto link ištęstais ašmenimis, panašus į C tipo kirvius pagal J. Peterseno tipologiją¹¹. Sprendžiant pagal publikacijoje nurodytą mastelį 1:2, kirvio ilgis turėjo būti apie 9,5 cm, o ašmenys – 7 cm pločio. Tokio tipo kirvių baltų kraštuose aptikta negausiai – Latvijoje rasti 6 vnt., datuojami X a.¹² Gausiau jų randama Norvegijoje bei Švedijoje, ypač Gotlande, iš kur galėjo pateikti ir į Lietuvos pajūrį¹³. Klemiškėje rastasis kirvis yra vienintelis šio tipo radinys Lietuvoje.

2014 m. aptiktas geležinis įmovinis ietigalis lauro lapo formos plunksna su per vidurį esančia nežymia iškilia briauna (pav. nr. 5). Bendras ietigalio ilgis – 22,5 cm, plunksnos ilgis – 12 cm, plunksnos plotis – iki 3,8 cm, įmovos skersmuo – 2,5 cm. Šios formos ietigaliai naudoti nuo romėniškojo laikotarpio iki IX–X a., aptinkami visoje Lietuvoje, taip pat rasta Latvijoje, Estijoje, Suomijoje¹⁴. Paminėtina ir tai, kad įmoviniai ietigaliai yra vienas dažniausių radinių Lietuvos geležies amžiaus kapinynuose.

Darbo įrankiai

Iš darbo įrankių Klemiškėje aptiktas įmovinis kirvis ir dalgelis (pav. nr. 5). Įmovinis kirvis aptiktas 2014 m., jo ilgis – 20,5 cm, ašmenys kiek išlenkti, plėtėjantys, 6,7 cm pločio, įmova apvali, į galą nežymiai plėtėjanti, jos skersmuo – 4 cm. Įmoviniai kirviai – būdingas Vakarų Lietuvos kapinynų radinys, jų gausiai aptinkama II–VI a. kapuose, vėlesnių laikų palaidojimuose tai gana reta įkapė¹⁵. 2014 m. aptiktas dalgelio fragmentas, išlikęs jo ilgis – 16 cm. Vakarų Lietuvos kapinynuose

8 pav. Hoffmanno J. monografijoje pateikta Klemiškėje rasto kirvio (nr. 6) bei pentino (nr. f3) iliustracija (Hoffmann 1941, lentelė 3).

¹⁰ Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX–XII amžiais, Vilnius, 1970, p. 208; Kazakevičius V. Geležies amžiaus baltų genčių ginkluotė. Habilitacinis darbas, Vilnius, 1998, p. 50.

¹¹ Petersen J. *De Norske Vikingsverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben*, Kristiania, 1919, p. 39.

¹² Kazakevičius V. *Min. veik.*, p. 52.

¹³ Petersen J. *Ten pat.*

¹⁴ Tautavičius A. *Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.)*, Vilnius, 1996, p. 132.

dalgiai aptinkami nuo II iki XIII a. Į kapus dažniausiai dėdavo nedidelius dalgelius iki 30–37 cm ilgio, aptinkama ir ilgesnių (iki 40–60 cm ilgio), tačiau labai retai¹⁶.

Papuošalai

Gausiausią radinių dalį Klemiškėje sudaro papuošalai – aptikta smeigtukų, segių, žiedų, antkaklė, apyrankė bei archeologinėje literatūroje apyranke-sąsaga vadinamas dirbinys, pagamintas iš vario lydinio, odos ir beržo tošies. Mažiausiai aptikta kaklo papuošalų – tai vienintelė 6 įvijų vytinė antkaklė kilpelėmis užbaigtais galais, pagaminta iš vario lydinio, skersmuo – 7,5 cm (pav. nr. 1). Šios antkaklės buvo labiausiai paplitusios X–XI a.¹⁷

Segės. Kapinyne rasta viena plokštinė bei dvi pasaginės segės. Fotografijoje iš J. Puzino archyvo vaizduojama pasaginė segė žvaigždiniais galais (pav. nr. 7:7). Sprendžiant pagal fotografiją segė stipriai paveikta korozijos, todėl negalime plačiau apibūdinti puošybos. Šios segės būdingos XI–XII a.¹⁸ Berlyno muziejuje saugoma iš vario lydinio pagaminta miniatiūrinė pasaginė segė atvyniotais galais (pav. nr. 10:1). Segės skersmuo – 2,15 cm, storis – 0,6 cm, adatos ilgis – 2,3 cm¹⁹. Tarp 2012 m. į MLIM atneštų atsitiktinai aptiktų radinių yra ir plokštinė apskritos formos segė, jos skersmuo – 5 cm, adatos ilgis – 5 cm, storis – 0,3 cm (pav. nr. 1). Šių segių paviršius būdavo dengiamas ornamentuotomis balto metalo plokštelėmis, kartais centre įstatydavo mėlyno stiklo akutę, deja, Klemiškės segėje ši puošyba neišliko. Segės būdingos XI–XIII a. kuršių ir prūsų kapams²⁰.

Smeigtukai. 2014 m. buvo aptikti du iš vario lydinio pagaminti lazdeliniai smeigtukai didele ovalia galvute, kuri užsibaigia susukta sraigėle (pav. nr. 5). Jų ilgis – 14 cm, galvutės skersmuo plačiausioje vietoje siekia 4,8 cm, vielos storis 3–4 mm. Vakarų Lietuvos kapinynuose aptinkami lazdeliniai smeigtukai dažniausiai būdavo gaminami iš geležies, o puošnesni, iš vario lydinio pagaminti lazdeliniai smeigtukai aptinkami rečiau. Panašių į Klemiškėje rastuosius iš vario lydinio pagamintų smeigtukų iki šiol buvo žinoma tik iš kelių Vakarų Lietuvos kapinynų – Ąukštikiemių, Bandužių bei Tūbausių. Ne visi smeigtukai vienodi – pagal galvutės morfologiją galima išskirti du variantus. Pirmajam skirtni smeigtukai, kurių galvučių viela netordiruota, o antrajam – tordiruota. Pirmojo varianto smeigtukų aptikta ne tik Klemiškėje, tačiau ir Ąukštikiemiuose (kapai nr. 107, 140) bei Bandužiuose (kapas nr. 22 bei atsitiktinai rasti)²¹. Puošnesnių antrojo varianto smeigtukų rasta Ąukštikiemiuose (du smeigtukai kape nr. 68) bei Tūbausiuose (du smeigtukai kape nr. 1)²². Panašus smeigtukas aptiktas ir Latvijoje – Lazdini vietovėje²³.

Šiuos smeigtukus tiksliau datuoti galime remdamiesi kartu aptinkamomis įkapėmis. Bandužių kape nr. 22

¹⁵ *Ten pat*, p. 104.

¹⁶ *Ten pat*, p. 110.

¹⁷ Volkaitė-Kulikauskienė R. *Min. veik.*, p. 152.

¹⁸ *Ten pat*, p. 164.

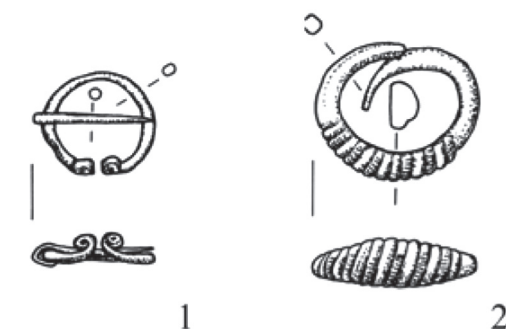
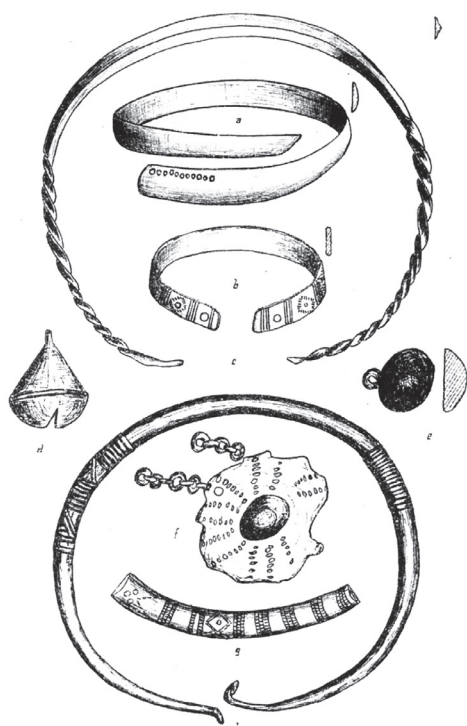
¹⁹ Wemhoff. *Min. veik.*, p. 160.

²⁰ Широухов Р. А. Контакты пруссов и куршей X–XIII вв. по археологическим источникам, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2011, t. 37, p. 177.

²¹ Stankus J. Bandužių kapinynas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1995, t. 12, p. 1–156; Moora H. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.: Analyse*, 1938, Tartu, t. 2, p. 174.

²² Moora H. *Ten pat*; Rimantienė R. Tūbausių kapinynas. *Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai*, Vilnius, 1968, p. 183–209, pav. 11: 78

²³ Apals J. et. al. *Latvijas PSR archeologija*, 1974, Rīga, pav. 53: 14.

9 pav. (žr. kairėje). Hoffmanno J. monografijoje pateikta Klemiškėje rasto smeigtuko galvutė su tutuli formos atsikišimu (f) (Hoffmann 1941, lentelė XIII)

10 pav. Berlyno muziejuje saugomi Klemiškėje rasti iš vario lydinio pagaminti papuošalai: miniatiūrinė pasaginė segė atvyniotais galais bei žiedas pastorinta priekine dalimi ir užkeistais galais (Wemhoff, 2014, lentelė 16)

rasta storagalė apyrankė daugiakampiais galais ir lankinė žieduotoji segė (II. 3.2.1 atmaina pagal Ugnių Budvydą)²⁴. Tūbausių kape nr. 1 rastos dvi storagalės apyrankės, tordiruota antkaklė bei ilgakojė segė lietinė užkaba. Remiantis šiais radiniais galima teigti, jog abu smeigtukų variantai buvo viena laikais ir yra datuojami V a. II p.–VI a.²⁵

Iš XX a. I p. archeologinės literatūros žinome, kad Klemiškėje taip pat buvo aptikta smeigtuko galvutė su tutuli formos atsikišimu (pav. nr. 9). Gausiausiai tokio tipo papuošalų aptinkama vėlyvojo romėniškojo laikotarpio kapuose, tačiau pavienių panašios konstrukcijos dirbinių aptikta ir gerokai vėlesniuose – VIII–IX a. kapuose²⁶.

Apyrankės. Aptikta įvijinės apyrankės fragmentų ir vadinamoji apyrankė-sąsaga. Įvijinė apyrankė kartu su kitais radiniais 2012 m. buvo perduota MLIM. Ji išlikusi fragmentiškai (3 įvijos), buvusi pagaminta iš vario lydinio trikampio pjūvio juostelės, skersmuo – 4 cm (pav. nr. 1). Tai dažnas radinys Vakarų Lietuvos kapinyuose, jos nešiotos nuo I tūkst. pr. Kr. vid. iki XIII–XIV a.²⁷

Prie apyrankių aptarsime ir 2014 m. aptiktą puošnų dirbinį, archeologinėje literatūroje vadinamą apyrankė-sąsaga (pav. nr. 4). Jį sudaro šešios eilės vario lydinio grandelių, užspaustų ant odinių virvelių, jų galuose yra dvi

²⁴Stankus J. *Min. veik.*, pav. 60: 4, 45: 2.

²⁵Budvydas U. Lietuvoje rastų lankinių segių lenkta kojele tipologija ir chronologija, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2002, t. 22, p. 258; Tautavičius A. *Min. veik.*, p. 250.

²⁶Banytė-Rowell R. Vėlyvojo romėniškojo laikotarpio rozetiniai smeigtukai ir segės su tutuliu, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2008, t. 34, p. 29; Bliujienė A. Some Notes on Curonian Women's Bead Sets with Bronze Spacer Plates in their Headbands, Headdresses Made of Cloth and Unaccountable Ware during the Viking Age and Early Medieval Times, *Archaeologia Baltica*, 2006, t. 6, pav. 3.

²⁷Tautavičius A. *Min. veik.*, p. 249.

vario lydinio plokštelės, skirtos susegimui. Viduryje šių virvelių – susukta tošis, o išorėje – medienos liekanos (gal buvo įdėta į medinę dėžutę). Panašių dirbinių aptikta ir kituose Vakarų Lietuvos laidojimo objektuose, šiuo metu žinoma apie kelias dešimtis radinių bent iš 10 kapinynų²⁸. Archeologinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl šių artefaktų paskirties – vieni autoriai juos vadina dėžutėmis, kiti – galvos papuošalais ar apyrankėmis. A. Bliujienės nuomone, minėtos interpretacijos yra klaidingos, pagal konstrukciją tikrąją dirbinio paskirtį reikėtų sieti su sąsaga, tik neaišku, kas jomis buvo segama²⁹. Šie artefaktai būdingi II a. pab.–IV a. vid. (?) bei VII–XIII a.

Žiedai. Jų rasta bent keletas. Iš ankstyvųjų kapinyno tyrimų žinomas iš vario lydinio pagamintas 3,1 cm skersmens žiedas pastorinta priekine dalimi, puošta įkartomis (pav. nr. 7: 6, 10: 2). Žiedo galai prasilenkia, vienas nulūžęs. Šis papuošalas yra įamžintas J. Puzino archyve esančioje fotografijoje, o šiuo metu jis saugomas Berlyno muziejuje³⁰. Žiedai pastorinta priekine dalimi būdingi X–XII a.³¹ Taip pat aptikti du įvijiniai žiedai, pagaminti iš vario lydinio. Vienas (6 įvijų, skersmuo – 1,5 cm) toks 2012 m. buvo pristatytas į MLIM, o kitas (3 įvijų, skersmuo – 2,3 cm) aptiktas 2014 m. Šie žiedai buvo gausiai naudojami visą geležies amžių Lietuvoje ir kaimyniniuose kraštuose.

Kiti radiniai. J. Hoffmano monografijoje publikuota pentino iš Klemiškės iliustracija (pav. nr. 8: f3). Pentinai I–II a. pasiekė Vakarų Lietuvą, o vėliau išplito visoje Lietuvos teritorijoje³². 2014 m. aptiktos dvi lipdytos keramikos šukės, titnago skeltė bei neaiškaus dirbinio fragmentai – du geležiniai strypeliai.

Laidosenos bruožai

Klemiškėje rastieji artefaktai būdingi Vakarų Lietuvos kapinynams – dalgiai, kovos kirviai vėduokliniais ašmenimis, miniatiūrinės pasaginės segės, sąsagos-apyrankės – dažniausiai aptinkami tik šiame regione. Kadangi šiuo metu neturime informacijos apie nesuardytus kapus, kurie leistų tiksliai rekonstruoti laidojimo papročius Klemiškėje, tai daryti galime remdamiesi kitų regiono laidojimo paminklų duomenimis. Klemiškės kapinynas patenka į I t-mečio I p. Vakarų Lietuvoje egzistavusios kapų su akmenų vainikais kultūrinės grupės teritoriją. Tuo metu regione mirusiųjų kapai buvo apdedami akmenų vainikais³³. Nors Klemiškėje ir neaptikome akmenų vainikų liekanų, tačiau ištirtoje perkasoje atidengta akmenų gausa, tikėtina, gali būti siejama su buvusiais akmenų vainikais. Kitas šiam regionui būdingas bruožas – kapai su žirgais. Kapų, kuriuose drauge su mirusiuoju individu palaidojamas žirgas ar jo dalis, aptikta Aukštkiemiuose, Ánduliuose, Baituose, Palangoje ir kt.³⁴ Tyrimų metu Klemiškėje aptikome keletą arkliaus kaukų, todėl tikėtina, jog čia egzistavo ir šis paprotys.

Apie VI a. kapų su akmenų vainikais kultūrinės grupės šiaurinėje dalyje yra išskiriamas kuršių etnosas. Tuo metu nyksta tradicija aplink kapus dėti akmenų vainikus³⁵. Apie VIII–IX a.

²⁸ Bliujienė A. *Min. veik.*

²⁹ *Ten pat*, p. 139.

³⁰ Wemhoff. *Min. veik.*, lent. 16.

³¹ Bliujienė 1999, p. 180.

³² Tautavičius A. *Min. veik.*, p. 152.

³³ Michelbertas M. *Senasis geležies amžius Lietuvoje, I–IV amžius*, Vilnius, 1986, p. 28.

³⁴ Navickaitė M. *Žirgas Lietuvos laidojimo paminkluose*. Magistro darbas, Vilniaus universiteto Archeologijos katedra, 2013, lent. nr. 1.

³⁵ Žulkus 2004, p. 25.

šioje teritorijoje pradeda plisti mirusiųjų deginimo paprotys, kuris XI–XII a. tampa vyraujantis. Greta esančiame Slengių kapinyne ankstyviausi degintiniai kapai datuojami VIII–IX a.³⁶ Todėl tikėtina, jog I t-mečio pab. mirusieji pradėti deginti ir Klemiškėje.

Apibendrinimas

2014 m. buvo lokalizuotas XX a. I p. archeologinėje literatūroje minimas Klemiškės kapinynas. Apžvelgę šiuo metu turimus negausius duomenis apie kapinyną, galime teigti, jog tai tipinis geležies amžiaus Vakarų Lietuvos laidojimo paminklas. Sprendžiant pagal aptiktus radinius mirusieji kapinyne buvo laidojami gana ilgą laiką – III–XIII a. Šiuo metu nežinome nei kokio dydžio yra buvęs kapinynas, nei koks jo sunaikinimo lygis – tyrimų metu aptikti tik pavieniai radiniai iš suardytų kapų. Nežinome ir kurioje vietoje buvo Klemiškės gyventojų sodybos. Ateities tyrimai šioje vietoje yra perspektyvūs ne tik paveldosauginiais tikslais, tačiau taip pat siekiant pažinti Klemiškės bendruomenės gyvenimos bei laidosenos bruožus geležies amžiuje.

Santrumpos

JPA – Jono Puzino archyvas Martyno Mažvydo bibliotekoje Vilniuje

LIIRS – Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius

Literatūros sąrašas

Nowakiewicz T. (red.) *Archeologiczne dziedzictwo Prus Wschodnich w archiwum Feliksa Jakobsona*. Warszawa, 2011 (6 iliustr.)

³⁶Grikpėdis M. *Mirusiųjų deginimo papročio plitimas Vakarų Lietuvoje*. Magistro darbas, Vilniaus universiteto Archeologijos katedra, 2013, p. 27.

Slengių kapinynas ir neįtvirtinta sodybvietė

Dovilė Baltramiejūnaitė

Slengių kapinynas (Klaipėdos r., Sėndvario sen.) (UK 13072) aptiktas 1972 m. melioruojant dirbamus laukus.

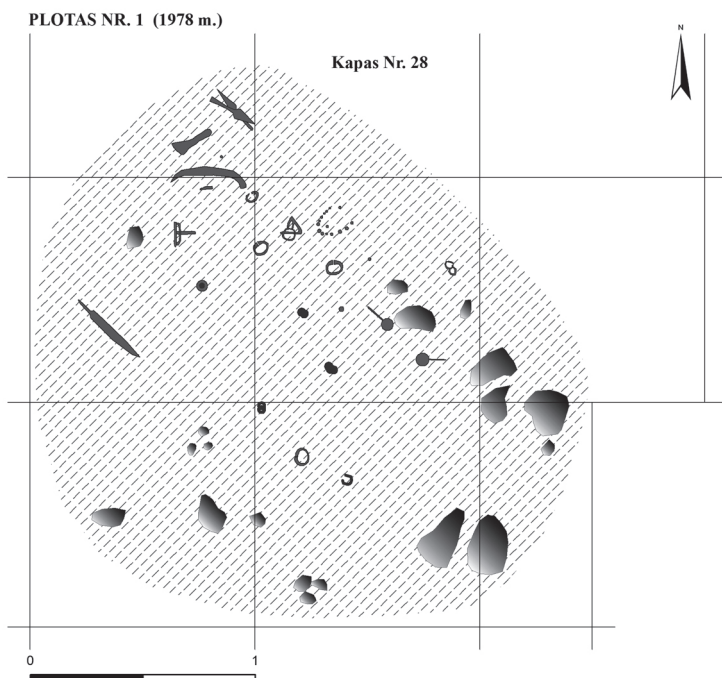
Kapinynas įrengtas ant neaukštos pakilumos, dabar dalį jo teritorijos dengia Slengių kaimo kapinaitės. Tyrinėjimai jame vykdyti 1977 m. ir 1978 m. (vykd. V. Žulkus), 1996 m. (vykd. R. Banytė-Rowell), 2001 m. (vykd. R. Bračiulienė)¹. Visų šių tyrimų metu ištirtas 374 m² plotas, rasti 43 kapai ir atsitiktiniai radiniai iš griautinių bei degintinių palaidojimų. 2012 m. vykdant žvalgomuosius archeologinius tyrimus Slengių kapinyno apsaugos zonos R dalyje buvo ištirtas dar 65,55 m² plotas (vykd. D. Baltramiejūnaitė) – 10 šurfų, kurių keliuose aptikta su kapinynu sietinų archeologijos objektų^{1, 2} (1 pav.). Kapinyno chronologija plati, apima vidurinių ir vėlyvąjį geležies amžių.

Ankstyviausi palaidojimai – griautiniai, jų rasta kapinyno Š ir P dalyje. Š dalyje iš degintinių kapų masyvo įranga ir įkapėmis išsiskiria apardytas kapas Nr. 28 (1978 m. tyrimai), kuriame palaidoti vyras ir moteris su įkapėmis, išdėliotomis artima griautiniams palaidojimams tvarka (2 pav.). Moteris palaidota su kaklo vėriniu, susidedančiu iš gintaro ir emalio karoliukų bei žalvarinių įvijų ir grandelių, dviem

1 pav. Slengių kapinyne ir jo aplinkoje vykdytų archeologinių tyrimų situacijos planas (D. Baltramiejūnaitė)

¹ Žulkus V. Slengių senkapio (Klaipėdos r.) radiniai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (toliau – ATL) 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, 1980, p. 101–103; Banytė-Rowell R. Slengių plokštinio kapinyno (Klaipėdos r.) apsaugos zonos archeologiniai tyrinėjimai 1996 metais. Ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas (toliau – LIIR)*, f. 1, nr. 2705; Bračiulienė R. Slengių kapinynas, *ATL 2001 metais*, Vilnius, 2002, p. 117.

² Baltramiejūnaitė D. Slengių neįtvirtinta gyvenvietė, *ATL 2012 metais*, Vilnius, 2013, p. 48–50.

2 pav. 1978 m. tyrinėto V–VI a. datuojamo kapo planas (parengtas pagal tyrimų ataskaitoje pateiktą V. Žulkaus brėžinį Nr. 10)

smeigtukais apskritomis galvomis, juostine trikampio pjūvio apyranke, smiltainio verpstuku (3 pav.). Vyro kapui priklausančios įkapės – du įmoviniai ietigaliai (karklo formos ir siaura plunksna), įmovinis siauraašmenis kirvis, kovos peilis, dalgis, peilis, žaslai, lankinė segė palenkta kojele, trys storagalės apyrankės bei dvinariai žaslai³. Mirusiųjų griaučiai visiškai sunykę, todėl šis kapas priskirtas degintinių grupei ir datuotas viduriniojo geležies amžiaus antra puse⁴. Visgi kapą Nr. 28 pagal jame rastus smeigtukus, lankinę segę bei storagales apyrankes reikėtų datuoti V–VI a.⁵ ir pagal bendrą laidosenos būdo tendenciją Vakarų Lietuvoje skirti griautiniam palaidojimui.

Kapinyne P dalyje 2001 m. iš-tirta 10 griautinių kapų, datuojamų VII–VIII a.⁶ Mirusieji laidoti tvarkinga eile, pailgose duobėse ŠR–PV kryptimis (galvomis į pietvakarius), dalyje kapų aptikta skobtinių karstų liekanų. Kaulai sunykę, tad detalesnė griaučių padėtis nėra aiški. Įkapių kompleksu ir skaičiumi Slengių griautiniai palai-

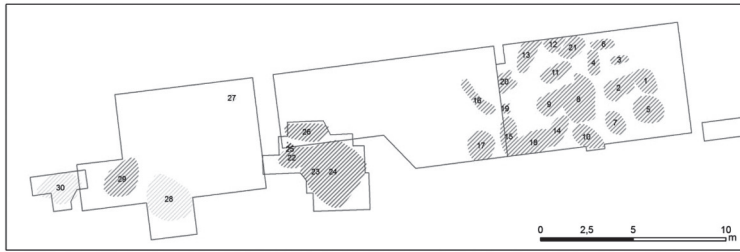
3 pav. Kape Nr. 28 palaidotos moters įkapės. Radiniai saugomi MLIM (D. Baltramiejūnaitė)

³ Žulkus V. Slengių senkapis Klaipėdos r., Archeologinių tyrimų ataskaita, (1977–1978 m.), LIIR, f. 1, nr. 671, p. 25–28.

⁴ Ten pat.

⁵ Tautavičius A. Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.), Vilnius, 1996, p. 239.

⁶ Bračiulienė R. Slengių kapinynas, ATL 2001 metais, Vilnius, 2002, p. 117.

4 pav. 1977–1978 m.
Slengių kapinyno
Š dalyje tirtų
kapų planas (Linus
Tamulynas)

dojimai neišsiskiria iš bendro Vakarų Lietuvos ViGA konteksto. Kapuose aptikta aprangos detalių (įvijinių žalvarinių žiedų, gintaro karolių, diržų detalių), ginklų (ietigalių, kovos peilių, kalavijų), įrankių ir reikmenų (pjautuvų, galastuvų, peilių, verpstukų, geriamasis ragas, tošinė dėžutė), simbolinių daiktų (miniatiūrinių puodelių, gintaro gabalėlių). Įkapių skaičius kapuose varijuoja nuo 4 iki 18, vidutinis įkapių skaičius, tenkantis nesuardytam kapui, – 7. Dalis įkapių sulaužytos per ritualines apeigas laidojant⁷.

Degintiniai kapai aptikti 1977 ir 1978 m. tyrimų metu Š ir P kapinyno dalyje. Kapus tyręs V. Žulkus skiria penkias kapų įrangos grupes, kurias datuoja VIII–X ir XI–XII a.⁸ (4 pav.). Ankstyvesniems skiriami kapai, įrengti pailgose duobėse griautiniams kapams būdinga įkapių dėjimo tvarka (1–2 grupė), taip pat ovalo formos duobėse (3 grupė). Pastarųjų aptikta daugiausiai. Dauguma kapų orientuoti apytiksliai V–R kryptimi, jų įrangai naudoti įvairaus dydžio akmenys. Įkapės negausios. Pailgose duobėse mirusieji laidoti su 2–6 įkapėmis (ginklais, įrankiais, aprangos detalėmis ir simboliniais daiktais). Ovalo formos duobėse dažniausiu atveju neaptikta nieko, tik kai kuriuose kapuose rasta pavienių lipdytinių puodų šukių, aprangos detalių ar įrankių fragmentų. Degintiniai kaulai aptikti ne visuose šiai grupei skiriamuose kapuose. Iš kitų išsiskiria P kapinyno dalyje aptiktas kapas Nr. 33, kuriame mirusysis buvo palaidotas skobtiniame karste, įkapes išdėliojant griautiniams palaidojimams būdinga tvarka, o degintinius kaulus supilant į vieną krūvelę⁹. Kapas pagal jame rastą vienašmenį kalaviją datuotinas X a.¹⁰

Pailgose duobėse (4 grupė – k. 22–24, 26) bei mažose duobutėse įrengti palaidojimai (5 grupė – k. 25, 31, 33) datuojami XI–XII a. Pirmieji kapai įrengti pailgose R–V kryptimi orientuotose duobėse, kai kurios jų susilieja į vieną didelę duobę. Manoma, jog šie kapai yra kolektyviniai-šeimyniniai ar kitokiu pagrindu artimų mirusiųjų. K. Nr. 22 galėjo būti palaidoti vyras ir moteris, k. Nr. 23–24 – du vyrai, moteris, kitų, galėjusių būti palaidotų kartu, lytis neaiški¹¹. Įkapės gausios, jų kiekis atskiruose kapuose svyruoja nuo 12 iki 53. Mirusieji laidoti su ginklais, žirgo ir raitelio aprangos detalėmis, įrankiais ir buities reikmenimis bei jų miniatiūromis, papuošalais. Dalis šių daiktų ritualinių apeigų metu sugadinti. Kapuose įkapės sudėtos į atskiras krūveles, papuošalai – į kailiu išklotas tošines dėžutes, o degintiniai

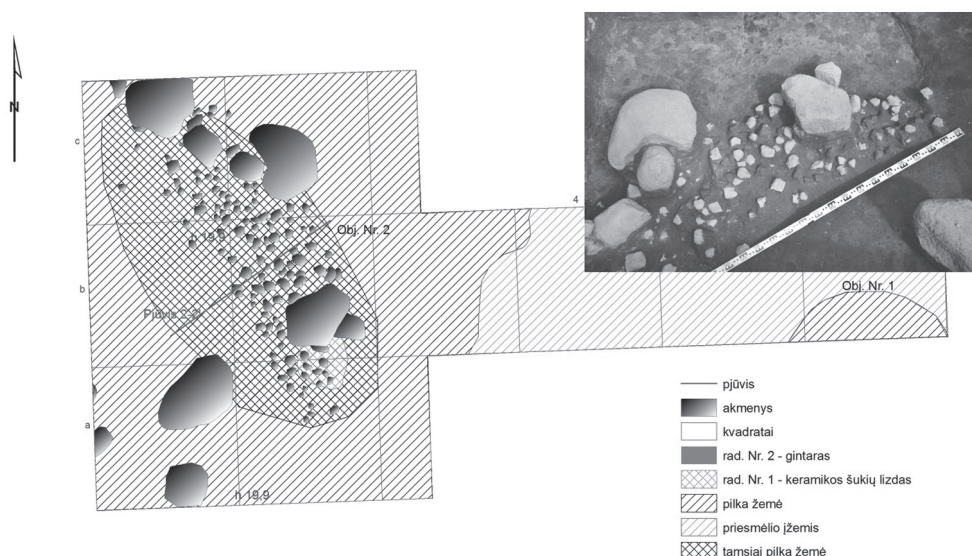
⁷ Bračiulienė R. Slengių plokštinio kapinyno apsaugos zonos archeologiniai tyrimai 2001 metais. Ataskaita, *LIIR*, f. 1, nr. 3809.

⁸ Žulkus V. Slengių senkapio (Klaipėdos r.) radiniai, *ATL 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, 1980, p. 101.

⁹ Žulkus V. Slengių senkapis Klaipėdos r. Archeologinių tyrimų ataskaita (1977–1978 m.), *LIIR*, f. 1, nr. 671, p. 20–22.

¹⁰ Kazakevičius V. Vienašmenių kalavijų atsiradimas ir raida Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1981, t. 2, p. 49.

¹¹ Žulkus V. Tikėjimų kaita pagoniškuose baltuose: kuršiai, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, Klaipėda, 2001, nr. 1/2, p. 15.

kaulai išbarstyti tarp įkapių. Vienas šių 5 pav. 2012 m. tirtame šurfe Nr. 4 atidengto palaidojimų (k. 22) pagal rastą dviašmenį kalaviją datuojamas XII a. antra pusė–XIII a.¹² Greičiausiai nedaug chronologiškai nutolusi penktoji palaidojimų grupė, kurios vienas kapas įrengtas suardant aukščiau aprašytą k. Nr. 22. Įkapių penktos grupės tirtuose kapuose nedaug – 1–4 daiktai, duobių užpilduose nerasta arba negausiai rasta degintinių kauliukų bei anglių¹³.

2012 m. vykdant žvalgomuosius archeologinius tyrimus Slengių kapinyno apsaugos zonoje šurfouose Nr. 4 ir Nr. 10 taip pat aptikta objektų, kurie savo įranga bei sandara greičiausiai yra sietini su kapinynu. Šurfe Nr. 4 fiksuotas sunkiai nuo armens išsiskiriantis pilkos žemės sluoksnis, kuriame šurfo V dalyje padarytoje išpjovoje aptikta stambių akmenų, o sluoksnio apatinėje dalyje atidengta 2,6 × 1,3 m dydžio tamsesnė dėmė, dengiama pailgos formos ŠV–PR kryptimi orientuoto smulkių akmenų grindinėlio (5 pav.). Pilkos žemės sluoksnyje aptiktas gintaro žaliavos gabalėlis, po stambiu akmeniu virš akmenų grindinėlio – lipdyto lygiu paviršiumi rautytu pakraštėliu puodo šukių lizdas, o tarp grindinėlio akmenų – du girnų trintuvai. Pagal keramiką objektas datuotinas I t-mečio pab.–II t-mečio pr. Šurfe Nr. 10 po armens sluoksniu išžemyje atkasta 2,5 × 0,9 m dydžio pailga duobė apvaliais galais, orientuota ŠR–PV kryptimi. Duobė dugno link nežymiai siaurėjančiais kraštais, apvaliadugnė, užpildyta pilka žeme, 50 cm gylio. Duobės viduryje bei PV krašte aptikta stambių akmenų. Radinių joje nerasta. Atsižvelgiant į duobės dydį ir orientaciją, tikėtina, jog tai kapo duobė, kurioje dėl nepalankių aplinkos sąlygų griaučiai neišliko¹⁴.

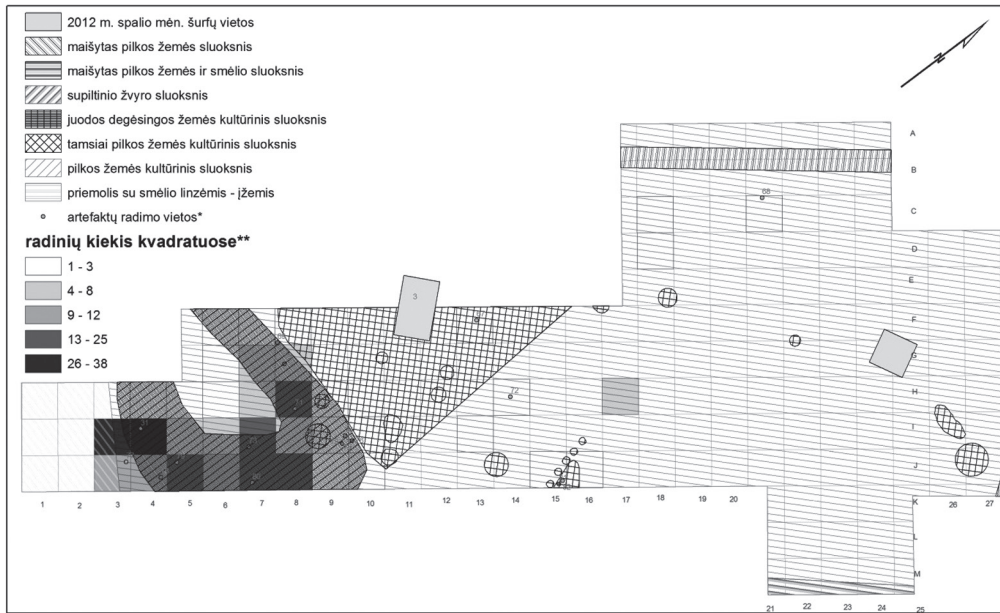

6 pav. Vertikalių audimo staklių pasvaras, rastas Slengiuose. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

¹²Kazakevičius V. IX–XIII a. baltų kalavijai, Vilnius, 1996, p. 124.

¹³Žulkus V. Slengių senkapis Klaipėdos r. Archeologinių tyrimų ataskaita (1977–1978 m.), LIIR, f. 1, nr. 671.

¹⁴Baltramiejūnaitė D. Slengių neįtvirtinta gyvenvietė, ATL 2012 metais, Vilnius, 2013, p. 48–50.

*Metalo, gintaro, šukių lizdo radimo vietos (skaičiai brėžinyje atitinka radinių sąrašo numerius)

**Skaičiuoti visų kvadratuose aptiktų radinių fragmentai

Įdomus, tačiau nenustatytos paskirties, objektas aptiktas 7 pav. 2012 m. tirtos tų pačių žvalgomųjų tyrimų metu šurfe Nr. 6. Po armens perkasos Slengių sodybvietėje planas (D. Baltramiejūnaitė) sluoksniu išemio horizonte aptikta 1,1 × 0,9 m dydžio, 40 cm gylio duobė, užpildyta pilka žeme. Duobės kraštai nuožulnūs, dugnas plokščias. Duobėje 10 cm gylyje nuo jos paviršiaus aptikti tvarkingai puslankiu sudėti akmenys, tarp kurių rastas ir masyvus kūgio formos molinis vertikaliųjų audimo staklių pasvaras (6 pav.). Kol kas neaišku, ar šį objektą sieti su kapinynu, ar su kapinyno Š pašonėje galėjusios egzistuoti sodybvietės liekanomis.

Apie neabejotinai buvusią sodybą į R nuo kapinyno sužinota 2012 m. vykdamas žvalgomuosius ir detaliuosius archeologinius tyrimus tiesiamų vandentiekio ir nuotekų tinklų vietoje palei kelią Klaipėda–Triušiai–Kretinga (vad. D. Baltramiejūnaitė)¹⁵. Žvalgomųjų tyrimų metu iškasta 12 šurfų (11–22) – iš viso 12,5 m² plotas (1 pav.). Dviejuose jų aptiktas archeologiniu požiūriu vertingas kultūrinis sluoksnis ir įgilintas objektas – duobė. Šurfe Nr. 17 po armens sluoksniu buvo 25 cm storio juodas kultūrinis sluoksnis, kuriame aptikta pavienių smulkių perdegusių akmenų. Po šiuo sluoksniu pasiektame priemolio išemyje išryškėjo juoda apskrita 40 cm skersmens, 30 cm gylio plokščiadugnė duobė, užpildyta juoda žeme. Palei duobės dugną buvo molio ir anglių sluoksnelis, virš kurio aptikta tinko gabaliukų ir lipdyto lygiu paviršiumi puodo šukių lizdas. Angliukai iš duobės C14 būdu datuoti 669–889 AD (kalibruota data). Šurfe Nr. 22 po armeniu aptiktas 15–20 cm storio pilkos spalvos kultūrinis sluoksnis, kuriame rasta pavienių smulkių perdegusių akmenų. Žvalgomųjų tyrimų metu nustatytoje kultūrinio sluoksnio paplitimo teritorijoje vėliau vykdyti detalūs archeologiniai tyrimai, kurių metu ištirtas 308 m² dydžio plotas –

¹⁵Baltramiejūnaitė D. Slengių neįtvirtinta gyvenvietė, *ATL 2012 metais*, Vilnius, 2013, p. 48–52.

perkasa 23. Dalyje perkastos po armens ir supiltiniu sluoksniu aptiktas 10–30 cm storio kultūrinis sluoksnis (7 pav.). Šiame sluoksnyje su gausiai padrikai išsidėčiusiais suskilusiais ir sveikais rieduliukais perkastos P dalyje išsiskyrė tamsesnės dėmės, greičiausiai sietinos su čia stovėjusio pastato liekanomis. Šioms dėmėms būdingos gausesnės radinių koncentracijos. Didžiausią radinių dalį sudaro lipdytų lygiu ir gludintu paviršiumi puodų šukės, mažiau aptikta smulkių molio tinko ir gintaro žaliavos gabaliukų, metalo dirbinių ir jų fragmentų. Iš pastarųjų paminėtinas geležinis įmovinis siauraašmenis kirvis. Kultūriniame sluoksnyje ir po juo ištirta 15 įgilintų objektų. Tik pavienėse duobėse aptikta radinių – keraminių indų šukių. Kultūrinis sluoksnis, radiniai ir objektai sietini su I t-mečio antroje pusėje čia buvusią sodybvietę.

Aukštkiemų (buv. Oberhof, Kr. Memel) kapinynas (Klaipėdos r.) ir jo tyrimai

Linas Tamulynas

Áukštkiemų kapinynas, esantis ant aukšto Dán-gės (Dánės) dešiniojo kranto, ant iš tolo matomos kalvos, gerai žinomas ne tik Lietuvos archeologams. Tai vienas iš XIX a. pab. plačiausiai tyrinėtų Klaipėdos krašto kapinynų. Kaip ir daugelio kitų šio regiono archeologinių objektų, tyrimų medžiaga publikuota fragmentiškai. Šiandien net tiksliai nežinomos prieš šimtą metų vykdytų tyrimų vietos. Tokią situaciją nulėmė istorinės aplinkybės: tyrimus vykdančių institucijų tęstinumo nebuvimas, vietos gyventojų pasikeitimas. Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos tyrimus regione vykdė Rytprūsių institucijos ir tyrėjai, Klaipėdos kraštui atitekus Lietuvai tyrimai laikinai sustojo ir atsigavo tik po Antrojo pasaulinio karo. Lietuvos archeologams ir jų institucijoms bemaž visų objektų tyrimus reikėjo pradėti iš naujo, nes pagrindinio Rytprūsių archeologijos muziejaus (Prussia-Museum) fondai buvo neprieinami iki pat XXI a. pr.

Aukštkiemų kapinyno tyrimų pradžia siejama su Karaliaučiuje veikusios Gamtos ir visuomenės mokslų draugijos (Physikalisch-ökonomischen Gesellschaft) muziejaus Provinzial-museum vadovo, žymaus Rytprūsių archeologas Otto Tischlerio (1843–1891), sukūrusio Rytprūsių romėniškojo geležies amžiaus santykinę chronologiją, kuria iki šiol naudojasi Báltijos regiono mokslininkai, veikla.

Apie Aukštkiemų kapinyną archeologai sužinojo dar XIX a. 9 dešimtmetyje. Pirmieji radiniai 1880 m. pasiekė Tilžėje veikusią Lietuvių literatūrinę draugiją (Litauische litterarische Gesellschaft), juos padovanojo tuometinio Oberhof dvaro savininkas Frenzel-Beyme. Visi radiniai buvę rasti dvaro žemėje, ariamoje kalvelėje XIX a. 8 dešimtmetyje (Mitteilungen, 1882, p. 174–175). 1883 m. kapinyną kasinėjo draugijos narys F. Siemeringas, o rastus radinius perdavė draugijos muziejui (Siemering, 1883). 1886 m. tas pats Williamas Frenzel-Beyme jau minėtai Karaliaučiaus Gamtos ir visuomenės mokslų draugijai padovanojo didelį kiekį senių, rastų jo žemėje. Tais pačiais metais mėn. O. Tischleris, tuometinis draugijos muziejaus proistorės ir antropologijos rinkinio tvarkytojas, pradėjo kasinėjimus (Tischler 1888, p. 11). 1886 m. gruodžio mėn. posėdyje jis paskelbė trumpą informaciją apie tai, kad pradėjo tyrimus Oberhof kapinyne ir pristatė unikalų radinį – *millefiori* technika emaliuotą¹ bronzinį diską (Tischler, 1887). 1888 m. kovo 1 d. draugijos posėdyje jis pristatė savo 1887 m. tyrinėjimus ir pateikė glaustą tyrimo metodikos bei kapinyne rastų įvairių radinių apžvalgą pagal laikotarpius (Tischler, 1889). Tyrinėjimus Aukštkiemiuose O. Tischleris tęsė bent 3 sezonus, ištyrė daugiau nei 4 225 kv. m plotą, surado kelis šimtus kapų. Apie savo tyrimus paskelbė tik jau minėtą 1886–1887 m. tyrimus apibendrinantį straipsnį, tačiau nepublikavo

Aukštkiemų kapinyno mokslinių tyrimų pradininkas – žymus Rytprūsių archeologas Otto Tischleris (1843–1891)

nė vieno radinio piešinio ar nuotraukos. Visa tai, matyt, buvo mokslininko planuose, tačiau dėl ankstyvos ir netikėtos mirties O. Tischleris išsamių savo tyrimų rezultatų iš šio objekto nepaskelbė. Iš minėtų jo straipsnių buvo galima sužinoti, kad kapinynas yra Oberhof dvarininko Frentzel-Beyme žemėje, šalia kelio iš Áukštkiemų dvaro link Klaipėdos–Eketės sankryžos. O. Tischlerio straipsnyje minima, kad kapinynas datuojamas nuo romėniškojo iki vėlyvojo pagoniško laikotarpio (I–XIII a.). Neskelbti liko ir O. Tischlerio tyrimus pratęsusių kitų Rytprūsių archeologų (Alfred Jentch, Heinrich Kemke, Kretschmann) tyrimai. Literatūroje minima, kad XIX a. Karaliaučiaus archeologai šiame kapinyne ištyrė daugiau kaip 400 kapų (Lietuvos archeologijos atlasas, t. III, p. 23–24).

XIX a. pab.–XX a. pr. radinių iš kapinyno pateko ir į Berlyno, Klaipėdos ir Šilutės dvaro muziejus. Iki mūsų dienų išlikusiame Klaipėdoje krašto muziejaus dienyne užfiksuota, kad vienas iš pirmųjų archeologinių radinių, patekusių į šį muziejų, buvo jau minėto dvarininko Frentzel-Beyme padovanoti daiktai iš Aukštkiemų. Į Krašto muziejų Klaipėdoje patekę radiniai iš Aukštkiemų aprašyti dr. Rasos Banytės-Rowell straipsnyje (Banytė-Rowell R., 1999). Įdomu, kad šio muziejaus fonduose autorė surado lygiai tokią pačią segę su 4 žmonių veidais, kokia iš Aukštkiemų buvo patekusi į Prussia-Museum. Iki Antrojo pasaulinio karo, kai radiniai buvo prieinami tyrėjams, kapinyno medžiaga buvo panaudota keliuose darbuose. Nors dažnai Aukštkiemų kapinyno medžiaga buvo publikuojama tik kaip iliustracinė, kai kurie autoriai skyrė daug dėmesio atskiroms radinių grupėms ar atskirų kapų kompleksams. Visų pirma paminėtinas švedų archeologo Nilso Obergo (Aberg, 1919) darbe apie Rytprūsių tautų kraustymosi laikotarpį Aukštkiemų kapas Nr. 132, kuriame rasta apyrankė storėjančiais galais, lankinė segė žvaigždine kojele ir žieduotoji segė tapo klasikiniu E periodo indikatoriumi ne tik vakarų Lietuvoje, bet ir visame p. r. Baltijos regione. Iš publikacijų, kuriose paminėti ar iliustruoti Aukštkiemų kapinyno radiniai, būtinai reikia paminėti ir tokias monografijas: Wilhelmo Gaerte „Prūsijos proistorė“ (Gaerte, 1929) ir Harry Mooros „Geležies amžius Latvijoje iki 500 m.“ (Moora, 1938). 1930 m. vykusiame Baltijos regiono archeologų kongrese buvo surengta archeologinių radinių paroda, kurioje eksponuoti ir radiniai iš Aukštkiemų. Parodos kataloge nurodyta, kad eksponuotas kapas Nr. 383 (Katalog, 1930, p. 83), datuojamas Romos imperijos laikotarpiu (I–IV a.), smeigtukas

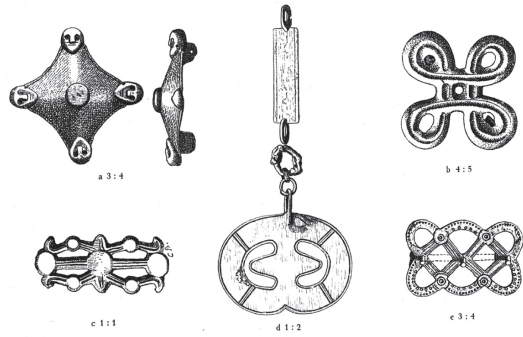
Aukštkiemų kapinyno kapas Nr. 132 – ypač svarbus radinys visam Baltijos regionui, nes kape aptikti skirtingų tipų radiniai, kurie, N. Abergo nuomone, reprezentavo tautų kraustymosi laikotarpio E periodą (V a. antroji pusė–VI a. pradžia)

¹ *Millefiori* (it. tūkstantis gėlių) – emaliavimo technologija, kai vienos spalvos emalis puošiamas kitos spalvos emaliu. Labiausiai paplitęs dekoruojant emalio karolius, tačiau dažnai taikytas ir bronziniams papuošalams.

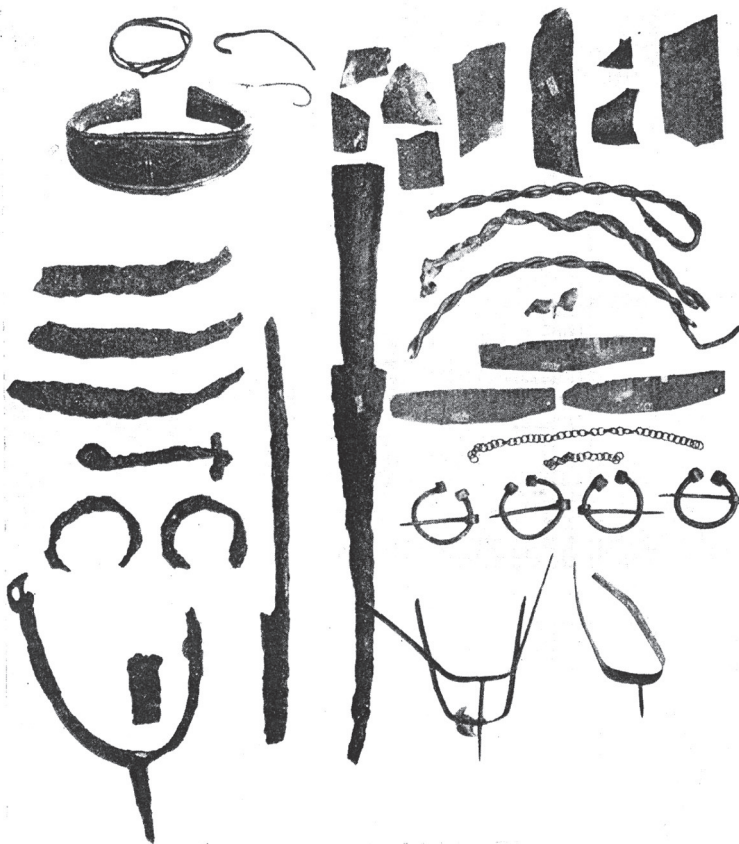
kryžine galvute ir bronziniai karoliai (Katalog, 1930, p. 108), datuojami vidurinio geležies amžiaus antra puse (VII–VIII a.), ir kapas Nr. 436 (Katalog, 1930, p. 147–148), datuojamas vėlyvuju geležies amžiumi (IX–XIII a.).

Paminėtinas ir Sture Bolin straipsnis, skirtas romėniškosioms monetoms, rastoms Rytprūsių teritorijoje (Bolin S., 1939). Jame išvardinti visi tuomet žinomi kapai su tokiais radiniais, nustatant monetų kaldinimo metus pagal imperatoriaus atvaizdą. Iš šio straipsnio sužinome, kad Aukštkiemų kapinyne rasti net kapai su Romos imperijos monetomis, o kape Nr. 369 tokių monetų būta net 21. Tai labai didelis kiekis šio tipo radinių, rastų viename kape.

Paskutinė publikacija, kurioje iki 1945 m. buvo skelbta informacija apie Aukštkiemų kapinyno radinius, – Joachimo Hoffmanno knyga apie vėlyvąją pagoniškąją kultūrą Klaipėdos krašte. Knygoje panaudota Karaliūčiaus universiteto disertacijos medžiaga. Joje analizuojamos IX–XIII a. archeologiniai radiniai, rasti

Prussia-Museum direktoriaus archeologo Wilhelmo Gaerte knygoje, skirtoje Rytprūsių proistorei, iliustruoti radiniai (segės) iš Aukštkiemų kapinyno (a, b, e)

J. Hoffmanno knygoje publikuotas Aukštkiemų kapinyno kape Nr. 413 įkapių kompleksas

Klaipėdos krašte. Publikuota keletas atskirų radinių ir vieno kapo kompleksas medžiagos iš Aukštkiemų.

Aukštkiemų kapinyno radinių publikavimas įvairiuose darbuose rodo didelę šio objekto reikšmę regiono proistorės studijoms.

Be iki Antrojo pasaulinio karo paskelbtų publikacijų, iki šiol didelę reikšmę kapinyno inventoriaus rekonstrukcijai turi ir išlikusi archyvinė medžiaga. Pirmiausia minėtini Prussia-Museum fotonegatyvai, kurie buvo užsakomi kai kurių mokslininkų, o nuotraukos tiražuojamos po įvairias institucijas (Tamulynas, 2000). Kartais jos buvo darytos ne iš originalių negatyvų,

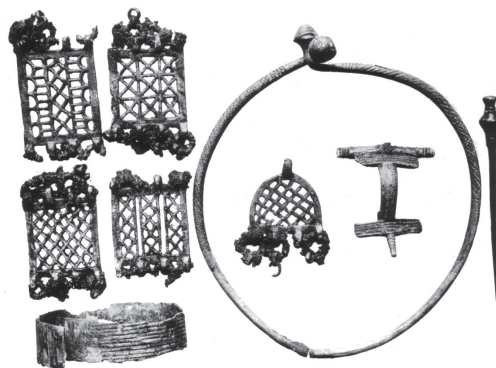
bet perfotografavus nuotraukas (ten pat). Taip dalis Aukštkiemų medžiagos fotografijų atsirado Estijoje, Lietuvoje. Pvz., Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune saugomi stikliniai negatyvai su perfotografuotomis Tartu universitete saugotomis nuotraukomis su radiniais iš Aukštkiemų kapinyno. Kodėl reikėjo perfotografuoti Tartu nuotraukas, o ne užsakyti atspaudus iš originalių negatyvų Karaliaučiuje, šiandien galima tik spėlioti, tačiau tai, kad Aukštkiemų kapinyno medžiagos nuotraukos saugotos Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje Kaune, rodo, kad šio objekto medžiaga aktyviai domėjosi ir nepriklausomos Lietuvos archeologai.

Iki šiol didelę išliekamąją vertę turi ir XX a. 3, 4 dešimtmečiais Karaliaučiaus muziejuje dirbusių archeologų archyvai. Tuomet, rengdami mokslines publikacijas, tiek mokslininkai, tiek studentai radinius patys perspiedojo į savo darbinis sąsiuvinius, kad vėliau galėtų šia informaciją naudoti savo darbuose. Po Antrojo pasaulinio karo šie užrašai ir radinių eskizai liko vieninteliu šaltiniu apie Prussia-Museum saugotus radinius. Iš tokių tyrėjų vertingiausią medžiagą apie Aukštkiemų radinius sukaupė Vokietijos archeologas Herbertas Jankuhnas, latvių archeologas Feliksas Jakobsonas, estų archeologė Martha Schmiedehelm. Šie archyvai mokslinę vertę igavo tik XXI a. Juose užfiksuoti radiniai daugeliu atveju padeda atkurti informaciją apie prarastus radinius.

Aukštkiemų kapinynas ir jo radiniai archeologų darbuose po 1945 m.

Antrasis pasaulinis karas sujaukė regiono archeologijos mokslo raidą. Šiandien žinome, kad dalis Karaliaučiaus muziejaus archeologinių eksponatų (fondai) buvo evakuoti iš Karaliaučiaus ir po ilgų klajonių atsidūrė Berlyne, dalis (vagonas su keraminiais indais) liko Lenkijoje ir šiuo metu saugomi Olštyno muziejuje, dalis (radiniai iš ekspozicijos) nesėkmingai paslėpti viename Kaliningrado fortų.

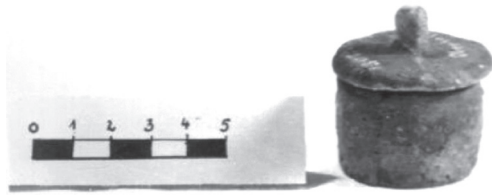
Visgi didžioji Aukštkiemų kapinyno radinių dalis, evakuota iš Karaliaučiaus, sėkmingai pasiekė Berlyną. Dar svarbiau, kad Berlyne atsidūrė ir O. Tischlerio

Aukštkiemų kapinyno kapo Nr. 399 inventorių. Kape aptikta segė, smeigtukas, antkaklė su kiauraraščiais kabučiais ir apyrankė. Kapas datuojamas III a. Iš Prussia-Museum negatyvo atspausdinta nuotrauka. J. Puzino archyvas

kasinėjimų dienoraščiai su aprašytais kapų kompleksais, t. y. visų kapuose rastų radinių aprašais. Tačiau ilgą laiką ši informacija buvo neprieinama, todėl mokslininkai naudojami tik iki 1945 m. publikuota informacija. Po Antrojo pasaulinio karo ne tik manyta, kad dingo visi kapinyno radiniai, bet ilgą laiką net buvo nelokaluota kapinyno vieta. Tik 9 dešimtmetyje Lietuvos dailės muziejaus darbuotojai, pavasariais bežvalgydami suartas kapinynų vietas,

lokalizavo Aukštkiemų kapinyno vietą, per kelerius metus paviršiuje surinko kelias dešimtis radinių (Bliujienė A., 1988 ir žodinė informacija). Remiantis jų pateikta informacija, nustatyta saugoma teritorija. Kaip vėliau paaiškėjo, saugoma buvo tik pusė šio įdomaus proistorinio nekropolio. Dar XIX a. iškasta Aukštkiemų kapinyno medžiaga, nors ir laikyta žuvusia Antrojo pasaulinio karo metais, nenustoję naudotis tiek Lietuvos, tiek aplinkinių kraštų archeologai. 1996 m. savo straipsnyje apie smailiuosius kovos peilius V. Šimėnas pasinaudojo Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomomis Aukštkiemų kapų inventoriaus fotonuotraukomis, taip netiesiogiai atkreipęs dėmesį į šiuos įdomius, didžia dalimi sunaikintus Rytprūsių archeologijos šaltinius. 1999 m. lenkų archeologas Wojciechas Nowakowski, remdamasis XIX–XX a. pr. medžiaga, parengė apibendrinamąjį straipsnį apie publikuotą kapinyno medžiagą (Nowakowski W., 1999), o 2002 m. R. Banytė-Rowell atliko ypatingai kruopščią vieno iš kapinyne rastų įdomesnių daiktų – jau minėto

Aukštkiemų kapinyno kapo Nr. 240 miniatiūrinis puodelis, Lenkijos Varmijos ir Mozūrijos muziejuje Olštynėje suinventorintas kaip iš Oberhof kapinyno, esančio Kaliningrado srityje

Lietuvos dailės muziejaus darbuotojai žvalgo suarto Aukštkiemų kapinyno vietą. XX a. 9-as deš.

*Aukštikių kapinyno
kapų Nr. 397 ir
399 inventorių,
atkurtas pagal
išlikusią ir archyvine
medžiagą. Ch. Reich
rekonstrukcija*

millefiori technika emaliuoto disko (perpetės užsegimo?) rekonstrukciją (Banyté-Rowell R., 2002).

2002 m. atnaujinti ir archeologiniai tyrinėjimai kapinyno aplinkoje. 2002 ir 2004 m. atlikus archeologinius žvalgomuosius tyrimus saugomos teritorijos pietvakarinėje ir šiaurinėje dalyse (vad. L. Tamulynas), buvo suabejota jos tikslumu, tačiau šalia saugomos teritorijos rasta bronzinė Romos imperijos moneta (sestercijus) nepaliko abejonių, kad kapinynas tikrai yra šioje vietoje.

2004 m. prasidėjo naujas etapas sugražinant Aukštikių kapinyno medžiagą mokslui. Dar 2000 m. buvusio Rytų Berlyno proistorės muziejaus rūsiuose aptikus dalį Prussia-Museum radinių bei proistorės valdybos, kuriai 4 dešimtmetyje buvo priskirtas šis muziejus, paaiškėjo, kad yra išlikę ne tik O. Tischlerio vykdytų kasinėjimų radiniai, bet ir didelė dalis lauko dokumentacijos. Nuo 2004 m. Aukštikių kapinyno medžiagą tvarko, analizuoja ir invento-

² Ekspedicijoje dirbo Vilniaus universiteto archeologijos studentai, vadovaujami dėstytojo L. Tamulyno ir archeologės D. Baltramiejūnaitės. „Vermės“ leidykla apmokėjo ekspedicijos dalyvių gyvenimo Klaipėdos kolegijos bendrabutyje išlaidas, UAB „Darena“ pagelbėjo su geodeziniais matavimais, o UAB „Jozita“ geranoriškai priėmė saugojimui kasinėjimų įrangą. Dėkojame visiems rėmėjams. Jūs labai prisidėjote prie sėkmingo ekspedicijos darbo.

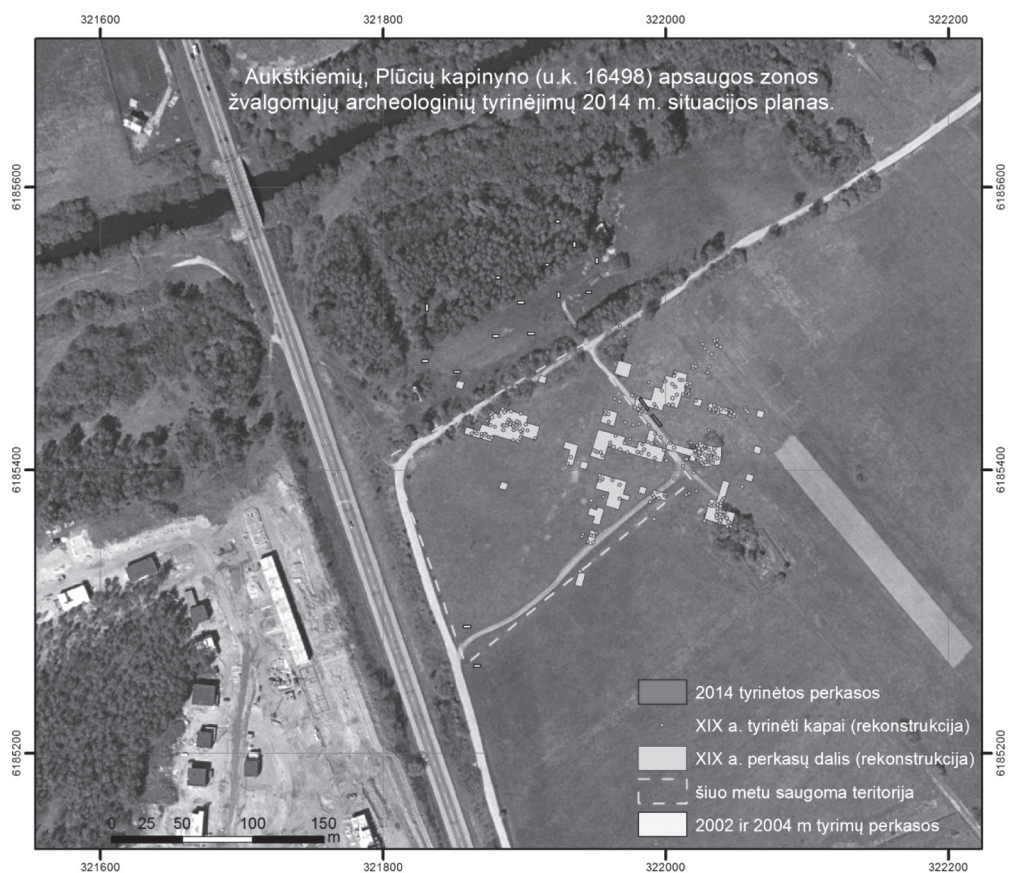
rių publikuoja Berlyno proistorės ir ankstyvosios istorijos muziejus. Nors literatūroje buvo pasirodžiusi informacija, kad kapinyno medžiagą publikuos tarptautinė archeologų grupė, į kurią įtraukti lenkų ir lietuvių mokslininkai, visgi šis darbas patikėtas vienai tyrėjai – dr. Christine Reich. Per pastaruosius 10 metų ji paskelbė ne vieną straipsnį ir perskaitė ne vieną pranešimą apie kapinyne rastus kapus ir jų radinius (Reich Ch., 2006; Reich Ch., 2007; Reich Ch., 2009; Reich Ch., 2012). 2014 m. Ch. Reich ir šio straipsnio autoriui atlikus O. Tischlerio tyrimų plano ir tirtų kapų (rekonstrukcija skelbta Reich Ch., 2007, p. 195–204) sugretinimą su XIX a. žemėlapiu ir atlikus uždėjimą ant dabartinio ortofoto pagrindo, paaiškėjo, kad saugoma teritorija apima tik mažą dalį tyrinėtos kapinyno dalies. Kad Kultūros paveldo departamento vertinimo tarybai įrodyti, jog būtina taisyti saugomos teritorijos ribas, ir buvo suplanuota vykdyti kapinyno tyrimus 2014 m. Laimingo sutapimo dėka, „Versmės“ leidyklai pradėjus rengti Sėndvario valsčiaus monografiją, ekspedicijai gautos ir minimalios lėšos².

2014 m. tyrimai ir jų rezultatai

2014 m. tyrimams pasirinkta vieta šalia saugomos teritorijos, prie keliuko, kuris veda nuo kelio į Ėketę į Aukštkiemių k. Tirta laukuose buvusi, šiuo metu medžiais ir krūmais apaugusi amoniako cisternos saugyklos aikštelė. Tyrimų metu atidengtos dvi perkasos, kurių dydis 2 x 10 m. Jos išmatuotos taip, kad apimtų ir XIX a. tyrinėtus plotus, ir tarpus tarp jų. Norėta įsitikinti, ar pagal O. Tischlerio kasinėjimų planą atlikta tirtų vietų rekonstrukcija teisinga.

Perkasoje Nr. 1 po velėna, keliuko sankasos kraštu ir perartu sluoksniu atidengti permaišytos žemės sluoksniai. Pietinėje perkastos dalyje bent 6 kvadratuose 0,4 m gylyje atsidengė nejudintas gruntas, kuriame išryškėjo spėjamo kapo (objektas A4) duobės fragmentai. Dalis jos perkasta įvairiu metu. Naujausias perkasimas – XX a. antroje pusėje, nes jame aptiktas plastikiniu izoliuotas elektros laidas. Spėjamo kapo duobė 1,9 x 1,1 m dydžio, orientuota š. v.–p. r. kryptimi, ilgieji kraštai nuožulnūs, duobės užpildas tamsus (vietomis juodas) peleningas smėlis. P. v. duobės gale, prie dugno aptikta laiptelinė segė, iš apskritos vielos susukta įvija (apyrankė?), keli fragmentai neaiškių geležinių dirbinių. Pagal rastą segę spėjamas kapas datuotinas C1a-C2 periodais (150–300 m.). Didžiojoje perkastos dalyje aptikti perkasimai iki 1 m gylio, lygiomis kraštinėmis ir beveik stačiais kraštais, lygiais dugnais – buvusių XIX a. kasinėjimų vietos (objektai AB/1, AB/7, AB/10). Šių perkasimų užpilde nerasta jokių radinių. Po perkasimais AB/7 ir AB/10 1,2 m gylyje aptiktos žirgo skeleto dalys (galinių ir priekinių kojų fragmentai ir mentikaulis, gulintys anatominė tvarka) bei geležinis pusrutulio formos skydo umbas su rankena, datuotini C1b-C3 periodais (220–350 m.). Tai netikėtas radinys, nes vakarų Lietuvos kapinynų su akmenų vainikais srityje romėniškojo laikotarpio kapuose dažniausiai randamos tik žirgų galvos, visas žirgo skeletas kartu su žmogumi aptinkamas labai retai (C3-D periodais datuotinas kapas su žirgu žinomas iš Rekėtės). Matyt, kad šioje vietoje buvęs žmogaus, palaidoto su žirgu, kapas, kuris dalinai buvo ištirtas dar XIX a.

Perkasoje Nr. 2, kaip ir perkasoje Nr. 1, aptiktas iki 1 m gylio perkasimas, siejamas su XIX a. tyrimų vieta. Perkasio užpilde neaptikta jokių radinių, tačiau

šalia jo surastas atsitiktinis radinys – bangelės formos kabutis. Tokio tipo kabučiai rasti Daūglaukio kapinyno kape Nr. 108, Marvėlės kapinyno (Kauno m.) kapuose Nr. 84, 596 ir 772, Žaduvėnuose (Telšių r.). Kabutis greičiausiai datuotinas C1a periodu (150–220 m.).

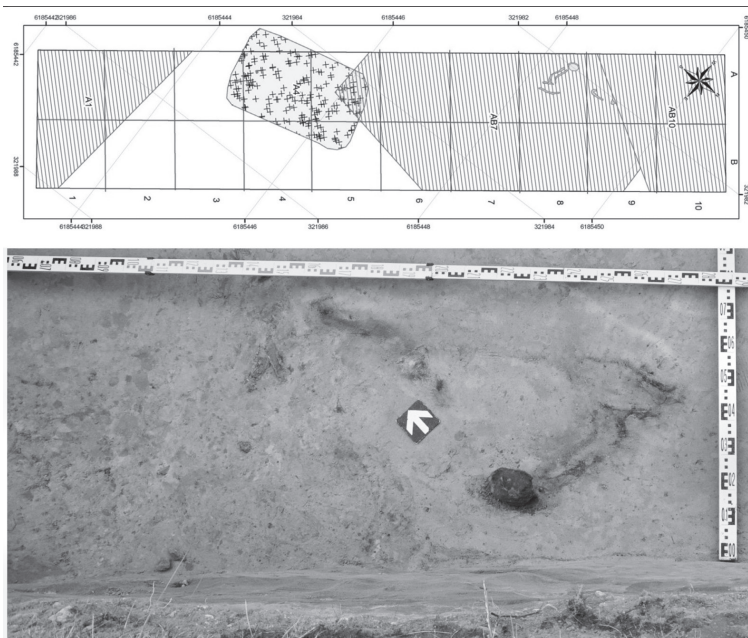
Apibendrinant 2014 m. tyrimų rezultatus galima teigti:

2014 m. perkasose lokalizuotos XIX a. tyrimų vietos leidžia teigti ir tikėtina (nors tyrimų metu buvo kruopščiai surenkami visi radiniai), kad po tirtomis perkasomis yra išlikę ir neištirtų kapų.

2014 m. perkasos iškastos romėniškojo laikotarpio kapų zonoje, o tarp XIX a. perkasų yra dideli intarpai netirtų vietų, vienoje iš jų aptiktas apardytas kapas – II a. antroji pusė (III a.).

Iš visos ilgos ir šiame tekste trumpai sudėliotos Aukštkiemių kapinyno tyrimų istorijos galima daryti išvadą, jog Klaipėdos r. Sėndvario seniūnijai priklausantis Aukštkiemių kapinynas – sudėtingą tyrimų istoriją turintis objektas. Tiek XIX a. tyrėjų, tiek XX a. mokslininkų ir XXI a. entuziastų dėka šis didelis nekropolis išlieka svarbiu mokslo objektu. Galime didžiuotis, kad kapinyną pavyko išsaugoti iki mūsų dienų ir tikėkimės, kad tiek XIX a. tyrimų publikacija, tiek būsimi tyrimai atskleis ne vieną įdomų proistorės puslapį.

Aukštikiemių kapinyno tyrimų 2014 m. dokumentacijos fragmentai iš D. Baltramiejūnaitės ataskaitos. Viršuje – perkasoje Nr. 1 fiksuoti svarbesni objektai: spėjamas kapas (objektas A4), XIX a. perkasimai (objektai AB/1, AB/7 ir AB/10) ir po XIX a. perkasomis aptikto žirgo skeleto fragmentų bei skydo umbo vieta; apačioje – III a. žirgo skeleto liekanos ir skydo umbas in situ

Literatūra ir šaltiniai

- Baltramiejūnaitė D., Tamulynas L. Aukštikiemių kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 m.*, Vilnius, 2015, p. 133–137.
- Banytė-Rowell R. Pozostałości zbiorów archeologicznych dawnych muzeów kraju Klajpedzkiego, *Archeologia ziem pruskich. Nieznane zbiory i materiały archiwalne*. Ostróda, 15–17 10 1998, Olsztyn, 1999, p. 27–39.
- Enamel disc from Aukštikiemis (Oberhof), *Archaeologia Baltica*, 2002, t. 5, p. 123–130.
- Archaeological material concerning the former Memelland District in H. Jankuhn's Archival Legacy, *Archaeologia Lituana*, 2009, t. 10, p. 50–64.
- Bliujienė A. 1988 m. žvalgamosios archeologinės ekspedicijos Klaipėdos, Kretingos, Šilutės, Plungės rajonuose ataskaita, *LII R*, f. 1. b. 1554.
- Bolin S. 1926. Die Funde römischer und byzantinischer Münzen Ostpreußen, Prussia. *Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Prussia. Heft 26 für die Vereinsjahre 1922/23–1925 (früher Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia)*. Königsberg i. Pr., 1926, p. 203–240.
- Gaerte W. *Urgeschichte Ostpreußens*, Königsberg, Gräfe und Unzer, 1929. *Katalog der Ausstellung zur Konferenz Baltischer Archäologen in Riga 1930*, Riga, 1930.
- Mitteilungen der litauisch litterarische Gesellschaft*, Band 1. Heidelberg, 1882.
- Nowakowski W. Das Problem der Chronologie der spätrömischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit im Memelgebiet hinsichtlich der Funde dem Gräberfeld Aukštikiemiai (Oberhof), *Archaeologia Lituana*, 1999, t. 1, p. 110–188.
- Reich Ch. Das Gräberfeld von Oberhof – Kulturelle Beziehungen und Kontakte, *Archaeologia Lituana* 7, 2006, 85–97.

- Remarks on male burials in the cemetery of Oberhof (Aukštkiemiai). *Archaeologia Baltica* 8, 2007, 195–204.
- The cemetery of Oberhof (Aukštkiemiai) – Horse Graves and Equestrian Equipment. *Archaeologia Baltica* 11, 2009, 206–216.
- Schmuck- und Münzbeigabe in Männerbestattungen des Gräberfelds von Oberhof (Aukštkiemiai), *Acta Praehistoria et Archaeologica* 44, 2012, 131–147.
- Siemering F. Über litauischer Altertümer In: *Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft, Band 1, Heft 6*, Heidelberg, 1883, p. 403–405.
- Šimėnas V. Smailieji kovos peiliai-durklai baltų kraštuose I m. e. tūkstantmečio viduryje, *Vidurio Lietuvos archeologija. Etnokultūriniai ryšiai*, Vilnius, 1996, p. 27–71.
- Tamulynas L. Aukštkiemių kapinyno paieškos, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 m.*, Vilnius, 2005.
- Tischler O. Eine Emailscheibe von Oberhof und Abriss der Geschichte des Emails (Sitzung am 2. Dezember 1886), *Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg i. Pr. Siebenundzwanzigster Jahrgang. 1886*, Königsberg, 1887, p. 38–58
- Ueber den Zuwachs der archäologisch-anthropologischen Abteilung des Provinzial Museum. Sitzung am 3. März 1887, *Schriften der Physikalisch – Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg i. Pr. Achtundzwanzigster Jahrgang. 1887*, Königsberg, 1888, p. 38–58.
- Ueber die im Jahre 1887 angestellten archäologischen Untersuchungen und über neue Funde die ins Provinzial-Museum gelangt sind (Sitzung am 3. Mai 1888), *Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg i. Pr. Neunundzwanzigster Jahrgang. 1888*, Königsberg, 1889, p. 14–22
- Åberg N. *Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit*, Leipzig, Uppsala, 1919.

Senosios kapinės ir antkapiniai paminklai Sendvario apylinkėse

Martynas Purvinas, Marija Purviniene

Tūkstančius metų žmonių gentys stengėsi laidoti savo mirusiuosius pagal vietinius papročius, vienaip ar kitaip pažymint laidojimo vietas. Praeities tyrėjams tokių laidojimo vietų ir jų ženklų ypatumai padeda apibūdinti tos epochos ir tos vietovės gyvenenos ypatybes, tuometinių medžiaginės ir dvasinės kultūrų bruožus.

Nuo 1944 m. niokotoje Mažojoje Lietuvoje dar išlikusios senosios kapinės ir antkapiniai paminklai jose leidžia aptikti įvairių buvusio tradicinio gyvenimo bruožų, kuriai nors vietai būdingų savitumų.

Jau kelis dešimtmečius fiksuodami suniokoto krašto medžiaginio paveldo liekanas, kartu stengėmės užfiksuoti ir neretai sparčiai nykusius senųjų kapinių ir jų tradicinės įrangos likučius. Apie tokių tyrimų rezultatus paskelbėme daug mokslinių ir kitokių straipsnių, 2010–2014 m. išleidome dvi mokslo monografijas „Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai“, kuriose pirmą kartą Lietuvoje sistemingai apibūdintos vieno etnokultūrinio regiono tradicinių kapinių ir jų įrangos ypatybės.

Nuo 1990 m. tekdavo lankytis ir kai kuriose Sėndvario apylinkių kapinėse, fiksuoti jų fragmentus. 2014–2015 m. išsamiai patikrinome keliolikos tenykščių kapinių būklę, sistemingai ir profesionaliai fiksuodami ten išlikusius architektūrinio paveldo objektus (antkapinius paminklus ir kitus tradicinių kapinių įrangos elementus). Aiškinomės buvusių kapinių ir jų įrangos ypatumus, jų savitumo priežastis.

Apylinkių kapinių ypatumai. Senųjų kapinių pobūdį Sendvario apylinkėse nulėmė šie veiksniai: krašto apgyvendinimo ypatumai; Klaipėdos, kaip svarbiausiojo regiono centro, susiklostymas ir jos ilgaamžė įtaka; apylinkių pokyčiai įvairiais laikotarpiais; etnokultūriniai teritorijos ypatumai ir kt.

XIII a. viduryje pradėjus kurtis Klaipėdos miestui, nuo 1525 m. apylinkių žemėvaldą pertvarkant pagal vakarietiškos pasaulietinės valstybės standartus, buvo kuriamos stambios žemės valdos – dvarai ir valstiečių gyventi kaimai. Klostėsi laidojimo vietų sistema, apleidžiant kai kuriuos senkapius, įkuriant naujas kapines ar išplečiant mažesnes.

Pirmaisiais Klaipėdos gyvavimo šimtmečiais būta esminių etninių ir kultūrinių priešybių tarp kolonistų miesto (kuriame gyvenusieji savo mirusiuosius laidojo pagal Vakarų krikščionybės papročius) ir apylinkių, kuriose gyveno daugiausiai baltiškos kilmės žmonės (laidoję savuosius pagal senąsias krašto tradicijas). Ilgaamžė akulturacija, dar paskatinta 1525 m. įvestos liuteronybės nuostatų, galop lėmė bendrų krikščioniškųjų kapinių susiklostymą, kur būdavo laidojami skirtingos etninės kilmės žmonės.

Nykstant etnokultūriniais skirtingumams, svarbesniais išliko socialiniai ir kt. skirtumai. Savo atskiras kapinaites siekdavo turėti stambesnių dvarų savininkai, vėliau kai kur atsirado profesinės (pavyzdžiui, miškininkų) kapinaitės ir pan.

Nuo XVII a. griežtinta ir biurokratizuota laidojimo tvarka. Tobulintuose laidojimų vietų nuostatuose būdavo nustatomi vis griežtesni ir išsamesni reika-

lavimai kapinėms ir jų įrangai. Kaimų bendruomenėms priklausiusiose ir kitokiose kapinėse būdavo nustatoma jų naudojimo tvarka, skirstomi sklypai šeimų kapavietėms ir kt. Bendruomenės privalėjo tvarkyti savąsias kapines, jas aptverti ir pan. Būdavo renkami pinigai naujų vartų statybai, šulinio kasimui ar kitiems bendriems reikalams.

Naujesniais amžiais griežtinant sanitarinius ir kitus reikalavimus kapinėms, lygiose vietose turėdavo būti supilama pakiluma – grūntinė laidojimo platforma, apjuosta sausinimo griovio. Reglamentuota kapinių sklypo ir atskirų kapaviečių orientacija – kapai turėjo būti taisyklingai išdėstyti eilėmis, taikantis prie pasaulio šalių krypčių, palaidojimus (ir prie jų statytus antkapinius paminklus) atgręžiant rytų (tekančios saulės) link. Reikalauta vesti palaidojimų apskaitą ir kt.

Antkapinių paminklų bendrieji ypatumai. Manoma, kad senovės baltai savo mirusiųjų kapus žymėjo tam tikrais mediniais simboliniais ženklais, iš kurių išsivystė vėliau žinomi krikštai. Krikščionybės diegimo amžiais privalomas tapo kryžiaus ženklas, krašte paplito mediniai kryžiai. XVI a. pradėtos skelbti liuteronybės nuostatos reikalavo antkapinių ženklų kuklumo ir paprastumo, todėl šiame etnokultūriniam regione nesivystė kitur Lietuvoje žinoma sudėtinga medinių kryžių puošyba ir pan.

Iš Vakarų atvykę kolonistai Baltijos pajūryje nerado apdirbimui patogių akmenų rūšių, čia stigo metalo ir kitų išteklių. Atvykę amatininkai galėjo naudoti atvežtines žaliavas (smiltainį, marmurą ir pan.), tačiau iš jų pagaminti antkapiniai ženklai buvo brangūs ir prieinami tik turtingesniesiems. Akmeninių antkapinių paminklų, metalinių kryžių ir kt. daugiau būdavo, pavyzdžiui, dvarų kapinėse, kur statyti ir Vakarų meistrams užsakyti, iš toli atgabenti brangūs dirbiniai.

XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje (socialinių permąnų, pramoninės revoliucijos ir ekonominės gerovės epochoje) kilo daugumos krašto žmonių gyvenimo lygis. Prasigyvenę ūkininkai, tarnautojai ir kiti sukaupdavo daugiau lėšų, keitėsi jų nuostatos – patenkinus būtiniausius poreikius, norėta gyventi geriau, sekant žinomais pavyzdžiais (dvarų savininkų, žinomų žmonių ir pan. elgsena). Tuometinio buržuazėjimo laikais vis daugiau žmonių bandė mėgdžioti krašto aristokratus, kurti reprezentacinį savo ir savo šeimos įvaizdį. Pasiturinčio gyvenimo atributais tapo ne vien madinga apranga, miestiškos buities dalykai, bet ir puošnesni antkapiniai paminklai savo mirusiems artimiesiems bei kitokia ypatingesnė šeimos kapų įranga.

Susilieiant kelioms įvairialypėms tendencijoms ir paskatoms (senujų baltų dėmesiui savo mirusiesiems, liuteronybės diegtu rūpinimuisi kapinėmis ir kapais, atsiradusioms didesnėms finansinėms galimybėms ir pan.), nuo XIX a. vidurio krašte kilo savotiškas kapinių puošimo bumas: vis daugiau žmonių norėdavo ir išgalėdavo savo artimiesiems pastatyti dailesnius (ir brangesnius) antkapinius ženklus ir kt. Daug kas nebesipatenkindavo ankstesniais kukliais mediniais kryžiais, o norėdavo statyti panašius į turtingų dvarininkų kapinėse matytus akmeninius ir metalinius (vėliau ir betoninius) dailius ir ilgaamžius dirbinius. Tam buvo palanki ir tuometinė ūkinė konjunktūra: sparčiai plėtota metalurgija, įvairių žaliavų išgavimas ir tiekimas.

Sparčiai didėjanti naujoviškų dirbinių kapinių paklausa skatino ir jų pasiūlą. Gausėjo meistrų, dirbtuvių ir didesnių ūmonių, gaminusių antkapinius akmeninius

ir betoninius paminklus, kaltinius ir lietinius antkapinius kryžius, šeimos kapų metalinius ir kitokius aptvarus, metalinius, akmeninius, betoninius ir kitokius kapų apvadus (*antgrabius*) ir kitką. Tokia gamyba tapo gana žymia tuometinės pramonės ir verslų šaka.

Tokie verslai plėtoti Klaipėdoje (kaip ir kituose krašto miestuose). Metalo dirbinių ir kitokie meistrai savo produkcija stengėsi aprūpinti ne vien miestiečius, bet ir apylinkių gyventojus. Miestų dirbtuvėse susitelkusių kvalifikuotų meistrų (kalvių, akmentašių ir kt.) dailūs ir kokybiški dirbiniai nukonkuruodavo kuklius ir neišvaizdžius savadarbius ar kaimo meistrų pagamintus kryželius ir kt. Dirbiniai iš miesto dirbtuvių būdavo vežami ir į atokesnių kaimų kapines, įveikiant ne vieną dešimtį kilometrų. Net ir paprastose kaimų kapinėse tuomet būdavo pastatoma po kelias dešimtis įvairių madingų ir populiarių dirbinių iš miesto. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Europoje vyravusios stilinės kryptys lėmė to laiko dirbinių puošnumą ir sudėtingumą.

Tokių kapinių dailinimo bumą nutraukė Pirmasis pasaulinis karas ir jo pasekmės. Žlugus Vokietijos ūkiui, iš Vakarų nebebuvo tiekiami metalo ruošiniai, akmens luitai ir kt. Karo metais žuvo dalis patyrusių meistrų, krašto gyventojai nebegaudavo tiek pajamų, kad galėtų užsakyti brangesnių dirbinių kapinėms. Dėl šių priežasčių tarpukariu išsivyravo pigesni ir paprastesni, dažnai pačių kaimo žmonių pagaminti dirbiniai iš vietinių žaliavų. Tuomet dažniau naudoti laukuose aptikti akmens rieduliai, prastos kokybės cementas, įvairios metalo atliekos ir pan. Veikiant naujoms (modernizmo ir kt.) madoms, kito dirbinių stilistika, išsivyravo paprastesnės formos dirbiniai ir kt.

Medžiagų ir meistrų stygius Antrojo pasaulinio karo metais vėl pristabdė krašto kapinių dailinimą. Tradicinį kapinių įrangos tobulinimą galutinai nutraukė 1944 m. įvykiai: daugumos vietinių gyventojų tremtis, ištuštėjęs krašto niokojimas ir ten aptiktų vertybių grobstymas. Nuo 1945 m. pelnytasi grobiant senosiose kapinėse aptiktus dirbinius (nuo brangaus akmens paminklų ir metalo dirbinių iki betoninių gaminių ir kt.), daug dirbinių ar jų dalių buvo suniokota (sudaužyta ir pan.). Tikslingai naikinti senieji įrašai kaip „vokiškųjų fašistų“ palikimas.

Tirtosios kapinės ir jų būklė. Kaip ir kitur, Sendvario apylinkėse tyrėme senųjų kapinių architektūros paveldą (pačių kapinių pobūdį, kapaviečių ir kitų objektų išsidėstymą jose, antkapinių paminklų ir kitos kapinių įrangos pobūdį) ir tuometinę jo būklę. Siekėme atskirti tradicinius (iki 1945 m. pagamintus) kapinių įrangos elementus nuo vėlesniųjų, kad būtų apibūdintos vieno ar kito laikotarpio dirbinių ypatybės.

Alksnių kaimo kapinės. Veikiausiai jos buvo įrengtos natūralioje kalvelėje, iš jos suformuojant taisyklingą laidojimo platformą (1–1,5 m aukščio šlaitelių apsuptą kvadratinio plano plotą, orientuotą pasaulio šalių atžvilgiu). Palaidojimai buvo rikiuojami taisyklingomis eilėmis. Vartai įrengti rytų šone. Kapinių plotą simetriškai dalijo centrinė tujų alėja,ėjusi nuo vartų. Kapinės buvo apsodintos eglių juosta.

Po 1944 m. kapinės buvo nusiaubtos ir išgrobstytos. 2014 m. jose liko tik keli tradiciniai dirbiniai (raudonplyčiai vartų stulpai, metalinis kaltinis kryželis, akmeninis paminklas, medinio kryžiaus liekana ir kt.).

Pastaraisiais dešimtmečiais kapinės atkūrinėtos ir tvarkytos: atnaujinti vartai, tvora, pastatyta naujų memorialinių ženklų ten seniau palaidotiems žmonėms.

Baukštininkų (?) kapinės. Ties keliu Slėngiai–Smilgynai ir Klėmiškė–Plikiai sankryža XX a. pradžioje veikė dvejios kapinės (abipus kelio į Plikius). Tuomet rytinės mažos kapinaitės buvo Baukštininkų žemėje, o didesnės vakarinės – Karališkių. Tų kapinių įrengimas gana nepatogioje vietoje gal rodo, kad tai nebuvo reprezentacinė ir svarbi laidojimo vieta.

Didesnės vakarinės kapinės buvo įrengtos suformuotoje aukštesnėje laidojimo platformoje – gal perdirbtoje senesnėje kalvelėje. Rytinės kapinaitės buvo kuklesnės – grioviu apjuostas plotelis šiek tiek paaukštintas.

Po 1944 m. abejos kapinaitės buvo nusiaubtos ir visiškai išgrobstytos. 2014 m. ten nepastebėta tradicinių – būdingų krašto kapinėms dirbinių. Apleisti kapinių plotai buvo apžėlę beveik neižengiamais krūmynais ir kt.

Bertuliškės kapinės. Jos buvo įrengtos šalia kelio Klėmiškė–Plikiai. Ten buvo suformuota taisyklinga laidojimo platforma – gana aukšta grunto sampyla su aiškiais šlaiteliais aplink stačiakampį plotą. Praeityje kapinės buvo svarbioje vietoje – prie pietinio įvažiavimo į Bertuliškės dvaro sodybą. Greta kapinių kitados stovėjo užėigos namai ir kalvės sodyba. XX a. pradžioje kapinės nuo vieškelio atskyrė siaurojo geležinkelio linija Klaipėda–Plikiai. Įėjimas į kapines (karstų užvežimas nuožulniu pandusu ant supiltos pakilumos) buvo įrengtas laidojimo platformos pietvakarių šone – gal dėl greta kapinių nutiestojo siaurojo geležinkelio trasos.

Po 1944 m. kapinės buvo sunaikintos ir išgrobstytos. Pastaraisiais dešimtmečiais jos tvarkytos ir išvalytos. 2014 m. kapinių plotas buvo gana tuščias – nemažoje erdvėje aptikta tik pora dešimčių tradicinių dirbinių ar jų liekanų.

Eketės dvaro kapinės. Žinomo dvaro kapinės buvo įrengtos natūralioje kalvelėje šalia dvaro sodybos ir Eketės upės slėnio. Ten galėjo būti puošnesnių antkapinių paminklų, sudėtingesnių tradicinės įrangos elementų.

Po 1944 m. kapinaitės buvo nusiaubtos ir visiškai išgrobstytos, palaidojimai iškasinėti. Greta statant naują didesnę užtvanką ant Eketės upės gal į ją buvo sukrautos ir kapinių įrangos nuolaužos (kaip ir dvaro trobesių liekanos). 2015 m. tame suniokotame plote nebebuvo jokių dirbinių ar jų nuolaužų, ten augo tik sulaukėjusios kapinių gėlės.

Jakū–Lūžų kapinės. Į rytus nuo Jakų šiauriau Smeltalės ir Smeltaitės upelių santakos buvęs nuošalesnis plotas nuo seno naudotas apylinkių kaimų kapinėms. XX a. pradžioje ten jau buvo dvejios gretimos kapinės, sudariusios bendrą laidojimo plotą. Vakarinės kapinės užėmė siauresnį ir ilgesnį plotą slėnelio šlaito atšakoje. Didesnis rytinių kapinių plotas driekėsi pietryčių link (kaip daugeliu kitų atvejų šios kapinės nebuvo visiškai tiksliai orientuotos pasaulio šalių atžvilgiu). Abejų kapinių vartai buvo atgręžti vakarų link, į palei Smeltalės upę slėneliu eįsų keliuką – privažiavimą prie kapinių.

Po 1944 m. kapinių plotas buvo nusiaubtas, iš ten pagrobta nemažai vertingesnių antkapinių paminklų (pavyzdžiui, didesnis akmeninis memorialinis ženklas teologui A. Purvinui). Žinoma, kad anksčiau kapines juosusi akmenis rieduliu tvora pokariu buvo nuardyta, akmenys iš ten vežti statyboms Klaipėdos uoste.

Pastaraisiais dešimtmečiais kapinių plotas tvarkomas, pastatyta naujesnių memorialinių ženklų ten seniau palaidotiems žmonėms.

Abejų gretimų kapinių plote 2014 m. dar buvo išlikę keliasdešimt tradicinių dirbinių: nuo antkapinių metalinių kryžių iki betoninių kapo apvadų. Po 1944 m. pagrobus abiejų kapinių vartų metalines varčias, išliko XX a. pradžioje statyti ir tradiciškai padailinti raudonplyčiai vartų stulpai (nors ir apgadinti grobikų). Aptikta daug įvairių liekanų, pagrobtų dirbinių fragmentų.

Veikiausiai šiose dvejose kapinėse palaidojimai buvo rikiuojami tvarkingomis eilėmis, grupuojami šeimos kapai, tačiau labai išgrobstytuose plotuose buvusios kapinių plano struktūros pėdsakai neaiškūs.

Karališkių kapinės. Didelio Karališkių dvaro kapinės buvo įrengtos lygioje vietoje, stačiakampį jų plotą apjuosiant sausinimo grioviu. Plotas nebuvo tiksliai orientuotas pasaulio šalių atžvilgiu. Laidojimai ten veikiausiai buvo išrikiuoti taisyklingomis eilėmis. Ten galėjo būti nemažai puošnių antkapinių paminklų ir kitokios kapinių įrangos.

Kapinės buvo įrengtos greta tebeglūdinčio žemėje didžiulio riedulio, kuri vėlesniais laikais bandyta suskaldyti. Spėtina, kad toks išskirtinis akmuo senovėje galėjo būti pagoniško kulto objektu. Gal neatsitiktinai vėlesniais laikais vieta kapinėms buvo parinkta tokioje (gal nuo seno šventoje) vietoje.

Po 1944 m. kapinės buvo nusiaubtos ir išgrobstytos, ieškant vertingesnių dalykų išrausti palaidojimai – ypač dvarininkų kapai. Apleista vietovė užaugo mišku, pastaraisiais dešimtmečiais nebenaudojami aplinkinių žemių plotai sulaukėjo.

2014 m. suniokotose ir apleistose kapinėse dar aptikta keliolika tradicinių dirbinių ar jų liekanų. Pietrytiniame šone dar buvo išlikę buvusios medžių juostos aplink (?) kapinės fragmentai – dideli ažuolai, uosis. Greta kapinių (jau už jų ribos) augo senesnis ažuolas. Dekoratyviniai krūmai iš kapinių išplito ir aplinkiniame plote.

Klemiškės dvaro kapinės. Joms buvo skirtas nedidelis kvadratinio plano plotelis dvaro parko pakraštyje, apsodintas XIX a. pab. ar XX a. pradžioje sodintų medžių juosta.

Po 1944 m. šios kapinaitės buvo suniokotos ir išgrobstytos. Pastaraisiais dešimtmečiais tas plotas tvarkomas. Ten aptikti likučiai veikiausiai buvo tvarkingai sudėlioti kapinių pakraštyje, todėl dabartinis jų išdėstymas gal ir neatitinka iki 1944 m. buvusios padėties kapinėse. Vertingiausi dirbiniai iš tų kapinių buvo pagrobti, ne visi likę dalykai būdingi pasiturinčio dvaro kapavietėms. Kai ką į tas kapinaites galėjo sunešti dabartiniai kapinių tvarkytojai.

2014 m. kapinėse aptikti tik keli tradiciniai dirbiniai ar jų fragmentai. Nebuvo senesnio aptvėrimo, vartelių ir kitų žymių. Tebebuvo senosios medžių juostos dalys.

Medikių kapinės. Netoli nuo Medikių dvaro sodybos abipus senojo keliuko buvo dvejios gretimos, bet labai skirtingos kapinaitės. Rytinės buvo įrengtos ant aukštesnės (šiose vietose retos) kalvelės su paformuotu viršumi, terasuotu rytiniu šlaitu. Šių kapinių plotas buvo apjuostas didelių akmens riedulių tvora. Galima spėti, kad ta savita kalvelė pastebėta dar senovėje, gal ten buvo įsikūrusi kokia įtvirtinta gyvenvietė, gal ta pakiluma naudota kaip šventkalnis. Gal nuo seno ties

ta kalvele buvo kokia gyvenvietė ar senovės laikų žymesnė sodyba. Gal po XIII–XVI a. pertvarkant apylinkių žemėvaldą, Medikių dvarvietei neatsitiktinai atiteko būtent ši teritorija (gal nuo senovės gyventa vieta šalia spėjamo šventkalnio).

Gal dvejų gretimų kapinių atsiradimą lėmė konfesiniai skirtumai, Medikių padėtis (ši gyvenamoji vieta buvo išikūrusi pačiame paribyje su Žemaitija, greta ilgaamžės valstybinės sienos). Žinoma, kad ne vieną šimtmetį Mažojoje Lietuvoje (kur buvo aukštesnis pragyvenimo lygis ir didesni uždarbiai) uždarbiaudavo samdiniai iš gretimos Žemaitijos. Dalis iš jų rasdavo galimybių visai pasilikti šiame krašte (pirmiausiai pasienio gyvenvietėse). Šimtmečius katalikišką Žemaitiją nuo protestantiškos liuteroniškos Mažosios Lietuvos skyrė ir griežta konfesinė riba, ilgai kurstyti konfliktai tarp tų konfesijų žmonių.

Veikiausiai vakarinėse Medikių kapinėse buvo laidojami apylinkių katalikai (tą patvirtina ten išlikę tai konfesijai būdingi memorialiniai ženklai ir kt.), o rytinėse – liuteronai. Vakarinėse kapinėse laidoti ir pokariniai atsikėlėliai (beveik visi jie būdavo katalikai).

Po 1944 m. niokojant ir išgrobstant krašte aptiktas senąsias kapines, vakarinės (katalikų) kapinės nukentėjo mažiau, o rytinės (gal liuteronų) kapinės buvo visiškai ištuštintos. Vėliau vakarinės kapinės tvarkytos, ten laidojant naujųjų atvykėlių mirusiuosius.

2014 m. vakarinėse Medikių kapinėse užfiksuota keliolika senesnių dirbinių ar jų liekanų. Pažymėtina, kad dalis tų senųjų dirbinių būdingi ne Mažajai Lietuvai, o gretimai Žemaitijai, juos puošia katalikiška atributika ir kt.

Rytinės kapinės buvo įrengtos nežymioje aukštumėlėje, kur suformuotas apvalino plano laidojimo plotas, apjuostas didelių akmenų riedulių tvora. Išlikę seni medžiai aplink šias kapinaites gal rodo, kad jos galėjo egzistuoti dar XIX a. 2014 m. tame plote nerasta jokių dirbinių ar jų nuolaužų. Gal tas kapines taip uoliai išgrobstant, būta ir konfesinių motyvų (čia palaidotieji traktuoti kaip priešai kitatikiai). Vakarinėse kapinėse grobikams paliekant senus katalikiškus įrašus (būdingus Žemaitijoje), rytinių kapinių įrangos pėdsakai naikinti negailestingai.

Paugų dvaro kapinės. Kapinės buvo įrengtos greta dvaro sodybos. Nėdideliame plote suformuota stačiakampio plano laidojimo platforma – apjuosta sausinimo grioviu, supilta grunto pakiluma. Ten galėjo būti puošnesnių antkapinių paminklų ir kitokios kapinių įrangos.

Po 1944 m. kapinės nusiaubtos ir išgrobstytos, ieškant ko nors vertingo išrausti palaidojimai, išmėtyti mirusiųjų kaulai. Pastaraisiais dešimtmečiais kapinių plotas tvarkytas.

2014 m. suniokotame plote užfiksavome kelių senų dirbinių liekanas. Nuolaužos rodė, kad ten praeityje stovėjo akmeniniai antkapiniai paminklai, metaliniai lietiniai ir kitokie kryžiai. Kaip ir dauguma kapinių šiose apylinkėse jos buvo orientuotos gana įstrižai pasaulio šalių atžvilgiu (jas pakreipiant šiaurųčių–pievakarių, o ne šiaurės–pietų kryptimi). Veikiausiai praeityje daugiau paisyta ne bažnytinio kanoninio reikalavimo atgręžti palaidotuosius rytų link, o buvusios žemėvaldos, susiklosčiusių trobesių ir sodybų, tuometinių kelių ir sklypų ribų. Šiais laikais Paugų žemės vadinamos Dirvupiais.

Radailių dvaro kapinės. Nedidelės kapinaitės buvo įrengtos prie Eketės upės slėnio, viename iškyšulyje ties stačiu slėnio skardžiu. Ten galėjo būti laidojami ir kitų gyvenamųjų vietų žmonės.

Po 1944 m. vietovė apleista, beveik nebeliko ten ėjusių senųjų kelių, buvusių dvarų sodybų Eketės pakrantėse. 2015 m. ieškant tų kapinių pagal gamtinius orientyrus, neaptikta jų pėdsakų, ten praeityje buvusių įrangos elementų (gal viskas iš ten buvo pagrobta ir išvežta).

Selenėlių kaimo kapinės. Drėgno miško pakraštyje kapinaitėms buvo paskirtas mažas kvadratinio plano plotas. Aplink jį buvo iškasti gilūs (apie 1,5 m gylio) grioviai, iš iškasto grunto suformuota pakilumėlė – laidojimo platforma. Jos šiaurinėje pusėje įrengta įvažas, per kurią buvo patenkama į tą salelę. Per kelis metrus nuo griovio kapinės dar juosia išorinis eglių žiedas (gal sodintas XX a. pradžioje). Gal tuomet laidojimams nebesutelpant į mažytį senųjų kapinaičių plotą, buvo pradėta laidoti ir už griovio, aplink senesnes kapines.

Po 1944 m. ištuštėjusiam ir nebegyvenamam plote atsidūrusios kapinaitės buvo nusiaubtos ir išgrobstytos. Pastaraisiais dešimtmečiais tas plotelis tvarkytas, pažymėtas paveldosaugos ženklu.

2014 m. tas plotas buvo beveik visiškai tuščias – ten aptiktas tik vienas tradicinis dirbinys. Gal kokios nuolaužos dar buvo pašalintos tvarkant suniokotas kapines.

Slengių kaimo kapinės. Jos buvo įkurtos nedidelėje natūralioje kalvelėje, ryškesnių jos performavimo pėdsakų neliko. Po 1944 m. kapinės buvo nusiaubtos ir išgrobstytos, bet jose dar buvo likę tradicinių kapinių įrangos dirbinių. Pastaraisiais dešimtmečiais kapinės atsirado labai judrioje vietoje, aplink jas klostosi „antroji Klaipėda“ – didžiuliai naujų individualių namų kvartalai buvusioje užmiesčio teritorijoje. Senosios kapinės buvo pavadintos riboto naudojimo laidojimo vieta, bet jose masiškai pradėti laidoti pokariniai atvykėliai, jiems statant netradicinio pavidalo memorialinius ženklus ir kitokią įrangą. Laidojimo plotas dabar keleriopai išsiplėtė – senųjų kapinaičių liekanas apsupo naujųjų kapaviečių eilės, netradiciniai dirbiniai nustelbė kuklius senuosius ženklus.

2014 m. ten aptikome tik kelis tradicinius dirbinius ar jų dalis.

Smilgynų kaimo kapinės. Nuošalaus kaimo kapinės buvo įrengtos netoli nuo ilgaamžės valstybinės sienos, etnokultūrinės ribos su Žemaitija natūralioje aukštumėlėje tarp pelkaičių. Kapinių plotas nebuvo žymiau formuotas.

Po 1944 m. kapinės buvo niokojamos ir grobstomos, palaidojimai iškasinti. Nebegyvenami aplinkiniai plotai sulaukėjo, buvę dirbami plotai užžėlė krūmynais ir užpelkėjo, sunyko buvę keliukai. Pastaraisiais dešimtmečiais kapinių plotas tvarkytas, jos pažymėtos paveldosaugos ženklu.

2014 m. kapinėse užfiksavome keliolika tradicinių kapinių įrangos elementų ar jų liekanų. Nuošalioje vietovėje buvo išlikę daugiau savitesnių dirbinių, apibūdinančių buvusį šių apylinkių kapinių paveldo pobūdį.

Sudmantų kaimo kapinės. Jos buvo įrengtos ant natūralios kalvelės, kurios viršus gal buvo palygintas. Aukštesnėje vietovėje buvusi kalvelė nuo senų laikų galėjo būti žinoma, gal ji naudota kaip šventkalnis ar pan. Gal todėl vėlesniais laikais ten pradėta laidoti mirusiuosius.

Po 1944 m. kapinės niokotos ir grobstytos. Pastaraisiais dešimtmečiais jos tvarkomos, plotas išvalytas. 2014 m. ten užfiksavome kelis tradicinius dirbinius ar jų fragmentus.

Šakinių kaimo I kapinės. Jos buvo įrengtos natūralioje kalvelėje, iškylančioje virš lygių plotų. Gali būti, kad ta (šioje vietovėje ypatingesnė) kalvelė buvo pastebėta ir naudota jau senovėje kaip vieta gyvenvietei, įtvirtinimui ar šventkalniui. Gal todėl vėlesniais laikais toje ypatingoje vietoje įrengtos ir kapinės.

Kalvelės šlaitai gal buvo pastatinti, viršūnė palyginta. Matyt, vėliau kapinių plotas plėstas – laidota ir greta kalvelės (praplėstą stačiakampį plotą juosia buvusios medžių juostos liekanos).

Po 1944 m. kapinės buvo ir išgrobstytos. Gal dėl jų nuošalumo ir nepatogaus priėjimo ten liko daugiau tradicinių dirbinių nei kitose apylinkių senose kapinėse. Sovietinės okupacijos dešimtmečiais vietovė ištuštėjo ir sulaukėjo. Sunaikinus buvusias aplinkines sodybas, vietovėje nebegyventa, kapinėse ir aplink jas sužėlė krūmai ir jaunuolynai. Dabar netoliese kuriasi visai naujos sodybos, vietovė vėl keičiasi.

Pastaraisiais dešimtmečiais kapinės pažymėtos oficialiu paveldosaugos ženklu, plotas valytas. Laidojimo plotą pakeitė ten išikūrusi didelė barsukų kolonija. Jiems rausiant urvus, į paviršių išmetami mirusiųjų palaikai, karstų dalys. Išmestas gruntas užklojo kai kuriuos tradicinius dirbinius, gyvūnų supilta pakiluma pakeitė dalies kapinių pobūdį.

2014 m. kapinėse užfiksuota keliolika svarbesnių tradicinių įrangos elementų. Aptikta daug liekanų ir nuolaužų, padedančių apibūdinti pagrobtų ar sunaikintų dirbinių pobūdį.

Šakinių kaimo II kapinės. Jos buvo įkurtos natūralioje nedidelėje pakilumėlėje netoli ilgaamžės valstybinės sienos. Laidojimui buvo skirtas nedidelis kvadratinio plano plotelis, apsodintas medžių juosta (kai kurioms ten augančioms didelėms liepoms gali būti po 200–300 metų). Žymesnių paviršiaus performavimo darbų pėdsakų nesimato.

Po 1944 m. kapinės buvo nusiaubtos ir visiškai išgrobstytos – tame plote 2014 m. neaptikome nei tradicinių įrangos dirbinių, nei jų nuolaužų. Pastaraisiais dešimtmečiais kapinės pažymėtos oficialiu paveldosaugos ženklu, jos buvo apjuostos tvorele (dabar dalinai išgriauta). Pokariu ištuštėjusioje vietovėje dabar kuriasi visai naujos sodybos.

Šatrių kaimo kapinės. Natūralioje pakilumoje netoli nuo ilgaamžės valstybinės sienos kapinėms buvo skirtas didelis stačiakampis plotas (gal naudotas ir aplinkinių kaimų gyventojams laidoti). Ryškesnių paviršių formavimo pėdsakų neliko. Kapinės buvo apsodintos medžių juosta.

Po 1944 m. nuošalios kapinės buvo nusiaubtos ir išgrobstytos, tradicinių senesnių dirbinių ten beveik neliko. Didelis kapinių plotas beveik ištuštėjo. Tame plote pokariu buvo laidojami apylinkėse likę senieji krašto gyventojai, jų kapus pažymint panašiais į tradicinius dirbiniais (betoniniais kapų apvadais ir kt.). Pastaraisiais dešimtmečiais kapinės tvarkytos, jos apjuostos nauja tvora. Statyta naujesnių memorialinių ženklų anksčiau ten palaidotiems žmonėms, bandant pažymėti po 1944 m. suniokotas kapavietes. Šiaurrietinėje kapinių dalyje išikūrusi

didžiulė barsukų kolonija, rausdama savo urvus, supylė didelę grunto sampylą, išversdama mirusiųjų palaikų ir kt., užpildama išraustomis žemėmis ten dar buvusius kapinių įrangos elementus.

2014 m. kapinių plote užfiksavome kelis reikšmingesnius tradicinius dirbinius, gausius vėlesnių laikų dirbinius.

Šimkū kaimo kapinės. Kapinės buvo įrengtos lygioje vietoje suformuojant kvadratinę laidojimo platformą. Palaidojimai ten rikiuoti gana tvarkingomis eilėmis.

Po 1944 m. nukentėjusias kapines globojo išlikę senieji krašto gyventojai. Jos tapo populiaria jų laidojimo vieta – sovietmečiu ir pastaraisiais dešimtmečiais ten buvo palaidota daug žmonių. Po 1990 m. naujais memorialiniais ženklais ten pradėtos žymėti ir senesnės kapavietės. Tankiai užlaidotose nedidelėse kapinėse pastatyta įvairių memorialinių ženklų (ir panašių į tradicinius, ir visai naujoviškų). Tebeveikiančios ir rūpestingai prižiūretos kapinaitės dabar tapo reta išimtimi labai pakeistose apylinkėse, kur vis mažiau lieka buvusio gyvenimo pėdsakų.

2015 m. ten užfiksuota keliolika tradicinių dirbinių ir kelios dešimtys naujesnių memorialinių ženklų ir kt.

Šlāpšilės kaimo kapinės. Jos įrengtos lygioje vietoje suformuojant stačiakampę vidutinio dydžio laidojimo platformą, apsuptą griovio. Po 1944 m. kapinės nusiaubtos ir visiškai išgrobstytos – 2014 m. ten nebuvo likę nė vieno dirbinio ar jų žymesnių nuolaužų. Veikiausiai buvo pagrobti ir ten augę didesni medžiai – 2014 m. kapinių ploto viduryje teaugo viena senesnė liepa. Aplink kapinių plotą buvo sužėlęs savaiminis jaunuolynas. Po 1944 m. apylinkės ištuštėjo ir nebebuvo gyvenamos. Pastaraisiais dešimtmečiais netoliese, ties autostrada Kaunas–Klaipėda kuriami nauji verslo centrai. Veikiausiai kapinių įrangos elementai ir jų liekanos buvo nuvežti kaip žaliava dabar gausioms naujoms statyboms.

Vėveriškių kaimo kapinės. Jos buvo įrengtos lygioje vietovėje, ten suformuojant nežymią pakilumą, apjuostą nedideliu grioviu. Jos taip pat tvirtos akmens riedulių tvora. Kapinių plotas stačiakampis, labai ištęstas. Kapinių plotą sudarė bent trys dalys, kur gal buvo laidojami kelių aplinkinių kaimų gyventojai. Dabar dar pastebimi tų atskirų dalių nevienodumai. Pavyzdžiui, šiaurinė ir šiaurvakarinė dalis buvo atskirta liepų (dabar suaugusių stambiais medžiais) juosta. Skiriasi atskirose dalyse išlikę tradiciniai dirbiniai, kuriuos gal gamindavo skirtingi meistrai.

Ilgasis kapinių plotas nebuvo tiksliai orientuotas pasaulio šalių atžvilgiu (kaip ir daugelis kitų apylinkių kapinių). Gali būti, kad įrengiant kapines kanoniniai „rytai“ (liuteronybėje kapus reikėjo atgręžti į rytus, tekančios saulės link) tapdavo šiaurryčiais (žmonėms orientuojantis į vasaros laiku toje pusėje tekančią saulę). Gal taikytasi prie buvusios žemėvaldos ribų ir krypčių.

Po 1944 m. kapinės buvo nusiaubtos ir labai išgrobstytos, didelis plotas beveik ištuštėjo. Apleista ir ši vietovė, kapines apsupo krūmynai ir jaunuolynai. Pastaraisiais dešimtmečiais kapinių plotas valytas, brūzgynų liko pakraščiuose. Teritorijoje greta kapinių dabar statomi naujų individualių gyvenamųjų namų kvartalai.

2015 m. kapinėse užfiksavome keliolika tradicinių dirbinių ir jų liekanų, padedančių apibūdinti buvusį tokių dirbinių pobūdį.

Vytaučių kapinės. Jos buvo įrengtos vieniškoje aukštoje kalvelėje netoli Vytaučių dvaro sodybos. Ta ypatingesnė kalvelė lygumoje veikiausiai buvo pastebėta dar senovėje, ten galėjo būti kokie įtvirtinimai ar šventkalnis. Pažymėtina, kad ši situacija labai panaši į netolimų Medikių situaciją – ir ten, ir čia greta ypatingos kalvelės vėliau buvo įkurdinta dvaro sodyba (gal taip atkartojant prieš tūkstantmetį ar dar seniau buvusią padėtį, kai greta šventkalnio gal kurdavosi ir kokia reikšmingesnė sodyba).

Laidojant gana stačios kalvelės atšlaitėse, veikiausiai kapavietės buvo dėstomos gana įvairiai, jų taisyklingai nerikiuojant. Dabar buvusi kapinių plano struktūra sunkiai atsekama.

Po 1944 m. kapinės buvo niokojamos ir grobstomos, palaidojimai iškasinti, tačiau netoliese liekant gyvenamoms sodyboms grobikų veikla gal buvo apsun-kinta, kapinėse dar liko tradicinių dirbinių. Pastaraisiais dešimtmečiais Vytaučių gyvenvietė plėtėsi, kapines supa vis daugiau naujų sodybų.

2014 m. kapinėse užfiksavome keliolika reikšmingesnių tradicinių dirbinių ir jų liekanų. Pakelėje (šalia kapinių eina kelias – kaimo gatvė) tebebuvo senieji raudonplyčiai vartų stulpai. Gausios nuolaužos ir kitokios liekanos leidžia apibū-dinti buvusių kapinių pobūdį (pavyzdžiui, ten praeityje stovėjo daug metalinių lietinių kryžių, kurie visi buvo pagrobti po 1944 m.). Pastaraisiais metais kapinių plotas buvo aptvertas nauja vielų tinklo tvora, į senuosius vartų stulpus įstatytos visai naujos metalinės varčios.

Tradicinės kapinių įrangos elementų ypatybės

Trumpai apžvelgiant Sendvario apylinkių senųjų kapinių architektūrinio paveldo ypatumus, tyrimų metu nustatyti jių bruožai čia apibūdinami atskirais aspektais.

Kapinių pobūdis. Tirtose laidojimo vietose ryškios kelios skirtingos kapinių įrengimo tendencijos.

Daug kur (pavyzdžiui, Alksniuose, Paugose, Selenėliuose, Šimkuosė ir kt.) pagal XVIII–XIX a. oficialius reikalavimus buvo suformuotos taisyklingos laidojimo platformos: grunto sampylos, apjuostos grioviu ir tinkamai orientuotos pasaulio šalių atžvilgiu; palaidojimai tuose plotuose rikiuoti tvarkingomis eilėmis, į nustatytą pusę atgręžiant kapus.

Kai kur (Medikių I kapinėse, Vytaučiuose ir kt.) laidota ryškesnėse kalvelėse (gal sietinose su senaisiais tikėjimais ir senovės baltų paveldu), mažiau paisant taisyklingumo ir kitų naujųjų laikų reikalavimų. Tokiose kapinėse galima išvelgti senovinių laidojimų papročių atgarsius.

Eketės ir Radailių dvarų kapinės buvo įrengtos romantiškose vietose: ties upės slėnio skardžiais, kur atsiveria gražūs vaizdai ir kt. Tais atvejais mažiau paisyta oficialių nuostatų ar kt., ieškota išskirtinumo. Tokių laidojimų vietų įrengimas sietinas su romantizmo epochos ar dar ankstesniais individualistiniais siekiais.

Tokios skirtingos nagrinėjimų kapinių koncepcijos rodo, kad jos buvo įrengtos skirtingu laiku, vadovaujantis skirtingomis nuostatomis. Tokia kapinių pobūdžio įvairovė atspindi apylinkių apgyvendinimo raidą, kraštui būdingą etnokultūrinį nevienalytiškumą, skirtingų (ir net prieštarų) tendencijų susipynimą.

Vartai ir tvoros. Po 1944 m. niokojant kraštą ir ten buvusias kapines, išliko tik senojo kapinių architektūrinio paveldo fragmentai, neleidžiantys tiksliai apibūdinti visų buvusių dalykų. Čia (kaip ir kitur) patikimai galima aptarti tik išlikusius senuosius dirbinius ar jų fragmentus.

Alksnių, Jakų–Lūžų ir Vytaučių kapinėse išliko, matyt, XX a. pradžioje pastatyti raudonplyčiai vartų stulpai, būdingi to laikotarpio turtingesnių kaimų kapinėms. Medikių I kapinėse aptikta buvusių medinių vartų liekana. Veikiausiai tokių senoviškų vartų praeityje buvo ir daugiau.

Medikių I ir II, Jakų–Lūžų, Vėveriškių kapines praeityje juosė iš akmens riedulių sukrautos tvoros. Tokių tvorų būta ir daugiau, bet jos buvo nuardomos po 1944 m., išvežant akmenis naujoms statyboms. Matyt, jos būdavo įrengiamos ten, kur aplinkiniuose laukuose buvo gausu akmenų, trukdžiusių žemdirbystei.

Smilgynų ir kitose kapinėse aptikti mediniai buvusių tvorų stulpai. Veikiausiai čia (kaip ir kitur krašte) XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje kapinės buvo apjuosiamos vielomis, vėliau ir vielų tinklu.

Šeimoms kapų aptvarai. Praeityje reglamentuojant kapinių plotų naudojimą, nustatant sklypus atskiroms šeimoms, plito tokių šeimoms kapų aptvarai. Dailūs metaliniai aptvarai (itin paplitę XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje) tapo puošmena ir reprezentacijos dalyku – sudėtingesnius ir brangesnius dirbinius galėjo pasistatyti tik pasiturinčios šeimos.

Po 1944 m. tokie aptvarai buvo masiškai grobiami. Jų buvusį paplitimą tirtame plote liudija daug kur rastos jų liekanos (pamatėliai, nuolaužos ir kt.).

Puošnus metalinis kaltinis šeimos kapų aptvaras išliko Slengių kapinėse. Jo vartų stulpelius vainikavo retos metalinės lietinės karūnėlės. Tas aptvaras veikiausiai pagamintas dirbtuvėse Klaipėdoje pagal iki 1915 m. vyravusią technologiją iš standartinių metalo profilių.

Panašus, bet kuklesnis aptvaras liko Jakų kapinėse, kur aptiktas ir 1920–1930 m. būdingas vietos meistrų dirbinys – metaliniai rėmai iš kampuočių, apjuosti vielų tinklu. Panašus savadarbis metalinis aptvarėlis liko ir Vėveriškių kapinėse.

Karališkių kapinėse aptiktas savitas žemas metalinis kaltinis aptvaras, juosęs dvarininkų kapus ir gamintas gal XX a. pradžioje.

Kapų apvadai. Dar XIX a. krašte plito kapų kauburėlių apjuosimas iš įvairių medžiagų (medienos, metalo, vėliau betono) pagamintais apvadais. XX a. pirmojoje pusėje tokie dirbiniai tapo pačiu populiariausiu ir būdingiausiu krašto kapinių įrangos elementu. Po 1944 m. betoninių apvadų kaip mažaverčių neskubėta grobti (kai kur juos surinkdavo kaip žaliavą naujoms statyboms), todėl jų išliko daugiau nei kitų tradicinių dirbinių. Čia paminėsime ypatingesnius atvejus.

Lūžų kapinėse išliko dar pagal XX a. pradžios technologijas pagamintas aukštas (apie 40 cm aukščio) betoninis mozaikinis apvadas 1917 m. mirusiai moteriai. Panašus dirbinys 1911 m. mirusiam vaikui liko Vytaučių kapinėse.

Lūžų kapinėse užfiksuotas metalinis kaltinis savadarbis apvadėlis vaiko kapui, pagamintas iš kampuočių rėmo ir metalo lakštų. Vietos kalvio gamintą metalinį apvadą Smilgynų kapinėse puošė įdomios detalės.

Aptikta ir prabangių kapų apvadų iš balto marmuro. Veikiausiai tokie ypatingesni dirbiniai būdavo gaminami Vakarų dirbtuvėse, jie būdavo atvežami į Klaipėdą turtingiems užsakovams.

Mediniai kryžiai. Iki 1944 m. tai buvo pats populiariausias memorialinis ženklas. Gana pigius vietas meistrų dirbinius galėdavo įsigyti ir mažiau pasiturintys kaimiečiai. Nemažai būta savadarbių medinių kryžių, kurie itin paplito po 1944 m. laidojant krašte likusius senuosius vietas gyventojus. Pokariniai ateiviai aptiktus medinius kryžius niokodavo, apleistose kapinėse daug jų sutrūnijo.

Apylinkių kapinėse aptikome nemažai tokių dirbinių, bet daug jų, matyt, buvo pagaminta pokario metais. Kai kur senųjų medinių kryžių liekanos sunaikintos tvarkant kapines. Savitesni dirbiniai išliko nuošaliose vietose.

Lūžų, Sudmantų, Šatrių, Vėveriškių kapinėse aptikta medinių kryžių liekanų, liudijančių apie buvusią tokių dirbinių gausą. Alksnių kapinėse išliko įdomiai dekoruoto medinio kryžiaus fragmentai.

Šimkų kapinėse greta gausių naujesnių medinių kryželių aptikta ir senesnių (ar padirbtų pagal senus pavyzdžius) neaukštų ir paprastų dirbinių. Ten liko savičiau (bet kukliai) dekoruotų kryželių.

Nuošaliose Šakinių kapinėse dar buvo išlikę keli prieškarui gaminti mediniai kryžiai – archajiško pavidalo, neaukšti, kukliai dekoruoti. Dar keli panašūs dirbiniai aptikti Smilgynų kapinėse. Matyt, dėsninga, kad daugiausiai senovinių, vietas meistrų gamintų medinių kryžių liko toliau nuo Klaipėdos, Žemaitijos paribyje. Matyt, nuošaliuose kaimuose ilgiau buvo išlikusios senosios etnokultūrinės tradicijos, ten mažiau naudoti miestiški gaminiai.

Akmeniniai paminklai. Po 1944 m. grobiant vertingiausias dirbinius, tirtose kapinėse išliko tik negausūs jų likučiai. Keleriose kapinėse aptikta iš marmuro ir smiltainio profesionalių meistrų gamintų paminklų fragmentų (krašte tokios medžiagos buvo paplitusios iki Pirmojo pasaulinio karo). Rasta ir nemažai buvusių akmeninių paminklų pėdsakų.

Vėveriškių kapinėse išliko ir savitos kitokios tradicijos liudininkas – savadarbis akmeninis ženklas, vietinio gyventojų padirbtas gal dar XIX a. Ant perskelto lauko akmens šiurkščios plokštumos ten gana negrabiai iškaltas neaiškus įrašas su 1849 (ar 1839) m. data.

Daugiau išliko akmeninių antkapinių paminklų 1918–1943 m. mirusiems žmonėms. Klaipėdos dirbtuvėse įgudę meistrai tuomet gamino įprastinių stelos ar obelisko formų dirbinius. Tuo laikotarpiu pagausėjo mažiau įgudusių vietas meistrų iškaltų akmeninių paminklų. Būdingas tokio dirbinio pavyzdys išliko Bertuliškės kapinėse. Ten ant nemažo (90 cm aukščio ir iki 43 cm pločio, 27 cm storio) rausvo granito riedulio grubokai aptašytos pusės buvo nelabai įgudusiai iškirstas įrašas apie 1920–1921 m. palaidotą Trautrimų šeimą. Šis ir kiti panašūs dirbiniai rodo, kad po Pirmojo pasaulinio karo dalis vietas žmonių, matyt, kaimuose užsiėmė antkapinių paminklų dirbimu, to amato nesimokę profesionalių meistrų didelėse dirbtuvėse ir neturėję sudėtingesnės įrangos ir mechanizmų akmens apdorojimui. Tokie vietas meistrai dažniausiai dirbdavo paprastesnės formos akmeninius paminklus, panaudodami apylinkėse rastus akmens riedulius.

Geresniais laikais iš atvežtinės akmens žaliavos būdavo gaminamos dailios įrašo plokštės, kurias įmontuodavo į betoninius paminklus ir kt.

Metaliniai lietiniai kryžiai. Tokie dirbiniai krašte paplito XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, tačiau po 1944 m. jie masiškai grobti kaip vertingas metalo laužas.

Tirtame plote aptikta nemažai tokių gaminių buvimo pėdsakų – jų pamatų ir kt., tačiau pačių lietinių kryžių išliko labai mažai – jų rasta tik 6.

Slengių kapinėse aptiktas retos formos ažūrinis lietinis kryželis. Retesnės formos masyvų lietinių kryžių Jakų kapinėse puošė pridėtinė puošmena – lietas gėlių vainikėlis. Šio (kaip ir aplaužyto kryžiaus Vėveriškių kapinėse) įrašai buvo nukapoti po 1944 m.

Trys savotiški lietiniai kryžiai išliko katalikiškose Medikių I kapinėse. Vienas iš tų dirbinių žymėtas Klaipėdos liejyklos ženklų. Dar vienas lietinis kryžius buvo skirtas 1883 m. mirusiam vaikui, ant jo liko Žemaitijos katalikams būdingas įrašas. Kitas lietinis kryžius su katalikiška atributika ir Žemaitijai būdingu įrašu buvo skirtas 1883 m. mirusiam vyriškiui.

Metaliniai kaltiniai kryžiai. Tokie ne itin brangūs ir puošnūs gaminiai krašto kapinėse buvo labai paplitę. Po grobimo ir niokojimo dešimtmečių tirtose kapinėse dar pavyko aptikti per 60 tokių dirbinių ar jų liekanų. Jų didžiąją dalį pagamino profesionalūs meistrai Klaipėdos dirbtuvėse. Panašių formų ir konstrukcijų dirbiniai aptinkami visame Klaipėdos dirbtuvių įtakos areale – tokie gana masiškai gaminti kaltiniai kryžiai dažniau skirdavosi tik atskiromis detalėmis ir puošmenomis.

Kaip ir kitur absoliučiai vyravo dvistiebiai kaltiniai kryžiai, kurių konstrukcija buvo ištobulinta XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Jakų kapinėse išliko du dailūs viensiebiai kryželiai. Tokių dirbinių dar aptikta Šakinių I, Šimkų ir Vytaičių kapinėse. Tarp aptiktųjų kaltinių kryžių absoliučiai vyravo XIX a. pabaigos–XX a. pradžios stilistikai būdingi dirbiniai. Gal turtingesnieji žmonės užsisakydavo sudėtingesnės konstrukcijos ir puošnesnius tristygius kryžius, gamintus Klaipėdos dirbtuvėse. Bertuliškės kapinėse išliko originalaus pavidalo ir konstrukcijos kaltinis kryžius, matyt, gamintas 1920–1930 m. jau pagal naujos epochos stilistiką. Tam laikotarpiui būdingas dirbinys išliko ir Šakinių I kapinėse.

Po Antrojo pasaulinio karo išlikę žmonės iš įvairių metalo atliekų sumeis-traudavo primityvesnius kryželius – toks liko Šatrių kapinėse.

Metalinės toblyčios. Toks nesudėtingas dirbinys (skardinė lentelė su metaline kojele) buvo paplitęs Klaipėdos apylinkėse, tokius pigius dirbinius galėdavo pastatyti ir neturtingi žmonės.

Toblyčios dar aptiktos Alksnių, Karališkių, Jakų, Lūžų ir Šatrių kapinėse. Pastarasis dirbinys išsiskyrė savo dekoru.

Keturios *toblyčios* ir dar trijų tokių dirbinių liekanos liko Vėveriškių kapinėse. Įdomu, kad visi tos rūšies dirbiniai buvo susitelkę vienoje kapinių dalyje, kur laidoti gal vieno kaimo gyventojai. Gal tai rodė, kad tokius kuklius dirbinius saviškiams gamindavo koks vietos kalvis.

Metalinės įrašo plokštės. Tokios plokštės dažniau kabintos šeimos kapų aptvaruose. Kuklesnė, bet papildomomis lietinėmis puošmenomis padailinta skardinė plokštė tebebuvo Slengių kapinėse. Masyvesnės lietinės plokštės su dailiais įrašais liko Karališkių kapinėse prie dvarininkų kapų.

Betoniniai antkapiniai ženklai. Nuo XIX a. pabaigos plitę betoniniai dirbiniai vėliau išpopuliarėjo kaip nebrangūs ir patvarūs. Visgi tirtame plote aptikta nedaug (lyginant su kitomis vietovėmis) stambesnių betoninių dirbinių. Veikiausiai

masyvesni paminklai ir kt. po 1944 m. buvo nurenkami kaip žaliava naujoms statyboms.

Jakų, Lūžų, Bertuliškės, Paugų ir Šimkų kapinėse rasti kuklesni prieškariniai betoniniai dirbiniai (antgalviai ir įrašo plokštės) 1918–1938 m. mirusiems žmonėms. Tokius paprastus dirbinius galėjo gaminti ir vietos meistrai.

Vytaučių kapinėse liko dailesnė betoninė stela 1903 m. mirusiam žmogui. Tokį sudėtingesnį dirbinį su tvarkingu įrašu veikiausiai gamino patyrę Klaipėdos meistrai, laikęsi nustatytos technologijos. Kitur aptikta dirbinių iš prasto betono, jau trupiančių ir nykstančių. Tokius, matyt, sunkmečiu gamindavo nepatyrę vietos žmonės iš nekokybiškų medžiagų.

Medikių I kapinėse aptiktas nuverstas laiptuotas antkapinis paminklas iš prasto betono, kuris buvo pastatytas 1931 m. Jo kokybė bei įrašai dirbinyje būdingi netolimai Žemaitijai. Galima spėti, kad užsakovai taupydami lėšas dirbinį užsakė Gargžduose ar kitame Žemaitijos miestelyje, kur viskas kainuodavo pigiau nei Klaipėdoje.

Jakų, Lūžų ir Vėveriškių kapinėse išliko kuklūs betoniniai antkapiniai kryželiai 1914–1939 m. mirusiems žmonėms. Juos veikiausiai gamino net ne Klaipėdoje, o dažniau kokiose vietinėse dirbtuvėse, kur daryti paprastesni, bet pigesni dalykai. Gal iš miesto į Jakų kapines buvo parsivežtas vienas tvirtesnis betoninis kryželis.

Išvados

Nuo 1944 m. pabaigos iki 1945 m. pradžios Klaipėdos apylinkėse prasidėjusi sovietinė okupacija iš esmės pakeitė to ploto etnokultūrinį, socialinį, ekonominį ir t. t. pobūdį (taip pat ir senąsias kapines bei jų architektūrinį paveldą). Beveik nebeliko senųjų krašto gyventojų, toliau pagal savo susiklosčiusius papročius naudojusį įprastines laidojimo vietas ir jas prižiūrėjusių. Nutrūko įprastinis kapinių įrangos palaipsnio atsinaujinimo procesas, kai sunykstant seniausioms kapavietėms nuolat atsirasdavo nauji palaidojimai su naujais antkapiniais paminklais ir kt.

Dalis nuo 1944 m. atvykdavusių naujųjų apylinkių gyventojų vandališkai naikino senąsias kapines (kaip ir kitką) kaip svetimą „vokiškųjų fašistų“ paveldą, dalis atvykėlių naudojosi krašte likusiomis medžiaginėmis vertybėmis (ir senųjų kapinių įrangos elementais) – jas grobė, perparduodavo ar naudojo savo reikalsams (pavyzdžiui, daug betoninių ar akmeninių dirbinių iš kapinių buvo suklota į tuometinių statinių pamatus ir kt.). Nuo 1944 m. Klaipėdos apylinkėse buvo sunaikinta žymiai daugiau tradicinio medžiaginio Mažosios Lietuvos paveldo nei nuošalesnėse Priekulės ar Šilutės apylinkėse. Tą lėmė specifinis sparčiai atkuriamo uostamiesčio gyventojų kontingentas, Klaipėdos sovietinės plėtros tempai, vietinės administracijos nuostatos ir kt. Tradicinis kapinių ir kitas paveldas naikintas ir naujais istoriniais laikotarpiais, daliai pokarinių gyventojų toliau grobiant metalinius ar kitus vertingesnius dirbinius iš senųjų kapinių, iškasant palaidojimus ir ten ieškant ko vertingesnio.

Apleistose ir suniokotose kapinėse vis labiau veikė destruktiniai gamtiniai faktoriai. Kapinėse savavališkai ar organizuotai iškertant senuosius medžius, virsiantys medžiai griovė ir daužė antkapinius paminklus ir kitą kapinių tradicinę įrangą. Išretinus ir apleidus kapinių želdinius, audrų išversti nykstantys medžiai,

nulaužytos jų šakos taip pat daužė kapinių įrangą. Apleistose kapinėse tokie pažeidimai nebūdavo atstatomi, pažeistieji dirbiniai pradėdavo sparčiai nykti.

Nebedažomi metaliniai dirbiniai rūdydavo (ypač juos pažeidus ar nuvertus). Ant žemės nuvirtę tradiciniai metaliniai kaltiniai kryžiai surūdydavo itin greit, subyrėdami į atskirus fragmentus. Įskelti betoniniai dirbiniai (ypač dengtieji dekoratyvinės apdailos sluoksniais) pradėdavo irti, veikiant nepalankiems atmosferos ir kt. veiksniams. Drėgname pajūrio zonos klimato sparčiau sudūlėdavo mediniai dirbiniai (praeityje statyti krikštai, antkapiniai kryžiai ir kt.). Išlupant metalines dalis pažeisti raudonplyčiai vartų stulpai taip pat pradėdavo irti.

Tradicinio gyvenimo laikais kokius pažeistus dirbinius suremontuodavo savo artimųjų kapais besirūpinę vietos gyventojai. Tuometinės kaimų bendruomenės užsiimdavo ir bendrais kapinių tvarkymo reikalais – prižiūrėjo želdinius, atkurdavo gamtos stichijų pažeistus dalykus. Po 1944 m. to beveik neliko. Kai kur telikę pavieniai senieji gyventojai (neretai vyresnio amžiaus, ligoti ir pan.) bandydavo pasirūpinti nors savo artimųjų kapais, negalėdami pasipriešinti kapinių grobikams ir niokotojams, neretai sovietinės valdžios pareigūnų organizuotam paveldo naikinimui.

Dėl tų priežasčių Sendvario apylinkėse iki dabar išliko itin nedidelė dalis buvusio kapinių architektūrinio paveldo (gal tik keli procentai). Būdinga, kad po 1944 m. labiausiai nukentėjo arčiau Klaipėdos ar privažiavimo kelių esančios senosios kapinės, tradicinio paveldo likučių tebėra nuošalesnėse ir atokesnėse vietose. Beveik visai buvo sunaikintos turtingesnės dvarų kapinės, apylinkėse nebeliko puošnesnių (ir brangesnių) kapinių įrangos dirbinių. Likę skurdūs tokio paveldo fragmentai neleidžia patikimai apibūdinti viso buvusių dirbinių ir kt. asortimento.

Tirtose kapinėse aptikti senieji dirbiniai ar jų liekanos rodo tam tikrą geografinį tokio paveldo nevienalytiškumą. Natūralu, kad daugiau „miestiškų“ (Klaipėdos dirbtuvėse pagamintų) dirbinių buvo paplitę greta miesto, o atokiausiose kapinėse būta daugiau „kaimiškų“ dirbinių. Tai lėmė ir kapinių architektūrinio paveldo etnokultūrinį nevienalytiškumą. Žinoma, kad nuo XIII a. Klaipėdoje telkėsi atvykėliai iš Vakarų ir jų palikuonys, o kaimiškose apylinkėse vyravo lietuvininkai – senųjų baltų genčių palikuonys. Taip ir atokesnėse kaimiškose kapinėse galėjo būti daugiau baltiškosiomis tradicijoms būdingų dirbinių, o priemiesčiuose galėjo vyruoti vakarietiškosios (vokiškosios ir kt.) tradicijoms būdingi dalykai.

Tą patvirtinta ir mūsų tyrimų rezultatai. Pačiose nuošaliausiose kapinėse dar aptikome senų medinių antkapinių kryžių (savo pavidalu būdingų Mažosios Lietuvos etnokultūrinio regiono senųjų gyventojų lietuvininkų tradicijoms). Nuošalesnėse kapinėse esama daugiau vietos meistrų padirbtų ar savadarbių (pačių gyventojų padarytų) kapinių įrangos elementų ir mažiau dirbinių iš miesto dirbtuvių.

Tirtose kapinėse taip pat pastebėtas ir kitur krašte aptiktas esminis įrangos elementų lūžis, vykęs po Pirmojo pasaulinio karo. Tuomet nebetekus iki tol tiekų žaliavų (nuo standartinių metalo profilių iki apdirbimui tinkamo akmens plokščių ir kt.), Klaipėdos ir apylinkių meistrams teko apsieiti su jų pakaitalais (neretai blogesnės kokybės ir pan.). Tarpukariu datuojama ir dauguma prastai padarytų dirbinių (kokius darydavo neįgudę amatininkai ar patys kaimiečiai).

Po Antrojo pasaulinio karo laidojant krašte likusius senuosius vietos gyventojus, dar bandyta sekti ankstesnių dirbinių pavyzdžiais (gal dar buvo išlikę ir vienas kitas iš senesnių antkapinių paminklų meistrų, bandžusių tuo užsiimti ir po 1944 m.). Pokariu tuo teko užsiimti dar sunkesnėmis sąlygomis (nebeturint anksčiau įprastų žaliavų ir paprastų medžiagų, tinkamos įrangos ir pan.). Veikiausiai antkapinių paminklų ir kitų kapinių įrangos elementų gamyba pokariu pirmiau atgijo Žemaitijos pusėje, kur liko daugiau prieškarinių meistrų. Ten gaminti gana primityvūs betoniniai kapų apvadai ir kt. Medinius antkapinius kryželius (kartais ir metalinius kryželius ar šeimos kapų aptvarus iš visokių metalo atliekų) padirbdavo ir patys mirusiųjų artimieji.

Gali būti, kad daugiau memorialinių ženklų ir kitko senosiose kapinėse buvo pastatyta po 1957 m., daugumai dar išlikusių vietos gyventojų rengiantis išvykti į Vokietiją. Tuomet ne viena šeima rūpinosi pažymėti savo artimųjų kapus kokiais tvirtesniais (dažniausiai betoniniais) dirbiniais, bent iš dalies atstatyti po 1944 m. naujųjų ateivių ir kitų suniokotas kapavietes.

Palaidojus krašte dar likusius senokus ar ligonius, daugumai senųjų gyventojų išvykus į Vokietiją, daug senųjų kapinių buvo apleistos, nebelikus jas prižiūrėjusių žmonių. Apylinkėse dar pasilikę klaipėdiškiai (priklausę evangelikų liuteronų konfesijai) būrėsi prie kelių dar išlikusių ir tebenaudotų kapinių (tokiomis tapo Šimkų, Plikų, Vanagų, Elniškės ties Priekule ir kai kurios kitos kapinės).

Einant sovietinio gyvenimo dešimtmečiams, senosios savitų antkapinių paminklų ir kitokios kapinių įrangos elementų dirbimo tradicijos palaiapsniui nyko. Naujai palaidotiems žmonėms vis dažniau būdavo statomi gana standartiniai, to meto oficialiose laidojimo reikmenų dirbtuvėse gaminti gana kuklūs ir nebrangūs memorialiniai ženklai, kapų apvadai ir kt. Nykstant savitoms vietos tradicijoms, naujesnės kapavietės dažniau būdavo panašios į standartines kapavietes kitose sovietizuotos Lietuvos vietovėse.

Dar gorbačiovinės pertvarkos metais Lietuvoje (ir savo gimtinėse prie Klaipėdos) dažniau pradėjo lankytis išeiviai. Jų itin pagausėjo Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Nemažai atvykusiųjų išeivių rūpinosi savo artimųjų kapavietėmis, po 1944 m. suniokotomis senosiomis kapinėmis. Iš Vokietijos ir kitur būdavo atvežami ten pagaminti memorialiniai ženklai šiose apylinkėse palaidotiems žmonėms. Išeiviai užsakydavo įvairius dirbinius ir dabartinės Lietuvos meistrams, samdydavo dabartinius gyventojus, kad jie tvarkytų jų artimųjų kapus apleistose kapinėse.

Daliai senųjų klaipėdiškių palikuonių sukaupus daugiau lėšų ar finansuojant išeiviams, kai kuriose senosiose kapinėse (pavyzdžiui, Šimkuose, Plikuose, Slengiuose ir kitur) pradėti statyti puošnūs memorialiniai ženklai ir prabangesnė kapinių įranga, neretai gan svetima senosioms krašto tradicijoms. Dabar naudojamose senosios kapinaitės prarado dalį savitųjų bruožų, pokariniai ir naujesni dirbiniai ten stelbia negausius senuosius dirbinius. Nebenaudojamos ir neprižiūrimose kapinėse tradicinio architektūrinio paveldo likučiai toliau nyksta: dabar reti metaliniai dirbiniai rūdija, betoniniai dirbiniai trupa, reti mediniai kryželiai dūlėja, kai kas dar pagrobiamas ar tyčiomis sunaikinamas. Taip nesulaikomai nyksta Mažosios Lietuvos etnokultūrinio regiono savitojo medžiaginio paveldo liekanos – senosios lietuvininkų gyvenamosios liudininkai.

Literatūra

1. Purvinas M., Purvinienė M. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*, I knyga, Kaunas, 2010, p. 463.
2. Purvinas M., Purvinienė M. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*, II knyga, Kaunas, 2014, p. 597.
3. Purvinas M., Purvinienė M. Mažosios Lietuvos antkapinių paminklų raidos bruožai XV–XX a., *Kultūros paminklai*, nr. 19, Vilnius, 2015, p. 57–68.
4. Purvinas M., Purvinienė M. Klaipėdos krašto metaliniai lieti antkapiniai kryžiai, *Kultūros paminklai*, nr. 4, Vilnius, 1997, p. 182–189.
5. Purvinienė M. Materialios šventumo apraiškos Klaipėdos krašto protestantiškoje kultūroje, *Liaudies kultūra*, nr. 6, 1997, p. 7–10.
6. Purvinas M., Purvinienė M. Kapinės Mažojoje Lietuvoje, jų tyrimai, *Kapinės – Lietuvos kultūros paveldo objektas*. Konferencijos medžiaga, Kaunas, 2002, p. 27–37.
7. Purvinas M. Klaipėdos krašto kapinių naikinimas po 1944 m. – desakralizacijos politiniai, ideologiniai, socialiniai, psichologiniai ir kiti aspektai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 18, Vilnius, 2003, p. 1151–1164.
8. Purvinienė M. Kapinių architektūros paveldas ir visuomenė, *Kultūros paveldas ir visuomenė XXI a. – nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*, Vilnius, 2006, p. 35–43.
9. Purvinas M., Purvinienė M. Mažosios Lietuvos medžiaginės kultūros ir paveldo tyrimai 1980–2005 metais, *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*, Vilnius, 2006, p. 59–74.

Dvarų Sendvario apylinkėse raida XVIII a. pabaigoje–XX a.

Martynas Purvinas

KTU Architektūros ir statybos institutas

Tyrimų tikslas ir uždaviniai: ištirti ir įvertinti Sendvario apylinkėse praeityje buvusių dvarų ūkinės ir socialinės raidos bruožus XVIII a. pab.–XX a. Remiantis istoriniais duomenimis, kartografinė ir ikonografinė medžiaga bei natūros tyrimais, atlikti toje teritorijoje buvusių dvarų būklės ir jų kitimo analizę, nustatyti tuo laikotarpiu vykusią pokyčių tendencijas, apibūdinti dvarų ir jų sodybų likimą po 1944 m.

Tyrimų metodai: kartografinių, ikonografinių ir tekstinių šaltinių, archyvinių dokumentų analizės, aprašomasis analitinis. *Papildomi specifiniai tyrimo metodai:* buvusių dvarų pėdsakų natūrinė analizė, jų fotofiksacija, įvairių laikotarpių ir pobūdžio duomenų gretinimas, nustatant atskirų dvarų elementų buvusį pobūdį.

Raktiniai žodžiai: Mažoji Lietuva, dvarai, dvarų sodybos.

Vietovės dvarų tyrimo problemos

Naujosios epochos dvarai (pagal Vakarų pavyzdžius sukurti stambūs ūkiniai vienetai su didelėmis žemės valdomis) šiose apylinkėse pradėti formuoti nuo Klaipėdos pilies (Memelburgo) įkūrimo laikų – nuo XIII–XIV a. Reikšmingu postūmiu dvarų sistemos plėtrai tapo pasaulietinės Prūsijos kunigaikštystės (hercogystės) įkūrimas 1525 m. ir tuomet pradėtas valstybės ūkinių pagrindų pertvarkymas. Svarbus vietinis dvarų plėtotės veiksnys buvo pats Klaipėdos miestas, skatinęs įgyti vis didesnę įtakos zoną apylinkėse¹. Vėlesnė Prūsijos valstybės raida, ten vykusios pertvarkos ir pokyčiai lėmė tolesnius krašto dvarų pokyčius, vykusius iki 1944 m.²

Iki 1944 m. įvairiuose leidiniuose publikuota žinių apie atskirus dvarus, Rytprūsių provincijos archyvuose ir kitur kaupiti dokumentai apie dvarų būklę ir kt., tačiau sistemingų ir išsamių studijų apie tiriamojo ploto dvarus ir jų ūkinę raidą nebuvo parengta. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje dalis archyvinių dokumentų, įvairių istorinių šaltinių ir kt. buvo išvežta į Vakarų, krašte likusi istorinė medžiaga sovietų okupacijos dešimtmečiais buvo beveik sunaikinta. Nuo 1944 m. į Vakarų pasitraukę senieji krašto gyventojai skelbė (dažniausiai Vokietijoje) savo atsiminimus apie anksčiau gyvenimą dvaruose, ten rinkta medžiaga apie kai kurias vietas.

Autorius šios teritorijos dvarus pradėjo tirti 1990–1991 m., fiksuodamas buvusių gyvenamųjų vietų (tarp jų ir dvarų sodybų) pėdsakus, Vokietijos archyvuose ir bibliotekose rinkdamas

¹ Elertas D. XVI a. pirmos pusės Klaipėdos valsčiaus dvarai Sambijos srities socialinės struktūros kontekste, *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai* [interaktyvus], 2010, http://www.3lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r_7131_šp_d=94559šp_k=1 [žiūrėta 2011 01 25].

² Purvinas M. Klaipėdos krašto dvarų ir jų sodybų raidos bruožai (XIII a.–1944 m.), *Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai* [interaktyvus], 2010, http://www.3lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r_7131šp_d=94559šp_k=1 [žiūrėta 2011 01 25].

žinias apie Klaipėdos apylinkių dvarus, įvairiuose leidiniuose skelbdamas tyrimų duomenis³.

2005 m. išsamias studijas apie dvarus šalia Klaipėdos (Sėndvarių, Báchmano dvarą, Māžajį Taurālaukį, Áukštkiemių dvarą) paskelbė D. Elertas ir J. Valančiūtė^{4, 5, 6, 7}.

Šiame straipsnyje pateikiami apibendrinimai ir išvados grindžiami ilgamečiais autoriaus tyrimais ir sukaupta medžiaga apie šios teritorijos dvarus. Čia apsiribota bendresne reikšmingesnių dvarų apžvalga, siekiant tolygiau apibūdinti visus tyrimo objektus, pateikti sistemingesnes žinias, skelbtas senesniuose statistikos ir kt. šaltiniuose. Apie kai kuriuos šių apylinkių dvarus išliko labai daug archyvinės ir kitokios medžiagos, kuri galėtų būti apibūdinama didesnės apimties leidiniuose.

Tirtoje teritorijoje (tarp Sėndvario sodybos vakaruose, Jakū, Mišeikių ir greitkelio Klaipėda–Kaunas pietuose, buvusios ilgaamžės Prūsijos valstybės sienos rytuose, Pipirų, Šimkū ir Kuršėlių šiaurėje) praeityje būta labai įvairaus dydžio ir pobūdžio dvarų. Čia apsiribojama svarbesniųjų dvarų raidos nuosekliu apibūdinimu; atskirose studijose galėtų būti apibūdinami praeityje gausūs mažesnieji ar trumpesni laiką egzistavę dvarai. Atskiri dvarai čia apibūdinami abėcėlės tvarka, chronologiškai svarbesnes žinias apie juos, duomenų analizę pateikiant straipsnio pabaigoje.

Dvarai Sėndvario apylinkėse

Aukštkiemių (Aukštkiemio) dvaro valdos buvo Danės upės kairiajame krante, tarp Gvildžių ir Tauralaukio.

Teigta, kad Aukštkiemių (*Oberhof*) dvaras susiformavo tik XX a. pr.⁸, tačiau vokiškasis vietovardis – Aukštasis Dvāras – buvo sukurtas 1873 m.⁹ ir gal liudija tuometinius siekius ten suformuoti stambesnę valdą – dvarą.

1903 m. Aukštkiemių (*Oberhof*) kaimiškasis dvaras valdė 226,5 ha žemės (201 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 7 ha miškų, 0,5 ha vandens), už kurią kasmet mokėjo po 981 markę žemės našumo mokesčio. Dvaro savininkas buvo H. Verdermanas (*Hans Werdermann*). Ten vertėsi vilsterio ir breitenburgerių veislių galvijų veisimu. Dvaras buvo priskirtas Trušėlių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁰.

1905 m. Aukštkiemių (*Oberhof*) dvaras buvo susietas su Aukštkiemių bendruomene¹¹. Mokėta 984 markės kasmetinio žemės našumo mokesčio.

³ Pavyzdžiui, Purvinas M. Dvaro sodyba, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2000, t. 1, p. 335–336; Pėteraitis V., Purvinas M. Klemiškė, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2003, t. 2, p. 230–231.

⁴ Elertas D. Sėndvaris, *Klaipėdos dvarai*, Klaipėda, 2005, p. 5–18.

⁵ Valančiūtė J. Báchmano dvaro sodyba, *Klaipėdos dvarai*, Klaipėda, 2005, p. 26–33.

⁶ Elertas D. Mažasis Tauralaukis, *Klaipėdos dvarai*, Klaipėda, 2005, p. 46–51.

⁷ Elertas D. Aukštkiemių dvaras, *Klaipėdos dvarai*, Klaipėda, 2005, p. 52.

⁸ Elertas D. Aukštkiemiu... p. 52.

⁹ Pėteraitis V. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*, Vilnius, 1997, p. 60.

¹⁰ Handbuch des Grundbesitzes in Deutschen Reiche. I. Das Königreich Preussen. II. Lieferung. Provinz Ostpreussen. 4 Aufl. Berlin, 1903, S. 172–173.

¹¹ Susiejimas su vietinio kaimo bendruomene rodė, kad toks dvaras priklausė žemesnei nesavarankiškų dvarų kategorijai. Tokie dvarai privalėjo kartu su kaimo bendruomene vykdyti bendras prievoles (mokėti mokesčius ir rinkliavas, vykdyti įvairius pavedimus ir pan.). Po 1806 m. (baudžios panaikinimo Prūsijoje) toje šalyje formavosi specifiniai santykiai tarp dvarų ir kaimų – bendruomenės teisės gavęs kaimas galėjo būti dvaro ūkiniu ir kt. partneriu, o ne pavaldiniu. Nuo tada krašto dvarai egzistavo kaip stambūs ūkiniai vienetai, naudodę laisvai samdomus, o ne juridiškai pavaldžius darbuotojus.

Valdyta 227 ha žemės (201 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 7 ha medynų, 1 ha vandenu). Dvaro savininkas buvo H. Verdermanas (*Hans Werdermann*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹². 1912 m. Aukštkiemio (*Oberhof – Memel*) dvarą valdė L. Hëlgeris (*Leo Höllger*)¹³.

1913 m. Aukštkiemių (*Oberhof*) dvaras buvo susietas su Aukštkiemių bendruomene. Mokėtas 984 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 227 ha žemės (201 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 7 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 37 arkliai, 85 galvijai (iš jų 50 melžiamų karvių), 11 avių, 15 kiaulių. Dvaro savininkas buvo L. Hëlgeris (*Leo Höllger*). Dvaras buvo priskirtas Triušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁴.

1919 m. Aukštkiemių (*Oberhof*) dvaras buvo susietas su Aukštkiemių bendruomene. Valdyta 213 ha žemės (187 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 7 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 20 arklių, 75 galvijai (iš jų 35 melžiamos karvės), 50 avių, 20 kiaulių. Savininkas buvo K. Ogilvis (*Kurt Ogilvie*). Dvaras buvo priskirtas Karāliškių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁵.

1922 m. Aukštkiemių (*Oberhof*) dvaras buvo susietas su Aukštkiemių bendruomene, priklausė Kalôtės valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo H. Barčas (*Hermann Bartsch*). Valdyti 213 ha žemės (187 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 7 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 20 arklių, 75 galvijai (iš jų 42 melžiamos karvės), 70 avių, 20 kiaulių¹⁶.

Didžiulė dvaro sodyba buvo suformuota Žvejonės (*Ringel – Bach*) upelio kairiajame krante, ją supo sukultūrintų laukų masyvai.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais buvusias Aukštkiemių valdas perkirto plentas Klaipėda–Palangà (Šilûtė–Liepója). Prie dvarvietės liekanų buvo kurta nedidelė ūkio gyvenvietė.

Vienas reikšmingiausių dvarų Klaipėdos apylinkėse buvo **Bakmaniškiai** (Baksėdžiai, Paupỹs – *Bachmann*). Jis kurtas dar XV a.¹⁷

1785 m. vietovė (*Bachmann/ Bachmannischken*) apibūdinta kaip bajoriškasis dvaras¹⁸ ir kaimas prie Danės upės, kur buvo 10 *ugniakurų* (sodybų). Vietovė tada priklausė Įsrutiės apskričiai, Klemiškės valsčiui, Klaipėdos parapijai. Ten šeiminkavo ponias Obrist fon Koškul (*Obrist von Koschkull*). Vietovė (kaip ir apylinkės) priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁹.

1817 m. Bakmaniškiai (*Bachmann/ Bachmaniszken*) buvo bajoriškasis dvaras. Jam (kartu su Kálviškių, Barškių, Imkių ir Dinviečių kaimais) priklausė

¹²Niekammer's Güter – Adressbücher. Bd. III. Ostpreussisches Güter – Adressbuch. Stettin, 1905, S. 92–93.

¹³Leuchs. Adressbuch aller Länder der Erde der Kaufleute, Fabrikanten, Gewerbetreibenden, Gutsbesitzer etc. etc... Band 11. Ostpreussen. 11. Ausgabe: 1913 Nürnberg, 1913, S. 114 a.

¹⁴Güter – Adressbuch für die Provinz Ostpreussen. 2. Aufl. Niekammer's Güter – Adressbuch. Bd. II. Leipzig, 1913, S. 290–291.

¹⁵Landwirtschaftliches Güter – Adressbuch für die Provinz Ostpreussen. 3. Aufl. Leipzig, 1920, S. 278–279.

¹⁶Niekammer's Landwirtschaftliche Güter – Adressbücher. Band. III. Landwirtschaftliches Güter – Adressbuch für die Provinz Ostpreussen mit Anhang: Memelland. 4. Aufl. Leipzig, 1922, S. 376–377.

¹⁷Valančiūtė... p. 26.

¹⁸Pagal tuometinę Prūsijos dvarų klasifikacinę sistemą bajoriškojo dvaro statusas būdavo suteikiamas reikšmingesniems dvarams su stambiomis žemės valdomis ir tinkamais valdytojais. Tokio statuso dvarai gaudavo reikšmingesnes privilegijas.

¹⁹Goldbeck J. F. Vollständige Topographie des Königreichs Preussen. Erster Teil. Topographie von Ostpreussen. Königsberg u. Leipzig, 1785, S. 12.

22 sodybos su 157 gyventojais. Dvaras priklausė Klaipėdos valsčiui, jį valdė Gėzės fondas (*V. Goesesche Stiftung*)²⁰.

Bakmaniškiai (*Bachmann*) 1846 m. turėjo riteriškojo dvaro²¹ statusą, priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai ir Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 5 gyvenamieji namai (sodybos). Iš 79 gyventojų buvo 72 evangelikai ir 7 katalikai. Dauguma žmonių kalbėjo vokiškai, dalis lietuviškai²².

1857 m. Bakmaniškiai (*Bachmann*), turėjo riteriškojo dvaro statusą. Ten buvo 127 gyventojai, valdyta 986 margai žemės. Dvarą valdė Gėzės fondas (*V. G. – Bachmann'sche Stiftung*), ten veikė berniukų prieglauda – auklėjimo įstaiga. Dvaro generalinis nuomininkas buvo Michalikas (*Michalik*)²³.

1871 m. Bakmaniškiai (*Bachmann*) turėjo riteriškojo dvaro ir dvaro apylinkės²⁴ statusą. Ten buvo 5 gyvenamieji namai (sodybos) su 19 šeiminių butų. 1867 m. ten gyveno 148 žmonės, o 1871 m. – 155 (82 vyrai ir 73 moterys). Tik 22 iš jų buvo gimę ten pat, o kiti atvyko iš kitur. 6 gyventojai neturėjo Prūsijos pilietybės. Be 139 evangelikų, ten dar gyveno 16 katalikų. Užregistruoti 37 vaikai iki 10 metų amžiaus. 62 žmonės mokėjo skaityti ir rašyti, o 56 pripažinti beraščiais. 1871 m. vienas gyventojas buvo išvykęs kitur – gal uždarbiauti²⁵.

1885 m. Bakmaniškiai (*Bachmann*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Iš viso valdyti 234 ha žemės: 216 ha arimų (žemės našumo mokestis 15,27 markės už vieną ha), 7 ha pievų (7,05 markės). Dvaras priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 6 gyvenamieji namai – sodybos (tarp jų ir vienas gyvenamas malūnas) su 23 butais. Iš viso gyveno 148 žmonės (85 vyrai ir 63 moterys). Be 130 evangelikų, buvo 18 katalikų²⁶.

1895 m. Bakmaniškiamis (*Bachmann*), turėjusiems savarankiškos dvaro apylinkės statusą, dar priklausė Lapiniškiai (buvę Vytaučių valsčiuje ir Plikių evangelikų parapijoje su viena sodyba ir 12 gyventojų), bajoriškasis Lindenhofas (buvęs Kretingalės valsčiuje ir Kretingalės evangelikų parapijoje su 3 sodybomis ir 39 gyventojais). Iš viso valdyta 727,9 ha žemės. Ten iš viso stovėjo 11 gyvenamųjų namų – sodybų su 26 šeiminingais butais ir dar vienu gyvenamu prieglobsčiu. Iš viso gyveno 181 žmogus (91 vyras ir 90 moterų). Be 165 evangelikų, dar buvo 6 katalikai, du kitos krikščioniškosios pakraipos išpažinėjai, 8 žydai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei²⁷.

1903 m. Bakmaniškių (*Bachmann*) dvarui priklausė Vytaučių (*Wittauten*) palivarkas. Iš viso valdyti 363,69 ha žemės (iš jų 300,7 ha arimų ir daržų, 57,21 ha pievų, 2,04 ha ganyklų), už kurią kasmet mokėtas 4591,92 markės

²⁰Wald S. G. Topographische Übersicht der Verwaltung – Bezirks der Königlichen Preussischen Regierung zu Königsberg in Preussen. Königsberg, 1820, S.

²¹XIX a. riteriškojo dvaro statusas buvo pats aukščiausias Prūsijos dvarų klasifikacinėje sistemoje. Toks statusas būdavo suteikiamas ypatingiems dvarams, kurių savininkai tam skirdavo nemažai pastangų.

²²Schlott A. Topographisch – statistische Uebersicht des Regierungs – Bezirks Königsberg. Tilsit, 1848, S. 132.

²³Statistisch – topographisches Adress – Handbuch von Ostpreussen. Königsberg, 1857, S. 230.

²⁴Dvaro apylinkės (*Gutsberzirk*) statusas rodė, kad tai buvo juridiškai, finansiškai ir kt. savarankiškas ūkinis vienetas, kurio nesiejo kokie pavaldumo (kitiems dvarams ar kt.) ryšiai, bendros prievolės su kitais vienetais ir pan.

²⁵Die Gemeinden und Gutsberzirke des Preussischen Staates und ihre Bevölkerung. I. Die Provinz Preussen. Berlin, 1874, S. 12–13.

²⁶Gemeindelexikon für die Königreich Preussen. I. Provinz Ostpreussen. Berlin, 1888, S. 14–15.

²⁷Gemeindelexikon für das Königreich Preussen. I. Provinz Ostpreussen. Berlin, 1898, S. 12–13.

žemės našumo mokestis. Tada dvaras priklausė Gėzės fondui (*Goese – Bachmann'sche Stift*), jis buvo išnuomotas vyr. leitenantui A. Hazfordui (*Arthur Hasford*). Dvare veisė olandiškos veislės galvijus ir žirgus. Tuomet dvarui dar priklausė plytinė su žiedine degimo krosnimi ir olandiško tipo vėjo malūnas. Dvaras priklausė Klaipėdos paštui, Barškių valsčiui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁸.

1905 m. Bakmaniškiai (*Bachmann*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Dvarui dar priklausė Lapiniškiai (priskirti Plikių evangelikų parapijai ir Vytaičių valsčiui, turėję vieną sodybą su 7 gyventojais), bajoriškasis Lindenhofas (priskirtas Kretingalės evangelikų parapijai ir valsčiui, turėjęs 3 sodybas su 46 gyventojais). Iš viso valdyta 721,1 ha žemės (vertintos po 10,93 markės už ha). Ten iš viso stovėjo 13 gyvenamųjų namų (sodybų) ir dar vienas gyvenamasis prieglobstis su 34 butais. Iš viso gyveno 204 žmonės (iš jų 96 vyrai ir vienas kariškis). Iš 161 evangeliko 145 kalbėjo vokiškai, 15 lietuviškai, dar vienas vokiškai ir kita kalba. Iš 31 kataliko 12 kalbėjo vokiškai, 19 lietuviškai. Dvare dar gyveno 12 žydų, kalbėjusių vokiškai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei²⁹.

1905 m. Bakmaniškių (*Bachmann*) dvaras su Vytaičių (*Wittaunen*) palivarku mokėjo 4 591 markės kasmetinį žemės našumo mokestį. Valdyta 364 ha žemės (301 ha arimų ir daržų, 57 ha pievų, 2 ha ganyklų). Laikyti 44 arkliai, 120 galvijų (iš jų 70 melžiamų karvių), 36 avys, 40 kiaulių. Dvare veikė plytinė su žiedine degimo krosnimi ir olandiško tipo vėjo malūnas. Dvaras priklausė Gėzės fondui (*v. Goese – Bachmannsche stiftung*). Jį nuomojo vyr. leitenantas A. Hazfordas (*Arthur Hasford*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³⁰.

1912 m. Bakmaniškių (*Bachmann*) dvare gyveno 203 žmonės. Dvaras ir ten veikusi plytinė su žiedine degimo krosnimi priklausė Gėzės fondui (*von Goese – Bachmann'sche Stiftung*). Jį buvo išsinuomojęs O. Tribukaitis (*Otto Tribukait*)³¹.

1913 m. Bakmaniškių (*Bachmann*) dvaras valdė 248 ha žemės (220 ha arimų ir daržų, 2 ha pievų, 20 ha ganyklų). Laikyti 46 arkliai, 120 galvijų (iš jų 70 melžiamų karvių), 18 kiaulių. Dvare veikė plytinė su žiedine degimo krosnimi ir olandiško tipo vėjo malūnas. Dvarą valdė Gėzės fondas (*von Goese – Bachmann'sche Stiftung*). Dvarą nuomojo O. Tribukaitis (*Otto Tribukait*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³².

1913 m. Bakmaniškiai (*Bachmann*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 688,5 ha žemės, už kurią mokėjo 7 372,8 markės metinį žemės našumo mokestį. Gyvulius laikė 24 namų ūkiai. Laikyti 76 arkliai (50 iš jų buvo vyresni nei 4 metų), 196 galvijai (iš jų 121 karvė ir telyčaitė), 4 avys, 97 kiaulės. Užregistruotos 35 žąsys, 8 antys, 325 vištos su gaidžiais. Turėta 15 bičių avilių. Auginti 459 vaismedžiai: 170 obelų, 61 kriaušė, 95 slyvos, 133 vyšnios³³.

1919 m. Bakmaniškių (*Bachmann*) dvaras valdė 248 ha žemės (220 ha arimų ir daržų, 2 ha pievų, 20 ha ganyklų). Laikė 55 arklius, 120 galvijų (iš

²⁸Handbuch... 1903, S. 168–169.

²⁹Gemeindelexikon für das Königreich Preussen. H. I. Gemeindelexikon für die Provinz Ostpreussen. Berlin, 1907–1908, S. 160–161.

³⁰Niekammer's... 1905, S. 88–89.

³¹Leuchs... 1913, S. 109 a.

³²Güter – Adressbuch... 1913, S. 286–287.

³³Gemeindelexikon über den Viehstand und den Obstbau für den Preussischen Staat. H. 1. Provinz Ostpreussen. Berlin, 1915, S. 8–9.

jų 40 melžiamų karvių), 18 kiaulių. Dvarą valdė Gėzės fondas (*von Goese – Bachmann'sche Stiftung*), jį nuomojo J. Švantas (*Josef Schwandt*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei³⁴.

1922 m. Bakmaniškių (*Bachmann*) dvaras priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei. Dvarą valdė Gėzės fondas (*von Goese – Bachmann'sche Stiftung*). Jį nuomojo J. Švantas (*Josef Schwandt*). Valdyta 248 ha žemės, (220 ha arimų ir daržų, 2 ha pievų, 20 ha ganyklų). Laikyti 55 arkliai, 120 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių)³⁵.

1925 m. Pāupio (*Bachmann*) dvaras su Lapiniške ir Liepine valdė 688 ha žemės. Ten gyveno 171 žmogus. Valsčius ir mokykla buvo Barškiuosė, kitos ištaigos Klaipėdoje³⁶.

Tradicinio dvaro pobūdį pakeitė ten nuo XIX a. vidurio veikusi prieglauda – auklėjimo įstaiga, uždaryta XX a. pirmojoje pusėje. 1930–1931 m. šalia dvaro sodybos buvo įkurdinta psichiatrijos ligoninė. Senoji dvaro sodyba esmingai pakilo sovietų okupacijos dešimtmečiais – po griovimų, perstatymų ir pan. teliko pavieniai senieji pastatai. Dalis jų buvo nugriauta po 1992 m., toliau keičiant buvusio dvaro sodybą³⁷.

Labai pasikeitė ir Bakmaniškių dvaro sodybos aplinka. Sodybos liekanas sovietmečiu apsupo Klaipėdos kolektyviniai sodai, vėliau ir naujų sodybų kvartalai. Ten susiklostė naujoviška miesto dalis Paupiai.

Baukštinkai (*Baugsten*) kūrėsi prie senojo vieškelio iš Klaipėdos į Gribžinius Žemaitijoje. Pietryčių pusėje plytėjo dideli Šlāpšilio tyrai – drėgni plotai, kurie ilgai nenaudoti žemdirbystei. Šiauriau ir ryčiau buvo išlikę didesni miškų plotai. Kaimiečių ir bežemių samdinių sodybos buvo išsimėčiusios palei senąjį vieškelį Klaipėda–Klemiškė–Plikiai.

1785 m. Baukštinkai (*Baugstkorallen*) buvo bajoriškasis dvaras ir kaimas su 13 *ugniakurų* (sodybų), priklausė Klemiškės valsčiui. Tuomet Baukštinkai buvo Bakmaniškių dvaro dalis³⁸.

1817 m. Baukštinkai (*Baugshkorallen – Hof*) buvo bajoriškųjų valstiečių ir kulmiškių dvaras. Jis vadintas Launičo paveldu (*Launitzsche Erben*). Ten buvo 13 ugniakurų (sodybų) su 75 gyventojais³⁹.

1846 m. Baukštinkai (*Baugskorallen*) turėjo riteriškojo dvaro statusą, priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai ir Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 6 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 68 gyventojų buvo 67 evangelikai ir vienas katalikas. Dauguma žmonių kalbėjo vokiškai, dalis lietuviškai (gretimame Baukštinkų kaime dauguma gyventojų kalbėjo lietuviškai)⁴⁰.

1857 m. Baukštinkai (*Baugstkorallen*) tebeturėjo riteriškojo dvaro statusą. Jį valdė leitenantas Frencelis (*Frentzel*). Gyveno 74 žmonės. Turėti 2 107 margai žemės⁴¹.

1871 m. Baukštinkai (*Baugskorallen*) turėjo riteriškojo dvaro ir dvaro apylinkės statusus. Jiems priklausė pats Baukštinkų dvaras (6 sodybos

³⁴Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

³⁵Niekammer's... 1922, S. 374–375.

³⁶Klaipėdos krašto apgyventų vietų sąrašas, sudarė Klaipėdos krašto statistikos biuras, Klaipėda, 1926, p. 40–41.

³⁷Valančiūtė... p. 30–33.

³⁸Goldbeck... 1785, S. 17.

³⁹Wald... 1820, S. 43.

⁴⁰Schlott... 1848, S. 132.

⁴¹Statistisch... 1857, S. 230.

su 99 gyventojais) ir Birkenvaldės palivarkas (*Birkenwalde* (2 su 36)). Ten iš viso buvo 8 gyvenamieji namai (sodybos) su 26 šeiminiiais butais. 1867 m. ten gyveno 134 žmonės, o 1871 m. – 135 (67 vyrai ir 68 moterys). Tik 22 gyventojai buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykę iš kitur. Be 117 evangelikų, ten gyveno 18 katalikų. Užregistruoti 39 vaikai iki 10 m. amžiaus. 39 žmonės mokėjo skaityti ir rašyti, o 57 pripažinti beraščiais. Vienas vietos gyventojas tuomet buvo išvykęs kitur – gal uždarbiauti⁴².

1874 m. Baukštininkų (*Baugskorallen*) dvaro savininkas buvo K. Frencelis (*C. Frentzel*)⁴³. Tuomet dvare veikė spirito varykla⁴⁴.

1885 m. Baukštininkai (*Baugstkorallen*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 718 ha žemės: 471 ha arimų (įvertintų 8,62 markės/ha), 73 ha pievų (10,18 markių/ha), 65 ha medynų (1,17 markė/ha). Dvaras priklausė Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Baukštininkams dar priklausė Birkenvaldė (2 sodybos su 33 gyventojais). Dvarui priklausė 13 gyvenamųjų namų – sodybų su 35 butais. Ten iš viso gyveno 180 žmonių (89 vyrai ir 91 moteris). Be 160 evangelikų, dar buvo 20 katalikų⁴⁵.

1895 m. Baukštininkams (*Baugstkorallen*), turėjusiems savarankiškos dvaro apylinkės statusą, dar priklausė Birkenvaldė su 2 sodybomis ir 44 gyventojais. Iš viso valdyta 715,9 ha žemės. Ten stovėjo 14 gyvenamųjų pastatų (sodybų) su 27 šeiminiiais butais ir vienu būstu vienišam vyrui. Iš viso gyveno 174 žmonės (78 vyrai ir 96 moterys). Be 149 evangelikų, dar buvo 24 katalikai ir vienas žydas. Dvaras priklausė Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei⁴⁶.

1903 m. Baukštininkų (*Baugskorallen*) dvarui dar priklausė Birkenvaldė. Iš viso valdyta 720,5 ha žemės (510 ha arimų ir daržų, 70 ha pievų, 20 ha ganyklų, 100 ha miško), už kurią mokėtas kasmetinis 4 486,96 markės metinis mokeskis. Dvaras priklausė J. Frenceliui (*J. Frentzel*) iš Rumpiškių, jį buvo išnuomojęs H. E. Frencelis (*H. E. Frentzel, Beyme*). Dvaras buvo priskirtas Plikių paštui, Didžiųjų Jakšų valsčiui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai. Vertėsi olandiškos veislės galvijų ir žirgų veisimu, kiaulių ir jautukų auginimu⁴⁷.

1905 m. Baukštininkai (*Baugstkorallen*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Dvarui dar priklausė Birkenvaldė (*Birkenwalde*) su 2 sodybomis ir 19 gyventojų. Iš viso valdyta 715,9 ha žemės (vertintos po 6,41 markės už ha). Stovėjo 13 gyvenamųjų namų (sodybų) su 22 butais. Iš viso gyveno 103 žmonės (iš jų 53 vyrai). Iš 86 evangelikų 45 kalbėjo vokiškai, o 41 lietuviškai. Iš 17 katalikų 9 kalbėjo vokiškai, 7 lietuviškai, vienas dar kita kalba (gal lenkiškai). Dvaras priklausė Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei⁴⁸.

1905 m. Baukštininkų (*Baugskorallen*) riteriškasis dvaras kartu su Birkenvalde kasmet mokėjo 4 497 markių žemės našumo mokesį. Valdyta 720 ha žemių (510 ha arimų ir daržų, 20 ha ganyklų, 100 ha miškų). Laikyti 66 arkliai, 210 galvijų (iš jų 80 melžiamų karvių),

⁴²Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

⁴³Adressbuch der Kaufleute, Fabrikanten, Gewerbsleute und Gutsbesitzer von Ost – und West – Preussen. Bd. 11. Nürnberg, 1874, S. B 19.

⁴⁴Adressbuch... 1874, S. 22.

⁴⁵Gemeindelexikon... 1888, S. 14–15.

⁴⁶Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

⁴⁷Handbuch... 1903, S. 168–169.

⁴⁸Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 160–161.

50 kiaulių. Vertėsi pieno ūkiu, galvijų veisimu, žirgų ir kiaulių veisimu. Dvaro savininkas buvo H. Frencelis (*H. Frentzel*) iš Rumpiškių. Dvaras buvo išnuomotas E. Frenceliui (*E. Frentzel – Beyme*). Dvaras priklausė Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismams⁴⁹.

1912 m. Baukštininkų (*Baugstkorallen*) riteriškąjį dvarą valdė A. Presas (*Albert Press*)⁵⁰.

1913 m. Baukštininkai (*Baugskorallen*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 715,9 ha žemės, už kurią mokėjo 4 475 markių metinį žemės našumo mokestį. Gyvulius laikė 16 namų ūkių. Laikytas 91 arklys (62 iš jų buvo vyresni nei 4 metų), 273 galvijai (iš jų 139 karvės ir telyčios), 7 avys, 4 ožkos, 64 kiaulės. Užregistruotos 36 žąsys, 26 antys, 282 vištos su gaidžiais, 2 kalakutai. Turėti 3 modernūs bičių aviliai. Auginti 498 vaismedžiai: 273 obelys, 82 kriaušės, 110 slyvų, 33 vyšnios⁵¹.

1913 m. Baukštininkų (*Baugskorallen*) riteriškasis dvaras mokėjo 4 497 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 720 ha žemės (510 ha arimų ir daržų, 70 ha pievų, 20 ha ganyklų, 100 ha medynų). Laikyti 66 arkliai, 210 galvijų (iš jų 80 melžiamų karvių), 50 kiaulių. Dvare vertėsi pieno ūkiu, veisė galvijus, arklius ir kiaules. Dvaro savininkas buvo A. Presas (*Albert Press*). Dvaras buvo priskirtas Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁵².

1919 m. Baukštininkų (*Baugskorallen*) riteriškasis dvaras mokėjo 4 497 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 720 ha žemės (510 ha arimų ir daržų, 70 ha pievų, 20 ha ganyklų, 100 ha medynų). Laikyti 66 arkliai, 210 galvijų (iš jų 80 melžiamų karvių), 50 kiaulių. Vertėsi prekyba pienu, veisė galvijus, arklius ir kiaules. Savininkas buvo Griunbergas (*Grünberg*). Dvaras buvo priskirtas Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei⁵³.

1922 m. Baukštininkų (*Baugstkorallen*) riteriškasis dvaras priklausė Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkai buvo Gličeris ir V. Bauersdorfas (*Glitscher & Willy Bauersdorf*). Mokėtas 2 718 markių žemės našumo mokestis. Valdyti 409 ha žemės. Laikyti 66 arkliai, 210 galvijų (iš jų 80 melžiamų karvių). Dvare vertėsi pieno ūkiu, veisė galvijus, arklius ir kiaules⁵⁴.

1925 m. Baukštininkų dvaras su palivarku Žemgrindžiuose valdė 716 ha žemės, ten gyveno 117 žmonių. Valsčius buvo Sėlinuose, mokykla Baukštininkuose, parapija ir paštas – Plikiuose, teismo įstaiga – Klaipėdoje⁵⁵.

Po 1944 m. Baukštininkuose (kaip ir kitose krašto vietovėse) senųjų gyventojų beveik nebeliko. Senasis dvaras kaip stambus ūkis buvo likviduotas, didžioji dvaro sodyba suniokota, dauguma ten stovėjusių pastatų nugriauta. Pasikeitė buvusių dvaro valdų pobūdis.

Bertulīškės dvaras veikiausiai susikūrė tik XIX a., anksčiau ten buvęs Tendiškių (*Tenden*) kaimas ir žemdirbystei nenaudoti medynai. Tą gal patvirtina ir vokiškasis dvaro vardas

⁴⁹Niekammer's... 1905, S. 88–89.

⁵⁰Leuchs... 1913, S. 114 a.

⁵¹Gemeindelexikon... 1915, S. 8–9.

⁵²Güter – Adressbuch... 1913, S. 286–287.

⁵³Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

⁵⁴Niekammer's... 1922, S. 374–375.

⁵⁵Klaipėdos... 1926, p. 8–9.

(*Grünheide* – Žaliasis šilas). XIX a. antroje pusėje Bertuliškė (*Grünheide*) jau buvo apibūdinama kaip reikšmingesnė vietovė.

1871 m. Bertuliškė (*Grünheide*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą⁵⁶. Ten stovėjo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 11 šeiminių butų. 1867 m. ten gyveno 70 žmonių, o 1871 m. – 68 (35 vyrai ir 33 moterys). Tik 10 jų buvo gimę ten pat, o kiti atvykėliai. Be 62 evangelikų, dar buvo 6 katalikai. Užregistruota 15 vaikų iki 10 metų amžiaus. 26 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 27 pripažinti beraščiais⁵⁷.

1885 m. Bertuliškė (*Grünheide*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 177 ha žemės: 140 ha arimų (vertintų po 4,31 markės už ha), 11 ha pievų (po 3,52 ha už ha). Dvaras priklausė Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 12 šeiminių butų. Gyveno 53 žmonės (24 vyrai ir 29 moterys). Be 50 evangelikų, dar gyveno 3 katalikai⁵⁸.

1895 m. Bertuliškė (*Grünheide*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 286,6 ha žemės. Stovėjo 6 gyvenamieji namai – sodybos su 12 šeiminių butų. Iš viso gyveno 73 žmonės (42 vyrai ir 31 moteris). Be 72 evangelikų dar buvo vienas katalikas. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei⁵⁹.

1903 m. Bertuliškės (*Grünheide*) dvaras valdė 283 ha žemės (228 ha arimų ir daržų, 7 ha pievų, 40 ha ganyklų), už kurią mokėtas kasmetinis 1 726,30 markės žemės našumo mokestis. Dvaro savininkas buvo Hazė (*Haase* – ?). Vertėsi galvijų veisimu. Dvaras buvo priskirtas Karališkių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁶⁰.

1905 m. Bertuliškė (*Grünheide*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 286,6 ha žemės (vertintos po 6,13 markės už ha). Ten stovėjo 5 gyvenamieji namai (sodybos) su 9 butais. Gyveno 54 žmonės (iš jų 30 vyrų). Iš 53 evangelikų 44 kalbėjo vokiškai, 9 lietuviškai. Vienintelis katalikas kalbėjo vokiškai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijai⁶¹.

1905 m. Bertuliškės (*Grünheide, Adlig*) bajoriškasis dvaras mokėjo metinį 1 727 markių žemės našumo mokestį. Valdyta 287 ha žemės (248 ha arimų ir daržų, 30 ha ganyklų). Laikyti 34 arkliai, 78 galvijai (iš jų 47 melžiamos karvės), 2 avys, 16 kiaulių. Dvaras priklausė Hazei (*Haase*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁶².

1912 m. Bertuliškės (*Grünheide, Adlig*) dvare gyveno 66 žmonės. Tada dvarą ir pieninę su garine ir elektros jėgainėmis valdė V. Guzovijus (*Willy Gusovius*)⁶³.

1913 m. Bertuliškės (*Grünheide, Adlig*) dvaras mokėjo 1 727 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 250 ha žemės (237 ha arimų ir daržų, 10 ha pievų). Laikytas 31 arklys, 120 galvijų (iš jų 95 melžiamos karvės), 205 kiaulės. Dvare veikė elektros jėgainė, garinė jėgainė varė pieninę. Dvaro savininkas buvo V. Guzovijus (*Willy Gusovius*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių vals-

⁵⁶Toks statusas liudija, kad dvaras jau buvo tapęs gana reikšmingu ūkiniu vienetu.

⁵⁷Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

⁵⁸Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

⁵⁹Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

⁶⁰Handbuch... 1903, S. 170–171.

⁶¹Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 160–161.

⁶²Niekammer's... 1905, S. 90–91.

⁶³Leuchs... 1913, S. 110a.

čiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁶⁴.

1913 m. Bertuliškė (*Grünheide*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 286,7 ha žemės, už kurią mokėjo 1723,9 markės metinio žemės našumo mokesčio. Gyvulius laikė 9 namų ūkiai. Laikyti 26 arkliai (visi suaugę), 118 galvijų (iš jų 70 karvių ir telyčių), 122 kiaulės. Užregistruotos 28 žąsys, 7 antys, 95 vištos su gaidžiais. Auginti 63 vaismedžiai: 43 obelys, 11 kriaušių, 6 slyvos, 3 vyšnios⁶⁵.

1919 m. Bertuliškės (*Grünheide, Adlig*) dvaras mokėjo 1 727 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 250 ha žemės (237 ha arimų ir daržų, 10 ha pievų). Laikytas 31 arklys, 120 galvijų (iš jų 95 melžiamos karvės), 205 kiaulės. Dvare veikė elektros jėgainė, skirta apšvietimui ir mechanizmų varymui, garo jėgaine varoma pieninė. Savininkas buvo Kiunas (*Kühn*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei⁶⁶.

1922 m. Bertuliškės (*Grünheide, Adlig*) dvaras priklausė Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo M. Volfzonas (*Maximilian Wolfson*). Mokėtas 1 727 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 250 ha žemės (237 ha arimų ir daržų, 10 ha pievų). Laikytas 21 arklys, 90 galvijų (iš jų 42 melžiamos karvės), 20 kiaulių. Dvare veikė elektros jėgainė, spirito varykla⁶⁷.

1925 m. Bertuliškės (*Grünheide, Adlig*) dvaras valdė 287 ha žemės. Ten gyveno 43 žmonės. Valsčius buvo Trušeliuose, mokykla – Karališkiuose, kitos įstaigos – Klaipėdoje⁶⁸.

Po 1944 m. dvaro sodyba suniokota, beveik visi ten buvę senieji pastatai nugriauti, pasikeitė ir buvusių dvaro valdų pobūdis.

Brožynų, Bružynų (*Broszienen, Birkenhayn*) dvarelis buvo išikūręs į pietryčius nuo Klaipėdos, į vakarus nuo Mišeikių dvaro sodybos, ties labiau žinomu Budrikų kaimu.

1785 m. ten buvo laisvojo paveldėjimo dvaras su vienu *ugniakuru* (sodyba), priklausęs Klemiškės valsčiui ir Klaipėdos parapijai⁶⁹.

1817 m. ten tebebuvo laisvojo paveldėjimo dvaras su viena sodyba ir 8 gyventojais, priklausęs Klaipėdos lietuvininkų parapijai⁷⁰.

1846 m. Brožynai (*Broszienen*) buvo laisvai paveldimas dvaras, priklausęs Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 2 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 22 gyventojų buvo 19 evangelikų ir 3 katalikai. Visi žmonės kalbėjo vokiškai⁷¹.

1857 m. Brožynai (*Broszienen*) buvo paveldimasis dvaras su 28 gyventojais, valdė 128 margus žemės (apie 32 ha). Jo savininkas buvo Vazbuckis (*Wasbutzki*)⁷².

Vėliau nedidelis dvarelis veikiausiai laikytas Budrikų kaimo bendruomenės sudėtine dalimi ir atskirai nebūdavo aprašomas.

Nedidelė Brožynų (*Birkenhayn*) dvaro sodyba piečiau kelio Klaipėda–Dovilaĩ tebestovėjo ir XX a. pr. Sovietų okupacijos dešimtmečiais pertvarkant Klaipėdos apylinkes, vietovė ištuštėjo.

⁶⁴Güter – Adressbuch... 1913, S. 288–289.

⁶⁵Gemeindelexikon... 1915, S. 8–9.

⁶⁶Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

⁶⁷Niekammer's... 1922, S. 376–377.

⁶⁸Klaipėdos... 1926, p. 8–9.

⁶⁹Goldbeck... 1785, S. 26.

⁷⁰Wald... 1820, S. 43.

⁷¹Schlott... 1848, S. 132.

⁷²Statistisch... 1857, S. 230.

Brožynų dvaro istoriją (nuo jo įsikūrimo 1768 m. iki paskutinių dvaro sodybos pastatų nugriovimo XX a. pab.) aprašė Z. Genienė⁷³.

Nedidelis **Daugalių** dvaras buvo įsikūręs kairiajame Danės upės slėnio krante, piečiau Mažojo Tauralaukio ir Virkučių kaimo. Jis buvo išsamiau apibūdintas XX a. pr.

1919 m. Daugalių (*Daugallen*) dvaras buvo susietas su Daugalių bendruomene. Jis mokėjo 1 479 markes metinio žemės našumo mokesčio. Valdyti 124 ha žemės (100,5 ha arimų ir daržų, 12 ha pievų, 10 ha ganyklų). Laikyta 19 arklių (iš jų 3 kumeliukai), 49 galvijai (iš jų 22 melžiamos karvės), 11 kiaulių. Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei⁷⁴.

1922 m. Daugalių (*Daugallen*) dvaras buvo susietas su Šaulių (*Schaulen*) dvaro apylinke, priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo H. Kombrinkas (*Heinrich Kombrink*). Mokėtas 1 479 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 124 ha žemės (100,5 ha arimų ir daržų, 12 ha pievų, 10 ha ganyklų). Laikyta 19 arklių (iš jų 3 kumeliukai), 49 galvijai (iš jų 22 melžiamos karvės), 11 kiaulių⁷⁵.

Nedidelis **Dirvupių** (Klausmylių – *Clausmühlen*) dvarelis buvo įsikūręs šiauriau Jakų. Vėliau šalia dvaro sodybos (piečiau jos) buvo nutiestas plentas Klaipėda–Laugaliai–Gargždai. Dvaras išsamiau apibūdintas XX a. pr.

1903 m. Klausmylių (*Clausmühlen*) kaimiškas dvaras valdė 124,16 ha žemės (116,66 ha arimų ir daržų, 4 ha pievų, 0,5 ha vandenu). Už ją mokėtas kasmetinis 1 383 markių žemės našumo mokestis. Dvaro savininkas buvo J. Štohorstas (*John Stohorst*). Ten veisė olandiškos veislės galvijus. Dvaras priklausė Klausmylių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁷⁶.

1905 m. Klausmylių (*Clausmühlen*) dvaras buvo susietas su Klausmylių bendruomene. Mokėtas 1 383 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 124 ha žemės (116 ha arimų ir daržų, 4,5 ha pievų, 0,5 ha vandenu). Laikyta 16 arklių, 40 galvijų (iš jų 25 melžiamos karvės), 10 kiaulių. Dvaro savininkas buvo J. Hohorstas (*John Hohorst*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiaus ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁷⁷.

1912 m. Klausmylių (*Clausmühlen*) dvaras priklausė F. Švantui (*Fritz Schwandt*)⁷⁸.

1913 m. Klausmylių (*Clausmühlen*) dvaras buvo susietas su Klausmylių bendruomene. Mokėtas 1 383 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 124 ha žemės (116 ha arimų ir daržų, 4,5 ha pievų, 0,5 ha vandenu). Laikyta 20 arklių, 70 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 10 avių, 50 kiaulių. Dvaro savininkas buvo F. Švantas (*Fritz Schwandt*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁷⁹.

1919 m. Klausmylių (*Clausmühlen*) dvaras buvo susietas su Klausmylių bendruomene. Mokėtas 1 383 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 124 ha žemės (90 ha arimų ir daržų, 6,5 ha pievų, 24 ha ganyklų, 0,5 ha

⁷³Genienė Z. Brožynų dvaras, *Klaipėdos dvarai*, Klaipėda, 2005, p. 126–128.

⁷⁴Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

⁷⁵Niekammer's... 1922, S. 374–375.

⁷⁶Handbuch... 1903, S. 168–169.

⁷⁷Niekammer's... 1905, S. 90–91.

⁷⁸Leuchs... 1913, S. 110 a.

⁷⁹Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

vandenu). Laikyta 20 arklių, 90 galvijų (iš jų 50 melžiamų karvių), 50 kiaulių. Dvare veikė elektros jėgainė, skirta apšvietimui ir įrenginių varymui. Savininkas buvo V. Goberis (*Willy Gober*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei⁸⁰.

1922 m. Klausmylių (*Clausmühlen*) dvaras buvo susietas su Klausmylių bendruomene, priklausė Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo P. Kanas (*Paul Kahn*). Mokėtas 1 365 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 122 ha žemės (90 ha arimų ir daržų, 6,5 ha pievų, 24 ha ganyklų, 0,5 ha vandenu). Laikyta 20 arklių, 90 galvijų (iš jų 50 melžiamų karvių), 50 kiaulių. Dvare veikė elektros jėgainė⁸¹.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Dirvupių (Klausmylių) dvaro sodyba buvo sunaikinta, vietovė ištuštėjo.

Vienas iš žinomiausių dvarų šiose apylinkėse buvo **Eketė** (*Eckitten*), kurio sodyba buvo ties Eketės ir Danės upių santaka.

1785 m. Eketė buvo kulmiškasis dvaras. Ant Eketės upelio šalia dvaro sodybos buvo įrengtas vandens malūnas. Ten buvo 3 ugniakuriai (sodybos). Dvaras priklausė Klemiškės valsčiui ir Klaipėdos parapijai⁸².

1817 m. Eketė (*Ekitten*) tebeturėjo kulmiškojo dvaro statusą. Ten buvo 9 sodybos, gyveno 71 žmogus. Dvarą valdė kilmingasis fon Rozenbergas (*Fr. v. Rosenberg*)⁸³.

1846 m. Eketė (*Ekitten*) vadinta kaimu. Jis priklausė Klaipėdos lietuvininkų parapijai ir Klaipėdos paštui. Ten buvo 11 sodybų su 94 gyventojais (iš jų 78 buvo evangelikai, o 16 – katalikai). Dauguma gyventojų kalbėjo lietuviškai, dalis vokiškai⁸⁴.

1857 m. Eketė (*Ekitten*) apibūdinta kaip kulmiškasis dvaras su 87 gyventojais, valdęs 508 margus žemės (apie 127 ha). Ten veikė vandens malūnas. Dvaro savininkas buvo H. Knobė (*Herm. Knobbe*)⁸⁵.

1871 m. Eketė (*Ekitten*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Ten buvo 9 gyvenamieji namai (sodybos) su 22 šeiminiiais butais ir vienu būstu vienišiu. 1867 m. ten gyveno 111 žmonių, o 1871 m. – 120 (55 vyrai ir 65 moterys). Tik 18 iš jų buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 117 evangelikų, dar buvo 2 katalikai ir vienas kitos krikščioniškosios pakraipos išpažinėjas. Užregistruota 30 vaikų iki 10 metų amžiaus. 38 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 52 pripažinti beraščiais. Surašymo metu vienas žmogus buvo išvykęs kitur⁸⁶.

1885 m. Eketė (*Ekitten*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyti 269 ha žemės: 177 ha arimų (vertintų po 9,01 markės/ha), 26 ha pievų (po 15,27 markės/ha), 10 ha medynų (po 1,96 markės/ha). Dvaras priklausė Triušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms⁸⁷. Ten stovėjo 9 gyvenamieji namai (sodybos) su 19 šeiminių butų. Gyveno 117 žmonių (52 vyrai ir 65 moterys). Be 112 evangelikų, dar buvo 5 katalikai⁸⁸.

⁸⁰Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

⁸¹Niekammer's... 1922, S. 374–375.

⁸²Goldbeck... 1785, S. 46.

⁸³Wald... 1817, S. 44.

⁸⁴Schlott... 1848, S. 133.

⁸⁵Statistisch... 1857, S. 230.

⁸⁶Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

⁸⁷Čia (kaip ir kitais atvejais) nurodoma, kad Eketėje tuomet gyveno evangelikai liuteronai ir katalikai, kurie priklausė skirtingoms Klaipėdos evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms.

⁸⁸Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

1895 m. Eketė (*Ekitten*) turėjo svarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 368,9 ha žemės. Ten stovėjo 9 gyvenamieji pastatai (sodybos) su 17 šeiminių butų. Iš viso gyveno 111 žmonių (52 vyrai ir 59 moterys). Be 110 evangelikų, dar buvo vienas katalikas. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei⁸⁹.

1903 m. Eketės (*Ekitten*) dvarui priklausė du palivarkai. Iš viso valdyta 374,18 ha žemės (295,38 ha arimų ir daržų, 30,5 ha pievų, 26 ha ganyklų, 8 ha miško, 4,1 ha vandenu), už kurią mokėtas kasmetinis 2 566,44 markės žemės našumo mokestis. Dvaro savininkas buvo Špilneris (*Spillner*). Dvare veikė vandens malūnas. Vertėsi olandiškos veislės galvijų veisimu, hempšyro veislės avių auginimu. Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁹⁰.

1905 m. Eketė (*Ekitten*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 368,9 ha žemės (vertintos po 7,31 markės už ha). Ten iš viso stovėjo 8 gyvenamieji namai (sodybos) ir dar vienas gyvenamas prieglobstis su 22 butais. Iš viso gyveno 113 žmonių (iš jų 56 vyrai). Iš 109 evangelikų 89 kalbėjo vokiškai, 20 lietuviškai. Iš 4 katalikų vienas kalbėjo vokiškai, trys lietuviškai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei⁹¹.

1905 m. Eketės (*Ekitten*) dvaras su Urbiškių (*Pelicken Claus, Urbischken*) palivarku ir Geniškais (*Ilgauden – Paul, Jenischken*) mokėjo metinį 2 576 markių žemės našumo mokestį. Valdyta 374 ha žemės (296 ha arimų ir daržų, 30 ha pievų, 26 ha ganyklų, 8 ha miško, 4 ha vandenu). Laikytas 21 arklys, 109 galvijai (iš jų 61 melžiama karvė), 420 avių, 24 kiaulės. Dvare veikė vandens malūnas ir kruopinė. Dvaro savininkas buvo O. Špilneris (*Otto Spillner*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismo jurisdikcijai⁹².

1913 m. Eketės (*Ekitten*) dvaras su Peleikių (*Pelleiken – Claus*) palivarku mokėjo metinį 2 576 markių žemės našumo mokestį. Valdyta 374 ha žemės (296 ha arimų ir daržų, 30 ha pievų, 26 ha ganyklų, 8 ha medynų, 4 ha vandenu). Laikytas 21 arklys, 109 galvijai (iš jų 61 melžiama karvė), 420 avių, 24 kiaulės. Dvare veikė vandens malūnas ir kruopinė. Dvaro savininkas buvo O. Špilneris (*Otto Spillner*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Kalotės paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁹³.

1913 m. Eketė (*Ekitten*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 368,9 ha žemės, už kurią mokėjo 2 577,6 markės metinio žemės našumo mokestį. Gyvulius laikė 19 namų ūkių. Laikytas 21 arklys (visi jie buvo suaugę), 113 galvijų (iš jų 63 karvės ir telyčios), 353 avys, 61 kiaulė. Užregistruota 16 žąsų, 7 antys, 279 vištos su gaidžiais. Turėta net 70 bičių avilių (iš jų tik du buvo moderniški). Auginti 63 vaismedžiai: 40 obelų, 6 kriaušės, 16 slyvų, vienintelė vyšnia⁹⁴.

1919 m. Eketės (*Ekitten*) riteriškas dvaras su Peleikiais (*Pelleiken – Claus*) ir Ilgaudais (*Ilgauden*) mokėjo 2 554 markių metinio žemės našumo mokestį. Valdyti 363 ha žemės (285 ha arimų ir daržų, 30 ha pievų, 26 ha

⁸⁹ Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

⁹⁰ Handbuch... 1903, S. 170–171.

⁹¹ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 160–161.

⁹² Niekammer's... 1905, S. 90–94.

⁹³ Güter – Adressbuch... 1913, S. 288–289.

⁹⁴ Gemeindelexikon... 1915, S. 8–9.

ganyklų, 8 ha medynų, 4 ha vandenu). Laikytas 21 arklys, 90 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 200 avių, 20 kiaulių. Dvare veikė vandens malūnas ir kruopinė. Savininkas buvo A. Štekelis (*Adolf Steckel*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei⁹⁵.

1922 m. Eketės (*Ekitten*) riteriškas dvaras priklausė Klaipėdos valsčiui ir Kalotės registracijos apylinkei. Savininkas buvo E. Heitmanas (*Edmund Heitmann*). Mokėtas 2 554 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 363 ha žemės (285 ha arimų ir daržų, 30 ha pievų, 26 ha ganyklų, 8 ha medynų, 4 ha vandenu). Laikytas 21 arklys, 90 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 200 avių, 20 kiaulių. Dvare veikė vandens malūnas ir kruopinė⁹⁶.

1925 m. Eketės (*Ekitten*) dvaras valdė 369 ha žemės, ten gyveno 97 žmonės. Valsčius buvo Trušeliuose, mokykla – Trušeliuose ir Paupuliuose, kitos įstaigos Klaipėdoje⁹⁷.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Eketės dvaro sodyba buvo sunaikinta, vietovė liko negyvenama. Ant Eketės upės tuomet įrengtas didesnis vandens telkinys, pavadintas Laukžemių tvenkiniu.

Gobergiškės (Gobergiškių – *Gabergichken*) dvaras buvo įkurtas Šlāpšilės ploto vakariniame pakraštyje, ties ilgai neįsisavintais plotais. Nedidelis dvaras buvo išsamiau apibūdintas XX a. pr.

1903 m. Gobergiškių kaimiškas dvaras valdė 221,5 ha žemės (180 ha arimų ir daržų, 17,5 ha pievų, 5 ha miškų), už kurių mokėtas kasmetinis 1 071,33 žemės našumo mokestis. Dvaro savininkas buvo K. Mertinaitis (*Ch. Mertineit*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui, Laugalių paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁹⁸.

1905 m. Gobergiškių (*Gabergischken*) dvaras buvo sietas su Gobergiškių bendruomene. Mokėtas metinis 1 071 markės žemės našumo mokestis. Valdyta 221 ha žemės (130 ha arimų ir daržų, 17 ha pievų, 5 ha medynų). Dvaro savininkas buvo K. Mertinaitis (*Chr. Mertineit*). Dvaras priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Laugalių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai⁹⁹.

1912 m. Gobergiškių (*Gabergischken*) dvarą valdė Hēlgeris (*Hoellger*)¹⁰⁰.

1913 m. Gobergiškių (*Gabergischken*) dvaras buvo sietas su Gobergiškių bendruomene. Mokėtas 822 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 145 ha žemės (138 ha arimų ir daržų, 2 ha medynų). Laikyta 17 arklių, 70 galvijų (iš jų 35 melžiamos karvės), 20 kiaulių. Dvaro savininkas buvo Hēlgeris (*Hoellger*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų parapijai, Laugalių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁰¹.

1919 m. Gobergiškių (*Gabergischken*) dvaras buvo sietas su Gobergiškių bendruomene. Mokėtas 822 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 145 ha žemės (138 ha arimų ir daržų, 2 ha medynų). Laikyta 17 arklių, 70 galvijų (iš jų 35 melžiamos karvės), 20 kiaulių. Savininkas buvo Daudertas (*Daudert*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁰².

⁹⁵ Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

⁹⁶ Niekammer's... 1922, S. 374–375.

⁹⁷ Klaipėdos... 1926, p. 14–15.

⁹⁸ Handbuch... 1903, S. 170–171.

⁹⁹ Niekammer's... 1905, S. 90–91.

¹⁰⁰ Leuchs... 1913, S. 114a.

¹⁰¹ Güter – Adresbuch... 1913, S. 288–289.

¹⁰² Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

1922 m. Gobergiškių (*Gabergischken*) dvaras buvo sietas su Gobergiškių bendruomene, priklausė Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo Daudertas (*Daudert*). Mokėtas 822 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 145 ha žemės (138 ha arimų ir daržų, 2 ha medynų). Laikyta 17 arklių, 70 galvijų (iš jų 35 melžiamos karvės), 20 kiaulių¹⁰³.

1925 m. Gobergiškiečiai apibūdinti kaip kaimas, priklausęs Dirvupių valsčiui ir Laugalių paštui. Kitos svarbesnės įstaigos buvo Klaipėdoje¹⁰⁴.

Kaip nedidelis dvaras šalia Plikių minėta **Graūminė** (*Graumen*). Tenykštis dvarelis buvo išsamiau apibūdintas XX a. pradžioje.

1785 m. Graūminė minėta kaip šatulininkų¹⁰⁵ gyvenvietė su vieninteliu *ugniakuru* (gyvenama sodyba). Ji priklausė Klemiškės valsčiui ir Klaipėdos parapijai¹⁰⁶.

1817 m. Graūminė buvo šatulininkų ir valstiečių gyvenama vieta su vienintele sodyba ir 6 gyventojais. Kaip šeimininkas ten minėtas Kynastas (*Kienast*)¹⁰⁷.

XX a. pr. Graūminės dvaras minėtas kaip savarankiškas ar sietas su gretimomis gyvenvietėmis (Plikiais, Medikiais ir pan.), jo savininkai keitėsi.

1905 m. Graūminės (*Graumen*) dvaras mokėjo 449 markes metinio žemės našumo mokesčio. Valdyta 90 ha žemės (84 ha arimų ir daržų, 1 ha pievų, 4 ha ganyklų). Laikyti 6 arkliai, 34 galvijai, 120 avių. Dvaro savininkas buvo A. Ogilvis, tada valdęs ir gretimą Medikių dvarą. Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁰⁸.

1912 m. Graūminės dvarelį ir pieninę valdė F. Ogilvis (*Franz Ogilvie*)¹⁰⁹.

1913 m. Graūminės (*Graumen*) dvaras buvo susietas su Graūminės bendruomene. Mokėtas 449 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 90 ha žemės (84 ha arimų ir daržų, 1 ha pievų, 4 ha ganyklų). Laikyti 6 arkliai, 34 galvijai, 120 kiaulių. Dvare veikė pieninė. Dvaro savininkas buvo F. Ogilvis (*Franz Ogilvie*). Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹¹⁰.

1919 m. Graūminės (*Graumen*) dvaras buvo susietas su Graūminės bendruomene ir Plikiais. Mokėtas 449 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 103 ha žemės (90 ha arimų ir daržų, 0,5 ha pievų, 10,5 ha ganyklų, 1 ha medynų). Laikyta 12 arklių, 33 galvijai (iš jų 20 melžiamų karvių), 10 avių, 8 kiaulės. Savininkas buvo F. Ogilvis (*Franz Ogilvie*). Dvaras buvo priskirtas Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei¹¹¹.

1922 m. Graūminės (*Graumen*) dvaras buvo susietas su Graūminės bendruomene ir Plikiais, priklausė Karališkių valsčiui ir Vytaučių registracijos apylinkei. Savininkas buvo F. Ogilvis (*Franz Ogilvie*). Mokėtas 449 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 103 ha žemės (90 ha arimų ir daržų, 0,5 ha pievų, 10,5 ha ganyklų, 1 ha medynų). Laikyta 12 arklių, 40 galvijų (iš jų 25 melžiamos karvės), 20 kiaulių. Dvare veikė javų malūnas¹¹².

¹⁰³ Niekammer's... 1922, S. 374–375.

¹⁰⁴ Klaipėdos... 1926, S. 16–17.

¹⁰⁵ Šatulininkai buvo privilegijuotieji naujakuriai, nuo XVII a. kūrėsi iki tol neapgyventose valstybinėse žemėse.

¹⁰⁶ Goldbeck... 1785, S. 62.

¹⁰⁷ Wald... 1817, S. 45.

¹⁰⁸ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

¹⁰⁹ Lenchs... 1913, S. 110 a.

¹¹⁰ Güter – Adressbuch... 1913, S. 288–289.

¹¹¹ Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

¹¹² Niekammer's... 1922, S. 376–377.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Grauminė buvo suniokota, dauguma ten buvusių sodybų sunaikinta.

Nedidelis **Gvildžiū** (*Gwilden*) dvarelis minėtas XIX a. vid. Veikiausiai tai buvo naujosios kartos dvaras, pobaudžiaviniu laikotarpiu įkurtas Danės upės kairiojoje pakrantėje.

1846 m. Gvildžiaĩ (*Gwilden*) buvo kulmiškasis dvaras. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 2 gyvenamieji namai (sodybos). Visi 29 gyventojai buvo evangelikai, visi jie kalbėjo lietuviškai¹¹³.

1857 m. Gvildžiū dvare gyveno 13 žmonių, valdyta 204 margai žemės (apie 51 ha). Dvaro savininkas buvo Gvildys (*Gwildis*)¹¹⁴.

1871 m. Gvildžiai (*Gwilden*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Ten stovėjo 2 gyvenamieji namai (sodybos) su 5 šeiminingais butais. 1867 m. ten gyveno 27 žmonės, o 1871 m. – 29 (14 vyrų ir 15 moterų). Tik 8 gyventojai buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 28 evangelikų dar gyveno vienas katalikas. Užregistruoti 5 vaikai iki 10 metų amžiaus. 13 gyventojų mokėjo skaityti ir rašyti, o 11 pripažinti beraščiais¹¹⁵.

1885 m. Gvildžiai (*Gwilden*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdytas 61 ha žemės: 33 ha arimų (vertintų po 7,05 markės už ha), 8 ha pievų (po 9,01 markės už ha). Dvaras priklausė Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 2 gyvenamieji namai (sodybos) su 5 šeiminingais butais. Gyveno 24 žmonės (11 vyrų ir 13 moterų), visi jie buvo evangelikai¹¹⁶.

1895 m. Gvildžiaĩ (*Gwilden*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyti 59,6 ha žemės. Ten stovėjo du gyvenamieji namai (sodybos) su 4 šeiminingais butais. Iš viso gyveno 21 žmogus (13 vyrų ir 8 moterys), visi jie buvo evangelikai. Dvaras priklausė Klaipėdos evangelikų parapijai, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei¹¹⁷.

1905 m. Gvildžiai (*Gwilden*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 59,5 ha žemės (vertintos po 6,65 markės už ha). Ten stovėjo 2 gyvenamieji namai (sodybos), kur buvo 2 šeiminingi butai ir 2 būstai vienišiams. Gyveno 17 žmonių (iš jų 8 vyrai). 15 vietos evangelikų kalbėjo lietuviškai, kaip ir abu vietos katalikai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei¹¹⁸.

1913 m. Gvildžiai (*Gwilden*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 59,5 ha žemės, už kurią mokėjo 375,9 markes metinio žemės našumo mokesį. Gyvulius laikė 3 namų ūkiai. Laikyti 9 arkliai (7 buvo vyresni kaip 4 metų), 24 galvijai (iš jų 12 karvių ir telyčių), 5 avys, 34 kiaulės. Užregistruota 15 žąsų, 21 antis, 15 vištų su gaidžiais. Auginti 104 vaismedžiai: 54 obelys, 14 kriaušių, 21 slyva, 15 vyšnių¹¹⁹.

1925 m. Gvildžiū dvaras valdė 60 ha žemės, ten gyveno 22 žmonės. Valsčius buvo Triušeliuose (kaip ir mokykla), kitos įstaigos – Klaipėdoje¹²⁰.

Po 1944 m. Gvildžiū vietovardis išliko. Ten prie Žvejonės upelio statyta ir naujų sodybų.

¹¹³ Schlott... 1848, S. 133.

¹¹⁴ Statistisch... 1857, S. 231.

¹¹⁵ Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

¹¹⁶ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

¹¹⁷ Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

¹¹⁸ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 160–161.

¹¹⁹ Gemeindelexikon... 1915, S. 8–9.

¹²⁰ Klaipėdos... 1926, p. 18–19.

Nedidelis **Jakū** dvaras buvo įkurtas kalvagūbryje šalia rytų pusėje plytėjusios lygumos su drėgnesniais plotais, per kurią tekėjo Smeltalės upelis. Prie upelio stovėjo ir dvaro sodyba¹²¹.

1785 m. Jakaĩ apibūdinti kaip kulmiškasis dvaras prie Smeltalės (*Schmeltz*). Ten buvęs vienas *ugniakuras* (sodyba). Jakai priklausė Klaipėdos parapijai ir Klemiškės valsčiui¹²².

1817 m. Jakai buvo kulmiškasis dvaras su 2 *ugniakurais* ir 18 gyventojų. Jo savininkas buvo Danielis. Tada Jakai priklausė Klaipėdos lietuvininkų evangelikų liuteronų parapijai¹²³.

1846 m. Jakai (*Jacken*) buvo kulmiškasis dvaras. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 5 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 48 gyventojų buvo 44 evangelikai ir 4 katalikai. Dauguma jų kalbėjo lietuviškai, dalis vokiškai¹²⁴.

1857 m. Jakai (*Jacken*) buvo kulmiškasis dvaras su 58 gyventojais, valdęs 508 margus žemės (apie 127 ha). Jo savininkas buvo Boruta (?) (*Boruttau*)¹²⁵.

1871 m. Jakai (*Jacken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Ten buvo 5 gyvenamieji namai (sodybos) su 13 šeiminių būstų. 1867 m. ten gyveno 62 žmonės, o 1871 m. – 57 (31 vyras ir 26 moterys). Tik 5 iš jų buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 47 evangelikų, buvo 10 katalikų. Užregistruota 15 vaikų iki 10 metų amžiaus. 19 gyventojų mokėjo skaityti ir rašyti, o 23 pripažinti beraščiais¹²⁶.

1874 m. Jakų dvaro savininkas buvo D. Boruta (*D. Boruttau*)¹²⁷.

1885 m. Jakai (*Jacken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 245 ha žemės: 199 ha arimų (vertintų po 10,57 markės už ha), 9 ha pievų (po 12,14 markės už ha). Dvaras priklausė Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 5 gyvenamieji namai (sodybos) su 15 šeiminių butų. Gyveno 75 žmonės (36 vyrai ir 39 moterys). Be 65 evangelikų, dar buvo 10 katalikų¹²⁸.

1895 m. Jakai (*Jacken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 124,8 ha žemės. Ten stovėjo 5 gyvenamieji namai (sodybos) su 12 butų. Iš viso gyveno 65 žmonės (26 vyrai ir 39 moterys), visi jie buvo evangelikai. Dvaras priklausė Klaipėdos evangelikų parapijai, Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei¹²⁹.

1903 m. Mažųjų Jakų (*Jacken, Klein*) kaimiškajam dvarui priklausė Stankū (*Stankus – Schmidt*) palivarkas. Iš viso valdyta 135,5 ha žemės (83 ha arimų ir daržų, 23 ha pievų, 15 ha ganyklų, 4 ha miško). Dvaro savininkas buvo K. Zuza (*Carl Susa*). Dvaras buvo priskirtas Dovilų valsčiui ir paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹³⁰.

1903 m. Jakų (*Jacken*) dvaras valdė 165 ha žemės (140 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 10 ha ganyklų), už kurią mokėtas 1 373,5 markės kasmetinis žemės našumo mokestis. Dvaro savininkas buvo Boruta (*Boruttau*). Dvare veisė olandiškos veislės galvijus. Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui, Jakų paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹³¹.

¹²¹ Juška A., Pėteraitis V., Purvinas M., Vaičekauskienė E. Jakai, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2000, t. 1, p. 621.

¹²² Goldbeck... 1785, S. 71.

¹²³ Wald... 1820, S. 45.

¹²⁴ Schlott... 1848, S. 134.

¹²⁵ Statistisch... 1857, S. 231.

¹²⁶ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

¹²⁷ Adressbuch... 1874, S. B 19.

¹²⁸ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

¹²⁹ Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

¹³⁰ Handbuch... 1903, S. 170–171.

¹³¹ Handbuch... 1903, S. 170–171.

1905 m. Jakai (*Jacken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą, valdyta 124,8 ha žemės (vertintos po 11,56 markės už ha). Stovėjo 5 gyvenamieji namai (sodybos) su 13 butų. Gyveno 78 žmonės (iš jų 35 vyrai). Iš 67 evangelikų 48 kalbėjo vokiškai, 18 lietuviškai, vienas nežinoma kalba. Iš 11 katalikų 5 kalbėjo vokiškai, 6 – nežinoma kalba (gal lenkiškai). Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei¹³².

1905 m. Jakų (*Jacken*) dvaras mokėjo 1 581 markės metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 165 ha žemės (140 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 10 ha ganyklų). Laikyta 17 arklių, 78 galvijai (iš jų 35 melžiamos karvės), 75 kiaulės. Dvaro savininkas buvo G. Borutau (*Georg Boruttau*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹³³.

1905 m. Mažųjų Jakų (*Klein – Jacken*) dvaras su Stankų (*Stankus – Schmidt*) palivarku buvo susietas su Mažųjų Jakų bendruomene. Mokėtas apie 1 100 markių metinis žemės našumo mokesis. Valdyta 135 ha žemės (83 ha arimų ir daržų, 23 ha pievų, 15 ha ganyklų, 4 ha medynų). Dvaro savininkas buvo K. Zuza (*Karl Susa*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Dovilų paštui, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹³⁴.

1912 m. Jakų (*Jacken*) dvarą valdė H. Knobė (*Herm. Knobbe*)¹³⁵.

1913 m. Jakai (*Jacken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 124,8 ha žemės, už kurią mokėjo 1 383,7 markės metinį žemės našumo mokesį. Gyvulius laikė 12 namų ūkių. Laikyta 17 arklių (visi buvo suaugę), 88 galvijai (iš jų 63 karvės ir telyčios), 57 kiaulės. Užregistruotos 5 antys, 196 vištos su gaidžiais, 10 kalakutų. Turėti du moderniški bičių aviliai. Auginti 96 vaismedžiai: 90 obelų, 2 kriaušės, 2 slyvos, 2 vyšnios¹³⁶.

1913 m. Jakų (*Jacken*) dvaras mokėjo 1 581 markės metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 165 ha žemės (140 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 10 ha ganyklų). Laikyta 20 arklių, 80 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 75 kiaulės. Dvaro savininkas buvo H. Knobė (*Herm. Knobbe*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹³⁷.

1919 m. Jakų (*Jacken*) dvaras mokėjo 1 581 markės metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 165 ha žemės (140 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 10 ha ganyklų). Laikyta 20 arklių, 80 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 75 kiaulės. Savininkas buvo Heitmanas (*Heitmann*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei¹³⁸.

1922 m. Jakų (*Jacken*) dvaras priklausė Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo K. Heitmanas (*Carl Heitmann*). Mokėtas 1 609,2 markės metinis žemės našumo mokesis. Valdyti 168,3 ha žemės (po 10 ha pievų, ganyklų, medynų). Laikyti 24 arkliai, 81 galvijai (iš jų 36 melžiamos karvės), 8 avys, 70 kiaulių¹³⁹.

¹³³ Niekammer's... 1905, S. 90–91.

¹³³ Niekammer's... 1905, S. 90–91.

¹³⁴ Niekammer's... 1905, S. 90–91.

¹³⁵ Leuchs... 1913, S. 114 a.

¹³⁶ Gemeindelexikon... 1915, S. 10–11.

¹³⁷ Güter – Adressbuch... 1913, S. 288–289.

¹³⁸ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

¹³⁹ Niekammer's... 1922, S. 376–377.

1925 m. Jakų dvaras valdė 125 ha žemės, ten gyveno 70 žmonių. Valsčius buvo Dirvupiuose (Klausmyliuose), kaip ir mokykla. Kitos įstaigos buvo Klaipėdoje¹⁴⁰.

Po 1944 m. Jakai ir jų aplinka labai pasikeitė. Pakilumoje – kalvagūbryje susiklostė nemaža gyvenvietė, kuri plėtėsi ir toliau. Buvusio dvaro valdose susikūrė dešimtys vėlesnių laikų sodybų. Senosios dvarvietės nebeliko.

Vienas iš reikšmingiausių dvarų šiose apylinkėse buvo **Karališkiai**, įsikūrę lygumose prie Baukštės upelio. Veikiausiai seniau ten buvo bajoriškasis Žiobrių (*Szabern*) kaimas.

1785 m. Karališkiai/ Žiobriai (*Corallischken/ Szabren*) buvo bajoriškasis dvaras ir kaimas su 12 *ugniakurų* (gyvenamų namų), priklausęs Klaipėdos parapijai ir Klemiškės valsčiui, sietas su Klaipėdos uostamiesčio administracija¹⁴¹.

1817 m. bajoriškasis Karališkių/ Žiobrių (*Coralliszken/ Szabern*) dvaras turėjo 10 *ugniakurų* (sodybų) ir 53 gyventojus. Dvaras priklausė Klaipėdos lietuvininkų evangelikų liuteronų parapijai ir Klaipėdos valsčiui. Dvaro savininkas buvo Beimė (*Beyme*)¹⁴².

1846 m. Karališkiai (*Corallischken*) turėjo riteriškojo dvaro statusą. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 6 gyvenamieji namai (sodybos). Iš 100 gyventojų buvo 97 evangelikai ir 3 katalikai. Dauguma žmonių kalbėjo vokiškai, dalis lietuviškai¹⁴³.

1857 m. Karališkiai (*Corallischken*) turėjo riteriškojo dvaro statusą. Ten gyveno 89 žmonės, valdyta 1 000 margų (apie 250) ha žemės. Dvaro savininkas buvo vietos veikėjas Frencelis Beimė (*Comm. – Rath Frentzel Beyme*)¹⁴⁴.

1871 m. Karališkiai (*Corallischken*) turėjo riteriškojo dvaro ir atskiros dvaro apylinkės statusus. Jiems priklausė 3 gyvenamosios vietos: pats Karališkių dvaras (10 sodybų su 109 gyventojais), Knochenšteino (*Knochenstein*) palivarkas (1 su 16), Mikaitiškių (*Mikaitischken*) (3 su 28). Iš viso ten buvo 14 gyvenamųjų namų (sodybų) su 30 šeiminių butų ir 2 būstai vienišiams. 1867 m. ten gyveno 159 žmonės, o 1871 m. – 153 (69 vyrai ir 84 moterys). Tik 35 iš jų buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 149 evangelikų, dar buvo 4 katalikai. Užregistruoti 44 vaikai iki 10 metų amžiaus. 43 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, 11 nebuvo baigę mokslų, o 55 pripažinti beraščiais. Vienas gyventojas buvo išvykęs kitur¹⁴⁵.

1885 m. Karališkiai (*Korallischken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 686 ha žemės: 443 ha arimų (vertintų po 6,86 markės už ha), 71 ha pievų (po 9,01 markės už ha), 30 ha medynų (po 2,74 markės už ha). Dvaras priklausė Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijai. Karališkiams dar priklausė Karlshofas (3 sodybos su 39 gyventojais), Knochenšteinas (2 su 18). Iš viso stovėjo 23 gyvenamieji namai (sodybos) su 37 butais. Gyveno 199 žmonės (99 vyrai ir 100 moterų). Be 196 evangelikų, dar buvo 3 katalikai¹⁴⁶.

1895 m. Karališkiai (*Korallischken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 608,1 ha žemės. Dvarui dar priklausė Karlshofas (3 sodybos su 38 gyventojais), Knochenštains (2 su 11). Iš viso stovėjo 20 gyvenamųjų namų (sodybų) su 35 butais, gyveno 198 žmonės (100 vyrų ir 98 moterys).

¹⁴⁰ *Klaipėdos...* 1926, p. 18–19.

¹⁴¹ Goldbeck... 1785, S. 34.

¹⁴² *Wald...* 1820, S. 44.

¹⁴³ Schlott... 1848, S. 132.

¹⁴⁴ *Statistisch...* 1857, S. 230.

¹⁴⁵ *Die Gemeinden...* 1874, S. 12–13.

¹⁴⁶ *Gemeindelexikon...* 1888, S. 16–17.

Be 186 evangelikų, dar buvo 12 katalikų. Dvaras priklausė Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁴⁷.

1903 m. Karališkių (*Corallischken*) dvarui priklausė Karlshofas (*Carlshof*) palivarkas. Iš viso valdytas 601 ha žemės (524 ha arimų ir daržų, 40 ha pievų, 30 ha miškų), už kurią mokėtas kasmetinis 2 282,10 markės žemės našumo mokeskis. Dvaro savininkas buvo Hundsdērferis (*Hundsdörfer*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui, Plikių paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁴⁸.

1905 m. riteriškasis Karališkių (*Korallischken*) dvaras su Karlshofu palivarku mokėjo 3 394 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 652 ha žemės (574 ha arimų ir daržų, 40 ha pievų, 30 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 90 arklių, 210 galvijų (iš jų 95 melžiamos karvės), 120 avių, 30 kiaulių. Dvaro savininkas buvo E. Hundsdērferis (*Emil Hundsdörfer*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁴⁹.

1905 m. Karališkiai (*Korallischken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Dvarui dar priklausė Karlshofas su 3 sodybomis ir 40 gyventojų. Iš viso valdyta 608,1 ha žemės (vertintos po 5,01 markės už ha). Stovėjo 18 gyvenamųjų pastatų (sodybų) su 30 butų ir dar vienu būstu. Dvare gyveno 158 žmonės (iš jų 79 vyrai). Iš 148 vietos evangelikų 60 kalbėjo vokiškai, 87 lietuviškai, vienas vokiškai ir dar kita nežinoma kalba. Iš 10 katalikų 4 kalbėjo vokiškai, 6 lietuviškai. Dvaras priklausė Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁵⁰.

1912 m. Karališkių (*Corallischken*) dvarą valdė E. Hundsdērferis (*Emil Hundsdörfer*)¹⁵¹.

1913 m. Karališkių (*Korallischken*) riteriškasis dvaras su Karlshofu palivarku mokėjo 3 394 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 652 ha žemės (574 ha arimų ir daržų, 40 ha pievų, 30 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 90 arklių, 210 galvijų (iš jų 95 melžiamos karvės), 120 avių, 30 kiaulių. Dvaro savininkas buvo E. Hundsdērferis (*Emil Hundsdörfer*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁵².

1913 m. Karališkiai (*Korallischken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 608,4 ha žemės, už kurią mokėjo 2 954,7 markės metinio žemės mokesčio. Gyvulius laikė 36 namų ūkiai. Laikyti 99 arkliai (65 iš jų vyresni kaip 4 metų), 216 galvijų (iš jų 96 karvės ir telyčios), 29 avys, 158 kiaulės, viena ožka. Užregistruota 20 žašų, 41 antis, 448 vištos su gaidžiais. Auginti 182 vaismedžiai: 86 obelys, 42 kriaušės, 32 slyvos, 22 vyšnios¹⁵³.

1919 m. Karališkių (*Korallischken*) riteriškasis dvaras su Karlshofu palivarku mokėjo 3 394 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 652 ha žemės (574 ha arimų ir daržų, 40 ha pievų, 30 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 90 arklių, 210 galvijų (iš jų 95 melžiamos karvės), 120 avių,

¹⁴⁷ Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

¹⁴⁸ Handbuch... 1903, S. 168–169.

¹⁴⁹ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

¹⁵⁰ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 162–163.

¹⁵¹ Leuchs... 1913, S. 114a.

¹⁵² Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

¹⁵³ Gemeindelexikon... 1915, S. 10–11.

30 kiaulių. Savininkas buvo E. Hundsdérferis (*Emil Hundsdórfer*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁵⁴.

1922 m. Karališkių (*Corallischken*) riteriškasis dvaras su Karlshofo palivarku priklausė Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo E. Hundsdérferis (*Emil Hundsdórfer*). Mokėtas 3 148 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 550 ha žemės. Laikyta 90 arklių, 210 galvijų (iš jų 95 melžiamos karvės), 120 avių, 30 kiaulių¹⁵⁵.

1925 m. Karališkių dvaras su Žiobrių palivarku valdė 608 ha žemės, ten gyveno 224 žmonės. Ten veikė mokykla ir siaurojo geležinkelio stotelė. Valsčius buvo Trušeliuose, parapija ir paštas – Plikiuose, teismas – Klaipėdoje¹⁵⁶.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Karališkių dvaro sodyba buvo visiškai sunaikinta, kaip ir netoliese stovėjusi Karališkių mokyklos sodyba. Nusiaubtos buvusio dvaro valdos tapo apleista ir nebegyvenama vietoje.

Klėmiškės (*Clemmenhof*) dvaras buvo žinomas nuo seno. Jis buvo įsikūręs kalvagūbryje, iškilusiame virš ryčiau esančios žemesnės lygumos¹⁵⁷.

1785 m. Klėmiškė buvo reikšminga vietovė su karališkojo valsčiaus būstine ir karališkuoju palivarku. Ten taip pat buvo laisvai paveldimas dvarelis ir vėjo malūnas. Iš viso ten buvo 6 *ugniakurai* (gyvenamos sodybos). Klėmiškė priklausė Klaipėdos parapijai ir karaliaus valdoms¹⁵⁸.

1817 m. Klėmiškė (*Clermmenhoff/ Klemmiszke*) buvo paveldimasis dvaras su 6 *ugniakurais* ir 78 gyventojais, priklausęs Klaipėdos valsčiui ir Klaipėdos vokiečių evangelikų liuteronų parapijai. Dvarą valdė rūmų tarėjas Morgenas (*Morgen*)¹⁵⁹.

1846 m. Klėmiškė (*Clermmenhoff*) buvo dvaras prie Klaipėdos, priklausęs Klaipėdos vokiečių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Ten stovėjo 8 gyvenamieji pastatai (sodybos), gyveno 138 žmonės (iš jų 129 evangelikai ir 9 katalikai). Dauguma gyventojų kalbėjo vokiškai, dalis lietuviškai¹⁶⁰.

1857 m. Klėmiškės (*Clemmenhof*) dvare gyveno 162 žmonės, valdyta 1 993 margai žemės (apie 498 ha). Dvaro savininkas buvo dr. Morgenas (*Dr. Morgen*)¹⁶¹.

1871 m. Klėmiškė (*Clemmenhof*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą ir jungė 3 gyvenamąsias vietas: patį Klėmiškės dvarą (5 sodybos su 84 gyventojais), Razdumų (*Rasdumen*) palivarką (1 su 8), Katarinkų (*Catharinchen*) palivarką (2 su 25). 8 gyvenamuose namuose (sodybose) buvo 22 šeiminiai butai ir vienas būstas vienišiu. 1867 m. ten gyveno 129 žmonės, o 1871 m. – 117 (54 vyrai ir 63 moterys). Tik 22 iš jų gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 109 evangelikų buvo 8 katalikai. Užregistruoti 26 vaikai iki 10 metų mažiaus. 42 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 49 pripažinti beraščiais¹⁶².

1874 m. Klėmiškės (*Clemmenhof*) dvarą valdė K. Holacas (*Ch. Hollatz*)¹⁶³.

1885 m. Klėmiškė (*Clemmenhof*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Jai dar priklausė Razdumai (1 sodyba su 11 gyventojų) ir Katarinkai (*Katharinchen*, 1 sodyba su 24 gyventojais). Valdyta 539 ha žemės: 387 ha arimų (vertintų po 11,36 markės už ha), 50 ha

¹⁵⁴ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

¹⁵⁵ Niekammer's... 1922, S. 374–375.

¹⁵⁶ Klaipėdos... 1926, p. 22–23.

¹⁵⁷ Pėteraitis V., Purvinas M. Klėmiškė, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2003, t. 2, p. 230–231.

¹⁵⁸ Goldbeck... 1785, S. 34.

¹⁵⁹ Wald... 1820, S. 43.

¹⁶⁰ Schlott... 1848, S. 132.

¹⁶¹ Statistisch... 1857, S. 230.

¹⁶² Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

¹⁶³ Adressbuch... 1874, S. B 19.

pievų (po 11,75 markės už ha). Dvaras priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Dvare buvo 8 gyvenamieji namai (sodybos) su 27 butais. Gyveno 151 žmogus (70 vyrų ir 81 moteris). Be 136 evangelikų, dar buvo 15 katalikų¹⁶⁴.

1895 m. Klemiškė (*Clemmenhof*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 538,8 ha žemės. Ten stovėjo 8 gyvenamieji pastatai (sodybos) su 27 butais. Iš viso gyveno 148 žmonės (67 vyrai ir 81 moteris). Be 125 evangelikų, dar buvo 23 katalikai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁶⁵.

1903 m. Klemiškės dvarui (*Clemmenhof*) priklausė Razdumų (*Rasduhmen*) ir Katrynų (*Kathrienehen*) palivarkai. Iš viso valdyta 510 ha žemės (460 ha arimų ir miškų, 40 ha pievų, 2 ha vandenu), už kurią mokėtas kasmetinis 4 835,2 markės žemės našumo mokestis. Dvaro savininkas buvo H. Frencelis (*Henry Frentzel, Beyme*). Dvare veikė garo jėgainės varoma pieninė, veisė olandiškos veislės galvijus. Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁶⁶.

1905 m. Klemiškės (*Klemmenhof*) dvaras mokėjo 2 900 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 225 ha žemės (190 ha arimų ir daržų, 33 ha pievų, 1 ha vandenu). Laikyti 33 arkliai, 90 galvijų (iš jų 72 melžiamos karvės), 13 avių, 30 kiaulių. Dvare veikė garinės jėgainės varoma pieninė. Dvaro savininkas buvo H. Frencelis (*Henry Frentzel – Beyme*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁶⁷.

1905 m. Klemiškė (*Klemmenhof*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 537,2 ha žemės (vertintos po 9,33 markės už ha). Stovėjo 16 gyvenamųjų namų (sodybų) su 30 butų. Iš viso gyveno 161 žmogus (iš jų 75 vyrai). 154 vietos evangelikai kalbėjo vokiškai, kaip ir 7 katalikai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁶⁸.

1912 m. Klemiškė (*Klemmenhof*) dvarą valdė E. Gerlachas (*Erich Gerlach*) ir A. Ogilvis (*Aug. Ogilvie*)¹⁶⁹.

1913 m. Klemiškės (*Klemmenhof*) dvarą sudarė dvi dalys, valdytos skirtingų savininkų. Vienos dvaro dalies savininkas buvo E. Gerlachas (*Erich Gerlach*). Ten mokėtas 2 970 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 222 ha žemės (180 ha arimų ir daržų, 40 ha pievų ir ganyklų, 1 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyti 45 arkliai, 120 galvijų (iš jų 50 melžiamų karvių), 10 avių, 20 kiaulių. Antrosios dvaro dalies savininkas buvo A. Ogilvis (*Aug. Ogilvie*). Ten mokėtas 342 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 40 ha žemės (iš jų 30 ha arimų ir daržų, 9 ha pievų, 1 ha ganyklų). Laikyti 5 arkliai, 24 galvijai (iš jų 8 melžiamos karvės), 6 avys, 12 kiaulių. Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁷⁰.

1919 m. Klemiškės (*Klemmenhof*) dvarą sudarė dvi dalys, E. Gerlacho (*Erich Gerlach*) valdyta dalis mokėjo

¹⁶⁴ Gemeindeflexikon... 1888, S. 16–17.

¹⁶⁵ Gemeindeflexikon... 1898, S. 12–13.

¹⁶⁶ Handbuch... 1903, S. 168–169.

¹⁶⁷ Niekammer's... 1905, S. 90–91.

¹⁶⁸ Gemeindeflexikon... 1907–1908, S. 162–163.

¹⁶⁹ Leuchs... 1913, S. 114a.

¹⁷⁰ Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

2 970 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 222 ha žemės (180 ha arimų ir daržų, 40 ha pievų ir ganyklų, 1 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyti 45 arkliai, 100 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 40 avių, 10 kiaulių. Barčo (*Bartsch*) valdyta dalis mokėjo 342 markes mokestį, valdė 40 ha žemės (30 ha arimų ir daržų, 9 ha pievų, vieną ha ganyklų). Laikyti 5 arkliai, 24 galvijai (iš jų 8 melžiamos karvės), 6 avys, 12 kiaulių. Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁷¹.

1922 m. Klemiškės (*Klemmenhof*) dvaras priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei. Jis tebebuvo padalintas į dvi dalis. Didesnę dalį valdė Mikelis Purvinas (*Michel Purwins*). Ten mokėtas 2 970 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 222 ha žemės (160 ha arimų ir daržų, 40 ha pievų ir ganyklų, 1 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyti 45 arkliai, 100 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 40 avių, 10 kiaulių. Antroji dvaro dalis priklausė Barčui (*Bartsch*). Ten mokėtas 342 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 40 ha žemės (30 ha arimų ir daržų, 9 ha pievų, 1 ha ganyklų). Laikyti 5 arkliai, 24 galvijai (iš jų 8 melžiamos karvės), 6 avys, 12 kiaulių. Už 0,8 km buvo Klemiškės siaurojo geležinkelio stotelė¹⁷².

1925 m. Klemiškė vadinta kaimu su 180 gyventojų, valdžiusių 537 ha žemės. Jis priklausė Barškių valsčiui. Mokyklos buvo Barškiuose ir Slengiuose, o kitos svarbesnės įstaigos Klaipėdoje¹⁷³.

Sovietų okupacijos laikais Klemiškės dvaro sodyba naudota įvairiems reikalams. Ji (ir dalis ten buvusių senųjų trobesių) išliko geriau nei daugelyje kitų apylinkėje buvusių dvarų. Dvaro sodybos aplinką pakeitė ten plėstos gamybinės įstaigos, statytos naujos gyvenamosios sodybos. Pastaruoju metu pradėjus intensyvią Klaipėdos priemiestinių teritorijų panaudojimą, buvusių Klemiškės dvaro valdų nemaža dalis jau užstatyta naujoms sodybomis ir kt.

Tirtosios teritorijos šiaur rytiniame pakraštyje iki XX a. buvo išlikę didesni miškų plotai, besitęsę iki ilgaamžės valstybinės sienos. Pagiriuose kūrėsi **Kuršių** kaimai: Didieji Kuršiai ir Mažieji Kuršiai (Kuršeliai)¹⁷⁴. Veikiausiai XX a. pr. viena didesnė sodyba buvo gavusi kaimiškojo dvaro statusą, tačiau reikšmingu ir stambiu ūkiu ji taip ir netapo. Tą dvarelį galima laikyti būdingo lietuvininkų valstiečių „dvaro“ (stambesnio ir gerai tvarkomo ūkio) pavyzdžiu, kokių krašte būta nemažai.

1922 m. Didžiųjų Kuršių (*Gross – Kurschen*) dvaras buvo susietas su Didžiųjų Kuršių bendruomene, priklausė Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo M. Macaitis (*Michel Matzeit*). Mokėtas 252 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 52 ha žemės (30 ha arimų ir daržų, 10 ha pievų, 5 ha ganyklų, 5 ha medynų). Laikyti 8 arkliai, 14 galvijų (iš jų 10 melžiamų karvių), 10 avių, 20 kiaulių¹⁷⁵.

XX a. pr. išsamiau apibūdintas Danės upės kairiojoje pakrantėje stovėjęs **Lankiškių** (Šaulių) dvaras. Jo sodyba buvo šiauriau Bakmaniškių didžiojo dvaro sodybos.

1903 m. Šaulių (*Schaulen*) dvaras su Daugaliais (*Daugallen*) valdė 284 ha

¹⁷¹ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

¹⁷² Niekammer's... 1922, S. 374–375.

¹⁷³ Klaipėdos... p. 26–27.

¹⁷⁴ Pėteraitis V., Purvinas M. Kuršiai. 5, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2003, t. 2, p. 390.

¹⁷⁵ Niekammer's... 1922, S. 376–377.

žemės (253 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų, 1 ha vandenu), už kurią mokėjo 3 285,30 markės kasmetinį žemės našumo mokesį. Dvaro savininkas buvo H. Knobé (*Herm. Knobbe*). Vertėsi olandiškos veislės galvijų veisimu. Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁷⁶.

1905 m. Šaulių (*Schaulen*) dvaras su Daugaliais buvo susieti su Šaulių kaimo bendruomene. Mokėtas 3 285 markių metinis žemės našumo mokesis. Valdyta 284 ha žemės (253 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų, 1 ha vandenu). Laikyti 26 arkliai, 90 galvijų (iš jų 50 melžiamų karvių), 20 kiaulių. Dvaro savininkas buvo H. Knobé (*Hermann Knobbe*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁷⁷.

1905 m. Šauliai (*Schaulen*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyti 237 ha žemės (vertintos po 14,52 markės už ha). Stovėjo 8 gyvenamieji namai (sodybos) su 18 butų ir dar vienu būstu. Dvare gyveno 87 žmonės (iš jų 38 vyrai). Iš 78 vietos evangelikų 23 kalbėjo vokiškai, o 55 lietuviškai. Iš 8 katalikų 2 kalbėjo vokiškai, 6 lietuviškai. Dar vienas žmogus priklausė kitai krikščioniškajai pakraipai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁷⁸.

1912 m. Šaulių (*Schaulen*) dvarą valdė L. Heitmanas (*Leop. Heitmann*)¹⁷⁹.

1913 m. Šaulių (*Schaulen*) dvaras su Daugalių (*Daugallen*) palivarku mokėjo 3 285 markės metinį žemės našumo mokesį. Valdyti 284 ha žemės (200 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų, 55 ha ganyklų, 0,5 ha vandenu). Laikyti 28 arkliai, 140 galvijų (iš jų 125 melžiamos karvės), 10 kiaulių. Savininkas buvo L. Heitmanas (*Leopold Heitmann*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁸⁰.

1913 m. Šauliai (*Schaulen*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 237 ha žemės, už kurią mokėjo 3 299,1 markės metinio žemės našumo mokesčio. Gyvulius laikė 14 namų ūkių. Laikyti 26 arkliai (visi suaugę), 185 galvijai (iš jų 49 karvės ir telyčios), 27 kiaulės, 2 ožkos. Užregistruota 15 žąsų, 30 ančių, 235 vištos su gaidžiais. Augintas 141 vaismedis: 70 obelių, 37 kriaušės, 7 slyvos, 27 vyšnios¹⁸¹.

1919 m. Šaulių (*Schaulen*) dvaras mokėjo 1 802 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdyti 138,5 ha žemės (115,7 ha arimų ir daržų, po 10 ha pievų ir ganyklų, 0,5 ha vandenu). Laikyti 24 arkliai, 68 galvijai (iš jų 29 melžiamos karvės), 35 avys, 31 kiaulė. Savininkas buvo Lankišas (*Lannkisch*). Dvaras buvo priskirtas Bakmaniškių (*Bachmann*) valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁸².

1922 m. Šaulių (*Schaulen*) dvaras priklausė Bakmaniškių (*Bachmann*) valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo Lankišas (*Lankisch*). Mokėtas 1 802 markių metinis žemės našumo mokesis. Valdyti 138,5 ha žemės (115,7 ha arimų ir pievų, po 10 ha pievų ir ganyklų, 0,5 ha vandenu). Laikyti 24 arkliai, 68 galvijai (iš jų 29 melžiamos karvės), 35 avys, 31 kiaulė¹⁸³.

1925 m. Lankiškių (*Schaulen*) dvaras su Daugaliais valdė 237 ha žemės, ten gyveno 111 žmonių. Valsčius buvo Barškiuose, mokykla Virkučiuose, kitos įstaigos Klaipėdoje¹⁸⁴.

¹⁷⁶ Handbuch... 1903, S. 174–175.

¹⁷⁷ Niekammer's... 1905, S. 94–95.

¹⁷⁸ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 162–163.

¹⁷⁹ Leuchs... 1913, S. 115a.

¹⁸⁰ Güter – Adressbuch... 1913, S. 292–293.

¹⁸¹ Gemeindelexikon... 1915, S. 10–11.

¹⁸² Landwirtschaftliches... 1920, S. 280–281.

¹⁸³ Niekammer's... 1922, S. 378–379.

¹⁸⁴ Klaipėdos... 1926, p. 30–31.

Tiriamos teritorijos šiaurrytiniame pakraštyje, į šiaurės rytus nuo Kuršelių ir Trakių šimtmečius buvo išlikęs didesnis miško masyvas, kurio laukymėje buvo miškininkų gyventa **Lapiniškių** (*Lappenschken*) sodyba¹⁸⁵. Ši sodyba nuosavybės ryšiais ilgai buvo siejama su didžiuoju Bakmaniškių dvaru.

1857 m. Lapiniškiai (*Lappenschken*) apibūdinti kaip bajoriškoji miškų prievaizdo sodyba, priklausiusi Bakmaniškių dvarui ir Kretingalės evangelikų liuteronų parapijai. Ten gyveno 12 žmonių, valdyti 1 074 margai žemės (apie 269 ha)¹⁸⁶.

1885 m. Lapiniškiai (*Lappenschken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 311 ha žemės: tik 5 ha arimų (vertintų po 15,27 markės už ha), 109 ha pievų (po 7,05 markės už ha), 188 ha medynų (po 5,48 markės už ha). Dvaras priklausė Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Kretingalės evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Ten stovėjo vienas gyvenamasis namas (sodyba) su vienu butu. Gyveno 10 žmonių (5 vyrai ir 5 moterys). Be 9 evangelikų, dar buvo vienas katalikas¹⁸⁷.

1903 m. Lapiniškių (*Lappenschken*) dvaras valdė 278,15 ha žemės (tik 5,4 ha arimų ir daržų, 99 ha pievų, 4 ha ganyklų, 168,75 ha miškų), už kurią kasmet mokėjo 1 603 markių žemės našumo mokestį. Dvaras priklausė Gėzės fondui (*von Goese – Bachmann'sche Stift*). Jį nuomojo (ar administravo) miškų prižiūrėtojas Klingeris. Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁸⁸.

1905 m. Lapiniškių (*Lappenschken*) dvaras sietas su Bakmaniškių dvaru. Čia mokėtas tik 154 markių metinio žemės našumo mokestis. Valdyta 278 ha žemės (tik 6 ha arimų ir daržų, 63 ha pievų, 208 ha medynų). Laikyti du arkliai, 5 galvijai (iš jų 3 melžiamos karvės), 4 avys, 2 kiaulės. Dvaras priklausė Gėzės fondui (*v. Goese – Bachmannsche Stiftung*). Jį administravo miškų sargas L. Klingeris (*Ludwig Klinger*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁸⁹.

1912 m. Lapiniškių (*Lappenschken*) dvarą valdė Gėzės fondas (*von Goese – Bachmann'sche Stiftung*). Jį administravo L. Klingeris (*Ludw. Klinger*).¹⁹⁰

1913 m. Lapiniškių (*Lappenschken*) dvaras sietas su Bakmaniškių (*Bachmann*) dvaru. Mokėtas 154 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 278 ha žemės (tik 6 ha arimų ir daržų, 63 ha pievų, 208 ha medynų). Laikyti 2 arkliai, 5 galvijai (iš jų 3 melžiamos karvės), 4 avys, 2 kiaulės. Dvarą valdė Gėzės fondas (*v. Goese – Bachmann'sche Stiftung*). Dvarą nuomojo miškų sargas L. Klingeris (*Ludwig Klinger*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁹¹.

1919 m. Lapiniškių (*Lappenschken*) dvaras buvo susietas su Bakmaniškių (*Bachmann*) dvaru. Mokėtas 154 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 278 ha žemės (tik 6 ha arimų ir daržų, 63 ha pievų, 208 ha medynų). Laikyti 2 arkliai, 5 galvijai (iš jų 3 melžiamos karvės), 4 avys, 2 kiaulės. Dvarą valdė Gėzės fondas (*v. Goese – Bachmann'sche Stiftung*), administravo

¹⁸⁵ Purvinas M. Lapiniškė, Lapiniškiai. 1, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2003, t. 2, p. 484.

¹⁸⁶ Statistisch... 1857, S. 231.

¹⁸⁷ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

¹⁸⁸ Handbuch... 1903, S. 172–173.

¹⁸⁹ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

¹⁹⁰ Leuchs... 1913, S. 114a.

¹⁹¹ Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

miško prievaizdas L. Klingeris (*Ludw. Klinger*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei¹⁹².

1922 m. Lapiniškių (*Lappenischken*) dvaras sietas su Bakmaniškių (*Bachmann*) dvaro apylinke, priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei. Dvarą valdė Gėzės fondas (*von Goese – Bachmann'sche Stiftung*), administravo miško prievaizdas L. Klingeris (*Ludw. Klinger*). Mokėtas 154 markių žemės našumo metinis mokestis. Valdyti 278 ha žemės (6 ha arimų ir daržų, 63 ha pievų, 208 ha medynų). Laikyti 2 arkliai, 5 galvijai (iš jų 3 melžiamos karvės), 4 avys, 2 kiaulės¹⁹³.

1925 m. Lapiniškės dvaras (prie Paupio dvaro) turėjo 5 gyventojus. Valsčius buvo Vytautuosė, mokykla Skuduosė, parapija ir paštas Plikiuosė¹⁹⁴.

Lydimų (ar Paugū – *Paugen*) dvaras išsamiau apibūdintas XX a. pr. Jo sodyba stovėjo netoli nuo dabartinio greitkelio Vilnius–Klaipėda, šiauriau tos trasos¹⁹⁵.

1903 m. Paugų (*Paugen*) dvaras su Noifelde (*Neufelde*) valdė 264 ha žemės (245 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų), už kurią kasmet mokėjo po 1 925 markės žemės mokesčio. Dvaro savininkas buvo F. Gėrkė (*Fritz Goerke*). Vertėsi olandiškos veislės galvijų veisimu, pieno pardavimu Klaipėdoje. Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁹⁶.

1905 m. Paugų (*Paugen*) dvaras su Noifelde (*Neufelde*) mokėjo 2 100 markių metinio žemės našumo mokesį. Valdyta 265 ha žemės (241 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 6 ha ganyklų, 2 ha medynų). Laikyti 32 arkliai, 90 galvijų (iš jų 60 melžiamų karvių), 30 kiaulių. Veisė olandiškos veislės galvijus, vertėsi pieno prekyba Klaipėdoje. Dvaro savininkas buvo F. Gėrkė (*Fritz Goerke*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai¹⁹⁷.

1912 m. Paugų (*Paugen*) dvarą valdė H. Barčas (*Hermann Bartsch*)¹⁹⁸.

1913 m. Paugai (*Paugen*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 259,8 ha žemės, už kurią mokėjo 1 925,6 markės metinio žemės našumo mokesį. Gyvulius laikė 17 namų ūkių. Laikyta 30 arklių (iš jų 27 vyresni kaip 4 metų), 136 galvijai (iš jų 77 karvės ir telyčios), 4 ožkos, 68 kiaulės. Užregistruota 12 žąsų, 6 antys, 187 vištos su gaidžiais. Turėjo du senesnius bičių avilius. Auginti 152 vaismedžiai: 60 obelų, 20 kriaušių, 19 slyvų, 53 vyšnios¹⁹⁹.

1913 m. Paugų (*Paugen*) dvaras su Noifelde (*Neufelde*) mokėjo 2 100 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 265 ha žemės (241 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 6 ha ganyklų, 2 ha medynų). Laikyti 32 arkliai, 90 galvijų (iš jų 60 melžiamų karvių), 30 kiaulių. Vertėsi pieno prekyba Klaipėdoje, veisė olandiškos veislės galvijus. Savininkas buvo H. Barčas (*Herrmann Bartsch*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos evangelikų parapijai, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁰⁰.

1919 m. Paugų (*Paugen*) dvaras su Noifelde (*Neufelde*) mokėjo 2 100 markių metinio žemės našumo mokesį. Valdyta 265 ha žemės (241 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 6 ha ganyklų, 2 ha medynų). Laikyti 32 arkliai, 90 galvijų

¹⁹² Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

¹⁹³ Niekammer's... 1922, S. 376–377.

¹⁹⁴ Klaipėdos... p. 30–31.

¹⁹⁵ Purvinas M. Lydimai, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2003, t. 2, p. 564.

¹⁹⁶ Handbuch... 1903, S. 172–173.

¹⁹⁷ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

¹⁹⁸ Leuchs... 1913, S. 114a.

¹⁹⁹ Gemeindelexikon... 1915, S. 10–11.

²⁰⁰ Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

(iš jų 60 melžiamų karvių), 30 kiaulių. Vertėsi prekyba pienu Klaipėdoje, veisė olandiškos veislės galvijus. Savininkas buvo Štraucas (*Strausz*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei²⁰¹.

1922 m. Paugų (*Paugen*) dvaras su Noifelde (*Neufelde*) priklausė Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei. Naudojosi netolima siaurojo geležinkelio stotele Klausmyliuose. Savininkas buvo Štrausas (*Strauss*). Mokėtas 2 100 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyti 265 ha žemės (241 ha arimų ir daržų, 15 ha pievų, 6 ha ganyklų, 2 ha medynų). Laikyti 32 arkliai, 90 galvijų (iš jų 60 melžiamų karvių), 30 kiaulių. Vertėsi pieno prekyba Klaipėdoje, veisė olandiškos veislės galvijus²⁰².

1925 m. Lydimų (*Paugen*) dvaras su Pakrantės (*Neufeld*) palivarku valdė 260 ha žemės. Ten gyveno 95 žmonės Valsčius buvo Dirvupiuose, kaip ir mokykla. Kitos įstaigos buvo Klaipėdoje²⁰³.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Lydimų dvaro sodyba buvo visiškai sunaikinta kaip ir Pakrantės (*Neufeld*) buvusi sodyba, vietovė tapo nebegyvenama.

Liepgirių (*Friedrichsgnade*) dvaras išikūrė prie Eketės upelio, jo sodyba stovėjo to upelio kairiojoje pakrantėje²⁰⁴.

1857 m. tas dvaras priklausė dr. Morgenui (*Dr. Morgen*) iš Klemiškės. Ten gyveno 37 žmonės. Valdyti 424 ha žemės (apie 106 ha)²⁰⁵.

1871 m. Frydrichgnadė (*Friedrichsgnade*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Ten buvo 3 gyvenamieji namai (sodybos) su 8 šeiminiiais butais. 1867 m. ten gyveno 39 žmonės, o 1871 m. – 40 (16 vyrų ir 24 moterys). Tik 3 žmonės buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 37 evangelikų, dar buvo 3 katalikai. Užregistruoti 9 vaikai iki 10 metų amžiaus. 10 gyventojų mokėjo skaityti ir rašyti, o 21 pripažinti beraščiais²⁰⁶.

1885 m. Frydrichgnadė (*Friedrichsgnade*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 184 ha žemės: 163 ha arimų (vertintų po 7,83 markės už ha), 5 ha pievų (9,79 markės už ha). Dvaras priklausė Trušelių parapijai ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 3 gyvenamieji namai (sodybos) su 8 šeiminiiais butais. Gyveno 39 žmonės (18 vyrų ir 21 moteris), visi jie buvo evangelikai²⁰⁷.

1895 m. Frydrichgnadė (*Friedrichsgnade*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 153,5 ha žemės. Stovėjo 3 gyvenamieji namai – sodybos su 9 šeiminiiais butais. Iš viso gyveno 43 žmonės (22 vyrai ir 21 moteris). Be 38 evangelikų, dar buvo 5 katalikai. Dvaras priklausė Plikų evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei²⁰⁸.

1903 m. Frydrichgnadės (*Friedrichsgnade*) dvarui priklausė Trušelių palivarkas. Iš viso valdyta 214,65 ha žemės (158 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų ir ganyklų, 24,65 ha miškų, 3 ha vandenių), už kurią mokėtas kasmetinis 796,98 markės žemės našumo mokestis. Dvaro savininkas buvo fon Dressleris (*von Dressler*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁰⁹.

²⁰¹ Landwirtschaftliches... 1920, S. 280–281.

²⁰² Niekammer's... 1922, s. 378–379.

²⁰³ Klaipėdos... 1962, p. 32–33.

²⁰⁴ Purvinas M. Liepgiriai. 1, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. II, Vilnius, 2003, t. 2, p. 569.

²⁰⁵ Statistisch... 1857, S. 231.

²⁰⁶ Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

²⁰⁷ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

²⁰⁸ Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

²⁰⁹ Handbuch... 1903, S. 170–171.

1905 m. Frydrichgnadė (*Friedrichsgnade*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 153,5 ha žemės (vertintos po 5,33 markes už ha). Ten stovėjo 3 gyvenamieji namai (sodybos) su 9 butais. Iš viso gyveno 42 žmonės (iš jų 25 vyrai). Iš 42 evangelikų 32 kalbėjo vokiškai, 10 lietuviškai. Dvaras priklausė Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei²¹⁰.

1905 m. Frydrichgnadės (*Friedrichsgnade*) dvaras su Radeilių (*Reddeilen*) palivarku ir Trušeliais (*Touschellen*) mokėjo metinį 1 065 markių žemės našumo mokestį. Valdyta 215 ha žemės (158 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų ir ganyklų, 25 ha medynų, 3 ha vandenu). Laikyta 15 arklių, 50 galvijų (iš jų 28 melžiamos karvės), 15 kiaulių. Dvaro savininkas buvo H. fon Dresleris (*Hugo von Dressler*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²¹¹.

1912 m. Frydrichgnadės (*Friedrichsgnade*) dvarą valdė H. Dresleris (*Hugo Dressler*)²¹².

1913 m. Frydrichgnadės (*Friedrichsgnade*) dvaras su Trušelių (*Truschellen*) palivarku mokėjo 1 065 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 215 ha žemės (158 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų ir ganyklų, 25 medynų, 3 ha vandenu). Dvaro savininkas buvo H. fon Dresleris (*Hugo von Dressler*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²¹³.

1913 m. Frydrichgnadė (*Friedrichsgnade*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 153,5 ha žemės, už kurią mokėjo 797 markių metinį žemės našumo mokestį. Gyvulius laikė 9 namų ūkiai. Laikyta 15 arklių (visi suaugę), 47 galvijai (iš jų 34 karvės ir telyčios), 20 kiaulių. Užregistruotos 6 žąsys, 13 vištų su gaidžiais. Auginti 44 vaismedžiai: 32 obelys, 8 kriaušės, 4 slyvos²¹⁴.

1919 m. Frydrichgnadės (*Friedrichsgnade*) dvaras mokėjo 1 065 markių žemės našumo mokestį. Valdyta 169 ha žemės (108 ha arimų ir daržų, 30 ha pievų ir ganyklų, 25 ha medynų, 3 ha vandenu). Laikyta 17 arklių, 70 galvijų (iš jų 30 melžiamų karvių), 10 avių, 5 kiaulės. Savininkas buvo V. fon Šulcė (*Walther von Schulze*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei²¹⁵.

1922 m. Frydrichgnadės (*Friedrichsgnade*) dvaras priklausė Klaipėdos valsčiui ir Trušelių registracijos apylinkei. Savininkas buvo V. fon Šulcė (*Walther von Schulze*). Mokėtas 1 065 markių žemės našumo mokestis. Valdyta 169 ha žemės (108 ha arimų ir daržų, 30 ha pievų ir ganyklų, 25 ha medynų, 3 ha vandenu). Laikyta 17 arklių, 70 galvijų (iš jų 30 melžiamų karvių), 10 avių, 5 kiaulės²¹⁶.

1925 m. Liepgirių (*Friedrichsgnade*) dvaras valdė 154 ha žemės, ten gyveno 58 žmonės. Valsčius ir mokykla buvo Trušeliuose, parapija Plikiuose, paštas Klaipėdoje²¹⁷.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Liepgirių dvaro sodyba buvo visiškai sunaikinta, vietovė liko negyvenama.

²¹⁰ Gemeindeflexikon... 1907–1908, S. 160–161.

²¹¹ Niekammer's... 1905, S. 90–91.

²¹² Leuchs... 1913, S. 114a.

²¹³ Güter – Adressbuch... 1913, S. 288–289.

²¹⁴ Gemeindeflexikon... 1915, S. 8–9.

²¹⁵ Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

²¹⁶ Niekammer's... 1922, S. 374–375.

²¹⁷ Klaipėdos... 1926, p. 32–33.

Nedidelis **Leliū** (Lioliū – *Löllen*) dvaras buvo įsikūręs tarp Klemiškės ir Baukštininkų dvarų, panaudojant tenykštės lygumos plotus²¹⁸.

1846 m. Lioliai (*Löllen*) buvo bajoriškasis palivarkas, sietas su bajoriškuoju Gedmino (*Gotzhöfen*) dvaru. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 2 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 14 gyventojų buvo 12 evangelikų ir 2 katalikai. Visi jie kalbėjo lietuviškai²¹⁹.

1857 m. Lioliai (*Löllen*) vadinti bajoriškąja gyvenvieta su 19 žmonių. Valdyti 357 margai žemės (apie 90 ha). Dvarelis savininkas buvo Intelmanas (*Intelmann*)²²⁰.

1871 m. Lioliai (*Löllen*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Ten stovėjo 2 gyvenamieji namai (sodybos) su 6 šeiminiiais butais. 1867 m. ten gyveno 29 žmonės, o 1871 m. – 25 (11 vyrų ir 14 moterų). Tik 2 buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 18 evangelikų, ten gyveno 7 katalikai. Užregistruoti 6 vaikai iki 10 metų amžiaus. 7 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 12 pripažinti beraščiais²²¹.

1885 m. Lioliai (*Löllen*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 84 ha žemės: 67 ha arimų (vertintų po 9,01 markės už ha), 13 ha pievų (po 15,67 markės už ha). Dvaras priklausė Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 2 gyvenamieji namai (sodybos) su 5 butais. Iš viso gyveno 27 žmonės (15 vyrų ir 12 moterų). Be 20 evangelikų, dar buvo 7 katalikai²²².

1903 m. Lioliū (*Löllen*) dvaras valdė 110 ha žemės (100 ha arimų ir daržų, 5 ha pievų, 1 ha miško, 1 ha vandenu), už kurią kasmet mokėjo po 874 markės žemės našumo mokesčio. Dvaro savininkas buvo G. Volgemutas (*Gust. Wohlgemuth*). Ten veisti olandiškos veislės galvijai (jų turėta 52), žirgai. Dvaras priskirtas Jakų valsčiui, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²²³.

1905 m. Lioliū (*Löllen*) dvaras buvo sietas su Lioliū bendruomene. Mokėtas 874 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 110 ha žemės (100 ha arimų ir daržų, 5 ha pievų, vienas ha medynų, vienas ha vandenu). Laikyta 50 arklių – užsiimta žirgų veisimu. Dvaro savininkas buvo G. Volgemutas (*Gustav Wohlgemuth*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²²⁴.

1912 m. Lioliū (*Löllen*) dvarą valdė K. Vyzbergeris (*Karl Wiesberger*)²²⁵.

1913 m. Lioliū (*Löllen*) dvaras buvo susietas su Lioliū bendruomene. Mokėtas 874 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 110 ha žemės (100 ha arimų ir daržų, 5 ha pievų, 1 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 20 arklių, 70 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 40 kiaulių. Dvare vertėsi žirgų auginimu. Dvaro savininkas buvo K. Vyzbergeris (*Carl Wiesberger*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²²⁶.

1919 m. Lioliū (*Löllen*) dvaras buvo susietas su Lioliū bendruomene. Mokėtas 874 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 110 ha žemės (100 ha arimų ir daržų, 5 ha pievų, 1 ha medynų, 1 ha vandenu). Laikyta 20 arklių, 70 galvijų (iš jų 40 melžia-

²¹⁸ Pėteraitis V., Purvinas M. Leliai, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2003, t. 2, p. 537–538.

²¹⁹ Schlott... 1848, S. 135.

²²⁰ Statistisch... 1857, S. 213.

²²¹ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

²²² Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

²²³ Handbuch... 1903, S. 172–173.

²²⁴ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

²²⁵ Leuchs... 1913, S. 114a.

²²⁶ Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

mų karvių), 40 kiaulių. Dvare vertėsi žirgų auginimu. Dvaro savininkas buvo K. Vyzbergeris (*Karl Wiesberger*). Dvaras buvo priskirtas Klausmylių valsčiui ir registracijos apylinkei²²⁷.

1922 m. Liolių (*Löllen*) dvaras buvo susietas su Liolių bendruomene, priklausė Klaipėdos valsčiui, Bakmaniškių registracijos apylinkei. Savininkas buvo K. Vyzbergeris. Mokėtas 874 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 101 ha žemės (90 ha arimų ir daržų, 5 ha pievų, 3 ha medynų). Laikyta 16 arklių, 60 galvijų (iš jų 30 melžiamų karvių), 10 avių, 15 kiaulių. Dvare vertėsi žirgininkyste²²⁸.

1925 m. Leliai apibūdinti kaip kaimas su 105 gyventojais, valdęs 254 ha žemės²²⁹ ir priklausęs Dirvupių valsčiui²³⁰.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Lelių dvaro sodyba buvo visai sunaikinta, beveik nebeliko jos žymių.

Netoli nuo ilgaamžės valstybinės sienos, ryčiau Plikių išikūręs **Mėdikų** dvaras kaip atskiras ūkinis vienetas minėtas XIX a. antroje pusėje.

1871 m. Mėdikiai (*Meddicken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Ten stovėjo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 12 šeiminių butų. 1867 m. dvare gyveno 61 žmogus, o 1871 m. – 42 (22 vyrai ir 20 moterų). Tik du iš jų buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 30 evangelikų, dvare buvo 8 katalikai ir 4 žydai. Užregistruota 10 vaikų iki 10 metų amžiaus. 15 gyventojų mokėjo skaityti ir rašyti, o 17 pripažinti beraščiais²³¹.

1885 m. Medikių (*Meddicken*) dvaras turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Valdyta 314 ha žemės: 281 ha arimų (vertintų po 10,57 markės už ha), 24 ha pievų (po 12,53 markės už ha). Dvaras priklausė Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Kretingalės evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Stovėjo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 11 butų. Iš viso gyveno 63 žmonės (26 vyrai ir 3 moterys). Be 61 evangeliko, dar buvo 2 katalikai²³².

1895 m. Medikai (*Meddicken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 315,1 ha žemės. Ten stovėjo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 11 butų. Iš viso gyveno 77 žmonės (35 vyrai ir 42 moterys). Be 75 evangelikų, dar buvo 2 katalikai. Dvaras priklausė Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei²³³.

1903 m. Medikių (*Meddicken*) dvaras valdė 308,17 ha žemės (281,73 ha arimų ir daržų, 11,02 ha pievų, 1,04 ha ganyklų, 12,25 ha miško), už kurią kasmet mokėjo 3 127 markių žemės našumo mokestį. Dvaro padalinys Grauminėje turėjo 90,2 ha žemės (84,05 ha arimų ir daržų, 1,03 ha pievų, 4,18 ha ganyklų), už kurią kasmet mokėjo 449 markių žemės našumo mokestį. Dvaro savininkas buvo A. Ogilvis (*Aug. Ogilvie*). Dvare vertėsi olandiškos veislės galvijų auginimu. Grauminėje veikė pieninė. Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²³⁴.

1905 m. Medikių (*Meddicken*) dvaras mokėjo 3 127 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 308 ha žemės (282 ha arimų ir daržų, 11 ha pievų, 1 ha ganyklų, 12 ha medynų). Laikyti

²²⁷ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

²²⁸ Niekammer's... 1922, S. 376–377.

²²⁹ Veikiausiai šis plotas apėmė ir nedidelio Lelių dvaro valdas.

²³⁰ *Klaipėdos...* 1926, p. 30–31.

²³¹ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

²³² Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

²³³ Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

²³⁴ Handbuch... 1903, S. 172–173.

32 arkliai, 90 galvijų (iš jų 50 melžiamų karvių), 24 kiaulės. Dvaro savininkas buvo A. Ogilvis (*Aug. Ogilvie*), valdęs ir gretimą Grauminės dvarelį. Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²³⁵.

1905 m. Medikių (*Meddicken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 315,1 ha žemės (vertintos po 10,23 markės už ha). Stovėjo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 10 butų. Iš viso gyveno 54 žmonės (iš jų 29 vyrai). Iš 36 vietos evangelikų 29 kalbėjo vokiškai, 7 lietuviškai. Iš 18 katalikų 6 kalbėjo vokiškai, 12 lietuviškai. Dvaras priklausė Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijai, Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei²³⁶.

1912 m. Medikių (*Meddicken*) dvarą valdė B. Balceris (*Bruno Balzer*)²³⁷.

1913 m. Medikių (*Meddicken*) dvaras buvo susietas su Grauminės bendruomene. Mokėtas 3 127 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 308 ha žemės (282 ha arimų ir daržų, 11 ha pievų, 1 ha ganyklų, 12 ha medynų). Laikyti 32 arkliai, 90 galvijų (iš jų 50 melžiamų karvių), 24 kiaulės. Dvaro savininkas buvo B. Balceris (*Bruno Balzer*). Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²³⁸.

1913 m. Medikių (*Meddicken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 315,1 ha žemės, už kurią mokėjo 3 137 markes metinio žemės mokesčio. Gyvulius laikė 5 namų ūkiai. Laikytas 31 arklys (iš jų 22 vyresni kaip 4 metų), 112 galvijų (iš jų 57 karvės ir telyčios), 75 kiaulės. Užregistruota 10 žąsų, 6 antys, 49 vištos su gaidžiais. Auginti 34 vaismedžiai: 20 obelų, 4 kriaušės, po 5 slyvas ir vyšnias²³⁹.

1919 m. Medikių (*Meddicken*) dvaras buvo susietas su Grauminės bendruomene. Mokėtas 3 127 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 308 ha žemės (282 ha arimų ir daržų, 11 ha pievų, 1 ha ganyklų, 12 ha medynų). Laikyti 32 arkliai, 90 galvijų (iš jų 50 melžiamų karvių), 24 kiaulės. Dvaro savininkas buvo B. Balceris (*Bruno Balzer*). Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei²⁴⁰.

1922 m. Medikių (*Meddicken*) dvaras buvo susietas su Grauminės bendruomene, priklausė Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo B. Balceris (*Bruno Balzer*). Mokėtas 3 127 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 308 ha žemės (282 ha arimų ir daržų, 11 ha pievų, 5 ha ganyklų, 8 ha medynų). Laikyti 40 arklių, 90 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių), 50 avių, 80 kiaulių²⁴¹.

1925 m. Medikių dvaras valdė 315 ha žemės, ten gyveno 49 žmonės. Valsčius buvo Vytautuose, parapija ir paštas Plikiuose, mokykla Šatriuose²⁴².

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Medikių dvaro sodyba buvo suniokota, dalis senųjų trobesių buvo perstatyta, kiti visai nugrauti.

Ryčiau Baukštininkų dvaro sodybos buvusiuose miškuose stovėjo nedidelė **Mikaitiškių** sodyba, kartais buvusi savarankiška, kartais priklausiusi apylinkių dvarams ar kt.

²³⁵ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

²³⁶ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 162–163.

²³⁷ Leuchs... 1913, S. 114a.

²³⁸ Güter – Adreebuch... 1913, S. 290–291.

²³⁹ Gemeindelexikon... 1915, S. 10–11.

²⁴⁰ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

²⁴¹ Niekammer's... 1922, S. 376–377.

²⁴² Klaipėdos... 1926, p. 34–35.

1785 m. Mikaitiškiei (*Mickaitischken*) apibūdinti kaip šatulinių valstiečių dvaras su vienu *ugniakuru* (sodyba), priklausęs Klemiškės parapijai ir Klaipėdos prapijai, karališkosioms valdoms²⁴³.

1817 m. Mikaitiškiei (*Mikaitiszhen*) buvo kulmiškasis dvaras, priklausęs Jōniškės (Janiškės) dvarui. Pažymėta, kad ten nebuvo trobesių²⁴⁴. Gal ankstesnė sodybą buvo sunaikinęs gaisras, gal būta kitokių aplinkybių.

1885 m. Mikaitiškiei (*Mikaitischken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą, tačiau jų valdos buvo apibūdintos kartu su Eglynų kaimo valdomis. Dvaras priklausė Didžiųjų Jakšų valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 3 gyvenamieji namai (sodybos) su 5 butais. Iš viso gyveno 23 žmonės (10 vyrų ir 13 moterų), visi jie buvo evangelikai²⁴⁵.

Vėlesniais laikais Mikaitiškiei kaip atskira gyvenamoji vieta ir savarankiškas ūkinis vienetas nebeminėti.

Tirtosios teritorijos pietiniame pakraštyje nuo seno gyvavo **Mišėikių** (Mižeikių) dvaras²⁴⁶.

1785 m. Mišeikiai (*Mieszeyken*) buvo kulmiškasis dvaras prie Smeltalės upelio. Ten veikė vandens malūnas, buvo 17 *ugniakuru* (sodybų). Dvaras priklausė Klaipėdos valsčiui ir parapijai, ten buvo karališkosios valdos²⁴⁷.

1817 m. Mišeikiai (*Mieszeyken*) buvo kulmiškasis dvaras su 8 sodybomis (*ugniakurais*) ir 71 gyventoju. Dvaras priklausė Vachzenui (*Fr. Agent Wachsen*), Klaipėdos valsčiui ir Klaipėdos lietuvininkų parapijai²⁴⁸.

1846 m. Mišeikiai (*Miszeyken*) buvo kulmiškasis dvaras. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 14 gyvenamųjų namų (sodybų). Tarp 120 gyventojų buvo 90 evangelikų ir 30 katalikų. Dauguma žmonių kalbėjo lietuviškai²⁴⁹.

1857 m. Mišeikiai (*Miszeyken*) buvo kulmiškasis dvaras su 161 gyventoju. Valdėti 1 242 margai (apie 310 ha) žemės. Savininkas buvo G. fon Šulcė (*George v. Schulze*)²⁵⁰.

1871 m. Mišeikiai (*Miszeyken*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Jiems priklausė pats dvaras (10 sodybų su 147 gyventojais) ir Žilupiai (1 sodyba su 6 gyventojais). Dvare iš viso stovėjo 11 gyvenamųjų namų (sodybų) su 28 šeiminiiais butais. 1867 m. gyveno 160 žmonių, o 1871 m. – 153 (72 vyrai ir 81 moteris). Iš jų 27 buvo gimę ten pat, o kiti buvo atvykėliai. Be 136 evangelikų, ten gyveno 17 katalikų. Užregistruoti 47 vaikai iki 10 metų amžius. 46 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 60 pripažinti beraščiais²⁵¹.

1874 m. dvaro savininkas buvo fon Šulcė (*v. Schulze*)²⁵².

1885 m. Mišeikių (*Miszeyken*) dvaras valdė 621 ha žemės (278 ha arimų, 21 ha pievų, 57 ha medynų). Vienas arimų hektaras vertintas 9,40 markės metinio žemės našumo mokesčio, pievų hektaras – 12,53 markės, medynų hektaras – 2,74 markės. Dvaras priklausė Budelkiemio valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms.

²⁴³ Goldbeck... 1785, S. 128.

²⁴⁴ Wald... 1820, S. 47.

²⁴⁵ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

²⁴⁶ Pėteraitis V., Purvinas M. Mižeikiai, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, t. 3, 2006, p. 135.

²⁴⁷ Goldbeck... 1785, S. 128.

²⁴⁸ Wald... 1820, S. 47.

²⁴⁹ Schlott... 1848, S. 135.

²⁵⁰ Statistisch... 1857, S. 231.

²⁵¹ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

²⁵² Adressbuch... 1874, S. B 19.

Dvarui tada priklausė Šilupių sodyba su 3 gyventojais. Visose 9 sodybose buvo 28 butai. Gyveno 132 žmonės (63 vyrai ir 69 moterys), iš jų 125 buvo evangelikai, 7 katalikai²⁵³.

1895 m. Mižeikių (*Miszeiken*) dvaras valdė 621,3 ha žemės. Tada Šilupių – Žilupių (*Szilluppen*) sodyboje gyveno 5 žmonės. Visose 9 sodybose buvo 26 butai. Gyveno 138 žmonės (59 vyrai ir 79 moterys). Be 129 evangelikų, dar buvo 9 katalikai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Budelkiemio valsčiui ir registracijos apylinkei²⁵⁴.

1903 m. Mišeikių (*Miszeiken*) dvaras valdė 609 ha žemės (264 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų, 80 ha ganyklų, 150 ha miško). Mokėtas 3 316 markių metinis žemės našumo mokestis. Dvarą valdė ponia A. fon Šulcė (*Frau A. v. Schultze*). Dvaras priklausė Budelkiemio valsčiui²⁵⁵.

1905 m. Mišeikių dvaras mokėjo 3 318 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdytas 621 ha žemės (297 ha arimų ir daržų, 32 ha pievų, 202 ha ganyklų, 75 ha medynų, 8 ha vandenu). Laikyti 33 arkliai, 121 galviją (iš jų 57 melžiamos karvės), 28 avys, 76 kiaulės. Dvarą valdė ponia A. fon Šulcė (*Frau A. von Schultze*). Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Budelkiemio valsčiui ir registracijos apylinkei²⁵⁶.

1905 m. Mišeikių (*Miszeiken*) dvaras tebeturėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Tada Šilupių (*Szilluppen*) sodyboje gyveno 7 žmonės. Valdyta 621,3 ha žemės, už kurią mokėtas vidutinis 5,48 markės už hektarą žemės našumo mokestis. Iš viso dvaro valdose buvo 10 sodybų su 23 butais. Iš viso gyveno 129 žmonės (iš jų 60 vyrų). Iš 126 evangelikų 35 kalbėjo vokiškai, 91 lietuviškai. Visi 3 katalikai kalbėjo lietuviškai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Budelkiemio valsčiui ir registracijos apylinkei²⁵⁷.

1912 m. Mižeikių (*Miszeiken*) dvaras priklausė Karlsbergo (*Carlsberg*) paštui. Jį toliau valdė ponia A. fon Šulcė (*v. Schultze A. Frau*)²⁵⁸.

1913 m. Mišeikių dvaras mokėjo 3 318 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdytas 621 ha žemės (297 ha daržų ir arimų, 32 ha pievų, 202 ha ganyklų, 75 ha medynų, 8 ha vandenu). Laikyti 33 arkliai, 121 galviją (iš jų 57 melžiamos karvės), 28 avys, 76 kiaulės. Dvarą toliau valdė ponia A. fon Šulcė. Mižeikiai priklausė Klaipėdos parapijoms, Budelkiemio valsčiui ir registracijos apylinkei²⁵⁹.

1913 m. Mišeikiai (*Miszeiken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 595,5 ha žemės. Mokėtas metinis 3 246,7 markės žemės našumo mokestis. 24 namų ūkiai laikė gyvulius. Laikyti 44 arkliai (iš jų 39 buvo vyresni kaip 4 metų), 195 galvijai (iš jų 93 melžiamos karvės ir telyčios), 12 avių, 155 kiaulės. Užregistruotos 36 žąsys, 21 antis, 305 vištos su gaidžiais, 7 kalakutai (iš viso 369 naminiai paukščiai). Turėta 15 bičių avilių, bet tik vienas iš jų buvo naujoji viška. Auginta 90 obelų, 42 kriaušės, 23 slyvos, 18 vyšnių (iš viso 173 vaismedžiai)²⁶⁰.

1919 m. Mišeikių (*Miszeiken*) dvaras su Šilupių (*Szeluppen*) palivarku mokėjo 3 243,8 markės žemės našumo mokesį. Valdyta 580 ha žemės (362 ha

²⁵³ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

²⁵⁴ Gemeindelexikon... 1898, S. 12–13.

²⁵⁵ Handbuch... 1903, S. 172–173.

²⁵⁶ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

²⁵⁷ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 162–163.

²⁵⁸ Leuchs... 1913, S. 114a.

²⁵⁹ Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

²⁶⁰ Gemeindelexikon... 1915, S. 10–11.

arimų ir daržų, 18 ha pievų, 60 ha ganyklų, 125 ha medynų, 8 ha vandenu). Laikytas 41 arklys, 124 galvijai (iš jų 40 melžiamų karvių), 40 avių, 54 kiaulės. Dvarą valdė B. fon Šulcė (*Behrend von Schultze*)²⁶¹.

Tie patys duomenys buvo pateikti ir apibūdinant Mišeikių dvaro būklę 1922 m.²⁶²

1925 m. Mišeikių dvaras su Šilupės palivarku valdė 596 ha žemės, gyveno 152 žmonės. Ten buvo siaurojo geležinkelio stotelė. Dvaras priklausė Budelkiemio valsčiui, Skrandžių paštui. Mokykla buvo Švepliuosė, kitos svarbesnės įstaigos Klaipėdoje²⁶³.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais buvusio Mišeikių dvaro valdos buvo labai pakeistos: likviduota praelyje veikusi siaurojo geležinkelio linija, nugriauta daug senųjų trobesių.

Į vakarus nuo Plikių buvo nedidelis **Pakamorių** dvaras, kuris išsamiau buvo apibūdinamas XX a. pr.

1846 m. Pakamoriai (*Packmohren*) buvo kulmiškasis dvaras. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Kretingalės parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 9 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 66 gyventojų buvo 58 evangelikai ir 8 katalikai. Dauguma žmonių kalbėjo lietuviškai, kiti vokiškai²⁶⁴.

1857 m. Pakamoriai (*Packmohren*) buvo kulmiškasis dvaras, priklausęs Kretingos parapijai. Ten gyveno 62 žmonės, valdyti 1 562 margai žemės (apie 391 ha). Dvaro savininkas buvo Šperberis (*Sperber*) iš Māžojo Taurālaukio²⁶⁵.

1874 m. Pakamorių (*Packmohren*) dvaras priklausė A. Šperberui (*A. Sperber*)²⁶⁶.

1903 m. Pakamorių (*Packmohren*) kaimiškasis dvaras su Johanishofu (*Johannishof*) valdė 426,18 ha žemės (216,52 ha arimų ir daržų, 6,38 ha pievų, 45,78 ha ganyklų, 148,37 ha miško, 7,5 ha vandenu), už kurią kasmet mokėjo po 2 658 markių žemės našumo mokesį. Dvaro savininkas buvo E. Rygelmanas (*Edm. Riegelmann*). Vertėsi olandiškos veislės galvijų veisimu. Dvaras buvo priskirtas Vytaučių dvarui, Plikių paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁶⁷.

1905 m. Pakamorių (*Pakamohren*) dvaras su Johanishofu (*Johannishof*) buvo susietas su Pakamorių bendruomene. Mokėtas 2 659 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 418 ha žemės (216 ha arimų ir daržų, 6 ha pievų, 46 ha ganyklų, 148 ha medynų). Laikyti 24 arkliai, 78 galvijai (iš jų 38 melžiamos karvės), 30 avių, 16 kiaulių. Dvaro savininkas buvo E. Rygelmanas (*Edm. Riegelmann*). Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁶⁸.

1912 m. Pakamorių (*Pakamohren*) dvarą valdė M. Kirvickis (*Martin Kirwitzki*)²⁶⁹.

1913 m. Pakamoriai (*Pakamohren*) buvo dvaro liekana. Valdyta 93 ha žemės (56 ha arimų ir daržų, 10 ha ganyklų, 25 ha medynų). Laikyta 12 arklių, 25 galvijai (iš jų 18 melžiamų karvių), 25 avys, 7 kiaulės. Savininkas buvo M. Kirvickis (*Martin Kirwitzki*). Vieta buvo priskirta Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų parapijai, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁷⁰.

²⁶¹ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

²⁶² Niekammer's... 1922, S. 376–377.

²⁶³ Klaipėdos... 1926, p. 36–37.

²⁶⁴ Schlott... 1848, S. 136.

²⁶⁵ Statistisch... 1857, S. 231.

²⁶⁶ Adressbuch... 1874, S. B19.

²⁶⁷ Handbuch... 1903, S. 172–173.

²⁶⁸ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

²⁶⁹ Leuchs... 1913, S. 112a.

²⁷⁰ Güter – Adressbuch... 1913, S. 290–291.

1919 m. Pakamoriai (*Pakamohren*) vadinti dvaro liekana (*Restgut*). Valdyti 93 ha žemės (56 ha arimų ir daržų, 10 ha ganyklų, 25 ha medynų). Laikyta 12 arklių, 25 galvijai (iš jų 18 melžiamų karvių), 25 avys, 7 kiaulės. Savininkas buvo M. Kirvickis (*Martin Kirwitzki*). Dvaras buvo priskirtas Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei²⁷¹.

1922 m. Pakamorių (*Pakamohren*) dvaro liekana priklausė Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo M. Kirvickis (*Martin Kirwitzki*). Valdyti 93 ha žemės (56 ha arimų ir daržų, 10 ha ganyklų, 25 ha medynų). Laikyta 12 arklių, 25 galvijai (iš jų 18 melžiamų karvių), 25 avys, 7 kiaulės²⁷².

1925 m. Pakamoriai apibūdinti kaip kaimas Vytautų valsčiuje ir Plikių evangelikų parapijoje²⁷³.

Po 1944 m. Pakamorių apylinkės pasikeitė, nebeliko ryškesnių buvusio dvaro pėdsakų.

Šiauriau Lydimų (Paugų) dvaro sodybos egzistavęs Noifeldės (*Neufelde*) palivarkas dažniau būdavo apibūdinamas kartu su minėtuoju dvaru. Kartais būta ir to palivarko atskirų paminėjimų, vėliau jis vadinosi **Pakrantis**.

1905 m. Noifeldės (*Neufelde*) palivarkas priklausė Paugų kaimo bendruomenei. Palivarke buvo 2 sodybos su 34 gyventojais²⁷⁴.

1925 m. Lydimų dvaro palivarkas vadintas Pakrantis²⁷⁵.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais buvusio palivarko sodyba buvo visiškai sunaikinta, vietovė tapo nebegyvenama.

XIX a. pradėtas minėti prie Eketės upelio išikūręs **Radailių** (Radeilių) dvaras, vėliau likęs vidutiniu ūkiniu vienetu.

1817 m. Radailiai (*Müller Matz Hans/ Raddeiten*) buvo kulmiškasis dvaras su 3 *ugniakurais* (gyvenamomis sodybomis) ir 33 gyventojais, priklausęs Klaipėdos valsčiui ir Kretingalės parapijai²⁷⁶.

1846 m. Radailiai (*Müller – Matz – Hans*) buvo kulmiškasis dvaras. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Kretingalės parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 4 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 34 gyventojų buvo 31 evangelikas ir 3 katalikai. Dauguma žmonių kalbėjo lietuviškai, dalis vokiškai²⁷⁷.

1871 m. Radailiai (*Müller – Matz – Hans*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Dvare stovėjo 3 gyvenamieji namai (sodybos) su 7 šeiminingais butais. 1867 m. ten gyveno 30 žmonių, o 1871 m. – 37 (15 vyrų ir 22 moterys). Visi jie buvo atvykėliai. Be 24 evangelikų, ten buvo ir 13 katalikų. Užregistruota 10 vaikų iki 10 metų amžiaus, 7 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 20 pripažinti beraščiais²⁷⁸.

1885 m. Radailiai (*Raddeiten Müller – Matz – Hans*) turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą, bet jų žemės buvo apskaitomos su gretimo Būdininkų kaimo žemėmis. Dvaras priklausė Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten stovėjo 2 gyvenamieji namai (sodybos) su 6 butais. Iš viso gyveno 34 žmonės (18 vyrų ir 16 moterų), visi jie buvo evangelikai²⁷⁹.

1903 m. Radailių (*Raddeiten*) dvaras valdė 247 ha žemės (214 ha ari-

²⁷¹ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

²⁷² Niekammer's... 1922, S. 376–377.

²⁷³ Klaipėdos... 1926, p. 40–41.

²⁷⁴ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 159.

²⁷⁵ Klaipėdos... 1926, p. 40.

²⁷⁶ Wald... 1820, S. 40.

²⁷⁷ Schlott... 1848, S. 136.

²⁷⁸ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

²⁷⁹ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

mų ir daržų, 11 ha pievų, 7,75 ha ganyklų, 11 ha miško), už kurią mokėta po 1 515,27 markės kasmetinio žemės našumo mokesčio. Dvaro savininkas buvo H. Kynas (*Henry Kiehn*). Veisė olandiškos veislės galvijus ir avis, vertėsi pieno pardavimu Klaipėdoje. Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui, Plikių paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁸⁰.

1905 m. Radailių (*Raddeilen*) dvaras mokėjo 1 515 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdyta 247 ha žemės (214 ha arimų ir daržų, 11 ha pievų, 3 ha ganyklų, 11 ha medynų). Laikyti 26 arkliai, 70 galvijų (iš jų 36 melžiamos karvės), 100 avių. Vertėsi pieno pardavimu. Dvaro savininkas buvo H. Kynas (*Henry Kiehn*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos parapijoms, Plikių paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁸¹.

1912 m. Radailių (*Raddeilen*) dvarą valdė H. Kynas (*Henry Kiehn*)²⁸².

1913 m. Radailių (*Raddeilen*) dvaras buvo susietas su Radailių bendruomene. Mokėtas 1 660 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 277 ha žemės (215 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų, 34 ha medynų). Laikyti 26 arkliai, 120 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių). Vertėsi pieno prekyba. Savininkas buvo H. Kynas (*Henry Kiehn*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Kalotės paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai²⁸³.

1919 m. Radailių (*Raddeilen*) dvaras buvo susietas su Radailių bendruomene. Mokėtas 1 660 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 277 ha žemės (215 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų, 34 ha medynų). Laikyti 26 arkliai, 120 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių). Vertėsi prekyba pienu. Savininkas buvo Hofmanas (*Hoffmann*). Dvaras buvo priskirtas Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei²⁸⁴.

1922 m. Radailių (*Raddeilen*) dvaras sietas su Radailių bendruomene, priklausė Trušelių valsčiui ir registracijos apylinkei. Jo savininkas buvo Molmanas (*Mollmann*) iš Kalotės. Mokėtas 1 660 markių metinis žemės našumo mokeskis. Valdyta 277 ha žemės (215 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų, 34 ha medynų). Laikyti 26 arkliai, 120 galvijų (iš jų 40 melžiamų karvių). Užsiimta pieno prekyba²⁸⁵.

1925 m. ši vietovė vadinta Radelių kaimu, priklausiusiu Trušelių valsčiui ir Plikių evangelikų parapijai. Paštas buvo Kalotėje, mokykla Šimkuose²⁸⁶.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais prie Eketės ir Župės upelių santakos stovėjusi Radailių dvaro sodyba buvo visiškai sunaikinta. Šiauriau dvarvietės atsirado nauja nedidelė ūkio gyvenvietė. Išliko Radailių vardas²⁸⁷.

Žinomiausias ir seniausias dvaras šiose apylinkėse buvo **Sėndvaris**, siejamas su XIV a. buvusiu Klaipėdos pilies gyvulių ūkiu²⁸⁸.

1785 m. Sendvaris (*Althof – Memel*) apibūdintas kaip karališkasis palivarkas ir valsčiaus būstinė. Ten buvo vienas vandens ir 3 vėjo malūnai, 7 *ugniakurai* (gyvenamos sodybos)²⁸⁹.

1817 m. Sendvaris (*Althoff Memel/ Sendware*) buvo paveldimosios nuomos dvaras, priklausęs Klaipėdos valsčiui

²⁸⁰ Handbuch... 1903, S. 174–175.

²⁸¹ Niekammer's... 1905, S. 92–93.

²⁸² Leuchs... 1913, S. 114a.

²⁸³ Güter – Adressbuch... 1913, S. 292–293.

²⁸⁴ Landwirtschaftliches... 1920, S. 280–281.

²⁸⁵ Niekammer's... 1922, S. 178–379.

²⁸⁶ Klaipėdos... 1926, p. 44–45.

²⁸⁷ Purvinas M. Radeiliai, Radeliai, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 2006, t. 2, p. 818.

²⁸⁸ Elertas D. Sendvaris, *Klaipėdos dvarai*, Klaipėda, 2005, p. 5–18.

²⁸⁹ Goldbeck... 1785, S. 6.

ir Klaipėdos vokiškajai evangelikų liuteronų parapijai. Ten buvo 7 gyvenamos sodybos su 140 gyventojų. Dvarą valdė J. Rupelis (*Johann Ruppel*)²⁹⁰.

1846 m. Sendvaris (*Althoff – Memel*) turėjo riteriškojo dvaro statusą, priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai ir Klaipėdos vokiškajai parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 7 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 215 gyventojų buvo 177 evangelikai ir 38 katalikai. Dauguma gyventojų kalbėjo vokiškai, dalis – lietuviškai²⁹¹.

1846 m. dar viena Sendvario gyvenamoji vieta buvo kulmiškasis malūnas. Ten buvo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 104 gyventojais (102 evangelikais ir 2 katalikais). Visi gyventojai kalbėję vokiškai²⁹².

1857 m. Sendvario (*Althof – Memel*) riteriškasis dvaras valdė 2 775 margus žemės (apie 694 ha). Ten gyveno 199 žmonės. Dvarą valdė valsčiaus tarėjas Kozmakas (*Kosmack*). Sendvaris tada priklausė Klaipėdos parapijai ir paštui²⁹³.

1857 m. Sendvario kulmiškasis malūnas priklausė konsului Reimersui (*Reimers*). Ten gyveno 56 žmonės, veikė visas pramoninis kompleksas: garo jėgainė, aliejaus spaudykla, miltų malūnas, lenpjūvė²⁹⁴.

1871 m. Sendvaris (*Althof – Memel*) turėjo riteriškojo dvaro ir savarankiškos dvaro apylinkės statusus. Jam priklausė 5 gyvenamosios vietos: Sendvaris (6 sodybos su 104 gyventojais), Plytinės palivarkas (*Ziegelschue*) (1 su 13), Naūdvario palivarkas (*Neuhof*) (1 su 18), Būdričiai (*Budriken*) (1 su 3). Iš viso buvo 10 gyvenamųjų namų (sodybų) su 26 šeiminiiais butais. 1867 m. ten gyveno 197 žmonės, o 1871 m. – 146 (64 vyrai ir 82 moterys). Vienas iš jų neturėjo Prūsijos pilietybės. Tik 28 iš jų buvo gimę ten pat, o kiti atvyko iš kitur. Be 129 evangelikų liuteronų, dar buvo 17 katalikų. Užregistruoti 24 vaikai (iki 10 metų amžiaus). 86 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 36 pripažinti beraščiais²⁹⁵.

1871 m. Sendvario malūno (*Althof – Memel, Mühlen*) gyvenvietėje buvo 4 gyvenamieji namai (sodybos) su 9 šeiminiiais butais ir vienu būstu vienišui. 1867 m. ten gyveno 48 žmonės, o 1871 m. – 45 (26 vyrai ir 19 moterų). 8 gyventojai buvo vietiniai, o kiti atvykėliai. Be 41 evangeliko, dar buvo 4 katalikai. Užregistruota 18 vaikų iki 10 metų amžiaus. 23 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 4 pripažinti beraščiais²⁹⁶.

1871 m. kulmiškajame Sendvaryje (*Althof – Memel, Köllmisch*) buvo 1 gyvenamasis namas (sodyba) su 2 šeiminiiais butais. 1867 m. ten gyveno 18 žmonių, o 1871 m. – 17 (11 vyrų ir 6 moterys). 9 gyventojai buvo vietiniai, o kiti atvykėliai. Visi gyventojai buvo evangelikai. Užregistruoti 8 vaikai iki 10 metų amžiaus. 7 mokėjo skaityti ir rašyti, o du pripažinti beraščiais²⁹⁷.

1874 m. Sendvario riteriškąjį dvarą valdė Kozmakas (*Kosmack*). Ten veikė spirito varykla²⁹⁸.

1885 m. Sendvariui priklausė bajoriškasis Sendvaris ir dar 6 gyvenamosios vietos: Budričių palivarkas (viena sodyba su 7 gyventojais), Budričių užkarda (1 su 5), kulmiškasis Sendvaris (1 su 13), Naudvaris (1 su 25), Pėmpininkai (1 su 16), Plytinė (*Ziegelschue*) (1 su 13). Iš viso valdyti 556 ha

²⁹⁰ Wald... 1820, S. 43.

²⁹¹ Schlott... 1848, S. 132.

²⁹² Schlott... 1848, S. 132.

²⁹³ Statistisch... 1857, S. 230.

²⁹⁴ Statistisch... 1857, S. 230.

²⁹⁵ Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

²⁹⁶ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

²⁹⁷ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

²⁹⁸ Adressbuch... 1874, S. 22.

žemės: 381 ha arimų (jų kasmetinis žemės našumo mokestis buvo 18,02 markės), 147 ha pievų (16,84 markės). Sendvaris turėjo atskiros dvaro apylinkės statusą. Jis priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Ten iš viso stovėjo 13 gyvenamųjų namų (sodybų) su 38 butais. Gyveno 216 žmonių (97 vyrai ir 119 moterų). Be 196 evangelikų, buvo 15 katalikų ir 5 žydai²⁹⁹.

1895 m. Sendvaris (*Althof*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą ir valdė 524,3 ha žemės. Ten stovėjo 12 gyvenamųjų namų (tarp jų ir vienas malūnas) ir dar vienas gyvenamas būstas su 44 šeiminingais butais. Iš viso gyveno 207 žmonės (89 vyrai ir 118 moterų). Be 171 evangeliko, dar buvo 22 katalikai, 9 kitų krikščioniškų pakraipų išpažinėjai, 5 žydai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei³⁰⁰.

1903 m. Sendvariui (*Althof*) priklausė Plytinės (*Ziegelscheune*) ir Naudvario (*Neuhof*) palivarkai. Iš viso valdyta 496,44 ha žemės (400 ha arimų ir daržų, 90 ha pievų), už kurią mokėtas 8 829 markių metinis žemės našumo mokestis. Dvaras tada priklausė A. Konradui (*Anton Conrad*). Vertėsi olandiškos veislės galvijų ir žirgų veisimu. Dvaras priklausė Barškių valsčiui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai³⁰¹.

1905 m. Sendvario (*Althof bei Memel*) dvaras su Plytinės (*Ziegelscheune*) ir Naudvario (*Neuhof*) palivarkais mokėjo 8 829 markių kasmetinį žemės našumo mokestį. Valdyta 496 ha žemės (400 ha arimų ir daržų, 60 ha pievų, 30 ha ganyklų). Laikyta 100 arklių, 160 galvijų (iš jų 80 melžiamų karvių). Dvaro savininkas buvo A. Konradas (*Anton Conrad*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³⁰².

1905 m. Sendvaris (*Althof*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 510,6 ha žemės (vertintos po 18,02 markės už ha). Ten stovėjo 9 gyvenamieji namai (sodybos) ir dar du gyvenamieji prieglobsčiai su 29 šeiminingais butais. Iš viso gyveno 165 žmonės (tarp jų 74 vyrai). Iš 121 evangeliko 119 kalbėjo vokiškai, du – vokiškai ir dar kita kalba. Iš 39 katalikų 32 kalbėjo vokiškai, du lietuviškai, 5 – vokiškai ir kitomis kalbomis. Dar gyveno 5 kitų krikščioniškųjų pakraipų išpažinėjai. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei³⁰³.

1912 m. Sendvario (*Althof-Memel*) riteriškąjį dvarą valdė A. Konradas (*Anton Conrad*)³⁰⁴.

1913 m. Sendvario (*Althof bei Memel*) dvaras su Plytinės (*Ziegelscheune*) ir Naudvario (*Neuhof*) palivarkais mokėjo 8 829 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 496 ha žemės (400 ha arimų ir daržų, 60 ha pievų, 30 ha ganyklų). Laikyta 190 arklių, 200 galvijų (iš jų 80 melžiamų karvių). Dvaro savininkas buvo A. Konradas (*Anton Conrad*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³⁰⁵.

1913 m. Sendvaris (*Althof*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą, valdė 510,6 ha žemės, už kurią mokėtas 8 781,9 markės metinis žemės našumo mokestis. Tuomet gyvulius laikė 33 vietiniai namų ūkiai. Laikyti 89 arkliai (iš jų 37 vyresni kaip 4 metų), 211 galvijų (iš jų 139 karvės ir telyčaitės), 2 avys,

²⁹⁹ Gemeindeflexikon... 1888, S. 14–15.

³⁰⁰ Gemeindeflexikon... 1898, S. 12–13.

³⁰¹ Handbuch... 1903, S. 166–167.

³⁰² Niekammer's... 1905, S. 88–89.

³⁰³ Gemeindeflexikon... 1907/1908, S. 160–161.

³⁰⁴ Leuchs... 1913, S. 114a.

³⁰⁵ Güter-Adressbuch... 1913, S. 286–287.

1 ožka, 88 kiaulės. Užregistruota 10 žašų, 12 ančių, 265 vištos su gaidžiais. Turėti 5 aviliai (4 iš jų moderniški). Auginti 1 326 vaismedžiai: 1 315 obelų, 4 kriaušės, 2 slyvos, 5 vyšnios³⁰⁶.

1919 m. Sendvario (*Althof bei Memel*) dvaras su Plytinės (*Ziegelscheune*) ir Naudvario (*Neuhof*) palivarkais mokėjo 8 829 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 496 ha žemės (400 ha arimų ir daržų, 60 ha pievų, 30 ha ganyklų). Laikyta 80 arklių, 200 galvijų (iš jų 80 melžiamų karvių). Savininkas buvo A. Konradas (*Anton Conrad*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei³⁰⁷.

1922 m. Sendvario (*Althof bei Memel*) dvaras su Plytinės (*Ziegelscheune*) palivarku priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo H. Konradas (*Heinrich Conrad*). Valdyti 325 ha žemės (300 ha arimų ir daržų, 25 ha pievų). Laikyta 30 arklių, 170 galvijų (iš jų 70 melžiamų karvių)³⁰⁸.

1925 m. Sendvario (*Althof*) dvaras valdė 510 ha žemės, ten gyveno 175 žmonės. Valsčius ir mokykla buvo Barškiuose, kitos įstaigos Klaipėdoje³⁰⁹.

Po 1944 m. plečiantis Klaipėdos miestui, pertvarkant kelių tinklą ir kt., buvusios Sendvario valdos labai pasikeitė, atsirado įvairių statinių ir kompleksų.

Danės upės kairiajame krante per kelis šimtmečius susiklostė **Māžojo Taurālaukio** dvaras. Jis formavosi keliais etapais iš įvairių žemės valdų³¹⁰.

1785 m. Mažuoju Taurālaukiu (*Klein Tauerlaugken/ Labrentzischken*) buvo vadinamas valsčiaus vadovui (*amtmonui*) Kolbui (*Kolb*) priklausęs bajoriškasis dvaras ir karališkose valdose buvęs kulmiškasis kaimas prie Danės upės. Vietovė priklausė Klaipėdos parapijai ir Klemiškės valsčiui. Ten iš viso buvo 13 *ugniakurų* (gyvenamųjų sodybų)³¹¹.

1817 m. Māžąjį Taurālaukį (*Klein Tauerlaucken/ Labrenzischken*) sudarė dvi dalys: bajoriškasis dvaras su 8 sodybomis ir kulmiškasis kaimas su 10 sodybų. Iš viso ten gyveno 98 žmonės. Vietovę valdė justicijos komisaras Kolbas (*Kolb*)³¹².

1846 m. Mažasis Taurālaukis (*Tauerlauken, Klein-*) turėjo riteriškojo dvaro statusą. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo 9 gyvenamieji namai (sodybos). Tarp 165 gyventojų buvo 157 evangelikai ir 8 katalikai. Dauguma žmonių kalbėjo vokiškai, kiti lietuviškai³¹³.

1857 m. Māžojo Taurālaukio riteriškąjį dvarą valdė Šperberis (*Sperber*). Ten gyveno 85 žmonės, valdyti 1 369 margai žemės (apie 342 ha)³¹⁴.

1871 m. Mažasis Taurālaukis (*Tauerlauken, Klein-*) turėjo riteriškojo dvaro ir atskiros dvaro apylinkės statusus. Ten stovėjo 6 gyvenamieji namai (sodybos) su 22 šeiminiiais butais. 1867 m. dvare gyveno 118 žmonių, o 1871 m. – 123 (58 vyrai ir 65 moterys). 30 iš jų buvo vietiniai, o kiti – atvykėliai. Du gyventojai neturėjo Prūsijos pilietybės. Be 115 evangelikų, ten gyveno 8 katalikai. Užregistruoti 33 vaikai iki 10 metų amžiaus. 52 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 38 pripažinti beraščiais. Surašymo metu vienas žmogus buvo išvykęs³¹⁵.

³⁰⁶ Gemeindeflexikon... 1915, S. 8–9.

³⁰⁷ Landwirtschaftliches... 1920, S. 276–277.

³⁰⁸ Niekammer's... 1922, S. 374–375.

³⁰⁹ Klaipėdos... 1926, p. 46–47.

³¹⁰ Elertas D. Mažasis Taurālaukis, *Klaipėdos dvarai*, Klaipėda, 2005, p. 46–51.

³¹¹ Goldbeck... 1785, S. 215–216.

³¹² Wald... 1820, S. 50.

³¹³ Schlott... 1848, S. 138.

³¹⁴ Statistisch... 1857, S. 233.

³¹⁵ Die Gemeinden... 1874, S. 14–15.

1874 m. Tauralaukio dvarą valdė Krausas (*C. Kraus*)³¹⁶.

1885 m. Mažasis Tauralaukis (*Klein Tauerlauken*) turėjo riteriškojo dvaro ir atskiros dvaro apylinkės statusus. Jam priklausė ir Kulmiškasis Tauralaukis (*Köllmisch Tauerlauken*) su viena sodyba ir 8 gyventojais. Valdyta 342 ha žemės: 274 ha arimų (vertintų po 11,75 markės už ha), 19 ha pievų (8,22 markės už ha). Dvaras priklausė Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms. Devyniuose gyvenamuose namuose (sodybose) buvo 20 šeiminių butų. Gyveno 120 žmonių (59 vyrai ir 61 moteris). Be 113 evangelikų, dar buvo 7 katalikai³¹⁷.

1895 m. Mažasis Tauralaukis (*Klein Tauerlauken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdyta 348,1 ha žemės. Ten stovėjo 10 gyvenamųjų namų (sodybų) su 22 šeiminių butais ir 2 būstais vienišoms moterims. Iš viso gyveno 128 žmonės (52 vyrai ir 76 moterys). Be 117 evangelikų, buvo 11 katalikų. Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei³¹⁸.

1903 m. Mažoji Tauralaukio (*Tauerlauken, Klein-*) dvaras valdė 387 ha žemės (305 ha arimų ir daržų, 48 ha pievų, 3,5 ha ganyklų, 16,5 ha miško, 2 ha vandenių), už kurią mokėjo 5 076,45 markės kasmetinį žemės našumo mokestį. Dvaro savininkas buvo A. Zantofas (*Adolf Santhoff*). Dvare veisė olandiškos veislės galvijus. Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui, Klaipėdos paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai³¹⁹.

1905 m. Mažoji Tauralaukio (*Klein-Tauerlauken*) riteriškas dvaras su Virkučiais (*Wirkutten*) mokėjo 4 033 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdyta 364 ha žemės (288 ha arimų ir daržų, 47 ha pievų, 19 ha medynų, 2 ha vandenių). Laikyta 30 arklių, 150 galvijų (iš jų 100 melžiamų karvių), 50 kiaulių. Tada dvaras buvo Zanthofto palikimas. Dvarą administravo B. Giunteris (*B. Günther*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³²⁰.

1905 m. Mažasis Tauralaukis (*Klein Tauerlauken*) turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Valdė 348,1 ha žemės (vertintos po 10,95 markės už ha). Stovėjo 8 gyvenamieji namai (sodybos) su 19 butų. Gyveno 96 žmonės (iš jų 46 vyrai). Iš 83 evangelikų 81 kalbėjo vokiškai, vienas lietuviškai, dar vienas kita kalba. Iš 13 katalikų 7 kalbėjo vokiškai, 6 dar kita kalba (gal lenkiškai). Dvaras priklausė Klaipėdos parapijoms, Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei³²¹.

1912 m. Mažoji Tauralaukio (*Klein tauerlauken*) dvarą valdė F. Gėrkė (*Fritz Goerke*)³²².

1913 m. Mažoji Tauralaukio (*Klein Tauerlauken*) riteriškas dvaras su Virkučiais (*Wirkutten*) mokėjo 5 176 markių metinį žemės našumo mokestį. Valdė 373 ha žemės (296 ha arimų ir daržų, 48 ha pievų, 19 ha medynų, 2 ha vandenių). Laikyti 46 arkliai, 150 galvijų (iš jų 100 melžiamų karvių), 60 kiaulių. Dvaro savininkas buvo F. Gėrkė (*Fritz Goerke*). Dvaras buvo priskirtas Barškių valsčiui ir registracijos apylinkei, Klaipėdos parapijoms, Klaipėdos paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³²³.

1913 m. Mažasis Tauralaukis (*Klein Tauerlauken*) turėjo savarankiškos

³¹⁶ Adressbuch... 1874, S. B19.

³¹⁷ Gemeindelexikon... 1888, S. 16–17.

³¹⁸ Gemeindelexikon... 1889, S. 12–13.

³¹⁹ Handbuch... 1903, S. 174–175.

³²⁰ Niekammer's... 1905, S. 90–91.

³²¹ Gemeindelexikon... 1907–1908, S. 162–163.

³²² Leuchs... 1913, S. 114a.

³²³ Güter-Adressbuch... 1913, S. 290–291.

dvaro apylinkės statusą, valdė 348,1 ha žemės, už kurią mokėjo 3657,1 markės metinio žemės našumo mokesį. Gyvulius laikė 13 namų ūkių. Laikyti 48 arkliai (iš jų 41 vyresnis kaip 4 metų), 160 galvijų (iš jų 85 karvės ir telyčios), 81 kiaulė. Užregistruota 16 žašų, 7 antys, 255 vištos su gaidžiais. Auginti 299 vaismedžiai: 228 obelys, 22 kriaušės, 33 slyvos, 16 vyšnių³²⁴.

1919 m. Mažojo Tauralaukio (*Klein Tauerlauken*) riteriškasis dvaras su Virkučiais (*Wirkutten*) mokėjo 5 176 markių metinį žemės našumo mokesį. Valdė 373 ha žemės (296 ha arimų ir daržų, 48 ha pievų, 19 ha medynų, 2 ha vandenu). Laikyti 46 arkliai, 138 galvijai (iš jų 58 melžiamos karvės), 12 avių, 56 kiaulės. Savininkas buvo E. Balceris (*Emil Baltzer*). Dvaras buvo priskirtas Bakmaniškių (*Bachmann*) valsčiui ir registracijos apylinkei³²⁵.

1919 m. bajoriškasis Tauralaukis (*Tauerlauken Adlig*) buvo kulmiškasis dvaras, mokėjęs 954 markių metinį žemės mokesį. Valdyta 160,25 ha žemės. Laikyta 15 arklių, 22 galvijai (iš jų 19 melžiamų karvių), 2 avys, 28 kiaulės. Dvare veikė plytinė su žiedine degimo krosnimi. Dvaras buvo priskirtas Kalotės valsčiui ir registracijos apylinkei³²⁶.

1922 m. Mažojo Tauralaukio (*Klein Tauerlauken*) riteriškasis dvaras su Virkučiais (*Wirkutten*) priklausė Bakmaniškių (*Bachmann*) valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo E. Balceris (*Emil Baltzer*). Mokėtas 5 176 markių metinis žemės našumo mokesis. Valdyti 373 ha žemės (296 ha arimų ir daržų, 48 ha pievų, 19 ha miškų, 2 ha vandenu). Laikyti 46 arkliai, 138 galvijai (iš jų 58 melžiamos karvės), 12 avių, 56 kiaulės³²⁷.

1922 m. bajoriškojo Tauralaukio (*Tauerlauken, Adlig*) kulmiškasis dvaras priklausė Kalotės valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo Klėstas (*Klöst*). Mokėtas 954 markių metinis žemės našumo mokesis. Valdyta 160,2 ha žemės. Laikyta 15 arklių, 22 galvijai (iš jų 19 melžiamų karvių), 2 avys, 28 kiaulės. Dvare veikė plytinė su žiedine degimo krosnimi³²⁸.

1925 m. Tauralaukėlių (*Klein Tauerlauken*) dvaras valdė 383 ha žemės, ten gyveno 108 žmonės. Valsčius buvo Barškiuose, mokykla Virkučiuose, kitos įstaigos Klaipėdoje³²⁹.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais ir po 1990 m. buvusio dvaro teritorija labai pakito. Buvusiuose dvaro laukuose ir pievose pastatyta daug įvairios paskirties statinių, dvarvietę apsupo naujų statinių plotai.

Šiauriau Plikių buvo įsikūręs **Vytaučių** (Vytautų) dvaras, išsamiau apibūdintas XIX a. antroje pusėje.

1871 m. Vytaučių (*Wittauten*) dvareliui priklausė 4 sodybos su 54 gyventojais. Dvarelis nebuvo savarankiškas, jis buvo susietas su nemažu Vytaučių kaimu³³⁰.

1885 m. Vytaučių dvare buvo 4 sodybos su 76 gyventojais. Dvarelis buvo susietas su Vytaučių kaimu³³¹.

1903 m. Vytaučių (*Wittauten*) dvaras valdė 324 ha žemės (287 ha arimų ir daržų, 30 ha pievų, 1 ha vandenu), už kurią mokėjo 1 894,77 markės kasmetinį žemės našumo mokesį. Dvaro savininkas buvo A. Frencelis (*Aug.*

³²⁴ Gemeindeflexikon... 1915, S. 10–11.

³²⁵ Landwirtschaftliches... 1920, S. 278–279.

³²⁶ Landwirtschaftliches... 1920, S. 280–281.

³²⁷ Niekammer's... 1922, S. 376–377.

³²⁸ Niekammer's... 1922, S. 378–379.

³²⁹ Klaipėdos... 1926, p. 56–57.

³³⁰ Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

³³¹ Gemeindeflexikon... 1888, S. 14–15.

Frentzel, Beyme). Veisė olandiškos veislės galvijus ir žirgus. Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui, Plikių paštui ir Klaipėdos teismų jurisdikcijai³³².

1905 m. Vytaučių (*Wittauten*) dvaras buvo susietas su Vytaučių bendruomene. Mokėtas 1 624 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 218 ha žemės (104 ha arimų ir daržų, 24 ha pievų, 80 ha ganyklų). Dvaro savininkas buvo A. Presas (*Albert Press*). Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³³³.

1912 m. Vytaučių (*Wittauten*) dvarą valdė Rytprūsių žemės bendrija Karaliáučiuje (*Ostpr. Landgesellschaft m.b. H. im Königsberg i Pr.*). Jį administravo Klyfotas (*Kliefoth*)³³⁴.

1913 m. Vytaučių (*Wittauten*) dvaras buvo susietas su Vytaučių bendruomene. Valdyta 332 ha žemės (323 ha arimų ir daržų, 1,25 ha pievų, 7,75 ha ganyklų). Laikyti 36 arkliai, 100 galvijų (iš jų 54 karvės), 7 avys, 15 kiaulių. Dvaras priklausė Rytprūsių žemės bendrijai iš Karaliaučiaus (*Ostpr. Landgesellschaft m.b. H. im Königsberg i Pr.*). Dvarą administravo Klyfotas (*Kliefoth*). Dvaras buvo priskirtas Vytaučių valsčiui ir registracijos apylinkei, Plikių evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms, Plikių paštui, Klaipėdos teismų jurisdikcijai³³⁵.

1919 m. Vytaučiai (*Wittauten*) vadinti dvaro liekana (*Restgut*), ji buvo susieta su Vytaučių bendruomene. Mokėtas 1 000 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 130 ha žemės (100 ha arimų ir daržų, 25 ha ganyklų, 0,5 ha medynų, 0,5 ha vandenu). Laikyta 16 arklių, 60 galvijų (iš jų 30 melžiamų karvių), 15 avių, 15 kiaulių. Savininkas buvo Šachšneideris (*Schachsneider*). Dvaras buvo priskirtas Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei³³⁶.

1922 m. Vytaučių (*Wittauten*) dvaro liekana buvo susieta su Vytaučių bendruomene, priklausė Karališkių valsčiui ir registracijos apylinkei. Savininkas buvo A. Bruzdeilynys (*Adam Bruschedylins*). Mokėtas 1 000 markių metinis žemės našumo mokestis. Valdyta 130 ha žemės (100 ha arimų ir daržų, 25 ha ganyklų, 0,5 ha medynų, 0,5 ha vandenu). Laikyta 16 arklių, 60 galvijų (iš jų 30 melžiamų karvių), 15 avių, 15 kiaulių³³⁷.

1925 m. Vytautai buvo apibūdinti kaip kaimas su 196 gyventojais ir 541 ha valdytos žemės. Kaimas priklausė Vytautų valsčiui ir Plikių evangelikų parapijai³³⁸.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais buvusio dvaro sodyba buvo nugyventa, dalis senų pastatų nugriauta. Buvusiose dvaro valdose pastatyta nemažai naujų gyvenamųjų sodybų ir kt.

Tarp Baukštininkų ir Plikių buvęs nedidelis **Žemgrindžių** dvaras dažniau minėtas kaip Baukštininkų dvaro ūkinis padalinys – palivarkas (*Birkenwalde*).

1846 m. Žemgrindžia (Šemgrinden) buvo bajoriškojo Baukštininkų dvaro bajoriškasis palivarkas. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo vienas gyvenamasis namas (sodyba). Tarp 13 gyventojų buvo 9 evangelikai ir 4 katalikai. Dauguma žmonių kalbėjo lietuviškai, kiti vokiškai³³⁹.

³³² Handbuch... 1903, S. 174–175.

³³³ Niekammer's... 1905, S. 94–95.

³³⁴ Leuchs... 1913, S. 115a.

³³⁵ Güter-Adressbuch... 1913, S. 292–293.

³³⁶ Landwirtschaftliches... 1920, S. 280–281.

³³⁷ Niekammer's... 1922, S. 378–379.

³³⁸ Klaipėdos... 1926, p. 62–63.

³³⁹ Schlott... 1848, S. 138.

1857 m. Žemgrindžiai (*Szemgrinden*) buvo Baukštininkų palivarkas. Ten gyveno 18 žmonių, naudota 618 margų žemės (apie 155 ha)³⁴⁰.

1925 m. Žemgrindžiai buvo gyvenamoji vieta prie Baukštininkų girių dvaro apygardos³⁴¹.

Į šiaurvakarius nuo Karališkių dvaro sodybos, Eketės upelio kairiojoje pakrantėje buvo įsikūręs Žiobrių (*Karlshof*) palivarkas, dažniau minėtas kartu su Karališkių dvaru kaip šio sudėtinė dalis.

1846 m. Žiobriai (*Szabern*) buvo bajoriškojo Karališkių dvaro bajoriškasis palivarkas. Jis priklausė Klaipėdos teismų jurisdikcijai, Klaipėdos lietuvininkų parapijai, Klaipėdos paštui. Ten buvo du gyvenamieji namai (sodybos). Visi 18 gyventojų buvo evangelikai ir kalbėjo lietuviškai³⁴².

1857 m. Žiobriai (*Szabern*) apibūdinti kaip Karališkių dvaro bajoriškasis palivarkas su 20 gyventojų, naudojęs 320 ha žemės. Tuomet palivarkas pradėtas vadinti Karlshofu (*Carlshoff*)³⁴³.

1871 m. Karlshofu palivarkas (*Karlshof*) priklausė Karališkių dvarui, bet kartu turėjo savarankiškos dvaro apylinkės statusą. Ten buvo 2 gyvenamieji namai (sodybos) su 5 šeiminiiais butais. 1867 m. ten gyveno 16 žmonių, o 1871 m. – 30 (18 vyrų ir 12 moterų). Tik vienas iš jų buvo gimęs ten pat. Be 29 evangelikų, gyveno vienas katalikas. Užregistruoti 5 vaikai iki 10 m. amžiaus. 8 gyventojai mokėjo skaityti ir rašyti, o 17 buvo pripažinti beraščiais³⁴⁴.

1925 m. Žiobriai (*Karlshof*) apibūdinti kaip Karališkių dvaro palivarkas³⁴⁵.

Sovietų okupacijos dešimtmečiais Žiobrių palivarko sodyba buvo visiškai sunaikinta, vietovė liko negyvenama.

Vietovės dvarų ir jų žemėvaldos ypatybės

Iš viso tirtame plote apibūdinti 32 reikšmingesni dvarai³⁴⁶. 17 iš jų XIX a. pab.–XX a. pr. buvo gavę savarankiškos dvaro apylinkės statusą, patvirtinantį jų buvusį reikšmingumą. Daliai dvarų (Lapiniškiams, Lydimams, Mikaitiškiams, Radailiams) toks statusas galiojo trumpesni laiką, todėl šie dvarai buvo mažiau svarbūs.

Pagrindiniuose oficialiuose sisteminiuose šaltiniuose (statistinių duomenų rinkiniuose ir pan.) išsamiau buvo apibūdinti savarankiškos dvaro apylinkės statusą turėję dvarai, todėl tokie dvarai čia bus nagrinėjami papildomai, analizuojant jų ūkinę ir socialinę raidą. Tokį statusą ilgiau turėjo šie dvarai: Bakmaniškiai, Baukštininkai, Bertuliškė, Eketė, Gvildžiaĩ, Jakaĩ, Karališkiai, Klėmiškė, Lėpgiriai, Leliaĩ, Medikiai, Mižeĩkiai, Sėndvaris, Mažasis Taurālaukis. Žinios apie kitų dvarų ūkinę padėtį dažniau būdavo epizodiškos ir fragmentiškos.

Čia išskirtus 14 svarbiausiųjų dvarų skirstome į kelias grupes pagal jų buvusį ūkinį potencialą.

³⁴⁰ Statistisch... 1857, S. 232.

³⁴¹ Klaipėdos... 1926, p. 64–65.

³⁴² Schlott... 1848, S. 137.

³⁴³ Statistisch... 1857, S. 232.

³⁴⁴ Die Gemeinden... 1874, S. 12–13.

³⁴⁵ Klaipėdos... 1926, p. 64–65.

³⁴⁶ Šiame plote XIV a.–XX a. pirmojoje pusėje galėjo būti trumpaamžių dvarų, vėliau keitusių savo statusą. Ten XIX a.–XX a. pirmojoje pusėje galėjo būti ir daugiau kaimiškųjų dvarų – stambesnių valstiečių ūkių. Čia apibūdinti svarbesniuose šaltiniuose dažniau minėti reikšmingesnieji ir žinomesnieji dvarai.

Visiškai tiksliai apibūdinti kiekvieno dvaro buvusį produktyvumą ir visas gautas pajamas tam tikru laikotarpiu labai sunku³⁴⁷.

Bendriems vertinimams gali pakakti apytikrių duomenų ir svarbesnių momentų analizės. Galima manyti, kad Klaipėdos apylinkių dvaruose didesnė pajamų dalis būdavo gaunama iš tradicinės žemdirbystės ir gyvulininkystės. Šiems verslams svarbiausia buvo valdytos žemės (žemės ūkio naudmenų) plotas ir tų plotų našumas (derlingumas). Į pastarąją aplinkybę būdavo atsižvelgiama dar XIX a., kai Prūsijos žemės savininkų mokėtas faktinis turto mokeskis būdavo diferencijuojamas pagal jų turėtos žemės plotą ir mokėto žemės našumo mokesčio dydį³⁴⁸.

Pagal valdytos žemės plotą paprastai atskiriami didieji dvarai (valdę per 1 000 ha), tačiau 1885 m. tirtajame plote tokių nebūta.

Vidutiniams dvarams priskiriami 200–1000 ha valdę ūkiai. 1885 m. tokių buvo daugiausia. Pagal valdytos žemės bendrą plotą jie rikiavosi taip: Bakmaniškiai (234 ha), Jakai (245 ha), Eketė (269 ha), Medikiai (314 ha), Mažasis Tauralaukis (342 ha), Klemiškė (539 ha), Sendvaris (556 ha), Mižeikiai (621 ha), Karališkiai (686 ha), Baukštininkai (718 ha).

Nedideliems dvarams priskiriami iki 200 ha valdę ūkiai. 1885 m. tokių buvo keturi: Gvildžiai (61 ha), Leliai (84 ha), Bertuliškė (177 ha), Liepgiriai (184 ha).

Tam tikri dvarų žemėvaldos pokyčiai buvo užfiksuoti 1913 m.³⁴⁹

Duomenys apie tirtąjo ploto dvarų žemėvaldą, jų kiek galima gautas santykinės potencialias pajamas iš žemės ūkio naudmenų 1885 ir 1913 m. pateikiami 1 ir 2 lentelėse.

Tie duomenys rodo, kad čia detaliamų svarbesniųjų apylinkių dvarų valdytos žemės plotai buvo labai įvairūs, didžiausiųjų dvarų valdos mažiausiųjų valdas viršijo dešimteriopai ir dar daugiau. Buvusi tų plotų įvairovė rodo, kad nebūta „standartinio dvaro modelio“ – optimalaus valdų dydžio, į kurį lygiuotasi. Veikiausiai kiekvienas dvaras savaip sprendavo savo ūkines problemas, plėsdavo ar mažindavo savo valdas.

1885–1913 m. atskirų dvarų valdos kito nevienodai – vienos mažėjo, kitos didėjo. Kartu ryškėjo bendra tendencija: visų tirtų dvarų bendras valdų plotas pastebimai (maždaug 5 procentais) sumažėjo. Be daugelio individualių priežasčių, tą galėjo lemti ir tam tikras žemėvaldos optimizavimas – gal dalis dvarų parduodavo mažiau produktyvius ar kitokius sklypus. Gal valstiečiai perimdavo atskirus sklypus iš dvarų, sugebėdavo juose efektyviau ūkininkauti nei kai kurie dvarai.

Pažymėtina, kad 1885–1913 m. išaugo žemės ūkio naudmenų santykinis kiekis dvarų valdose. Tai gali patvirtinti, kad dvarai (jų savininkai) nesiekė ekstensyviai plėsti savo valdų, išsigydami bet kokius plotus (kad ir netinkamus žemės ūkiui), o siekė gamybos intensyvinimo, efektyvesnio

³⁴⁷ Bandant skaičiuoti visą konkretaus dvaro visuotinį produktą, tektų atsižvelgti ir į jo darbuotojų papildomus užsiėmimus bei uždarbį (pavyzdžiui, turguje parduotas numegztas kojines, samdinių šeimos laikytos vištos kiaušinius ir pan.). Neretai dvare vertėsi ir keliais papildomais, sunkiai apskaitomais verslais.

³⁴⁸ Kai kurie dvarai galėjo turėti tam tikrų privilegijų, gal daliai jų buvo nustatytos kokios lengvatos ar pan. Tačiau manome, kad bent dažniausiai praeityje mokėtas žemės našumo mokesčio dydis rodė realų tų plotų derlingumą.

³⁴⁹ Skirtinguose šaltiniuose buvo pateikiama tiksliai nedatuotų ir prieštaringų duomenų (vienur gal apimant palivarkus ir bendras valdas, kitur jų neįskaitant). Tokie duomenys dar galėtų būti tikslinami.

savo valdų panaudojimo. 1913 m. žemės ūkio gamybai buvo vidutiniškai panaudojama 92 % dvarų valdų, o tik keli procentai buvo skirti kitkam (medynams ir pan.) ar buvo ūkiškai netinkami.

1 lentelė. 1885 m. svarbesniųjų dvarų Sendvario apylinkėse valdytų žemės ūkio naudmenų struktūra ir santykinės potencialios pajamos (SPP) iš žemės ūkio naudmenų

Dvaras ir jo kategorija	Bendras valdų plotas, ha	Žemės ūkio naudmenos % nuo bendro valdų ploto	Arimai žemės ūkio naudmenose, %	Pievos žemės ūkio naudmenose, %	SPP iš arimų	SPP iš pievų
1	2	3	4	5	6	7
Nedideli dvarai						
1. Gvildžiai	61	67	81	19	233	72
2. Leliai	84	95	84	16	604	204
3. Bertuliškė	177	85	93	7	603	39
4. Liepgiriai	184	91	97	3	1276	49
Vidutiniai dvarai						
5. Bakmaniškiai	234	95	97	3	3298	49
6. Jakai	245	96	96	4	2103	109
7. Eketė	269	79	83	12	1595	397
8. Medikiai	314	97	92	8	2970	301
9. Mažasis Tauralaukis	342	86	94	6	3220	156
10. Klemiškė	539	81	89	11	4396	588
11. Sendvaris	556	95	72	28	6866	2476
12. Mišeikiai	621	57	78	6	2613	263
13. Karališkiai	686	79	81	13	3039	640
14. Baukštininkai	718	76	87	13	4060	743
Bendrieji vidutiniai rodikliai:	-	81	86	12	-	-
Iš viso:	5030 ha visų valdų	4091 ha žemės ūkio naudmenų	3510 ha arimų	484 ha pievų	36 876	6086

Tirtame plote absoliučiai vyravo tradicinė žemdirbystė – ten būdavo suariama 81–83 % žemės naudmenų plotų. Santykinai nedaug (9–12 %) turėta pievų. Galima spėti, kad tirtajame plote labiau apsimokėjo žemę arti, o ne laikyti mažai produktyvias pievas. Veikiausiai nemažai dvarų ūkiui reikalingą šieną pirkdavo (pavyzdžiui, iš Nemuno deltos) ar ten nuomodavosi šienaujama pievų plotus. Kaip rodo 1885 m. duomenys, šiose apylinkėse iš arimų žemių buvo gaunama kelis kartus daugiau pajamų nei iš pievų.

Kaip rodo anksčiau pateikti duomenys, atskirų dvarų žemės labai skyrėsi savo našumu. 1885 m. derlingiausi buvo arimai Sendvaryje ir Bakmaniškiuose, našiausios – pievos Sendvaryje ir Eketėje. Blogiausiai tuomet vertinti arimai ir pievos Bertuliškėje³⁵⁰. Gal tai liudijo ne vien natūralų žemės derlingumą, bet atspindi ir tų plotų sukultūrinimo lygį.

³⁵⁰ Kai kada tokius vertinimus galėjo iškreipti kokios lengvatos, kompensacijos ar pan., skirtos kokiam dvarui ar jo savininkui.

2 lentelė. 1913 m. svarbesniųjų dvarų Sendvario apylinkėse valdytų žemės ūkio naudmenų struktūra ir santykinės potencialios pajamos (SPP) iš žemės ūkio naudmenų

Dvaras ir jo kategorija	Bendras valdų plotas, ha	Žemės ūkio naudmenos, % nuo bendro valdų ploto	Arimai žemės ūkio naudmenose, %	Pievos žemės ūkio naudmenose, %	SPP iš žemės valdų	Vidutinės SPP iš vieno valdų hektaro
1	2	3	4	5	6	7
Nedideli dvarai						
1. Gvildžiai	59,5	-	-	-	-	-
2. Leliai	116	91	95	5	874	7,5
3. Jakai	165	100	85	9	1581	9,6
Vidutiniai dvarai						
4. Liepgiriai	215	85	86	14	1065	5,0
5. Bakmaniškiai	248	98	90	1	7373	29,7
6. Bertuliškė	250	99	96	4	1727	6,9
7. Klemiškė	222+40	99	80	19	2970+342	12,6
8. Medikiai	308	96	96	4	3217	10,5
9. Mažasis Tauralaukis	373	92	86	14	5176	13,9
10. Eketė	374	94	84	9	2576	6,9
11. Sendvaris	496	99	82	12	8829	17,8
12. Mišeikiai	621	86	56	6	3318	5,3
13. Karališkiai	652	94	94	6	3394	5,2
14. Baukštininkai	720	83	85	12	4497	6,3
Bendrieji vidutiniai rodikliai:	-	92	83	9	-	9,8
Iš viso:	4800 ha visų valdų (be Gvildžių)	4427 ha žemės ūkio naudmenų	3690 ha arimų	388 ha pievų	46939 (be Gvildžių)	-

1 ir 2 lentelių duomenys rodo, kad neturtingiausių ir turtingiausių dvarų potencialios pajamos galėjo skirtis dešimtis kartų (net ir skaičiuojant santykiniais dydžiais). Didesniuose dvaruose (ypač valdžiusiuose derlingesnius plotus) gaunamos didesnės pajamos galėjo būti naudojamos įvairiems tikslams (tolesniam žemių kultūrinimui, dvaro sodybos rekonstrukcijoms ir pan.), o mažieji dvarai (dar valde prastesnius sklypus) didesnių pajamų sukaupti negalėdavo.

2 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad 1913 m. savo veiklos efektyvumu ypač išsiskyrė Bakmaniškiai³⁵¹. Taip pat dideles pajamas iš žemės ūkio verslų galėjo gauti Sendvaris, Mažasis Tauralaukis, Klemiškė. Prasti Liepgirių, Bertuliškės, Eketės, Baukštininkų, Karališkių, Mižeikių rodikliai paaiškinami ten turėtais ir žemės ūkiui mažiau tinkamais ar tam visai nenaudojamais plotais.

1885 m. rodikliai (1 lentelė) patvirtina, kad tada iš žemės ūkio dideles pajamas galėjo gauti Sendvaris, Klemiškė, Baukštininkai, mažesnes – Karališkiai, Mažasis Tauralaukis ir Bakmaniškiai.

³⁵¹ Tą galėjo lemti ir kitokios priežastys (kitos pajamų rūšys, skirtingi vertinimo rodikliai ir pan.), dėl kurių šis dvaras buvo išskirtas iš kitų.

Gyvulininkystė vietovės dvaruose

Tirtame plote nebuvo ypatingų sąlygų (pavyzdžiui, vešlių pievų plotų ir pan.) didelio masto gyvulininkystei plėtoti. Tačiau vietovės dvaruose buvo auginama nemažai gyvulių (veikiausiai ieškant pelningesnių verslų ir pan.). Sistemingesnių duomenų apie šią ūkio šaką liko XX a. pr. statistikos rinkiniuose.

1905 m. daugiausiai arklių laikyta Sendvaryje, Karališkiuose ir Baukštininkuose (nuo 100 iki 66). Kartu svarbu atsižvelgti ir į santykinę augintų gyvulių gausą – jų kiekį vienam valdų hektarui (3 lentelė). Tuo išsiskyrė Leliai, kur tuomet verstasi žirgininkyste. Dauguma kitų dvarų arklius laikė saviems reikalams – ūkio darbams ir pan. Veikiausiai 10 hektarų valdų tuomet pakakdavo vieno arklio, kai kur daugiau arklių prireikdavo specifiniams verslams ir pan.

1905 m. santykinai daugiausiai galvijų (iš jų ir mėšai augintų buliukų) turėta Jakų dvare, Mažajame Tauralaukyje, Klemiškėje ir Karališkiuose. Didžiausios galvijų bandos laikytos Karališkiuose ir Baukštininkuose. Daugiausia melžiamų karvių turėta Mažajame Tauralaukyje, Karališkiuose, Baukštininkuose ir Sendvaryje. Jų santykinai daugiausiai laikė Klemiškės ir Mažojo Tauralaukio dvarai.

1905 m. laikytų avių gausa išsiskyrė Eketės dvaras, mažesnė jų banda buvo Karališkiuose. Dar avių turėta Bakmaniškiuose ir Mižeikiuose. Veikiausiai taip siekta ūkiškai išnaudoti prastesnių dirvų plotus, netinkamus žemės dirbimui ar intensyvioms ganykloms. Dėl didžiosios Eketės avių bandos bendras tų gyvulių skaičius apylinkėse buvo nemažas.

1905 m. kiaulininkystė nebuvo išplėtotą. Didesnės kiaulių bandos laikytos Jakuose (šie pirmavo ir santykinę kiaulių gausą vienam valdų hektarui), Mižeikiuose, Baukštininkuose ir Mažajame Tauralaukyje. Bendras laikytų kiaulių skaičius nebuvo didelis (gal ir dėl tuometinės statistikos – gyvuliai skaičiuoti metų gale, gal jau paskerdus ir pardavus dalį kiaulių).

1905 m. daugiausiai naminių gyvulių laikyta Eketės dvare (dėl tenykštės didelės avių bandos), Karališkiuose, Baukštininkuose. Santykinę gyvulių gausą išsiskyrė Eketė ir Jakai. Pusėje apibūdintųjų dvarų turėta tik po pusę gyvulio vienam valdų hektarui, o Liepgiriuose jų turėta mažiausiai.

Nors sąlygos gyvulininkystei nebuvo itin palankios, tačiau XX a. pr. ši ūkio šalia plėtotą. 1905 m. vidutiniškai vienam tirtų dvarų valdų hektarui turėta po 0,63 gyvulio, o 1913 m. šis rodiklis pasiekė 0,91. Veikiausiai tą lėmė palanki ekonominė konjunktūra – pajamos iš gyvulininkystės produkcijos didėjo, paklausa augo ir pan.

1913 m. Lelių dvare jau nebeužsiimta prekyne žirgininkyste. Tuomet daugiausiai arklių laikyta Bakmaniškiuose, Baukštininkuose, Karališkiuose, Sendvaryje. Santykinai daugiausia jų turėta Bakmaniškiuose, Klemiškėje, Sendvaryje. Dauguma dvarų arklius laikė ūkio darbams (tam gal pakakdavo 1–1,5 arklio dešimčiai hektarų).

1913 m. didžiausios galvijų bandos laikytos Baukštininkuose, Karališkiuose, Sendvaryje, Mižeikiuose, Klemiškėje (skaičiuojant kartu šio dvaro abi dalis). Santykinai daugiausiai galvijų turėta Bakmaniškiuose, Jakuose, Leliuose. Itin išsiskyrė Klemiškės II dvaras, kur gal verstasi veršiukų auginimu.

1913 m. didžiausios melžiamų karvių bandos turėtos Sendvaryje, Baukštininkuose, Bakmaniškiuose. Santykinai daugiausiai jų buvo Jakuose, Bakmaniškiuose, Leliuose. Atrodo, kad tuomet daugelis apylinkių dvarų vertėsi tada pelninga pienininkyste, laikė po kelias dešimtis melžiamų karvių, parduodavo pieną Klaipėdoje ar tiekėdavo jį vietos pieninėms.

1913 m. Eketėje tebelaikyta didelė (nors per kelerius metus ir sumažėjusi) avių banda. Nedidelės avių bandos laikytos Karališkiuose, Mižeikiuose. 5 dvaruose turėta tik po kelias avis (gal jas laikė dvaro tarnautojai saviems reikalams).

1913 m. daugiausiai kiaulių laikyta Karališkiuose, Mižeikiuose, Bertuliškėje. Santykinai (lyginant su valdų plotu) jų daugiausiai laikyta Gvildžiuose, Jakuose ir Bertuliškėje.

1913 m. daugiausiai visų naminių gyvulių turėta Eketėje (ten buvo didžioji avių banda), Karališkiuose, Baukštininkuose ir Mižeikiuose. Santykinai daugiausiai gyvulių laikyta Gvildžiuose, II Klemiškėje, Bakmaniškiuose, Eketėje.

Lyginant padėtį 1905 ir 1913 m., laikytų naminių gyvulių nežymiai sumažėjo tik Eketėje, o visuose kituose dvaruose jų padaugėjo (kai kur net dvigubai). Tai patvirtina spėjimą, kad palanki ekonominė konjunktūra iki Pirmojo pasaulinio karo skatino sparčią gyvulininkystės plėtrą. Tuo laikotarpiu mažėjo tik augintų avių skaičius, o visų kitų gyvulių (ypač kiaulių ir melžiamų karvių) bandos išaugo. Tirtame plote nesivertė prekyne žirgininkyste, ten nelaikytos didelės arklių kaimenės, jų skaičius 1905–1913 m. augo nedaug.

Tuometinė gyvulininkystės plėtra turėjo ir socialinių pasekmių. Didėjančioms bandoms prižiūrėti dvarai turėjo samdyti daugiau darbininkų, taip pat didėjanti primelžiamo pieno kiekį reikėdavo vežti į pienines ar į prekyvietes Klaipėdoje, tam reikėjo skirti dvarų darbuotojus.

Tokia gyvulininkystės plėtra turėjo sukaupti daugiau pajamų dvarų savininkams, tuo metu galėjusiems pradėti kurti ar įgyvendinti ambicingesnius projektus (senesnių trobesių perstatymą dvarų sodybose, sudėtingesnę laukų kultūrinimą – pavyzdžiui, uždaro drenažo sistemas ir pan.).

3 lentelė. Gyvulių auginimas Sendvario apylinkių svarbesniuose dvaruose 1905 m.

Dvaras ir jo kategorija	Bendras žemės valdų plotas, ha	Laikyta gyvulių: vnt./vidutiniškai vienam valdų hektarui					
		Arkliai	Galvijai		Avys	Kiaulės	Iš viso
			Iš viso	Melžiamų karvių			
1	2	3	4	5	6	7	8
Nedideli dvarai							
1. Jakai	165	17/0,10	78/0,47	35/0,21	0/0	75/0,46	170/1,03
2. Leliai	110	50/0,46	-	-	-	-	50/0,46
Vidutiniai dvarai							
3. Bakmaniškiai	364	44/0,12	120/0,33	70/0,19	36/0,10	40/0,11	240/0,66
4. Baukštininkai	716	66/0,09	210/0,29	80/0,11	0/0	50/0,07	326/0,46
5. Bertuliškė	287	34/0,12	78/0,27	47/0,16	2/0,01	16/0,06	130/0,45
6. Eketė	374	21/0,06	109/0,29	61/0,16	420/1,12	24/0,06	574/1,54
7. Karališkiai	552	90/0,16	210/0,38	95/0,17	120/0,22	30/0,05	450/0,82

(tęsinys)

Dvaras ir jo kategorija	Bendras žemės valdų plotas, ha	Laikyta gyvulių: vnt./vidutiniškai vienam valdų hektarui					
		Arkliai	Galvijai Iš viso	Melžiamų karvių	Avys	Kiaulės	Iš viso
1	2	3	4	5	6	7	8
8. Klemiškė	225	33/0,15	90/0,40	72/0,32	13/0,06	30/0,13	166/0,74
9. Liepgiriai	215	15/0,07	50/0,23	28/0,13	0/0	15/0,07	80/0,37
10. Medikiai	308	32/0,10	90/0,29	50/0,16	0/0	24/0,08	146/0,47
11. Mišeikiai	621	33/0,05	121/0,20	57/0,09	28/0,05	76/0,12	258/0,42
12. Sendvaris	496	100/0,20	160/0,32	80/0,16	0/0	0/0	260/0,52
13. Mažasis Tauralaukis	364	30/0,08	150/0,41	100/0,28	0/0	50/0,14	230/0,63
Iš viso:	4797	565/0,12	1466/0,31	775/0,16	619/0,13	430/0,09	3080/0,63

4 lentelė. Gyvulių auginimas Sendvario apylinkių svarbesniuose dvaruose 1913 m.

Dvaras ir jo kategorija	Bendras žemės valdų plotas, ha	Laikyta gyvulių: vnt./vidutiniškai vienam valdų hektarui					
		Arkliai	Galvijai Iš viso	Melžiamų karvių	Avys	Kiaulės	Iš viso
1	2	3	4	5	6	7	8
Nedideli dvarai							
1. Gvildžiai	60	9/0,15	24/0,40	12/0,20	5/0,08	34/0,57	72/2,2
2. Jakai	125	17/0,14	88/0,70	63/0,50	0/0	57/0,46	162/1,30
3. Leliai	116	20/0,17	70/0,60	40/0,35	0/0	40/0,35	130/1,12
4. Liepgiriai	154	15/0,10	47/0,31	34/0,22	0/0	20/0,13	82/0,53
Vidutiniai dvarai							
5. Bakmaniškiai	248	76/0,31	196/0,79	121/0,49	4/0,02	97/0,39	373/1,50
6. Baukštininkai	716	91/0,13	273/0,38	139/0,19	7/0,01	61/0,09	432/0,60
7. Bertuliškė	287	26/0,09	118/0,41	70/0,24	0/0	122/0,43	266/0,93
8. Eketė	269	21/0,06	113/0,31	63/0,17	353/0,96	61/0,17	548/1,49
9. Karališkiai	608	99/0,16	216/0,36	96/0,16	29/0,05	158/0,26	502/0,83
10. Klemiškė I	222	45/0,20	120/0,54	50/0,23	10/0,05	20/0,09	195/0,88
11. Klemiškė II	40	5/0,13	124/3,1	8/0,20	6/0,15	12/0,30	147/3,7
12. Medikiai	315	31/0,10	112/0,36	57/0,18	0/0	75/0,24	218/0,69
13. Mišeikiai	596	44/0,07	195/0,33	93/0,16	12/0,02	155/0,26	406/0,68
14. Sendvaris	511	89/0,17	211/0,41	139/0,27	2/0,004	88/0,17	390/0,76
15. Mažasis Tauralaukis	348	48/0,14	160/0,46	85/0,24	0/0	81/0,23	289/0,83
Iš viso:	4715	636/0,14	2067/0,44	1070/0,23	428/0,09	1081/0,23	4212/0,91

Papildomi verslai dvaruose

Stambesniuose dvaruose sumanesni verslininkai kurdavo įvairius tuo metu pelningus verslus. Pavyzdžiui, XIX a. antroje pusėje Baukštininkuose ir Sendvaryje veikė spirito varyklos. XX a. pr. pieninės veikė Klemiškėje, Bertuliškėje ir Grauminėje.

Statytos įvairios jėgainės mechanizmams varyti. XX a. pr. Bakmaniškiuose veikė vėjo malūnas, Eketėje – vandens malūnas, Bertuliškėje ir Dirvupiuose – elektros jėgainės. Be įprastinių grūdų (miltų) malūnų, Eketėje dar veikė kruopinė – kruopų gamybos fabrikėlis.

Tirtame plote faktiškoje Klaipėdos priemiestinėje zonoje, XIX a. pab.–XX a. pr. statytos plytinės (dažnai su tuomet moderniomis žiedinėmis degimo krosnimis). Ten gamintos plytos tiekios miesto ir kitoms statyboms. Matyt, tas verslas buvo pelningas – dvarai naudodavo savo išteklius (čia pat kasamą molį, prastesnę medieną kurui ir pan.).

Priemiestiniuose dvaruose veikiausiai užsiimta ir daržininkyste, bet tikslesnių duomenų apie tai nėra.

Bitininkystė nebuvo populiari. Išsiskyrė tik Eketės bitynas su 70 avilių. Bakmaniškiai ir Mižeikiai turėjo po 15 avilių.

Prekine sodininkyste XX a. pr. užsiimta Sendvaryje, kur augo net 1 315 obelų ir vos keli kiti vaismedžiai. Nemaži sodai buvo Baukštininkuose (ten augintos 273 obelys, 110 slyvų, 82 kriaušės), Bakmaniškiuose (170 obelų, 133 vyšnios, 95 slyvos, 61 kriaušė), Mažajame Tauralaukyje (228 obelys), Karališkiuose (86 obelys, 42 kriaušės), Jakuose (90 obelų). Santykinai didelis sodas su 104 vaismedžiais augintas mažame Gvildžių dvarelyje.

Papildomų pajamų dvarams turėjo teikti ten besidarbavę amatininkai (kalviai ir kiti), nors nemažai tokių specialistų po baudžios panaikinimo Prūsijoje (1806 m.) darbuodavosi savarankiškai, rečiau apsistodami dvaruose.

Vietovės dvarų gyventojai XIX a.–XX a. pr.

5 lentelė. Reikšmingesnių dvarų gyventojų skaičiaus kitimas XIX a.–XX a. pr.

Dvaras ir jo kategorija	Gyventojų skaičius			Pokytis 1817–1857 m., %	Gyventojų skaičius				Pokytis 1871–1905 m. %	Pokytis 1817–1905 m. %
	1817 m.	1846 m.	1857 m.		1871 m.	1885 m.	1895 m.	1905 m.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1. Bakmaniškiai	157 ³⁵²	79	127	81	155	148	181	204	132	130
2. Baukštininkai	75	68	74	100	135	180	174	103	76	137
3. Bertuliškė	-	-	-	-	68	53	73	54	79	-
4. Eketė	71	94	87	123	120	117	111	113	94	159
5. Gvildžiai	-	29	13	-	29	24	21	17	59	-
6. Jakai	18	48	58	322	57	75	65	78	137	433
7. Karališkiai	53	100	89	168	153	199	198	158	103	298
8. Klemiškė	78	138	162	208	117	151	148	161	138	206
9. Liepgiriai	-	-	37	-	40	39	43	42	105	-
10. Leliai	-	14	19	-	25	27	-	-	-	-
11. Medikiai	-	-	-	-	42	63	77	54	129	-
12. Mižeikiai	71	120	161	227	153	132	138	129	84	182
13. Sendvaris	140	215	199	142	146	216	207	165	113	118
14. Mažasis Tauralaukis	98	165	85	87	123	120	128	96	78	98
Iš viso:	761	1070	1111	146	1363	1544	1564	1374	101	181

³⁵² Gyventojų skaičius čia nurodytas kartu su gretimų kaimų gyventojais.

1806 m. Prūsijos valstybėje panaikinus baudžiavą, didžiausią dvarų gyventojų dalį sudarydavo samdomi darbininkai – kumečiai. Dažname dvare dar būta kvalifikuotų darbuotojų – vienos ar kitos srities specialistų: administratorių (prievaizdų), vieno ar kito verslo žinovų, vadovavusių, pavyzdžiui, gyvulių priežiūrai ar kt. Kai kur gyveno amatininkų, specifinių verslų darbuotojų (pavyzdžiui, pieninių ar plytinių darbininkų). Kadangi vietos dvaruose pagrindiniai buvo žemės ūkio verslai, tai absoliuti dauguma dvarų gyventojų vertėsi žemdirbyste, gyvulininkyste ir pan. darbais. Tuo galėjo užsiimti ir mažiau kvalifikuoti žmonės, nuo mažens išmokę atlikti tradicinius – kaimo gyventojams įprastinius darbus.

Nedidelę dvarų gyventojų dalį sudarydavo dvarų savininkų (dvarininkų) šeimos. Neretame dvare prisiglausdavo ir dvarininkų giminės, jiems artimesni žmonės. Po baudžiavos panaikinimo turėjo mažėti socialinė ir psichologinė atskirtis tarp dvarininkų ir dvarų darbuotojų (šie nebebuvo beteisiai baudžiauninkai, o laisvai samdomi žmonės).

Iš daugelio šaltinių žinoma apie krašto kaimiškose teritorijose XIX a. vykusius socialinius ir kitus pokyčius, kai sparčiai kito darbo rinka (atsiradus galimybėms įsidarbinti miestuose, išvykti į Vakarus ir pan.). Kaimų gyventojams išvykstant kitur, atsirasdavo bent santykinis darbuotojų stygius. Žinoma, kad tuomet žemės ūkio darbininkų samdytojai buvo priversti gan sparčiai ir pastoviai didinti atlyginimus samdiniams, norėdami išlaikyti geresnius ir patikimesnius darbuotojus. Dvarų samdiniams siekta sudaryti patrauklesnes sąlygas, kad įgudę darbuotojai neišeitų kitur.

1871 m. gyventojų surašymo metu buvo fiksuojama, ar žmonės buvo vietiniai (gimę ten pat), ar atsikėlę iš kitur. Tie duomenys rodo, kad vietiniai gyventojai sudarydavo nedidelę dvaro gyventojų dalį, pavyzdžiui, Bakmaniškiuose tokių tebuvo 22 iš 148, Jakuose 5 iš 57, Leliuose 2 iš 25, Klemiškėje 22 iš 117 ir pan. Vien atvykėliai tada gyveno Radailių dvarelyje.

Dažname dvare neretai keisdavosi savininkai – ūkį perimdavo vis kiti žmonės. Todėl negausius „vietinius“ gyventojus dvare ne visada galima susieti vien su dvarininkais. Pastovesniais gyventojais galėjo būti kokie amatininkai ar atskirų gamybos barų vadovai, kuriuos stengdavosi išlaikyti ir naujieji dvarininkai. Prie „vietinių“ gyventojų veikiausiai buvo priskiriami ir neseniai dvare gimę vaikai, kurių tėvai po kurio laiko gal persikeldavo ir kitur.

Toks dvarų gyventojų nepastovumas rodo tuometinį krašto darbo rinkos dinamškumą – samdiniai galėjo kraustyti iš vieno dvaro į kitą, ieškodami geresnių sąlygų. Tai galėjo kelti savų problemų, kartu vertė dvarininkus didinti samdinių atlyginimus, gerinti jų gyvenimo ir darbo sąlygas, taip pat galėjo lemti kai kurių dvarų bankrotą – nederlingais metais ne visur sugebėta padengti visas gamybos išlaidas, sumokėti didesnius atlyginimus samdiniams.

Kai kuriuose dvaruose būta didesnės disproporcijos tarp vyrų ir moterų. Tą galėjo lemti tuometiniai verslai – kai kur gal samdyta daugiau vyrų ar moterų atitinkamiems darbams dirbti. Kai kada tą galėjo lemti ir kiti veiksniai – jauniems vyrams masiškai išvykstant uždarbiauti į Vakarus, kai kuriems darbams tekdavo samdyti daugiau moterų.

Daugelyje dvarų buvo užregistruota nemažai vaikų. Tai rodo, kad ten gyvendavo daug jaunesnio amžiaus šeimų. Tokios šeimos galėjo priklausyti profesionaliems samdiniams, savo gyvenimą praleisdavusiems viename ar kitame dvare.

Atskiri tyrimai leistų išsamiau apibūdinti anuometinius dvarų samdinius. Veikiausiai jais tapdavo bežemių ar panašiose šeimose užaugę žmonės, didesnių šeimų palikuonys ir pan. Gal kai kurie samdiniai įstengdavo sukaupti lėšų ir vėliau tapdavo savarankiškais ūkininkais, išsigyddavo ar nuomodavo atskirus ūkelius. Dalį samdinių toks kumečio statusas gal tenkindavo ir kitokių gyvenimo variantų jie neieškodavo.

Kai kuriuos socialinius ypatumus galėjo parodyti praeityje fiksuotas raštingų ir beraščių gyventojų skaičius. Prūsijoje nuo seno buvo plėtotas krašto žmonių švietimas, deklaruotas privalomas pradinės mokyklos lankymas ir pan. Galima manyti, kad beraščiais tuomet likdavo sunkesnėse sąlygose augę ar sudėtingesnėse situacijose atsidūrę vaikai. Tuometinį vieno ar kito žmogaus neraštingumą galėtume laikyti tam tikru to asmens trūkumu, žemesnio statuso ženklu ir pan. Neraštingi galėjo likti kai kurie atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos.

1871 m. gyventojų surašymo duomenys, atskirų dvarų gyventojai gana skyrėsi savo raštingumo cenzu. Pavyzdžiui, priemiestiniuose Sendvario, Mažojo Tauralaukio, Bakmaniškių dvaruose ir mažajame Gvildžių dvarelyje raštingi asmenys vyravo. Maždaug po lygiai raštingų ir beraščių būta Bertuliškės, Klemiškės, Medikių dvaruose. Beraščiai žmonės ryškiai vyravo nuošalesniuose Baukštininkų, Eketės, Liepgirių, Mižeikių, Radailių dvaruose. Tai rodo, kad didžiuosiuose priemiestiniuose dvaruose siekta samdyti išmanesnius žmones, o atokesnėse vietose tenkintasi prastesniais (gal nereikalavusiais didesnių atlyginimų ir kt.).

Kai kurie dvarų gyventojai neturėjo Prūsijos pilietybės. Veikiausiai tai buvo atvykėliai iš Didžiosios Lietuvos – tuometinės Rusijos imperijos valdų.

To laiko Prūsijoje gyveno santykinai nedaug žydų (kitaip nei Didžiojoje Lietuvoje). Jų negausios grupelės telkdavosi svarbesniuose centruose, vertėsi prekyba ir amatais. XIX a. pab. daugiau žydų (8–12 asmenų) gyveno Bakmaniškiuose. Jų dar buvo Sendvaryje ir Medikiuose. Vienintelis žydas 1895 m. buvo apsistojęs Baukštininkuose (gal bandė pradėti savo verslą).

Sunku patikimai apibūdinti dvarų gyventojų etninę sudėtį. Krašte per šimtmečius paplito mišrios šeimos, dalies žmonių genetinė kilmė ne visada sutapdavo su jų etnokultūrinėmis nuostatomis. 1871 m. pradėta oficialioji germanizacijos politika daugumą krašto žmonių vertė suvokietėti. Etninių momentų tiksliai neapibūdina ir tuometiniai duomenys apie gyventojų vartotas kalbas. Nuo seno dauguma krašto žmonių mokėjo tiek lietuvių, tiek vokiečių kalbas, vartodavo jas pagal aplinkybes. Susidarius tuometinei padėčiai, dalis žmonių galėjo konjunktūriškai deklaruoti, kad vartoja vokiečių kalbą – kaip valdžios ir darbdavių pageidautą.

Pažymėtina, kad deklaruotas (šaltiniuose fiksuotas) lietuvių kalbos vartojimas kito įvairiu metu. Pavyzdžiui, 1846 m. Jakuose lietuvių kalba vyravo, o 1905 m. ja tekalbėjo nedaugelis žmonių. Taip buvo ir Eketėje.

Išsiskyrė mažasis Gvildžių dvarelis, kurį valdė lietuvininkas Gvildys – ten 1846–1905 m. kalbėta vien lietuviškai. Vien lietuviškai 1846 m. kalbėta ir Leliuose.

Sendvaris

1846–1905 m. lietuvių kalba vyravo Mižeikiuose. Karališkiuose 1846 m. daugiau kalbėta vokiškai, o 1905 m. – jau lietuviškai. Bakmaniškiuose, Eketėje, Karališkiuose, Medikiuose, Mižeikiuose dauguma katalikų kalbėjo lietuviškai.

Kitaip buvo didžiuosiuose priemiestiniuose dvaruose (Klemiškėje, Sendvaryje ir Mažajame Tauralaukyje), kur vyravo vokiečių kalba. Galima spėti, kad dalis tų dvarų gyventojų (lietuviškos kilmės samdiniai ir kt.) kalbėdami vokiškai, o ne savo gimtąja kalba, stengėsi pritaipyti prie aplinkos ir savininkų nuostatų.

Daugiau lietuviškai kalbėta nuošaliame Baukštinių dvarė, Karališkiuose, Mižeikiuose. Galima spėti, kad ten būdavo samdomi ir lietuviškos kilmės žmonės, kalbėję sava kalba, kad ten nebūta griežtesnių reikalavimų kalbėti vien vokiškai. Gal ten gyveno daugiau ateivių iš Didžiosios Lietuvos.

Tarp dvarų gyventojų absoliučiai vyravo evangelikai liuteronai, kurie daugumą sudarė ir visame krašte. Negausūs katalikai ne visada sietini su išėiviais iš Didžiosios Lietuvos, nes dalis jų kalbėjo vokiškai. Be to, daugiau lietuviškai kalbėjusių katalikų buvo susitelkę Medikių dvarė ties Didžiosios Lietuvos pasieniu – gal tai buvo atvykėlių palikuonys.

Kaip ir kitur krašte ir Prūsijos valstybėje, po 1806 m. palaiptui kito dvarų savininkų pobūdis. Baudžiovos laikais būta daugiau tradicinių „dvarininkų“ – stambius ūkius nominaliai valdžiusių įtakingų veikėjų ir šeimų, vėliau gausėjo „menedžerių“ – dvaro ūkiniais reikalais tiesiogiai užsiėmusių valdytojų. XIX a. griežtėjusi Prūsijos valstybės fiskalinė politika, santykinai dideli mokesčiai, besikeitusių ekonominė konjunktūra ir socialinė situacija krašte komplikavo dvarų valdymą. Tą patvirtina gana dažnai besikeitę dalies dvarų savininkai, dalies dvarų ekonominės problemos, kitusi žemėvalda (dalies valdų pardavimas ir pan.).

Nuo seno dvarų savininkais ar nuomininkais būdavo senųjų kolonistų palikuonys ar vėlesni atvykėliai iš Vakarų – tuometinio ūkinio ir socialinio elito atstovai. Kai kurių jų šeimos galėjo būti mišrios, galėjo būti baltiškų kilmės moterų ir pan.

Po baudžiovos panaikinimo sugebėjo prasigyventi dalis senųjų krašto gyventojų (lietuvininkų, senprusių ir kt.) palikuonių, kai kurie jų ėmė valdyti stambesnius

ūkius – dvarus. Veikiausiai XIX a. vid. mažą Gvildžių dvarelį sukūrė lietuvininkas Gvildys. 1903 m. Gobergiškės dvarelį valdė K. Mertinaitis, 1912–1913 m. didįjį Bakmaniškių dvarą nuomojo O. Tribukaitis. 1922 m. Klemiškės dvarą valdė M. Purvinas, Didžiųjų Kuršių – M. Macaitis, Vytaučių – A. Bruzdeilynai.

Išvados

1. Antrojo tūkstantmečio pradžioje tirtame plote (dabartinės Klaipėdos rytinėse apylinkėse) galėjo būti stambesnių žemės valdų, priklausiusių baltų genčių svarbesniems asmenims. Su tų laikų reliktais galėtų būti siejamos kai kurios vėlesnės epochos dvarvietės (pavyzdžiui, Vytaučiai ir Medikiai).

2. Vakarietiško pobūdžio dvarai tirtame plote pradėjo formuotis nuo XIII a. Jų pobūdį ir dislokaciją lėmė tuometiniai istoriniai įvykiai – krašto užkariavimas ir kolonizacija, vėlesni taikesnės raidos amžiai, kai svarbesni tapo ūkiniai veiksniai ir interesai.

3. XVIII a. pabaigoje tirtame plote egzistavo bent vienuolika žinomesnių dvarų, turėjusių skirtingą statusą: Klemiškės ir Sendvario karališkieji palivarkai; Bakmaniškių, Baukštininkų, Karališkių ir Mažojo Tauralaukio bajoriškieji dvarai; laisvojo paveldėjimo dvaras Brožynuose; Eketės, Jakų, Mižeikių kulmiškieji dvarai; šatulinių valstiečių dvaras Mikaitiškiuose.

4. Po baudžiavos panaikinimo Prūsijoje (1806 m.) krašte ir tirtame plote prasidėjo žymesnės žemėvaldos ir apgyvendinimo sistemos transformacijos. Kūrėsi įvairaus dydžio ir pobūdžio nauji dvarai (dažniau valdę nedidelius ar vidutinio dydžio plotus). Jie kurti privatizuotose valstybinėse žemėse, naujai įsisavintuose ir sukultūrintuose plotuose, kartais buvusių kaimų žemėse. Buvę karališkieji palivarkai tapo privačiais dvarais. XIX a. pab.–XX a. pr. gausėjo kaimiškujų dvarelių – stambesnių valstiečių ūkių, gavusių dvarų teises.

5. Tirtu ploto atskirų dvarų būklę atspindi jų turėti (įgyti ar prarasti) statusai. Senuosius kulmiškojo ar bajoriškojo dvarų statusus papildė riteriškojo dvaro statusas. Tuometiniai statusai rodo ir realias (didesnes ar mažesnes) privilegijas ir pan. Nuo XIX a. vid. svarbiu dvaro reikšmingumo rodiklis buvo jam priskirtas dvaro apylinkės (kaip savarankiškojo juridinio ir kt. vieneto) statusas.

6. XIX a.–XX a. pr. statistinių duomenų rinkiniai ir kiti šaltiniai leidžia gana sistemingai apibūdinti tirtu ploto dvarus ir jų raidą, ten esama žinių apie dvarų ūkinę būklę, socialinius ir kitus momentus. Tirtame plote iš viso apibūdinti 32 dvarai, ten dar galėjo būti trumpaamžių dvarų, kaimiškujų dvarelių ir pan. Svarbesnieji 14 dvarų nagrinėti išsamiau.

7. Didžiųjų dvarų (valdžiusių per 1 000 ha plotą) nagrinėjamu laikotarpiu tirtame plote nebūta. 3–4 dvarai buvo nedideli (valdė iki 200 ha). Vyravo vidutinio dydžio dvarai (valdę nuo 200 iki 1 000 ha). 1885–1913 m. didžiausios žemės valdos (apie 720 ha) priklausė Baukštininkų dvarui, mažiausios (apie 60 ha) – Gvildžių dvarui. Dėl skirtingų priežasčių dalies dvarų valdų plotai įvairiai kisdavo, 1885–1913 m. bendras tirtų dvarų valdų plotas nedaug (maždaug 5 procentais) sumažėjo.

8. Dvarų valdyti plotai buvo išnaudojami labai intensyviai (1913 m. žemės ūkio gamybai buvo panaudojami 92 % valdų). Vyravo tradicinės žemdirbystės

plotai (būdavo suariama po 81–83 % žemės naudmenų), pievų turėta nedaug. Atskiri žemės sklypai labai skyrėsi savo produktyvumu, tai lėmė ir atskirų ūkių padėtį. Derlingiausiais laikyti arimai Sendvaryje ir Bakmaniškiuose, pievos Sendvaryje ir Eketėje. 1885–1913 m. didžiausias pajamas iš žemdirbystės galėjo gauti Sendvaris, Klemiškė, Bakmaniškiai, Mažasis Tauralaukis, Baukštininkai, valdę didesnius plotus ir geresnes žemes.

9. XIX a. pab.–XX a. pr. tirtuose dvaruose smarkiai plėtota gyvulininkystė. Žirgų auginimu plačiau neužsiimta. Daugiausiai auginta galvijų, plėstos melžiamų karvių bandos. Eketės dvare buvo laikoma didelė avių banda, kitur jų turėta nedaug. Kiaulininkystė gal irgi nebuvo itin plėtojama. Daugiau gyvulių laikyta Eketėje, Jakuose, Karališkiuose, Baukštininkuose, Mižeikiuose, Bakmaniškiuose, II Klemiškėje.

10. Tirtuose dvaruose užsiimta ir papildomais verslais. Kai kur veikė spirito varyklos, pieninės, vėjo ar vandens malūnai, elektros jėgainės, plytinės. Bitininkystė nebuvo itin išplėtotą. Prekine sodininkyste užsiimta Sendvaryje, nemaži sodai buvo Baukštininkuose, Bakmaniškiuose, Mažajame Tauralaukyje. Dvaruose veikiausiai darbavosi įvairūs amatininkai (kalviai ir kt.).

11. Dvarų socialinę reikšmę pakeitė baudžiovos panaikinimas. Nuo XIX a. pr. dvarai turėjo remtis laisvai samdomų žmonių darbu. XIX a. antrojoje pusėje ryškėjant žemės ūkio darbininkų stygiui, dvarų valdytojai buvo priversti vis daugiau rūpintis samdinių gyvenimo ir darbo sąlygomis, didinti jų atlyginimus ir pan. Duomenys rodo, kad dvarų samdiniai veikiausiai keldavosi iš vieno dvaro į kitą, ieškodami geresnių sąlygų. Tą galėjo lemti ir atskirų dvarų patirti sunkumai, ekonominės ir kt. konjunktūros pokyčiai.

12. Dvaro samdinius gali padėti apibūdinti jų raštingumo lygis. Tuomet daugiau neraštingų žmonių (gal pasitenkinusių mažesniais atlyginimais ir blogesnėmis sąlygomis) telkėsi nuošalesniuose dvaruose, o priemiestiniuose dvaruose dirbdavo daugiau raštingų (ir gal labiau kvalifikuotų) žmonių.

13. Sunkiai apibūdinama dvarų gyventojų etninė sudėtis. Krašte buvo daug mišrių šeimų, įvairios kilmės žmonės vartojo tai lietuvių, tai vokiečių kalbas. Nuo 1871 m. vykdyta oficiali germanizacijos politika keitė krašto etnokultūrinį pobūdį. Kai kuriuose dvaruose gal pageidauta vokiškai kalbėjusių darbuotojų (tokies tapdavo ir baltiškos kilmės asmenys). Kai kur kalbėta vien lietuviškai (dažniau nuošalesnėse vietose).

14. Dvaruose (kaip ir visame krašte) vyravo evangelikai liuteronai. Dalis negausių katalikų kalbėjo vokiškai, jie gal sietini ne vien su išeiviais iš Didžiosios Lietuvos, bet ir su atvykėliais iš Varmijos ir kitų kraštų.

15. Didesnė žydų grupelė XIX a. pab. buvo įsikūrusi Bakmaniškiuose ir vertėsi prekyba ir amatais. Nedaug žydų gyveno Sendvaryje, Medikiuose, Baukštininkuose.

16. Po baudžiovos panaikinimo ir ypač XX a. pr. gausėjo baltiškos kilmės dvarininkų (dažniau valdžiusių nedidelius dvarelius). Veikiausiai jiems padėjo baudžiovos panaikinimas ir socialiniai pokyčiai XIX a. Prūsijoje, leidę prasigyventi ir iškilti senųjų krašto gyventojų palikuonims.

17. Apylinkių dvaruose dirbdavo tūkstančiai žmonių. Stambesnieji ūkiai buvo svarbūs darbdaviai ir gamybos organizatoriai. Ten buvo intensyviai išnaudojami vietiniai išteklių (kultūrinant žemes, taikant naujas technologijas ir pan.). 1817–1905 m. tirtų dvarų gyventojų skaičius beveik padvigubėjo – tai liudija, kad ši gamybos organizavimo forma (stambesnieji ūkiai) buvo pakankamai efektyvi. Sparti gyvulininkystės plėtra ir kita rodo, kad dvaruose buvo pagaminama palyginti daug žemės ūkio produkcijos, gaunamos nemažos pajamos.

Klaipėdos radijo stotis Jakuose (1936–1944)

Sigitas Žilionis

Priešistorė

1923 m., kai Klaipėdos kraštas atiteko Lietuvai, apie pusę jo gyven-tojų sudarė vokiečiai. Lietuvių valdžią jie laikė okupacine valdžia, todėl ėmė organizuoti įvairius antilietuviškus ren-ginius ir „tylųjį pasipriešinimą“. Po 1933 m., valdžią Vokietijoje paėmus naciams, antilietuviška vokiečių veikla peraugo į atvirą konfrontaciją su Lie-tuvos valstybe, ką akivaizdžiai parodė Klaipėdos nacių Ernsto Noimano ir Teodoro fon Zaso byla.

Šią konfrontaciją aktyviai skatino Karaliūčiaus radiofonas. Per savo galingą stotį Heilsberge jis pradėjo Klaipėdos kraštui transliuoti specialias valandėles „Heimatsfunk“, kuriose pranešinėjo krašto naujienas, siūsdavo muzikinius sveikinimus jubiliatams, atsakinėjo į klausytojų laiškus ir pan. Ir nors tai buvo grynai vokiškos valandėlės, jos patiko ne tik vokiečiams – didelė dalis klaipėdiečių ėmė laikyti Karaliūčiaus radiofoną „sava stotimi“.

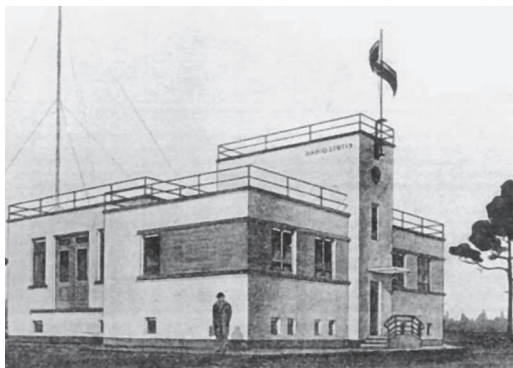
Tokioje aplinkoje reikėjo imtis kokių nors atsakomųjų priemonių. Viena jų – 1926 m. pradėjęs dirbti Kauno radiofonas, pamažu jo laidose atsirado ir klaipėdietiškų temų. Tačiau to buvo per maža. Viena vertus, visai Lietuvai trans-liuoti laidas, kurios įdomios tik klaipėdiečiams, buvo neracionalu, todėl tų laidų trukmė buvo nedidelė. Kita vertus, net ir tos laidos Klaipėdoje buvo girdimos prastai dėl menkos Kauno radijo stoties galios (7 kilovatai).

Palikti Lietuvos vakarus tik svetimų radiofonų įtakai buvo pavojinga. Tapo aišku, kad Klaipėdoje reikia turėti savo radijo stotį. Iš pradžių kilo mintis pastatyti Klaipėdoje naują 50 kilovatų galios stotį. Tačiau dėl lėšų stygiaus teko šio sumanymo atsisakyti. Antra mintis buvo tokia: kadangi Kauno stotis silpna ir nelabai gerai girdima ne tik Klaipėdoje, bet ir kitose atokesnėse Lietuvos vietovėse, tai Kaune reikia statyti naują, galingą 100 kilovatų galios stotį, o esamą išmontuoti ir perkelti į Klaipėdą.

Bet ir šis sumanymas pasirodė esąs per daug optimistinis: valstybės išdas nebuvo pajėgus finansuoti galingos stoties statybos. Galų gale nutarta Kauno stoties neliesti, o Klaipėdoje pastatyti 10 kilovatų galios stotį – tik šiek tiek ga-lingesnę negu Kauno.

Statyba

Vieta Klaipėdos radijo stočiai pasirinkta Jakų dvare, tuo metu priklausiu-siam Žemės ūkio bankui. 1935 m. vyriausybei skyrus pinigų stoties statybai,

Radijo stoties pastatas. Ne vėliau kaip 1944 m.

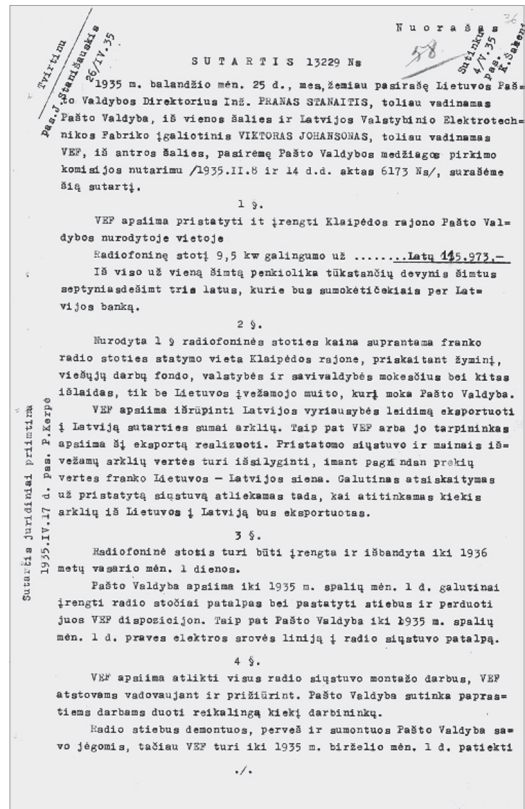
Susisiekimo ministerijos Pašto valdyba nupirko iš banko reikiamo dydžio sklypą ir nedelsiant pradėjo derybas su įvairiomis firmomis dėl būsimos stoties įrengimo. Susitarti pavyko su kaimynais latviais – Valstybinis elektrotechnikos fabrikas (VEF) apsiėmė įrengti stotį ir, kad Lietuvai būtų lengviau atsiskaityti, parūpinti Latvijos vyriausybės leidimą eksportuoti į Latviją arklių už tokią sumą, kiek kainuos visos stoties įrengimas, ir pasirūpinti tų arklių realizavimu. Iš esmės tai reiškė, kad Lietuva už stotį sumokės ne pinigais, o arkliais. 1935 m. balandžio 25 d. VEF ir Pašto valdyba pasirašė atitinkamą sutartį.

Stoties pastatą suprojektavo žymus baltarusių kilmės architektas Klaudivijus Dušauskas-Duž, tuo metu dirbęs Pašto valdybos Statybos skyriaus referentu. Tai buvo vieno aukšto pastatas su pusrūsiu ir bokšteliu, 1 719,2 m³ tūrio. Pagrindinėje dalyje – siūstuvo salė, valdymo pultai, stoties raštinė, atsarginė studija ir dviejų kambarių butas stoties viršininkui. Pusrūsis skirtas elektros energijos tiekimo įrenginiams („transformatorinė“), taip pat katilinei, siūstuvo lempų aušinimo vandens siurbliui ir distiliatoriui, remonto dirbtuvėms, kuro ir reikalingų medžiagų sandėliams.

1935 m. liepos 23 d. Pašto valdyba surengė varžytines dėl teisės statyti pastatą. Pigiausia pasiūlyta kaina buvo 74 624 litai, t. y. 43,4 Lt/m³. Statyba turėjo vykti labai greitai, kad latviai paleistų stotį sutartyje nustatytu laiku, Pašto valdyba turėjo baigti pastatą, atvesti į jį iš miesto elektros kabelį ir sumontuoti antenos stiebus iki spalio 1 d. Visa tai padaryti pavyko.

Du metaliniai 66 m (kitais šaltiniais – 64) aukščio stiebai antenai buvo atvežti iš Kauno tvirtovės, kur jie dar nuo caro laikų naudoti kibirkštinėje radijo stotyje. Kaune jie buvo išardyti, pergabenti į Jakūs, o Jakuosė juos sumontavo patys Pašto valdybos darbuotojai.

10 kW galios siūstuvus buvo pagamintas VEF gamykloje Rygoje 1936 m. pradžioje. Iš pradžių jis buvo bandomas ir derinamas pačioje gamykloje, paskui persiūstas į Jakūs. Čia atvyko ir keli VEF inžinieriai bei montuotojai įrengti

Sutarties tarp Pašto valdybos ir Latvijos VEF dėl radijo stoties įrengimo pirmasis lapas.

1935 04 25

Radijo stoties pastato projekto autorius Klavdivijus Dušauskas-Duž. Ne vėliau kaip 1940 m. Nuotr. iš Vikipedijos

siųstuva. Siųstuvai atitiko naujausius to meto technikos pasiekimus. Pirmajame jo kaskade buvo dviem kvarcais stabilizuotas dažnio autogeneratorius, o patys kvarcai įtaisyti į termostatą. Tai leido išgauti labai didelį stoties dažnio stabilumą. Antrajame kaskade buvo dažnio daugintuvas, trečiajame – aukšto dažnio stiprintuvas, ketvirtajame – moduliatorius, kuriame aukšto dažnio signalas buvo moduluojamas garsiniu dažniu. Penktajame ir šeštajame kaskaduose buvo signalo galios stiprinimo laipsniai su firmos „Philips“ lempomis: penktajame – viena 15 kW lempa, šeštajame – dvi lempos po 20 kW. Visos trys galios stiprinimo lempos buvo aušinamos distiliuotu vandeniu.

Konstruktiniu požiūriu siųstuvą sudarė trys atskiros spintos. Pirmoje spintoje buvo keturi pirmieji siųstuvo kaskadai, antroje – penktasis, trečioje – šeštasis kaskadas. Kiekviena spinta saugumo sumetimais turėjo automatinį blokatorių – atidarius dureles nuo lempų tuoj pat būdavo atjungiamas aukšta įtampa. Siųstuvo maitinimo blokas buvo sudarytas iš trijų stabilizuotų elektros srovės lygintuvų, teikiančių nuolatinę 300 V įtampą pirmiems dviem kaskadams, 2 000 V – trečiajam ir ketvirtajam kaskadui, 12 000 V – galios stiprinimo kaskadams.

Siųstuvai galėjo dirbti ne vienu dažniu – jo darbinis dažnis galėjo būti laisvai keičiamas nuo 500 kHz iki 1 500 kHz.

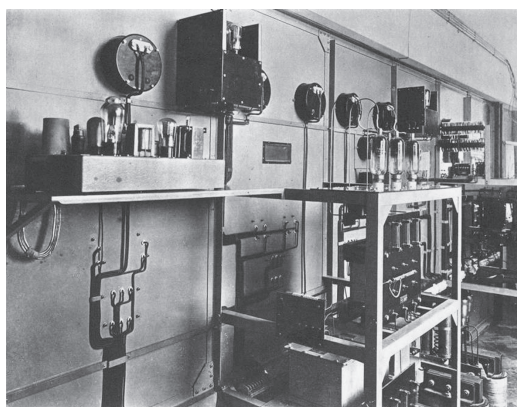
Iš viso Klaipėdos stoties statyba turėjo atsieiti 320 676 litų: sklypas ir jo sutvarkymas – 38 145 litai, pastatas – 74 624 litai, transliacijos kabeliai – 18 725 litai, antenos įrengimas – 20 217 litų, siųstuvai – 168 965 litai. Tačiau vėliau paaiškėjo, kad to neužteks, ir prie sumos, gautos pardavus arklius (225 tūkst. Lt), valstybės išdui reikės pridėti dar. Iš viso stoties paleidimas kainavo net 528 523 litus.

Organizavimasis

Baigus įrangos montavimo darbus, VEF inžinieriai 1936 m. kovo 11 d. pradėjo stoties darbo bandymus. Jų metu buvo transliuojama muzika iš plokštelių. Plokštelės būdavo atsiunčiamos iš Kauno radiofono arba gaunamos iš vietinių Klaipėdos parduotuvių, kurios jas pateikdavo nemokamai groti reklaminiams tiks-

Radio stoties siųstuvai. Apie 1937 m. Nuotr. iš VEF reklaminio prospekto

Komutacinės panelės vaizdas iš vidaus. Apie 1937 m. Nuotr. iš VEF reklaminio prospekto

lams. Kiekvienos bandomosios transliacijos pradžioje ir pabaigoje būdavo skelbiami atpažinimo anonsai ir prašoma klausytojų siųsti atsiliepimus apie stoties girdimumą bei signalo kokybę. Klausytojai greit pastebėjo eteryje naują stotį, ėmė siųsti savo pastabas ir pageidavimus.

1936 m. kovo 19 d. Kaune įvyko posėdis organizaciniams klausimams aptarti. Reikalas tas, kad pastačius naują stotį Klaipėdoje atsirastų ne viena, o iš karto dvi skirtingo pavaldumo įstaigos: Jakuose – pati radijo stotis,

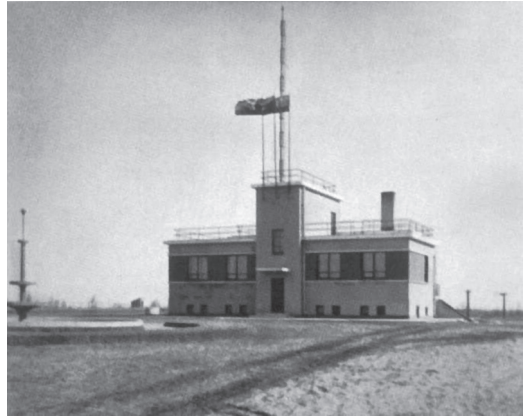
siųstuvo ir antenos pagalba paleidžianti radijo programą į eterį, o Klaipėdoje, pašto pastate – radiofonas, rengiantis programą ir laidais perduodantis ją į Jakų stotį. Radijo stotis yra pavaldi Susisiekimo ministerijos Pašto valdybai, o radiofonas – Valstybės radiofonui Kaune. Pastarojo organizaciniams reikalams aptarti ir buvo sušauktas posėdis. Jame nutarta, kad naujasis Klaipėdos radiofonas nebus savarankiška įstaiga, o taps Valstybės radiofono padaliniu – Klaipėdos programos skyriumi, pavaldžiu Valstybės radiofono direktoriui.

Posėdyje taip pat buvo suformuluoti Klaipėdos radijo programos apmatai. Numatyta, kad ją sudarys beveik vien tik Kauno programos retransliacija, o vietinės laidos galės būti transliuojamos ne daugiau nei vieną valandą per dieną, transliavimo tvarkaraštį suderinus su Kaunu. Numatyta, kad vietinėse laidose galės būti transliuojama „bendroji informacija (laikraščių straipsniai ir kronika), bėgamoji aktualija, informacijos vokiečių kalba ir specialiosios valandėlės“.

1936 m. gegužės 28 d. Klaipėdos stotis pradėjo reguliarias transliacijas. Stotis transliavo Klaipėdos radiofono programą, kurios didesnę laiko dalį (apie 2/3) užėmė Kauno radiofono laidų retransliacija.

Darbuotojai

Radijo stoties Jakuose viršininku buvo paskirtas patyręs radijo inžinierius Stanislovas Blinstrubas. Tai buvo vienas pirmųjų nepriklausomos Lietuvos specialistų, baigusiu aukštuosius mokslus Vakaruose. Gimęs 1901 m. Šiauliuosė, 1910–1921 m. su tėvais gyveno Ukrainoje, 1918 m. Berdianske baigė 8 klasių komercinę mokyklą. 1921 m. sugrįžęs į Lietuvą įstojo į Kauno universiteto Technikos fakultetą. 1923 m. tęsti studijų išvyko į užsienį, studijavo geologiją Lježo universitete, o 1929 m. baigė Aukštąją elektrotechnikos mokyklą Paryžiuje. Sugrįžęs į Lietuvą tapo Kauno radijo stoties inžinieriumi, o 1936 m. – Klaipėdos stoties viršininku ir buvo juo iki pat Klaipėdos netekimo 1939 m. kovą. Tų pačių metų rudenį, Lietuvai atgavus Vilnių, Blinstrubas paskirtas Vilniaus radijo

Radijo stoties pastatas. 1936 m.

Radijo stoties viršininkas Stasys Blinstrubas

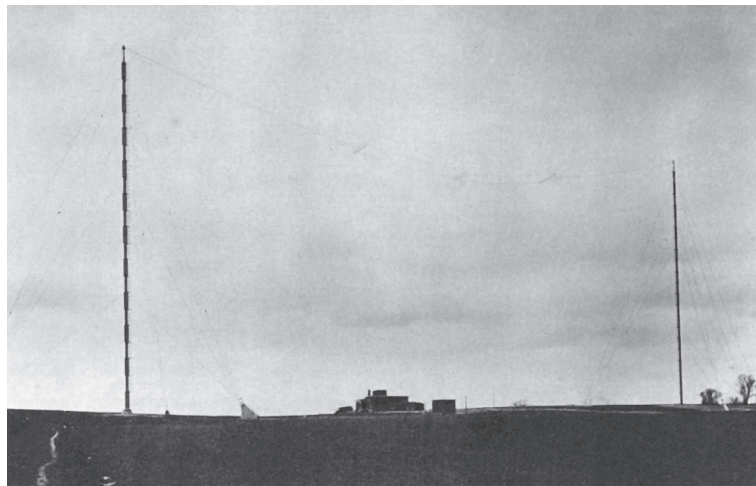
stoties viršininku. Jis ėmėsi atkurti subombarduotą stotį Lėpkaľnyje ir rūpintis naujai statoma stotimi Viršūliškėse. Po karo Blinstrubas tapo geofiziku, 1949 m. perėjo dirbti į Lietuvos mokslų akademijos Technikos mokslų institutą, 1964 m. apgynė technikos mokslų daktaro disertaciją, dirbo Geologijos institute. Mirė 1969 m. Vilniuje, palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse.

Valstybės radiofono Klaipėdos programos skyriaus vedėju tapo Antanas Gustaitis. Jis gimė 1907 m. Marijampolės apskrityje, 1927 m. baigė Marijampolės mokytojų seminariją. 1928–1932 m. Vytauto Didžiojo universitete studijavo lietuvių ir vokiečių filologiją, pedagogiką. 1934–1936 m. dirbo mokytoju Aukštadvario progimnazijoje, kur jį ir surado Pašto valdybos vadovai, pastebėję radijui tinkamą balsą. Taip Gustaitis nuo 1936 m. balandžio 1 d., dar tebevykstant bandomosioms plokštelių muzikos transliacijoms, tapo Klaipėdos programos skyriaus vedėju. Kurį laiką jis buvo vienintelis šio radiofono darbuotojas, jam talkino tik vietinis mokytojas Povilas Lokys, kuris perskaitydavo tekstus vokiečių kalba. Vokiečiams užėmus Klaipėdą Gustaitis kurį laiką dirbo Kauno radiofono informacijos tarnybos vadovu, o nuo rudens perkeltas į Vilnių vadovauti iš lenkų paimtam radiofonui. Nuo 1944 m. – karo pabėgėlis Vokietijoje, 1949 m. persikėlė į JAV ir apsigyveno Bostone, aktyviai reiškėsi kaip poetas satyrikas. Mirė 1990 m. Bostone.

Nuo 1936 m. gruodžio 1 d. iki 1937 m. spalio 1 d. diktoriaumi radiofone dirbo poetas Henrikas Radauskas, o nuo 1938 m. gegužės 1 d. iki 1939 m. kovo 22 d. – Klaipėdos teatro aktorius Juozas Grybauskas.

Atidarymas

Oficialų Klaipėdos radijo stoties atidarymą nutarta atidėti iki rudens. Mat tada Kaune turėjo įvykti antroji Baltijos šalių radijo konferencija, kurios dalyviai būtų pakviesti ir į naujos stoties bei radiofono atidarymą. Taip ir įvyko. Atidarymo ir pašventinimo iškilmės buvo surengtos 1936 m. rugsėjo 14 d. ant plokščio radijo stoties pastato stogo. Pirmiausia stotį pašventino Klaipėdos katalikų parapijos klebonas kun. Daniliauskas, o evangeliškas pamaldas laikė VDU Teologijos fakulteto docentas prof. Vilius Gaigalaitis. Savo pamoksle jis pažymėjo, kad nauja

*Bendras radijo stoties
vaizdas iš rytų.
Apie 1937 m.
Nuotr. iš VEF
reklaminių prospekto*

radijo stotis nudžiugins tikinčius klai-pėdiškius, nes dabar ir sergantieji, ir seneliai galės savo namuose pasiklausyti mišių, giesmių, vargonų muzikos, varpų gaudimo.

Stoties atidarymo kalbą pasakė susisiekimu viceministras inžinierius Juozas Jankevičius. Jis išvardijo vyriausybės vykdomus Klaipėdos krašto vystymo projektus ir pabrėžė, kad naujoji stotis turės atlikti didelius uždavinius – eterio bangomis skleisti mintis, muziką, dainas, skatinti dideliems darbams Lietuvos labui. Po jo kalbos nuskambėjo Tautiška giesmė – ją griežė Šeštojo pėstininkų pulko orkestras.

Iškilmėse kalbėjęs Klaipėdos krašto gubernatorius inžinierius Vladas Kurkauskas sakė, kad dėl naujos stoties džiaugiasi ne tik klaipečiai, bet ir visi Lietuvos gyventojai, sulaukę modernios stoties atidarymo toje Lietuvos dalyje, kur ji labiausiai reikalinga. Valstybės idėją čia dar reikia nuolat aiškinti, ir tą misiją turės atlikti ši stotis.

Klaipėdos krašto lietuvių organizacijų vykdomojo komiteto pirmininkas Jonas Kybrancas pasveikino stoties vadovybę ir pareiškė jaunimo padėką šalies vyriausybei ir visoms įstaigoms, padėjusioms įgyvendinti šį projektą.

Sveikinimo kalbas taip pat sakė Estijos radiofono direktorius plk. Fridrichas Alfredas Olbrėjus ir Latvijos radiofono direktorius Arvedas Smilga. Perskaitytos sveikinimų telegramos. Valstybės radiofono direktorius Juozas Bieliūnas pareiškė padėką „Lietuvos radiofonijos vardu“ visiems sveikinusiems bei atvykusiems į iškilmes ir pakvietė pasirašyti svečių knygoje.

Visa atidarymo ir pašventinimo ceremonija buvo tiesiogiai transliuojama per Kauno ir naująją Klaipėdos radijo stotį.

Būdami Klaipėdoje Baltijos šalių radijo konferencijos dalyviai taip pat apžiūrėjo naują miesto automatinę telefonų stotį, uostą. Gubernatorius svečiams surengė pietus, o stoties statytojai – Latvijos VEF – vakare pakvietė į vaišes „Viktorijos“ viešbutyje.

Radio stotis atidarymo dieną 1936 09 14. Iškeltos Latvijos, Lietuvos ir Estijos vėliavos. Nuotr. parodyta filme „Metai kaip viena diena“ (rež. Viktoras Snarskis, LTV filmų studija, 1996)

Radio stoties atidarymo iškilmės ant stoties pastato stogo. 1936 09 14. Nuotr. parodyta filme „Metai kaip viena diena“ (rež. Viktoras Snarskis, LTV filmų studija, 1996)

Dažnio kaitaliojimai

Iš pradžių buvo planuojama, kad Klaipėdos radijo stoties galia bus 50 kW ir ji dirbs 1 348 kHz dažniu (222,6 m banga) – šis dažnis Lietuvai buvo skirtas 1933 m. Liucernoje (Šveicarija) vykusioje Europos radiofoninėje konferencijoje. Tačiau 1936 m. kovą ji pradėjo bandomąsias transliacijas 977 kHz dažniu. Šių transliacijų metu paaiškėjo, kad Klaipėdai trukdo gretimais dažniais dirbančios Odesos, Torunės ir Breslau radijo stotys, todėl nuo 1936 m. balandžio 21 d. dažnis buvo pakeistas į 565 kHz, o 1 348 kHz atiteko Karaliaučiaus radijo stočiai.

565 kHz tapo nuolatiniu Klaipėdos radijo dažniu (jį atitinka 531 m ilgio banga) ir buvo naudojamas iki pat krašto atplėšimo nuo Lietuvos 1938 m. kovo 22 d. Tiesa, jis nebuvo idealus – Liucernos konferencijoje šis dažnis buvo skirtas Airijai, ir Lietuva jį ėmė naudoti nelegaliai, tuo sukeldama net tarptautinį konfliktą, į kurį įsitraukė abiejų šalių užsienio reikalų ministrai ir Tarptautinė telekomunikacijų sąjunga. Klaipėdos stoties direktorius Blinstrubas tada pasiūlė Jakuose įrengti kryptinę anteną, sumažinančią spinduliavimą į Airijos pusę, tačiau jo siūlymas nebuvo įgyvendintas.

1939 m. Šveicarijos Montro mieste vėl vyko Europos radiofoninė konferencija, persikirsčiusi radijo stočių naudojamus dažnius. Joje dalyvavo ir Blinstrubas. Klaipėdai, kurią tuo metu jau valdė Vokietija, buvo skirtas kitas dažnis – 1 384 kHz (216,8 m banga), o Lietuvai – 1 285 kHz (233,5 m). Tačiau prasidėjęs karas viską sumaišė, ir Klaipėdos radijo stotis per karą ėmė dirbti 1 285 kHz dažniu.

Pirmieji darbo metai

Štai kaip atrodė pirmieji septyni Klaipėdos radiofono ir radijo stoties darbo mėnesiai, nuo 1936 m. gegužės 28 d. iki 1936 m. gruodžio 31 d.:

	Laidų skaičius	Trukmė val., min.
Paskaitos, iš viso iš jų:	115	30:37
Politika, teisė ir visuomenė	16	4:25
Ekonomika, ekonominės apžvalgos	3	0:47
Auklėjimo ir pedagogikos klausimai	2	0:31
Religijos temos	9	2:27
Literatūra, menas, kalbos reikalai	24	7:06
Paskaitos užsienio kalbomis	41	10:30
Propagandinės ir kitos paskaitos	20	4:51
Koncertai (patefono plokštelių)	304	147:00

"Amra"

Amerikoniškų radio aparatų ir raštinėms mašinėlių Specialūs Namai
Spezialhaus für Amerikanische Radio-Apparate und Büromaschinen

Firmaujančių šios rūšies amerikoniškų namų Generalinė Atstovybė
Generalvertretung Erster Amerikanischer Häuser

Sav. / Inh.: **G. BALSON**

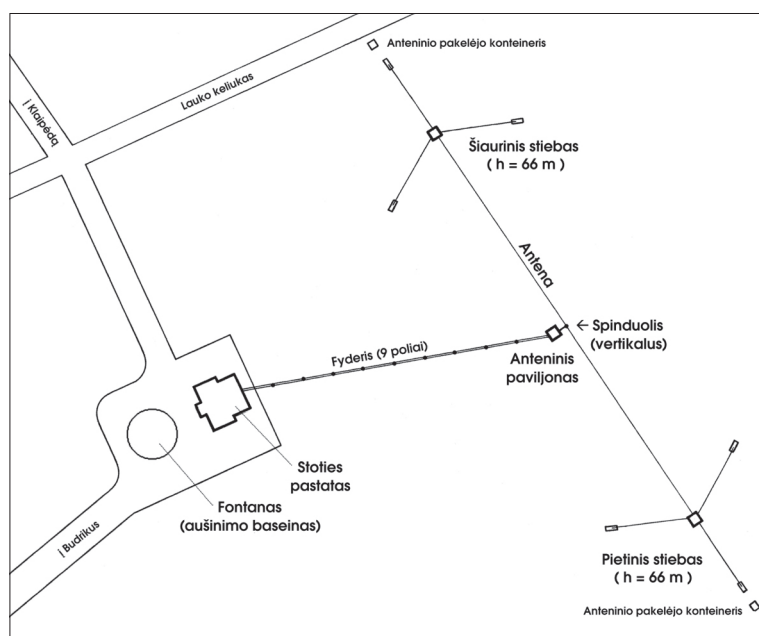
Žvejų g-vė 5/6   Tel. 13-41   Fischerstr. 5/6

Radio aparatai visada naujusių modelių Ženklai: Philko, Normann, Lucille Rafonozios mašinos: Woodstok, Underwood Skaitlavimo mašinos: Victor Kalainiai plunksnaočiai ir pailėliai: Eversharp Dalys visada krautuvej. Sava dirbtuvė. Ir pateniami parduodama. Mūsų obalis: Kiekvienam savo radio aparatai!	Radio-Apparate stets neuste Modelle Marken: Philko, Normann, Lucille Schreibmaschinen: Woodstok, Underwood Rechenmaschinen: Victor Füllfederhalter und Bleistifte: Eversharp Stets Teile auf Lager. Eigene Werkstatt. Auch Einzelverkauf. Unser Motto: Jedem sein Radioapparat!
---	---

*Vienos iš tarpukario Klaipėdos radijo prekybos
įmonių reklama vietinėje spaudoje*

(tęsinys)

	Laidų skaičius	Trukmė val., min.
Transliacijos	694	889:28
iš jų:		
Operų, koncertų ir baletų	5	8:31
Pamaldų ir pamokslų	37	56:15
Transliacijos iš Kauno	631	792:23
Kitos transliacijos	21	32:19
Vaidinimai ir pramogos	43	11:13
Sukaktuvės, šventės, apeigos, kalbos svarbesnių įvykių proga	4	1:21
Specialiosios valandėlės	281	73:59
Informacija (žinios, oras, kronika, laikraščių santrauka, programa rytdienai)	408	80:11
Iš viso	1 849	1 233:49

*Radijo stoties teritorijos planas.
Sud. Sigitas Žilionis,
2006 m.*

Kaip matyti, nuo reguliarių transliacijų pradžios 1936 m. gegužės 28 d. iki metų pabaigos radijo stotis dirbo 1 233 val. 49 min., t. y. vidutiniškai po 5 val. 40 min. per dieną. Kauno radiofono programos retransliacija užėmė 64,22 proc. laiko – gerokai mažiau, negu buvo numatyta 1936 m. kovo 19 d. posėdyje.

Beje, ne tik Klaipėda retransliuodavo Kauną, buvo ir atvirkščiai, nors ir kur kas rečiau. 1936 m. Kaunas retransliavo laidas iš Klaipėdos iš viso 169 kartus, o bendra retransliacijų trukmė buvo 44 val. 34 min.

Vokietmetis

1939 m. kovo 22 d. Jakų radijo stotis paskutinį kartą transliavo lietuvišką programą. Joje du kartus buvo perskaitytas raminantis krašto gubernatoriaus

atsišaukimas į gyventojus. Tuoj pat į radiofoną Pašto rūmuose atvyko vokiečių policija ir naujas diktorius, radijo stotis Jakuose irgi buvo užimta. Prasidėjo kelias dienas trukęs turto aprašymas, Lietuvos nuostolių skaičiavimas, perdavimo aktų redagavimas. Inžinierius S. Skurvydas, laikinai ėjęs radijo stoties pareigas po kovo 22 d., perdavimo aktą pasirašė tik balandžio 7 d. Deja, jokių Lietuvos patirtų nuostolių vokiečiai nekompensavo, nors susirašinėjimas tuo klausimu nutrūko tik po Lietuvos susovietinimo 1940 m.

Jakų radijo stotį savo žinion paėmė Vokietijos pašto tarnyba (Deutsche Reichspost) ir ji tapo pavaldi Gumbinės pašto tarnybai. Stoties viršininku ir atsakinguoju už eksploataciją paskirtas telegrafo inspektorius Otto Böhnke (Otas Benkis), iki Pirmojo pasaulinio karo jau dirbęs Klaipėdos pašto tarnyboje, o tarpukariu buvęs aktyvus Klaipėdos trumpabangininkas (su šaukiniu LY1B).

Klaipėdos radiofono patalpas perėmė valstybinis Vokietijos radiofonas „Reichs-Rundfunk-Gesellschaft“ (RRG), kuriam priklausė ir visi regioniniai Vokietijos radiofonai. Turto perėmimo aktą pasirašė jo atstovas Paul Scholz (Paulas Šolcas). Klaipėdos stotis pradėjo retransliuoti Vokietijos radijo programą. Tai buvo Karaliaučiaus programa, perduodama telefono linija iš regioninės studijos Karaliaučiuje. Nėra duomenų, kad vokiečiai iš Klaipėdos būtų transliavę dar ir originalias, Klaipėdoje parengtas vietines laidas.

1940 m. birželio 9 d. Vokietijoje pradėta rengti vadinamoji „Vieningoji programa“ – „Einheitsprogramm“ (dar vadinama „Reichsprogramm“), kurią privalėjo retransliuoti visos regioninės imperijos stotys. Regioniniuose radiofonuose (Klaipėdos atveju tai buvo Karaliaučius) rengiamų vietinių programų transliavimui buvo skirtos viena dvi valandos rytinėje programoje. Nuo maždaug vidurnakčio iki penktos ar šeštos valandos ryto „Vieningoji programa“ nebuvo transliuojama, tas laikas būdavo užpildomas retransliuojant radiofono „Deutschlandsender“ programą. Šiuo režimu dirbo ir Klaipėdos radijo stotis. Retransliuojamos programos būdavo perduodamos į stotį telefono tinklo laidais, tačiau avariniam atvejui buvo numatytas ir priėmimas iš eterio – tam tikslui stotyje nuolat stovėjo paruoštas imtuvas „Telefunken D770WKK“.

Artėjant frontui prie Klaipėdos, 1944 m. rugpjūtį vokiečiai nutarė stotį iš Jakų evakuoti į Vokietiją. Stoties personalo ir įrangos išvežimui rugpjūčio 13–29 d. iš Johano Froese's Nidos laivininkystės kompanijos buvo rekvizuotas motorlaivis „Herta“. Frontui priartėjus, dėl aukštumos, ant kurios anksčiau stovėjo stoties antenos, vyko atkablūs mūšiai, tačiau pastatas liko stovėti.

Po karo nebenaudojamame stoties pastate buvo įkurta Jakų pradinė mokykla, kuri veikia iki šiol. Radijo stotis atstatyta nebuvo, ir iki pat 1958 m. Klaipėdoje nebuvo jokios radijo stoties, veikė tik Lietuvos radijo Klaipėdos redakcija, rengusi laidas vietiniam laidinio radijo tinklui bei centrinei Lietuvos radijo redakcijai Vilniuje.

1958 m. pradėjo veikti retransliatorius Giruliuosė, per kurį imta retransliuoti radijo ir TV programos iš Vilniaus ir Maskvos. Prasidėjus Atgimimui, Klaipėdoje atsirado privačios radijo ir TV redakcijos, kurių kuriamos programos transliuojamos ir per Girulių siuntimo stotį, ir per privačias siuntimo stotis, įrengtas įvairiose miesto vietose.

Tremtis ir rezistencija Sendvario valsčiuje

Sabina Vinciūnienė

Šiame straipsnyje aprašomi įvykiai – tai 1945–1953 m. tremtis ir rezistencija. Rašant apie tremtį ir sudarant mūsų rajono seniūnijų tremties statistiką, naudotasi leidiniu „1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai“ bei daugiatomiu leidiniu „Lietuvos gyventojų genocidas“. Taip pat buvo naudojama 2009 m. išleista knyga „Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone“, daugiatomiu leidiniu „Mažosios Lietuvos enciklopedija“. Kiti šaltiniai: Gargždų krašto muziejaus filialo Laisvės kovų ir tremties istorijos muziejaus fonduose sukaupti dokumentai, garso įrašuose užfiksuoti tremtinių prisiminimai bei sovietinio Klaipėdos apskrities laikraščio „Raudonasis švyturys“ publikacijos medžiaga.

Straipsnyje aprašomi įvykiai įpareigoja trumpai apžvelgti buvusį Vakarų Lietuvos regiono administracinį-teritorinį suskirstymą. Vietovardžiai, administracinių vienetų pavadinimai nebeatitinka nūdienos. Pasikeitė apskričių ribos, neliko valsčių, išnyko dalis kaimų arba jie tapo pavaldūs kitam administraciniam vienetui.

Pokario Lietuvos pagrindinis teritorinis rajonas buvo apskritis, apskritis sudarė valsčiai, valsčius – kaimai. Po karo daug kartų buvo keičiamas Lietuvos SSR administracinis skirstymas. 1947 m. pabaigoje buvo 37 apskritys su 320 valsčių, suskirstytų į 2,9 tūkst. apylinkių¹. Iki 1947 m. Klaipėdos apskritį sudarė Dauparų, Dītuvos, Dovilų, Kalotės, Karklininkų, Kretingalės, Mieželių, Plikių, Poškų, Priekulės Sėdvario, Trušėlių, Vaidaugų, Vilkų valsčiai. Sendvario valsčių sudarė keliolika kaimų, taip pat ūkiniai padaliniai bei jų skyriai. 1947 m. Lietuvos TSR vyko administracinio teritorinio suskirstymo pakeitimai. Klaipėdos apskrityje nuo 1947 m. liko Dovilų, Kretingalės, Mieželių, Poškų, Priekulės, dar priskirti Endriejavo, Gargždų ir Veiviržėnų valsčiai². Sendvario valsčius buvo prijungtas prie Dovilų valsčiaus. 1950 m. birželio 20 d. įsaku sudarytos Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių sritys, 87 kaimiškieji rajonai; buvusieji apskrities pavaldumo miestai pertvarkyti į rajoninio pavaldumo miestus³. Nuo 1950 m. birželio 20 d. Klaipėdos apskritis pertvarkyta į Klaipėdos rajoną, dalis teritorijos perduota Kretingos, Priekulės ir Rietavo rajonams⁴. Nuo 1947 m. lapkričio 23 d. valsčius panaikintas ir prijungtas prie Dovilų valsčiaus, o nuo 1950 m. birželio 20 d. tapo Klaipėdos rajono Sendvario apylinke, kurioje buvo 24 gyvenamos vietovės – kaimai, vienkiemiai, geležinkelio stotys. Rašydami apie tremtį ir rezistenciją, naudosis dabartiniu administraciniu suskirstymu, nes dauguma duomenų šaltiniuose pateikiami pagal dabarties administracinį suskirstymą, o įvardydami administracinį vienetą vartosime Sendvario valsčius.

Dalis įvairių dokumentų, susijusių su tremtimi ir rezistencija, siekiant geriau iliustruoti aptariamą laikotarpį, straipsnyje pateikti iš muziejaus fonduose turimų dokumentų; pastarieji nebūtinai susiję su straipsnyje minimais asmenimis.

¹ *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, sud. S. Vinciūnienė, Klaipėda, 2009, p. 7.

² *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 1986, p. 325.

³ *Lietuvos TSR administracinį-teritorinis suskirstymas*, Vilnius, 1959, p. 1025.

⁴ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, p. 325.

6. SENDVARIO VALSČIUS
Sendvario rinkiminė apylinkė

Centras: Pradžios mokykla.
I rinkiminę apylinkę įeina:

a) Kaimai: Sendvaris, Dirvupiai, Sudmantai, Barškai, Žardininkai, Penpininkai, Lipkiai, Mižeikiai, Leliai, Genduliai, Paupys, Martynai, Bertuliškiai, Klemiškiai, Jakai, Budrikiai, Lužiai, Šlamželiai.

b) MTS stotis, Celiuliozės Poperio Kombinato pagalbinis ūkis, tarybinis ūkis Gediminai, skyriai: Mižeikiai, Jakai, Lipkiai, Žardininkai, Budrikiai. Tarybinio ūkio Tauerlaukio skyr. Klemiškė.

Lietuvos TSR
Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku

LIKVIDUOTI SIE VALSCIAI:
Klaipėdos apskrityje — Dauperų, Sendvario, Vaidaugų, Karklininkų, Kalotės, Plikių, Trušelių, Dituvo, Mieželių, Poškų, Vilkyčių ir Juodkrantės valsčiai;

PRIJUNGTOS VALSCIŲ TERITORIJOS:
Prie Juodkrantės vasarvietės — Juodkrantės valsčiaus teritorija;
Prie Preilos vasarvietės — Nidos valsčiaus Pervalkos ir Preilos apylinkės teritorija;
Prie Nidos vasarvietės — Nidos apylinkės teritorija;

SUSTAMBINTI SIE VALSCIAI:
Klaipėdos apskrityje: Dovilų valsčius — priskyrus jam Dauperų, Sendvario ir Vaidaugų valsčių teritoriją; Kretlingalės valsčius — priskyrus jam Karklininkų, Kalotės, Plikių, Trušelių valsčių teritoriją; Priekulės valsčius — priskyrus jam Dituvo, Mieželių, Poškų ir Vilkyčių valsčių teritoriją.

SENDVARIO APYLINKĖ
Apylinkės centras —
SUDMANTŲ km.

Apylinkės teritorija — 79,94 km²
Nuo apylinkės iki rajono centro — 16 km

ZINIOS
APIE APYLINKĖ: Kolūkių pavadinimai: «Pergalė»
Tarybinių ūkių arba jų skyrių pavadinimai: Dumpių tarybinis ūkis

Apylinkės gyvenamųjų vietovių sąrašas

Gyvenamųjų vietovių pavadinimai	Iki apylinkės centro (km)	Gyvenamųjų vietovių pavadinimai	Iki apylinkės centro (km)	Gyvenamųjų vietovių pavadinimai	Iki apylinkės centro (km)
Barškių km.	1	Kaspariškių km.	16	Rimkų km.	11
Budelkiemių km.	13	Klausmylių km.	2,5	Rimkų gelež. st.	8
Budrikų km.	1,5	Klemiškių km.	2,5	Sendvario km.	3
Dirvupių km.	2	Laištų km.	17	Spengių km.	18
Dumpių km.	15	Lipkių km.	4,5	Sudmantų km.	—
Gedminių km.	6	Mickų km.	20	Švepelių km.	9
Gružeikių km.	18	Mickų gelež. st.	15	Žardininkų km.	5
Jakų km.	2	Paupių vk.	4	Žardžių km.	12

Sendvario valsčiaus gyvenvietės. Vaizdo kopija iš Raudonasis švyturys, 1945, nr. 1, p. 3 (nuotr. viršuje kairėje)

Lietuvos Aukščiausiosios tarybos įsakas dėl valsčių likvidavimo ir sustambinimo. Perspausdinta iš Raudonasis švyturys, 1947, nr. 267 (492), p. 1 (nuotr. viršuje dešinėje)

Sendvario apylinkės administracinis suskirstymas. Vaizdo kopija iš Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas, Vilnius, 1959, p. 199

Tremimai

Tremimo tikslai, organizatoriai ir vykdytojai, statistika

Tremiant buvo siekiama sunaikinti Lietuvos inteligentiją, krikščioniškąsias vertybes, nuslopinti ginkluotą pokario pasipriešinimą, panaikinti privatinę nuosavybę ir prievarta sukolektyvinti žemės ūkį, kolonizuoti ir rusinti Lietuvą, aprūpinti nemokama darbo jėga tolimus SSRS regionus.

NKVD (MVD) dokumentuose tremtiniai buvo skirstomi į tris kategorijas:

1. išsiųstieji (rus. *vyslannyje*), t. y. išvežti NKGB ir NKVD pagal teismų sprendimus;
2. prievarta apgyvendintieji (rus. *ssylno poselency*), t. y. išsiųsti į tremtį pasibaigus kalnimo laikui lageriuose ar kalėjimuose;

3. specialiai apgyvendintieji (rus. *specposelency*), t. y. ištremti Vyriausybės sprendimu, dažnai tik kaip tam tikros tautybės žmonės⁵.

Lietuviai daugiausia priklausė „specialiai apgyvendintųjų“ (1941 m. tremtiniai) ir „prievarta apgyvendintųjų“ tremtinių kategorijoms⁶.

Civilinė administracija Lietuvoje buvo sukarinta, parengta ir iš anksto apmokyta jau 1944 m. pirmojoje pusėje įvairiuose Sovietų Sąjungos organizuotuose kursuose. Ją sudarė rusai, kolaborantai – žydai, lietuviai, Rusijos lietuviai. Užgrobtai šaliai administruoti buvo sudaryta 11 pagrindinių operatyvinių grupių, kuriose veikė LKP(b) atstovai, komjaunuoliai, civilinės valdžios atstovai, teisėsaugos atstovai, NKVD, NKGB vadovaujantys pareigūnai. Vykdamas masinius trėmimus pagrindiniai nutarimai, potvarkiai buvo priimami Maskvoje – Ministrų Taryboje, SSRS MGB, Ypatingajame pasitarime, aktyviai prisidedant VKP(b) Lietuvos biurui. NKVD su vietinių kolaborantų – sribų, LKP(b) apskričių pirmųjų sekretorių, vykdomųjų komitetų pirmininkų, LKP(b) CK ir LKT įgaliotinių pagalba sudarinėjo tremtinių sąrašus. Trėmimus vykdė NKVD ir NKGB darbuotojai bei NKVD kariuomenės (visų rūšių) kareiviai. Jiems padėjo tie patys kolaborantai. 50–70 proc. apsupimo, kelių ir geležinkelio stočių apsaugos grupių narių buvo sribai. Pačius tremtinių ešelonus saugojo tik NKVD kariuomenė⁷.

Trėmimų dienomis enkavėdistai labai bijojo galimų partizanų antpuolių, siekiant išvaduoti tremiamuosius. Todėl dar 1944 m. pabaigoje Lietuvos teritorija buvo padalyta į 9 operatyvinius sektorius. Nuo 1945 m. birželio 1 d. iki 1946-ųjų pabaigos sudaryti 7 operatyviniai sektoriai (Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Pānevėžio, Šiaulių, Utenos ir Vėlniaus). Klaipėdos operatyviniam sektoriui priklausė: Klaipėdos, Kretingos, Pagėgių, Šilutės ir Tauragės apskritys. 1945 m. vyko 8 trėmimai. Ištremta palyginti nedaug žmonių, matyt, praėjus frontui nespėta persitvarkyti. Tremiamųjų sąrašuose buvo partizanų, jų rėmėjų, ryšininkų, ūkininkų – „buožių“ šeimos, nuo 1951-ųjų ir religinių mažumų – jehovininkų ir andersininkų nariai. Iš Klaipėdos srities daugiausia išvežta jehovininkų. Prieš didžiuosius 1951 m. spalio 2 d. trėmimus (tais metais buvo trys trėmimų bangos) sričių vykdomųjų komitetų pirmininkai siuntė M. Gedvilui tvirtinti kandidatų į tremtinius sąrašus, o po trėmimų – ataskaitas. Tokius sąrašus A. Sniečkui siuntė ir partijos sričių komitetai. Antai partijos Klaipėdos srities komiteto pirmasis sekretorius K. Liaudis pranešė, jog „partinio, tarybinio ir komjaunimo aktyvo jėgomis, dalyvaujant Valstybės saugumo organų atstovams, ištremta 800 buožių šeimų“⁸.

Trėmimų organizatoriai vengė viešumo. Visi su trėmimais susiję dokumentai buvo išlaptinti. Patys trėmimai vykdavo naktimis, paryčiais. Numatytas aukas kareiviai ir sribai apsupdavo jų sodybose. Į vidų įėjęs karininkas pasakydavo, jog šeima yra ištremiama, patikrindavo tremiamųjų pavardes, liepdavo per trumpą laiką susidėti mantą. Atimdavo dokumentus. Paskui vežimu, kurį lydėdavo enkavėdistai ir sribai, veždavo į didesnę miestelį, iš kur tremiamųjų grupę, saugomą ginkluotų sargybinių, sunkežimiais išgabendavo į artimiausią geležinkelio stotį. Žmonės, sugrūsti

⁵ *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 14.

⁶ *Ten pat*, p. 14.

⁷ *1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai*, kn. 1, 1993, p. 392–423; Jono Vaitkaus, Algio Vaitkaus, Anelės Srėbaliėnės (Vaitkutės) liudijimas dėl Liudžių (2 asmenys) šeimos tremties 1951 m. spalio 2 d. iš Barškių k., Klaipėdos r.

⁸ *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 20.

į gyvulinius vagonus, riedėjo per visą Lietuvą. Pakeliui, sustojimo punktuose, dar buvo prikabinami vagonai, kol susidarydavo reikalingas sąstato vagonų skaičius⁹. Iš tikrųjų vietos gyventojams būdavo pasakoma, jog atvežami banditai ir nusikaltėliai. Pasai, kiti dokumentai iš tremtinių buvo atimti dar Lietuvoje. Tremties vietose vyko savotiški vergų turgūs. Suvažiavę vietinių miško verslovių viršininkai, tarybinių ūkių direktoriai, kolūkių pirmininkai beteisus tremtinius apžiūrėdavo tarsi kokius darbinus arklius ir pasidalydavo. Sunkiems miško darbams reikėjo stiprių vyrų ir sveikų moterų. Paliegę seneliai, motinos su vaikais dažniausiai patekdavo į kolūkius, tarybinius ūkius¹⁰.

1941–1953 m. iš Lietuvos buvo ištremta apie 131 000 gyventojų. Iš Klaipėdos rajono vienuolikos seniūnijų 1941–1953 m. buvo ištremti 2 429 gyventojai¹¹, tarp jų iš Sendvario valsčiaus buvo ištremta 14 gyventojų¹². 1941 m. birželio 14 d. iš Klaipėdos rajono ištremti 57 gyventojai. Tai daugiausia mokytojai, tarnautojai, ūkininkai, darbininkai. Dešimt iš jų tremtyje mirė. Šie skaičiai apytiksliai. Trėmimo metu šeimos buvo atskirtos. Moterys, vaikai, senoliai keliavo į tremtį, o šeimų galvos – vyrai išsiųsti į lagerius. Daugiausia atskirtų nuo šeimų vyrų tremtinių atsidūrė Krasnojarsko krašto lageriuose. Dėl politinių aplinkybių Sendvario valsčių aplenkė 1941 m. trėmimai, nes tuo laikotarpiu Klaipėdos kraštas priklausė nacistinei Vokietijai. Dokumentuose minimas 1941 m. represuotas Jakų kaimo gyventojas Urbickas (Urbickis) Jonušas¹³. Greičiausiai trėmimo metu šis asmuo gyveno kurioje nors greta esančioje Žemaitijos regiono gyvenvietėje, o trėmimo metu gyvenamoji vieta, matyt, nurodyta pagal paso duomenis¹⁴.

Sajunginė valdžia buvo nustačiusi tremtinių normą. Būdavo sudaromi du sąrašai: pagrindinis ir rezervinis. Pabėgus ar išsipirkus „pagrindiniam“ tremtiniui, planą galima buvo įvykdyti „rezervinių“ sąskaita. Siekiant išlaikyti paslapyje pasirengimą trėmimams ir išvengti gyventojų panikos bei slapstymosi, masinės deportacijos buvo užšifruojamos nekaltais pavadinimais¹⁵. Pačios didžiausios deportacijos vyko 1948 m. gegužės mėnesį – kodinis pavadinimas „Vesna“ („Pavasaris“), 1949 m. kovo mėnesį – kodinis pavadinimas „Priboj“ („Bangų mūša“), 1951 m. spalio mėnesį – kodinis pavadinimas „Osen“ („Ruduo“). 1952 m. buvo tremiamos ūkininkų – „buožių“ šeimos, išvengusios trėmimo, ir pavieniai asmenys, kurių šeimos jau buvo tremtyje, taip pat „banditų ir banditų pagalbininkų“ šeimos. 1953 m. išvežami tie patys „buožės“, partizanų giminaičiai ir iš tremties pabėgę asmenys¹⁶.

Šiek tiek plačiau verta aprašyti 1949 ir 1951 m. trėmimus, nes Sendvario valsčiaus gyventojai buvo deportuojami būtent šiuo laikotarpiu. Antroji pagal didumą deportacija „Bangų mūša“ vyko 1949 m. kovo mėn. ir rėmėsi SSRS Ministrų Tarybos 1949 m. sausio 29 d. nutarimu Nr. 390–138-vs „Dėl buožių ir jų šeimų, šeimų banditų ir nacionalistų, esančių nelegalioje padėtyje, nukautų per ginkluotus susirėmimus ir nuteistų, spėjusių legalizuotis banditų, kurie tęsia

⁹ *Ten pat*, p. 28.

¹⁰ *Ten pat*, p. 32.

¹¹ *Ten pat*, p. 499.

¹² *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 136–138. Papasakojo tremtinys Jonas Vaitkus, 74 m., gyv. Ližių k., Klaipėdos r. Irašė Sabina Vinciušienė 2016 m. Garso įrašas saugomas Gargždų krašto muziejaus filiale Laisvės kovų ir tremties istorijos muziejaus kompiuterinėje laikmenoje.

¹³ Urbickas (Urbickis) Jonušas, gim. 1912, gyv. Jakų k., Kretingos apskr., Klaipėdos r., darb. Repr. 1941. KER SPS. *Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*. Vilnius, 1999, t. I, p. 862.

¹⁴ *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 14.

¹⁵ *Ten pat*, p. 14.

¹⁶ *Ten pat*, p. 20.

priešišką veiklą, ir jų šeimų, taip pat represuotų banditų pagalbininkų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos“. Lietuvai buvo nustatyta 25 000 žmonių „kvota“¹⁷. 1951 09 05 SSRS Ministrų Taryba priėmė nutarimą Nr. 3309–1568-vs „Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos teritorijos“. Šiame nutarime jau nebebuvo remiamasi LSSR valdžios ir LKP(b) CK pasiūlymais, o tiesiog sakoma: „Iškeldinti visam laikui už Lietuvos SSR ribų į Krasnojarsko kraštą ir Tomsko sritį iki 4 000 priešiška prieš kolūkius veikiančių buožių šeimų.“ Už bėgimą iš nustatytų apgyvendinimo vietų šie tremtiniai turėjo būti baudžiami pagal SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1948 11 26 aktą¹⁸. Pagal šį drakonišką aktą už pabėgimą turėjo būti baudžiama 20 metų katargos. Asmenys, padėję tremtiniui pabėgti arba jį slėpę, buvo baudžiami laisvės atėmimu iki 5 metų¹⁹.

1949 m. iš Barškių k., Sendvario vls. buvo ištremta 4 asmenų Šapučių šeima, greičiausiai vietiniai gyventojai. 1951 m. iš Barškių k., Sendvario sen. buvo ištremtos 2 šeimos – 8 asmenų Vaitkų šeima ir 2 asmenų Liudžių šeima. Šie Sendvario valsčiaus tremtiniai buvo kolūkiečiai, vadinamiesiems „buožių ūkiams“ nebepriklausė. Vaitkų šeima buvo naujakuriai, atsikėlę iš Kačių k., Endriejavo valsčiaus. Tokie patys naujakuriai buvo ir Liudžiai, atkilę iš Suvalkijos. Matyt, reikėjo vykdyti nustatytas trėmimo „kvotas“.

Lyginant su žemaitiškojo regiono aplinkinėmis gyvenvietėmis, tai nedidelis tremtinių skaičius. Priežastis buvo paprasta – krašte beveik neliko gyventojų. Dėl pokario evakuacijos Sendvario valsčius neteko labai daug gyventojų. Mažosios Lietuvos regione (kitaip – Klaipėdos krašte) 1925 m. surašymo duomenimis, gyveno 141 645 gyventojai. 1939 m. sausio 1 d. jame buvo 152,8 tūkst.²⁰ 1944 m. evakuacijos metu išvyko apie 120 000 gyventojų²¹. 1945 m. pradžioje liko apie 20 tūkst. žmonių. 1945 m. spalio pabaigoje jų buvo tik 2,8 tūkst. Toks Klaipėdos gyventojų skaičiaus sumažėjimas aiškinamas tuo, kad besitraukianti vokiečių armija prievarta evakavo tiek norinčius, tiek nenorinčius palikti savo kraštą žmones. Ir net grasino sušaudyti, jeigu nevykdysią įsakymo²². Palyginimui – Sendvario dvare 1925 m. gyveno 175 gyventojai²³, o 1945 m. buvo vos 9 gyventojai. 1946 m. Sendvario valsčių sudarė 16 gyvenviečių²⁴. Bent jau 1946 m. minimi konkretūs 77 gyventojai naujakuriai – bežemiai, mažžemiai ir karo dalyviai ir neaišku, kiek jų gyveno viename tarybiname ir 11 pagalbinių ūkių bei mokyklose²⁵. Tuo tarpu pagal 1925 m. gyventojų surašymo duomenis minėtose 16 gyvenviečių gyveno 1 795 gyventojai²⁶. Gali būti, kad dalis gyventojų pasitraukė ne tik į Vakarus, bet 1944–1945 m., vykstant mūšiams, iš

¹⁷ 1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai, kn. 1, p. 17.

¹⁸ Ten pat, p. 18.

¹⁹ Ten pat, p. 17.

²⁰ Kairiūkštytė N. Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m. [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mazojilietuva.lt/klaipedos-krašto-repatriantai-ir-ju-padetis-1945-1950-m/dsthash.Xmeme5pY.dpuf>

²¹ Mažosios Lietuvos enciklopedija, t. 1, Vilnius, 2000, p. 375.

²² Kairiūkštytė N. Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m. [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mazojilietuva.lt/klaipedos-krašto-repatriantai-ir-ju-padetis-1945-1950-m/dsthash.Xmeme5pY.dpuf>

²³ Klaipėdos krašto apgyventų vietų sąrašas, 1925, p. 46.

²⁴ Klaipėdos apskrities darbo žmonių deputatų tarybos vykd. komiteto nutarimas Nr. 301 dėl rinkiminių apylinkių rinkimams į LTSR Aukščiausiąją Tarybą sudarymo, *Raudonasis švyturys*, 1946, nr. 218 (220), p. 2.

²⁵ Viesulas M. Valstiečių naujakurių, gavusių žemę iš tarybų valdžios, susirinkimai Sendvaryje, *Raudonasis švyturys*, Klaipėda, 1946, nr. 75 (77), p. 1.

²⁶ Klaipėdos krašto apgyventų vietų sąrašas, 1925, p. 6, 8, 10, 12, 18, 26, 30, 32, 34, 36, 46, 52.

fronto zonos į Kretingos apskritį buvo iškelti SSRS karinės valdžios²⁷. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, jų vietas užėmė atvykėliai naujakuriai iš Didžiosios Lietuvos regionų. Esant tokiai demografinėi padėčiai, tremti tiesiog nebuvo ko.

Viešai apie trėmimus niekur nebuvo skelbiama. O ir nereikėjo, nes gyventojai matė, kaip veža jų kaimynus, gimines. Šie įvykiai, nors ir netiesiogiai, bet atsispindėjo Klaipėdos apskrities laikraštyje „Raudonasis švyturys“ jau nuo pirmųjų numerių. Šiame periodiniame Klaipėdos apskrities laikraštyje prieš ir po trėmimų buvo spausdinami straipsniai per visą puslapį apie buožes, banditų pagalbininkus ir t. t. Pvz., 1948 m. gegužės 26 d. laikraštyje išspausdintas straipsnis pavadinimu „Padaryti galą tautos priešų – buržuazinių nacionalistų griaunamajai veiklai“. Ištrėmus keliasdešimt tūkstančių Lietuvos gyventojų, reikėjo pagrįsti tokių veiksmų teisėtumą. Štai citata: „Nuvertus dvarininkų ir kapitalistų viešpatavimą, mūsų krašte tačiau pasiliko tų sudaužytųjų išnaudotojiškų klasių likučiai, kurie kartu su buožėmis nuo pat pradžios rėmė priešliaudinę buržuazinių nacionalistų veiklą, nukreiptą prieš teisėtą tarybinę santvarką.“ Ir toliau: „Su šaknimis išrauti tuos kenkėjus, žudikus – to reikalauja lietuvių liaudies tautos, mūsų krašto gyvybiniai interesai“. Tai buvo daroma daugiau kaip dešimt pokario metų – vežė į lagerius, tremtį, žudė miškuose, kalėjimuose. Kita citata iš 1949 m. vasario 8 d. straipsnio „Ryžtingai laužyti buožių pasipriešinimą“: „Buožės pats pikčiausias ir šlykščiausias tarybų valdžios ir darbo žmonių priešas kaime. Buožės niekuomet nesusitaikys su mintimi, kad jie nebegali išnaudoti darbo žmonių, kad turi gyventi iš savo darbo. Dėl to jie šmeižia tarybų valdžią, sabotuoja visas priemones, skirtas darbo žmonių gerovei kelti, stengiasi į savo bjaurių darbų tinklą įtraukti ir suklaidinti mažiau susipratusius, vidutiniokus ir varginguosius valstiečius.“ Iki 1949 m. kovo 26 d. trėmimų liko apie mėnesį. Iš straipsnio galima suprasti, kad ne itin sekasi kurti kolūkius, niekas į juos nesiveržia, savo noru turto neatiduoda. Spaudoje mirga trumpų pranešimų apie buožes, kurie išsisuka nuo mokesčių, kitų prievolių, klastingai išsiskverbia į dorų tarybinių piliečių kolektyvą ir ardo socialistinio ūkio pamatus²⁸. Pvz.: „Pokarinis liaudies ūkio atstatymas mūsų respublikoje vyksta aršios klasių kovos sąlygomis. Iš vienos pusės, tarybinė liaudies, vadovaujama bolševikų partijos, didvyriškai kovoja dėl priešlaikinio ketvirtojo stalininio penkmečio uždavinių įvykdymo. Iš antros pusės, sudaužytųjų išnaudotojų klasių likučiai, buožės, lietuviškai–vokiškieji nacionalistai ir jų pakalikai neriasi iš kailio, kad tik pakentų, kiek galėdami sutrukdytų tarybinės liaudies žygį į šviesią ateitį.“²⁹ Patikrinęs ištrėmtųjų sąrašus, neretai pamatai, kad šie straipsniuose minimi žmonės, po kelių mėnesių ar kito laikotarpio buvo išvežti į lagerius arba ištrėmti.

²⁷ Mažosios Lietuvos enciklopedija, t. 1, p. 375.

²⁸ Demaskuoti pasislėpusius buožes, *Raudonasis švyturys*, 1946, nr. 80 (82), p. 1; Savčenko S. Išaiškinti buožes, slepiančius žemę ir gyvulius, *Raudonasis švyturys*, 1947, nr. 186 (411), p. 2; Kairelis J. Palaužti buožių sabotažą, *Raudonasis švyturys*, 1947, nr. 214 (439), p. 1; Kuginis J. Tikrasis buožių veidas, *Raudonasis švyturys*, 1947, nr. 245 (470), p. 3; Neleisti buožių į kolektyvinius ūkius, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 134 (654), p. 1; Liaudanskas B. Kovoje prieš buožinį sabotažą, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 204 (724), p. 2; Patrimpas J. Nesutramdyto buožės išžulumas, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 204 (724), p. 2; Nubausti buožės, sabotavę miško ruošą, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 37 (657), p. 3; Kalvaitis S. Su šaknimis išrauti buržuazinius nacionalistus – pikčiausius lietuvių tautos priešus, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 135 (655), p. 3; Kuginis J. Buožės sabotuoja mokesčius, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 234 (754), p. ; Giedrėnas E. Užkietėjęs buožė, *Raudonasis švyturys*, 1949, nr. 27 (856), p. 3; Jonikas S. Kai kolūkyje šeiminkauja buožė, *Raudonasis švyturys*, 1950, nr. 148 (1222), p. 2.

²⁹ Jonaitytė R. Griežčiau ginti liaudies teises, *Raudonasis švyturys*, 1947, nr. 245 (470), p. 3.

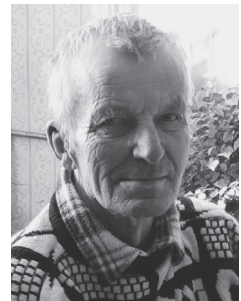
Sendvario apylinkės tremtiniai

Bylos Nr.	Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
19353	Šaputienė	Marija	Martyno	1900	1949.04.21	1958.06.26	Barškių	Irkutsko	Bodaibo
19353	Šaputis	Vilius	Jurgio	1900	1949.04.21	1958.06.26	Barškių	Irkutsko	Bodaibo
19353	Šaputytė	Edita	Viliaus	1936	1949.04.21	1958.05.31	Barškių	Irkutsko	Bodaibo
19353	Šaputytė	Gizela	Viliaus	1938	1949.04.21	1958.06.26	Barškių	Irkutsko	Bodaibo
27884	Vaitkus	Algis	Stasio	1937	1951.10.02	1956.04.14	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
27884	Vaitkus	Jonas	Stasio	1942	1951.10.02	1956.04.14	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
27884	Vaitkus	Stasys	Dovydo	1896	1951.10.02	1956.04.14	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
27884	Vaitkus	Vytautas	Stasio	1939	1951.10.02	1956.04.14	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
27884	Vaitkutė	Adelė	Stasio	1929	1951.10.02	1956.04.14	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
27884	Vaitkutė	Anelė	Stasio	1935	1951.10.02	1956.04.14	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
27884	Vaitkutė	Ona	Stasio	1932	1951.10.02	1956.04.14	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
27884	Vaitkienė	Ona	Antano	1907	1951.10.02	1956.03.07	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
R-4956	Liudžius	Jonas	Jono	1892	1951.10.02	1954?	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko
R-4956	Liudžienė	Ona	Jurgio	1893	1951.10.02	1954?	Barškių	Krasnojarsko	Ačinsko

Tremtinio Jono Vaitkaus prisiminimai

Jonas Vaitkus, Stasio, gim. 1942 m., gyv. Barškių k., Sendvario apyl., Klaipėdos r. 1951 m. spalio 2 d. buvo ištrėmtas į Krasnojarsko kraštą, Ačinsko rajoną.

„Mes gyvenome Kačių k., Endriejavo valsčiuje. Turėjome didelį ūkį (troba ir 9 ūkiniai pastatai), žemės 32 ha. Aš buvau pats jauniausias šeimoje. Tuo metu jau buvo kolūkis. Tėvas dirbo sandėlininku, mama tvarkėsi namuose. Gyvenome neramiai – naktį ateidavo miškiniai, o dieną – „tėvynės gynėjai“. Buvo toks asmuo, kuris ėjo ir su tais, ir su tais. Tėvas, tą žinodamas, bijojo. Iš gimtinės išsikėlėme, tikėdamiesi ramesnio gyvenimo. Tėvas išvažiavo į Klaipėdos kraštą apžiūrėti sodybos. Atsikėlėme į Barškių kaimą. Tėvas dirbo „Pergalės“ kolūkyje, žemės davė 60 arų. Name gyvenome ne vieni, buvo ir kaimynų. Tremti mus atėjo paryčiais, kai dar buvo tamsu. Tai buvo milicininkai iš Klaipėdos, kalbėjo lietuviškai. Laiko davė gal 15 minučių. Tuo metu rūkytų lašinių nebeturėjome, tai rūkytų lašinių paltį davė kaimynas.

Jonas Vaitkus, Ližių k., Klaipėdos r. 2016 m. S. Vinciuonienės nuotr.

Norėjo tėvas staigiai papjauti bekoną, bet milicininkai neleido. Krovėmės patalynę, drabužius, produktus. Tėvams tikriausiai tai nebuvo staigmena. Buvo jie matę 1941, 1948 m. trėmimus. Viena sesuo Anelė dirbo „Trinyčių“ fabrike, atvežė ir ją išstremti. Kodėl mus ištrėmė, nežinau. Manau, kad viena iš priežasčių galėjo būti bendrame name gyvenęs pavydus kaimynas Ž. Mums dar esant kieme, kraunant daiktus į sunkvežimį, jisai prie mūsų akių krovėsi mūsų geresnius daiktus, mantą, maistą. Gal net ir įskundė. Ne tik mums vieniems šitaip. Kaimynas Liudžius už puskilometro gyveno, bitininkas buvo, ir tą pagreibė į kompaniją. Tai ir jo daiktus lygiai taip pat pasisavino. Tik jam labiau pasisekė – nuvykus į Priekulę, buvo paleistas. Gal pakako tremiamųjų. O mūsų šeima, su pakrauta manta bortiniame sunkvežimyje, pasiekėme Priekulės geležinkelio stotį, kur stovėjo ešelonas. Staigiai sulaipino mus į vagoną. Jo galuose buvo medinės lentynos, per vidurį geležinė krosnelė, o tualetas buvo padarytas vagono nugarinės dalies duryse. Tai buvo paprasčiausia anga, o prie jos pritvirtinta kiaura dėžė. Kai kuriuose vagonuose iš viso nebuvo. Kai baigė lipti žmonės – mantos ant vagono grindų buvo sukrauta apie metrą. Vagone galėjo būti apie 60 žmonių. Koks tas ešelonas galėjo būti, tiksliai nepasakysiu. Gal 50 vagonų. Uždarė duris ir langus. Lietuvoje gal keliose stotyse ir stojome, kad prikabintų naujų vagonų. Pirmi sustojimai buvo didesniuose miestuose, įvažiuavus į Rusiją. Leisdavo eiti, lydimiems sargybinių, trumpam pasivaikščioti, parsinešti maisto, dažniausiai šiltos sriubos, kuri nebuvo prasta ir po 2 kibirus vienam vagonui. Po 17 parų atvykome į Irkutsko srities Ačinsko rajoną. Visus iškraustė laukan. Ten jau buvo suvažioję kolūkių, ūkių pirmininkai ir mus išskirstė. Vežė arkliais. Mūsų šeima pakliuvo į „Malaja Čeriomuška“ kolūkį. Kadangi šeimoje buvo daug darbingų asmenų, labai sunku nebuvo. Tėvas dirbo staliumi kartu su anksčiau į lagerį pakliuvusiu kinu. Jie darė rėmus šiltnamiams. Mama niekur nedirbo, buvo namuose, o aš jai padėdavau – buvome namų ūkininkai. Eidavau į parduotuovę nupirkti duonos, namuose prinešdavau vandens. Parduotuovėje prekiaudavo beveik vien duona ir konservuotais produktais. Šviežių produktų – daržovių, mėsos, pieno ir kt. nebuvo. Duoną į parduotuovę atveždavo dengtu vežimu. Pradžioje tėvai pardavė kažkiek daiktų, kad

Vaitkų šeima. 1948 m. Kačių k., Endriejavo vls. Priekyje stovi Jonas Vaitkus, iš kairės 1-oje eilėje sėdi mama Ona Vaitkienė, tėvas Stasys Vaitkus, šalia stovi Vytautas Vaitkus, 2-oje eilėje stovi Adelė Vaitkutė, Anelė Vaitkutė, Ona Vaitkutė. 1948 m., Kačių k., Klaipėdos r. Nuotr. iš Jono Vaitkaus albumo

Uždarė duris ir langus. Lietuvoje gal keliose stotyse ir stojome, kad prikabintų naujų vagonų. Pirmi sustojimai buvo didesniuose miestuose, įvažiuavus į Rusiją. Leisdavo eiti, lydimiems sargybinių, trumpam pasivaikščioti, parsinešti maisto, dažniausiai šiltos sriubos, kuri nebuvo prasta ir po 2 kibirus vienam vagonui. Po 17 parų atvykome į Irkutsko srities Ačinsko rajoną. Visus iškraustė laukan. Ten jau buvo suvažioję kolūkių, ūkių pirmininkai ir mus išskirstė. Vežė arkliais. Mūsų šeima pakliuvo į „Malaja Čeriomuška“ kolūkį. Kadangi šeimoje buvo daug darbingų asmenų, labai sunku nebuvo. Tėvas dirbo staliumi kartu su anksčiau į lagerį pakliuvusiu kinu. Jie darė rėmus šiltnamiams. Mama niekur nedirbo, buvo namuose, o aš jai padėdavau – buvome namų ūkininkai. Eidavau į parduotuovę nupirkti duonos, namuose prinešdavau vandens. Parduotuovėje prekiaudavo beveik vien duona ir konservuotais produktais. Šviežių produktų – daržovių, mėsos, pieno ir kt. nebuvo. Duoną į parduotuovę atveždavo dengtu vežimu. Pradžioje tėvai pardavė kažkiek daiktų, kad

Algis Vaitkus, grįžęs iš tremties, gimtajame Kačių k., Klaipėdos r. 1957 m. Nuotr. iš Jono Vaitkaus albumo

nusipirktų maisto. Klimato kaita panaši kaip Lietuvoje. Žiemą eidavau žvejoti, šliuoždavau su medinėmis slidėmis, kurias vadino me pačiūžomis. Kaime buvo upeliukas, gal 3 metrų pločio, vasarą perbrendamas. Kol buvome „Malaja Čeriomuškoje“, vyresni broliai ir seserys dirbo kolūkyje ūkio darbus. Seserys vasarą šienaudavo, dirbo prie karvių, avių. Broliai išmoko vairuoti traktorius, dirbo traktoristais. Ten netgi moterų daug dirbo traktoristėmis. Taip pat ir seserys Anelė, Onutė mokėsi dirbti traktoriumi. Kai persikėlėme į Ačinsko miestą, visa šeima, išskyrus mane ir mamą, dirbo plytinėje. Aš su mama buvau namuose. Net kelis kartus teko eiti į pirmą klasę. Pirmąjį kartą Lietuvoje Pažvėlsių mokykloje, antrąjį – Barškių kaime, nes tuo metu nebuvo tinkamai tvarkomi dokumentai. Na o tremtyje buvo sunku, nemokėjau rusų kalbos, tai ir vėl ėjau į pirmą klasę. Tai tokie buvo tie mokslai. Baigiau 2 klases. Pažymėjimo jokio nedavė. Draugų ten neturėjau. Vėliau šeima išsikėlė į Ačinską. Ten, neturint pažymėjimo, jei nori – eik vėl į pirmą klasę. Tai ir nebelankiau. Mokykloje patyčių nepatyrčiau.

Po tremties pavasarį grįžome į Sendvario apylinkę, bet ne į Barškius, o kitą kaimą, neprisimenu pavadinimo. Ten prabuvome per vasarą, o vėliau parvykome į Kačius, į savo buvusią sodybą (tuo metu pagal administracinį suskirstymą priklausė Pažvėlsio apylinkei, Rietavo rajonui). Visi sodybos pastatai priklausė kolūkiui. Prisiregistruoti padėjo ir darbą davė tuometinis pirmininkas Kluzėvičius. Buvome darbinga šeima, be to, vietiniai. Tėvai iki gyvenimo pabaigos gyveno Kačiuose, o mes, vaikai, vėliau išsikėlėme gyventi kitur. Tik aš likau gyventi greta gimtojo kaimo esančiame Ližių kaime³⁰.

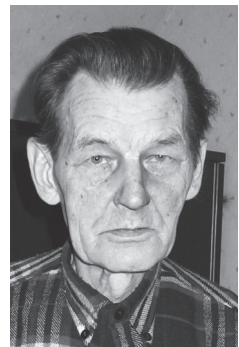
Tremtinio Algio Vaitkaus prisiminimai

Algis Vaitkus, Stasio, gim. 1937 m., gyv. Barškių k., Sendvario apyl., Klaipėdos r. 1951 m. spalio mėn. 2 d. buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą, Ačinsko rajoną.

„Kiek prisimenu, tėvas buvo kilęs iš Kačių kaimo, o mama iš gretimo kaimo. Tėvas iš senelio buvo paveldėjęs 32 ha žemės. Nevienoda buvo ta žemė. Dalis buvo geros, dirbamos, o kiti 8 ha buvo „ramštadrylis“ (pelkės). Todėl tėvas dar Lietuvos laikais tą netinkamą žemę pardavė. Miško turėjo 7 ha, bet aš bemačiau tik kelmus, mat, statant gyvenamą trobesį, tėvas iškirto plynai. Troba buvo didelė – 10 × 20 m, galėjo gyventi 8 šeimos. Stogas buvo dengtas skiedromis. Gerai, kad tėvas pardavė dalį žemės. Paskui, kai buvo kolūkis, mūsų nebuožino, nes įstatymas buožino turėjusius 25 ha ir daugiau. Po to juos visus 1948 m. išvežė į Sibirą. Kai pradėjo kolūkiai susitverti, viskas ėjo tik blogyn, ypač su maistu. Už darbadienį davė tik ½ kg dirsetų rugių. Visą žemę paėmė kolūkis, paliko tik 60 arų. Užsiaugindavome bulvių, daržovių.

Vytautas Vaitkus, grįžęs iš tremties, gimtajame Kačių k., Klaipėdos r. 1957 m. Nuotr. iš Jono Vaitkaus albumo

Tremtinys Algis Vaitkus. Klaipėda, 2016 m. S. Vinciūnienės nuotr.

³⁰Jono Vaitkaus, gim. 1942 m., gyv. Ližių k., Klaipėdos r., atsiminimai, užrašyti straipsnio autoriaus 2016 m.

Paliko dvi karves, telyčią. Turėjome kiaušę, paukščių. Teko atidavinėti prievoles: pieną, grūdus, kiaušinius, sviestą, vilną ir kt. Prievoles tėvas veždavo į Rietavą. O šeima buvo nemaža – 8 žmonės. Kolūkis vadinosi „Pažangos keliu“. Aš tuo metu Pažvelsio mokykloje buvau baigęs 4 skyrius. Jei norėjai mokytis toliau, reikėjo važiuoti į Endriejavą. Man didelio noro nebuvo, o ir ūkyje reikėjo darbo rankų. Taip mano mokslai ir pasibaigė. Tėvą išvargino nuolatinė nervinė įtampa. Dirbo kolūkyje sandėlininku. Miškuose aplink laikėsi partizanai, kurių kassyk vis mažėjo, mat daug nušaudavo saugumas. Naktimis ateidavo ir pas mus. Susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, tėvas nusprendė ieškoti ramesnės gyvenamos vietos Klaipėdos krašte, kuris po karo buvo tuščias. Daug žmonių buvo perkelti arba atėjo savo noru. Išvažiavęs apžiūrėjo vietą Barškių kaime, Sendavrio valsčiuje. Tas namas buvo šalia vieškelio į Klemiškę, vadinamas „sukilėlių“ namu, tarsi buvusi anais laikais susirinkimų salė. Persikėlėme 1949 m. pavasarį, gegužės mėnesį. Gyvenome trys šeimos apačioje,

o viršutiniame aukšte buvo kolūkio grūdų sandėlis, nes tuo metu labai trūko patalpų. Vienas kaimynas buvo toks J. Ž. nuo Ukmergės, labai suktas žmogus. Pirmininku dirbo toks senukas Jakimavičius, greičiausiai irgi atvykęs iš kitur, nes kalba buvo ne žemaitiška. Tiek tos valdžios ir tebuvo – pirmininkas ir buhalterė. Pirmininką skirdavo „rajkomas“ (rajono komitetas). Visi tuo laiku buvom ubagai. Kolūkis vadinosi „Pergalė“. Kadangi buvo ruduo, tvarkė grūdus, reikėjo patikimo žmogaus, kuris išmanytų tą reikalą. Grūdų sandėlis buvo mūsų name, vienam netoli gyvenusiam kaimynui primygtinai siūlant, mūsų tėvas buvo įdarbintas sandėlininku. Grūdus sverdavo kitas žmogus – J. Ž. dukra, kuri tvarkė dokumentus. Baigus darbus, grūdai buvo užpajamuoti, bet liko nemažas kiekis neapskaitytų grūdų. Tėvas buvo šnekinamas dalyvauti nešvariuose reikaluose – parduoti neužpajamuotus grūdus ir pasidalyti gautus pinigus. Buvusiam ūkininkui, nors ir sunku buvo gyventi, šitaip pasielgti neleido sąžinė. Buvo visaip kolūkyje. Neduodavo kolūkis – prasimanydavo patys, to paties kolūkio sąskaita. Kad ir taip – kolūkietis nusipirko vieną avių su dviem ėriukais turguje. Nuvežė į fermą ir pakeitė į tris suaugusias geras veislės avis, kurias paskerdęs nuvežė ir pardavė Klaipėdos žydėliui Varpaliui. Šis turėjo kioską Klaipėdoje ties Trinyčių toenkiniu, netoli Bangų g., ir prekiaavo mėsa. Kolūkyje didelės kontrolės nebuvo, avių skaičius atitiko ir niekam nerūpėjo, kokios tos avys.

Dvi seserys išėjo dirbti į Klaipėdą. Vyriausioji Adelė įsidarbino į „fanerinę“ (faneros fabrikas). Jos darbas buvo pamaininis. Sesuo Anelė pradėjo dirbti „Trinyčių“ fabrike,

Stasys Vaitkus (stovi 1-as iš dešinės) Lietuvos kariuomenėje apie 1921 m. Aukštoji Panemunė, Kaunas, muzikantų mokomoji komanda.

Nuotr. iš Algio Vaitkaus albumo

kur gamino verpalus. Ji dar nebuvo tikra darbininkė, dirbo mokine. Taip dvi burnos jau nukrito. Broliai Jonas ir Vytautas lankė Barškių mokyklą. O aš dirbau kolūkyje pagalbiniais darbais, daugiausiai su arkliais. Rudenį arkliniais grėbliais pagrėbus surinkdavau. Vasarą silosą raugdavo, vyrai pjaudavo su dalgiais čia ant Dobilų, pakely, prie Jakų kaimo. Į vežimus su gardimis sumesdavo žalią masę, o aš nuveždavau iki silosinės ir išmesdavau. Ten kiti su arkliais „sutrombuodavo“ (supresuodavo, sumindavo). Alga buvo maža, pinigų nemokėjo, atiduodavo tą patį ½ kg už darbadienį, o aš tiek ten tedirbau.

Buvo ir toks dalykas. Vieną dieną atėjo kaimynas J. Ž. ir pradėjo tėvą kalbinti stoti į partiją, sakydamas, kad visi vadovaujantys turi būti partiniai. Pasakė, kad reikia važiuoti į Gargždų „rajkomą“ paduoti pareiškimus stoti į partiją, po to metus laiko išbūti kandidatais ir tik tada duos partinius bilietus. Beveik būtų ir prišnekėjęs, bet tėvas pasisakė mamai, kad rytoj važiuos į Gargždus – stos į partiją. Ta už galvos – vos („čiut“) infarkto negavo. Mama buvo labai religinga, todėl tėvui gerą moralą atskaitė ir pasakė, kad gana blūdyti (koailioti), nereikia jokių komunistų, jokių partijų. Kitą rytą tėvas kaimynui pasakė, kad visą gyvenimą nebuvo jokiose partijose ir nenori būti. O kaimynas jį išdurnino, pasakęs, kad gyventi reikia, o būdamas partiniu prieisi ir prilįsi visur, būdamas sandėlininku, galėsi grūdus vogti kiek nori nebaudžiamas, nes į partinį nieks nekibs.

Artėjo trėmimai. Jau buvom įpratę, kad beveik kiekvienais metais tremdavo. Dėl ko mus ištrėmė – nežinau. Galima tik spėlioti. Tuos sąrašus sudarinėdavo kolūkiuose partiniai vadovai, kolūkių pirmininkai. Sendario valsčiaus pirmininku dirbo toks partinis Sapožnikovas. Jis gerai kalbėjo lietuviškai. Susitiko jie trise prie „sukilėlių“ namo – Sapožnikovas ir du kandidatai į partinius – J. Ž. ir dar vienas. Sugulė jie sodelyje ir ilgai kalbėjosi. Kiek žinau, tuo metu pirmininkams buvo duotas įsakymas iš kiekvieno kolūkio į tremtį paskirti po 2 šeimas. Po sąrašais turėjo dėti parašus. Tai tie 2 kandidatai į partiją irgi turėjo pasirodyti ir kažką veikti. Turėjo parinkti tuos „priešus“ – kas kenkė, kas prieš valdžią. Turinčiam kokį kerštą ant kaimynų, geresnės progos ir nereikėjo. O vienam iš būsimų tremiamųjų, Liudžiui, vienas pasakė, kad ateis laikas ir bus atsiskaityta. Taip pasakė būtent tas asmuo, kuris aptarinėjo reikalus su Sapožnikovu. Taip mes, dvi šeimos – Vaitkų ir Liudžių, atsidūrėme tremiamųjų sąrašuose. Liudžius buvo visai jau senukas. Jie gyveno dviese su žmona, kartu gyveno ir ištekėjusi duktė. Liudžius, rodos, buvo nuo Marijampolės, kapsas.

Atėjo mūsų tremti auštant. Visų pirma paklausė, ar visi esame namie. Tėvas pasakė, kad nėra Anelės, kuri tuo metu buvo Klaipėdoje, „Trinityčių“ fabrike. Darbas ten prasidėdavo anksti, o ir dirbo ji mokine. Tuojuo jų vyresnysis skyrė du sargybinius parvežti Anelę. Fabrike sargybiniai parodė jai savo įgaliojimus ir išsivedė. Einant viena bendradarbė pasakė, kad tave į Rusiją išveš. Kiti žinojo iš anksto, kad bus tas trėmimas. Galėjo tėvai ir nesakyti, bet pagalvojo, kad suims vieną ir nutrems kitur, liks be šeimos. Tie pareigūnai, kur atėjo mus išvežti, visi kalbėjo lietuviškai ir vilkėjo kareiviškas uniformas, panašiai kaip sribai, saugumiečiai. Liepė susirinkti mantą, maistą. Tėvai daugiausia dėjosi patalynę (ta patalynė paskui tremtyje mus išgelbėjo nuo bado), drabužius. Tėvas turėjo susimąsęs keturis maišius miltų. Tuo tarpu ir kaimynas J. Ž. maišėsi ir tiems sargybiniams kažkokį raudoną aplanką kišo, matyt, partinį bilietą, norėdamas pasirodyti esąs savas. Tai jis, pamatęs tuos keturis maišus miltų, nurodė, kad du tegu vežasi, o du padeda atgal. Tuo tarpu, prisimenu, tie vietiniai į vagoną įsikrovė dviračius. Mudu su

broliu turėjome dviračius – kas tau leis. Kiek žinau, paskui tuos dviračius (vėliau pasakojo, kad vos mums išvykus jais po kiemą davėsi J. Ž. vaikai) bei likusių mantą išsidalijo kaimynai – pasiėmė, kas tiko. Išvažiavome bortiniu sunkvežimiu GAZ į Priekulę. Buvo spalio 2 d., oras geras – nei snigo, nei lijo. O su Liudžiais³¹ buvo taip. Kai atvažiavo jų išvežti, reikėjo turtą konfiskuoti, aprašyti. Kartu gyvenusi dukra Žadeikienė viską savinasi – čia mano, čia mano, čia mano. Tai sargybieniai paėmė juos visus – Liudžių ir Žadeikių šeimas (penkis asmenis – vyrą ir žmoną Liudžius, jų dukrą Žadeikienę, vyrą Žadeikį ir dukrą Žadeikytę), nors pastarieji nebuvo tremiamųjų sąraše. Priekulės geležinkelio stoty Liudžius įlaipino į vagoną, o Žadeikius paleido, nes jų nebuvo sąrašuose.

Iš ryto, kai atvažiavome į Priekulės geležinkelio stotį, dar tos didelės grūsties nebuvo. Priežė prie pat vagono, sulaipino, susinešė mantą. Vėliau buvo didelė kamšatis, sugrūstos mantos kalnai ir žmonių galva prie galvos. Manta buvo sukrauta vagono viduryje, nemažai jos buvo sukišta po apatinėmis lentynomis (vagono galuose buvo triaukštės lentynos). Žmonių mūsų vagonė galėjo būti apie 70, buvo vagonų, kur važiavo apie 80, 60, 50 žmonių. Buvo moterų su kūdikiais, mažais vaikais. Buvome labai suspausti, švaros nebuvo kaip palaikyti, apnikdavo parazitai. Bendrauti nebuvo kaip, nes praėjimo jokio nebuvo, juk nesiropši per mantos kalnus. Prie tualetų angos šiaip ne taip priėjome, prastūmę dalį daiktų. Mažesni vaikai ir paaugliai įsitaisė ant viršutinių lentynų. Aukščiau buvo ir siauras langelis, pro kurį žiūrėdavome į pralekiančias vietas. Susirgti niekas nesusirgo.

Tas sodinimas į vagonus truko nuo ryto iki vėlaus vakaro. Tarp tremiamųjų daug buvo vadinamųjų „šišioniškių“, kitaip sakant, vietinių. Dar juos vadino „vokiečiais“, o vėliau Sibire – „niemcais“. Sutemus, gal 11 val., gal apie pusę 12 nakties pradėjo traukti. Klaipėdoje sustojo kelioms minutėms, prikabino vieną ar du vagonus, o Skuode, man atrodo, prikabino, kiek Priekulėje buvo, antra tiek. Toliau važiavome nesustodami per Latviją, kol pasiekėme Rusiją. Pirmasis sustojimas buvo Velikije Luki mieste. Pasiekėme Čeliabinską, per Uralą į Novosibirską. Didesniuose miestuose sustodavo kartą per parą ar kartą per dvi paras, duodavo kareiviškos košės. Į Sibirą vedė vieni bėgiai, mūsų ešelonas turėdavo sustoti ir praleisti į priekį kitą tokį pat tremtinių prikištą ešeloną iš Lietuvos. Buvo vežami, rodos, iš Kauno, Vilniaus sričių, Panevėžio. Tai pristojus ešelonui, dar ir susišaukdavome, sužinodavome, iš kur veža. Tai darydavome per vagono langelį, kuris buvo aukštai, paluby ir jį atidarydavo tik kur pristojus. Užsilipęs ant mantos, per tą siaurą langelį galėjai matyti, o kadangi tarpas tarp ešelonų buvo nedidelis, tai ir gerai girdėti.

Kai atvykome į paskyrimo vietą, Ačinsko miestą, mus su visais punduliais tuoj išlaipino iš vagono. Atrodė kaip kokie pabėgėliai. Važiavome gal 17 parų, buvo spalio antra pusė. Sniego dar nebuvo, bet ant žemės buvo prišala. Mūsų jau laukė iš kolūkių ir tarybinių ūkių suvažiavę pirmininkai. Mes pakliuvome į Malaja Čeriomuška gyvenvietę. Nieks mūsų ten nelaukė, įkėlė pas vieną ruselį. Vietos mažai, mūsų ryšulius sumetė į prieangį. Kitoje patalpoje išsitraukėme patalynę, pasiklojome ant grindų. Ilgai ten nebuvome, ėjo tas rusas prašyti pirmininko, kad varytų mus lauk, sakė, kad mūsų nepageidaujas. Nuvežė pirmininkas į kitą vietą pas moterį rusę, o ten irgi

³¹ Dėl archyvinių duomenų, Lietuvos ypatingasis archyvas, 2016 04 22, nr. P2-1274. Jonas Liudžius, Jono, gim. 1892 m., Ona Liudžienė, Jurgio, gim. 1893 m., 1951 m. spalio 2 d. ištremti iš Barškių k., Klaipėdos r., tremties byla nr. R-4956. (Liudžių šeima atsikėlė į Klaipėdos kraštą pokariu iš Tupikų k., Igliskėlių vls., Marijampolės r. – aut. past.)

tik vienas kambarėlis. Pirmininkas jokių skundų neklausė, čiupo už mūsų ryšulių, nešė ir metė juos į priėngį. Tos rusės vaikai gyveno kitur – sūnus mieste, o dukros buvo ištekėjusios. Ilgai čia neužsibuvome, grįžome į pirmąją vietą, nes tas rusas išsikraustė ir pirmininkas atidavė mums visą namą. Tiesa, atkraustė dar vieną tremtinių šeimą. Tai buvo iš tų „šišioniškių“ nuo Vilkyčių pusės, Macaičių šeima. Tėvas Macaitis, duktė Greta Macaitytė, ištekėjusi duktė Bundulienė ir jos vyras Bundulas. Ištremiti buvo tik Macaičiai, o Bundulas į tremtį atvyko savo noru pas žmoną. Jam pasižymėti komendantūroje nereikėjo, nes buvo laisvas žmogus³². Tremtiniai visi turėjo kartą per mėnesį pasirašyti komendantūroje. Mūsų šeimoje buvo nepilnamečių, tai už juos pasirašydavo tėvai. Į komendantūrą arkliu atvažiuodavo pareigūnas iš Ačinsko, kuris buvo nuo mūsų gyvenvietės 18 km. Vietiniams buvo kalama į galvą, kad čia suvažiavo liaudies priešai („vragi naroda“). Mūsų tėvas caro laikais ėjo į mokyklą ir gerai mokėjo rusų kalbą, o tie kiti visi rusiškai beveik nekalbėjo. Na jis tiems paprastiesiems žmogeliams rusams išaiškino, kokie mes „liaudies priešai“ esam, sakydamas, kad mes jokio priešiško rusams neturim ir kad valdžia sukūrė priešus – reikėjo tvirti kolūkius, reikėjo nuo kažko pradėti. Na, o kaip atimsi žemę, kaip atimsi gyvulius, namus – reikia sugalvoti priešą, o kad tokią santvarką užvedė, reikia visus pašalinti, kad nekeltų kokių riaušių, reikia ištremiti už kelių tūkstančių kilometrų. Po to vietiniai rusai jau geriau žiūrėjo į mus. Paprasti rusai buvo geri žmonės, jie mums padėjo iš bado išsikapstyti. Vis dėlto dalis vietinių į mus žiūrėjo įtariai, jautėme nežymų sekimą. Žinojome, jei tokie paklaus – „kak žioioš?“ (kaip gyveni?), reikia žvaliai ir linksmai atsakyti „chorošo“ (gerai), nors alkanas pilvas maršus grojo, o nudėvėti skarmalai menkai kūną dengė.

Atvykome rudenį, kai visi darbai kolūkyje buvo beveik pasibaigę, todėl nieko neužsidirbome. Kolūkis nuimtą grūdų derlių išveždavo į Ačinsko miestą, pagalbinių pastatų neturėjo. Palikdavo dalį grūdų sėklai, juos laikė pastate, vadinamu „ambaru“ (sandėlys). Tuos grūdus reikėjo vėtyti, kad nesusūstų, nesupelytų. Tą darė mano seserys. Ateidavo dirbti to darbo ir rusės, kaip jos sakydavo „lapatit“ (nuo rusiško žodžio „lopata – kastuvai – aut. past.). Vietiniai jau buvo gavę savo uždarbį grūdais, turėjo miltų, iš jų kepė duoną, taip pat buvo užsiauginę bulvių. Teko suktis, kaip išmanai. Mama ardė atsivežtas dideles pagalves. Iš vienos pagalvės padarydavo keturias mažas pagalvėles. Jas mainydavo su vietiniais į maistą (už vieną pagalvėlę gaudavo kibirą bulvių) arba veždavo į miestą parduoti. Už gautus pinigus pirkdavo maisto. Reikėjo ne tik maisto. Visiškai neturėjome šiltų drabužių ir avalynės. Šiaip taip sulaukėme vasaros, kai galėjome eiti į javų laukus pirmųjų varpų pasmaukyti, žirnių pasiskinti. Pirmieji metai tremtyje buvo labai sunkūs. Šiaip taip pusbadžiu išgyvenom – visos balandos ir dilgėlės iš patvorių buvo nuvalgytos. Tėvas tuo metu dirbo avių fermoje, buvo vyresniuoju, lyg ir šerikėms vadovavo, bet pagal lietuvišką madą, nes žinojo, kaip reikia avis auginti. Pirmą pavasarį pasisodinom bulvių, šiek tiek sėklos pirkom, o dalį nuo maisto nutraukėm. Kiti sodindavo iš lupenų, kuriose būdavo likęs daigelis – ir iš tokių užaugdavo. Davė mums žemės gabalą, jau suartą, sodinom kastuvu. Trašų ten niekas nenaudojo, žemė ir taip buvo derlinga. Mėšlas nepanaudotas pūdavo krūvose. Ten užaugdavo viskas, kas sodinama žemėje

³²Jurgis Macaitis, Martyno, gim. 1883, Greta Macaitytė, Jurgio, gim. 1923, Rūta Macaitytė (Bundulienė?), Jurgio, gim. 1926 gyv. Kantvainų k., Klaipėdos r. Ištremiti 1951 m. spalio 10 d., bylos nr. 34036, 1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai, kn. 1, p. 408; Mikas Bundelis, Jokūbo, gim. 1922, gyv. Kantvainų k., Klaipėdos r. Ištremitas 1951 m. spalio 10 d., bylos nr. 34036, ten pat, p. 395.

(burokai, burokėliai, sėtiniai). Iš kitų daržovių tik agurkai, kuriuos augindavo ant mėšlo krūvų. Ant mėšlo užmesdavo sluoksnį žemių, jis kaisdavo ir neduodavo daigams sušalti, tai užaugdavo. Tėvas iš fermos gavo paršiuką, rudenį gavom ir pirmą atlygį grūdais, pinigais nedavė nė kapeikos. Pro kaimelį tekėjo upė, gal tokio pločio kaip Minija, ant jos stovėjo malūnas. Jame labai gerai maldavo grūdus, smulkūs miltai išeidavo. Mūsų kaimynas Bundulas dirbo mieste malūne, ten buvo naudojami sietai, kurie labai gerai išsijodavo. Jis mums tų sietų atsiųsdavo, tai malimą dar geriau išsijodavome. Malūne dirbo toks čiuvėšas, „melniku“ (malūnininku) vadinamas. Reguliudavo įrengimus, taisydavo medinio rato dantračius, jei sulūždavo. Sumaltus miltus veždavome į Ačinsko turgų parduoti. Gavę pinigų, galėjome nusipirkti duonos, rūbų, kerzinių batų. Pasipuošti nebuvo iš ko. Ir mėsos jau turėjome, nes paaugo gautas paršelis. Kiaulei duodavome virtų grūstų bulvių, sumaišytų su miltais. Augino ir vietiniai kiaules, bet jos buvo ne į kiaules panašios – nugara kaip pjūklo dantys. Atnešdavo anomis žalių neplautų bulvių, šliukšt vandens ir pasakydavo – „ješ, satana“ (ėšk, šėtone). Kai lietuviai užaugindavo kiaules, tai papjovus lašiniai būdavo per plaštaką. Tuomet rusės apkalbėdavo, kad tie „niemcai“ (vokiečiai) žino kažkokius burtus, nes žiūrėkit, kokios jų kiaulės. Kai mes kiaules pasiskersdavom, pasidarydavom dešrų, vėdarų. Vėdarui padaryti reikėjo išvalyti žarnas, tai vietiniai, matydami, kaip mes kapstomės po žarnas, skrandį, kurio irgi neišmesdavome, sakydavo, kad „niemcai“ (vokiečiai) ir šūdus suvalgo. Iškepę vėdarus, pakviesdavome tuos pačius kalbėtojus paragauti. Jie tokių valgių nematę – karšti vėdarai, aplieti spirgiukais, pirštus gali nuryti, o tada jau skanu, ne „dermo“ (mėšlas). Pečius, lašinius išrūkydavome, kaip buvo įprasta Žemaitijoje. Žuvies nusipirkdavome kaimo parduotuvėje, tai būdavo žalia lašiša. Pirkdavome aliejaus, be to, gaudavome iš giminių Lietuvoje siuntinių. Daugiausiai tai buvo piniginės perlaidos, iš maisto nieko, įdėdavo kojinių, pirštinių. Be to, kai tėvas dirbo avių fermoje, gaudavo šiek tiek vilnų, tai iš jų mezgdavo.

Išgyvenus žiemą, seserims atsirado kitų darbų. Vasarą eidavo ravėti kviečių laukų, nes labai žėlė usnys. Šienaudavo, bet su dalgiais žolę pjaudavo rusės moterys, o vyrai ne. Seserys grėbdavo šieną. Vasaros ten karštos, ten pat sudžiūdavo, sugrėbdavo į volus ir suveždavo į didelius kūgius. Veždavo taip: nukirsdavo tris maždaug rankos storio beržus su visais lapais, gal trijų metrų ilgio. Suguldydavo juos ant žemės. Kamienų gale padarydavo tokią įpjovą, į kurią dėdavo kamieną be lapų. Tris kamienų galus kaitinant sulenkėdavo, kad apimtų skersą kamieną, ir sutvirtindavo. Gaudavosi vilktuvės – „volokuškos“, kurios buvo traukiamos arklio. Ant jų vyrai šakėmis sumesdavo sausą šieną, tarnaudavo tol, kol nusitrindavo šakos. Ant arklių jodami paaugliai berniukai tempdavo pritvirtintas vilktuves. Šieno nuo vilktuvių nereikėjo nukrauti šakėmis. Buvo daroma taip: į vilktuvės tarpus tarp beržiukų atsistodavo du žmonės ir nugaromis įsiremdavo į sukrautą šieną, kai arklys pajudėdavo, šienas pats nuslinkdavo į priešingą pusę. O žiemą, kiek jo reikėjo, jau rogėmis atveždavo į fermas. Rogės ten buvo padarytos be jokios vinies.

Tiek Lietuvoje, tiek Sibire buvo vadinamosios MTS – mašinų traktorių stotys. Kitame kaime³³ buvo mechanizatorių

³³Jastrebovo apylinkės MTS buvo dėstomi traktorių specialybės 3 mėn. trukmės kursai, kuriuose buvo mokomasi traktorių STX ir CHTZ teorijos ir praktikos, taip pat kitų su žemės ūkiu susijusių dalykų. Jablonskis I. *Pajūrio audrai siaučiant*, p. 203, 204 [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: http://issuu.com/ignasjablonskis/docs/knyga_final.

mokykla ir tuos visus mūsiškius vyrus, moteris bei rusus varė mokyti traktoristais. Iš lietuvių mokėsi Martynas Reizgys, Uktveris, Petras Končius³⁴. O moteris traktoristėmis taip ir nedirbo. Mudu su broliu Vytautu, atėjus pavasariui, dirbome prikabinėtojai. Išvažiuodavome į darbą net už 100 km. Prasidėjus sėjos darbams, reikėjo prie traktoriaus žmogaus, kuris reguliuotų prikabinamus padargus, akėčias, plūgus ir pan. Darbas buvo pavojingas, nes atsisėsti nebuvo kur, stovėjai traktoriaus užnugary, galėjai ir nukristi, susižaloti. Tik vėliau, kai viskas tobulėjo, atsirado tokios sėdynės ant plūgo su reguliuojamu vairu. Laukai buvo dideli, nelygūs – kalva, pakalnė. Traktoriai buvo seni „špūriniai“³⁵, vėliau atsirado vikšriniai „Satizenaki“³⁶ (vadino juos tarmiškai „natikais“), varomi žibalu. Dar vėliau atsirado dyzeliniai, tie jau buvo geresni. Kai išvažiuodavome į laukus, negrįždavome, kol nesibaigdavo darbai. Mūsų brigadoje buvo 16 traktorių, dirbome dviem pamainomis ištisą parą, nes reikėjo laiku baigti ir kuo daugiau užsėti. Daugiausiai sėjo kowiečių, rugiai dažnai iššaldavo ar supūdavo per potvynius, tada juos apardavo ir ant viršaus užsėdavo kitą kultūrą. Sėdavo ir miežių, kukurūzų, bet pastarieji iššaldavo. Vasaros buvo trumpos. Brigadai skirdavo dvi virėjas. Maisto produktus atveždavo, ką virėjos pagamindavo, tą ir valgydavome. Išvirtdavo sriubos ir mėsos kunkoliukų būdavo, kruopų, bulvė viena kita. Iškepavo duonos ir prasimaitindavome. Ir šeimai buvo lengviau – jau dvi burnos atkrisdavo. Iš mėsos tai arkliena – papjauzdavo kokį arklį. Mūsų „koničius“³⁷ buvo tremtinys Petras Končius iš Žadeikių. Kai juos trėmė, motina pabėgo, o jam nepavyko. Jis sakydavo: „Nors badu mirsiu, bet arklienos vis tiek nevalgysiu.“ Gyvendavome nameliuose, kuriuos ten atitempdavo traktoriai. Mes gyvenome namuke, kuris ten vietoje buvo pastatytas ir vadinosi „kulstan“³⁸. Per sėjos laiką taip ir išgyvenome. Vasarą, tvarkant pūdymus, tais pačiais prikabinėtojai dirbome. Ten ryte išvažiuodavome, vakare grįždavome į namus.

Mūsų šeimoje buvo aštuoni žmonės, buvo ankšta gyventi tame kolūkyje „Put v komunizm“ („Kelias į komunizmą“). Nutarėme, kad mes to komunizmo kolūkyje vis tiek nepasieksime. Tėvas paprašė kolūkio pirmininko, kad duotų didesnę namą arba pastatytų. Savaiame aišku, niekas nesiruošė nei duoti, nei statyti. Tada tėvas pasakė, kad išleistų gyventi ten, kur duos didesnę namą. Kadangi tėvas sugebėjo ir skaityti, ir rašyti rusiškai, parašė prašymą aukštesnei valdžiai į rajoną. Iš ten gavo atsakymą, kuriame buvo rašoma – jeigu kolūkis neaprūpina gyvenamuoju plotu, tegu atleidžia iš kolūkio. Iš kolūkių darbingus žmones, tiek vietinius, tiek kitus, sunkiai paleisdavo. Galų gale gavo leidimą važiuoti ten, kur siūlo geresnes sąlygas. Tą raštą pakišo pirmininkui, o tas – „važiuokit, jei jau valdžia leido“. Prisimenu, kartu

³⁴ Marė Reisgienė, Martyno, gim. 1903, Anskis Raizgys, Martyno, gim. 1900, Henrikas Reisgys, Anskio, gim. 1940, Jonas Reisgys, Petro, gim. 1950, Martynas Reisgys, Anskio, gim. 1933, Magdalena Reisgytė, Anskio, gim. 1934, Ona Reisgytė, Anskio, gim. 1928, gyv. Diržininkų k., Klaipėdos r. Bylos nr. 27946. Ištremti 1951 m. spalio 2 d. 1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai, kn. 1, p. 413; Pranas Uktveris, Vinco, gim. 1944, Stasys Uktveris, Vinco, gim. 1948, Vincas Uktveris, Vinco, gim. 1933, Vincas Uktveris, Petro, gim. 1896, gyv. Šakinių k., Klaipėdos r. Bylos nr. 27387. Ištremti 1951 m. spalio 2 d., ten pat, p. 419; Petras Končius, Povilo, gim. 1925, gyv. Žadeikių k., Klaipėdos r. Bylos nr. 27873. Ištremtas 1951 m. spalio 2 d., ten pat, p. 404.

³⁵ Ratiniai traktoriai SchTZ ir Universal – 2, varomi žibalu. „Špūriniai“, matyt, nuo rus. стипины – stipinai, nes traktoriaus ratai buvo su stipiniais.

³⁶ Vikšrinis STZ-NATI traktorius, varomas žibalu.

³⁷ Arklininkas – rus. коник (конник).

³⁸ Laikina stovykla, gyvenamoji vieta, kurioje gyveno mechanizatoriai, kiti žemės ūkio darbininkai darbymečiu. Rusiškai – šnekamąja kalba dažniausiai – kulstan (культстан), o literatūrine kalba – kulturnij stan (культурный стан).

viename vagone važiavo Sidabras, atrodo, inžinierius, baigęs mokslus³⁹. Tas Sidabras dirbo Ačinsko plytinėje inžinieriumi⁴⁰. Tokius išsilavinusius žmones ten labai vertino ir tuoj išgraibstė. Buvo iš Gargždų toks gydytojas, pavardės nepamenu⁴¹. Ačinske buvo tokie aštuonbučiai, keturbučiai namukai išmūryti, jie plytinei priklausė. Nežinau, kaip tėvas susitiko su tuo Sidabru, bet per jį mes atsikėlėme ir gavome darbą Ačinske. Sidabras pakalbėjo su plytinės direktoriumi, darbininkų reikėjo, o čia didelė šeima, visi gali dirbti, taip ir priėmė. Anksčiau toje plytinėje dirbo kaliniai, kurie gyveno barakuose. Ten buvo daug barakų, visas miestelis. Tie barakai buvo netoli, apie tris kilometrus nuo miestelio, šalia plytinės, aptverti medine tvora. Davė mums viename barake didelį didelį kambarį, ten apsigyvenome ir įsidarbinome. Dirbome šešiese: tėvas, aš, brolis Vytautas, seserys Adelė, Anelė ir Ona. Mama su jauniausiu broliu Jonu buvo namuose. Prisimenu, kad į Ačinską atsikėlėme 1954 m.⁴² Aš dirbau prie degimo krosnių kroviku, ta specialybe rusiškai vadinosi „sadčik“, o seserys dirbo krovikų padėjėjomis, rusiškai vadinosi „pomsadčik“. Mat kai krovikas sukraudavo vadinamąjį suolą iš plytų, pasilipdavo ant jo, o tada padėjėja paduodavo plytas, kad toliau krautų iki lubų. Plytos buvo sunkios, daugiau kaip 4 kilogramų, atsimenu, pirmomis dienomis riešai buvo sutinę, o pirštų negalėjau ištiesti, buvo suriesti kaip grėbliai. Be pirštinių dirbti negalėjai, tuoj būtų rankos kruvinos ir pūslėtos. Pirštines gaudavau, bet jų delnus dar apsiūdavau guma, atsipjauta iš mašinų padangų kamerų. Tik taip buvo įmanoma dirbti. Krosnys buvo didžiulės, jų daug, išsidėsčiusios uždaru ratu, o darbas vyko nepertraukiamai, trimis pamainomis. Vienos buvo kraunamos, kitose tuo metu degdavo plytas, o iš kitų iškraudavo. Taip tokiu užkeiktu ratu ir eidavo. Dulkės, karštis, sunkus darbas, normos, labai pavargdavau. Per pamainą, kuri trukdavo 8 val., tekdavo pakrauti iki 10 000 plytų. Tada man buvo 18 metų. Viena iš trijų seserų irgi dirbo krovike. Brolis Vytautas įsitaikė kūriku dirbti. O tėvas paduodavo anglis ant transporterio, kuris kėlė anglis aukštyn, pasiekdavo liuką, ten anglis sumesdavo kūrikai.

Nepaisant sunkaus darbo, guodė uždarbis. Iš jo ne tik prasimaitindavome, bet ir aprangos nusipirkdavome. Motina mums pasakė, kad algas sumestume maistui, o kitus pinigus pasiliktumėme apsirengimui. Juk aš atvažiavau į Ačinską be viršutinių kelnių. Motina dar Malaja Čeriomuškos

³⁹Jonas Sidabras (gim. 1900 02 10 Naikių k., mirė 1967; palaidotas Vilniuje), inžinierius. 1951 10 02 suimtas ir su šeima išstremtas į Sibirą, Ačinsko miestą. Čia statė plytinę, buvo darbų vykdytojas, Nagornoje MTS statybos viršininkas. Dirbo Ačinsko statybos tresto gamybinio skyriaus viršininku, statybos technikumo dėstytoju. Ačinske dirbo iki 1958 m. liepos 12 d. 1958 m. rugpjūčio mėn. *Sidabras Jonas (inžinierius)* [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: [http://www.mke.lt/Sidabras_Jonas_\(in%C5%BEinierius\)](http://www.mke.lt/Sidabras_Jonas_(in%C5%BEinierius))

⁴⁰Į tremtį Jonas Sidabras išvyko kartu su žmonas Koste ir dviem paaugliais sūnumis. Jablonskis I. *Pajūrio audrai siaučiant*, p. 233 [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: http://issuu.com/ignasjablonskis/docs/knyga_final.

⁴¹Vladas Šarka, Prano, gim. 1916 m. rugpjūčio 28 d. Pirmoji tremtis – 1941 m. Grįžęs 1947 m. dirbo Gargžduose. 1951 m. spalio 2 d. antrą kartą buvo suimtas ir visam gyvenimui išstremtas į Ačinsko rajoną (Krasnojarsko kraštas) kartu su šeima – žmona, sūnumi Algimantu ir tėvu. Tremtyje dirbo felčerių ir gydytoju Ačinsko rajono kaimuose, teikdamas medicinos pagalbą tremtiniais ir vietos gyventojams, 1956 m. atidarė Jastrebovo ligoninę ir ten iki 1958 m. dirbo gydytoju. 1954–1958 m. buvo Ačinsko rajono medicinos darbuotojų profesinės sąjungos komiteto narys. 1958 m. gegužės 6 d. buvo paleistas iš tremties be teisės grįžti į Lietuvą. 1958 m. vasarą grįžęs iš tremties, V. Šarka įsikūrė Anykščiuose ir iki pensijos dirbo gydytoju, buvo Anykščių rajono centrinės ligoninės Vidaus ligų skyriaus vedėjas. Senatvę praleido Vilniuje. *Vladas Šarka – Anykštėnų biografijų žinynas* [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.anykstenai.lt/asmens/asm.php?id=1458>

⁴²Ačinsko plytų fabriką statė Ačinsko lagerio kaliniai. 1953 m. balandžio 25 d., pasibaigus fabriko statybos darbams, dirbti pradėjo laisvai samdomi darbininkai, История пенитенциарной системы Красноярского края [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.24.fsin.su/history/4.php>

kaime iš tokios juodos medžiagos buvo pasiuvusi šiltas apatines kelnes. Norėjau ne tik apsirengti, bet ir turėti gražesnę drabužį. Toje plytinėje dirbo daug ukrainiečių, „chocholais“ juos vadino. Jie buvo įsitaisę tokią madą – dėvėjo žieminės šiltas striukes su keturiomis kišenėmis priekyje ir kailiniu kalnieriūmi. Kelnės žalios spalvos, kaip kareiviškos galifė, chrominiai batai. Po darbo taip apsirengdavo ir eidavo kas į šokius, kas į kiną (rodė tik senus filmus, o ir aparatūra buvo pasenusi), kas į miestą. Šokiuose kas kaip mokėjo, tas taip ir šoko. Lietuviškai valsą, polką, o ruselės tai savo „pliaskas“ (šokius) šokdavo. Du dalykus mokėjo gerai – šokti ir labai skanią duoną kepti. Geresnę aprangą galėjai nusipirkti turguje. Parduotuvėje nebuvo. Pasižiūrėjęs ir aš neatsilikau – viską nusipirkau, batus chrominius net dvejus turėjau. Kaimynas, kai pamatė mane taip apsirengusį, tėvui pasakė, kad dabar jau ne toks, koks atvažiavo pradžioje. Broliai ir seserys irgi apsirengė, dar ir laikrodžius nusipirko. Kai fotografuodavosi, tai būtinai ranką ant kėdės atlošo padės taip, kad matytųsi laikrodis. Kai tų pinigų buvo daugiau, nusipirkome karvę. Pieno mums reikėjo dėl darbo, nes dulkės, suodžiai sėdo į plaučius. Pasiimi pusę litro pieno, kepaliuką baltos forminės duonos pavakariams – puikiai pritikdavo. Pietų pareidavome namo, kur mama išvirdavo pietus. Tuo metu ten gyvenom ir neblogai, visi susitaupėm po kelis rublius.

Prisimenu, kad, dar esant Malaja Čeriomuškoje, man suėjus 16 metų, buvau iškviestas į komendantūrą. Atvažiavęs pareigūnas liepė nuvažiuoti į fotoateljė Ačinske ir pasidaryti nuotrauką dokumentams. Pasakė, kad nuotraukos nereiks važiuoti pasiimti – jis paims. To reikėjo tremtinių anketai, ant kurios pasirašinėdavome. Taip ir aš įgavau „vraga naroda“ (liaudies priešo) statusą. Tokie buvo visų tremtinių dokumentai (iš tėvų pasus atėmė trėmimo metu). Jei norėdavai nueiti į miestą, turėjai komendanto prašyti raštiško leidimo. Išduodavo specialias pažymas, pagal jų terminologiją mes vadinomės „spec. pereselenci“ (specialiai apgyvendintieji). Dirbant plytinėje atėjo tas laikas, kai imdavo šauktiniu į kariuomenę. Pagal metus buvau tinkamas, matyt, rado pagal darbovietės sąrašus. Komisariatas nusprendė, kad mano išsilavinimas per menkas. Surinktai tokių būsimų šauktinių grupei pasamdė mokytoją, skyrė patalpą, kurioje buvo mokykliniai suoliai. Tai buvo tarsi vakarinė mokykla. Iš darbo turėjo išleisti dviem valandoms, rodos, nuo 17 iki 19 val., paliekant tą patį užmokestį. Iš tikrųjų norėjau ir pats mokytis, nes tikėjau si geriau išmokti rusiškai rašyti, skaityti. Visi buvo rusai, iš lietuvių buvome tik aš ir Alekna. Ten man sekėsi – buvau pirmūnas, ypač sekėsi matematika. Nusprendęs, kad jau gerai moku rusiškai, niekam nieko nesakęs nutraukiau mokslus. Taip padaręs toliau sau ramiai einu į darbą. Pasirodo, ta mokytoja gavo atlyginimą pagal mokinių skaičių – kuo daugiau mokinių, tuo didesnė alga. Ji parašė skundą į karinį komisariatą ir netrukus aš gavau šaukimą atvykti į karinį komisariatą su dokumentais. Ten paprašė parodyti dokumentus. Mes Ačinske jau turėjome šiokių tokių pasus, bet jie nebuvo tikri. Paėmė pasą, paskaitė ir paleido. Pasirodo, tame pase buvo parašyta, kad esu ne karo prievolinkas. Būdami „liaudies priešai“ kariuomenei netikome. Atėjo 1956 m. pavasaris, balandžio mėnuo, ir mums nuėmė komendantūrą, išdavė tikrus pasus. Mano pase atsirado įrašas, kad esu karo prievolinkas. Pagalvojau, kaip staigiai iš priešo tapau tikru SSRS piliečiu, kuriam ir ginklą galima patikėti. Juk mano įsitikinimų ir minčių niekas nepakeitė, tik pakeitė popieriuką (vėliau, jau Lietuvoje, buvau paimtas į kariuomenę, atpyliau trejus metus Kalinino ir Vladimiro srityse). Tai buvo pasai, su kuriais galėjai keliauti po visą Tarybų Sąjungą, o žodžiu buvo pasakyta – tik ne į Lietuvą (kad grįžęs neprašytum palikto turto).

Trentinių Vaitkų išlydėtuovės į Lietuvą. 1-oje eilėje iš kairės stovi Kostancija Sidabrienė, sėdi než.; 2-oje eilėje stovi Brazdeikienė, Ona Vaitkienė, Stasys Vaitkus, než., než.; 3-ioje eilėje stovi Jonas Sidabras, Adelė Vaitkutė, Brazdeikis, než. Ačinsko m., Krasnojarsko kr., 1956 m. balandis. Nuotr. iš Algio Vaitkaus albumo

ARCHYVINE PAŽYMA
АРХИВНАЯ СПРАВКА

Литовос TSR
VIDAUS REIKALU
MINISTERIJA
Литовская ССР
МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
232754 Вильнюс, Янонио г. 2
Информационис центас
232754 Вильнюс, ул. Янонио, 2
Информационный центр

1989. 07.13. № 6/6-27834

ištremtas (i) iš Lietuvos TSR
выслен (ны) из Литовской ССР

raj. (miesto)
p-lis (gorodas)

raimio ir buvęs (e) specištrėminė
dėrvenis ir buvšij (e) в спецштрėмине

raj. (mieste)
p-lis (gorode)

1956 m. balandžio mėn. 14 d.

Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1988 m. rugsejo 20 d. Nutarimu Nr. 274 jie yra reabilituoti.
На основании Постановления Совета Министров Литовской ССР от 20 сентября 1988 года № 274 они реабилитированы.

Viršininkas
Начальник

A. PEČIULIS
А. ПЯЧЮЛИС

Vyr. inspektorius
Ст. инспектор

E. PETRAUSKAS
Э. Б. ПЕТРАУСКАС

Тип. МВД Лит. ССР, зак. № 1282, тир. 20000 экз., 1989 г.

Trentinių Vaitkų šeimos sąrašo archyvinės pažymos kopija. Iš A. Vaitkaus archyvo

Susėdę sprendėme, kur važiuoti. Grįžome į Lietuvą, bet ne į Barškių kaimą, nes ten namas buvo užimtas. Gavome gyvenamą vietą greta esančiame Sudmantų kaime. „Pergalės“ kolūkio pirmininku tada dirbo toks Simonaitis, nepartinis, katalikas. Kaip jie ir laikė jį. Laimė, kad per visuotinius susirinkimus žmonės vis išrinkdavo, nors partiniai atveždavo savo kandidatą. Mūsų šeimai dėl turto atgavimo patarė važiuoti į rajono vykdomąjį. Vykdomajame pasakė, jei kolūkyje būdamas palikai tą turta, tai ir prašyk iš kolūkio. Tėvui prašant, parašė raštą, pagal kurį turto grąžinimo klausimą turėjo spręsti kolūkio valdyba. Dauguma valdybos narių buvo pažįstami iš anksčiau. Tėvas pasiėlgė

Algio Vaitkaus darbo knygelės, išduotos trentyje, išrašas. Iš A. Vaitkaus archyvo

Ona Vaitkienė ir Stasys Vaitkus prie savo sodybos Kačių k., Klaipėdos r. 1957 m. Nuotr. iš A. Vaitkaus albumo

Adelė Vaitkutė ir Algis Vaitkus Kačių k., Klaipėdos r. 1957 m. Nuotr. iš A. Vaitkaus albumo

Anelė Vaitkutė, Kačių k., Klaipėdos r. 1958 m. Nuotr. iš A. Vaitkaus albumo

taip – suruošė balių, pakvietė visą valdybą ir gerai privaišino. Kai vyko kolūkio valdybos susirinkimas, tas klausimas dėl turto grąžinimo buvo įtrauktas, o po tokių vaišių valdyba nubalsavo palankiai. Buvo grąžinta karvė ir pora pusbekonių. Nusprendėme grįžti į gimtąjį Kačių kaimą. Ten mūsų sodyboje gyveno vienas kaimynas, kurį įleidome, kad užlaikytų tvarkingai sodybą. Grįžome netušti – atsivežėme sugrąžintą, kad ir nedidelį turtą. Kolūkis buvo sudarytas iš keturių kaimų – Kačių, Ližių, Dausynų, Pažvelsio. Dausynų kaime gyveno trys ar keturi gyventojai, nes labai daug ištrėmė. Mūsų klėtis buvo

*Algis Vaitkus sovietinėje kariuomenėje. 1959 m. spalio 4 d.
Nuotr. iš Algio Vaitkaus albumo*

*Vytautas Vaitkus veža kiaulėms pašarą į Kačių k. 1957 m.
Nuotr. iš A. Vaitkaus albumo*

*Algis Vaitkus stovi šalia buvusio gyvenamo namo, vadinto „sukilėlių“ namu. Barškių kaimas 2016 m. balandžio 2 d.
Nuotr. aut. S. Vinciūnienė*

nuardyta ir išvežta į Ližius, kur pastatė karvėms fermą. Aš įsidarbinau Kačių kiaulių fermoje – veždavau su arkliu pašarus. Per mėnesį priskaičiuodavo 35 darbdienius, už vieną darbdienį duodavo ½ kg pašarinių grūdų, kurių ir kiaulės neėsdavo. Per mėnesį išeidavo apie 17,5 kg. Vėliau, ištrūkęs iš kolūkio, gavęs darbą, apsigyvenau Klaipėdoje.

Sukūriau šeimą, užauginau du vaikus, turiu anūkų. Jau baigiu aštuntą dešimtį, bet tremtinio praeitis atmintyje gyva iki šiol“⁴³.

Tremtinės Anelės Srebalienės (Vaitkutės) prisiminimai

Anelė Vaitkutė, Stasio, gim. 1935 m., gyv. Barškių k., Sendvario apyl., Klaipėdos r. 1951 m. spalio 2 d. ištremta į Krasnojarsko kr., Ačinsko r.

„Aš trėmimo dieną buvau išėjusi į „Trinyčius“, kuriuose tuo metu dirbau mokine prie siūlų verpimo. Apie pusę šešių buvau darbo vietoje, pasiemiau šepetį, maišiuką ir nuėjau prie verpimo mašinų. Laukėme meistro, kuris turėjo įjungti mašinas, bet jo vis nebuvo. Paskui atėjęs kažkas klausia, kuri ta Vaitkutė, o dvi buvome tokios. Vienas iš vyresniųjų pasakė, kad mane veš į Sibirą. Liepė eiti į patikrinimo postą, pasiimti rūbus, visus daiktus. Išėjome į lauką, mane vedė du sargybieniai, kad nepabėgčiau. Iki namų buvo visai netoli. Grįžusi pamačiau, kad ten jau „audra“, viską krausto, maisto neleidžia pasiimti. Tas jų vyresnysis neleido kiaulės pasiskerst, turėjome penkis maišiukus miltų, leido tik tris pasiimti. Vienas kaimynas buvo neblogas, sakė, kad intume viską, nes ten prireiks. Barškių kaime buvo toks bjaurus kaimynas J. Ž., dirbęs avių fermos vedėju. Jis jau buvo prisidėjęs prie kelių šeimų iš Barškių kaimo išvežimo. Būdavo, parsiveš alaus iš Klaipėdos ir kvies mano tėvą pasisėdėti. Kelias dienas prieš vežimą jis, apylinkės pirmininkas ir dar vienas kaimynas Kazrauskas nuėjo į šalia namo buvusį sodelį ir ilgai ten sėdėjo, baliavojo, o mano tėvo nekviėtė. Kazrausko žmona tarnavo pas mano tėvą samdine ir griežė dantį, atseit tėvas nesumokėjęs už darbą. Tai gal ir šis dalykas dar pakenkė tėvui. Manau, kad ta kompanija aptarinėjo, ką reikės ištremti. Prisimenu, kaip tą baisią trėmimo dieną tėvas prašė to paties J. Ž. duoti kelias paltis rūkytų lašinių, bet šis atsisakė, sakydamas, kad negali duoti, gal rytoj ir jį išveš. Pasigailėjo mūsų netoliese gyvenęs kitas kaimynas Ringys⁴⁴, kuris atnešė kelias paltis lašinių. Mama įsidėjo dar pradėtą kumpį ir dešimt kilogramų anksčiau pirktų vilnų bei išardytą verpimo ratelį, kurį ikišo į maišą.

Spalio 2 d. mus išvežė į Priekulės geležinkelio stotį. Vagone buvo takas praeiti. Aš sėdėjau, turėjau mezginį pasiėmus, nenorėjau matyti visos tos sumaišties. Priekulėje išbuvome ilgai, ryte apie pusę šešių pajudėjo ešelonas. Buvau nusiminusi, kelionės metu stengiausi nuo visko atsiriboti, todėl neprisimenu, pro kur važiuoju, kiek laiko. Tik prisimenu, kad baigiantis kelionei, jau už Uralo kalnų, kažkurioje stotyje sustojo ir leido ilgokai pasivaikščioti. Kai atvykome į Ačinsko stotį, ten laukė kolūkių pirmininkai, mus atvežė į Malaja Čerionuškos kaimą. Jau buvo naktis, apnavoindino pas vieną ruselį, mantą sumetė į prieškambarį. Pasikloję patalynę sugulėme ant grindų. Kol miegojome, šeimininkas pasikniso po mūsų mantą ir pasiėmė, kas jam patiko. Tik tą vieną naktį ten nakvojome, nes tas rusas nenorėjo mūsų laikyti. Kitą rytą mus iškėlė pas tokią ruselę, senutę, kuri gyveno viena. Namelis mažutis, lan-

Anelė Srebalienė (Vaitkutė).

Traksėdžiai, 2016 m.

S. Vinciūnienės nuotr.

⁴³ Algio Vaitkaus, gim. 1937 m., gyv. Klaipėdos m., atsiminimai, įrašyti straipsnio autoriaus 2016 m.

⁴⁴ Socialistinių lenktynių eigoje, ginant Sūdmantų apylinkės geriausios Sendvario valsčiaus apylinkės garbę, valstietis drg. A. Ringys davė valstybei 405 kg geriausių grūdų daugiau plano. Sendvariečių dovana Didžiajam Spaliui, Raudonasis švyturys, 1947, nr. 214(439), p. 1.

gai prie pat žemės, kambariukas vienas su didžiule krosnimi, ant kurios ji užsilipdavo miegoti. Dieną virdavo valgį – pašaudavo į krosnį „čiuguną“ (špižinį puodą) arba ką nors kepavo. Ten mus išlaikė septynis mėnesius. Buvome aštuoni žmonės, vakare priklodavome patalynės visą tą kambarį, o ryte jau susiraišiodavom į pundulius. Ateidavo brigadininkas, pasakydavo, kur eiti į darbus. Mes, seserys, eidavome į sandėlius valyti kviečių sėklai, sukdavome „fukselį“ (arpa), kuris atskirdavo grūdus nuo šiukšlių. Šalia buvo sargo būdelė, ten kūrenosi pečiukas. Sandėlininkas buvo

Algis Vaitkus ir Anelė Vaitkutė. 1956 m., Ačinsko m., Krasnojarsko kr. Nuotr. iš Anelės Srėbalienės (Vaitkutės) albumo

neblogas žmogus, nusinešusios kviečių, pasiberdavom ant to pečiuko, pasispragindavom, pavalgiusios išgerdavom vandens ir sočios. Vieną žiemos dieną gerai prisimenu, nes mus su seseria išvarė į mišką medžių pjauti. Nebuvome tokių darbų dirbusios, medžiai storiausi, aukšti, beveik be šakų, daugiausiai drebulės ir beržai. Dirbo kartu ir rusės, bet jos įpratusios, o mes nušilom, nuplukom, medžiai šalia virsta, baimės pilnos akys. Tą dieną nenupjovėme nė dviejų medžių. Prisimenu tai kaip baisiausią dieną, bet paskui mūsų į šiuos darbus nebevarė. Brolis Algis su tėvu žiemą važiuodavo į mišką kuro parsivežti. Prisišpjaudavo beržų ir parveždavo vežimu, kurį traukdavo „išdaris“ (kastruotas jautis). Arklius naudojo vasarą, kai vilkdavo šieną, ir žiemą, kai iš pievų reikėjo parvežti gyvuliams šieną. Prisimenu, kaip valėme sniegą nuo geležinkelio gretimame Tarlovkos kaime. Dirbome savaitę, gyvenome pas tokius švėkšniškius tremtinius. Valgėme daugiausiai savo maistą, kartais išrašydavo iš sandėlio kokią nugaišusią vištą, miltų, duonos išsikepdavom. Pareidavom vakare permirkusios, kojos peršlapusios, nes kerziniai batai praleisdavo drėgmę. Pūgos metu apsimuturiuodavome, tik akims plyšelį palikdavome, aplink nesimatydavo nieko. Tuo geležinkeliu, rodos, į Chabarovsko pusę važiuodavo. Vyriausiąją seserį Adelę buvo išvežę darbams toliau – į „lespromchozą“ (miškų ūkį). Ten, miške, genėdavo šakas ir lietuvių nemažai buvo, nes kolūkiai turėjo siųsti darbininkus. Kartu su mano seserimi buvo išsiųsta vokiečių Gertrūda Vanagaitė. Na o pavasarį eidavome iš sudygusių javų ravėti usnių. Vasarą eidavome grėbti šieno. Ruselės su dalgiais kapodavo žolę, o mes grėbdavome. Iš vokiečių prisimenu Macaičius, Reisgius – Martyną, Onutę, kurios vyras buvo lageryje, Madlę, o jauniausias buvo Einius. Atrodo, kad Ona lyg ir savo turėjo mažą vaikiuką. Kiti vokiečiai buvo Kikiliai, Cibečiai (?), Vanagai. Anie visi buvo nuo Priekulės, vokiečiai liuteronai, rengdavo susirinkimus, kuriuose meldavosi. Vienas iš Cibečių buvo baptistas, tai jis neidavo. Susirinkimai vykdavo pas Cibečius, nes pas juos buvo daugiau vietos. Iš lietuvių Malaja Čerionuškoje buvo keturios šeimos – Vaitkai, Ašmontai⁴⁵, Uktveriai ir Končius. Gretimame kaime Pakrovkoje gyveno tremtiniai Arnašiai iš Švėkšnos. Didelė šeima, maži vaikai, jie vos badu neišmirė. Arnašienė buvo nėščia ir vienas vaikas gimė Sibire. Prisimenu jų dukras Eleną ir Juzikę, visai dar nedidelės buvo.

⁴⁵ Ona Ašmontaitė, Kosto, gim. 1927, Barbora Ašmontienė, Kazio, gim. 1900, gyv. Žemgulių k., Klaipėdos r.; ištremtos 1951 10 02. Bylos nr. 32686, 1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai, kn. 1, p. 92, 393.

Ačinsko plytinės darbininkai. Dauguma ukrainiečiai, baltarusiai ir keli lietuviai. 1956 m., Ačinsko m., Krasnojarsko kr. Nuotr. iš A. Srėbalienės (Vaitkutės) albumo

Atvykus į kolūkį, netrukus savas maistas baigėsi, reikėjo kažkaip prasi-manyti. Iš vilnų, atsivežtų iš Lietuvos, mama verpė siūlus ir mezgė šiltas kojines, pirštines, kurias paskui parduodavo viet-niams. Ypač gerai sekėsi mezgti seseriai Onutei. Daugiausiai prekes nešdavome į Ačinską, buvusį už 17 kilometrų, o par-davę pirkdavome miltų, iš jų virdavome kleckynę – paprastas vanduo ir miltiniai kleckiukai. Malaja Čeriomuškoje dar davė pašalusių salsvų sėklinių bulvių. Pradžioje valgėme atsivežtų bulvių iš Lietuvos, kurių turėjome gal maišiuką. 1952 m. rudenį užsidirbome nemažai darbadienių, gavome dvi tonas kviečių, tad badas atsitraukė. Toji ruselė turėjo girkas, prasimaldavome, išsikepdavome koki ragaišį. Toji rusė kep-davo didelius, apvalius duonos „kalačiejus“ (apvalūs duonos papločiai). Mama kep-davo kvietinę duoną, jei dar bulvių pridėdavo, tai ir visai skanu buvo. Ten kviečiai gražūs, grūdai stambūs, o Lietuvoje – kruopelės. Mama eidavo dieną per „ūlyčias“ (ga-tves) ir pardavinėdavo numegztus daiktus. Norėdavo bulvių, bet rusai patys mažai užsiaugindavo ir retai parduodavo. Visi grįždavome pietų, mamai tekdavo sukti galvą, ką išvirti. Kolūkyje buvo daržininkas kinas. Žiemą eidavome daryti tokių kūgiukų, pa-našiai kaip pas mus daro durpių puodelius. O ten juos darydavo iš žemių, mėšlo ir

Iš kairės stovi: Anelė Vaitkutė, Ona Vaitkutė, Algis Vaitkus. Malaja Čeriomuškos k., Ačinsko r., Krasnojarsko kr. 1953 m. (?). Nuotr. iš A. Srėbalienės (Vaitkutės) albumo

Prie Ačinsko m. teatro pastato sėdi Anelė Vaitkutė ir lietuvių šeima. 1956 m. Nuotr. iš A. Srėbaliënės (Vaitkutės) albumo

Tremtinės Imgarda Vanagaitė, Elena Vanagienė, Gertrūda Vanagaitė, ištremtos iš Liaunų k., Klaipėdos r. Malaja Čeriomuškos k., Ačinsko r., Krasnojarsko kr. 1953 m. (?) Nuotr. iš A. Srėbaliënės (Vaitkutės) albumo

Anelė Vaitkutė, Ona Vaitkutė, Algis Vaitkus. 1956 m., Ačinsko m., Krasnojarsko kr. Nuotr. iš A. Srėbaliënės (Vaitkutės) albumo

į tokias formas kraudavome. Kai sušaldavo, išversdavom tuos kubelius ir sandėliuodavome. Atėjus pavasariui, kubelius dėdavome į įstiklintus inspektus ir sodindavome pomidorų ir agurkų daigus. Dirbau aš, sesuo Onutė ir Vanagikės⁴⁶.

Kol Stalinas buvo gyvas, turėjome kiekvieną mėnesį atsižymėti komendantūroje. Po jo mirties nebereikėjo. Kolūkis buvo neturtingas, jo gyventojai, ypač pagyvenę rusai, mus užjautė. Mūsų šeimnininkė dažnai kalbėdavosi su tėvu. Ji klausinėdavo, kaip Lietuvoje gyvenome, kokia toarka ir apie kitką. Pradžioje dėvėjome rūbus, atsivežtus iš Lietuvos. Darbiniai kaip pas rusus – vatinukas, kelnės, kerziniai batai. Vėliau tokia mergina, mokėjusi siūti, iš štapelio pasiuvo mums paprastas sukneles – maišo

⁴⁶Gertrūda Vanagaitė, Mykolo, gim. 1934, Imgarda Vanagaitė, Mykolo, gim. 1938, Vilius Vanagas, Mykolo, gim. 1892, Elena Vanagienė, Endrikio, gim. 1912, gyv. Liaunų k., Klaipėdos r., ištremti 1951 10 02, bylos nr. 27712, 1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai, kn. 1, p.

Prie gyvenamo barako
Ačinsko m. Pirmoje
eilėje iš kairės stovi
Anelė Vaitkutė,
Gasickaitė iš Šiaulių,
Adelė Vaitkutė, Ona
Vaitkutė. Antroje
eilėje stovi Algis
Vaitkus, Vytas
Vaitkus, Brazdeikis.
1956 m. Nuotr. iš
A. Srėbalienės
(Vaitkutės) albumo

Prie Ačinsko plytinės
stovi darbininkų
brigada. Pirmoje
eilėje iš kairės sėdi
než., než., antroje
eilėje stovi než.,
než., Ona Vaitkutė,
latvė, du ukrainiečiai.
1956 m. Nuotr. iš
A. Srėbalienės
(Vaitkutės) albumo

formas, per liemenį sutrauktas gumele. Turėjome atsivežę siuvamąją mašiną, tik kad nebuvo iš ko siūti. Tik Ačinske, užsidirbę pinigų, šiek tiek apsirengėme ir pasipuošėme.

Pamenu, Malaja Čeriomuškoje, pas tą rusę, bute labai mažai vietos buvo, nebuvo sąlygų išsimaudyti, išsiplauti patalynės, bijojome, kad apeisime parazitais. Šalia gyveno kiti rusai, kurie turėjo pirtį. Tai ta mūsų rusė paprašydavo, kad mums leistų nusimaudyti. Per tuos septynis mėnesius gal porą kartų teko maudytis. Tėvas prašė pirmininko, kad išleistų gyventi į miestą. Jis Ačinske jau buvo nusiziūrėjęs ir gyvenamą vietą bei darbą. Taip mes atvykome į Ačinsko miestą, įsidarbinome plytinėje. Darbas buvo sunkus, nors ir duodavo pirštines, bet jos nelaikydavo. Ten buvo geresnis užmokestis, labai norėjome užsidirbti pinigų, kad galėtume grįžti į Lietuvą. Ačinske buvo daugiau lietuvių, nemažai iš Aukštaitijos. Aukštaitės merginos nėjo dirbti į plytinę, susirado švaresnius darbus. Pragyvenome ten pusantrų metų, nenorėjo mūsų išleisti. Tvarkėmės dokumentus,

Antanas Poška su sūnumi Stasiu prie STZ-NATI traktoriams darbo vietoje, Tali-Kliuč gyv., Irkutsko sr. 1951 m. gruodžio 8 d. Nuotr. iš Gargždų krašto muziejaus filialo Laisvės kovų ir tremties istorijos muziejaus fondų

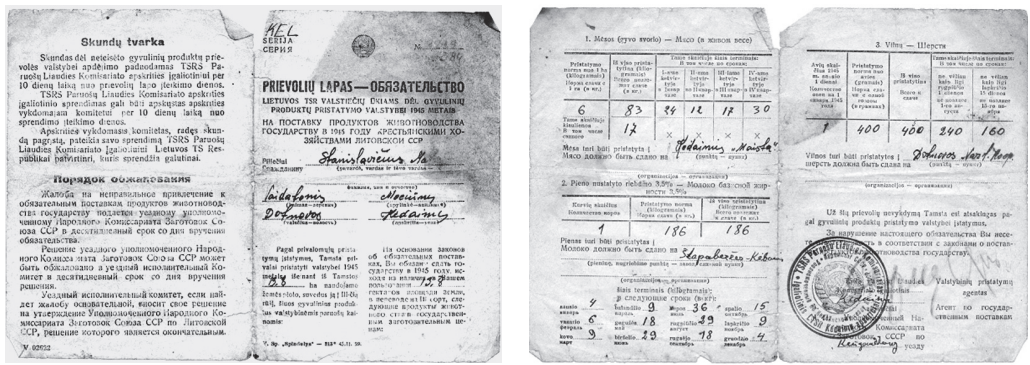

Tremtinė Sadeikienė su sibirietiška karve. XX a. 5–6 deš. Krasnojarsko kr., Chakasijos aut. sr., Askyzo r., Ust Esis. Nuotr. iš Gargždų krašto muziejaus filialo Laisvės kovų ir tremties istorijos muziejaus fondų

Prievartinis pyliavų vežimas raudonosiomis gurguolėmis. Fotokopija iš Nijolės Gaškaitės archyvo

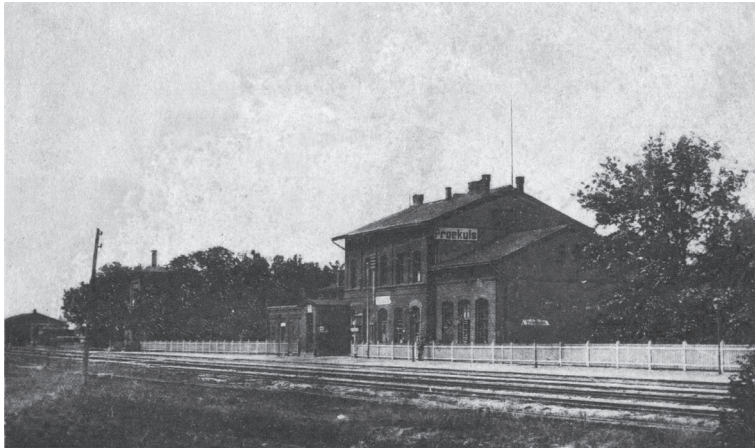

Mato Stanislovičiaus, gyv. Urbelių k., Dotnuvos vls., prievolių dokumentai. Iš Juozo Galkaus archyvo

- 1951 m. spalio 2 d. trėmimo iš Vakarų Lietuvos maršrutas**
- **Priekulės geležinkelio stotis.** Klaipėdos raj., Lietuva. Žmonės vežami 1951 m. spalio 2 d. ankstų rytą iki vėlaus vakaro. Apie vidurnaktį pajuda link Klaipėdos. Manoma, kad sąsąta buvo keliasdešimt vagonų.
  - **Klaipėdos geležinkelio stotis.** Prie esamo sąsąto prikabina dar kelis vagonus.
  - **Kretingos geležinkelio stotis.** | Kretingą spalio 3 d. ankstų rytą atvyksta 13 vagonų iš Kartenos ir sąsąstas iš Klaipėdos. Ešelonas iš stoties link Skuodo pajuda 7 val. ryto.
  - **Skuodo geležinkelio stotis.** Ešelonas atvyksta 8.30 val. Prikabina dar keliolika vagonų. Išvyksta 16.30 val.
  - **Priekulės geležinkelio stotis.** Priekulės raj., Latvija. Ešelonas nestoja, suka link Mažeikių (Lietuva).
  - **Mažeikių geležinkelio stotis.** Atvyksta 13.00 val. 50 vagonų ešelonas pajuda vėl į Latviją. Rezeknės miestas.
  - **Rezeknės geležinkelio stotis.** Atvyksta spalio 4 d. rytą.
  - **Sebežo geležinkelio stotis.** Pskovo sr., RTFSR. Atvyksta spalio 4 d.
  - **Velikije Luki geležinkelio stotis.** Pskovo sr., RTFSR. Atvyksta spalio 4 d. pavakarį. Spalio 5 d. apie 3 val. ryto ešelonas pajuda.
  - **Tirvos geležinkelio stotis (Estija?).** Ešelonas atvyksta spalio 5 d. apie 17 val.
  - **Maskvos geležinkelio stotis.** Ešelonas pravažiuoja spalio 5 d. naktį, nestoja.
  - **Nežinoma stotis.** Spalio 6 d. rytas.
  - **Vspolės Šiaurės geležinkelio mazginė stotis.** Jaroslavio sritis, RTFSR. Spalio 7 d. rytas.
  - **Danilovo geležinkelio stotis.** Jaroslavio sritis, RTFSR. Spalio 7 d.
  - **Buj geležinkelio mazginė stotis.** Volgodos sr., RTFSR. Spalio 7 d.
  - **Šarja geležinkelio stotis.** Kostromos sr., RTFSR. Spalio 7 d.
  - **Kirovo geležinkelio stotis.** Kirovo sritis, RTFSR. Atvyksta ir stovi spalio 8 d. Spalio 9 d. ryte išvyksta.
  - **Molotovo (Permės) geležinkelio stotis.** Permės sr., RTFSR. Atvyksta spalio 9 d. Išvyksta spalio 10 d. ankstų rytą.
  - **Sverdlovsko geležinkelio stotis.** Sverdlovsko sr., RTFSR. Atvyksta spalio 10 naktį. Spalio 11 d. ankstų rytą išvyksta.
  - **Antra stotis už Sverdlovsko (Gagarskio?).** Spalio 11 d.
  - **Tiumenės geležinkelio stotis.** Tiumenės sr., RTFSR. Atvyksta Spalio 12 d. 3 val. ryto.
  - **Nežinoma stotis.** Spalio 14 d. vidurdienis.
  - **Novosibirsko geležinkelio stotis.** Novosibirsko sr. RTFSR. Spalio 15 d. ankstus rytas.
  - **Bogotolo geležinkelio stotis.** Bogotolo r., Krasnojarsko kr., RTFSR. Spalio 16 d. Liko 15 vagonų, apie 700 žmonių. Išvyksta spalio 17 d. 2 val. nakties.
  - **Ačinsko geležinkelio stotis.** Ačinsko r., Krasnojarsko kr., RTFSR. Atvyksta spalio 17 ankstų rytą. Baigus patikrinimą, 13 val. visi iškraustomi. Dalis tremtinių išvyksta į paskirstymo vietas tą pačią dieną. Likusieji tremtiniai 17, 18 d. laikomi perone ir tik vakarėjant paskirstomi po gyvenvietes.

Trėmimo maršrutas. Aut. S. Vinciušienė

Priekulės geležinkelio stotis 1925 m.
Nuotr. iš Gargždų krašto muziejaus filialo Laisvės kovų ir tremties istorijos muziejaus fondų

gavome leidimą išvykti į Lietuvą. Gimtajame Kačių kaime apsigyventi padėjo apylinkės pirmininkas Petras Varnelis. Šeimoje buvome daug darbininkų, mudvi su seseria kiaušes šėrėme kolūkyje. Kiti šeimos nariai irgi dirbo kolūkyje. Nuo tremties prabėgo daug laiko, nebeliko ir mūsų skriaudikų, tik kelios pageltusios nuotraukos albume primena tuos sunkius laikus⁴⁷.

Labai vaizdžiai šią 1951 m. spalio mėn. kelionę į tremtį aprašė Ignas Jablonskis savo rankraštyje, vėliau išleista knyga „Pajūrio audrai siaučiant“⁴⁸. Šioje knygoje aprašytos vietos, pro kurias važiovo tremtinių ešelonas, užfiksuotas kelionės laikas ir kiti, ne mažiau svarbūs faktai ir įvykiai. Pagal šią knygą sudarytas kelionės į tremtį maršrutas (pav. Nr. 38). Šiurpina aprašytos buvimo sąlygos vagonuose. Pvz., „Velikije Luki stoty <...> turėjau progą žvilgtelėti į mūsų traukinį. Be lokomotyvo, tenderio ir poros vagonų su kariškiais, jame yra 32 prekiniai pulmanai su tremtiniais. Žmonės į vagonus krauti įvairiai, nuo 40 iki 80, vidutiniškai jų yra po 30. Manoma, kad mūsų siame sąstate vežama apie 1 600 žmonių“⁴⁹. Rašoma, kad Kretingos stotyje: „Pro savo langiukštį vagono palubėje matome, kaip kariškiui atidarius duris, laukan kriste iškrenta jauna moteris su kūdikiu rankose. Ji bando stotis, tačiau kiek pasvirduliauvusi vėl nugriuvo palei vagono sieną, tačiau savo brangaus ryšulėlio iš rankų nepaleido. Netrukus priėjo pora čekistų ir moterį su kūdikiu vėl šiaip taip įkėlė į vagoną.“⁵⁰ Toliau, važiuojant Rusijos teritorija, rašoma, kad „<...> kai kuriuose šilutiškių vagonuose vežama po 80 tremtinių. Jie neturi kuo kvėpuoti, alpsta. Ešelono viršininko parėdymu vykdomas keleivių perkilnojimas. Iš gretimą vagoną, kuriame yra 79 žmonės, priimame tris šeimas su vienuolika žmonių. Priimamųjų keleivių kvapas užima nosis. Pastebime, kad jų drabužiai apskirdę ir išsteplioti žmogmėšliu. Labai susivėlusi jauna moteris į mūsų vagoną stengiasi įkelti kažkokį sunkų, beformį daiktą. Tas daiktas, pasirodo, besanti rankinė siuvaloji mašina. Ji iš viso apkrėsta mėšlu, todėl neatskyrėme, koks čia daiktas. Netrukus į pralaisvintą vietą buvo sukrauti ir kitų naujųjų keleivių be galo nešvarūs ir dvokiantys daiktai. Nelaimingieji savo daiktus valėsi bene tris

⁴⁷ Anelės Srebalienės (Vaitkutės), gim. 1935 m., gyv. Traksėdžių k., Šilutės r., atsiminimai, įrašyti straipsnio autoriaus 2016 m.

⁴⁸ Ignas Jablonskis, inžinierius statybininkas, kraštotyrininkas, muziejaininkas, Kretingos r. garbės pilietis, Lietuvos kraštotyros draugijos garbės narys. Tremtį yra aprašęs savo darbe „Pajūrio audrai siaučiant“ (išliko rankraštis). http://issuu.com/ignasjablonskis/docs/knyga_final

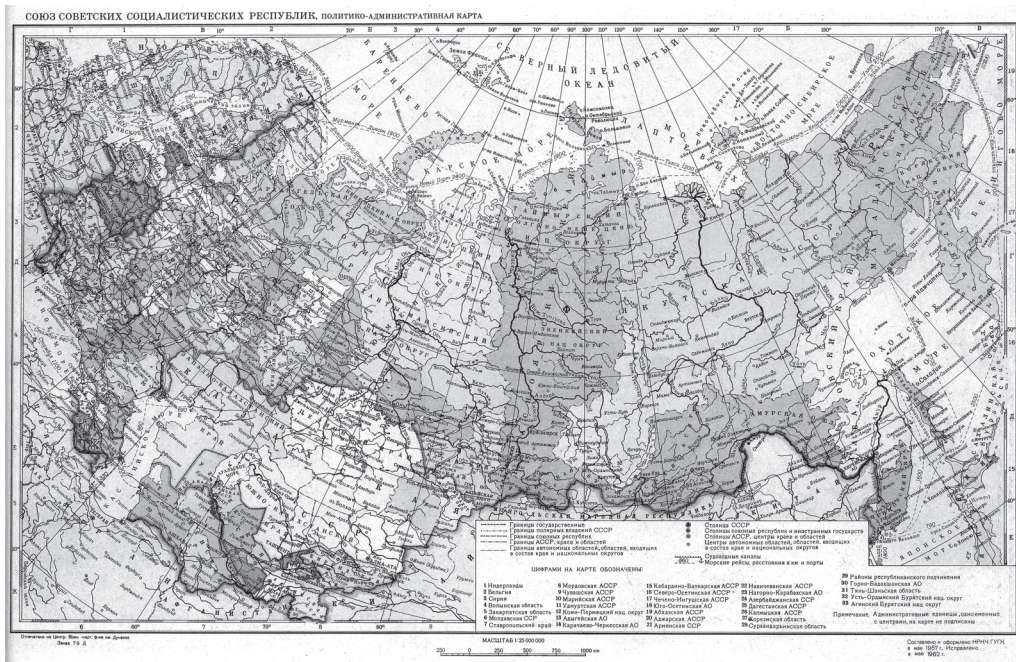
⁴⁹ Jablonskis I. *Pajūrio audrai siaučiant*, p. 133 [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: http://issuu.com/ignasjablonskis/docs/knyga_final

⁵⁰ *Ten pat*, p. 131.

Priekulės geležinkelio stotis 2016 m. S. Vinciūnienės nuotr.

SSRS politinis žemėlapis. Iš *Kratkaja geografičeskaja enciklopedija*, t. 3, Moskva, 1962. Vytauto Karaciejaus nuotr.

dienas“⁵¹. Nuvykus į tremimo vietą – Ačinsko rajoną, padėtis negerėjo. Aprašoma, kaip lietuviai mirdavo, išsekę nuo bado ar sumušti rusų pareigūnų.

Politiniai kaliniai – „antisovietiniai elementai“

Šie tremtiniai priklausė išsiųstųjų (rus. *vyslannye*) kategorijai, t. y. išvežtų NKGB ir NKVD pagal teismų sprendimus. Vėliau dažniausiai patekdavo į prievarta apgyvendintųjų (rus. *ssylno poselency*) kategoriją, kai atbuvę numatytą kalnimo laikotarpį lageryje ar kalėjime, buvo siunčiami į tremtį.

⁵¹Ten pat, p. 134, 135.

*Tremties vagonas
Laisvės kovų ir
tremties istorijos
muziejaus teritorijoje.
V. Karaciejaus nuotr.*

1944–1947 m. į NKVD MVD lagerius ir kolonijas iš Lietuvos buvo išvežti 69 505 kaliniai, absoliuti jų dauguma lietuviai⁵². 1944–1947 m. iš Lietuvos kilę sulaikyti ir suimti žmonės patekdavo į dvejopus lagerius – GULAG'ą⁵³ ir SSRS NKVD specialiuosius patikrinimo–filtravimo lagerius (PFL). Į pastaruosius patekdavo internuoti Europos valstybėse ir suimti Lietuvoje žmonės⁵⁴.

NKGB 1944 m. pirmosiomis antrosios sovietinės okupacijos dienomis pradėjo Lietuvos gyventojų patikrinimą, „*siekiant išsiaiškinti vokiečių kontržvalgybos agentus, tėvynės išdavikus, tarnavusius vokiečių policijoje, dezertyravusius iš Raudonosios armijos*“. Tikroji priežastis – Lietuvos gyventojų, išvežtų priverčiamiesiems darbams į Vokietiją ar į kitas nacių okupuotas šalis, kalėjusių koncentracijos ar karo belaisvių stovyklose, pasitraukusių į Vakarų nuo artėjančio fronto ar patekusių į SSRS okupacinę zoną, filtracija. Filtravimo lageriuose buvo laikomi per gaudynes, karines baudžiamąsias operacijas ar pagal sąrašus sulaikyti žmonės. Išveždavo juos be teismo, kaip nemokamą darbo jėgą panaudodavo specialiose NKVD statybose, šachtose. Po vienerių dvejų metų paleisdavo. Dažnas ten mirdavo. Šiems gyventojams nebuvo užvestos baudžiamosios bylos⁵⁵.

Į filtracinius lagerius 1944–1948 m. buvo išvežti 685 žmonės, kilę iš Vakarų Lietuvos regiono – Klaipėdos miesto, pajūrio ruožo gyvenviečių ir Klaipėdos rajono. Pagal išvežimo pobūdį pasiskirstė taip: suimta ir išvežta į filtracinius lagerius 50 žmonių; suimti, kalinti ir po to išvežti į filtracinius lagerius 28 žmonės, internuoti ir išvežti į filtracinius lagerius 607 žmonės⁵⁶. Žmonės buvo kalinami Latvijoje Liepojos ir Jelgavos miestuose, Rytų Prūsijoje, Estijoje Talino mieste, Rusijoje Leningrado mieste, Prancūzijoje Paryžiaus mieste, Ukrainoje Lvovo mieste, Vilniuje, Klaipėdoje, Kretingoje, Šiauliuose, taip pat surinkimo patikrinimo punktuose Nr. 19, Nr. 286 bei karo belaisvių lageryje Nr. 339⁵⁷. Daugiausia internuota Vokietijoje, matyt, išvežtųjų į darbo stovyklas ir pasitraukusiųjų kartu su slenkančiu frontu – 582 žmonės⁵⁸.

⁵² *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 185.

⁵³ Vyriausioji lagerių valdyba.

⁵⁴ *Ten pat*, p. 185.

⁵⁵ *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 185.

⁵⁶ *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947*, t. II, Vilnius, 1998, p. 12.

⁵⁷ *Ten pat*, p. 549–835.

⁵⁸ *Ten pat*, p. 549–835.

Tai, kad tuose filtraciniuose lageriuose pabuvojo „šišoniškiai“ (vietiniai), matyti iš vardų, pavardžių ar gyvenamųjų vietovių pavadinimų. Kiti internuoteji buvo iš šių šalių: Danijos (3 žm.), Čekoslovakijos (6 žm.), Prancūzijos (7 žm.), Rytų Prūsijos (3 žm.), Italijos (2 žm.), Jugoslavijos (1 žm.), Lenkijos (3 žm.)⁵⁹. Internuoti ir suimti rajono gyventojai buvo vežami į Tauragės, Maskvos, Leningrado, Permės, Tulos, Kemerovo sričių, Latvijos, Estijos, Ukrainos, Karelijos, Rytų Prūsijos filtracinius lagerius⁶⁰. Pažvelgus į Sendvario valsčiaus internuotųjų ir suimtųjų, kurie buvo išvežti į PFL, sąrašą, matyti, kad aštuoni gyventojai buvo internuoti Vokietijoje, o trys suimti Sendvario valsčiuje. Kai kurių PFL buvimo vietos įvardytos. Kelių tokių lagerių nurodyti tik numeriai. Vienas iš tokių – PFL Nr. 226 buvo Jelgavoje, Latvijoje⁶¹. PFL lageris Nr. 210, rodos, buvo šiaurės Pečioroje.

Sendvario seniūnijos išvežtų žmonių į PFL sąrašas

1. **Avgustanecas** Matvejus, Antono, gim. 1916, gyv. Lelių k., Klaipėdos r. Internuotas Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. PFL Nr. 227 1947 07 20; paleistas 1947⁶².

2. **Dmitrijevas** Jonas, Jono, gim. 1923, gyv. Sendvario k., Klaipėdos r., darbin. Suimtas. Išv. į filtrac. lagerį PFL Nr. 174, Podolskas, Maskvos sritis – 1945 06 12 PFL Nr. 0329⁶³.

3. **Kamanaitis Kamanas** Aleksandras, Aleksandro, gim. 1921, gyv. Jakų k., Klaipėdos r., darbin. Internuotas Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. 1945 06 15 Tauragė – 1945 07 21 PFL Nr. 174, Podolskas, Maskvos sr.; paleistas 1946 03 30⁶⁴.

4. **Krasauskas** Steponas, gim. 1917, gyv. Paupių k., Klaipėdos r. Internuotas Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. PFL Nr. 210 1945 09 25⁶⁵.

5. **Petraitis** Vacys, Stasio, gim. 1920, gyv. Lelių k., Klaipėdos r. Suimtas. Išv. į filtrac. lag. 1945 11 04 PFL Nr. 0313, Medvežjegorskas, Karelija – 1946 05 14 PFL⁶⁶.

6. **Pinelienė** Urtė, Mykolo, gim. 1916, gyv. Barškių k., Klaipėdos r., n. šeim. Internuota Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. 1948 06 14 PFL Nr. 226⁶⁷.

7. **Pričinsas** Herbertas, Jokūbo, gim. 1928, gyv. Lelių k., Klaipėdos r., valst. Suimtas 1944 11 09, kalintas lag. Nr. 158. Išv. į filtrac. lag. 1945 08 18 PFL Nr. 0201, Liubercai, Maskvos sr. – 1945 12 11 PFL Nr. 0329, Perovo Polė, Maskvos sr. – 1946 05 15 PFL Nr. 283, Stalinogorskas, Maskvos sr.; paleistas 1946 06⁶⁸.

8. **Šakolas** Elena, Jono, gim. 1921, gyv. Paupių k., Klaipėdos r., valst. Internuota Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. 1948 07 01 PFL Nr. 226 – 1948 08 25 Klaipėda; paleista 1948 07 08⁶⁹.

9. **Šaulys Kazys**, Kazio, gim. 1925, gyv. Jakų k., Klaipėdos r. Internuotas Fraiburge, Vokietija. Išv. į filtrac. lag. PFL Nr. 220; paleistas 1948 10 16⁷⁰.

10. **Vaičekauskaitė** Antanina, Aleksandro, gim. 1916, gyv. Paupių k., Klaipėdos r. Internuota Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. 1945 07 02 Volynskas, Ukraina; paleista 1945 07 07⁷¹.

⁵⁹Ten pat, p. 549–835.

⁶⁰Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone, p. 186.

⁶¹Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, t. II, Vilnius, 1998, p. 12.

⁶²Ten pat, p. 549.

⁶³Ten pat, p. 584.

⁶⁴Ten pat, p. 642.

⁶⁵Ten pat, p. 663.

⁶⁶Ten pat, p. 716.

⁶⁷Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947, p. 721.

⁶⁸Ten pat, p. 728.

⁶⁹Ten pat, p. 770.

⁷⁰Ten pat, p. 772.

⁷¹Ten pat, p. 801.

11. **Želaitė** Olga, Jono, gim. 1925, gyv. Klausmylių k., Klaipėdos r. Interuota Vokietijoje. Išv. į filtrac. lag. 1945 08 22 PFL Nr. 0324, Šatura, Bakšejevo r., Maskvos sr.⁷²

1945 m. vasario 7 d. Lietuvos TSR liaudies komisarų taryba patvirtino instrukciją „Dėl priėmimo, paskirstymo, apgyvendinimo ir aprūpinimo darbu TSRS piliečių, vokiškosios okupacijos metu išvežtų iš Lietuvos TSR ir šiuo metu grįžtančių savo tėvynėn“. Joje skelbiama, kad repatriantai turi būti pristatyti į priėmimo-aprūpinimo punkto patalpas. Per dvi dienas su apskričių vykdomaisiais komitetais privaloma paskirstyti pagal gyvenamąsias vietas, darbovietes ir į jas išsiųsti. 1947 m. Klaipėdos apskrities laikraštyje rašoma: „*Kaip yra žinoma, Ministrų Taryba nutarė paspartinti perkeltųjų asmenų, esančių Vakarų Vokietijos ir Austrijos stovyklose, repatriaciją. Tačiau reikia konstatuoti, kad tą nutarimą laužo okupaciniai organai. Stovyklose, kur laikomi Rytų Europos ir Tarybų Sąjungos žmonės, pastaruoju metu itin padidėjo atvira už negrįžimą tėvynėn propaganda ir kartu su tuo plati kampanija už masinį perkeltųjų persikėlimą į Angliją, Kanadą, Belgiją, Pietų Amerikos respublikas ir t. t. Į stovyklas privažiavo ištisos gaujos oficialių verbuotojų, kurie nesivaržo nė grasinimais, nė šantažu, kad tik išgytų savo šaliai pigią darbo jėgą. Tarybinių piliečių ir Rytų Europos asmenų masinio pobūdžio verbavimas ir išvežimas į kitas šalis yra gėdingas reiškinys. Perkeltiesiems asmenims turi, pagaliau, būti suteikta galimybė grįžti į tėvynę.*“⁷³ Nepaisant reiškiama pasipiktinimo, sovietiniuose patikrinimo filtravimo lageriuose repatriantų padėtis buvo dar prastesnė. Jie irgi buvo pigi ar visai nemokama darbo jėga, gyvenimo sąlygos buvo itin prastos.

Vėliau Klaipėdos krašto gyventojus sugrįžti paskatino 1947 m. gruodžio 16 d. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas. Šis įsakas skelbė, kad nuolatiniai Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Pagėgių, Šilutės apskričių gyventojai, kurie iki 1939 m. kovo 22 d. buvo Lietuvos piliečiai, taip pat jų vaikai nuo 1945 m. sausio 28 d. yra pripažįstami TSRS piliečiais ir esantys svetur gali grįžti į savo senąsias gyvenamąsias vietas. Įsakas taip pat skelbė, kad minėti asmenys, esantys už TSRS ribų, privalo iki 1948 m. birželio 1 d. užsiregistruoti TSRS atstovybėse, konsulatuose, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1948 m. liepos 20 d. įsaku pratęsė registravimo laiką iki 1949 m. sausio 1 d.⁷⁴

Grįžti į Lietuvą repatriantams, taip pat ir klaipėdiečiams, buvo ne lengva. Kelionę sunkino pasibaigusio karo sukelta ūkio suirutė, ypač didelė karo išblaškytų žmonių migracija iš Vokietijos. Kelionės metu repatriantai buvo užpuldinėjami, apiplėšiami. Itin sunku kelionėje buvo susirgusiems bei

**TSRS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMO
Į S A K A S**

Dėl tvarkos Lietuvos TSR Klaipėdos miesto, Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskričių lietuvių tautybės nuolatiniams gyventojams TSRS pilietybei įsigyti

1. Nusistydinti, kad lietuvių tautybės šios miesto, Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių apskričių TSRS piliečiai, kurie iki 1939 m. kovo 22 d. buvo Lietuvos piliečiai, o taip pat jų vaikai pripažįstami TSRS piliečiais nuo 1945 metų sausio 28 d.

2. Asmenys, pamiršę šio įsako 1 straipsnyje, kurie 1945 metų sausio 28 d. negyveno Lietuvoje TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkas N. SVERNIKAS TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Sekretorius A. GORKINAS

TSRS Aukščiausiosios tarybos įsakas.

Vaizdo kopija iš Raudonasis švyturys, 1947,

Nr. 7 (527), p. 1

⁷²Ten pat, p. 829.

⁷³Apie perkeltųjų asmenų likimą, *Raudonasis švyturys*, 1947, nr. 241 (466), p. 4.

⁷⁴Kairiūkštėytė N. Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m. [žiūrėta 2016 m. gruodžio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mazojilietuva.lt/klaipėdos-krašto-repatriantai-ir-ju-padetis-1945-1950-m/dsthash.Xmeme5pY.dpuf>

seniems žmonėms, nes ne visuose ešelonuose būdavo sanitarų. Repatriantai kelionei gaudavo dešimčiai dienų maisto korteles, tačiau dažnai kelionė užsitęsėdavo ilgiau ir jie likdavo be maisto, o papildomai gautų reisinių kortelių negalėjo panaudoti maistui nusipirkti, nes repatriantams pinigų nebuvo duodama⁷⁵.

Priešiskumą repatriantai pajusdavo vos atvykę į Klaipėdą. Jie nebuvo įleidžiami į geležinkelio stoties pastatą ir su mažais vaikais, apsikrovę daiktais, po atviru dangumi kartais kelias dienas turėdavo laukti transporto, kad galėtų patekti į seniau gyventas vietas. Klaipėdos krašto repatriantų dauguma vyko į kaimą, nemažai jų į savo buvusius ūkius⁷⁶.

Kad sužadintų lietuviams repatriantams norą grįžti namo iš sąjungininkų zonos, tarybinių repatriacijos įstaigų darbuotojams reikėjo plačiai ir įtakingai skleisti propagandines žinias, vesti agitaciją. Šiam tikslui buvo panaudotos įvairios priemonės. Viena jų – laiškai. Tam tikslui repatriacijos įstaigų darbuotojai kreipėsi į sugrįžusius iš Vokietijos žmones, taip pat į vietinius gyventojus, turinčius giminių bei pažįstamų užsienyje, kad jie rašytų laiškus⁷⁷. Klaipėdos apskrities „Raudonojo švyturio“ laikraščio straipsnyje minimas Birutės Arnašaitės, kuri buvo anglų okupacinėje zonoje Emsorn persikirstymo lageryje, netoli Hamburgo, iš motinos gautas laiškas. Tame pačiame straipsnyje itin neigiamomis spalvomis piešiamas gyvenimas sąjungininkų zonoje ir garbinama tarybų valdžia už suteiktas puikios ateities perspektyvas. Pvz., „*Papuolus į lagerį tuojau buvau izoliuota nuo viso kito pasaulio. Už mažiausią nepaklusnumą ar kalbas apie grįžimą Tėvynėn sodindavo dabolėn ir kitaip grasindavo. Lagerio laikraštukas <...> kaldavo mums į galvas įvairiausius šmeižtus prieš Tarybų Sąjungą, o ypač Tarybų Lietuvą. Esą Lietuvoje pilna visokių neigiamybių, lietuviai sodinami į kalėjimus, vežami į Sibirą baltoms meškoms suėsti. Per Gardiną, Vilnių, Kauną aš patekau Klaipėdon. Dabar aš matau kokia melaginga buvo buržuazinių nacionalistų propaganda ir mane dabar ima juokas iš visų pasakų apie Sibirą, apie šaudymus ir taip panašiai. Mane grįžusių Klaipėdos apskrities tarybiniai pareigūnai labai gražiai priėmė, suteikė man piniginę paramą pradžia. Tik dabar man tapo aiškus gyvenimas ir aš labai gailiuos tų pasilikusiųjų lagery, kurie ten užgniaužti nuodijami įvairiais fašistiniais šmeižtais ir žudo savo jaunystę.*“⁷⁸ Tame pačiame straipsnyje B. Arnašaitė mini lageryje likusias drauges – klaipėdietę T. Kalinaitę, iš Tauragės Naumiesčio L. Kiaulaitę ir G. Gedikaitę iš Šilutės, ir viliasi, kad ši žinutė pateks į lagerį ir paskatins jas grįžti namo⁷⁹. Panašaus turinio straipsnis atspausdinamas tame pačiame laikraštyje vos už kelių dienų – 1948 m. balandžio 10 d. Jame pasisako klaipėdiškiai Martynas Klovas, Marija Jasaitienė, Jakaitis bei Jonas Klovaitis iš Priekulės valsčiaus⁸⁰.

Kažin kiek tame straipsnyje respondentų minčių? Vos po mėnesio, gegužės 25 d., pajudės ešelonai, prigrūsti lietuvių, į tolimąjį Sibirą, kuriuose bus 36 gyventojai iš Priekulės valsčiaus⁸¹. 1949 m. vėl spausdinami straipsniai, kuriuose garbinama tarybinė gyvenšana, kviečiami grįžti okupacinėse zonose likę pažįstami, giminės, draugai. Du

⁷⁵ Kairiūkštytė N. *Ten pat.*

⁷⁶ *Ten pat.*

⁷⁷ *Ten pat.*

⁷⁸ Arnašaitė B. Mano gyvenimas „perkeltųjų asmenų“ lageryje anglų zonoje, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 82 (662), p. 2.

⁷⁹ *Ten pat.*

⁸⁰ Audronis V. Iš Vokietijos vakarinių zonų – į Tarybinę Tėvynę, *Raudonasis švyturys*, 1948, nr. 85 (605), p. 2.

⁸¹ *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 128–136.

iš jų parašė Klaipėdos miesto ir apskrities repatriacijos punkto vedėjas A. (?) Paškevičius⁸².

Duoti pažadai aprūpinti būstu, pašalpa, darbu ne visada buvo vykdomi. Žinoma, sovietinė propaganda stengėsi nušviesti šį procesą iš teigiamos pusės.

Į GULAG'o lagerius buvo siunčiami žmonės, kuriems bylos nebuvo sudarytos, bet kalinami jie buvo kaip ir nuteistieji. Tai Klaipėdos rajono kaimų gyventojai, suimti už valstybinių pyliavų, prievolių nevykdymą, LLA nariai, partizanai, šauliai, partizanų rėmėjai, ryšininkai, pagrindinių organizacijų nariai, mokytojai, tarnautojai, 1941 m. sukilimo dalyviai ir pan. Pirmaisiais pokario metais – vokiečių kilmės asmenys. Įkalindavo nepaklusnius bažnyčios dvasininkus ir daugelį kitų nepatikusių ar neįtikusių Lietuvos piliečių⁸³.

GULAG'o lageriuose 1940–1951 m. kalėjo 444 Klaipėdos rajono gyventojai (neįtraukti Klaipėdos miesto ir šalia jo buvusio pajūrio ruožo gyvenviečių represuoti gyventojai). Šie skaičiai apytiksliai. Tai pasakytina apie 1949–1953 m. laikotarpį, kurio duomenys – atskiri dokumentai, esantys muziejaus archyve. Tikslesnė informacija surinkta iš penkių Lietuvos gyventojų genocido vardyno tomų – tai 1939–1948 m. laikotarpis⁸⁴.

Teisdavo suimtuosius Karo tribunolo, Ypatingojo pasitarimo, Aukščiausiojo teismo karo kolegijos, Aukščiausiojo teismo, liaudies teismai ar lagerio teismai. Nuteisdavo keleriems metams kalėjimo, keleriems ar keliolikai metų katargos darbų, nuo kelerių iki dvidešimt penkerių metų lagerio, dar pridėdami ir tremties laikotarpį, kuris irgi siekė dažniausiai nuo trejų iki penkerių metų. Maksimali bausmė – dvidešimt penkeri metai lagerio ir penkeri metai tremties. Jeigu garbingo amžiaus nuteistajam atseikėdavo tokį laikotarpį, tai viltis grįžti į gimtinę buvo lygi nuliui. Aukščiausia bausmės forma – mirties bausmė pakariant ar sušaudant. Dažnai suimtieji nepasiekdavo lagerių, nes mirdavo išsekę, neištvėrę kankinimų kalėjimuose⁸⁵.

Žinios apie Sendvario valsčiaus 1944–1953 m. GULAG'o politinius kalinius yra nepilnos, iki 1950 m. leidinyje *Lietuvos gyventojų genocidas* minimas greičiausiai vietinis gyventojas:

Mazuras Juhanas, Jakubo, gim. 1928, gyv. Klausmylių k., Klaipėdos r., partizanas. Suimtas 1946 12 25. 1947 04 14 nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išv. į lag. 1947 09 22 Pečiorlagas, Komija – 1951 06 13 Krasnojarsko kr., paleistas 1955 02 15⁸⁶.

Rezistencija

Struktūros

Apie pokario rezistenciją Sendvario seniūnijos apylinkėse žinių nedaug. Pirmiausia taip yra dėl šaltinių stygiaus, nes nėra išleistų „Lietuvos gyventojų genocido“ 1950–1953 m. tomų, todėl tiriamas laikotarpis baigiasi 1949 m. Antra, tikėtina, kad rezistencijos ap-

⁸²Šiušilis A. Laimingas grįžęs į savo kraštą, *Raudonasis švyturys*, 1949, nr. 23 (852), p. 3; Kuršaitytė G. Daug kas priklauso nuo melžėjos, *Raudonasis švyturys*, 1949, nr. 39 (868), p. 3; Meškauskas J. Džiaugiasi grįžęs į Tėvynę, *Raudonasis švyturys*, 1949, nr. 72 (90), p. 4; Meškauskas V. Laisvoje Tėvynėje, *Raudonasis švyturys*, 1949, nr. 88 (917), p. 3; Paškevičius V. Mes kviečiame jus grįžti į Tėvynę, *Raudonasis švyturys*, 1949, nr. 124 (953), p. 3; Paškevičius A. Grįžo į Tėvynę, *Raudonasis švyturys*, 1949, nr. 142 (971), p. 3.

⁸³Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone, p. 186.

⁸⁴Ten pat.

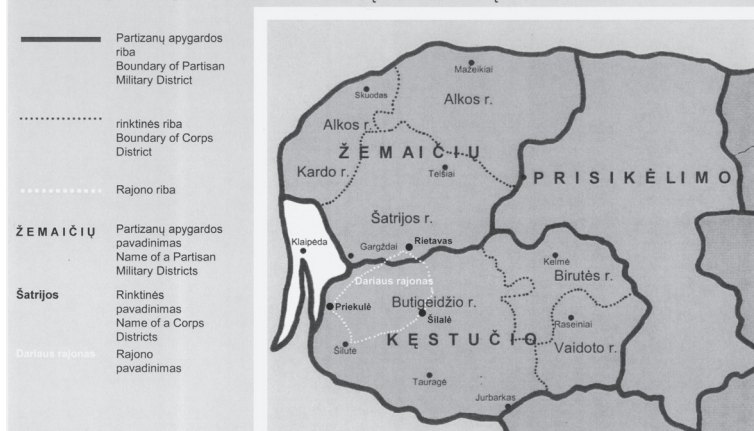
⁸⁵Ten pat, p. 186, 187.

⁸⁶*Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947*, t. II, Vilnius, 2002, p. 477.

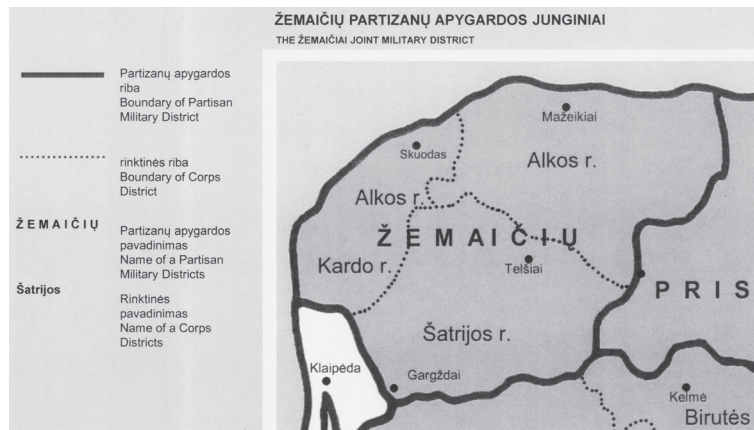

*Partizaninės
struktūros. Piešinių
aut. S. Vinciušienė*

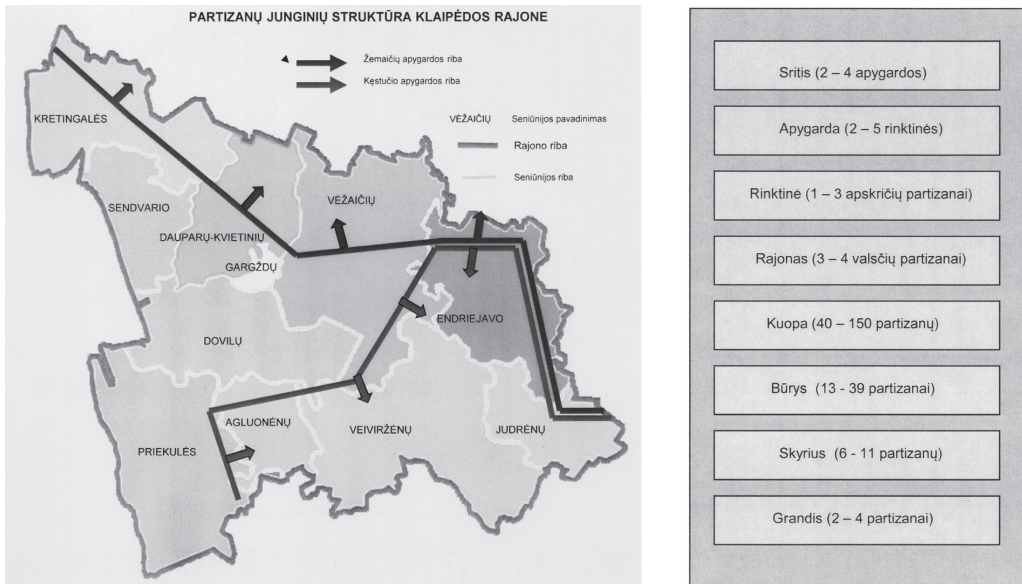
ŽEMAIČIŲ IR KESTUČIO PARTIZANŲ APYGARDŲ JUNGINIAI

ŽEMAIČIŲ PARTIZANŲ APYGARDOS JUNGINIAI
THE ŽEMAIČIAI JOINT MILITARY DISTRICT

raiškos Sendvario valsčiuje buvo menkos, nes labai arti buvo Klaipėdos miestas su pajūrio ruožu bei ten dislokuotomis gausioms įvairios paskirties karinėmis struktūromis. Kita vertus, ištuštėjęs kraštas, daug atsikėlusių „bešaknių“ gyventojų, nestabili ir neužtikrinta vietinių padėtis irgi nulėmė rezistencinės kovos pasyvumą.

Iš galėjusių veikti rezistencinių struktūrų paminėtina Vakarų srities Žemaičių apygardos⁸⁷ Kardo rinktinė⁸⁸, kurios keli struktūriniai junginiai kovojo Klaipėdos rajono šiaurės vakarų dalyje. Turima omeny kelios Kardo rinktinės kuopos, kurių dislokacijos teritorija buvo šalia ar palyginti netoli rajono šiaurės vakarų dalies. Tai būtų Gargždų valsčiaus Vidmanto kuopa, Kretingos valsčiaus Širvydo kuopa, Kulių valsčiaus Daugvaišo kuopa ir galbūt Palangos valsčiaus Narimanto kuopa. Archyvinuose dokumentuose minimi Vygimanto, Kaributo, Briedžio būriai, veikę Klaipėdos rajono šiaurinėje dalyje⁸⁹. Tikėtina, kad pavieniai kovotojai galėjo palaikyti ryšį su kai kuriais Sendvario seniūnijos gyventojais. Didesnėms partizanų grupėms veikti taip arti represinių ir karinių junginių, nesant didesnių miškų masyvų, patikimų asmenų bei draugų, artimųjų, ko gero, buvo neįmanoma.

Šaltinyje minimas partizanas Juhanas Mazuras, gyvenęs Klausmylių k.⁹⁰

Bunkeriai ir slėptuvės

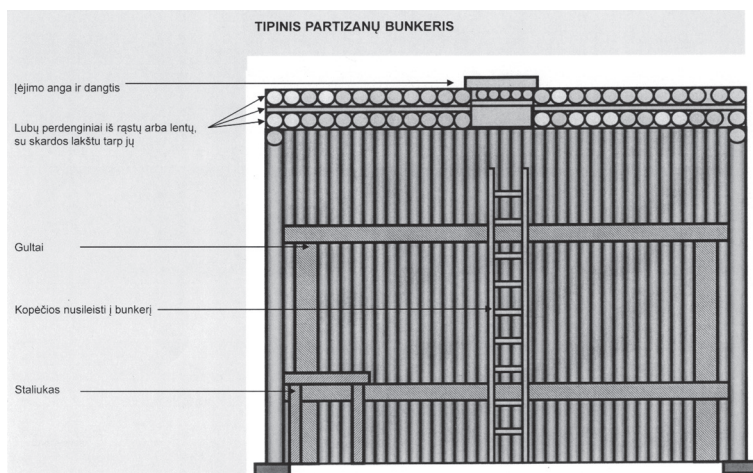
Jų buvimo vietos buvo ypač griežtai slepiamos. Žinių apie Sendvario seniūnijoje buvusius bunkerius nerasta. Jeigu jų ir būta, tai galėjo atrodyti kaip pateiktuose piešiniuose,

⁸⁷ Veikiamas LLA visų pirma susiformavo Žemaičių legionas, vėliau pavadintas Žemaičių apygarda. Partizanų junginių struktūros kaitą galima apibūdinti taip: 1944 m. – LLA Vanagai, 1945–1946 m. – Žemaičių legionas; 1946–1953 m. – Žemaičių apygarda. Apygardą sudarė trys rinktinės – Šatrijos, Alkos ir Kardo rinktinės, įkurtos 1945 m., *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 353, 354.

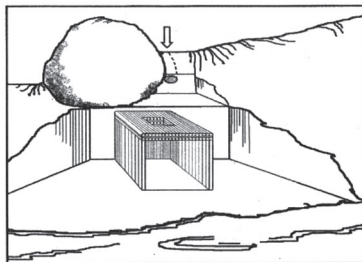
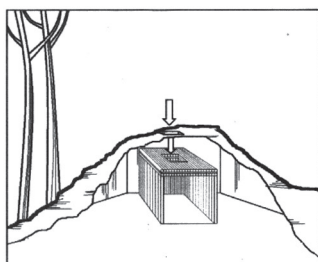
⁸⁸ Kardo rinktinė susiformavo iki 1947 m. Iš viso jai priklausė devynios kuopos ir atskiras J. Šleiderio-Bunzos būrys, *ten pat*, p. 354.

⁸⁹ Tilvikas J., Valančiūtė J. *Istoriniai tyrimai*, Klaipėda, 1999, p. 5.

⁹⁰ Mazuras Juhanas, Jakubo, gim. 1928, gyv. Klausmylių k., Klaipėdos r., partizanas. Suimtas 1946 12 25. 1947 04 14 nuteistas dešimčiai metų lagerio. Išv. į lag. 1947 09 22 Pečiorlagas, Komija – 1951 06 13 Krasnojarsko kr., paleistas 1955 02 15, *Lietuvos gyventojų genocidas 1944–1947*, t. II, p. 477.

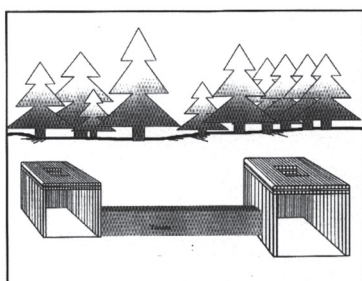
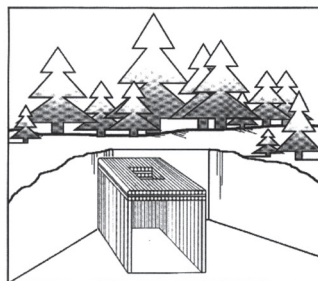

Tipinis partizanų bunkeris. Piešinio aut. S. Vinciūnienė

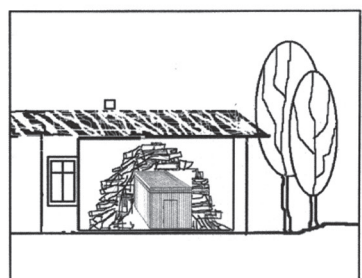
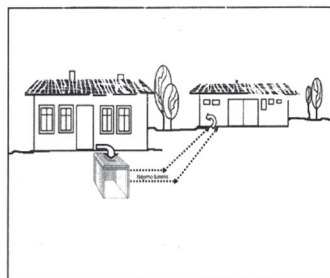

1 2

Bunkerių tipai. Piešinio aut. S. Vinciūnienė

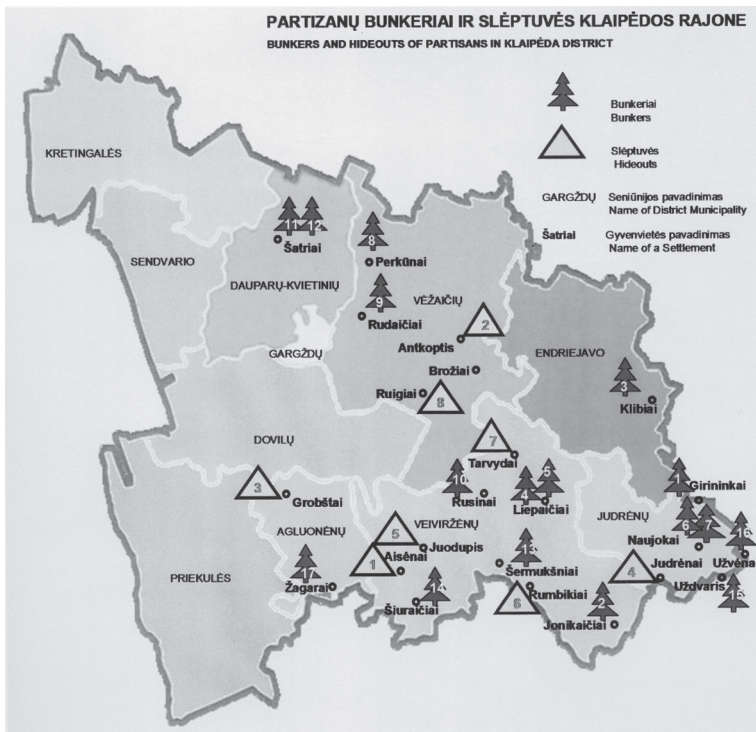

3 4

5 6

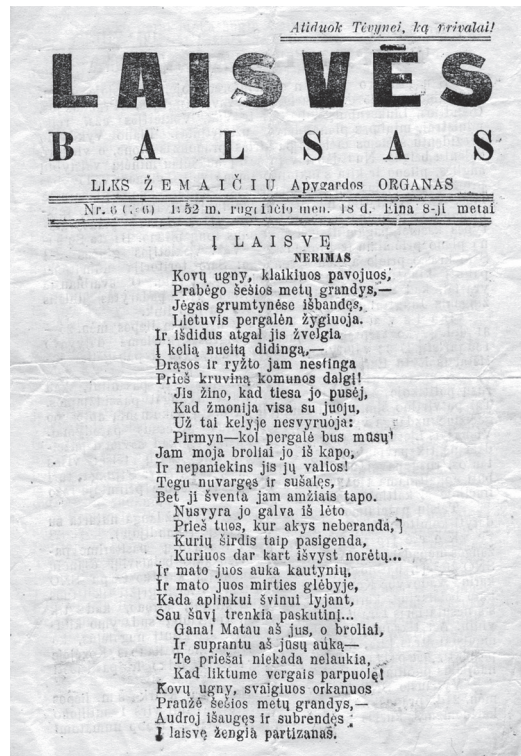
parengtuose pagal liudininkų atsiminimus. Pastarieji bunkeriai buvo Klaipėdos regiono šiaurės rytų ir pietryčių žemaitiškose bei Mažosios Lietuvos vietovėse.

Partizanų bunkeriai ir slėptuvės Klaipėdos rajone. Piešinio aut. S. Vinciušienė

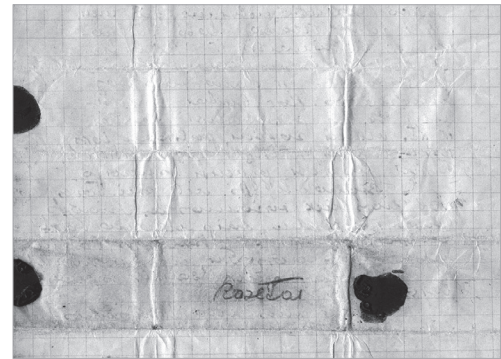
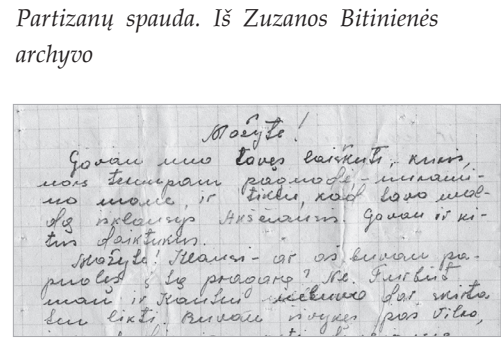
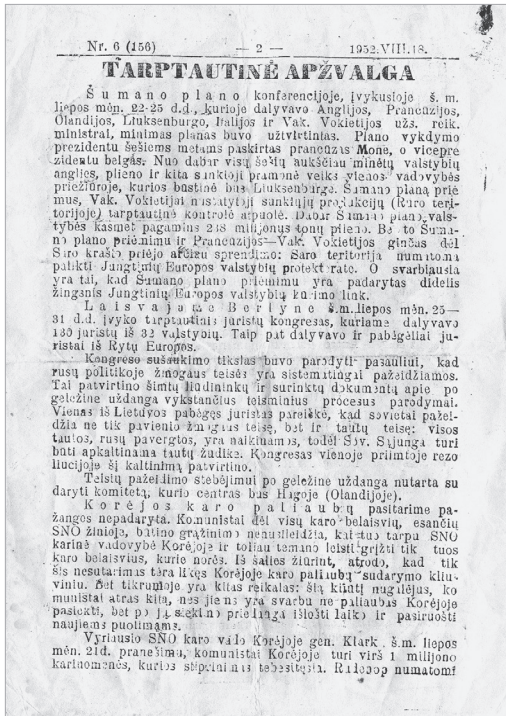
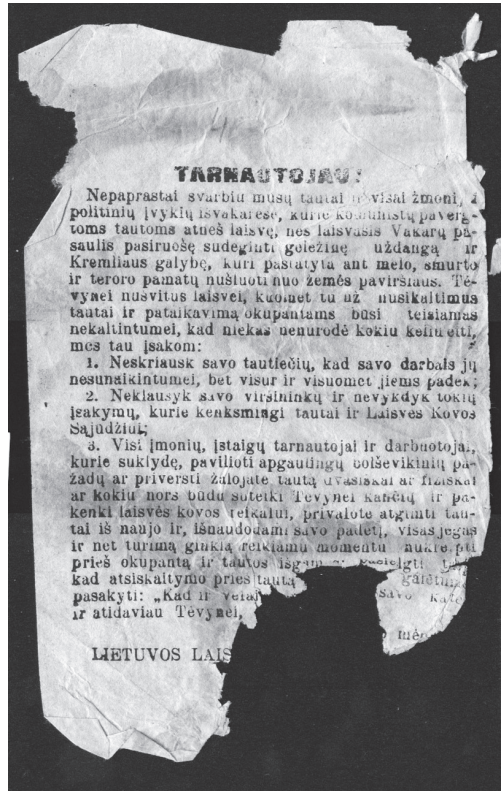
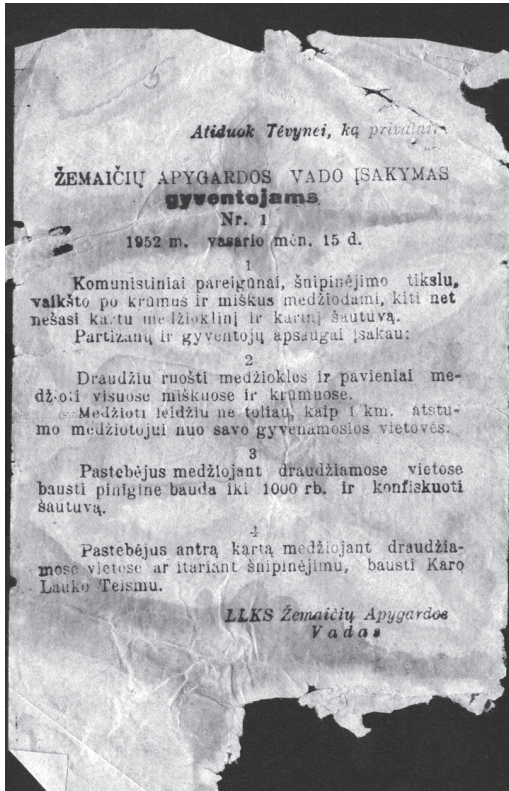
Spauda, korespondencija

Buvo platinami įvairūs lapeliai – kreipimaisi į tarnautojus, ūkininkus, mokytojus, gyventojus, tiek rašytiniai, tiek spausdintiniai. Rašomi ir spausdinami vieno lapo ar kelių lankų laikraščiai. Pastaruosiuose būdavo vedamasis straipsnis, užsienio įvykių apžvalga bei literatūrinis puslapis. Autoriai pasirašydavo slapyvardžiais. Spaudos technika – nuo rankraščio iki ofseto. Platindavo dažniausiai per ryšininkus, kurie slapčia nakties metu iškabindavo viešose vietose, kartais susiejimų metu prikamšydavo į sukabintų drabužių kišenes ir pan.⁹¹ Vyko tarpusavio susirašinėjimas: ryšininkai perduodavo raštelius partizanams arba pastarieji rašydavo įvairaus turinio raštelius kitiems partizanams bei ryšininkams.

Partizanų spauda. Iš Zuzanos Bitinienės archyvo

⁹¹Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone, p. 382.

Partizanų raštelis. Iš Zuzanos Bitinienės archyvo

Ryšinininkai ir rėmėjai

Ryšinininkai buvo tie žmonės, kurie padėjo partizanams palaikyti ryšį su išoriniu pasauliu. Tai jie nešdavo žinias iš būrio į būrį, platindavo partizaninę spaudą, atlikdavo kitus pavedimus. Jie duodavo partizanų priesaiką, gaudavo slapyvardį⁹². Partizanus dažniausiai remdavo giminės, draugai bei jiems prijaučiantys gyventojai.

Saugumo struktūros

Sendvario valsčiuje atskiros saugumo būstinės nebuvo⁹³. Visiškai arti buvo Klaipėda, kurioje pakako tiek karinių įvairios paskirties junginių, tiek saugumo padalinių⁹⁴. Pvz., Klaipėdos krašte 1944–1953 m. veikė čekistinės pasienio kariuomenės 23-iasis pasienio būrys⁹⁵, 211-ojo geležkelių apsaugos NKVD-MVD kariuomenės pulko 5-asis batalionas, NKVD-MVD konvojaus kariuomenės 132-asis konvojaus pulkas, NKVD 4-osios šaulių divizijos 273-iasis ŠP (1951 m. divizija performuota į MGB vidaus apsaugos I skyrių, kuri sudarė penki pulkai, tarp jų ir 32-asis. Pastarojo štabas Klaipėdoje ir spec. padaliniai Klaipėdoje, Plungėje ir Telšiuose aptarnavo vienuolika rajonų – faktiškai Žemaičių ir Kęstučio apygardų teritorijas)⁹⁶.

1946 m. kuriamos nuolatinės kariuomenės įgulos, kurių tikslas buvo kovoti su partizanais ir palaikyti tvarką. Nuo 1949 m. čekistai perėmė iniciatyvą partizaniniame kare. Pamėgino keisti kovos taktiką ir metodus – įkurti vadinamąsias ČVG (čekistinės kariuomenės gupės). Atsiradus šiems vadinamiesiems judriesiems būriams, kurie nepaisė administracinių ribų, partizanams nebeliko saugių nuolatinių buvimo vietų. Be kariuomenės ir judriųjų būrių, buvo dar ir stribai, kurie dalyvaudavo operacijose prieš partizanus, dažniausiai su vidaus kariuomene, atlikdavo kitus su apsauga susijusius darbus⁹⁷.

Represinės struktūros taikė taktinės⁹⁸ ir psichologinės⁹⁹ kovos, taip pat fizinio poveikio¹⁰⁰ metodus.

Dažna psichologinės kovos priemonė, įtvirtinant sovietų valdžią tiek prieškarium, tiek pokariu, buvo agentų verbavimas. Ir prieš karą, ir po jo – iki paskutinių SSRS gyvavimo dienų buvo naudojami trys verbavimo motyvai: 1 – kompromituojanti medžiaga; 2 – materialinis ir kitoks suinteresuotumas; 3 – idėjinis bendrumas¹⁰¹. Pirmosios okupacijos metais Lietuvoje buvo už-

⁹² *Ten pat*, p. 388.

⁹³ Pokariu rajono teritorijoje buvo šie saugumo būstinių skyriai ir poskyriai: Gargždų ir Priekulės skyriai, Endriejavo, Dovilų, Judrėnų, Kretینگalės, Veiviržėnų poskyriai. Kiekvienas jų turėjo didesnę ar mažesnę kalnimo kamerą. *Ten pat*, p. 439.

⁹⁴ Klaipėdoje veikė MGB kalėjimai: Jūros g. 1 pastate 1945–1953 m. veikė VRM Klaipėdos srities kalėjimas Nr. 2, S. Nėries g. 4 pastate 1946–1987 m. veikė 1-asis NKVD-MVD-MGB-KGB kalėjimas, Janonio g. 7 veikė NKVD-MVD-MGB Klaipėdos apskr. areštinė (*kamera predvaditelnoho zakliučėnija*), Daukanto g. 9 veikė MGB kalėjimas.

⁹⁵ 1944 m. rugpjūčio mėn. štabas perkeliams į Klaipėdą, o komendantūros įkuriamos: 1-oji Palangoje, 2-oji Klaipėdos pietvakarinėje dalyje, 3-ioji Priekulėje, 5-oji Juodkrantėje. *Ten pat*, p. 421.

⁹⁶ *Ten pat*, p. 421, 422.

⁹⁷ *Ten pat*, p. 423.

⁹⁸ Užtvaros (gyvosios kareivių linijinės ir žiedinės grandinės), operacijos (masišiausias ir triukšmingiausias kovos būdas, dalyvaudavo kariuomenė, saugumiečiai ir stribai), RPG (žvalgybinė paieškų grupė, ieškodavusi partizanų atsitiktiniu būdu), pasala (nejudrus slapti stebėjimo punktai, aptiktus partizanus iššaudydavo), sekretas (nejudrus slapti stebėjimo punktai, pastebėtus partizanus mėgindavo paimti gyvus), stebėjimo punktai (didelio ploto stebėjimas), ČVG (judrioji čekistų kariuomenės grupė, pavojingiausias kovos metodas). *Trentis ir rezistencija Klaipėdos rajone*, p. 425, 426.

⁹⁹ Kompromituojančios medžiagos paskleidimas, objekto apdorojimas agentūrinės-operatyvinės kombinacijos metodu.

¹⁰⁰ Apnuodijimas ir užmigdymas spec. preparatais, kankinimai tardymo metu. *Ten pat*, p. 429.

¹⁰¹ *Ten pat*, p. 430.

*I-asis NKVD-
MVD-MGB-KGB
kalėjimas Klaipėdoje,
S. Nėries g. 4.
S. Vinciūnienės nuotr.*

verbuota beveik 8 tūkst. MGB agentų. Tačiau ypač intensyviai pradėta verbuoti po karo. Maskva spaudė greičiau sunaikinti partizanus. Verbavo NKVD, NKGB, karinė kontržvalgyba „Smeršas“, pasienio kariuomenės ypatingieji skyriai ir kt. žinybos. 1949 m. jau veikė 26,4 tūkst. agentų bei informatorių ir apie tiek pat buvo archyvinių. Iki 1952 m. užverbuota per 25 tūkst. agentų. Kol buvo slopinamas partizaninis judėjimas, tol agentais daugiausia buvo valstiečiai. Susitikinėdavo sodybose, krūmokšniuose, kartais ryšį palaikydavo per kitą agentą ar sutartoje vietoje palikdavo laiškutį¹⁰². Pagrindinė agentų veikla buvo šnipinėjimas. Tiek partizanai, tiek gyventojai tapo įtarūs, nes tai galėjo būti tavo bedražygis, giminaitis, kaimynas, bendradarbis. Kartais patikėję melagingais, specialiai saugumo skleidžiamais gandais partizanai nuteisdavo mirties bausme savo draugus ar net vadus. Žinoma atvejų, kai MGB užverbuodavo paimtus gyvus partizanus. Visa tai kėlė sumaištį, nepasitikėjimą, ardė partizaninį judėjimą iš vidaus.

*NKVD-MVD-MGB Klaipėdos apskr. areštinė
(kamera predvaditelnogo zakliučėnija) Klaipėdoje,
Janonio g. 7. S. Vinciūnienės nuotr.*

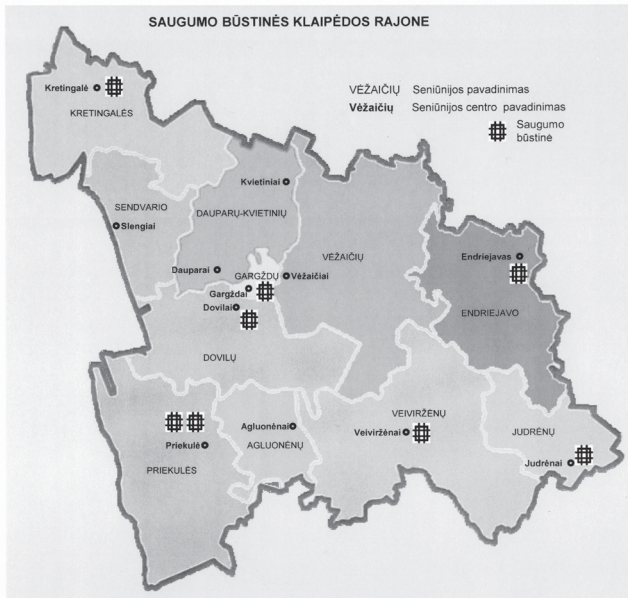
¹⁰² Ten pat.

MGB kalėjimas
Klaipėdoje,
Daukanto g. 9.
S. Vinciūnienės nuotr.

VRM Klaipėdos
srities kalėjimas Nr. 2
Klaipėdoje, Jūros g. 1.
S. Vinciūnienės nuotr.

Saugumo būstinės
Klaipėdos rajone.
Piešinio aut.
S. Vinciūnienė

Agentai buvo skirstomi į vidinius agentus¹⁰³, agentus smogikus¹⁰⁴, kamerų agentus¹⁰⁵, agentus maršrutininkus¹⁰⁶, įtakos agentus ir kitus. Dokumente lentelėje-suvestinėje „Lietuvos SSR MGB agentų skaičius apskrityse“ rašoma, kad Klaipėdos apskrities skyriuje 1946 m. sausio–rugsėjo mėn. buvo iš viso: keturi agentai maršrutininkai, 163 slapti informatoriai, vienas vidinis agentas, 241 slaptas informatorius. Partizanai išsiaiškino tik nedidelę dalį prieš agentūras. 1950 m. liepos–1953 m. kovo mėn. partizanai visoje Klaipėdos srityje nušovė tik 19 MGB agentų¹⁰⁷.

Iš Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro internetinėje prieigoje „KGB veikla“ paviešintų dokumentų apie MGB agentūrą Lietuvoje žinoma, kad Klaipėdos apskrityje pokario laikotarpiu 1944–1953 m. veikė 67 KGB agentai (iš jų tarpo kiti veikė ir vėlesniu laikotarpiu)¹⁰⁸. Tai agentai, kurių bylos buvo atiduotos į Klaipėdos miesto KGB įgaliotinio ir Priekulės rajono KGB skyrių. Tarp jų yra du agentai, šnipinėję repatriantus, 13 agentų, sekusių pagrindinio dalyvių, vienas agentas smogikas, viena kameros agentė, kiti agentai sekė partizanus, keli sekė bendradarbius, šnipinėjo atvykstančius jūreivius. Tai nepilni duomenys, nes dar ne visos bylos paviešintos.

1940–1953 m. laikotarpis Lietuvoje pasėjo mirtį ir netektis. Okupantų nuimtas „derlius“ – didieji trėmimai į Sibirą ir kitus atokius SSRS regionus, nekaltų žmonių žudynės, represijos, pokario rezistentų naikinimas. 1991 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pakelėse ir miškuose, ten, kur žuvo partizanai, miestuose ir miesteliuose, kur saugumo būstinėse buvo kankinami ir tardomi žmonės, geležinkelio stotyse, iš kurių į tolimą tremtį išdundėdavo žmonių prikimšti gyvuliniai vagonai, statomi paminklai, kryžiai, atminimo ženklai, memorialinės lentos. Dabar juose esantys įrašai primena tą skaudų ir sunkų laikotarpį.

¹⁰⁴ Be reguliariosios kariuomenės ir stribų, partizanus naikino užsimaskavę MVD smogikai. Jau 1945 m. pavasarį kai kurie LSSR NKVD skyriai besislapstantiems vyrams susekti naudojo melagingas gaujas. 1946 m. viduryje prie daugelio apskričių MVD skyrių jau veikė spec. grupės, kuriose dirbo apie 90 stribų. Bet stribai buvo nepatikimi – juos atpažindavo, jie vogė ir plėšė. Tad 1946 m. rugpjūčio 16 d. sukuriama Kovos su banditizmu valdybos ypatingasis būrys, į kurį įėjo ir buvę partizanai. Šis būrys buvo „skrajojantis“ – važinėjo po visą Lietuvą. Dieną vilkėjo sovietinių kareivių uniformą, o naktį persirengdavo „pagal legendą“ lenkiškomis, vokiškomis ir lietuviškomis uniformomis. Ne visada tai pasiteisindavo, todėl vėliau stengdavosi šias grupes komplektuoti iš buvusių partizanų, aprenkdami jų uniforma. Veikdavo visiškai slaptai, nežinodavo net apskričių MVD ir MGB viršininkai. Tai leisdavo suversti partizanams MGB žiaurumus, kuriuos darydavo šios grupės, turėdamos neribotą laisvę vykdyti bet kokias teroristines akcijas. Tokia grupė 1950–1953 m. veikė ir Klaipėdos MGB srities valdyboje. 1952 m. sausio mėn. spec. grupę sudarė 16 agentų. 1953 m. ją sudarė 10–12 agentų. *Ten pat*, p. 433.

¹⁰⁵ Tokie agentai buvo įterpiami į bendrą kamerą, kad klausytųsi, ką kalba suimtieji, kad apsimestinė užuojauta, kalbomis paveiktų kalinį ir išgautų reikiamų žinių. Stengėsi daryti jam įtaką, versti susimąstyti, kad be reikalo vargsta, gal reikėtų pagalvoti apie artimuosius, apie savo sveikatą ir pan. Buvo speciali kalėjimų agentūra – vidiniai kamerų agentai, informatoriai ir agentai, ir informatoriai, įterpti į kalėjimo personalą. *Ten pat*, p. 432.

¹⁰⁶ MGB ypač plačiai naudojo „agentus maršrutininkus“. Jie ne tik užmegzdavo ryšius su partizanais, bet dažnai tapdavo vidiniais agentais. Šiam vaidmeniui dažnai panaudodavo buvusius kamerų agentus, susipažinusius su reikiamos vietovės partizanais ar ryšininkais, mobilizacinio amžiaus jaunuolius, „besislapstančius“ nuo sovietinės kariuomenės, „pabėgusius“ iš kalėjimo ar tremties. Buvo daugybė būdų ir „legendų“, kaip įdiegti į partizaninį sąjūdį šnipą. *Ten pat*, p. 432.

¹⁰⁷ *Ten pat*, p. 430.

¹⁰⁸ Turima omeny agentų bylos, žiūrėtos iki 2016 m. kovo mėn.

Ozulos Rūtos Žvilauskienės (Ilgaudaitės) prisiminimai

Aušra Kavaliauskienė

Tėviškė „ten, kur Jakų žiedas“

Ozula Rūta Žvilauskienė (Ilgaudaitė) prisiminimais pasidalijo 2014 m. liepą „Versmės“ leidyklos ekspedicijoje. Pasakojime paliesta skaudi vietinių gyventojų šeimos istorija pokariniam Klaipėdos krašte. Prisiminimuose išryškėja senieji papročiai, švenčių tradicijos, apibūdinama klaipėdiškių moterų apranga ir nešiosena.

Ozula gimė 1951 m. Budrikų kaime (Sėdvario apskrityje, Klaipėdos rajone), vadinamojoje Karališkėje. Manoma, kad vietovė taip pavadinta todėl, kad ten gyvenę Karaliai. Sodyba buvusi didelė ir graži, su puošniomis arklidėmis. Liūdna, tačiau gimtieji namai 1963 m. nugriauti, o jų vietoje pastatytas pirmasis viadukas „Jakų žiedas“. Netekus savų namų, gyvenamąjį būstą teko nuomotis pas savininką Mikalauką. Kartu ten pat glaudėsi kaimynai Padagai, Galvonai, Lipkienė su draugėmis. Visų jų likimai išblaškyti. Vieni šiuo metu gyvena Vokietijoje, kiti – nežinia kur...

Šišioniškiai

Ozulos tėvai buvo *šišioniškiai* – Klaipėdos krašto gyventojai. Tėvelis Martynas Ilgaudas gimė Pirmojoje Klėmiškėje, mama Marijona Ilgaudienė (Žiobrytė) – Kalótėje.

Tėvai susituokė 1937 m. ir dar prieš karą persikėlė į Klausmylių kaimą – prie upelio, į kumetyną. Ten gimė vyriausioji sesuo Marta. Kadangi čia buvo vokiečių kraštas, tėvelį paėmė į vokiečių kariuomenę. Tėvelio nuotraukos su vokiška uniforma daug metų Ozula niekam negalėjusi rodyti. Dabar nuotrauka kabo Ozulos namuose garbingiausioje vietoje ant sienos.

Gyvenimas Lietuvoje tėvams buvęs per sunkus. Pakando ligos, abu išėjo per anksti. Mama tesulaukė 53, o tėvelis 56 metų. Tėvai palaidoti prie miško, Lūžų kapinėse. Ten pat perlaidotos ir seserys iš buvusios M. Gorkio gatvės Klaipėdoje (dabar Skulptūrų parkas).

Ozula atmena senelius. Senelį vadino *opapa*, o močiutę – *omama*. Senelis Mykolas Ilgaudas mirė 1961 m., palaidotas Lūžų kapinėse. Mamos mama Anna Bendikienė (Štrausaitė) taip pat palaidota Lūžų kapinėse. Jos giminė – Štrausų dvaras. Ji buvusi dva-

Martyno Ilgaudo ir Marijonos Ilgaudienės (Žiobrytės) vestuvinė nuotrauka. 1937 m.

Martynas Ilgaudas ir Marijona Ilgaudienė (Žiobrytė). Martynas Ilgaudas su kariška uniforma

*Ilgauđų giminės
kapavietė senosiose
Lūžų kaimo kapinėse*

*Ozulos ir Petro
vestuvės. 1971 m.*

rininkaitė – panelė, ponis. Štrausų dvaras per karą subombarduotas. Yra išlikusių senų nuotraukų, kurias saugo vyriausia sesuo, gyvenanti Vokietijoje.

Kartu su mama augo jos brolio sūnus Edvardas Žiobrys, kurio mama mirė gimdydama. Edvardo mama Žiobrienė nebuvo vietinė. Ji tarnavo Klaipėdos krašto dvaruose. Žiobrienė Klaipėdos krašte buvo apsistojusi dar prieš Antrąją pasaulinį karą, nes Didžiojoje Lietuvoje už darbą mokėjo labai menką atlygį, o Klaipėdos krašte ūkininkai geriau vertėsi.

Ozulos vaikystė nebuvo lengva. Šeimyna buvo didelė – augo šešios seserys. Daug teko dirbti, nuo pat vaikystės mokėta vertinti kiekvieną duonos kąsnį. Ozula prisimena, kad vaikystėje tėvai atriedavę vieną duonos riekę: nori – dabar suvalgyk, nori vakare. Sesuo Marta prieš karąėjusi į vokiečių mokyklą. Ir pati mokykloje mokėsi vokiečių kalbos. Anuomet Ozula pykdavusi, kad mama vokiškai prašydavusi atnešti duonos, bet vėliau įvertinusi žinių naudą – gyvenime prireikė vokiečių kalbos mokėjimo.

Keturiolikos metų likusi našlaite, Ozula už pirmo vyro Petro tekėjo būdama dvidešimties. 1971 m. kovą kolūkis jaunuoliams iškėlė anuomet madingas „kom-

jaunuoliškas“ vestuves. Dalyvavo 4–5 jaunimo poros, samdyti piršliai. Vestuves iškelti padėjo tuometinis „Pergalės“ kolūkio pirmininkas Petras Simonaitis, kuri Ozula šiltai ir dėkingai prisimena: „*Tai auksinės širdies žmogus, kuriam esu dėkinga už tėvišką rūpestį.*“ Vestuvėms jis parūpino kiaulę, veršį. Kai Ozulos vyrą Petrą pašaukė į tarybinę armiją, pirmajai dukrai Andželinai (1971) tebuvo 2,5 mėnesio. Vėliau gimė dukra Irma (1977), Inga (1985) ir sūnus Tadas (1987). Antrasis vyras Zigmas Žvilauskas mirė, kai jauniausiajam Tadaui tebuvo 15 metų.

Tikėjimo išpažinimas

Didesnė dalis vietinių Klaipėdos krašto gyventojų nuo seno išpažino evangelikų liuteronų tikėjimą. Pasak Ozulos, jų tikėjimas yra toks pat kaip katalikų, tik neinama išpažinties. Prieš didžiąsias šventes, per Šventą vakarienę tikintieji, suklaupę apie altorių, išpažįsta savo kaltes. Kunigui paskaičius maldą, iš *kieliko* – liturginio indo eucharistiniam vynui šv. Mišių metu geriamas vynas, dalijamasi paplotėliais – šventa duona.

Be krikšto ir vedybų, evangelikų liuteronų šeimose konfirmacija (įžegnojimas) – jaunuolių priėmimo į protestantų bažnyčią apeigos buvo vienas svarbiausių žmogaus gyvenimo įvykių. Įžegnodavo sulaukus 14 metų. Pasak Ozulos, „*vaikas turi suprasti tikėjimo tiesas*“. Ozula konfirmuota (įžegnota) Šilutėje. Konfirmacijai suknelės nesiuvo – pirkto parduotuvėje jau pasiūtą. Suknelė buvusi balta, trumpomis rankovėmis. Krūtinę puošė iš mirtų (lot. *myrtus communis*) nupintas pusiau vainikas. Mirtų šakelės plačiai naudotos evangelikų liuteronų religinėse apeigose. Nuo seno bene kiekvienuose namuose augintą augalą gaubusi baugi paslaptis. Ozula prisimenanti, kad būta pasakojimų, jog mirta yra *čerauninkė*. Mama ir *omama* – močiutė taip sakydavusios: „*Mirta yra mirties pranašė.*“ Jei gelė nudžiūdavo, manydavo, kad kas nors iš šeimos gali mirti. Ozula prisimena, kad po konfirmacijos mama visiems svečiams paruošė šventinę vakarienę. Vaišinosi pyragais, gėrė kavą.

Po karo evangelikai liuteronai melstis eidavo į Klaipėdos visų Rusijos šventųjų cerkvę. Nuo 1947 m. buvusioje liuteronų šventykloje buvo leista veikti ir

Įžegnotuvės 1965 m.
Budrikiai

stačiatikių cerkvei. Šiuo pastatu dalijosi protestantai ir stačiatikiai. Vieni meldėsi iš ryto, kiti po pietų. Evangelikų liuteronų pamaldos vykdavusios po pietų¹. Paskui ant šv. Jono kalnelio buvo pastatyta nauja evangelikų liuteronų bažnyčia, tačiau ten Ozulos šeima melstis niekada nėjo, visuomet važiuodavo ir dabar važiuoja į Plikiūs.

Kalendorinės šventės

Katalikų pasninkas prieš šv. Kalėdas tęsiasi keturias savaites, o prieš Velykas – septynias. Evangelikai pasninko nesilaiko. Pasninkas, pasak Ozulos, būdavęs tada, kai nebuvo ko valgyti... Į bažnyčią didesnių švenčių progomis (šv. Velykų, šv. Kalėdų, Sekminių) eita ne išpažinties, bet Šventos vakarienės. Šventėms namuose iš anksto ruošiasi. Prieš šventes visas grindis, kurios būdavo net nedažytos, mergaitės išplaudavusios, iššveisdavusios.

Šv. Kalėdų išvakarėse būta tradicijos puošti eglutę. Patys žaisliukų negamino, puošė pirktiniais. Degino vaškinės žvakutes. Jas įtvirtindavo specialias laikikliais. Kas nors iš šeimos persirengdavo Kalėdų seneliu. Vaikai turėjo sakyti eilėraščius ir už tai gaudavo saldainių, riešutų. Dvylikos patiekalų, kaip Didžiojoje Lietuvoje, niekas neruošdavo. Mama visuomet keptavusi pyragus. Klaipėdoje šv. Kalėdoms pirka riešutų.

Per šv. Velykas tėvai vaikams margučius slėpė sode arba kambarinėse šlepetėse. Pasak Ozulos, įdomiausia buvo margučių ieškoti sode. Tėvelis ar mama juos paslėpdavo po serbentais. „Eisi, ieškosi... įdomu būdavo.“ Tėvai taip sakydavo: „Zuikis atėjo. Eikit, vaikai, kiaušinių ieškoti.“ „Geresniais“ metais, kai aplenkdavusios negandos, vaikai ne tik margučių, bet ir saldainių – *bambonkių* per šv. Velykas rasdavo. Velykų dovanėles tėvai padėdavo ant žemės, sausoje vietoje, kad nesusiteptų. Kiaušinių dažymui buvo skirtas Didžiojo šeštadienio vakaras, kai vaikai nematydavo, sumigdavo. Kuris vaikas jau buvo vyresnis, paaugęs, tas taip pat padėdavo dažyti. Nuo mažųjų margučių dažymo procesas buvo slepiamas. Sakyta, kad margučius „zuikis atnešė“. Dažymui žolyčių prisirinkdavo lauke. Jas rišo į skudurėlius ar užuolaidos skiautes.

Per Sekmines vaikai karvėms pynė vainikus. Nuo 1956 m. kolūkyje buvo bendros ganyklos. Vaikai, eidami iš ganyklų parsivesti karvių, vainikus tradiciškai pynė iš beržo šakelių. Ozulos mama vaikams už karvių apvainikavimą visuomet duodavusi saldainių. Sekminių proga namuose beržų šakelėmis papuošdavo ir duris.

Moterų klaipėdietiška apranga

Omama visuomet vilkėjo senovinius drabužius. Turėjo išsaugojusi juodą, ilgą plisuotą sijoną – *kedelį*, puošnią *bliuzelę* ir prijuostę, kurią vadino *šiuršiu*. Mėgo vilkėti megztuką. Suknelę vadino *kleide*, *kleidele*. Turėjo *delmoną* – puošniai išsiuvinėtą kišenę, parišamą su austa juostele, bet jis neišliko. Delmoną omama pasirišdavusi tik į bažnyčią eidama. Ten įsidėdavo pinigus (apie 1956–1958 m.). Ozula prisimenanti, kad delmoną močiutė nešiojusi ne po prijuoste, bet ant viršaus. Omama turėjusi savo senovinius dra-

bužius ir pirktiniais retai rengdavosi.

¹ <http://vrs.cerkov.ru/2321-2/> (žiūrėta 2018 01 29).

Kad nusipirkūtų ką nors margo, spalvoto, – Ozula nepamena. Tiek bažnytiniai, tiek naminiai drabužiai buvę juodi, tik bažnytinių medžiaga geresnė. Omamos išėginis sijonas ir prijuostė buvę plisuoti, juodos spalvos. Kas dieną nešiojusi paprastesnę naminę prijuostę, kurios kišenėje visada turėjusi saldinių. Į bažnyčią omama eidavusi tik su juodais drabužiais. Kiekvieną sekmadienį į bažnyčią kartu vesdavosi ir Ozulą, kurią vadindavusi antruoju – Rūtos vardu. Sakydavusi: „*Einam, Rūtele, einam.*“ Anuomet ir į bažnyčią, ir į laidotuves tiko tie patys drabužiai. Ir palaidota omama buvo su jos pačios juodais bažnytiniais drabužiais. Skrybėlaitės omama niekada nepripažino. Į bažnyčią ji eidavusi su juoda aksomine skarele, tačiau namuose ir margą užsirišdavusi. Skarelę žiemą vasarą ryšėjo. Omama visą gyvenimą pynė kasas ir suko vainiku aplink galvą. Supintas dvi kasas prie viršugalvio prisisegdavo. O mama, panaudodama aliumininę vielą, jau naujoviškai plaukus susisukdavusi į kuodą. Omama visą gyvenimą avėjusi ir senovinių apavų – odines kurpes.

1972 m. omama išėjo... Ozulai tuo metu buvo sukakę šiek tiek daugiau nei dvidešimt. O šiandien jau sudūlėjo ir ilgai branginta omamos šilkinė bažnytinė skarelė – *kuskelė* su šilkiniais kutais... Tačiau meilė ir pagarba artimiesiems niekada nesudūlės, ji visuomet išliks gyva artimųjų širdyse ir prisiminimuose...

Omama, vilkinti juodus drabužius, sesuo Erna (gim. 1937 m.) ir sesuo Marta (gim. 1939 m.)

Sesuo Gerlinda (gim. 1944 m.) su omama fotoateljė Klaipėdoje. 1959 m.

Mokytojos prisiminimai

Ona Majienė

Vartau savo atmintį tarsi kažkada seniai skaitytos knygos pageltusius lapus, ieškau vietų, nukėlusių mane į pasakiško grožio šalis, kėlusių mano dvasią į begalinę aukštybę, teikusių man neapsakomo pasigėrėjimo, pasigrožėjimo jausmus. Ieškau žmonių, palikusių man neišdildomą įspūdį, kai dirbau čia, Slėngiuose.

1983 m. rugpjūtis. Aš, mokytoja iš Šilalės rajono Upynos vidurinės mokyklos, atvažiavau iš Klaipėdos rajono Sendvario apylinkės dirbti į Slengių pagrindinę mokyklą. Šioje mokykloje dirbau iki 2000 m. Vėliau dėl nepakankamo moksleivių skaičiaus mokykla buvo reorganizuota į pradinę.

Labai gerai atsimenu kelią nuo plento iki mokyklos, sukėlusį man nepaprastą pasigėrėjimą. Tokie keliai, apsodinti medžiais, būdingi šiam kraštui. Jau buvo pavakarys. Aš ėjau nežiūrėdama į kelio dangą, bet mačiau, kaip saulės spinduliai medžių viršūnes spalvino nuostabiausiomis spalvomis. Jaučiausi laiminga, nes žinojau, kad ši įvairių medžių alėja mane ves į miestą, mokyklą, namus. Šiandien vis dar pasigendu medžių pakelėse, kai dirsteliu pro langą.

Dirbdama šioje mokykloje, sutikau daug įdomių, savo darbui atsidavusių žmonių. Viena iš jų Ona Dapkienė, kadaise šioje mokykloje dirbusi direktore. Mokytojai pasakojo apie Oną, pasakojo apie tada buvusią tvarką, drausmę mokykloje. Tą patį paliudijo ir jos buvę mokiniai. Dar ir dabar šią sąžiningą, darbščią mokytoją geru žodžiu mini ir jos kadaise buvusių mokinių tėvai.

Prisimenu matematikos mokytoją suvalkietę Romą Baužinskienę. Ji visą savo jaunystę ir visą darbingą laikotarpį skyrė Slengių pagrindinei mokyklai. Į ją dirbti atvyko vos baigusi mokyklą. Kantriai ir užsispyrusiai mokė matematikos visus vaikus. Jei kuriam nors nepavykdavo suprasti dėstomos medžiagos per pamoką, tai po pamokų, savo laisvalaikiu mokė vaikus papildomai, nereikalaudama nei padėkos, nei atlygio iš valdžios. Atsimena šią mokytoją jos buvę kolegos ir mokiniai, jų tėvai. Manau, kad tai ir yra didžiausias atlygis mokytojai už jos darbą.

Labai šviesų paveikslą mano atmintyje paliko Onutė Šalkauskienė. Ji vaikus mokė matematikos, fizikos. Mokytojai būdinga drąsa, tiesumas, darbštumas, nesitaikstymas su apsileidimu, nesąžiningumu ir kitomis negerovėmis. Su nuoskauda teko išsiskirti, nes ji buvo paskirta Tauralaukio pagrindinės mokyklos direktore.

Estera Aleksevičienė – pradinių klasių mokytoja. Tai mokytoja, kurią rašiau didžiąja raide. Džiaugiuosi sutikusi savo gyvenimo kelionėje žmogų, tokį talentingą, išvalgų, suspėjantį su laiku žengti koja kojon ir pajausti bei įveikti gyvenimo iššūkius. Estera – nuolat ieškanti kelio į mokinių širdis ir protus, nuolat kurianti, siekianti grožio ir gėrio sėklą pasėti savo mokinių sielose. Išvykos, laužai, muziejai, kelionės nevargino jau ne pirmos jaunystės mokytojos, ne ji puikiai suprato, kad tai buvo daroma moksleivių labui: plėtė jų žinojimo ribas, mokė bendravimo tarpusavyje, ugdė pagarbą ir dėmesį vienas kitam.

Sendvario seniūnijos gyventojų kaita

Daiva Verkulevičiūtė-Kriukienė

Sendvario seniūnijos gyventojų migracija XX–XXI amžiuje

Visus gyventojus pagal atvykimo į Sėndvario seniūniją laikotarpį galima sąlyginai skirstyti į dvi dideles grupes: atvykusieji iki tarybinių metų ir atvykusieji po Nepriklausomybės atkūrimo.

Po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdos kraštas buvo ištuštėjęs, todėl prasidėjo teritorijos apgyvendinimas. Tuo metu žmonės į Klaipėdos kraštą važiavo iš visos Lietuvos, tačiau daugiausiai – iš Vakarų Lietuvos. Sendvario seniūnijos kaimuose įsikūrė žmonės, gimę ir atvykę iš Plungės r. (Kaļtinėnų mstl., Rapšaičių, Truikių, Papiėvių, Babrūngo, Zubelių k.), Plungės m., Šilalės r. (Prapymo, Pakalniškių, Bagdonų, Āpvaršuvos k.), Skuodo r. ir kitų Lietuvos vietovių. Tuo metu grįžo dalis tremtinių, kurie įsikūrė dabartinės Sendvario seniūnijos gyvenvietėse. Atvykimo priežastys buvo įvairios: tuo metu ištuštėjusiam kraštui reikėjo darbo jėgos, todėl daug žmonių čia atvyko dirbti gavę paskyrimą, jaunesni atvyko su savo tėvais, taip pat dalis žmonių, sukūrę šeimas, atvažiavo į sutuoktinio gyvenamąją vietą ar slaugyti artimųjų. Kai kuriuos žmones patraukė patogi geografinė padėtis, Klaipėdos miestas, todėl jie stengėsi apsigyventi netoli jo. Dauguma šių žmonių yra įgiję vidurinį, profesinį ar aukštesnįjį išsilavinimą. Šių gyventojų vaikai taip pat daugiausiai yra gimę Sendvario seniūnijoje.

Gyventojų migracija po Antrojo pasaulinio karo

1963 m. kūrėsi Klaipėdos tarybinis ūkis technikumus. Klėmiškės I kaime buvo įkurtas Klaipėdos tarybinio ūkio technikumų bendrabutis. Technikume mokėsi apie 200 berniukų. Jokių visuomeninių pastatų nebuvo. Tačiau aplinka buvo puikiai sutvarkyta, nes čia gyvenę kaliniai buvo įrengę gėlynus, pasodinę skiepytų alyvų krūmų, takeliai iškloti marmuru. Žmonės buvo labai darbštūs, stengėsi išigyti karvių. Moterys nešė pieną parduoti į Klaipėdos miestą (gaudavo po 20 kapeikų). Vyrų dirbo įvairius lauko darbus. Vėliau pradėjo auginti ir pardavinėti daržoves. Tuo metu Klaipėdos tarybinis ūkis technikumus pirmavo visoje Tarybų Sąjungoje pagal žemės ūkio kultūrų derlingumą ir pagal pieno primilžį – tai tik čia gyvenusių žmonių darbštumo dėka.

Savaitgaliais iš aplinkinių kaimų jaunimas Klemiškės I parke rinkdavosi į šokius. Grodavo pirmininkas Gudaitis, broliai Rusiai, technikumų moksleiviai.

Labai daug vaikų, baigę profesines mokyklas (daugiausiai Kretingos profesinę mokyklą), grįždavo į gimtąsias vietas. Žmonės čia vertėsi žemdirbyste, buvo atsakingi, nusikaltimų beveik nepasitaikydavo¹.

Krašte vietinių gyventojų, traukiantis frontui, beveik neliko. Pavyzdžiui, 1953 m. Gindulių kaime buvo tik du namai. 1970 m. Slėngių kaime buvo taip pat tik keli pastatai: mokykla ir gyvenamieji namai, kur buvo įsikūrę

¹ Iš Danutės Onos Svobonienės (Kiaulakytės), gim. 1940 m., gyv. Ginduliuose, kilusios iš Skuodo priemiesčio, atsiminimų, užrašytų skyriaus autorės 2014 m.

keletas gyventojų: Svobliolienė, Jeivienė, Arlauskienė, Simonavičius, Geležinienė. Senųjų vietinių gyventojų beveik nebuvo likę. Senieji vietiniai Trušėlių kaimo gyventojai: Piloza (vok. Filhaze), šišioniškė Putrienė (turėjo dukrą Traudę ir sūnų Kurtų), siuvėjai Mozūrai (vaikai Hansas, Valteris), Brovilaitienė, kuri vėliau išvyko į Vokietiją (jos namas buvo nacionalizuotas ir atiduotas mokyklai). Ginduliuose gyveno Gerhard Kokst su šeima. Na o paskutinis šišioniškis buvo Ditoras Maštaras.

Iš pradžių laisvuose buvusių vietinių gyventojų namuose atvykę kūrėsi naujakuriai. Vėliau patys žmonės pradėjo statyti namus.

Žmonės važiavo ir kūrėsi iš įvairių Lietuvos vietovių. Labai daug dzūkų apsigyveno šiose apylinkėse: Petkevičių šeima, Anelė Jančiauskienė ir kiti gyventojai buvo atvažiavę iš Dzūkijos regiono. Apie 1963 m. Jakuose jau vyko statybos, tuo tarpu Sudmantuose statybos prasidėjo vėliau. Pirmasis Sudmantuose namus pasistatė tremtinys Vytautas Janulis. Tuo metu Jakuose jau buvo Pergalės gatvė. Tačiau namai dar buvo išdėstyti retai vienas nuo kito. Daugiausiai šiame kaime kūrėsi žmonės iš Žemaitijos. Tuo metu pirmininkas buvo Simonaitis iš Pakražančio, kuris labai rūpinosi gyventojais, jų gerove².

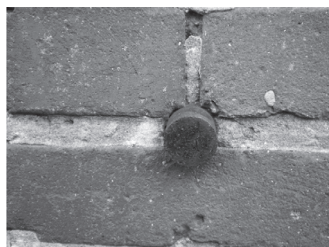
Klemiškėse I prasidėjo pirmosios statybos, namus pasistatė Kudžiai, Montrimai, Zavedskiai, kitos šeimos.

Į apylinkes kėlėsi gyventi ne tik lietuviai, bet ir kitų tautybių žmonės. Tačiau jų, palyginti su Klaipėdos miestu, buvo nedaug. Viena iš nelietuvių tautybės gyventojų buvo Jefriosinija Keblienė, ištekėjusi už Keblio ir apsigyvenusi Lietuvoje. Dabar jos dukra Regina gyvena JAV, Kalifornijoje. Abchazas Musa Gadžimugovedovas atvyko čia iš Sibiro tremties kartu su lietuve žmona, kurios pavardė iki santuokos buvo Bagdonaitė. Jų sūnus šiuo metu gyvena Sėndvario seniūnijoje, yra verslininkas. Iš Kazachstano buvo atvykusi Nadia Drakšienė (dirbo virėja). Rusas Volodia Mojesejevas atvažiavo su žmona į Gindulius. Turėjo sūnus Aleksandrą ir Andrejų. Ana Lekšienė (1912–1990) atvyko iš Latvijos (Nycos k.) į Mazūriškių kaimą. Dar gyvendama Latvijoje susipažino su savo būsimo vyru ir su šeima apsigyveno Lietuvoje 1943 m. Latvijoje gimė ir jų sūnus Petras Lekšius, vėliau susilaukė dukters Petronėlės.

Mazūriškių kaime (čia gyvena Petronėlė Lekšūtė) yra išlikęs seno kumetyno pastatas, kuriame tarybiniais laikais buvo pieninė. Pastatas įdomus tuo, kad jo plytose yra įmonės gamintojos išpausti įrašai, taip pat įrengti aukštį padedantys nustatyti ženklai.

1953–1955 m. dar likę vietiniai gyventojai pradėjo emigruoti iš aplinkinių gyvenviečių į Vokietiją. Pavyzdžiui, iš Klemiškės I kaimo Ana Goira išvažiavo į Vokietiją kartu su dukromis Helga, Ana ir Traude (tuo metu laukėsi sūnaus). Tuo tarpu jos vyras Ostinas liko gyventi Lietuvoje. Išvyko Jono Strazdo, Kopūstų šeimos.

Vieni pirmųjų Sėndvario seniūnijos kaimuose išikūrę žmonės mena krašto apgyvendinimo istoriją.

Aukščio žymeklis senajame kumetyno pastate

Mazūriškių kaime. 2015 m.

D. Verkulevičiūtės-Kriukienės nuotr.

² Iš Stasės Žiužnienės (Grigalauskaitės), gim. 1920 m., gyv. Jakų k., kilusios iš Kretingos apskrities Kulių valsčiaus Mižuikių k., atsiminimų, užrašytų skyriaus autorės 2014 m.

Stasė Žiužnienė (Grigalauskaitė), gim. 1920 m. Kretingos apskrities Kulių valsčiaus Mižuikių kaime. Šeimoje buvo 10 vaikų, tačiau iš jų užaugo tik 5. Tarnavo pas ūkininkus, išmoko siūti. 1948 m. ištremta į Mordovijos ATSR. 1955 m. grįžusi iš tremties, apsigyveno Gargžduosė, įsidarbino siuvėja buitinio gyventojų aptarnavimo kombinate, o 1959 m. pradėjo dirbti siuvėja Jakų kaime. 1963 m. susipažino su vyru Antanu (1919–1988). Jis gimė Kėdainiuose, atvažiavo į Klaipėdos kraštą iš tremties Komijos ATSR Troicko Pečiorsko rajono.

Danutė Ona Svobonienė (Kiaulakytė), gim. 1940 04 17 Vėžaičių seniūnijos Pägerdaujo kaime Edvardo ir Julijos Kiaulakių šeimoje. Kadangi tėveliui Edvardui Kiaulakiui, buvusiam kolūkio pirmininkui, grėsė pavojus gyvybei, šeima iš pradžių persikėlė į Gargždus, o 1953 m. pavasarį tėvelis pėsčiomis atėjo į Klemiškės I kaimą. Šeima apsigyveno buvusio dvaro pastato, vėliau barako, kuriame gyveno vokiečių kaliniai, po to – karo belaisviai, valgykloje. 1970 m. Ona susipažino su Jonu Broniumi Svobonu, (gim. 1940 02 26), kilusiu iš Vilkaviškio rajono Šukių kaimo. Draugui sudominus geologija, naftos gavyba, Jonas atvyko į Gargždus. Svobonai susituokė 1971 m. Vyras dirbo naftos žvalgybos ekspedicijoje. Pora susilaukė dviejų vaikų. Sūnus gyvena Vilniuje, dukra – Klaipėdoje.

Dera paminėti šviesuolius, kurie tuo metu dirbo mokykloje, buvo puikūs pedagogai bei patys užaugino ir išmokslino savus vaikus. Mokytojai Aleksandras ir Apolonija Žiliai atvyko iš Šateikių kaimo 1950 m. rugpjūčio 31 d. Šeima apsigyveno Trušėlių kaime. Užaugino septynis vaikus, kurie dabar gyvena Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje. Šeši vaikai studijavo aukštosiose mokyklose ir dirbo įvairiose srityse: Aleksandras Žilys buvo elektronikos srities konstruktorius Vilniaus kuro aparatūros gamykloje, Diana Žilytė baigė ekonomikos studijas, Vida Žilytė, baigusi studijas Vilniaus pedagoginiame institute (dabar Vilniaus edukologijos universitetas), dėstė Klaipėdos politechnikume, Kazys Žilys dirbo Tarptautinės atominės energijos

Kopūstų šeimos namo fragmentas. 2015 m.

D. Verkulevičiūtės-Kriukienės nuotr.

Senas kaštonas prie Kopūstų šeimos sodybos mena čia gyvenusius Klaipėdos krašto lietuvninkus. 2015 m.

D. Verkulevičiūtės-Kriukienės nuotr.

jos agentūros (TATENA) atstovu Lietuvoje, Nijolė Žilytė (Gudžiūnienė) Klaipėdos medicinos mokykloje dėstė anglų kalbą, Regina Žilytė dirbo Vytauto Didžiojo universiteto rektorate metodininke. Žilių dukra Laimutė Žilytė baigė prekybos technikumą Vilniuje.

Iš Trušelių kaimo yra kilusi pasaulinio garso parašiutininkė sporto meistrė Bernadeta Vasina (Matutytė). Tai pirmoji moteris, nusileidusi parašiotu ant dreifuojančios ledo lyties Arktikoje. Šiuo metu ji gyvena Maskvoje. Bernadeta ne tik sportuoja, bet ir rašo knygas, redagavo žurnalą rusų k. „Парашиот“ (Parašiotas)³.

Tremtiniai ir politiniai kaliniai

Kita gausi žmonių grupė, kuri apsigyveno Sendvario apylinkėse po Antrojo pasaulinio karo, buvo tremtiniai ir politiniai kaliniai.

1 lentelė. Sendvario seniūnijos tremtinių ir politinių kalinių sąrašas

Eil. nr.	Pavardė, vardas	Gimimo metai	Gyvenamoji vieta
1.	Alseika Povilas	1930	Gindulių k.
2.	Apulskienė Stasė	1928	Aukštikiškių k.
3.	Bernotas Rimantas	1948	Gindulių k.
4.	Birštonas Jonas	1909	Klemiškės I k.
5.	Birštonienė Bronė	1921	Klemiškės I k.
6.	Budrienė Jadvyga	d. n.	Jakų k.
7.	Dačkus Robertas	1956	Sudmantų k.
8.	Dausynas Vidmantas	1939	Jakų k.
9.	Drungilas Kazys	1934	Jakų k.
10.	Drungilienė Valė	1935	Jakų k.
11.	Dvarionas Kazimieras	1940	Sudmantų k.
12.	Dzindzeletienė Antanina	1929	Gindulių k.
13.	Eitmonienė Adelė	1950	Jakų k.
14.	Gaudutienė Konstancija	1929	Gindulių k.
15.	Gelumbickas Edvardas	d.n.	Sudmantų k.
16.	Gudauskas Juozas	1936	Gindulių k.
17.	Gudauskienė Nijolė	1937	Gindulių k.
18.	Jankauskienė Juzefa	1928	Klemiškės II k.
19.	Jurgilas Jonas	1939	Sudmantų k.
20.	Keblys Juozapas	1916	Gindulių k.
21.	Kielienė Monika	1928	Slengių k.
22.	Knystautas Edmundas	1934	Gindulių k.
23.	Knystautienė Brigita Ona	1940	Gindulių k.
24.	Knystautienė Severina	d. n.	Lelių k.
25.	Krulys Kazimieras	1946	Sudmantų k.
26.	Leonavičienė Aldona	1939	Jakų k.
27.	M. Liniauskienė	d. n.	?

³ Iš Danutės Onos Svobonienės (Kiaulakytės), gim. 1940 m., gyv. Ginduliuose, kilusios iš Skuodo priemiesčio, atsiminimų, užrašytų skyriaus autorės 2014 m.

(tęsinys)

Eil. nr.	Pavardė, vardas	Gimimo metai	Gyvenamoji vieta
28.	Maknavičienė Eugenija	1920	Gindulių k.
29.	Martinaitienė Kazimiera	1914	Baukštininkų k.
30.	Maskolaitienė Joana	1931	Gindulių k.
31.	Maskolaitienė Lida	1929	Gindulių k.
32.	Maskolaitis Antanas	1926	Gindulių k.
33.	Maskolaitis Juozas	1927	Gindulių k.
34.	Mažonienė	d. n.	?
35.	Miceikienė Stasė	1931	Aukštkiemių k.
36.	Oganisjan Katrė	1926	Klipščių k.
37.	Paulienė Petrė	1926	Baukštininkų k.
38.	Paulikienė Elžbieta	1921	Kalnuvėnų k.
39.	Plaksis Emilija	1949	Aukštkiemių k.
40.	Rudienė Eufrozijija	1932	Baukštininkų k.
41.	Rupeika Juozas	1916	Radailių k.
42.	Rupeikienė Petrė	1918	Radailių k.
43.	Sapožinskas Algimantas	1959	Gindulių k.
44.	Sapožinskas Juozapas	d. n.	Gindulių k.
45.	Sapožinskienė Brigita	1917	Gindulių k.
46.	Stonkienė Angelė	1930	Baukštininkų k.
47.	Stonkienė Birutė	d. n.	Jakų k.
48.	Stonkienė Jana	1935	Baukštininkų k.
49.	Stonkus Kazimieras	1925	Baukštininkų k.
50.	Stuopelis Vladas	1926	Žemgrindžių km.
51.	Šypalienė Vladislava	1942	Jakų k.
52.	Šleinius Feliksas	1923	Gvildžių k.
53.	Šlepavičienė Lilė	d. n.	Klemiškės I k.
54.	Šniukštienė Zuzana	1912	Klemiškės I k.
55.	Vaičekauskienė Elena	1935	Jakų k.
56.	Vilus Židonis	1933	?
57.	Želvienė Eugenija	1924	Aukštkiemių k.
58.	Želvys Vincentas	1925	Aukštkiemių k.
59.	Žiužnienė Stanislava	1920	Jakų k.
60.	Žutautas Jonas	1931	Baukštininkų k.

Surinko Emilija Alminienė, 68 m., gyv. Gindulių k. (kilusi iš Skuodo priemiesčio), 2014.

Brigita Ona Knystautienė (Sapožinskaitė), gim. 1940 m. Šiaulių apskrities Pakrūjo rajono Benelių kaime. Šeima gyveno barakuose Nr. 28 Irkutsko srities Taišeto rajono gyvenvietėje Kvitok. 1949 m. ištremta visa šeima: Juozas Sapožinskas (gim. 1911), Brigita Sapožinskienė (gim. 1917), Vytautas Sapožinskas (gim. 1939), Jonas (gim. 1942), Brigita (gim. 1940), Dangira (gim. 1947, tremtyje po 1,5 metų mirė), Zita (gim. 1949, po 2,5 metų tremtyje mirė). Šeima grįžo į Lietuvą 1959 m. balandžio mėn. Ją prigludė Ginduliuose gyvenusi tėvelio sesuo Valerija Buračienė (Sapožinskaitė), taip pat tremtinė. Iš Krasnojarsko krašto Alzamajaus gyvenvietės ji buvo jau grįžusi anksčiau. Lietuvoje buvo likusi viena jos dukra Birutė Bura-

čiūtė. Tik po metų Sapožinskių šeimai pavyko prisiregistruoti Gindulių kaime. Po metų 1960 m. Sapožinskai išvyko gyventi į Klemiškės kaimą. Gavo kambarius barake. Brolis Vytautas išvyko apie 1965 m. dirbti į Klaipėdos laivų statyklą. Brolis Jonas žuvo 1974 m. Brigitos Onos vyras Edmundas Knystautas (gim. 1934 m.) kilęs iš Kaltinėnų. Vyro šeima taip pat grįžo iš tremties Krasnojarsko krašte. Iš pradžių šeima gyveno Klemiškės I, 1962 m. persikėlė į Gindulius, kur gavo butą. Abu Knystautų sūnūs gimė Sendvario seniūnijoje.

Ona Gudauskienė, Jonas Gudauskas, jų sūnūs Juozas Gudauskas (gim. 1936), Jonas Gudauskas (gim. 1940) buvo ištremti į Krasnojarsko krašto Parnaja kaimą iš Kaltinėnų. Juozas Gudauskas parvažiavo į Klemiškės I kaimą, susituokė su Nijole Knystautaite (gim. 1937). Turėjo du vaikus: Lina (gim. 1963) šiuo metu gyvena Klaipėdoje, Egidijus (gim. 1966) išikūręs Kretingoje.

Feliksas Buračas (gim. apie 1906) į Krasnojarsko kraštą buvo ištremtas su šeima iš Tytuvėnų apylinkės. Grįžęs su vaikais ir žmona Valerija apsigyveno Ginduliuose, vėliau išsikėlė į Klemiškės I kaimą. Dukra Adelė Buračiūtė iš tremties grįžo anksčiau, apsigyveno Šiauliuose. Dukra Birutė tremties išvengė, ją užaugino globėjai. Sūnus Jonas (gim. 1935) gyveno Klaipėdoje, dukra Julė iš pradžių gyveno Klemiškės I kaime, vėliau išsikėlė į Klaipėdą.

Juozas Maskolaitis gimė 1927 08 20 Jurbarko valsčiaus Raseinių apskrities Globių kaime. Tėvai Pranciška ir Pranas, brolis Antanas (gim. 1926), Pranutė (gim. 1930), Vincas (gim. 1932) buvo ištremti į Irkutsko srities Nižnyj Udinsko rajoną. Čia susipažino su žmona Liudmila studijuodamas Žemės ūkio technikume. Susituokė apie 1957 m. Sūnus Zenonas gimė Taišete.

1958 m. Juozas Maskolaitis gavo leidimą gyventi Lietuvoje. Grįžęs apsigyveno Biržų rajone, Vabalniško mieste, kur dirbo žemės ūkio technikume dėstytoju. Visi kiti šeimos nariai grįžo į tėviškę, kur tėvas išsipirko nacionalizuotus šeimos pastatus iš kolūkio. 1960 m. su žmona atvyko į Klemiškės I k., kur pradėjo dirbti vedėju daržovių veislių tyrimų punkte. Žmona dirbo žemės ūkio technikume mokomajame ūkyje agronome selekcininke sėklininke daržininke. Dukra Loreta gimė 1959 m. Vabalninke. Ji gyvena Vilniuje, sūnus – Klaipėdoje.

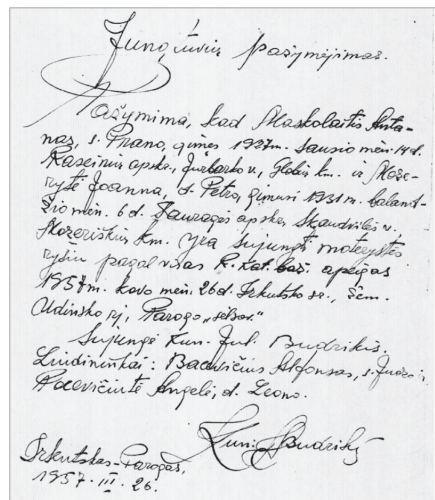
Brigita Ona Knystautienė (Sapožinskaitė) Kvitoko gyvenvietėje (Irkutsko sr., Taišeto r.). Iš Brigitos Onos Knystautienės (Sapožinskaitės) archyvo. 2014 m.

Tremtinių šeimos Kvitoko gyvenvietėje (Irkutsko sr., Taišeto r.). Iš kairės stovi: Adelė Mikalauskaitė, Vytautas Sapožinskas, Brigita Ona Sapožinskaitė, Juozas Sapožinskas, Brigita Sapožinskienė, Juozas Bajalis, Adelė Bajalienė, pirmoje eilėje iš dešinės stovi Irutė Bajalytė, Antanas Mikalauskas (sėdi), Zigmantas Sapožinskas (stovi), Jonas Sapožinskas. Iš Brigitos Onos Knystautienės (Sapožinskaitės) archyvo. 2015 m.

Juozo Maskolaičio brolis Antanas 1957 m. Irkutsko srities Udinsko rajono Parogo gyvenvietėje vedė Joaną Mozerytę (gim. 1931), atvykusią iš Skaudvilės. Šeima grįžo į Lietuvą 1962 m., apsigyveno Jurbarkė, vėliau persikėlė į Sendvario seniūniją.

Lilija Joana Šlepavičienė (Birštonaitė) gimė 1947 02 05 Vilkaviškio rajono Stolaukio kaime. 1951 m. iš Vilkaviškio geležinkelio stoties išvežė visą keturių asmenų šeimą: Joną Birštoną (gim. 1909), Bronę Birštonienę (gim. 1921), Edvardą Birštoną (gim. 1945) ir Liliją Joaną Birštonaitę į Krasnojarsko krašto Beriozovkos rajono Zacharenkos kaimą. Tremtyje gimė Vidas (1952 07 12). Šeima tremtyje gyveno iki 1956 m. Grįžę į Lietuvą apsigyveno Klausmylių kaime. Ten buvo likęs tik vienas namas, visi kiti pastatai sugriauti. Po karo buvo likę bunkeriai. Tėtis pradėjo dirbti kalviu. Tame pačiame name gyve-

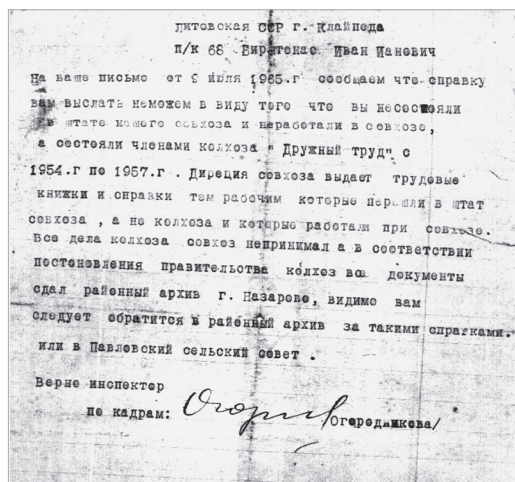

Antanui Maskolaičiui (Juozo Maskolaičio broliui) ir Joanai Mozerytei 1957 m. išduotas jungtinių pažymėjimas Irkutsko sr., Udinsko r., Parogo gyvenvietėje. Iš Antano Maskolaičio asmeninio archyvo. 2014 m.

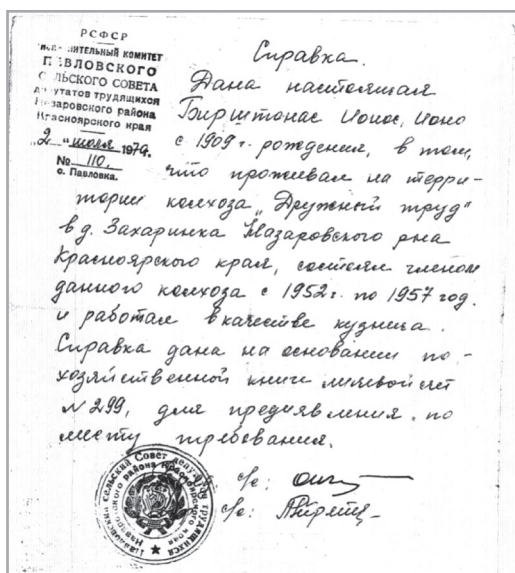
no buvę tremtiniai Tarvydai, Griciai, Rūta Pakulienė su vaikais, Mickevičiai, Purauskienė, Kryževičiai. Lilija Joana Slengiuose baigė septynmetę mokyklą, o vėliau mokyklą Klaipėdoje (dabar Vytauto Didžiojo gimnazija). Apie 1967 m. šeima išsikėlė į Klemiškės I, Lilija įstojo į Vilniaus prekybos technikumą, studijavo prekybos ekonomikos specialybę. Brolis baigė Klaipėdoje elektriko specialybę, gyvena Mąrtinų kaime. Tuo metu brolis buvo vienintelis Martinų kaimo gyventojas. Šiuo metu Lilija Joana gyvena Klemiškės I. Dukra Jurgita gyvena Kretingoje, o sūnus Artūras – Klaipėdoje. Vyras dingio apie 1997 m. Kazachstane.

Alseika Povilas. Gyveno Derkinčių kaime Skuodo rajone. Šeima buvo išvežta į Sibirą 1948 m., o 1958-aisiais atvažiavo į Klemiškės I kaimą. Čia ir P. Alseika susipažino su Domicela, kurios šeima atvažiavo į Klemiškės I atsikėlė iš Plätelių miestelio 1945 m. apsigyveno barakuose. Atvažiavo aštuonių vaikų šeima ir tėvai. Šiuo metu trys Alseikų vaikai gyvena Ginduliuose, vienas sūnus gyvena Telšių rajone, dar vienas sūnus – Škotijoje⁴.

Antanina Dzindzelietienė (Erstikytė) kartu su šeima 1952 m. per Kuršėnų geležinkelio stotį buvo išvežta į Irkutsko sritį. 1953 m. susipažino su Jonu Dzindzelieta, kuris buvo atvežtas iš Papilės valsčiaus Beržėnų kaimo. Tais pačiais metais lapkričio 29 d. Jonas ir Antanina susituokė. Grįžusi šeima iš pradžių apsigyveno Mažajame kaimėlyje pas vyro brolių, vėliau persikėlė į Nėmirsetą. Įsikurti buvo sudėtinga, nes šeimos niekur nenorėjo registruoti. Pagaliau pavyko prisiregistruoti Klemiškės I kaime. Vėliau apsigyveno Gindulių kaime, kur pasistatė namą⁵.

Jonui Birštonui 1965 m. išduota pažyma, kad jis nedirbo tarybiniam ūkyje. Iš Lilijos Joanos Šlepavičienės (Birštonaitės) archyvo. 2014 m.

Jonui Birštonui 1965 m. išduota pažyma, kad jis gyveno kolūkio „Družnyj trud“ teritorijoje, Zacharinkos kaime, Nazarovsko rajone, Krasnojarsko krašte nuo 1952 iki 1957 m. ir dirbo kalviu. Iš Lilijos Joanos Šlepavičienės (Birštonaitės) archyvo. 2014 m.

⁴ Iš Domicelės Alseikienės, kilusios iš Plungės rajono Plätelių miestelio, atsiminimų, užrašytų skyriaus autorės 2014 m.

⁵ Antaninos Dzindzelietienės (Erstikytės), gim. 1929 m., gyv. Gindulių k., atsiminimai, užrašyti Emilijos Alminienės 2007 m.

Sendvario seniūnijos gyventojų kaita paskutiniajame XX a. dešimtmetyje ir XXI a. pr.

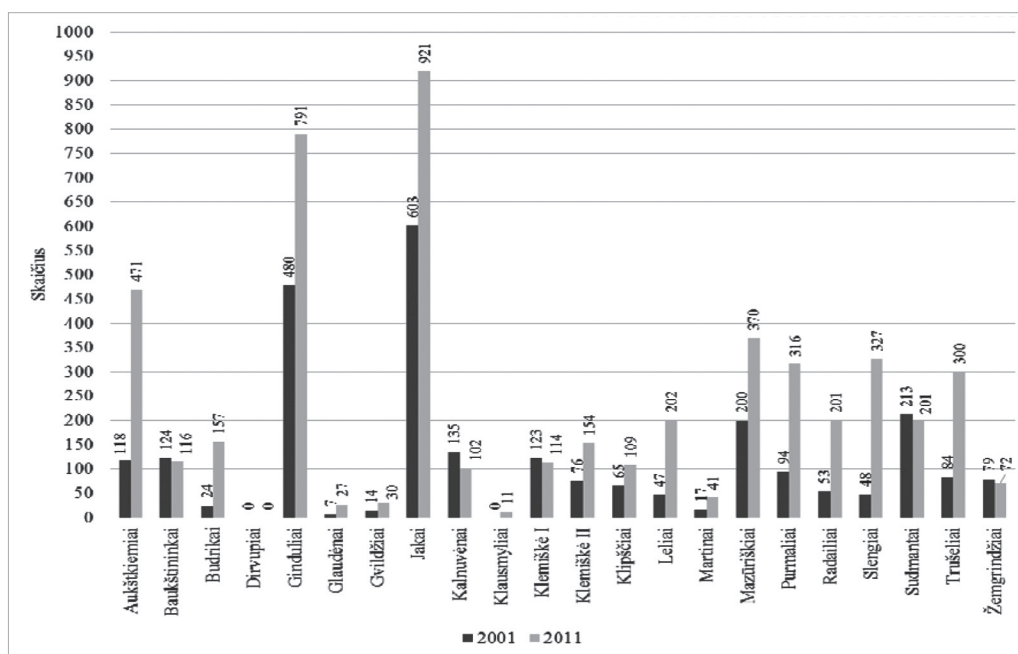
*Naujakurių
namai Slengių
kaime. 2014 m.
D. Verkulevičiūtės-
Kriukienės nuotr.*

Žemės gražinimas buvusiems savininkams ir jų vaikams sudarė galimybes pagerinti gyvenimo sąlygas. Nemažai žmonių, susigražinę žemę, ją pardavė, gavo nemažai lėšų, kurios leido renovuoti jau turimą gyvenamąjį būstą, pasistatyti naujus namus sau ir vaikams. Kita vertus, dalis žemės plotų buvo supirkti, ir sklypuose, esančiuose aplink Klaipėdos miestą, pradėjo sparčiai augti gyvenamųjų namų kvartalai. Krizės laikotarpiu gyvenamųjų namų statybos tempai sulėtėjo, tačiau šiuo metu gyvenamųjų namų statyba vėl atsigauna.

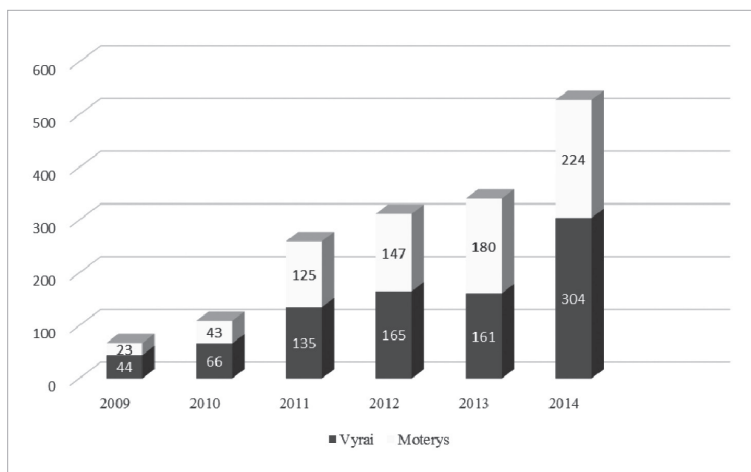
Dėl to kai kuriose gyvenvietėse labai pasikeitė gyventojų skaičius.

Būdrikų ir Slengių kaimuose gyventojų 2001–2011 m. padaugėjo daugiau kaip šešis kartus, Lelių kaime – daugiau kaip keturis kartus, Ąukštkiemiu, Glaudėnu, Radailiu, Trušeliu kaimuose – daugiau kaip tris kartus. 2011 m. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, Klausmyliu kaime gyventojų visai nebuvo, o 2011 m. jų jau gyveno 11 ir paskutiniaisiais metais jų skaičius sparčiai didėja. Tą rodo ir gyvenamąją vietą deklaravusių gyventojų skaičius bei pokytis.

Į Sendvario, kaip ir į kitų Klaipėdos rajono seniūnijų kaimus, intensyviausiai žmonės kėlėsi nuo 2007 m. Ši atvykusių žmonių banga skiriasi nuo čia apsigyvenusiu ne tik amžiumi, bet ir išsimokslinimu. Paskutiniuosius septynerius metus Sendvario seniūnijoje kūrėsi jauni žmonės, daugiausia įgiję aukštąjį kolegini ar universitetinį išsimokslinimą. Noras turėti savo būstą, graži gamta, švarus oras ir nedidelis atstumas nuo uostamiesčio skatino žmones pirkti žemės sklypus, statyti gyvenamuosius namus, pirkti jau pastatytus ir įsikurti juose. Dar vienas bruožas, išskiriantis pastarųjų metų naujakurius – daugelis jų persikėlė gyventi į Sendvario seniūnijos kaimus iš Klaipėdos miesto. Tai suburbanizacijos proceso, vykstančio ne tik Lietuvoje, bet ir kitose pasaulio valstybėse, padarinys. Klaipėdos rajone dėl migracijos sparčiausiai augo gyvenvietės, išsidėčiusios nuo Klaipėdos miesto šiaurės rytų ir rytų kryptimis. Į šią intensyvaus priemiesčių augimo zoną patenka ir Sendvario seniūnija.

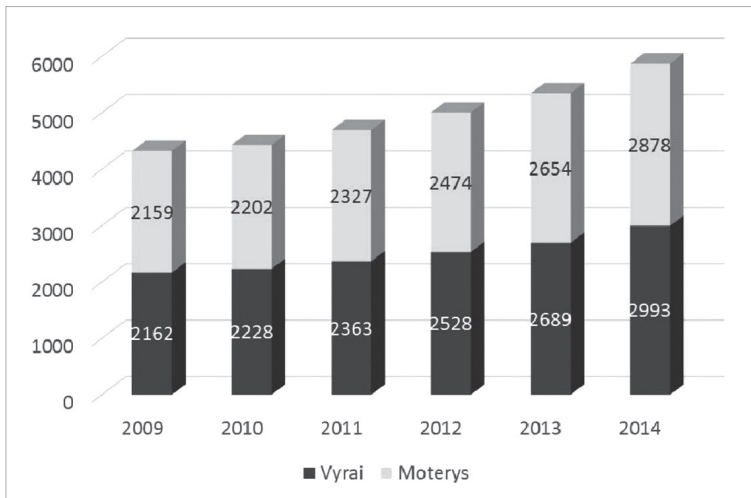

Sendoario seniūnijos gyventojų skaičius 2001 ir 2011 m. Klaipėdos apskrities kaimo gyvenamosios vietovės ir jų gyventojai, Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės, 2003, Vilnius, p. 33. Gyventojai gyvenamosiose vietovėse, Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai, 2013, Vilnius, p. 471

Gyvenamąją vietą deklaravusių gyventojų skaičiaus pokytis, palyginti su ankstesniais metais 2009–2014 m. Gyventojų registro tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos gyvenamosios vietos deklaravimo informacinės sistemos duomenys. 2015 m. Pateikė Sendoario seniūnijos seniūnės pavaduotoja Rūta Zubienė

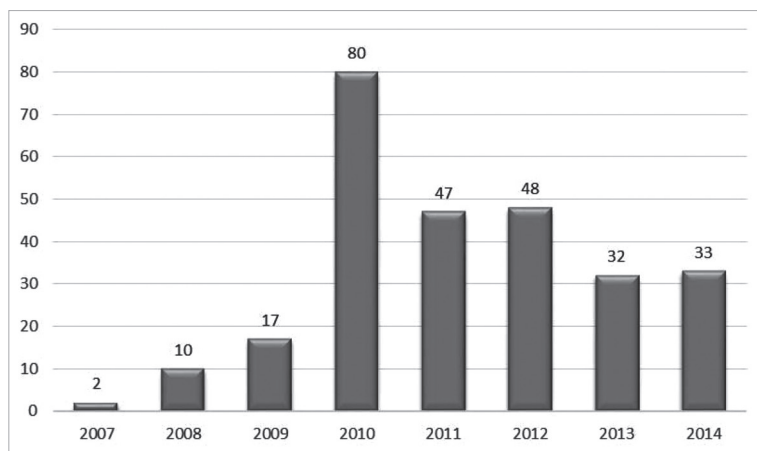

Gyvenamąją vietą deklaravusių vyrų ir moterų skaičius Senjvario seniūnijoje 2009–2014 m. Gyventojų registro tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos gyvenamosios vietos deklaravimo informacinės sistemos duomenys. 2015 m.

Gyvenviečių teritorijos dydžio kitimas Klaipėdos rajone 2005–2013 m. Sudarė J. Galinienė. Verkulevičiūtė-Kriukienė D., Galinienė J., Klaipėdos miesto ir priemiesčio zonų gyventojų skaičiaus kaita ir gyvenviečių plėtra, Tiltai, 2014, nr. 2, p. 75–88

Išvykimą iš Lietuvos Respublikos deklaravusių Sendvario seniūnijos gyventojų skaičiaus kaita 2007–2014 m.

Atvykusiųjų gimimo vietos geografija labai plati. Sendvario seniūnijoje gyvena žmonės, gimę beveik visuose Lietuvos miestuose ar rajonuose: Vilniaus m., Kauno m., Panevėžio r. (Smiłgių k.), Jonavos r. (Ūpninkų k.), Pakruojo r. (Butėnų k.), Šilutės m., Tauragės m., Telšių m., Kėdaičių m., Kaišiadorių m., Mažeikių r. (Sedos m.), Skuodo r. (Skuodo m., Mósėdžio, Barstýčių k.), Kretingos r. (Kalnlio, Baublių k.), Kelmės r. (Našlėnų, Stulgių k.), Šilalės r. (Balsių k.), Klaipėdos r. (Gargždų m., Agluonėnų k.) ir kt. Daugelio jų vaikai yra gimę ne Sendvario seniūnijoje, tačiau kadangi tai yra jaunos šeimos, gyventojų skaičius didėja ir dėl natūralios kaitos (lentelė).

Sendvario seniūnijoje gyvena žmonių, gimusių ir kitose valstybėse: Latvijoje (Ventspilio m.), Kaliningrado srityje (Baltijsko m.), Kazachstane (Almatos m.). Tačiau tai vyresnio amžiaus žmonės, tarybiniais metais atvykę gyventi į Lietuvą, o paskutiniajame dešimtmetyje išsikūrė Sendvario seniūnijoje (Slėngių, Trušėlių, Mazūriškių k.).

Nors apklaustieji Sendvario seniūnijos gyventojai teigia, kad neketina emigruoti, tačiau nemažai gyventojų jau yra išvykę gyventi svetur. 2007–2014 m. išvykimą į kitą valstybę deklaravo 269 Sendvario seniūnijos gyventojai.

Gyventojų registro tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos gyvenamosios vietos deklaravimo informacinės sistemos duomenys. 2015 m. Pateikė Sendvario seniūnijos seniūnės pavaduotoja Rūta Zubienė.

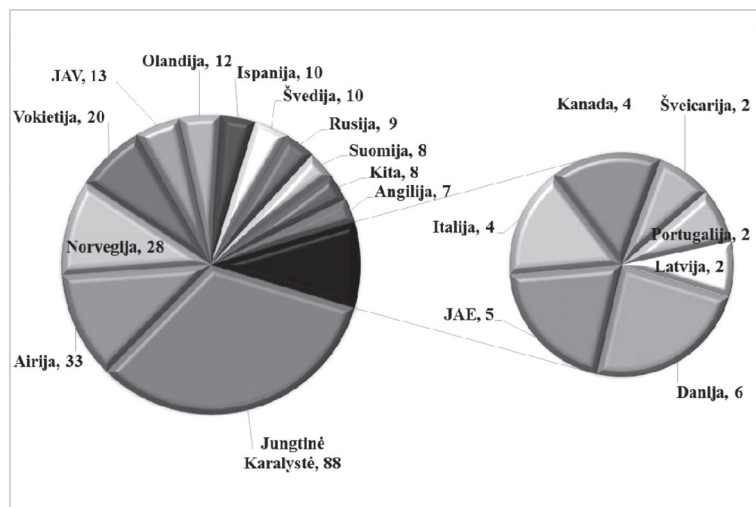
Išvykusiųjų skaičiaus didžiausias šuolis buvo 2010 m., vėliau emigrantų skaičius mažėja. Ši kaita atspindi ir visos Lietuvos gyventojų emigracijos tendencijas.

Gyventojų skaičiaus didėjimą lemia ne tik teigiamas migracijos saldas, bet ir natūrali kaita. 2009–2013 m. Sendvario seniūnijoje įregistruota 115 kūdikių. Taigi, seniūnijoje ne tik didėja gyventojų skaičius, bet ir keičiasi jų struktūra – gyventojai jaunėja. 2009–2013 m. labai padidėjo kūdikių skaičius Jakų, Gindulių, Mazūriškių, Sudmantų kaimuose. Žinoma, džiugu, kad bendrame šalies depopuliacijos fone gyventojų seniūnijoje daugėja, tačiau su sparčiu demografiniu prieaugiu iškyla naujų iššūkių: tenka spręsti mokyklų ir vaikų darželių trūkumo, infrastruktūros vystymo, susisiekimo ir kitas problemas.

2 lentelė. Sendvario seniūnijoje registruotų kūdikių skaičius pagal gyvenvietes 2009–2013 m.

Gyvenvietė	2009	2010	2011	2012	2013	Iš viso
Aukštkiemiai	0	2	1	1	1	5
Baukštininkai	2	5	0	0	1	8
Budrikai	0	1	0	1	1	3
Ginduliai	4	4	5	1	2	16
Gvildžiai	0	0	1	0	0	1
Jakai	4	6	5	4	6	25
Kalnuvėnai	1	0	1	1	0	3
Klemiškė I	1	0	2	1	2	6
Klemiškė II	1	1	0	1	0	3
Klipščiai	1	0	1	0	1	3
Martinai	0	0	0	1	0	1
Mazūriškės	7	2	2	0	2	13
Purmaliai	2	0	1	1	0	4
Radailiai	0	3	1	1	1	6
Slengiai	1	1	0	0	0	2
Sudmantai	2	4	3	2	1	12
Trušeliai	1	1	1	0	0	3
Žemgrindžiai	1	0	0	0	0	1
Iš viso	28	30	24	15	18	115

Pateikė Sendvario seniūnijos administracija 2014 m.

Išvykimą iš Lietuvos Respublikos deklaravusių Sendvario seniūnijos gyventojų skaičius pagal valstybes 2007–2014 m. Gyventojų registro tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos gyvenamosios vietos deklaravimo informacinės sistemos duomenys. 2015 m. Pateikė Sendvario seniūnijos seniūnės pavaduotoja Rūta Zubienė

Tačiau seniūnija ne tik pritraukia žmones. Dalis gyventojų nusprendžia keisti gyvenamąją vietą ir emigruoja į užsienio valstybes. Kaip ir Lietuvoje, taip ir Sendvario seniūnijoje populiariausios emigracijos valstybės yra Didžioji Britanija, Airija, Norvegija, Vokietija.

Deja, ne visoms šeimoms pavyksta sėkmingai apsigyventi ir džiaugtis nauju būstu. Prieš keletą metų pasaulį sukretusi ekonominė krizė apsunkino kai kurių šeimų galimybes mokėti iš bankų gautas paskolas. Dėl to pasitaiko atveju, kad žmonės yra priversti išsikelti iš savo naujų namų. Tokie žmonės dažniausiai glaudžiasi pas gimines arba nuomoja būstą Klaipėdoje⁶.

Tačiau norėtusi tikėti, kad ekonominė padėtis stabilizuosis ir žmonės apgyvendins likusius tuščius namus.

---

⁶ Silvija Paulienė, 30 m., gyv. Sudmantų k., kilusi iš Aleksandravo k.

Sendvario seniūnijos švietimas ir kultūra: istorinis regionas ir jo palikimas

Aleksandra Batuchina

Sendvario mokyklos iki Antrojo pasaulinio karo

Mažoji Lietuva – tai istorinė Lietuvos dalis, kurioje iš vakarinių lietuvių, dalies prūsų, jotvingių ir kuršių XV–XVI a. susidarė lietuvių, kurie vadino save lietuvininkais, etnografinė grupė (Kaunas, 1987, p. 13). Ši teritorija ir jos istorija buvo nuolat apipinta konfliktais ir užkariavimais. Komplicuota padėtis buvo ir kultūros švietimo srityje. Ankstyvąją Mažosios Lietuvos gyventojų – prūsų ir lietuvių – kultūrą iš dalies sunaikino, iš dalies smarkiai sulėtino jos raidą nukariautojai kryžiuočiai (Kaunas, 1987, p. 13).

Sendvario seniūnijos istorija yra unikali ir ypatinga, paženklinta reikšmingais istoriniais įvykiais, išbandymais, politinių ir visuomeninių veikėjų šviesiais darbais, įvairių organizacijų ir bendruomenių veikla, papročių ir tradicijų įvairove. Tačiau kiekvieno regiono, bendruomenės ar kito geografinio vieneto veikla neatsiejama nuo švietimo ir švietėjiškos veiklos. Sendvario seniūnijos švietimas yra neatsiejamas nuo sudėtingos ir įvairialypės Mažosios Lietuvos istorijos ir raidos. Kaip rašė Albertas Juška, nuo XVI–XVII a. istorinėje Mažojoje Lietuvoje sukurta švietimo sistema buvo vienas svarbiausių veiksnių, užtikrinančių sparčią genties socialinę raidą, patvarias čia gyvenančių žmonių moralines nuostatas, tuo tarpu skirtinga nuo kitų regionų dėl savo išskirtinumo jų mokyklų ir švietimo raida neatsilikė ar net lenkė kitus regionus. A. Juška akcentavo, kad Mažosios Lietuvos mokykla nuėjo savitą vystymosi kelią, suformavo savitą mažalietuvių mentalitetą, išugdė „nekreivadarbius, taupius, aukštos dorovės krašto gyventojus“. Ši savybė gali būti laisvai priskiriama ir Sendvario seniūnijos gyventojams, jų būčiai ir kasdienybei.

Kalbant apie mokyklas Sendvario seniūnijoje, reikia pradėti nuo pirmųjų mokyklų Mažojoje Lietuvoje. Jų steigimosi užuomazgas reikėtų sieti dar su XIII a. Kryžiuočių ordino užkariavimais. Kaip rašoma knygoje „Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorinės raidos bruožai“, tikslų duomenų, kada pradėjo steigtis pirmosios mokyklos Mažojoje Lietuvoje, nėra, galima teigti, kad jų pradžia siejama su XIV a. – mokyta, auklėta buvo namuose, bažnyčioje ir per karines pratybas. Šią idėją patvirtina ir A. Juška, rašęs, kad tikslų duomenų, ar Ordino valdymo metais užkariautoje teritorijoje (taip pat ir Mažosios Lietuvos teritorijoje) buvo steigtos mokyklos, neiškilo. Tačiau, kaip mano profesorius, visiškai nesirūpinti švietimu Ordinas negalėjo. Ir nors apie mokytojų atsiuntimą jaunimui šviesti užsimenama dar 1251 m. Varmės vyskupo Anselmo ir Ordino valdžios susirašinėjimo dokumentuose (2003, p. 19), reikšmingiausias paskatinimas steigti mokyklas nukariauotose prūsų žemėse galėjo būti 1373 m. popiežiaus Grigaliaus XI ediktas, kuriuo liepiama kunigams išmokyti vietos žmonių kalbą, ja mokyti tikybos dalykų. Tokių nutarimų buvo ir vėliau, teigia A. Juška (2003). Tuo tarpu Šviečiamojo amžiaus idėjų veikiama Prūsijos monarchai gerai suvokė švietimo reikšmę „klusniam piliečiui ugdyti“ („Lietuvos mokyklos...“, p. 164). Todėl buvo

valstybinama švietimo sistema arba bent kruopščiai kontroliuojama, ypač liaudies mokyklos. XVIII a. mokyklos dar liko priklausomos nuo protestantų bažnyčios, bet ir ji pati buvo tvirtas valstybės ramstis. Formaliai valstybė perėmė tvarkyti mokyklas 1787 m. („Lietuvos mokyklos...“, p. 164). Kaip rašoma „Lietuvos mokyklos...“, mokyklų sistema per tą visą laikotarpį nedaug keitėsi.

To meto pradinės mokyklos buvo skiriamos į valstiečių ir miesto mokyklas. Pirmosios buvo visiškai priklausomos nuo protestantų ar katalikų dvasininkų, o miesto mokyklos buvo savarankiškesnės ir buvo laikomos aukštesnio tipo bažnytinėmis mokyklomis („Lietuvos mokyklos...“, p. 165.). Be šių mokyklų, kaimuose dar veikė „žemininkų“ mokyklos, užkampio (*Winkelschule*), kuriose vaikus mokė samdomas labiau prasilavinęs asmuo („Lietuvos mokyklos...“, p. 165). Beveik visuose miestuose veikė miestų mokyklos ir privačios, išlaikomos miestų lėšomis ir iš vaikų tėvų pinigų. Jose mokėsi turtingesnių miestiečių ir cechų amatininkų vaikai. Kaip nurodoma „Lietuvos mokyklos...“, Klaipėdoje, Tilžėje, Vėluvoje ir kt. veikė miesto tipo lietuviškos mokyklos. Tėvų pageidavimu lietuviška mokykla įsteigta ir Karaliūčiuje, tačiau kiek ilgai šios mokyklos dirbo, duomenų nėra („Lietuvos mokyklos...“). Didesnės reikšmės švietimo raidai turėjo 1717 m. Frydricho Vilhelmo I išleisti 2 potvarkiai: pirmame buvo įsakyta konfirmuoti tik mokančius skaityti jaunuolius, o antrame skelbiama, kad vokiečių kraštuose mokymas yra privalomas (nurodomas ir mokestis už mokslą). Už mokyklos nelankymą skiriamos piniginės baudos. Tačiau tokiam sprendimui nebuvo pasirengta: maža pradinių mokyklų, jos neaprupintos materialiai, trūko mokytojų, todėl privalomas mokymas negalėjo būti įvestas („Lietuvos mokyklos...“).

Nesigilinant į istorinės raidos vingrybes, pabrėžtina, kad sparčiausiai mokyklos Mažojoje Lietuvoje pradėjo steigtis XVIII a. pradžioje. Kaip rašo A. Juška, Klaipėdos apskrities mokyklų tinklo planą parengė uostamiesčio vokiečių bažnyčios pirmasis kunigas Johnas Paulius. A. Juška akcentuoja (2003, p. 371), kad Mažosios Lietuvos krašto žmonės turi būti dėkingi šiam žmogui už jo pradėtas iniciatyvas. J. Pauliaus sudarytame kaimų mokyklų steigimo plane vien 1737 m. numatyta buvo atidaryti 55 mokyklas, tarp jų ir Sendvario seniūnijos teritorijoje: Klaipėdos parapijoje dešimt (Gerbiškiuose, Kairiuosė, Kekuose, Smelėje, Kárvaičiuose, Sėliuose, Trušėliuose, Sudmantuose, Būdelkiemyje, Rubeliuose). Tiesa, ne visos mokyklos ilgainiui buvo atidarytos dėl užsitęsusių statybų ir kitų priežasčių. Tačiau po kelių šimtmečių, 1938 metų pradžioje, Klaipėdos apkrityje veikė 95 mokyklos. Dar vėliau 1939 m. bendras mokyklų skaičius išaugo iki 99 – tokius skaičius nurodo A. Juška.

Kalbant apie pedagoginės minties bruožus, kaip rašoma „Lietuvos mokyklos...“, (p. 175) švietimui visur išsivaduojant iš bažnyčios varžtų, susidarant pasaulietinės inteligentijos sluoksniui, Mažosios Lietuvos lietuvių visuomenėje vienintelis išsilavinęs žmogus liko dvasininkas. Liaudies mokytojas ligi pat XIX a. pirmojo ketvirčio vidurio buvo mažaraštis ir siejamas su vokišku, prūsišku piliečio modeliu. Visą XVIII a. daugėjant pradinių kaimo – žemininkų – mokyklų, stiprėjo bažnyčios įtaka, mokykla buvo orientuota į religinę literatūrą. Šia prasme vokiška mokykla vaidino pagrindinį vaidmenį. Tačiau jau tuo metu buvo jaučiamas pačios lietuvių liaudies pasyvumas ir nenoras prisirišti prie vokiškosios mokyklos

tradicijos, kartu ir prisirišimas prie gimtosios kalbos (p. 176). Tokia kova buvo jaučiama iki pat XIX a. pabaigos. Kovoiant su vokiečių kalba, buvo keliamas vienintelis uždavinys – išlaikyti lietuvių kalbos mokymą. Į šį darbą įsitraukdavo ir mokytojų vokiečių (p. 181).

Nuo XIX a. švietimo tikslus ir uždavinius lėmė militaristinė Prūsijos valstybės politika, reikalavusi auklėti vaikus tam tikra dvasia. Dauguma šiaurinių Mažosios Lietuvos apskričių gyventojų kalbėjo lietuviškai, todėl steigdama mokyklas vyriausybė noromis nenoromis turėjo atsižvelgti į gyventojų dvikalbiškumą. Tačiau jau nuo XIX a. vidurio Prūsijos švietimo vadovai ėmė siaurinti lietuvių kalbos teises mokyklose. Žemiau pateikiama, kokios kalbos buvo vartojamos mokinių 1886 m. Mažojoje Lietuvoje.

Mažosios Lietuvos mokinių pasiskirstymas 1886 m. pagal vartojamas kalbas

Apskritis	Bendras mokinių skaičius	Iš jų kalbančių			
		Vien lietuviškai	Lietuviškai ir vokiškai	Iš viso lietuvių	Iš viso lietuvių, proc.
Šiaurinės					
Klaipėdos	7 786	2 834	1 055	3 889	49,9
Šilutės	7 226	2 717	1 786	4 503	62,3
Tilžės	9 779	3 497	1 090	4 587	46,9
Iš viso	24 791	9 048	3 931	12 979	52,4
Vidurinės					
Ragainės	9 277	1 229	1 419	2 648	28,5
Lankos	8 469	794	1 036	1 830	21,6
Labguvos	9 053	868	1 137	2 005	21,1
Pilkalnio	8 039	784	532	1 316	16,4
Iš viso	34 838	3 675	4 124	7 799	22,4
Visose apsk.	59 629	12 723	8 055	20 778	34,8

Šaltinis: Vileišis V. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje iki Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje, 1935, p. 163, cit. iš: „Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties bruožai, 1983.

1865 m. Kultūros ministerija išleido įsakymą dėl namuose lietuviškai arba lenkiškai kalbančių mokinių privalomo vokiečių kalbos mokymo visose mokyklose, taip pat buvo duoti ir metodiniai nurodymai, kaip nevokiečius mokinius atpratinti nuo gimtosios kalbos (p. 282). 1873 m. liepos 24 d. Rytų Prūsijoje buvo paskelbti nauji nuostatai, pagal kuriuos dėstomoji visų mokymo įstaigų kalba privalėjo būti vokiečių. Išimtis taikyta tik tikybos dalykams pirmaisiais–trečiaisiais mokslo metais, o vėliau ir jie turėjo būti aiškinami vokiškai (p. 283).

XIX a. įsteigta daug mokyklų: Šilutės apskrityje vien tame amžiuje pradėjo veikti 84 naujos mokyklos. Panašiai buvo ir kitur. Siekdama savo politinių tikslų, Prūsijos vyriausybė pirmiausia naujas mokyklas kūrė rytinėse valstybės srityse, kad būtų galima sėkmingiau asimiliuoti vietos gyventojus. Daugiausia mokyklų arba naujų komplektų steigėsi XIX a. antroje pusėje, ypač po sėkmingo karo su Prancūzija. 1891 m. visoje Mažojoje Lietuvoje – miestuose ir pietinėse apskrityse – veikė 3 012 mokyklų, daugiausia smulkių vienkompelčių. Didesnių, kuriose

dirbo po kelis mokytojus, buvo tik miestuose. 1883 m. Klaipėdos miesto pradinės mokyklas lankė 1 550 mokinių, jose dirbo 24 mokytojai (p. 284).

Kalbant apie Sendvario seniūnijos mokyklas, tikslinga būtų detaliau aprašyti kiekvieną iš jų. Profesorius A. Juška knygoje „Mažosios Lietuvos mokyklos“ (2003 m.) atliko detalią ir išsamią Mažosios Lietuvos mokyklų retrospektyvą, todėl tikslinga remtis būtent šiuo šaltiniu ir akcentuoti pagrindinius momentus.

Taip pat pabrėžtina, kad neįmanoma (ir netikslinga) griežtai atskirti teritorines seniūnijos ribas ir nagrinėti tik toje teritorijoje esančių mokyklų skaičių bei istoriją. Sendvario seniūnijoje gyvenantys vaikai dažnai lankydavo šalia esančias mokyklas, bet kitoje seniūnijoje, be to, stokoiant duomenų, nėra galimybės nustatyti tikslų tam tikrų įvykių datų bei duomenų detales. Straipsnyje pateikta informacija apie mokyklas iki Antrojo pasaulinio karo parengta pagal prof. A. Juškos knygą „Mažosios Lietuvos mokyklos“.

Gyvenvietė	Mokykla	Isteigta	Panaikinta
Baukštininkai	Baukštininkų pradinė mokykla	Nėra duomenų	
Dirvupiai	Dirvupių pradinė mokykla	1737–1739	1944
Ginduliai	Gindulių privati lietuvių pradinė mokykla	1938–1939	1939
Glaudėnai	Glaudynų pradinė mokykla	1736	Nuo 1904 tapo Tauralaukio mokyklos filialu
Jakai	Jakų pagrindinė mokykla	1937	1939
Leliai	Lelių pradinė mokykla	1893	1944
Purmaliai		1897 Kekų kaimo (vok. Kecken)	1924
Slengiai	Slengių pradinė mokykla	XIX a. antroje pusėje	Liko ir sovietmečiu
Sudmantai		1736	1897
Trušeliai	Trušelių pradinė mokykla	1737–1739	2004
Plikiai	Plikių parapiinė ir privati lietuvių pradinės mokyklos	1890	

Dirvupių pradinė mokykla

Išlikusiame Klaipėdos lietuvininkų parapijos dokumente *Generalia Scholastica* (1736–1816 m.) nurodyta, kad Sendvario valsčiuje 1737–1739 m. atidarytos devynios mokyklos, tarp jų ir Dirvupių, arba Klausmylių (vok. Clausmuhlen, maždaug 4 km į rytus nuo Klaipėdos). Ją dar lankė aplinkinių Sudmantų, Jakų, Paugų kaimų vaikai. Pirmojo statinio, matyt, būta menko ir ankšto, nes 1864–1865 m. pastatytas naujas dviejų klasių mokyklos namas. Jame vaikai mokytis iki 1944 m. rudens. Iš pirmųjų mokytojų, dirbusių iki 1867 m., žinomi tik keli: Klošys, Brusdeilynas, Kupstalis. Paskesniais metais Dirvupių mokyklos vaikus mokė Velentovičius ir kiti. Nuo XIX a. antrosios pusės antraisiais mokytojais dirbo nemažai lietuvininkų. Po Antrojo pasaulinio karo mokyklos jau nebereikėjo.

Gindulių privati lietuvių pradinė mokykla

Viena paskutiniųjų, įsteigta jau prasidėjus 1938–1939 mokslo metams. Mokyklų draugija išsinuomojo vietos gyventojui Mikui Purvinui priklausiusį dviejų aukštų namą, kuriame mokytoja Meta Vencelytė-Kikutienė pradėjo mokyti 28 mokinius. Kitą mėnesį jų skaičius išaugo iki 60, prirėkė antro pedagogo. Rudeniop atvyko mokytojas Dubickas, ir problema buvo išspręsta. Tačiau neilgam. Kadangi vaikai čia mokyti lietuvių ir vokiečių kalbomis, ėmė jų ateidinėti ir iš tolesnių kaimų (valdiškų mokyklų pedagogai tuo buvo labai nepatenkinti). 1939 m. padžioje Gindulių privačią mokyklą lankė jau 143 vaikai ir paaugliai, juos mokė Kairytė, iš Pagėgių atvykęs Malakauskas, dar buvo paskirta mokytoja E. Chinauskaitė. Produktyvią privačios mokyklos veiklą nutraukė 1939 m. kovo 22–23 d. įvykiai. Ji uždaryta, mokytojai išblaškyti.

Glaudynų pradinė mokykla

1739 m. uostamiesčio parapijos vyr. kunigo J. A. Paulio parengtame ir Karaliaučiaus valdžiai išsiųstame mokyklų steigimo plane Klaipėdos parapijoje tarp kaimų, kuriuose reikėtų atidaryti naujų pradinių mokyklų, yra Plukių (vok. Plucken Martin) kaimas. Čia įkurdinta mokykla darbą pradėjo, manytina, apie 1738 m. Senojoje literatūroje nurodyta, kad 1836 m. vizitatoriui patikrinus čia dirbusio mokytojo darbą, rasta didžiulė netvarka – klasėje būta taip nešvaru, tiek šiukšlių, kad tekę jas net kastuvu valyti. XIX a. Plukių kaimo gyventojų skaičius sumažėjo, tad jis prijungtas prie didesnio Glaudynų sodžiaus. Tuokart pakeistas ir mokyklos pavadinimas, ji imta vadinti Glaudynų pradine mokykla. Apie 1897 m. kaimas dar kartą stambinamas – tuokart priskirti Kekai Kekgaliai, ir šis naujas darinys gauna vokišką Hohenflur pavadinimą. Išaugus besimokančiųjų skaičiui, 1904 m. viena Glaudynų mokyklos klasė perkeliama į Tauralaukį, kur veikė kaip jos filialas.

Tarpukario laikotarpiu mokykla buvo vienakomplektė, 1928 m. mokytojauti atsiųstas Johnnes Gropsas. Jau kitais metais jo darbą tikrinti atvykęs M. Mačernis užfiksavo: mokosi 34 vaikai, iš jų lietuvininkų – 24, vokiečių – 10. Dėstoma pastarųjų kalba, pedagogas lietuviškai nemoka.

Jakų lietuvių privati pradinė mokykla

Prie kelio Klaipėda–Gargždai nuo seno buvo nemažas Jakų dvaras. Čia gyvenę bei dirbę laukininkai savo vaikus leido į gretimą Dirvupių mokyklą. Ji buvo vokiška, todėl apie 1937 m. Jakuose atidaroma Mokyklų draugijos išlaikoma privati lietuvių mokykla, vedėju paskiriamas iki tol Smaliniūkuose dirbęs Adomas Kaulius.

Įrenginėjant mokyklą pinigų skyrė Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius T. Trukanas. Tokios mokyklos poreikis buvo ganėtinai didelis, nes 1937 m. balandžio 1 d. joje mokėsi jau 85, o spalį 126 vaikai. Maždaug tiek pat, 123, jų atėjo kitais mokslo metais (1938–1939). Senujų vietos gyventojų vaikų, remiantis moksleivių tikyba, tebuvo 13, likusieji 110 buvo katalikai, 46 iš jų buvo gimę Klaipėdos krašte. Mokė keturi pedagogai: Milakauskas, Kondrotienė, Habermasaitė ir Rumgytė. 1939 m. kovo 24 d. atsiradę naujieji valdytojai lietuvišką mokyklą uždarė.

Lelių pradinė mokykla

Klaipėdos lietuvininkų parapijos krikšto knygoje Lelių kaimas minimas 1774 m. įrašuose. Jo sodybos išsidėsčiusios 5 km į rytus nuo uostamiesčio, kelio, vedančio į Gargždus, kairėje pusėje. Vienaklasė pradinė mokykla čia įkurta 1893 m. Tuokart joje mokėsi apie 30 šio kaimo vaikų. 1914–1921 m. ją lankė būsimasis Klaipėdos krašto, JAV lietuvių išeivijos visuomenės veikėjas, pedagogas Martynas Gelžinis. Tarpukario laikotarpiu besimokančiųjų skaičius neaugo, mokykla taip ir liko vienakomplektė. 1926 m. joje dirbo Oskaras Steinbacheris, nuo 1930 m. Brusdeilynas. Kaip ir daugelyje kitų vietovių, mokyklos veikla nutrūko po Antrojo pasaulinio karo.

Slengių pradinė mokykla

Įkurta greičiausiai tik XIX a. antrojoje pusėje, pastačius įprastos išvaizdos tipinį namą su butu mokytojo šeimai gyventi bei kitus pagalbinius ūkinius trobesius. Vieta parinkta ant nedidelės kalvelės, prie kelio Klaipėda–Plikiai. Iki tol negausaus Slengių kaimo laukininkai (1905 m. užrašyti 52 asmenys) savo vaikus siuntė į Virkučių ar į kiek tolesnę Barškių pradinę mokyklą. Apie čia dirbusius mokytojus duomenų neaptikta.

Slengių kaime gimė ir tikriausiai šioje mokykloje mokėsi Klaipėdos krašto visuomenininkas, ekonomistas Jurgis Brožaitis. Vėliau baigęs Klaipėdos Luizės gimnaziją bei studijavęs Vokietijos ir Anglijos universitetuose, tapo ekonomikos mokslų daktaru, profesoriumi. Gyvendamas Klaipėdoje redagavo lietuvininkų laikraštį „Keleivis“. Mokykla veikė ir po Pirmojo pasaulinio karo, čia mokėsi iki 40 vaikų. Išliko ji ir sovietmečiu. Tuokart statinį praplėtus, čia įkurdinta septynmetė, vėliau aštuonmetė mokykla, tačiau gyventojų skaičiui sumažėjus vėl liko tik pradinė.

Trušelių pradinė mokykla

Tai viena seniausių mokyklų, įkurta 1737–1739 m. Trušelių kaimas (10 km į šiaurės rytus nuo Klaipėdos), matyt, buvo neturtingas, nes mokyklos statybai skirta valstybės dotacija – 16 talerių. Čia vaikus mokė Ylavės seminarijos auklėtinis Andreas Tuluvaitis, gimęs 1829 m. Labguvės apskrities Miėlaukių parapijoje. Kadangi jis buvo baigęs tos pačios apskrities Susimilkių kaimo mokyklą, po kelerių metų ten ir išvyko mokytojauti. 1867 m. dirbo kitas jos absolventas – Ottas Ludwigas Hellwichas, gimęs 1844 m. Labguvos apskrities Lapynų parapijoje. Ir tas čia neilgai tepabuvo. Laikantis tradicijos čia dirbo ir trečias ylavieškis – Jurgis Kuršaitis. Trušelių mokykla minima Mažosios Lietuvos švietimo istorijoje. Čia 1898 m. lankėsi Vokietijos švietimo ministras R. Bosse, kuris tikrino, kiek šio krašto lietuvininkų vaikai supranta vokiškai. Kiek pabuvusi, visa delegacija iškeliavo į Plikius.

1910 m. mokykla tampa dviklasė. Nuo 1918 m. joje mokėsi būsimasis muzikas ir pedagogas Jurgis Lampsaitis (dirbo Vanaguosė, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – Šilutės gimnazijoje, po Antrojo pasaulinio karo darbavosi JAV lietuvių išeivijos kultūros draugijose).

1936 m. mokyklą lankė 86 vaikai bei paaugliai – 50 mergaičių ir 36 berniukai. Iš jų 58 buvo evangelikai liuteronai, likusieji 28 – katalikai, dėstomoji kalba – lietuvių. Dirbta dviejose patalpose – pačioje mokykloje ir išnuomotame pastate. Vienas pedagogas – Paulius Kwauka – buvo baigęs Klaipėdos mokytojų seminariją, kitas išsilavinimą įgijęs Didžiojoje Lietuvoje. Mokyklai dar priklausė 4 ha žemės sklypas. Dabar vaikai čia nebemokomi, mokyklos namas nugriautas.

Plikių parapiinė ir privati lietuvių pradinės mokyklos

Pirmosios mokyklos šioje vietovėje įsteigimo data neaiški. Kraštotyros literatūroje nurodomi 1736–1739 m. kaip teigia A. Juška, yra nerealūs. Kaip nurodo profesorius, reikia tikėti J. Sembritzkiu, nurodžiusiu, kad mokykla Plikiuose įsteigta tik 1890 m. Anksčiau atidaryti gal net nebuvo labai svarbu, nes už poros kilometrų į rytų pusę, Vytaučių dvare, mokykla atidaryta iki 1781 m., dar anksčiau, 1737–1739 m., kaimyniniuose Sėlinuose. Plikių mokyklos internetiniame puslapyje nurodomi 1741 metai. Taip pat šiame šaltinyje rašoma, kad 1881–1891 m. mokykla veikė Pleinienės troboje. Pastatas išlikęs iki dabar. Klasėje mokėsi apie 40 mokinių. Mokytojas – Emilis Leidaraitis.

Plikių bei aplinkiniuose kaimuose išaugus gyventojų skaičiui, 1902 m. į mokyklą paskirtas dar vienas mokytojas, mat kaip tik tais metais baigta statyti nauja dviklasė mūrinė mokykla, išsilaikiusi iki mūsų dienų (joje vaikai mokytį iki praeito amžiaus septintojo dešimtmečio pabaigos). 1911 m. mokytojavo Karalienės seminarijos auklėtinis Emilis Hermannas Schutzleris, atsikėlęs iš Pakalnės apskrities. Be jo, po Pirmojo pasaulinio karo dirbo dar Julius Schmidtas, Fritzas Droescheris ir kt.

Būtina priminti, kad Plikių mokykla įėjo į Mažosios Lietuvos politinio gyvenimo istoriją. 1898 m. vasarą, norėdamas numalšinti vietos žmonių nepasitenkinimą dėl lietuvių kalbos išvaymo iš mokyklų, čia lankėsi Vokietijos imperijos švietimo ministras R. Bosse.

1929 m. Plikių mokyklą lankė 77 moksleiviai, iš jų 59 lietuvininkai, 18 vokiečių. Kaip nurodė čia apsilankęs M. Mačernis, visi mokytį vokiečių kalbos, iš dirbusių dviejų pedagogų vienas lietuviškai mokėjo tik šiek tiek. Esant tokiai situacijai, lietuvininkai buvo priversti įsteigti savo privačią mokyklą. 1937 m. joje mokėsi 52, 1938 m. – 44 moksleiviai, iš pastarųjų 15 buvo vietos gyventojų, 29 čia atsikėlusiu šeimų vaikai. Ją lankė 4 vaikai, namuose kalbėję vokiškai, ir tiek pat vaikų, namuose vartojusių abi kalbas.

Sendvario mokyklų veikla 1940–1990 m.

Sovietų Sąjungai okupavus mūsų šalį, pokyčiai buvo neišvengiami ir švietimo srityje. Visa švietimo sistema buvo centralizuota ir valdoma Sąjungos, o švietimui, mokytojo profesijai ir mokiniams pradėti kelti visiškai kitokie reikalavimai nei ankstesniais laikais.

Sendvario seniūnijoje 1940–1990 m. veikė Slengių, Trušelių, Plikių, Jakų mokyklos. Duomenų apie darbą šiose mokyklose nėra daug. Klaipėdos rajono mokyklos 1950–1951 m., kaip buvo rašoma žurnale „Tarybinė mokykla“ straipsnyje „Mokomojo auklėjamojo darbo rezultatai“, pasiekė nemažų laimėjimų. Kaip

buvo pabrėžiama straipsnyje, kai kurios Sendvario mokyklos, tokios kaip Slengių (vadovė Piktuižienė), Trušelių (mokytoja Žilienė), yra ypač pasižymėjusios – šių mokyklų pirmos klasės vaikai visi moka teisingai ir savarankiškai rašyti žodžius, stipriai moka aritmetikos veiksmus ir teisingai atlieka pratimus³. Kaip 1951 m. buvo rašoma straipsnyje „Mokomasis – auklėjamasis darbas Slengių pradinėje mokykloje“, 1951 m. mokykloje mokėsi 35 mokiniai: 12 berniukų ir 23 mergaitės. Straipsnyje ypač buvo giriamas vedėjos mokytojos Piktuižienės darbas⁴.

Tačiau apie mokyklos tuometinę veiklą galima daugiau sužinoti iš mokytojų ir moksleivių prisiminimų. Sendvario senoliai gerai atsimena tuometinę Slengių mokyklą. *„1947 m pradėjau eiti į Slengių mokyklą, o 1954 metais baigiau 7 klases, mokiausi trečios laidos septintoje klasėje. O septintoje klasėje mūsų buvo gal kokie 16 vaikų. Mokytoja buvo Aleksandra Barakauskienė, dėstė matematiką. Piktuižienė buvo direktorė, kuri gyveno mokykloje, viename gale gyveno mokytoja su šeima, o kitame direktorė gyveno.“* Kaip prisimena pašnekovė Stefanija Riaukienė (gim. 1951 m.), vaikų gyvenimas buvo kaip ir dabar: ir per pamokas pokštaudavo, ir iš pamokų bėgdavo, ir atostogų laukdavom, ir šventes ruošdavo.

Buvusi ilgalaikė Slengių mokyklos direktorė Ona Svobodienė taip pat prisimena savo direktoriavimo Slengių mokykloje metus. Direktorė 1962 m. yra baigusi Šaulių pedagoginį universitetą, kur įgijo pradinių klasių mokytojos kvalifikaciją. *„Ir po paskyrimo pastebėjo mano aktyvumą ir mane išrinko antrąja komjaunimo sekretore. Ir kai man buvo 30 metų, pasiūlė man į Judrėnų mokyklą direktoriauti. Bet pasakiau ne jau, jei į Slengius, tai gerai, kadangi tėvai Klemiškėse gyveno, tai man čia buvo miela. Ir pasiūlė man. Atėjau aš prieš rugsėjo pirmąją 1970 m. čia į mokyklą, o aš ją buvau baigusi, čia praktiką atlikau būdama studentė. Pasakiau, kad anglų kalbos mokysiu. Ir pati išmokau, ir kitus išmokinau, ir po kurio laiko gavau vyr. mokytojos vardą, ir taip net 30 metų mokiau. Ir mokiau 38 metus Slengių mokykloje ir dar vėliau Dacho mokykloje (Klaipėdoje) dirbau.“*

Kai mokytoja pradėjo dirbti, buvo 164 vaikai.

Slengių mokykla yra traukos centras. Raudonų plytų mokykla stovi ant kalniuko, patrauklioje vietoje. Ir anksčiau, ir dabar ji yra dėmesio centre (dažnai atvažiuoja vokiečiai turistai pasižiūrėt, kur jų seneliai, proseneliai mokėsi, kur gyveno, kuo gyveno). Mokyklos istorijoje yra parašyta, kad prieš 90 metų čia buvo smuklė, arklių keitimo punktas. Paskui įkūrė mokyklą ir dirbo vienas mokytojas, klasėje buvo apie 80 vaikų. Dirbo mokytojas vokietis Hansas. Tuo metu su vaikais labai „nesicackindavo“, ir į kampus pastatydavo, ir su lazdele suduodavo. Mokykloje yra labai gera aura, bet čia nepritampa tie žmonės, kurie nenori dirbi. Yra nematoma tvarka. Pas mus 10 metų revizijos nebuvo, nes čia yra labai gera geografinė padėtis. Ir čia galėjome pasirinkti geriausius mokytojus specialistus, o jie pasilieka visam gyvenimui. Ši mokykla buvo pagrindinis vaikų daviklis Kretingos žemės ūkio technikumui. Baigusieji čia 7 klases, profesinėje mokykloje įgyja vidurinę išsilavinimą.

Vaikai mokėsi labai gerai, važiudavo į ekskursijas, bandymus darė, medžius palei kelią sodino. Mokykla buvo orientuota į sportą, prie mokyklos

³ Biliūnaitė V. Mokomasis-auklėjamasis darbas Slengių pradinėje mokykloje, *Tarybinė mokykla*, 1951, Nr. 3, p. 34–38.

⁴ Biliūnaitė V. Mokomojo auklėjamojo darbo rezultatai, *Tarybinė mokykla*, 1951, Nr. 6.

veikė didžiulė čiuožykla, kiekvienas vaikas turėjo slides mokykloje. Mano mokytojai (Šalkauskas) irgi su vaikais bėgdavo krosą iš mokyklos iki Trušelių fermos ir atgal. Susikooperavom su technikum, kad vaikai išmoktų krepšinį žaisti, baseiną įrengėm. Nepraleidome nė vienos sporto šventės rajone.

Knygos buvo nemokamos, visus metus kasdien vaikai buvo vežami valgyti nemokamai į technikumą. Net šešerius metus veikė vakarinė mokykla. Šešeri metai, ir visas kaimas turi vidurinę išsilavinimą. Ir kai norėta parduoti tą mokyklą, mokytojai apgynė.

Kaip pabrėžė buvusi mokyklos mokyklos direktorė, Slengių mokykla visada turėjo ypatingas sąlygas, joje dirbo darbštūs ir atsidavę pedagogai. Ir savo ilgus darbo mokykloje metus ji prisimena kaip nuostabų laiką.

Pašnekovė prisiminė ir kitas tuomet veikusias Sendvario mokyklas, pavyzdžiui, Trušelių mokyklą. Trušelių mokyklos direktorius buvo Aleksandras Žilys, žmona Apolonija Žilienė dirbo Trušelių mokykloje. Jam išėjus į pensiją, atėjo direktorė Staniškauskienė. Direktorius A. Žilys prisimenamas kaip ypač stiprus pedagogas, gebantis motyvuoti ir padrašinti blogai besimokančius ir atsiliekančius mokinius bei optimistiškai padrašinti pirmaujančius. Tuo metu Barškių mokykloje dirbo pedagogė Ona Stonkienė. Kaip prisimena Ona Svobodienė, Barškių mokykla buvo tokia pat graži, raudonų plytų, kaip ir Slengių mokykla. Pedagogė Ona Stonkienė, kaip prisimena jos kolegės ir moksleiviai, ruošė vaikus ypač gerai. Pašnekovės prisimena ją kaip atsidavusį, dirbusį iš idėjos žmogų. Vaikai pas ją rašė tvarkingai, gramatiškai taisyklingai kaip patys mokytojai. Tie mokytojai, kurie nesusitvarkydavo su savo vaikais, iš kitų mokyklų vežė mokinius pas ją. Čia buvo prestižo reikalas. Buvo toks tarpas, kai Barškių mokykloje vaikų buvo daug. Onos Stonkienės vyras Petras Stonkus vaikams savo rankomis ruošdavo mokymosi priemones, piešė, rašė, pagal tuos laikus viskas naujausia buvo.

Sendvario mokyklos šiandien

„Sendvario seniūnija: plotas 7,5 tūkst. ha, 23 kaimuose – 2 653 gyventojai...“ – taip apie Sendvarį buvo rašoma prieš beveik 13 metų, 2003 m. sausio 22 d. Klaipėdos rajono laikraštyje „Banga“. 2015 m. duomenimis Sendvario seniūnija buvo suskirstyta į 9 seniūnaitijas: Aukštkiemį, Jakų, Sudmantų, Baukštininkų, Radailių, Mazūriškių, Slengių, Kalnūvėnų, Gindulių. Seniūnijos teritorijoje yra 5 sodų bendrijos, 10 veikiančių bendruomenių. Seniūnijos teritorija – 7 193 ha, gyvena 6 320 žmonių (Klaipėdos rajono metraštis, 2015). Gyventojų skaičius nuolat auga. Šiuo metu Sendvario seniūnija yra intensyviausiai „užstatoma“ teritorija Klaipėdos rajone. Daugiausia leidimų išduodama mažaaaukščių namų statybai. Jau kelerius metus pagal šį kriterijų pirmauja Sendvario seniūnija, rašoma 2015 m. Klaipėdos rajono metraštyje. Kasmet išduodama per tūkstantį statybos leidimų. Tokia situacija lemia ir pasikeitusias demografines aplinkybes, kitaip tariant, vieta, kur dar prieš dešimt metų vyravo demografinė stagnacija, šiuo metu yra klestinti ir sparčiausiai besiplečianti Klaipėdos rajono vietovė. Tai nulemia ir švietimo įstaigų skaičiaus didėjimo tendencijos poreikį. Tačiau šiuo metu Slengiuose tėra dvi mokyklos. 2003 m. buvo trys pradinės mokyklos: Plikių (geografiškai neįeina į Sendvario teritoriją), Jakų, Slengių ir Trušelių (buvo uždaryta 2004 m.) ir trys

bibliotekos: Jakų, Slengių (Gindulių) ir Kalotės (Kalotės skyrius laikinai veiklos nevykdo).

Šiuo metu dirba Plikių Ievos Labutytės pagrindinės mokyklos Slengių skyrius, Gargždų „Minijos“ vidurinės mokyklos Jakų skyrius, veikia Slengių mokykla – daugiafunkcis centras. Pastarasis turi ir ikimokyklinių grupių: *„akimirksniu buvo perpildytas ir šiemet darželio grupėse bei pradinėse klasėse vietos norėjo daugiau kaip 150 vaikų“*⁵. Padėčiai pagerinti 2014 m. buvo atidarytas privatus darželis Ginduliuose „Žiedų darželis“. Jis buvo įsikūręs apie 3 km nuo Slengių mokyklos – daugiafunkcio centro, į kurį nuo 2014 m. rugsėjo 1 d. pagal tėvų prašymus nepateko 52 ikimokyklinio amžiaus vaikai. Darželio savininkai pabrėžė, kad privačią iniciatyvą jie laiko ilgalaikę ir mato jos perspektyvą bei prasmę⁶. Tačiau jau 2016 m. jis nustojo veikti. Todėl gyventojai priversti vaikus vežti į Klaipėdą ar į kitas Klaipėdos rajono vietas.

Slengių mokykloje – daugiafunkciniame centre veikia vaikų etnomuzikavimo studija, suaugusiųjų teatras, epizodiškai pasirodo armonikieriai.

Sendvario bibliotekos ir kultūrinis gyvenimas

Mažajoje Lietuvoje bibliotekos ir knygų leidyba, kaip ir kitur, yra siejamos su švietimo pasiekimais. Kaip rašo D. Kaunas (1987), iki 1880 m. Mažajoje Lietuvoje pasirodė 279 lietuviški spaudiniai. Daugumas jų buvo religinio turinio, tačiau vis dažniau imta leisti elementorius mokykloms, praktinės paskirties knygas liaudžiai, filologinę literatūrą inteligentijai, rašo D. Kaunas (1987). Tuo tarpu pirmosios bibliotekos yra natūraliai siejamos su mokyklomis (parapinės), taip pat vienuolynais ir kitomis vietomis, kurios siejosi su švietimu. Kaip pastebi D. Kaunas (1987), nuo XVI a. pradžios pradeda atsirasti miestų bibliotekos. Mažajoje Lietuvoje jų atsirasdavo didesniuose miestuose, pavyzdžiui, Karaliaučiaus pilies biblioteka.

Mokyklų bibliotekėlių užuomazgos atsirado kartu su mokyklomis. Knyga, rašo D. Kaunas (1987), kaip mokymo priemonė buvo jų inventorius. Mokyklų bibliotekos atitiko mokyklos tipą. Kaip pastebi D. Kaunas, XVIII a. Mažajoje Lietuvoje mažesnė kaimo biblioteka turėjo vidutiniškai penkias septynias, vidutinė – dešimt trylika, o didesnė iki trisdešimties knygų.

Iki 1873 m. įsako, pašalinusio lietuvių kalbą iš kaimo pradinių mokyklų, jų bibliotekėlės iš esmės buvo lietuviškos. Žinių apie pradinių mokyklų bibliotekų skaičių nėra, rašo Kaunas (1987). 1891 m. duomenimis, visoje Rytų Prūsijoje veikė 3 012 mokyklų, iš kurių maždaug trečdalis teko Mažajai Lietuvai. Kadangi bibliotekėles turėjo beveik kiekviena mokykla, tai iš viso jų galėjo būti 1000–1100 (Kaunas, 1987). Iš šių duomenų galima spėti, kad ir Sendvario seniūnijoje mokyklose veikė bibliotekėlės.

Kaip rašo D. Kaunas (1987, p. 119), Plikiuose jaunimo draugijos „Beržas“ 1912 m. įkurtoje bibliotekoje beveik nuo įsikūrimo buvo jau 150 knygų. Po Pirmojo pasaulinio karo draugija atsigavo ne iš karto. Jos biblioteka buvo atkurta tik 1933 m.

Po Antrojo pasaulinio karo Klaipėdos krašto mokyklų bibliotekų būklė

⁵ <http://www.gargzdai.lt/priemiescio-mazyliams-svinta-viltis-tilpti-i-darzeli/>

⁶ http://www.klaipedos-r.lt/popup2.php?ru=bS9tX2FydGljbGUvZmlsZXMvd19hcnRpY2xiX3ByaW50LnBocA==5tmpl_name=m_article_print_view3article_id=1154

sąlygojo švietimo sistemos turinio ir administravimo dvilypumas (Kaunas, 1987). Bibliotekas turėjo iš esmės visos pradžios mokyklos.

Švietimo veikla yra neatsiejama nuo savišvietos, neformalaus švietimo ir kultūros ir už šią veiklą tiesiogiai ir netiesiogiai atsakingos bibliotekos, įvairūs meno kolektyviai, būreliai ir patys gyventojai, norintys ir gebantys kurti savo laisvalaikį bei skatinti save ir aplinkinius turiningai leisti laiką.

Sendvaryje veikia dvi bibliotekos: Jakų, Slengių (Gindulių). Jos yra Klaipėdos rajono savivaldybės Jono Lankučio viešosios bibliotekos padaliniai.

Sendvario seniūnijos Gindulių biblioteka įsikūrusi dar 1930 m. statytame name. Į nedidelę biblioteką veda seni suklypę laiptai⁷. Šiuo metu tai yra visuomeninis traukos centras, skirtas suburti Sendvario gyventojus bendrai veiklai, laisvalaikio renginiams. Ilgametė bibliotekos vedėja, aktyvistė Emilija Almantienė yra atvira skaitytojams, visuomenei ir kiekvienam. Apie jos nuostabų, nuotykių, kelionių pilną gyvenimą byloja žurnalistų parašyti straipsniai. Kaip ji pati pasakė viename vietos laikraščio straipsnyje: *„Slengiuose anksčiau buvo keli seni pastatai, plytėjo burokų ir bulvių laukai, ganėsi karvės, o dabar jie virto Klaipėdos „miegamuoju rajonu“⁸.*

Jakų bibliotekos skyrius

Mažosios Lietuvos bibliotekos

Kultūriniam šio krašto gyvenime meno kolektyvų veikla bei krašto žmonių šventės yra dalis kasdienybės. Tikrai drąsiai galima pasakyti, kad šioje vietovėje gyvena šaunūs ir aktyvūs, inovatyvūs žmonės, jų gyvenimas smagus ir prisodrintas linksmybių. Tai byloja visuomeninė, bendruomenių ir kultūrinė veikla, rengiamos šventės, kurios yra smagios ir nuoširdžios.

Sendvaryje Jakų bibliotekoje veikia moterų klubas „Smeltė“. Veikia Jakų kultūros namai, kurie yra Gargždų kultūros centro padalinys, meno vadovas yra folkloristas J. Kavaliauskas.

Jakų skyriuje yra užsiėmimų vaikams. Parengta neformaliojo ugdymo programa, skirta mokyklinio amžiaus vaikams, norintiems pažinti muzikos pasaulį, ugdyti meninius sugebėjimus. Užsiėmimų metu vaikai susipažins su įvairiais tradiciniais lietuvių liaudies instrumentais, mokysis gaminti ir groti šiais instrumentais: kanklėmis, lumzdeliais, švilpynėmis, ragais, šiaudo, nendrės ir plunksnų birbynėmis, tarškynėmis, kleketu, būgneliu⁹.

Iš meno kolektyvų ryškiausi yra šalyje pripažintos kapelos „Martvežiai“, kaimo kapela „Sendvaris“ ir kitos.

Kapela „Martvežiai“ veiklą pradėjo 2008 m. koncertuodama Klaipėdos krašto renginiuose. Nuo 2013 m. kolektyvas atstovauja Klaipėdos r. Slengių mokyklai – daugiafunkciam centrui¹⁰. Kapelos repertuarą sudaro tradicinė instrumentinė muzika, Mažosios Lietuvos dainos bei visoje Lietuvoje populiarios dainos ir romansai. Mažosios Lietuvos

⁷ http://mano-gargzdai.lt/component/k2/item/2565-bibliotekininke-emilija-almieniene-kulturos-troskimas-tik-auga?fb_comment_id=591434137621114_592164057548122df3d1d189a8b0a2c

⁸ <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/kulturos-naujienos/kvepuojant-kultura-jokiais-laikais-nebuvo-liudna-886450/,page.1>

⁹ http://gargzduk.lt/uploads/NU_projektas/1_1_instrumentu_ir_muzikavimo_studija.pdf

¹⁰ <http://www.ve.lt/naujienos/kultura/kulturos-naujienos/klaipedos-krasto-kapela-martveziai---tv-laidos-duokim-garo-finale-1196931/>

dainos iš leidinių: „Lietuvininkų žodis“ (Kaunas, 1995), „Bėgau jūružem: Klaipėdos krašto dainos“ (Klaipėda, 1997), „Eit mergeli pajūriais“ (Klaipėda, 2006). Kapelos repertuarą ženkliai papildė Klaipėdos r. Sendvario seniūnijos folkloro pateikėjai: Henrikas Treinys ir Gintautas Kniukšta. 2014 m. „Martvežiai“ įrašė kompaktinę plokštelę „Nebekalbėk tu man apie mėnulį“. Kapelos pavadinimą nulėmė savitas lietuvininkų vestuvių personažas – martvežys. Tai vežimo, kurį jaunikis pasiūsdavo parvežti jaunosios iš jos tėvų namų, vadeliotojas. Martvežio pareiga buvo prižiūrėti vežamą marčią (nuotaką) ir saugoti vežimo puošmenas, uždegtas žvakes. Neatsitiktinai šio personažo vardu pavadinta kapela „Martvežiai“, grojanti liaudies muziką, tinkamą ir šiuolaikinėms vestuvėms. Kapela aktyviai dalyvauja „Duokim garo“ laidoje.

Kaimo kapela „Sendvaris“ susibūrė 2006 m. Kolektyvas nuolatos dalyvavo renginiuose, organizuojamuose Gargždų mieste bei Klaipėdos rajone. Iki 2014 m. balandžio kapelai vadovavo ir birbyne grojo Sigitas Spalinskas (1959–2014).

Kapela „Sendvaris“ džiaugiasi savo įvertinimais. 2008 m. „Linksmoji armonika“ Utenoje – pirmoji vieta, konkurso „Šalia kelio vieškelėlis“ (Grigiškės, 2009 m.) laureatai, LTV laidos „Duokim garo“ 2011 m. spalio mėnesio nugalėtojai.

Išskirtinė yra šio krašto rudens šventė – vakaronė „Sueikime visi į trobą“, kuri jau skaičiuoja aštuonioliktus savo gyvavimo metus. Ši šventė – tai kokybiškas ir linksmas renginys, suburiantis kultūringai praleisti laiko krašto gyventojus ir svečius. Šventės metu yra šokama, dainuojama, vaidinama, taip pat pristatomos krašto kultūrinės naujienos ir kitokia veikla. Ši šventė skirta pagerbti ryškiausioms šio krašto asmenybėms ir krašto senjorams.

Kultūros verpetai

Julijona Laimutė Rimkienė (Venslovaitė)

Mūsų tėtis Juozas Venslovas (gim. 1894 m.), jo tėvas, seneliai, proseneliai gimė ir gyveno Grauziėčių kaime, Pabáisko valsčiuje, Ukmergės apskrityje. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje siautusi vidurių šiltinė palietė ir tėtės tėvų šeimą – iš aštuonių liko tik du: 15-metė Ona ir 13-metis tėtis. Našlaičių gyvenimas buvo sunkus, abu beraščiai, bet, laimei, tėtė išmoko staliaus ir statybininko amato, kuris, 1918 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, buvo labai paklausus. Todėl dalį savo 8 ha žemės nuomodavo, o pats pavasarį išvykdavo statyti ir grįždavo tik rudenio su uždarbiu, vaikams atveždavo saldinių, šokoladinių kamuoliukų, kuriuos sučiulpę rasdavome ant piršto užmauti žiedelį ar ką kita.

Tą kūrybinį, ramų, nors ir sunkų žmonių gyvenimą, kai vakarais skambėdavo dainos ir armonikos garsai, 1939 m. nutraukė Antrasis pasaulinis karas. Netekęs darbo tėtis nutarė pastatyti namą nemažai savo šeimai: dukrelėms – Elenai Gražinai, Julijonai Laimutei, Jadvygai, Birutei Zigfridai, ilgai lauktiems sūneliui Gvidonui ir vėliau dar papildžiusiems šeimą dvyniams Ričardui ir Henrikui bei žmonai Stefanijai Davidonytei (gim. 1901 m.), mūsų kaimo „raštininkei“. Ji rašė laiškus lietuvių (su klaidomis, nes buvo baigusi tik kursus), rusų ir lenkų kalbomis. (Jos tėvas, dvarų ekonomas, vaikams samdė daraktorius, leido į mokyklą.)

Tėtis namą statė ant kalnelio, vaikų akimis, labai didelį. Tačiau lėšos seko... 1945 m. karas baigėsi, nusinešęs milijonus žmonių gyvybių, sugriovęs, sudeginęs miestus, kaimus, sudraskęs ramų žmonių gyvenimą... Ir mums, vaikams, tada buvo baisu gyventi. Pradžioje netekome savo mylimos mokytojos Janinos Dešrytės, vėliau išvežta į Igarą (su tėvu teisininku), žuvo. Jos parašytas eilėraštis „Tėvynė“ tapo tremtinių himnu. Matėm Ukmergėje šaligatviais baikščiai vaikščiojančius žydus su šešiakampėm geltonom žvaigždėm ant krūtinės ir nugaros, matėm, kai juos varė šaudyti, girdėjom, kai suaugusieji pasakodavo, kad į žvyruobę nuvarytiems žydams liepdavo nusirengti ir nuogus sušaudydavo, girdėjom šūvių tratėjimą, riksmus... O 1944 m. pavasarį Ukmergės turgaus aikštėje matėm išmėtytus sudarkytus partizanų kūnus... Girdėjome apie žmonių suėmimus, sušaudymus... Gyvenimas pasidarė nesaugus, todėl tėtis, sužinojęs, kad kviečiamos šeimos įsikurti ištuštėjusiame Klaipėdos krašte, nutarė nuvažiuoti pasižvalgyti. Pasirinko sodybą netoli Klaipėdos, Sudmantų kaime. Grįžęs ir viską aptaręs su mama, kuri laukėsi aštunto vaikučio, nutarė keltis į Klaipėdą. Pardavė nebaigtą statyti mūsų visų svajonių namą... Ukmergės geležinkelio stoty į gyvulinį vagoną suvarė arklį, dvi karves, paršelius, paukščius, o mes sulipome į kitą su visais rakandais. Važiavo kelios šeimos. Dažnai vagonai būdavo atkabinami ir pastatomi ant atsarginių bėgių. Tada tėtis išvesdavo gyvulius pasiganyti, o mama išvirdavo mums karštos sriubos. Atvažiavę į Klaipėdą apsistojome name šalia geležinkelio stoties. Išsivežti iš Klaipėdos galima buvo tik savo atsivežtus daiktus ir gyvulius. (Bet ištraukiamą stalą tėtis išsivežė.) Tą pažymą išduodavo geležinkelio stoties viršininkas. Tad tėtis rūpinosi gauti pažymą.

Tėvai mane su vyresniąja sesute Ele leido pažioplinėti po miestą, įspėdami, kad nieko neliešumėme. Matėm daug sugriautų namų, bet Vytauto Didžiojo

gimnazija ir šalia ligoninė – nepaliestos. Kartais įeidavome į namą, matėme paliktus visus daiktus, baldus, o kartą užtikome net papuoštą naujametinę eglutę. Po įnirtingos kovos 1945 m. sausio 28 d. rusų armija užėmė Klaipėdą. Dažnai ant namo sienų matydavom užrašyta „užimta“, ir į tą namą ilgokai niekas nesikeldavo.

Pagaliau važiuojame į Sūdmantus. Įvažiavę į kaimo kelią, pamatėme tarytum vartus – vienoje kelio pusėje augantį didelį ažuolą, o kitoje – liepą. Įsteigus kolūkių, plečiantis gyvenciams – medžius nupjovė. Laukuose žaliavo ūgtelėję žiemkenčių plotai. Kaime tik penkios sodybos, kelios sulygintos su žeme. Tėtės pasirinktos sodybos savininkas turėjo 50 ha žemės. Pradžioje tėtis išleido braidžioti apie sodybą gyvulius, tarytum išminuotojus, paskui ir mus – vaikus, išpėdamas, kad nieko neliestume (kaime nuo sprogmėnų žuvo keli jaunuoliai). Namas medinis, apsuptas didelių liepų, dviejų galų, apkaltas dailylentėmis, per stogą įkritusi bomba padalijo namą į dvi dalis. Tėtis išpjovė suardytą stogo dalį ir rytinėje pusėje liko nepaliestas vienas kambarys, į kurį tėvai priėmė gyventi šalia buvusios su žeme sulygintos sodybos savininkus Bandžius. Vėliau jie išsikėlė gyventi į Klaipėdą, o tą kambarėlį tėvai nutarė nugriauti, nes jis užstojo čia pat esančią gluosniais pasipuošusią didelę erdvę, daug didesnę nei mūsų tėviškėje. Vakarinėje namo dalyje – trys kambariai ir virtuvė su didele krosnimi duonai kepti. Bet vakarinė namo siena apgriauta, prie jos dar tebebuvo kareivių iškastas apkasas. Per sodybą ėjo kelias. Kitoje kelio pusėje stovėjo apardyta daržinė (vėliau ją kolūkis nugriovė), o šiaurinėje namo pusėje akmenimis išgrįstame kieme, buvo gilus šulinys ir gyvuliams ruošti pašarą lauko virtuvė, pilna prikrauta iš aplinkui surinktų minų. Jas tėtis sukrovė į šiaudais, pagalvėm išklotą vežimą ir išvežė į gražų aukštaūgių lapuočių gojelį, kurį kolūkis iškirto, ten kariškiai tas minas susprogdindavo. Visi kiti ūkiniai pastatai buvo sugriauti. Todėl tėtis plytomis užmūrijo namo vakarinę sieną, padarydamas langą, kurio nebuvo, o šiaurinėje namo sienoje paliko tik vieną langą, kitą užmūrijo. Kolūkiui nugriovus daržinę, kieme pastatė tvartą. Vėliau, ūgtelėjus sūnums, pietinėje namo pusėje prie išėjimo į sodybą pastatė verandą, o šiaurinėje – priėngį, su dviem išėjimais (vienas į rytus, kitas į vakarus), kad rytų ar vakarų vėjai netrukdytų varstyti duris. (Per karą pasitraukęs į Vokietiją šios sodybos savininkas Meišteris buvo atvažiavęs ir visa tai pamatęs pasakė: „Čia mano jau nieko nėra“...)

Vasarą į bričkutę įkinkytu arkliuku atvažiavo Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius Kazys Trūkanas ir užsienio kalbos mokytojas poliglotas Jonas Užpurvis. Jie važinėjo po Klaipėdos apylinkes surašinėdami būsimus gimnazijos mokinius ir ragindami tėvus leisti vaikus į mokyklą. Nors aš ir sesuo Elė nebuvo baigusios Ukmergės gimnazijoje mokslo metų (gegužės 17 d. jau buvome Klaipėdoje – ne mažiau kaip savaitę truko kelionė...), bet mane priėmė į trečią, o sesę į ketvirtą gimnazijos klasę.

Mokytojai per 22 nepriklausomybės metus buvo labai gerai paruošti ir mylėjo vaikus. Direktorius išsirūpino, kad per ilgąją pertrauką mokiniai gautų bandelę ir stiklinę saldžios, karštos arbatos. Bet po metų jis buvo deportuotas į Sibirą. Mes žinojome, kad jis dalyvavo šios gimnazijos statyboje. Vėliau grįžo, bet sveikatą praradęs greit mirė. Tuo metu net iš pamokų išsivesdavo mokinius, mokytojus ir išstremdavo...

Prabėgo beveik 70 metų, aplankėme Joniškės kapinėse tėvų kapą, kuriame palaidota sesuo Elena ir brolis Gvidonas, aplankėme ir nepamirštamą direktoriaus K. Trūkano, ir jos šeimos bei E. A. Ingaunių – mokytojų, kapus. Kiti gimnazijos vadovai jau nesuorganizuodavo per ilgąją pertrauką mokinių maitinimo. O kurą gimnazijos patalpoms šildyti žiemą, reikėdavo parnešti patiems mokiniams arba tėvai turėdavo pristatyti. Mes valtimis persikeldavome į Smiltynę, ten ardydavome apkasuose panaudotą medieną, kraudavome į krūvas, matuodavome, nes kiekvienam reikėdavo pasiimti 2 m³ malkų.

Baigusi keturias gimnazijos klases, išstojau į Klaipėdos mokytojų seminariją. Čia taip pat dirbo nepamirštami mokytojai. Direktorius A. Racevičius kaip tėvas rūpinosi mokiniais. Sužinojęs, kad saugumas domisi kuriuo nors mokiniu, patardavo jam kurį laiką seminarijos nelankyti. Mokytojas J. Užpurvis – poliglotas, dėstęs vokiečių ir anglų kalbas, puikiai skambindavo fortepijonu ir grodavo kitais muzikos instrumentais, buvo išvežtas į Sibirą. Sužinoję nubėgome į geležinkelio stotį, ėjome palei ilgą gyvulinių vagonų sąstatą, ieškodami savo numylėto mokytojo. Radome sėdintį ant ryšulio... Šalia ant ryšulių sėdėjo verkiančios moterys. Aš paklausiau mokytojo, gal atnešti vandens (nes nieko daugiau negalėjau), jis atsakė, kad atneš mokytojas Bronius Balčytis. Tai mūsų matematikos mokytojas, vėliau tapęs profesoriumi dirbo Šiaulių pedagoginiame institute. Jis paruošė pradinėms klasėms matematikos vadovėlius. Mūsų seminarijos siela – Leonas Jovaiša dėstė logiką, psichologiją, pedagogiką. Vėliau dirbo Vilniaus pedagoginiame institute, tapo akademiku, apdovanotas.

Vytautas Sirtautas – lietuvių kalbos mokytojas, poliglotas, vėliau profesoriavo Šiaulių pedagoginiame institute. Labai įdomiai mokytoja J. Rimkevičiūtė vesdavo lietuvių literatūros pamokas, kurių stebėti atėjęs direktorius sakydavo, kad atėjęs pasimokyti. Auklėtoja E. Valachavičienė mus mylėjo kaip motina. Ji organizuodavo ekskursijas po žymesnes Lietuvos vietas, važiuodavome sunkvežimiais, nes autobusų nebuvo. Nepamirštami ir kiti mokytojai.

Baigusi KMI, buvau paskirta į Veiviržėnų miestelio mokyklą. Vėliau baigiau Klaipėdos aukštesniąją muzikos mokyklą (chorvedybą), o persikėlusį gyventi į Vilnių – Pedagoginiame institute ikimokyklinę pedagogiką ir psichologiją.

Na, o mūsų sesutėms, Jadvygai, turėjusiai eiti į ketvirtą klasę, o Birutei Zigfridai – į pirmą klasę teko pėstute žingsniuoti net į Klaipėdą (dabar IX vidurinė mokykla, tada buvo tik pradinė). Jei Jadvyga nueidavo į pirmą pamoką, Birutė – į antrą... Vėliau atidarė Barškiuosė pradinę mokyklą – vis arčiau, o kai atidarė pradinę mokyklą Jakuosė, ją lankė sesutė ir visi broliukai. Šeimai, persikėlusiai į Klaipėdos kraštą, buvo skirta 15 ha žemės. Čia žemė derlinga, žmonės patenkinti dirbo. Bet jau 1949 m. pradėjo steigti kolūki. Tėvai ir dar kelios šeimos nestojo į kolūki, jiems kasmet buvo didinama prievolė, kol nebeįstengdami išgyventi – išstojo. Atėmė arkli, karvę, žemės ūkio padargus, vežimą, roges. Paliko vieną karvutę, po kiek laiko ir tą atėmė. Reikėdavo eiti į karvių fermą (ten ir atgal apie 2 km), kur kiekvienai šeimai skirdavo numatytą pieno kiekį. Atrodo, kad taip tęsėsi vieną vasarą. Paskui gražino karvutę, bet arklio suarti kolūkiečiams skirtus 60 arų, daržovių sėjai, bulvių sodinimui niekad laiku negaudavo, reikėdavo laukti, kol kolūkyje bus baigti visi sezoniniai darbai. Aš dabar galvoju, kaip tėvai galėjo

iškęsti tokį gyvenimą... Kartu stebiuosi jų ištverme, kantrumu, pasiryžimu visomis išgalėmis leisti vaikus mokytis, nuolat juos skatinti. Augindami ir mokydami aštuonis savo vaikus, tėvai visad dar pasodindavo, nors ir prie vargano stalo, atėjusį alkaną kaimynų vaiką ar pažįstamą vaiką iš Klaipėdos.

Gal todėl tėtis, nors ir berašis, buvo rajono teisme tarėju, o mama – deputatė.

Žinome, kad žmogui reikia ne vien tik duonos, bet ir pramogų. Sesutė Elė ir aš pradėjome ruošti programas su Jakų ir Sudmantų kaimų jaunimu, vaikais (tai ir pjesių, inscenizacijų paruošimas), kurias rodydavome vadinamajame dviriuke, didesnėje patalpoje. Sceną nuo žiūrovų atskirdavome pakabintomis lovatiesėmis. Ten pat buvo ir kolūkio raštinė. Sporto varžybas – estafetes surengdavome ant plento, esančio šalia Jakų į Dóvilus. Dalyvių ir žiūrovų niekad netrūko.

Elei išvažiavus studijuoti į Vilniaus universiteto Gamtos fakultetą geologijos, mano saviveiklinis darbas Veiviržėnų kolūkyje nutrūko. Sesuo, baigusi universitetą, buvo paskirta dirbti į geologijos ekspediciją, į Rudinį Altajų. Vėliau įstojo į Maskvos V. M. Lomonosovo universitetą, geologijos specialybės aspirantūrą. Baigusi palikta ten pat dirbti. (Sukūrė šeimą su Lomonosovo universiteto Geologijos katedros vyresniuoju moksliniu darbuotoju Anatolijumi Rakčejevu, jų vaikai ir anūkai gerai kalba lietuviškai.) Sesuo Elė dalį savo atlyginimo kiek galėdama siūsdavo tėvams. Padėdavo sesutėms, broliams, o kai reikėjo, sesės, broliai padėjo jai. Tėtis už atsiųstus pinigus įveisė 30 arų sodą, kad vaisių ir uogų užtektų visiems vaikams ir anūkams. Keista, kad prie pasirinktos sodybos nebuvo sodo, tik keli dekoratyviniai medžiai ir alyvų krūmai palei kelią. Jis labai išgyveno, kai vienas Jakų partinis aktyvistas pasakė tėčiui, kad 15 arų sodo yra skirta jam ir jis statysis čia namą. (Tas pats žmogus, sutikęs mane po 1990 03 11 Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, pasakė: „Būtumėte išvežti – nespėjo“). Jakuose suimti du Kentrienės sūnūs, vienas jų dirbo mokytoju. Jų sesuo Jadvyga pasakojo man apie baisius brolių kankinimus Klaipėdos saugume. Per 45-erius okupacijos metus Lietuva buvo sparčiai rusinama. Visi dokumentai, pasai, gatvių, įstaigų pavadinimai buvo rašomi rusų kalba. Darbovietėse įvairūs pasitarimai taip pat vykdavo rusų kalba, jei nors vienas rusas nemokėjo lietuvių kalbos, o jie ir nesistengė išmokti.

Atkūrus nepriklausomybę, kolūkiai pradžioje persiorganizavo į bendroves, o paskui grąžinant ir perkeliant žmonėms turėtas žemes – visai panaikinti. Kolūkiečiams dalijant kolūkio turta, kaip dažnai būna, laimėdavo gudresnis, apskuresnis, o pamatuotą žemės sklypą žymintys kuoliukai dažnai „šokinėdavo“, kaip ir į mūsų žemes, net po 10 metrų arba mums atmatuotas sklypas atiteko turtingesniai kaimynui...

Slaugydama mamą, dažnai matydavau Sudmantų gyvenvietės (kurioje gyveno jau apie 300 žmonių) gatvėje žaidžiančius vaikus. Pagalvojau, kodėl bendram naudojimui nepaskirti kaimo centre esančio trikampio formos žemės ploto, įruošiant bėgimo takus, futbolo, krepšinio aikštes, dengtą žiūrovų estradą, kur būtų patalpos kaimo žmonėms, vaikų sueigoms. Ten būtų ruošiami spektakliai, mokomi suaugusieji ir vaikai liaudies ir pramoginių šokių, dainų, organizuojami šaškių ir šachmatų turnyrai, paskaitos sveikatos, politiniais klausimais, norintys vakarais paskaitytų periodinę spaudą, pasitartų, pasikalbėtų su kaimynu. Žiemą aikštės vidurį aptvėrus įrengti čiuožyklą. Kad šis žemės plotas atitektų visiems,

nutariau parašyti pareiškimą su minėtais teiginiais Klaipėdos *Sendvario kraštas* rajono vykdomajam komitetui ir Žemės ūkio, Kultūros ir Švietimo ministerijoms. Gyventojai pareiškimą pasirašė, niekas neatsisakė ir minėtas žemės plotas atiteko Sudmantų kaimo gyventojams. Apie tokio statinio projektavimą ir aikštės įrengimą kalbėjau su Klaipėdos vykdomojo komiteto architektė, kuri man paaiškino, kad tokių lėšų bus neįmanoma gauti, tad neieškojau rėmėjų, o gal ir nebūčiau radusi... Lietuva dar nebuvo įstojusi į Europos Sąjungą, todėl verstis reikėjo tik savo lėšomis. Mamai mirus, po kurio laiko grįžau į Vilnių ir pradėjau auginti anūkus.

Mūsų tėvų svajonė, siekis, kad vaikai įgytų profesiją, gal nenuėjo veltui, nors ir sunkiomis sąlygomis, dirbdami vaikai mokėsi. Sesuo Jadvyga, baigusi Klaipėdos žemės ūkio technikumą, dirbo Klaipėdos ir Vievio grūdų produktų kombinatuose laboratorijos vedėja.

Birutė Zigfrida – teisininkė, baigusi Vilniaus universitete Teisės fakultetą (neakivaizdiniu būdu), dirbo Kaune pasų skyriuje, broliai Gvidonas ir Ričardas baigė Klaipėdos politechnikumą, įgydami autotransporto techniko ir aptarnavimo specialybes.

Henrikas – elektrikas, baigė Ukmergės amatų mokyklą, brolis Jonas (pirmasis Sudmantų kaime pokario naujagimis) tarnaudamas kariuomenėje baigė Permės aviacijos mokyklą ir Kauno politechnikos instituto (Klaipėdos filiale) Laivų mašinų gamybos technologijos fakultetą. Metai bėga nepastebimai. Anapilin išėjo tėtis, mama, brolis Gvidonas, sesė Elė ir Jonukas.

Na, o Klaipėda visai priartėjo prie Sudmantų. Tik nelabai džiaugiasi Jaku gyventojai cheminės gamyklos skleidžiamais atrieais kvapais, bet pinigai – visagaliai.

Dabartinė Sėndvario seniūnė Loreta Kuprienė yra kilusi iš Sudmantų kaimo, vėliau atvykusios gyventi šeimos. Jos rūpesčiu minėtas trikampis žemės plotas įvardytas kaip Sudmantų parkas. Medžiai per 20 metų gerokai ūgtelėjo, išsikerojo. Aikštėje įruošta nedidelė atvira lauko scena, pastatyti suolai žiūrovams, įrengta vaikų žaidimo aikštelė. Čia kasmet bendruomenė palydi išeinančią vasarą. Keletą vasarų, surinkusi kaimo vaikus, paruošiau programėles, dalyvavo ir keli suaugusieji. Gaila, kad bendruomenė neturi patalpos bendroms sueigoms.

AB „Klaipėdos vanduo“ Sudmantų gyvenvietėje įrengė vandentiekį ir kanalizaciją. Sutartis sudaryta ir su mumis. Tikimės, kad būsimė aprūpinti vandeniu, kurį dabar turime pirkti iš kaimynų, nes mūsų gilus šulinys nuseko pastačius kaime „Fordo“ parduotuvę ir autoservisą. Gyvenvietėje gyvena daug darbščių, aktyvių žmonių. Susisiekimas su Klaipėda palengvėjo suaugusiesiems ir vaikams, kai 21-as autobusiukas pradėjo važinėti iš Klaipėdos per Jakus, Sudmantus, Prekybos centrą į Klaipėdą.

Tad tegu ir toliau lengvėja žmonių gyvenimas, gražėja jų tarpusavio santykiai.

Eilėraščiai

Birutė Krulienė

Šalia greitkelio į Kauną
Įsikūrė žmonės šaunūs.
Vargu ar senoliai mena,
Kas pastatė pirmą namą.

Dar net greitkelio nebuvo,
Sako čia aidėjo šūviai.
Naujiems vėjams pasisukus,
Kūrės „Pergalės“ kolūkis.

Jakai plėtėsi ir augo.
O už plento gimė draugas,
Sudmantais pasivadino,
Įsiprašė į kaimynus.

Daug naujokų privažiavo –
Namus statė, butus gavo,
Vertėsi kas kaip mokėjo,
Šeimas kūrė, arė, sėjo.

Mykė tvartuos karvės, veršiai,
Penimi kriuksėjo paršai.
Dieną – darban į kolūkį,
Vakare – po savo ūkį.

Šventa, prasta – taip įpratę,
Jokio darbo nesikratė.
Net kaimyną savo peikė,
Jei šis gyvulių nelaikė.

Permainos padarė savo –
Į Europą stot balsavom.
Čia tai jau tvarka kitokia
Ir gyvent kitaip išmokom.

Paskaičiavom – nebeverta
Ir tuščius palikom tvartus.
O sintetinių kiaušinių
Einam pirtį į „magaziną“.

Dešrų pilna, akys raibsta,
Kas kad nuo stipriklių kaipstam,
Bet dabar nors šventą rytą
Galim lovoje vartytis.

Kartais vėjas neša smarvę –
Tai turbūt Jakiškių karvės.
Nežinau, ko jie ten vargsta,
Turtų nesukraus į karstą.

Ir gerai, ir nėra ko vargti:
Sudmantuos beturim arklį.
Ir gaidys kažkur dar gieda –
Visam kaimui daro gėdą.

Miestas matosi pro langą,
Norim – žiūrime į dangų.
Apie namą tveriam tvorą,
Grynesniu kvėpuojam oru.

Nebesėja panos rūtų,
Svarbu, kad ratuotos būtų.
O jau visos tokios kūdos,
Sakau: „Mergos, ar pablūdot?“

Turim parduotuvię, paštą.
Gatvėmis mikriukas braška.
Turime pradžios mokyklą
Ir biblioteką-skaityklą.

Šventą kryžių puošia gėlės,
Atvažiuoja kunigėlis.
Kada norim, pasimeldžiam,
Kartais pakeiksnojam valdžią.

Jei koks Lietuvoj skandalas,
Šnekam, svarstom – nėra galo.
Mes visi seniai galėjom
Dirbt seimūnų patarėjais.

Miestas kalba: „Kaimuos geria.“
Manot vyrams lengva, gera?
Tiek našlaujančių kaimynių,
Kurių guosti nebežino.

Gal kam krizė, trūksta darbo,
Jei nedirbom, nepavargom.
Valdžia vagia, o mes tykiai
Einam išsikept šašlykų.

Tik jauniems, jei nepatinka,
Čiupt už krepšio ir pradingo.
– Sveikas lik, gimtasis kaime,
Airioj ieškosim laimės!

Lai važiuoja, pasižiūri,
Grižę gal nukels kepurę?
Kol ne alkanas, ne basas,
Kur geriau pasauly rasi.

K A L B A

Sendvario–Trušelių šnekta

Jonas Bukantis

Vardai

Vakarų žemaičių tarme¹ kalbama šiaurinėje buvusio Klaipėdos krašto dalyje maždaug nuo Nėmirsetos iki Juknáičių. Vakarų žemaičiais šiauriniai klaipėdiškiai yra pavadinti kalbininkų sudarant naująją tarmių klasifikaciją, nes šios teritorijos lietuvių kalba neabejotinai priklauso žemaičių tarmei. Bet žemaitiškai kalbantys Klaipėdos krašto gyventojai savęs žemaičiais nelaiko, kadangi Klaipėdos kraštas niekada nepriklausė Žemaičių kunigaikštystei. Be to, jį nuo žemaičių daug metų skyrė ne tik administracinė, bet ir ekonominė, kultūros bei tikybos ribos. Sėndvario–Trušelių šnekta priklausė šiaurinei vakarų žemaičių tarmės daliai, kurios plotas buvo maždaug nuo Nemirsetos iki Priekulės.

Dažniausiai Klaipėdos krašto lietuviai buvo vadinami *lietuvininkais* (Lietuvės gyventojais). Mat pajūryje asmenų pavadinimai pagal kilmės ar gyvenamąją vietą, o kartais ir pagal profesiją, paprastai buvo sudaromi su priesaga *-ininkas*: *veñtininkai* (Veñtės gyventojai), *kařklininkai* (Kařklės gyventojai), *žėmininkai*, *laūkininkai* (gyvenantys žemyne, žemdirbiai), *kōpininkai* (Kuršių nerijės, kopų gyventojai, kurie dažniausiai buvo *kuřšininkai*), *žvėjininkai* (pajūrio ir pamaro gyventojai, žvejai). Neretai Klaipėdos krašto lietuviai dar buvo vadinami *būrais* ar *prūsais*. Patys save jie dažniau vadindavo *šišioniškiais* (čia jie sako *šiřon*).

Lingvistinė situacija

Klaipėdos krašte daugiau kaip 700 metų greta gyveno lietuviai (vakarų žemaičiai) ir vokiečiai. Nemažoje krašto dalyje (prie Báltijos jūros ir Kuršių marių) seniau gyventa ir kuršių. Kuršių palikuonys, kurių dalis tikriausiai atsikėlė iš Latvijos, kalbėjo latvių - lietuvių - vokiečių kalbų mišiniu ir imti vadinti kuřšininkais. Jie gyveno daugiausiai prie jūros bei Kuršių marių ir vertėsi žvejyba, todėl jų kalbos relikto daugiau pasitaiko lietuvininkų žvejų kalboje, o kitur aiškesnių jų kalbos pėdsakų randama tik vietovardžiuose. Lietuvių ir vokiečių kalbomis kalbantys žmonės nuolat tarpusavyje bendravo, todėl jų kalbos turėjo paveikti viena kitą. Tas poveikis skirtingais laikais nebuvo vienodas.

Daugelio šaltinių liudijimu XV a. Klaipėdos krašte gyveno apie 8 000 žmo-

---

¹ Seniau buvo vartojamas pravardinis *žemaičių donininkų* pavadinimas (čia vietoj bendrinės kalbos *dūona* tariama *dóna*).

nių, iš jų tik nedidelė dalis kalbėjo vokiškai. Net pačiame Klaipėdos mieste vokiškai kalbančių žmonių tada buvo nedaug. Suprantama, kad tais laikais vokiečių ir lietuvių kalbos viena kitą veikė nežymiai. Daugiau Klaipėdos krašto miestuose vokiečių apsigyveno tik XVII a., bet ir tada kalbos viena kitai didesnio poveikio neturėjo: vokiečiai gyveno miestuose ir buvo valdininkai, amatininkai ir darbininkai, o lietuviai dažniausiai gyveno kaimuose ir dirbo žemę, nes daugumai lietuvių vienintelis garbingas užsiėmimas buvo žemdirbystė. Tik neturintis žemės imdavosi amato ar žvejybos (žr. dar (Matulevičius 1989, 20).

Daug reikšmės kalbos išsaugojimui turėjo ir tai, kad beveik visi Mažosios Lietuvos gyventojai buvo evangelikai. Čia anksčiau negu Didžiojoje Lietuvoje buvo išspausdinta pirmoji lietuviška knyga, bažnyčiose pamaldos buvo laikomos ne tik vokiečių, bet ir lietuvių kalba, mokyklose taip pat mokoma lietuviškai. Todėl iki pat XX a. vokiečių kalba tik nežymiai paveikė lietuvių kalbą. Miestuose vokiškai kalbėjo tik tie, kurie turėjo valdišką tarnybą arba patys norėjo šia kalba kalbėti. Kaimuose dauguma žmonių kalbėjo lietuviškai. Anksti atsiradusios lietuviškos knygos ir lietuviškos mokyklos padėjo išsaugoti gana gryną lietuvių kalbą.

Daug prastesnė padėtis susidarė po Antrojo pasaulinio karo. Baigiantis karui vokiečių valdžios buvo evakuoti arba emigravo iš gimtųjų vietų per 90% gyventojų. Daug kaimų ir miestelių liko visiškai tušti. Net pačiame Klaipėdos mieste pirmosiomis pokario dienomis rasta tik apie 30 senųjų klaipėdiškių. Manoma, kad po karo Klaipėdos krašte dar buvo apie 10 000 lietuviškai kalbančių žmonių.

Iš pasilikusių arba grįžusių apie 8 000 (dalis jų buvo vokiečiai) 1956–1969 m. repatrijavo į Vokietiją, dalis nerepatrijavusių buvo ištremti į Sibirą. Į Klaipėdos kraštą atsikėlė žmonės iš įvairių Didžiosios Lietuvos vietų. Dauguma atsikėlėlių buvo žemaičiai, bet kai kuriose vietose yra nemažai ir aukštaičių bei dzūkų.

Dabar Klaipėdos krašte vakarų žemaičių tarmę mokančių yra tik apie 100 žmonių, dauguma jų senyvo amžiaus. Jie išsibarstę po visą kraštą, didesnės bendruomenės liko tik apie Priekulę, Drėverną, Kintus, Saugąs, Šilutę, Kalotę, Kretingalę, Plikius, Dóvilus. Senesnio amžiaus vakarų žemaičiai dar kalba gimtąja tarme, bet perduoti savo kalbos jie dažnai nebeturi kam – vaikai ir anūkai gyvena miestuose ir kalba bendrine kalba. Jaunesnių žmonių, mokančių šią tarmę, yra tik keli. Sėndvario apylinkėse mokančių senąją lietuvininkų kalbą žmonių nebėra. Trušėliuose² dar gyvena viena lietuvininkė, bet ji yra atsikėlusė iš aukštaitiškosios Klaipėdos krašto dalies. Šių apylinkių kalbos garso įrašų taip pat nėra, išskyrus vienos moters, gyvenusios Taurālaukyje, pasakojimą. Bet ji kilusi iš Plikių ir ten ilgai gyvenusi. Nėra tarminių įrašų ne tik iš Sėndvario ir Trušelių, bet ir iš gretimų Jakų, Sudmantų bei Gindulių kaimų. Todėl apie Sėndvario ir Trušelių šnektos ypatybes tenka spręsti iš gana gausių ir kokybiškų gretimų Plikių ir Kretingalės apylinkių įrašų. Tokių artimų vietų tarmė ryškiau skirtis negalėjo.

Plikiai ir Kretingalė – nedideli miesteliai šiaurės rytiniame Klaipėdos krašto pakrastyje. Čia buvo kalbama vakarų žemaičių tarme, bet visai netoli jų prasideda šiaurės žemaičių kretingiškių plotas, todėl manoma, kad šio ploto tarmėje kretingiškių tarmės ypatybių gali būti daugiau negu kitose klaipėdiškių vietose. Daugelyje dialektologijos darbų teigiama, kad visoje šiaurinėje Klaipėdos krašto dalyje kalbama

² Kartais neteisingai sakoma *Triušeliai*. Iš tikrųjų šis vietovardis kilęs iš lietuvininkų žodžio *trušiai* 'nendrės'.

maždaug vienodai, t. y. Plikių šnekta yra tokia pat kaip ir Karklės, Kalotės, Kretingalės bei kitų aplinkinių kaimų.

Šiam tyrimui naudoti Plikių ir Kretingalės apylinkių senųjų gyventojų pasakojimų įrašai, padaryti 1995–2012 m., taip pat iš netoli Plikių buvusios Graūmenės kilusio Martino Tydeko įrašyti pasakojimai. Ten jis gyveno iki Antrojo pasaulinio karo ir kalbėjo tik tarmiškai bei vokiškai, o nuo karo pabaigos gyvena Vokietijoje. Apie bendrinę kalbą jis žino tik iš literatūros, todėl jo tarmė yra lyg užkonservuota – ir dabar jis kalba beveik taip pat, kaip buvo kalbama apie Plikius tarpukaryje.

Tautinė gyventojų sudėtis šiose apylinkėse panaši. 1941 m. Klaipėdos krašto gyventojų sąrašas³ rodo, kad Sendvaryje tuomet buvo 39,9%, Trušeliuose – 71,3%, Plikiuose – 43,6% lietuviškų pavardžių. Matyt, stambiame priemiestiname Sendvario dvare daugiau negu kitur gyveno kitų tautybių žmonių. Žinoma, lietuviškų pavardžių skaičius nebūtinai rodo lietuviškai kalbančiųjų skaičių, bet tai gali būti šioks toks kriterijus.

Balsių skirtumai

Pagrindinė skiriamoji žemaičių ir aukštaičių ypatybė – bendrinės kalbos **ie, uo** tarimas. Aukštaičiai kirčiuotus šiuos dvibalsius išlaiko sveikus, žemaičiai vietoj jų taria kitokius garsus. Pagal šių garsų atliepimą skiriamos šiaurės, pietų ir vakarų žemaičių tarmės.

Vakarų žemaičiai vietoj b. k. **ie, uo** taria *ɛ, ɔ*. Šie balsiai tariai panašiai kaip bendrinės kalbos **ė, o**. Centrinėje tarmės dalyje maždaug nuo Klaipėdos iki Saugų garsų porų b. k. **ie** ir **ė, uo** ir **o** atitikmenys dažniausiai tariai vienodai, pvz.: *ɛ̃ v^a* ‘Ieva’, *sɛ̃ d* ‘sėdi’, *dɛ̃ tⁱ* ‘dėti’, *vɛ̃ na* ‘viena’, *mɔ̃ kɛ̃ ti* ‘mokėti’, *õ sis* ‘uosis’, *šɔ̃ k* ‘šoka’, *nɔ̃ r* ‘nori’. Kai kuriose vietose girdimas nežymus dvibalsio atspalvis, pvz.: *vⁱɛ̃ ns* ‘vienas’, *gⁱɛ̃ r^(e)* ‘gėrė’, *d^uõ d* ‘duoda’, *par^uõ d^e* ‘parodė’, *daugⁱɛ̃ ls* ‘Daugėlas’, *j^uõ ns* ‘Jonas’.

Vietai bendrinės kalbos *ė, o* ir **ie, uo** ir Plikiuose turėtų būti tariai *ė, o*. Greičiausiai dėl kaimynų kretingiškių poveikio vienodas **ie** ir **ė, uo** ir **o** tarimas nėra sistemingas – neretai vietoj b. k. **ė, ie** ir **o, uo** tariai **ie, uo**: *m̃enesi* ‘mėnesį’, *gul̃ieti* ‘gulėti’, *gird̃ieti* ‘girdėti’, *ṽien^a* ‘viena’, *zĩguo^{r̃}s* ‘laikrodis’, *ũžguo^ž* ‘lentyna’, *puot̃am* ‘paskui’, *nũo* ‘nuo’, *m̃uot̃iⁿ* ‘motina’.

Į šiaurę nuo Klaipėdos (Kalotė, Kaṛklė) **o** buvo tariamas labai atvirai arba net kaip labializuotas *ã^a*, pvz.: *žã̃ d̃s* ‘žodis’, *kã̃ p^(a)s* ‘kopos’, *bã̃ b^(a)* ‘boba’, *kã̃ jã̃ ms* ‘kojoms’. Panašų *a* vietoj b. k. *a* taria kaimyniniai kretingiškiai po lūpinių priebalsių *p, b, m*, pvz.: *pã̃ sak^a* ‘pasaka’, *bã̃ r^e* ‘barė’, *mã̃ ž^as* ‘mažas’. XXI a. pr. įrašuose tokio lūpinimo jau nebegirdėti.

Vakarų žemaičių šiaurėje, kaip ir kaimyniniame kretingiškių plote, vietoje b. k. žodžio kamieno ir kirčiuotos galūnės **q, ɛ** tariai ilgieji *ɛ̃, ɔ̃*, pvz.: *kɔ̃ st^e* ‘kąsti’, *žɔ̃ s^s* ‘žąsis’, *sprɛ̃ st^e* ‘spręsti’. Tokie pat atitikmenys tariai ir žodžiuose *ką, tą, viską (kɔ̃, tɔ̃, ṽiskɔ̃)*.

Nekirčiuotų galūnių balsius **q, ɛ** šnektoje trumpina, pvz.: *sɛ̃ n^a* ‘seną’, *pamã̃ t^s* ‘pamatęs’.

Trumpieji balsiai *i, u*, taip pat dvigarsių *il, ir, ul, ur* ir dvibalsio *ui* pirmieji dėmenys yra platinami ir tariai *ɛ̃, ɔ̃*. Bet platinama ne visais atvejais – platinimas dažniausiai priklauso nuo tolesnio skie-

³ Alphabetische Zusammenstellung der Gemeinden des Kreises Memel, 1941.

⁴ Plačiau žr. Bukantis J. Dėl šiaurinių klaipėdiškių „žadininkavimo“ ir balsio a labializacijos, *Lietuviai ir lietuvininkai. Etninė kultūra*, Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2001, p. 18–20.

mens balsio, tiksliau – nuo priebalsio minkštumo. Prieš minkštą priebalsį paprastai tariami siauresni *i*, *u*, kitais atvejais – platesni *e*, *o*, pvz.: *kìtʰ* ‘kiti’, *ķetâm* ‘kitam’, *lìpʰ* ‘lipi’: *lèpʰ* ‘lipu’, *milti.nʰs* ‘miltinis’: *méltâ*, ‘miltai’, *druskî.nʰ* ‘druskinė’: *dròskʰ* ‘druska’, *smû.lkʰs* ‘smulkios: *smòlkʰs* ‘smulkus’, *dî.rbʰ* ‘dirbi’: *dérbâ*, ‘dirbai’, *pasilìpsʰ* ‘pasilipsi’: *pasilèpʰ* ‘pasilipo’, *zūikʰs* ‘zuikis’: *zōikê*, ‘zuikiai’. Kaip matyti iš pavyzdžių, kirčiuoti siaurieji *i*, *u* dažnai pailgėja. Bet nepailgėję *i*, *u* nėra tokie siauri kaip aukštaičių ar telšiškių, dažnai jie primena atviresnius varniškių *ī*, *ū*. Mišriuosiuose dvigarsiuose *in*, *im*, *un*, *um* esantys *i*, *u* neplatinami, tvirtagališki daugelyje vietų ilginami, pvz.: *sūrjčkê* ‘sunkiai’, *kūrmps* ‘kumpas’, *līrjčkst* ‘linksta’.

Nors vakarų žemaičių galūnės yra gerokai sutrumpėjusios, *i*, *u* ir *e*, *o* jose nėra suplakti. Paprastai siauresnieji *i*, *u* tariami vietoj senovėje buvusių ilgųjų balsių, atviresnieji *e*, *o* – vietoj trumpųjų, pvz.: *àkʰs* ‘akys’: *àkʰs* ‘akis’, *mèltʰ* ‘miltų’: *mèltʰs* ‘miltus’.

Balsio *e* tarimas priklauso nuo tolesnio skiemens: prieš skiemenį su užpakaliniu balsiu (ar kietu priebalsiu) jis tariamas atvirai, prieš skiemenį su priešakiniu balsiu (ar minkštu priebalsiu) susiaurėja, pvz.: *sêns* ‘senas’: *sènʰs* ‘senis’, *mèrgʰ* ‘merga’: *mèrgèlʰ* ‘mergelė’, *sèsō* ‘sesuo’: *sèstʰ* ‘sesytė’. Toks savitas balsių derinimas jau nėra dėsningas – sakoma ir *zuikèlis*, *panèli* ‘keptuvė’, *kèlis* ‘kelias’.

Šnektoje kirčiuoti balsiai *a*, *e* dažniausiai nepailgėja, pvz.: *àkʰs* ‘akys’, *màtʰ* ‘matė’, *èglʰs* ‘eglės’, *mètâms* ‘metams’.

Dvibalsius **ai**, **ei** vakarų žemaičiai gana nuosekliai vienbalsina galūnėse, dažnai ir priesagose – taria ilguosius *a*, *e*, pvz.: *drabú.žê*, ‘drabužiai’, *lábâ* ‘labai’, *gèrâ* ‘gerai’, *grâžê* ‘gražiai’, *šnēiderâ tʰs* ‘Šneideraitis’, *lōrâ tʰs* ‘Lioraitis’, *grê tâ* ‘greitai’. Bet pasakoma ir *gèrâi*, *vâikâi*. Negalūniniuose skiemenyse tie dvibalsiai nuosekliausiai vienbalsinami į pietus nuo Priekulės, šalia Veiviržėnų (kretingiškiei) ir Švėkšnos (varniškiai) šnekty, pvz.: *grê tâ*, ‘greitai’, *pē lē*, ‘peiliai’, *mā šʰs* ‘maišas’, *lé dâ* ‘leidai’.

Nekirčiuotos galūnės šnektoje trumpinamos stipriai. Trumpasis balsis *a* (dažnai ir *i*) paprastai visai išmetamas, kitų balsių lieka tik smarkiai aptrupėjęs pėdsakas, pvz.: *vèd* ‘veda’, *bòts* ‘namas’, *gâl* ‘gali’, *tī l* ‘tyli’, *vē dʰ* ‘mudu’, *kâm* ‘kame’, *sê dʰ* ‘sėdžiu’. Ilgieji nekirčiuoti balsiai taip pat labai sutrumpinami arba visai numetami, pvz.: *kârovʰ* ‘karvė’, *sâ k* ‘sako’, *lâiv* ‘laivą’. Kai dėl balsio nukritimo susidaro sunkiai ištariama priebalsių grupė, joje gali įsiterpti neaiškios kokybės garsas, panašus į šiaurės panevėžiškių, pvz.: *tī rjkl* ‘tinklą’, *tèkʰrs* ‘tikras’, *ârkl* ‘arklį’, *skâusm* ‘skausmo’, *gândʰrs* ‘gandras’. Dėsningiausiai šis garsas įterpiamas prie Saugų gyvenusio Jono Užpurvio kalboje. Plikių šnekτος įrašuose tokių intarpų pasitaikė tik keletas. Visų stipriausiai galūnės trumpinamos rytinėje tarmės dalyje, paribyje su kretingiškais – nuo šiaurinės ribos iki Saugų.

Vakarų žemaičiai išlaiko sveikus b. k. **an**, **am**, **en**, **em**, pvz.: *ârjčkʰ* ‘anksti’, *kâmpʰ* ‘kampe’, *sâmtʰs* ‘samtis’, *lèmpʰ* ‘lempa’, *mēnjčk* ‘menkė’, *lènjks* ‘lenkas’, *tēmpʰ* ‘tempė’.

Priebalsiai

Šnektoje afrikatos **č**, **dž** gana retos – čia veikia vadinamasis žemaitiškas afrikatų dėsnis: kai kuriose formose prieš priešakinės eilės balsius vietoj b. k. **č**, **dž** tariami priebalsiai *t*, *d*, pvz.: *svètê* ‘svečiai’, *mèdê* ‘medžiai’, *svètêms* ‘svečiams’, *mèdêms* ‘medžiams’, bet *svèčʰs* ‘svečius’, *mèžʰs* ‘medžius’. Visame šiauriniame plote nuo Priekulės ir prieš užpakalinės eilės balsius tariami **t**, **d**, pvz.: *svètūr*, ‘svečių’, *gáidūr* ‘gaidžių’, *maîâu* ‘mačiau’, *vedââu* ‘vedžiau’, *didâuus* ‘didžiausias’.

Dėl ilgų kontaktų su vokiečių kalba vakarų žemaičiai, kaip ir Klaipėdos krašto aukštaičiai, beveik nevartoja kietojo *l*, visais atvejais dažniausiai tariamas šiek tiek suminkštintas vidurinis *l̃*, pvz.: *l̃aps* ‘lapas’, *l̃aivs* ‘laivas’, *pl̃auk* ‘plaukia’, *t̃i ŋk̃la* ‘tinklą’, *lak̃št̃i ŋgala* ‘lakštingala’. Ne visi vakarų žemaičiai minkštąjį *l̃* prieš užpakalinės eilės balsius vartoja dėsningai. Tas pats žmogus gretimuose sakiniuose gali pasakyti *k̃l̃aipę da* ir *k̃l̃aipę da*. XX a. pr. įrašuose minkštasis *l* prieš užpakalinės eilės balsius pasitaiko gana retai, dažniausiai jaunesnių miestiečių kalboje. Todėl galima spėti, kad *l* minkštinti pradėtas dėl vokiečių kalbos įtakos. Dabar šnektos atstovai minkštąjį *l* prieš užpakalinius balsius jau taria ne visada.

Kiti priebalsiai, išskyrus *k, g*, prieš priešakinės eilės balsius minkštėja silpnai. Ši ypatybė būdinga ir Klaipėdos krašto aukštaičiams bei Rytų Prūsijos lietuviams. Klaipėdos apylinkių lietuvininkai kartais *s, š, ž, dž, r, m* prieš užpakalinės eilės balsius vietoj kitų žemaičių tariamų minkštųjų priebalsių taria kietus, pvz.: *pasūtus*ⁱ ‘pasiutusi’, *šaud*^a ‘šiaudą’, *žāun*^a ‘žiaunos’, *žū v*^a ‘džiūvo’, *grait̃a* ‘greitai’, *gro ṽs* ‘griovys’, *kũmpai* ‘kumpiai’. Tai ypač būdinga vyresnės kartos atstovams.

Vakarų žemaičių ploto šiaurinėje dalyje kartais painiojami priebalsiai *s:š, z:ž*, pvz.: *šo p̃a g̃a* ‘bato’, *šalt̃r̃ žus* ‘šaltyšius (seniūnas)’, *silkiñs* ‘šilkinis’. Daug gausesnis priebalsių mišinys buvo paplitęs pietrytinėje tarmės dalyje apie Degučius. Čia gana sistemingai painiojami priebalsiai *š, ž, č, dž* ir *s, z, c, dz*, pvz.: *ras̃i ti* ‘rašyti’, *rẽiski* ‘reikškė’, *zē mi* ‘žemė’, *cesña ka* ‘česnako’, *čẽrkšnas* ‘šerkšnas’, *pē či* ‘pešė’, *cenó vi* ‘senovė’. Šis reiškinys baigia išnykti – toks tarimas užfiksuotas tik kelių senesnių šio ploto žmonių kalboje.

Kirtis ir priegaidė

Kirtis beveik visame vakarų žemaičių tarmės plote atitraukiamas iš trumpos ir ilgus tvirtagalės galūnės į bet kokio ilgumo pirmąjį žodžio skiemenį, paliekant jo dalį kituose skiemenyse pvz.: *nēš̃p* ‘nešu’, *ger̃ūr* ‘gerų’, *vā.kā* ‘vaikai’, *nēgerā* ‘negerai’. Tai žemaitiškojo tipo visuotinis kirčio atitraukimas: kirtis atitraukiamas į pirmąjį žodžio skiemenį, dalį jo paliekant galūnėje. Taip kirčiuojama ir Sendvario bei Trušelių apylinkėse. Tik už Saugų į pietus kirtis beveik arba visai neatitraukiamas.

Neretas čia ir nukeltinis kirtis: *mó k̃aus* ‘mokiausi’, *atsistat̃ē m* ‘atsistatėme’.

Priegaidės Klaipėdos apylinkėse tokios pat kaip ir gretimoje kretingiškių tarmėje – žemaitiškos. Vietoj b. k. tvirtapradės paprastai vartojama laužtinė, pvz.: *šl̃ō t* ‘šluota’, *s̃ē d* ‘sėdi’, *g̃aus* ‘gaus’, *bāl̃ts* ‘balta’, *t̃ēl̃t̃a* ‘tiltą’. Tvirtagalės priegaidės (dialektologų ji dažnai vadinama tęstine) balso spūdis dvigarsiuose krenta ant pirmojo dėmens, pvz.: *gr̃ēits* ‘greitas’, *k̃l̃aus*^a ‘klauso’, *l̃i nd*^a ‘lindo’, *sūr̃ ŋk̃ē* ‘sunkiai’.

Morfologija ir sintaksė

1. Gana dažnai vartojama vardažodžių dviskaita (*du_ârk̃lu, du_kluõnu, du_bērtaiñu*). Veiksmažodžių dviskaitos atvejų, skirtingai negu kretingiškių tarmėje, daug mažiau (*pasidalij̃ou* ‘pasidalijom’, *išēs̃âu* ‘išeisim’).

2. Skiriasi kai kurių daiktavardžių giminės (*kr̃anto* ‘s krantai’, *gl̃uosnēs* ‘gluosniai’).

3. Visai nevartojami jungiamieji balsiai (*bask̃o jis* ‘basakojis’).

4. Vietoj priešdėlių ir prielinksnių *į, ant* vartojami tik *int* (*iñtneš̃ē* ‘įnešė’, *intd̃ējo* ‘įdėjo’, *int_past̃ō gēs* ‘į pastogę’, *int_š̃â t̃f̃u* ‘į Šatrius’).

5. Kaip ir dalis kretingiškių, vietoj kilmininko linksnio plikiškiai vartoja naudininką (*klause mėg gėdančei lakštī ņgalai* ‘klausėmės giedančios lakštingalos’, *ant rasô tai pė vai* ‘ant rasotos pievos’, *švė sa bũvo nuo m̃a žai lempũtei* ‘šviesa buvo nuo mažos lemputės’, *gulė jom ant stô rai šaudũ kãrtai* ‘gulėjom ant storo šiaudų sluoksniu’).

6. Vietininko linksnis beveik nevartojamas. Vietoj jo dėl vokiečių kalbos įtakos nuo XX a. pradžios paplito prielinksninė *konstrukcija i+galininkas*, pvz.: *žã sis i ã vižas ĩ ra* ‘žąsys yra avižose’, *gĩ vên i ã bũta* ‘gyvena name’.

7. Būtasis dažninis laikas neretai sudaromas iš pagalbinio veiksmožodžio *liuobėti* ir asmenuojamojo veiksmožodžio bendraties ar būsimojo laiko formų, pvz.: *lô bẽ ji árti* ‘ardavo’, *lô b šêrs* ‘šerdavo’. XXI a. pradžios įrašuose gerokai dažnesnės buvo būtojo dažninio laiko formos su *-dav: ė dav^a* ‘eidavo’, *vazô davô m* ‘važiuodavom’.

Leksika

Lietuvininkų leksika gana savita. Tik nedidelę svetimybų dalį sudaro slavizmai: šeši savaitės dienų pavadinimai (*pãndelis* ‘pirmadienis’, *utêrniņks* ‘antradienis’, *sẽreda* ‘trečiadienis’, *ketvêrgs* ‘ketvirtadienis’, *pẽ tnr ĉę* ‘penktadienis’, *sũbata* ‘šeštadienis’), kai kurie kiti dažnai buitėje vartojami žodžiai (*pẽ ĉus* ‘krosnis’, *kũknę* ‘viryklė’, *šlũ žĩ ti* ‘tarnauti’, *kõ žnas* ‘kiekvienas’, *bãčka* ‘statinė’, *krũ ža* ‘puodukas’). Didžioji likusių svetimybų dalis – germanizmai. Jais vadinami patys įvairiausi dalykai (*šmãnts* ‘grietinė’, *pliñcas* ‘blynas’, *tija* ‘arbata’, *kapija* ‘kava’, *šiņkis* ‘kumpis’, *kę žas* ‘sūris’, *trẽ pęs* ‘laiptai’, *šmô keris* ‘dumtuvė’, *kẽlderis* ‘rūsysis’, *šiñdelis* ‘skiedra’, *skũ nę* ‘daržinė’, *rõ sverkis* ‘maniežas’, *šneždũks* ‘nosinė’, *spãts* ‘kastuvas’, *ẽstuba* ‘šildomas kambarys’, *klẽide* ‘suknelė’, *mãntelis* ‘apsiaustas’, *žęķę* ‘kojinė’, *õ mama* ‘senele’, *šõ lã* ‘mokykla’, *gẽrmolę* ‘morka’, *bĩ delę ti* ‘pikliavoti’).

Gausu šioje šnekoje kitiems žemaičiams bei aukštaičiams nežinomų žodžių: *trumpĩnęs* ‘kumštinės pirštinės’, *pãprastis* ‘paprotyš’, *dãga* ‘javapjūtė’, *dagô ti* ‘nuimti derlių’, *pã launugę* ‘pavakariai’, *pũ rã* ‘žieminiai kviečiai’, *mẽ dins* ‘laukinis’, *šĩ rę* ‘pašiūrė’, *vĩ šos* ‘vaišės’, *lasĩ ti* ‘rinkti’). Kai kurie žodžiai turi kitokias reikšmes (*bũts* ‘namas’, *rõ pęs* ‘bulvės’, *dĩdis* ‘didelis’, *krũ ms* ‘miškas’, *nũms* ‘koridorius’, *tarãņkis* ‘doklas’, *dũ da* ‘armonika’).

Tiek vokiški, tiek slaviški žodžiai yra gerai pritaikyti prie vakarų žemaičių tarmės fonetinės bei morfologinės struktūros. Neretai būna sunku nustatyti, iš kokio nelietuviško žodžio jie yra padaryti, pvz.: *bumbũlãĩ* ‘medvilnė’, *muilavô ti* ‘piešti’. M. Tydekas nuo Plikių sakė: „Mes ir vokiškus žodžius išvertėm į savo kalbą ir padarėm puikesnius.“

Asmenvardžiai

Asmenvardžių sandara Klaipėdos kraštas ryškiai skiriasi nuo kitų regionų. 1941 m. gyventojų sąrašė kiekvienoje apylinkėje užfiksuota po 250–300 skirtingų pavardžių, iš jų apie trečdalį sudaro vokiškos ar vokiškos kilmės pavardės, kurios kituose Lietuvos regionuose pasitaiko retai. Štai Sendvario sąrašė iš 99 skirtingų pavardžių 42 yra nelietuviškos, 38 – lietuviškos, bet, LPŽ duomenimis, kitur neužfiksuotos (*Angladagis*, *Kiaulakys*, *Klošys*, *Šũdnagys*, *Švelnius*, *Semturys*, *Skrandys*, *Stagaras*, *Žemaitžentis*, *Bruzdeilynas*, *Kirva*, *Padagas*, *Kũljurgis*, *Šilmiškys*, *Berčžentis*, *Laukmikelis*, *Skersvietaitis* ir kt.). Šiame sąrašė yra tik 19 lietuviškų pavardžių, vartojamų ir kituose regionuose, daugiausia Žemaitijoje: *Bernotas*, *Daumantas*, *Grigaitis*, *Gudaitis*, *Kalvaitis*, *Kasperaitis*,

Meižys ir kt. Čia beveik nėra pavardžių su slaviškomis priesagomis *-auskas*, *-evičius*, būdingų aukštaičiams. Kitose apylinkėse taip pat yra daugiau kaip trečdalis pavardžių, beveik neužfiksuotų kitur Lietuvoje (*Lepys*, *Šlubys*, *Šuišelis*, *Pašalys*, *Dūdjonis*, *Semturys*, *Daugalys*, *Skroblys*, *Krūmaitis*, *Kokštas*, *Lopas*).

Taip pat krinta į akis vardo ir pavardės rašymo ir sakymo tvarka. Šiaurės ir pietų žemaičiai visada pirma sako pavardę, po to vardą: *Butkus Petras*, *Milius Stasys*, *Vaišvila Jurgis*. Dažniausiai tokia tvarka vartojama ir žemaičių grožinėje literatūroje. Taip yra tikriausiai dėl to, kad daugiausiai informacijos apie žmogų teikia pavardė, o vardas tik patikslina. Panašiai elgiamasi ir nemažoje dalyje aukštaičių vietų, tik čia dažnai vartojamas pavardės kilmininkas, ypač kalbant apie jaunus žmones – *Stankevičiaus Petras*, *Beržinio Adelė*. Tokios konstrukcijos yra pačios populiariausios ir dzūkuose – *Savukyno Antanas*, *Bardzilausko Marė*.

Klaipėdos krašto šnekamojoje kalboje beveik visada pirma sakomas vardas, paskui pavardė. Tai rodo ir I. Simonaitytės kūryba (*Vilius Karalius*, *Grėtė Plonikė*), taip pat įvairūs gyventojų sąrašai. Martino Tydeko prisiminimuose taip pat nepasitaikė kitokios tvarkos – *Martins Kibelkštis*, *Jonis Palaviks*, *Mikelis Tydeks*. Tik prie Saugų (netoli Švėkšnos) gyvenęs J. Užpurvis dažniau vartojo pietų ir šiaurės žemaičiams įprastas konstrukcijas – *Srūgi Marčiukas*, *Bėtatis Jons*. Pasitaikė tik vienas priešingas atvejis – *Kristups Klimkus*. Artimi, gerai pažįstami žmonės čia paprastai įvardijami tik vardais. Žemaitijoje vardas be pavardės vartojamas gerokai rečiau. Vargu ar skirtinga Klaipėdos krašto ir Didžiosios Lietuvos vardų ir pavardžių sakymo tvarka yra atsitiktinė. Žinoma, šie skirtumai nėra labai seni, juk pačios pavardės pradėjo atsirasti tik XV–XVI a. Skirtumus galėjo nulemti ir anksčiau Klaipėdos krašte atsiradusi raštija.

Įdomu yra palyginti ir lietuviškas pravardines (ypač dvikamienes) Klaipėdos krašto pavardes su kitų regionų pavardėmis.

Lietuvoje dėl nedidelio gyventojų skaičiaus pavardės visi žmonės gavo gana vėlai (Maciejauskienė 1991, 54). Dažniausiai tuo metu vieną vardą turėjo žemesnių socialinių sluoksnių atstovai – nelaisvieji valstiečiai, tarnai, dvaro šeimyna. Žemą socialinį statusą turintys žmonės dažniausiai buvo vadinami tik vardais su įvairiausiomis mažiųjų priesagomis, kurios pabrėžė jų neprivilegijuotą padėtį (*Onelė*, *Mikutis*, *Petrelis*). Tokių atvejų pasitaiko ir dabar. Tai būdinga ne tik baltams ir germanams, bet ir daugeliui slavų, kurie turi ypatingai gausią vardažodžių mažiųjų priesagų sistemą. Mažiausiai mažiųjų priesagų pavardėse vartoja žemaičiai, ypač negausios jos yra pietų žemaičiuose. Pagal jų skaičių klaipėdiškiai beveik nesiskiria nuo varniškių – vyrų asmenvardžiuose iš esmės yra vartojamos tik *-ukas*, *-elis*, moterų *-ikė*, *-elė*. Pavardėse bene dažniausia priesaga yra *-aitis*.

Nė viename Aukštaitijos ar Žemaitijos regione nėra tiek daug pravardinių pavardžių kaip Klaipėdos krašte. Ypač ryškiai išsiskiria savo gausa pavardės, turinčios neigiamą atspalvį: *Rugulis* (miegalius), *Puroinas*, *Lepys*, *Šlubys*, *Staiğys*, *Tendys*, *Šūdėnagis*, *Kiaulakys*, *Skrandys*, *Duoblys* (pilvotas), *Gižas* (pašvinkęs), *Kumšlys* (rijūnas), *Blyžė* (žlibas), *Lyliškis* (kalbus), *Šėška*, *Višta*. Daugiau negu kitur, bet gerokai mažiau negu Klaipėdos krašte pravardinių pavardžių yra tik Dzūkijoje. Atrodo, kad pravardinių pavardžių daugiausiai yra kalbos ploto periferijoje, ypač jei joje vyravo dvikalbystė, nes ten žodžio reikšmė su pavarde beveik nesiejama. Tokia išvada peršasi patyrinėjus Dzūkijos ir Vilniaus krašto pavardes. Žemaitijoje neigiamą reikšmę turinčių pravardinių pavardžių yra itin mažai.

Vardų įvairovė Klaipėdos krašte yra gerokai mažesnė. Štai 1941 m. sąrašė Sendvario apylinkėje užfiksuoti 107 vardai, Plikių – 102, Trušėlių – 76. Plikių apylinkėje iš 62 vyrų vardų tik 7 vartojami ir Didžiojoje Lietuvoje (*Jonas, Jurgis, Kazimieras, Andrius, Julius, Pranas, Vladas*), iš 40 moteriškų vardų tokių yra tik 4 (*Lina, Asta, Ieva, Kristina*). Yra nemažai apylinkių, kuriose nepasitaikė nė vieno lietuviško vardo (Trušėliai). Tokia buvo oficialiosios vartosenos padėtis. Kadangi pavardės yra iš kartos į kartą paveldimi asmenvardžiai, užsimanę jų negali keisti nei patys jų turėtojai, nei valdininkai. Todėl pavardžių sandara tik labai iš lėto pasidavė vokietinimo ar lietuvinimo tendencijoms – keisti pavardes visais laikais nebuvo lengva.

Vardus tėvai savo vaikams dažniausiai rinkdavo patys, todėl čia daug ką lėmė mada bei tradicijos. Pažiūrėjus į vardų sąrašus atrodo, kad XIX–XX a. Klaipėdos krašte daugelis lietuvių norėjo būti vokiečiais. Neretai tik iš vardo (ypač ištekėjusių moterų) galima nustatyti klaipėdietišką kilmę. Išskyrus vieną kitą išimtį, vartoti vien vokiški ar suvokieinti krikščioniški vardai:

Vardas	Dažnumas
Johan	16%
Martin	13%
Michel	11%
Georg	5%
Adam	3%
Valter	2%
Hans	1,6%
Ana	22%
Marija	15%
Barbė	8%
Greta	8%
Trudė	7%
Berta	5%
Elsė	2%
Ema	1%

Šnekamojoje kalboje padėtis buvo kitokia. Nors ir davę vaikams vokiškus vardus (kartais gal paraginti kaimynų ar valdininkų arba nenorėdami atrodyti prasčiokai), namuose tuos vardus lietuvindavo. Štai Plikių apylinkėje iš 102 vardų tik 5 šnekamojoje kalboje, senųjų lietuvininkų liudijimu, nebuvo lietuvinami, ir tai tik todėl, kad abiejose kalbose buvo tariami panašiai: *Berta, Ema, Herta, Marija, Urtė*. Visiems vyriškiems vardams buvo pridedamos bent jau galūnės: *Horsts, Karls, Martins, Oskars, Valters*.

Dalis vardų buvo ir visiškai sulietuvinami (ypač vaikų vardai):

Vokiškas vardas	Sulietuvinintas vardas	Vaiko vardas
Adam	Adoms	Adomelis
Christoph	Kristups	Kristupelis
David	Dovs, Dovyds	Dovuks
Hans	Anskis, Jons	Jonelis, Jonuks
Martin	Martyns	Marčiuks, Martynelis
Michel	Miks	Mikelis, Mykolelis

(tęsinys)

Vokiškas vardas	Sulietuvintas vardas	Vaiko vardas
Vilhelm	Vilius	Viliuks, Vilelis
Anna	Ona, Anė	Anelė, Anikė, Onytė
Else	Elzė, Ilzė	Elzikė, Elzytėlė
Eva	Ėvė, Ieva	Ėvelė, Ėvikė
Gertrud	Gerda, Trūdė, Trautė	Gerdelė, Trūdelė

Kaip matyti, mažybinės priesagos nėra labai įvairios: *-el, -uk, -ik*. Jos beveik visiškai sutampa su kaimynų žemaičių (ypač pietų) priesagomis. Mišrioje (katalikų ir evangelikų) pokario santuokose gimę vaikai paprastai gaudavo du vardus – vokišką ir lietuvišką.

Šnektos

Nėra žinoma, ar labai skyrėsi Klaipėdos krašto ir pietų bei šiaurės žemaičių kalba prieš 400–500 metų, bet šiandien yra visiškai akivaizdu, kad visos minėtos patarmės priklauso tai pačiai žemaičių tarmei. Maždaug 3/5 savo rytinės ribos vakarų žemaičiai turi su šiaurės žemaičiais kretingiškais, 2/5 – su pietų žemaičiais varniškiais. Tik pačiuose pietryčiuose jie šiek tiek ribojasi su pietų žemaičiais raseiniškiais, o pietuose – su vakarų aukštaičiais. Todėl daugiausiai bendrumų vakarų žemaičių tarmė ir turi su kretingiškių ir varniškių tarmėmis. Seniau beveik visame vakarų žemaičių tarmės plote gyventa kuršių, kurių kalba neabejotinai turėjo palikti savo pėdsakų vakarų žemaičių tarmėje.

Tarmė iš tikrųjų nėra vienalytė. Dėl ją sudarančių patarmių būta įvairių nuomonių. 1936 m. Walter Fenzlau teigė, kad vakarų žemaičių tarmę sudaro trys šnektos – klaipėdiškių, priekuliškių ir šilutiškių. 1960 m. Elena Grinaveckienė (1960, 195) rašė, kad W. Fenzlau (1936, 13) skirstymas esąs gana netikslus. 1973 m. Vladas Grinaveckis (1973, 13) aprašė keturias klaipėdiškių žemaičių patarmes – pietvakarių, pietų, vidurio ir šiaurės. Visų minėtų kalbininkų klasifikacija yra apytikslė, patarmių skirtumai nurodyti tik bendrais bruožais. 1966 m. Zigmas Zinkevičius (1966, 14) pastebi, kad klaipėdiškių žemaičių tarmė užima tokį mažą plotą, kad smulkesnis skirstymas darosi praktiškai nereikalingas. 1978 m. knygoje (1978, 121) apie patarmes jis jau nekalba. Tokios nuomonės dabar laikosi ir kai kurie kiti kalbininkai.

Vakarų žemaičių patarmių ribos beveik sutampa su kretingiškių, varniškių bei raseiniškių ir atskirų jų šnektų ribų tęsiniais Klaipėdos krašte. Todėl gana patraukliai atrodo nuomonė, kad vakarų žemaičių tarmė susiformavo iš minėtų šiaurės bei pietų žemaičių tarmių. Bet gana įdomu yra ir palyginti šių patarmių ribas su senųjų baltų žemių ribomis. Tiesa, apie kuršių ir skalvių žemes tikslių žinių nėra. Taip pat nedaug yra žinoma apie jų kalbas. Vis dėlto keletą įdomių panašumų tarp vakarų žemaičių šnektų ir senųjų baltų žemių ribų galima įžiūrėti.

Skalvės žemė buvo pietinėje Klaipėdos krašto dalyje (ir kairiojoje Nemuno pusėje). Šiaurinė jos riba beveik sutampa su dabartine Klaipėdos krašto aukštaičių–žemaičių riba. Apie skalvių kalbą nieko nėra žinoma. Nesutariama netgi dėl to, kas jie buvo – prūsai ar lietuviai. Antanui Saliui (1930, 123) atrodė, kad jie turėjo būti prūsai (taip teigiama ir Dusburgiečio kronikoje), dauguma Lietuvos istorikų juos laikė lietuvių gentimi, Vilius Pėteraitis (1992, 50) teigė, kad tai buvo tarpinė gentis su lietuvių ir prūsų bruožais. Likusi Klaipėdos krašto dalis, matyt, buvo gyvenama kuršių, kurie kaip atskira etninė

grupė minima iki XVI a. pab. Tiksliai pietinė kuršių riba nėra žinoma, bet daugelis tyrinėtojų mano, kad jie ribojosi su skalviais. Taigi dabartiniai Klaipėdos krašto aukštaičiai greičiausiai gyvena buvusiose skalvių, žemaičiai – kuršių žemėse.

Z. Zinkevičius (1987, 18) mano, kad kuršiai buvo gerokai paveikti finų, todėl jų kalba turėjo ryškiai skirtis nuo lietuvių ar žemaičių. Bet apie lietuvių ir kuršių ribas galima spręsti tik iš netiesioginių duomenų, kurie yra gana priešaringi. Pati kuršių (kaip ir skalvių) kalba išnyko nepalikusi jokių rašto paminklų. Vieną kitą jos elementą galima rasti kai kuriuose tikriniuose varduose bei latvių ir žemaičių tarmių kuronizmuose.

Lamatà buvo Kuršių marių pakrantėje į šiaurę nuo Nemuno žiočių, apėmė Minijos žemupį ir Veiviržo, Tėnenio bei Šyšos baseinus. Pietryčiuose ji ribojosi su Skalva, šiaurėje siekė Priekulės apylinkes ir ribojosi su Pilsoto žeme, rytuose tęsėsi iki Vainūto miškų. Šio krašto materialinė kultūra ir laidojimo papročiai artimi skalviams. Matyt, ir jų kalbos turėjo būti gana panašios.

Pilsoto žemė maždaug nuo Priekulės apylinkių Kuršių marių ir Baltijos jūros pakrantėmis tęsėsi į šiaurę iki **Mėguvos** žemės. Šių žemių riba buvo į šiaurę nuo Klaipėdos, bet ar Mėguvos pietinis pakraštys dar siekė dabartinę vakarų žemaičių teritoriją, ar buvo ties Pālanga, dabar sunku pasakyti. Nekelia abejonių tik tai, kad šios sritys buvo gyvenamos kuršių. Vadinasi, mūsų aptariamas plotas buvo kuršių gyventoje Pilsoto žemėje.

Dabartinių vakarų žemaičių patarmių plotai yra panašūs į senųjų baltų sričių plotus. Ar tos patarmės atsirado dėl šiose srityse gyvenusių galbūt skirtingų kuršių genčių substrato, dabar sunku pasakyti. Kadangi patarmių ribos beveik sutampa ne tik su senųjų sričių, bet ir su gretimų šiaurės bei pietų žemaičių patarmių ribomis, gali būti, kad ir pietų bei šiaurės žemaičių patarmės atsirado dėl tų pačių kuršių genčių įtakos. Juk kuršiai gyveno ne tik toje teritorijoje, kurioje dabar yra vakarų žemaičiai, bet ir nemažoje šiaurės žemaičių ploto dalyje.

Vakarų žemaičių tarmė užima nedidelį plotą, bet fonetinių ir leksinių skirtumų atskirose jos vietose yra nemažai.

Šiaurinė tarmės dalis (Kalotė, Karklė, Kretingalė, Plikiai) pasižymi šiomis ypatybėmis:

1. Ilgasis *a* po lūpinių priebalsių čia buvo tariamas su *o* atspalviu: *vã ks* ‘vaikas’, *mã r^e* ‘Marė’, *bã r^e* ‘barė’. Panašiai tariamas ir ilgasis *o*: *báb^a* ‘boba’, *má tîⁿ* ‘motina’, *žã dis* ‘žodis’. Į pietus nuo Klaipėdos toks tarimas jau gana retas.

2. Bendrinės kalbos *q*, *ɣ* čia dažniausiai atliepia *ɔ*, *ɛ* : *žõs^es* ‘žąsis’, *grẽ š^t* ‘gręžti’.

3. Prieš minkštą priebalsį tariamas siauresnis *e*: *mèd^es* ‘medis’: *mèd^s* ‘medus’.

4. Galūnių redukcija čia pati stipriausia – trumpieji balsiai beveik netariami: *plĩ t^e* ‘plyta’, *šãk^a* ‘šaka’.

5. Beveik nevartojami dvibalsiai *ai*, *ei*. Jie pasitaiko tik kai kuriuose naujesniuose žodžiuose, o šiaip visose pozicijose tariami ilgieji balsiai *a*, *e*: *lá stî^t* ‘laistyti’, *ta sãu* ‘taisau’, *lê sk* ‘leisk’, *iškê t* ‘iškeičia’.

6. Gyvai vartojama dviskaita: *du vî^r* ‘du vyrai’, *dõm su nõ m* ‘dviem sūnums’, *vẽ d^u* ‘mudu’.

Dalis čia paminėtų ypatybių yra ir kretingiškių tarmėje ir nuo šios tarmės skiriasi tik specifiniais lietuvininkų fonetikos bei leksikos elementais.

Šios ypatybės išnyksta į pietus nuo Klaipėdos (žinoma, patarmių ribos nurodomos gana apytiksliai, nes dabar jas nustatyti ar patikslinti dėl labai mažo tarmiškai kalbančių žmonių skaičiaus nebeįmanoma).

Vidurinė tarmės dalis (į pietus nuo Klaipėdos, maždaug iki Vilkųčių) nuo šiaurinės skiriasi keletu ypatybių:

1. Beveik nevartojami *o, e*, atliepiantys b. k. *i, u*: *vilóti* ‘vilioti’, *sùvì* ‘siuvi’, *tùpì* ‘tupi’, *tìkì* ‘tiki’. Kaip matyti iš pavyzdžių, galūnių redukcija čia ne tokia stipri kaip šiaurėje. Ryškesni čia ir šalutiniai galūniniai kirčiai (plg. dar *plītà* ‘plyta’, *šàkà* ‘šaka’).

2. Daug dažniau vartojamos afrikatos *č, ž*, priebalsiai *t, d* tariami tik prieš pralietuvių *a: *jautê* ‘jaučiai’, *jáuçu* ‘jaučių’, *gáidē* ‘gaidžiai’, *gáižūr* ‘gaidžių’.

3. B. k. *q, ę* čia atliepia *a, e*: *žā sīs* ‘žąsis’, *skē st* ‘skęsta’.

Dar toliau į pietus esanti šnektą (Saūgos, beveik iki Šilutės) yra gana panaši į kaimyninę pietų žemaičių varniškių Švėkšnos šnektą.

Pietinio pakraščio patarmė (nuo Šilutės iki Sausgalvių, Šiliniūku) turi gerokai mažiau žemaitiškų ypatybių ir daugiau primena raseiniškių tarmę:

1. Beveik arba visai neatitraukiamas kirtis: *rajškà* ‘ranka’, *šakà* ‘šaka’.

2. Nėra laužtinės priegaidės.

3. Bendrinės kalbos *tą, kq, ktrą* tariami *tañ, kañ, katrañ*.

Išvados

Vakarų žemaičių tarmės kontaktai su vokiečių kalba truko apie 700 metų, bet tarmėje iki XIX a. vid. būta nedaug germanizmų. Nuo XIX a. pabaigos tarmėje pradeda gausėti fonetinių ir morfologinių vokiečių kalbos elementų. XX a. ypač padaugėja leksinių germanizmų, dauguma jų kruopščiai pritaikyti prie lietuvių kalbos fonetinės sistemos.

XXI a. pr. surinktuose tekstuose dar randamos visos pagrindinės vakarų žemaičių fonetinės ir morfologinės ypatybės, veikia žemaitiškojo tipo visuotinis kirčio atitraukimas. Neberasta tik vadinamojo „žadininkavimo“, kai vietoj *o* buvo tariamas labializuotas *a*.

Asmenvardžiais Klaipėdos kraštas ryškiai skiriasi nuo Didžiosios Lietuvos. Čia apie pusę pavardžių sudaro nelietuviškos pavardės. Didelė dalis Mažojoje Lietuvoje vartojamų lietuviškų pavardžių Didžiojoje Lietuvoje beveik nevartojamos. Ypač gausu čia pravardinių pavardžių, dažnai turinčių neigiamą reikšmę. Lietuviškų vardų 1941 m. sąrašė beveik nebėra.

Literatūra

- Fenzlau W. *Die deutsche Formen der Litauischen Orts - und Personennamen des Memelgebiets*, Halle, 1936.
- Grinaveckienė E. Tarmių medžiagos rinkimas lietuvių kalbų atlasui, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1960, [t] III, p. 191–205.
- Grinaveckis V. *Žemaičių tarmių istorija*, Kaunas, 1973
- Maciejauskienė V. *Lietuvių pavardžių susidarymas*, Vilnius, 1991.
- Matulevičius A. Tilžės apskrities valstiečių tautybė ir skaičius XVIII a. pradžioje, *Lietuvinkai ir Mažoji Lietuva amžių būvyje*, Klaipėda, 1989.
- Salys A. *Žemaitische Mundarten*, Kaunas, 1930.
- Pėteraitis V. *Mažoji Lietuva ir Tvanksta*, Vilnius, 1992.
- Zinkevičius Z. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius, 1966.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius, 1978.
- Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius, 1987, t. 2.

Sendvario seniūnijos vietovardžiai

Dalia Kiseliūnaitė

Straipsnyje pateikiama dabartinėje Sendvario seniūnijoje esančių gyvenamųjų vietų ir vandenvardžių lingvistinė analizė. Duomenys rinkti iš lingvistinių ir istorinių šaltinių bei duomenų bazių.

Gyvenamųjų vietų vardai (oikonimai)

Dabartinei Sendvario seniūnijai priklauso 22 kaimai. 1972 m. jų buvo daugiau, dalis iš jų, pvz., *Barškiai, Taurālaukis, Daugūliai, Paupiai / Bāchmanas* ir kt. pateko į Klaipėdos miesto teritoriją, kita dalis – į kitas seniūnijas. Ne visų Sendvario seniūnijos kaimų vardai įtraukti į vietovardžių duomenų bazes¹.

Čia pateikiami dabartiniai ir istoriniai Sendvario seniūnijos kaimų vardai ir aiškina jų kilmė. Istoriniu vardu vadinama kita ankstesnė to paties vardo forma arba kitas vardas. Kaip žinome, daugelis kaimų vardų Klaipėdos krašte yra turėję ne vieną pavadinimą dėl nuolat kitusių kaimų ribų (susijungus kaimams į dvarą arba į kitą stambesnę vienetą arba, atvirkščiai, išdalijus ūkius). Todėl minėdami istorinius vardus visada turėtume turėti omenyje, kad tarp vardų ir jais vadinamų objektų ne visada būta tiesioginio atitikimo, pvz., sujungus kaimus, į vienu vardu pavadintą gali įeiti kaimyninio kaimo viena dalis, o kita dalis „pasislėpti“ po kitu vardu ir pan. Čia neaiškinami vardai tų buvusio Sendvario valsčiaus kaimų, kurie dėl įvairių perdalijimų išėina iš dabartinės Sendvario seniūnijos ribų. Paties *Sendvario* vardas patenka, nors jo istorinis centras dvarvietė dabar yra Klaipėdos miesto dalis.

Daugelio kaimų vardai yra kilę iš asmenvardžių, t. y. žemės sklypo savininko vardo. Krašto istorija ir kalbos raida rodo, kad šiose apylinkėse galima tikėtis ne tik senųjų baltų genčių palikimo ar vokiečių kolonizacijos įtakos vardynui, bet ir latviškojo sluoksnio, susidariusio XVI–XVIII a. sulatvėjusiems kuršiams keliantis keliomis migracijos bangomis iš Kuršo (Seraphim 1892). Kaimų vardų formos ir jų istorija remiasi Viliaus Pėteraičio knygos „Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai“ (toliau VP 2) medžiaga, jo pasiūlytos etimologijos šio darbo autorės peržiūrėtos ir kritiškai įvertintos, esant reikalui, autorė įterpia savo nuomonę. Naudojamosi įvairiais spausdintais bei internete skelbiamais registrais², duomenų bazėmis, sąrašais, kita informacija. Seniausias naudojamas šaltinis – XVI a. „Turkų mokesčių“ knygos publikacija (Diehlmann 2006). Šiam darbui naudojama antroji dalis „Memel – Tilsit“. Nurodoma vietovardžių kirčiuotė, tačiau pasitaiko ir tokių, kurių kirčiuotės, nežinant vietos gyventojų vartotos fonetinės formos, negalima atstatyti, tokiais atvejais ženklų °žymima šaltiniuose nekirčiuota forma.

Althof/Althof Memel/ Adl. Althof, Rittergut Althoff – vokiški *Viehof* ir *Sendvario* (žr.) pavadinimai, visus vardo variantus sieja *Althof*, senasis dvaras³, kiti junginio žodžiai apibrėžia statusą arba vietą.

Aukštkiemiai, kitos formos *Aukštākiemis* ir *Áukštkiemis* (VP 2, 60), vardas verstas iš vok. *Oberhof*. Vokiškas dvaro vardas minimas nuo 1873 m. (Zembr. 3,

¹ Šiuo požiūriu tikrintos bazės: <http://vietovardžiai.lki.lt>, <http://lvvgdb.lki.lt/vietovardžiai>, <http://www.registrucentras.lt/adr/p>

² 1941 m. adresų knyga <http://adressbuecher.genealogy.net/entry/book/458> ir to paties laikotarpio kaimų sąrašas pagal administracinę priklausomybę http://www.memelland-ahnenforschung.de/m_ortem_kleina-z.htm

197), ankstesnis *Plucai/ Pluciai* (žr.). Lietuviškas *Áukštkiemiai/-is* nesenas, oficialiai patvirtintas 1923 m. (KKVŽ, 1085) greta vokiško *Oberhof*.

Baũkštíninkai (1), V. Pėteraitis rašė *Baũgštíninkai* (VP 2 72), tokia forma buvo vartojama tarpukaryje (KKVŽ 1085). Vardas kildintinas iš upv. *Baũkštė* (VP 2, 72 *Baũgštė*) (žr. Vandenvardžiai).

Bauškarālė – šnekamojoje kalboje vartojamas vardas iš *Baugstkorallen, Baugschkorallen* (1785), *Bauskorallen*, vokiškoje tradicijoje gyvavusios *Baũgštíninkų* (žr.) kaimo vardo formos (VP 2, 72). Lietuviai iš jos pasidarė formą *Bauškarālė*, kurios nemini V. Pėteraitis, ji prigijo³, matyt, dėl fonetinio ir struktūrinio artimumo kuršiškoms formoms *Kretingalė, Smeltalė* ir pan. Kodėl ir kaip susidarė sudurtinio žodžio forma, sunku pasakyti, gali būti, kad įtakos turėjo vos už keleto kilometrų esančio *Karāliškių (Žiobrių)* gyventojų asmenvardis *Jan Corallis*, minimas 1637 m. (Sembritzki 1918, 47).

Birkenhain – kaimas, į kurį 1864 m. įėjo dalis *Budrikų* (žr.). 1923 m. įteisintas kaip vokiškas *Budrikų* kaimo vardas (KKVŽ 1085). Vardas kilęs iš vok. *Birke* ‚beržas‘ ir *Hain* ‚alkas, miškas, giraitė‘.

Birkenwalde – nuo 1866 m. kitas *Žemgrindžių* (žr.) ir *Vilkbūdės*^o (žr.) vokiškas vardas, kilęs iš vok. *Birke* ‚beržas‘ ir *Wald* ‚miškas‘, tarpukaryje buvo vartojamas greta lietuviško *Žemgrindžiai* (KKVŽ 1089).

Brožynai (1) – J. Zembrickio nurodomas kaip kitas *Birkenhain* (žr.) vardas (Zembr. 2, 51), kuris kildintinas iš šaltiniuose minimo asmenvardžio *Garn Brossien*. V. Pėteraitis vartoja formą *Bružynai*^o (VP 2, 87), remdamasis literatūroje nurodoma 1506 m. *Brazien Land*, tačiau tokia interpretacija galima tik paliudijus tokią gerokai nutolusią formą egzistuojant gyvojoje tradicijoje. Šaltiniuose, matyt, dėl priebalsio *ž* rašymo įvairuoja kaimo vardo formos (1785 m. *Broszienen*), be to, keletą kartų minima, kad vienu metu buvo vartojami du vardai (*Broszienen* ir *Birkenhayn*) (Genienė, KD 126). Asmenvardis su priesaga *-yn-* padarytas greičiausiai iš krikšto vardo *Ambrosius* trumpinio *Braz- / Broz- / Brož- / Bruž-* (plg. dar *Brazys, Bražys, Brožaitis, Bružas* ir kt.) (LPŽ 1, 314, 320).

Budrikai (3b), 1785 m. *Buddricken Jahn*. Kitas vardas *Pakavočiai*^o. 1864 m. viena kaimo dalis prijungta prie *Birkenhain*, kita 1882 m. prie *Sendvario* (VP 2, 88). Vardas kilęs iš asv. *Bùdrikas/ Budrikas* (of. *Buddrick, Buddricks, Buddrich* ir pan.), kuris Klaipėdos krašte, ypač jo vakarinėje dalyje, labai populiarus⁴. Gerokai mažiau šiame krašte paplitusi forma *Bùdrikis* (LPŽ duomenimis Klaipėdos apylinkėse tik 2, o genealogijos duomenų bazė varianto su *-is* iš viso nepateikia), ji greičiausiai nėra šio kaimo vardo pamatas, nes daugiskaitos forma yra *Budrikai*.

Clemmenhof, Klemmenhof – sovokietinta *Klėmiškės* (žr.) forma, prie vardo šaknies *Klem-* pridėdant *Hoff*, ‚sodyba‘.

Dargùžiai (2) (1785 m. *Darguszen* ir *Darguszmieszeicken*) 1897 m. sujungti su *Trušėliais* (žr.) (VP 2, 97), kitas vardas *Mižeikiai* (žr.). Kaimo vardas iš asv. *Dargùžis*, kuris yra priesaga išplėstas baltų vadyne paplitęs vardas *Dárgis* (LA 82, Trautmann 1925, 22).

Dautzkurren Narmund minimas 1785 m., kiti vardai *Kálnuvenai, Grauzdai* (žr.) (VP 2, 164). Vėlesniuose šaltiniuose nebeminimas. Asmenvardis dažniau rašomas *Dauskart* (tėvas nurodomas kaip

³ Vartojama ne tik šnekamojoje kalboje, bet ir spaudoje, nekilnojamojo turto skelbimuose.

⁴ žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=B&lang=de&modus=>

Dauskurs, o jo sūnus, g. 1734 m. – *Dauskart*), vardas šime krašte gana dažnas⁵. Kilmės požiūriu sietinas su baltiškos kilmės vardu *Dauskardas* arba *Dauskurdas* (LA 199; LPŽ 474).

Dinviečiai/Diñviečiai (1) – gel. st., kitas vardas *Kakliai* (žr.) (VP 2, 104), 1785 m. *Dinwethen*; 1923 m. lietuviška forma *Dinviečiai*^o vartojama greta suvokietintos *Dinwethen* (KKVŽ 1086). 1898 m. kaimas sujungtas su *Kakliais*, po Antrojo pasaulinio karo su *Leliais* (žr.). Kaimo vardas iš asmenvardžio *Dinvietis*, kuris laikomas latvišku (LPŽ 1, 500), plg. la. kaimo vardą *Dinvieši* (Dunikos valsčiuje Kuržemėje). Pastarasis – sudurtinis iš asmenvardžio šaknies *Din-* ir *vieta* ‚vieta‘. Z. Zinkevičius asmenvardinę šaknį *Din-* laiko trumpiniu iš gr. *Dionysos*, atėjusiu iš Rytų (LA 400).

Dirvupiai (1) – nesenas kaimo vardas (VP 2, 104; KKVŽ 1085), ankstesnis vardas *Klausmỹliai* (žr.). Nežinia, kas ir kodėl 1923 m. nusprendė taip pavadinti kaimą, nes nėra duomenų, kad apylinkėse būta upės vardu *Dirvupis, o darybos požiūriu tik taip galima šį vardą aiškinti.

Ginduliai (3b), kiti vardai: *Spirkiai*^o, *Krucken Görge*. 1540 m. tarp *Eketės* mokesčių mokėtojų minimas *Gyndell Matz* (Diehlmann 2006, 79). Vokiečių rašyboje vardo formos įvairavo, be to, buvo skiriami du kaimai *Gündullen* ir *Gündullen Urban*, kurie buvo vienas nuo kito maždaug 10 km atstumu. *Gündullen Urban* lietuviškai buvo vadinamas *Kálnuvėnais* (žr.). Matyt, vengiant painiavos, vokiškoje tradicijoje prigijo kito žemės savininko vardu paremtas vardas *Krucken Görge*. Asmenvardis *Gindulis* ar *Gindelis* (?) yra baltiškas, gali būti kuršiškas ar prūsiškas (žr. LA 94; Trautmann 1925, 32).

Glaudėnai (1), *Glaudynai*^o (VP 2, 137; KKVŽ 1086), kitas vardas *Tauregiai*^o, 1897 m. prijungti prie *Kekų* (žr.) sujungus kelis kaimus. Nuo 1897 m. vokiškai vadintas *Hohenflur* (žr.). Iš asmenvardžio *Glaudynas ar *Glaudėnas* (LPŽ nėra). 1785 m. fiksuojami asv. *Glaudienen* – *Kiaul Andres*, *Claus Glaudien* (VP 2, ten pat). Galbūt sietinas su lie. ir la. *glaud-*, *glauti*, *šlieti* šaknies žodžiais, plg. dar lie. pvd. *Gluodas*, la. asv. *Glude* (Blese 1929, 286).

Grauzdai^o, kiti vardai *Kálnuvėnai*, *Dautzkurren Narmund*, vok. *Grausden*, *Grauszen*. 1897 m. kaimas sujungtas su *Kerren Gerge* (žr. *Keriniai*) ir pavadintas *Kerndorf* (VP 2, 140). Iš asv. *Graūzdas*, *Grauzdà* (VK 10), *Grauzdys*^o. Gali būti latviškos kilmės, plg. la. vietovardžius *Graūzdas* kalns, up. *Graūzde* ir kt. (LPŽ 1, 702), *grāuzdēt* ‚gruzdinti‘, *grāuzds* ‚trankus, triukšmingas‘. Kadangi žinoma šio vardo lietuviška fonetinė tradicija, užrašymas *Grauszen* tikriausiai atsiktinis.

=*Gvildžiai* (4), 1785 m. *Gwilden*. 1941 m. sąrašė šio kaimo gyventojai registruoti prie *Trušėlių*. Istoriniuose šaltiniuose minimi žemės savininkų vardai: 1638 m. *Martin Gvilda*, 1774 m. bažnyčios knygoje *Janis Gwildis* iš *Gvildžių* (VP 2, 147; Zembr. 3, 68). Plg dar *Gwildalle Annikke*⁷ *15.03.1813 in *Gwilden*, *Gwildies*, *Anna Bertha* *18.03.1893 in *Gwilden*⁸. Kaimo vardas iš asv. *Gvildys* arba *Gvildis* iš lie. *gvildys*, *gvildis* ‚kas gvildo, gvildytojas‘.

Hohenflur vokiškas vardas, atsiradęs nuo 1897 m., sujungus kelis kaimus. 1941 m. gyventojų sąrašė prie *Hohenflur* priskiriami kelių mažesnių kaimų gyventojai: *Glaudynų*, *Purmalijų*, *Gindulijų*, *Didžiojo Tauralaukio*. Vardas iš vok. *Ho-*

⁵ Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=D&lang=de&modus=>

⁶ Žr. *Grausdate*, *Grausdale*, *Grausdies* ir kt. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=G&lang=de&modus=>

⁷ Čia galima pastebėti, kada ima nykti mergautinių pavardžių formos – XIX a. pr. dar registruojami įrašai su priesaga *-alle*.

⁸ Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=G&lang=de&modus=>

henflur ‚aukštos grindys, aukštuma‘, dėl reikšmės plg. netoliese esančio kaimo vardą *Žemgrindžiai*.

*Jakai*⁴ (4), 1785 m. *Jacken* (VP 2, 152). Zembrickis nurodo, kad Hansas Baumgartas 1615 m. gavo žemės, kuri vadinosi *Jecke Jutzinn*. 1941 m. sąrašuose *Jakų* gyventojai registruojami prie *Mižeikių*. Kaimo vardas iš pvd. *Jākas*, kuri yra krikšto vardo *Jokūbas*, vok. *Jacob* trumpinys (LPŽ 1, 785).

*Kakliai*⁵ kitas vardas *Dinviečiai/Diñviečiai*. 1785 m. *Kacklen*, *Kacklen Janneiken*, 1898 m. sujungti su *Dinviečiais*. Vardas iš pvd. *Kaklys*, *Kāklis* (LPŽ 1, 891). Apylinkėse užrašyta nemažai asmenų su pavardėmis *Kacklate*, *Kacklies*, *Kaklies* ir pan.⁹ Asmenvardis šiuose kraštuose pasirodė seniai, dar XVI a. *Bachmano dvare* fiksuojami: *Mertenn Kackell der wirt*, *Hans, des Kackels bruder* (Diehlmann 2006, 111). Šiuose užrašymuose atsispindi būdinga pamario tarmių ypatybė – balsių įterpimas pozicijoje tarp *k* ir *l*.¹⁰

*Kaitiniai*⁶, istorinė *Mártinų* (žr.) kaimo dalis, šaltiniuose *Kaitinnen*, 1785 m. *Kaytinnen Jahn*) (Zembr. 3, 185). Vardas iš ne visai aiškios reikšmės baltiško asmenvardžio (LPŽ 1, 889), turinčio atitikmenų prūsų vardyne: *Coitinis*, *Coytinis* (Trautmann 1925, 48).

Kálnuvenai (1) (VP 2, 164 nekirčiuotas), kitas vardas *Grauzdai*⁷ (žr.). 1627–1628 m. *Calnuwen*, 1647–1648 m. *Calnuwehnen*, 1785 m. *Callnuwehnen*, *Dautzkurren Narmund* ir *Grausden*. 1897 m. sujungti su *Kerren Gerge*, vok. *Kerndorf*. Kituose šaltiniuose rašoma, kad *Kálnuvenus* valdė *Gündullen Urban*, šis asmenvardis tapo vokiškos kaimo vardo vartosenos tradicijos pamatu: 1923 m. Klaipėdos valdžios nurodymu lietuviškas kaimo vardas yra *Kálnuvenai*, o „vokiškas“ *Gündullen* (KKVŽ 1086). Nors dabartinius *Gindulius* (vok. *Krucken- Gorge*) ir *Kálnuvenus* skiria apie 10 km, tačiau gyventojų asmenvardžiai rodo abiejuose kaimuose gyvenus gausias *Gindulijų* ir *Krukių* gimines¹¹.

*Kekai*⁸, pavadinimas nebevertojamas sujungus kelis kaimus į *Hohenflur* (žr.). 1540 m. prie *Yckit* (*Eketè*) minimas *Keck* (Diehlmann 2006, 78). Vardas *Kekai* kilęs iš asmenvardžio *Kekys*, *Kekis, pagal paplitimą ir sąsają su la. pvd. *Ķēķis*, senųjų šaltinių asv. *Kecke* (Zaļenieki, Blese 1929, 290), la. *ķēķis* ‚kas kreivais dantimis‘ galėtų būti kuršiškas.

*Kerina*⁹, 1785 m. *Kerren Gerge* (VP 2, 181). Kaimas 1897 m. įtrauktas į *Kálnuvenus* (žr.). Vardas iš asv. *Kerinas*, *Kerys*, plg. dar Klaipėdos krašte *Kers*, *Kerat*, *Kerait*¹². Asmenvardis sietinas su lie. *kēras* ‚kelmas, kamienas su šaknimis‘, la. *ķere* ‚t. p.‘, *ķera* ‚ilgi, tankūs plaukai‘, *ķergalois* ‚susivėlusiais plaukais‘ ir pan.; šaknies paplitimo plotas Latvijoje rodo galimą kuronizmą.

Kerndorf – suvokietinta forma, sudaryta iš *Kerren Gerge* (žr. *Kerina*) pirmojo asmenvardžio ir vok. *Dorf* ‚kaimas‘.

Klausmỹliai (2) – senesnis *Diřvupių* pavadinimas, minimas jau 1540 m. (Diehlmann 2006, 8) kaip *Claus Mühlen*. Vardas *Klausmühlen*¹³ funkcionavo iki 1923 m., o vokiškoje vartosenoje figūravo dar karo metais. Kaimo vardas kilęs iš sudurtinio vokiško asmenvardžio (vardo *Claus* ir *Mühle* ‚malūnas‘), kuris ilgainiui suaugo į vieną žodį ir buvo lietuvių adaptuotas. 2011 m. gyventojų surašymo duomenimis, tuo metu buvo viensėdis su 11 gyventojų¹⁴.

⁹ Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=K&lang=de&modus=>

¹⁰ Apie tai plačiau: Kiseliūnaitė, 2005.

¹¹ Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=G&lang=de&modus=> <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=K&lang=de&modus=>

¹² Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=K&lang=de&modus=>

¹³ Wohin gehören kleinere Orte im Kreis Memel? Stand 1941. http://www.memelland-ahnenforschung.de/m_ortem_kleina-z.htm

¹⁴ Statistikos departamento informacija: http://www.osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Inform_gyv_sk_pasisk.pdf/cd1f3d45-ef4b-446f-af6a-f56e23c94519

Klėmiškė (1) I, II – du kaimai, šiuo metu priklausantys dviem seniūnaitijoms. Vok. *Klemmischken, Clemmenhof, Klemmenhof* (VP 2, 192). *Clemmenhof* paminėta prie *Bachmannsland*¹⁵ kaip orientyras (Sembritzki 1918, 39), 1923 m. lietuviškas *Klėmiškės* atitikmuo vokiškame registre yra *Clemmenhof* (KKVŽ 1086). *Klėmiškės II (Klemmenhof)* gyventojai 1941 m. registruojami prie *Krucken Görge*. Vietovardis kilęs iš asv. *Klėmas* < *Klemensas* (LPŽ 1, 1016), kuris Klaipėdos krašte paplitęs, plg. dar *Klemm, Klemait, Klemmike*¹⁶. 1540 m. tarp mokesčių mokėtojų minimas *der alte Klemme* (Diehlmann 2006, 110), kuris, matyt, ir davė kaimui vardą¹⁷.

Klipščiāi (4), *Klipštai*^o (VP 2, 193), kitas vardas *Petrāšiai* (žr.). 1785 m. minima *Klipsten* arba *Petraschen*; 1923 m. *Klipštų* „vokiškas“ atitikmuo yra *Petraschen*. 1941 m. gyventojai registruojami prie *Trušelių*. Kaimo vardas iš asv. *Klipštas* arba *Klipštys* (*Annicke Klipsztis* palaidojo kūdikį *Petrašiuose*¹⁸), sietinas su lie. *klipšas* ‚kas eidamas klipsi, klišis, šlubis‘ arba la. *klipstēt* ‚klabėti, barškėti‘.

Krucken Görge, kiti vardai *Ginduliai*, *Spirkiai*^o (žr.). 1540 m. Bachmano dvaro sąrašuose minimas *Jörge Krück, eyn wirt* (Diehlmann 2006, 112). Kaimo vardas kilęs iš asmenvardžio *Krūkis, Krukys* (žr. *Krukas* LA 1, 618); jis labai paplitęs Klaipėdos krašte (*Kroeck, Kruck, Kruckis, Kruckies*)¹⁹. Asmenvardžio kilmė nėra visai aiški: gali būti siejamas su lie. *krūkis*, la. *kruķis*, kilusiu iš vokiečių žemaičių *Krucke*, vok. *Krücke* ‚kumpa lazda‘, arba su vok. *Krucke* > lie. *kriukà* ‚molinis indas, ašotis‘ (ME 2, 286; PW 3, 612). Gali būti ir baltiškas, sietinas su *kriūkė* ‚knyslė, kiaulės snukis‘, *kriūkti* ‚sušukti, sukrikti‘, *kriūkti* ‚šaukti‘, *kriukióti* ‚baksnoti‘.

Leliai (4), 1774 m. bažnyčių knygoje *Lillen* (VP 2, 223). 1923 m. *Leliai* vokiškai vadinami *Löllen*. 1941 m. prie *Lelių* registruojami *Dinoviečių* ir *Kaklių* gyventojai, vėliau pastarieji kaimų vardai nebevertojami. 1540 m. *Eketės* gyventojų sąrašė yra *Wytkusch Leel bey Hans Kaßerack instmann* (Diehlmann 2006, 77). Kaimo vardas iš asv. *Lelys* arba *Lilys* < *lelys* ‚kas daug kalba, tarška‘, *lelėnti* ‚daug kalbėti, bartis‘ ir pan. arba iš *lelės* ‚toks paukštis‘ (LPŽ 2, 52), bet gali būti ir latviškos (kuršiškos?) kilmės, plg. la. *lelis* ‚Waldvogel‘ (EH 1, 732) arba *lelis* ‚tokia mitinė būtybė‘ (ME 2, 449).

Macmozūrai, kita *Mozūriškių* (žr.) vardo forma, vok. *Matzmasuhren*. Sudurtinis vardas iš asv. *Macas, Macaitis* ar pan. ir *Mozūrai*. Tokia daryba rodo, kad žemė valdė kelios vienos giminės šeimos. Pavardės su *Mac-* labai paplitusios visame Klaipėdos krašte, gausiai registruojamos ir aplink Klaipėdą, Kretingalę²⁰, asmenvardis fiksuojamas seniausiuose registruose – 1540 m. *Matz* minimas Bachmano dvare (Diehlmann 2006, 110), kildinamas iš krikšto vardo *Matas*.

Mártinai (1) (tokia forma patvirtinta registre²¹), V. Pėteraitis rašo *Mártynai*, vok. *Martinsdorf* (VP 2, 240). Pavadinimas atsirado 1891 m. sujungus *Kaitinius* ir *Padagus* (žr.). 1923 m. oficiali forma buvo *Martinai*^o. Vardas kildintinas iš asv.

¹⁵Bachmano dvarvietė, dabar *Paupiai*, Klaipėdos miesto teritorijoje.

¹⁶Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/familylist.php?ofb=memelland&b=K&lang=de&modus=>

¹⁷Gražus istoriko D. Elerto pasakojimas, skirtas naujiešiams gyventojams, paskelbtas Sendvario seniūnijos tinklalapyje: http://www.sendvario-seniunija.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=108&Itemid=62

¹⁸Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=memelland&ID=I193729&nachname=KLIPSZTIS&modus=&lang=de>

¹⁹Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/familylist.php?ofb=memelland&b=K&lang=de&modus=>

²⁰Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/namelist.php?nachname=MATZAS&ofb=memelland&modus=&lang=lt>

²¹<http://vietovardziai.lki.lt>, <http://www.registrucentras.lt/adr/p>

Martynas arba *Martinas*, iš jo kilusios pavardės *Marten*, *Martin*, *Martins*, *Mertin*, *Martinait*, *Martineit* buvo labai populiarios Klaipėdos krašte²².

Mazūriškiai (1), V. Pėteraičio *Mozūriškiai*^o, *Macmozūrai* (VP 2, 256). 1785 m. *Mosuren-Jacob*, *Masurischken*. 1923 m. *Mozūriškiai* vokiškai vadinami *Matzmasuhren*. XIX a. antroje pusėje kaime *Matzmasuhren* ir aplinkiniuose kaimuose užregistruota nemažai žmonių pavardėmis *Masurs*, *Masuhr*, *Mazuralle*, *Mazurs* ir pan.²³ *Mozūras* <*mozūras*, mozūrų etninės grupės žmogus‘. 1941 m. šio kaimo gyventojai registruojami prie *Trušelių*, tarp jų *Mazūrų* pavardės nebėra.

Miegāliai/*Mėgāliai* (2), kiti vardai *Migužiai*^o ir *Puřmaliai* (žr.) (VP 2, 246). 1785 m. fiksuojami du kaimai *Purmallen-Arnig* ir *Megallen-Kiaul-Simon*, kurie 1896 m. buvo sujungti (Gause 1935, 81). XIX a. fiksuojami gyventojai: *Megallis Urte* * 01.08.1886 in *Purmallen*, netoliese panašiomis pavardėmis: *Megalat*, *Megalis* ir pan.²⁴ Asmenvardis gali būti pravardinės kilmės iš lie. *miegālius*. 1923 m. kaimo vardo *Miegaliai* nebėra.

Migužiai^o, kiti vardai *Miegāliai*/*Mėgāliai* (žr.) ir *Puřmaliai* (žr.) (VP 2, 250). 1923 m. sąrašė vardo *Migužiai* nebėra. Kaimo vardas galėtų būti iš asmenvardžio *Migužis* (LPŽ nėra), tačiau tokie fiksuojami gana toli – Vileikiuose, į pietryčius nuo Šilutės, ir kitoje Nemuno pusėje, be to, pastarieji gali būti vardo *Mikužis* perdirbinys. Greičiausiai tai perdirbta asv. *Megallis* vardo forma. Klaipėdos krašte įmanomas ir latviškos (kuršiškos?) kilmės aiškinimas, plg. la. asv. *Megge* (Blese 1929, 297).

Mižeikiai (2), gretiminė forma *Mišėikiai* (VP 2, 253). Šioje pastraipoje V. Pėteraitis nenurodo, tačiau prie vardo *Dargužiai* mini, kad tai du to paties kaimo vardai (VP 2, 97) ir kad kaimas buvo sujungtas su *Trušeliais* (žr.). Z. Zinkevičius vardų formas su *Miš-* laiko baltiškėmis (plg. *Mištartas*, *Mištautas*) ir sieja su veiksmažodžiu *mišti* (LA 117), taip pat mano, kad galimas siejimas ir su krikšto vardo *Mykolas* trumpiniais *Miš-*. Tačiau ši versija Klaipėdos krašte abejotina, nes *Mykolo* vardo forma per vokiečių kalbą turėtų būti *Mik-* (plg. *Mikelis*, *Mikužis* ir pan.). Galima forma ir su šaknies *ž* (plg. *Darguzmieszicken*), kuri normine buvo laikoma tarpukaryje: lie. *Mižeikiai*, vok. *Miszicken* (KKVŽ 1087). Ši galėtų būti iš pravardinės kilmės asmenvardžio *Mižeikis*, sietino su šaknimi *myž-/miž-*, ‘šlapintis‘. Pavardė *Mižeikis* (of. *Miszekis*) fiksuojama apie *Aukštkiemius*, *Kalotę* ir pačiuose *Mižeikiuose*²⁵.

Padagai – istorinė *Mártinų* (žr.) kaimo dalis, 1785 m. *Podagg Andres*. Kaimo vardas kilęs iš asmenvardžio *Pādagas*, kuris kildinamas iš lie. *padagai*^o, *pādagos*, ‘dygliai, gyvaplaukiai‘ (LPŽ 2, 363), tačiau verta atkreipti dėmesį į ryškią asmenvardžio koncentraciją aplink Klaipėdą bei atitikmenis Kuržemėje: asv. *Paddag*, viensėdis *Padegas* (Blese 1929, 300), kurie gali rodyti kuršišką kilmę.

Pakavočiai^o, dabar *Budriai*. V. Pėteraitis vardą sieja su niekur nefiksuojamu asmenvardžiu, kuris galėtų būti kilęs iš lie. *pakavočius, ‘numirėlių laidotojas‘ (plg. slavizmą *pakavóti*, ‘palaidoti, paslėpti‘) (VP 2, 280), tačiau tokio vedinio LKŽ nėra. Gali būti, kad varde *Pakavočiai* esama liaudies etimologijos. Taip spėti verčia vokiškos formos *Pakarwarschen* (VP 2, 280) ir *Pakawarschen* (Zembr. 3,

²²Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/namelist.php?nachname=MARTIN&ofb=memelland&modus=&lang=de>

²³Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=M&lang=de&modus=>

²⁴Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=M&lang=de&modus=>

²⁵Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=memelland&ID=1194115&nachname=MISZEIKIS&modus=&lang=de>

172), kurių rašyba gerokai nutolusi nuo *Pakavočiai* ir labiau primena vandenvardinės arba vietovardinės kilmės vardą, tačiau jo pamatas lieka neaiškus, nes apylinkėse nefiksuota nei upėvardžio, nei kito kaimo vardo su panašia šaknimi.

Petrāšiai (2), kitas vardas *Klipščiai*, *Klipštai* (žr.). 1785 m. nurodoma *Klipsten* arba *Petraschen*. Kaimo vardas iš asv. *Petrašius* < *Petras*²⁶.

Pluciai^o/*Pluciai*^o (1785 m. *Plutzen Claus*), istorinis *Áukštikiemių* vardas, pasak V. Pèteraičio, kilęs iš asv. *Pluca* (VP 2, 311), plg. dar *Plucas*, *Pliucas*, la. *Plūcis*. 1540 m. istoriniuose dokumentuose Eketės kaimo mokesčių mokėtojų sąrašuose minimi asmenvardžiai: *Matz Pluck*, *eyn wirt*, *Claus Plutz eyn wirth* (Diehlmann 2006, 77, 79). Jonannas von Hūlsenas *Eketės* kaime 1640–1649 m. nuomojo žemės sklypą, vadinamą *Claus Plutzkaitis* (Zembr. 3, 82). Asmenvardis dėl fonetikos ir paplitimo (tik Klaipėdos krašte) gali būti latviškos (kuršiškos?) kilmės, sietinas su la. *plūkt* ‚pešti, rauti, skinti‘, plg. lie. *plūkti* ‚grįsti moliu‘, ‚mušti, perti‘. Neatmestina ir vokiška asmenvardžio kilmė iš vok. *Plutz*.

Puřmaliai (1), kiti vardai *Migužiai*^o ir *Miegāliai* (žr.), 1785 m. užrašyta *Purmallen-Arnig*, vėliau *Purmallen* (VP 2, 319). 1815 m. *Purmaliai* ir *Miegaliai* dar buvo atskiri kaimai (Zembr. 3, 85). 1941 m. *Purmallen* gyventojai registruojami prie *Hohflur*. Istorikų duomenimis, šioje vietoje galėjusi būti kuršių pilis *Mutine*. Jo manymu, taip galėjusi vadinti ir upė (Elertas, KD, 53). Kaimo vardas iš upv. *Puřmalė* <la./kurš. *purmale* ‚pelkynas, pelkėta vieta‘ < *purvos* ‚pelkė‘ ir *mala* ‚kraštas‘.

Radailiai (3b), *Radeiliai*^o/*Radeliai*^o, kitas vardas *Toleikiai* (žr.) (vok. *Raddailen*, *Raddeilen*, *Raddailen Peter* be datų) (VP 2, 322). 1897 m. prie jų prijungti *Toleikiai*. 1923 m. sąrašė lietuviška norminė forma nurodoma *Radeliai* greta „vokiškos“ *Raddeilen*. 1941 m. kaimo gyventojai registruojami prie Trušelių, atskirai neišskiriami. Kaimo vardas greičiausiai iš asv. **Radeila/Radaila*/-is, tačiau lygiai tokių nei Klaipėdos krašto vardyne, nei LPŽ neužfiksuota. J. Zembrickis nurodo, kad 1685 m. pirklys *Paulius Boenke* turėjo sklypą *Peter Radel* žemėje (Zembr. 3, 86)²⁷. Šiose apylinkėse fiksuojami panašūs vardai: *Radins* (*Kunkiai*, prie *Nemirsetos*), *Radwills* (*Kretingalėje*, *Kėkštuose*)²⁸. 1540 m. Karklėje minimas *Kyntsch Radewill* (Diehlmann 2006, 60). Kaimo vardas *Radailiai* yra dar vieno baltiško *Rad-* šaknies asmenvardžio (plg. *Rādoilas*, *Rādminas*, *Rādmantas* ir pan.) liudininkas (LA 233).

Sėndvaris (1), kita forma *Sendwaras* (Sembritzki 1918, 173), kiti vardai *Althof Mel* (1785 m.), vėliau *Althof. Sendvaris* – iš vokiečių kalbos išverstas dvaro pavadinimas. 1923 m. oficiali gyvenvietės vardo forma buvo *Sendvaris*, vokiškai *Althof*. Šiuo metu jis Klaipėdos miesto teritorijoje, o jo vardu vadinamos seniūnijos centras yra *Slėngiuose*. Tai seniausias dvaras Klaipėdos apylinkėse, kurio pirmasis pavadinimas buvo *Viehhof* ‚galvijų kiemas‘. Pradžioje tai buvo pilį aptarnaujantis ūkis, iš kurio ilgainiui sujungus kelis aplinkinius kaimus išaugo dvaras (plačiau Elertas, KD, 5–18). Vardas *Sendvaris* yra iš lie. *senas* ir *dvaras*.

Slėngiai (1) – 1540 m. *Bachmano* mokesčių mokėtojų sąrašuose minimas *Andres Schlenge* (Diehlmann 2006, 111), 1785 m. *Schlengen-Andres*, *Schlengen* (VP 2, 360). 1923 m. *Slėngiai* vokiškai vadinosi *Schlengen-Andreas*. 1941 m. gyventojai registruojami prie *Krucken Gorge*

²⁶Žr. Genealogy.net *Petraschka*, *Petroschka* ir pan. <http://www.online-ofb.de/famlist.php?ofb=memelland&b=P&lang=de&modus=>

²⁷Čiotoje Zembrickio knygos vietoje nurodoma asmenvardžio forma *Peter Radeil* (Zembr 3, 87).

²⁸Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/namelist.php?nachname=RADWILLS&ofb=memelland&modus=&lang=lt>

(*Gindulių*) gyvenvietės. Kaimo vardas kilęs iš asv. *Slengys*, kurį tikriausiai reikėtų sieti su lie. *slengti^o*, *-ia*, *-ė* ‚šliaužti, slinkti‘ (LPŽ 2, 762), greičiausiai kuršiškos kilmės, plg. la. *slenġis* ‚tinginys‘ iš Kuržemės (ME 3, 926).

Spirkiai^o, kitas vardas *Ginduliai* (žr.), kaimai sujungti 1895 m. Vardas *Spirken* minimas 1785 m., vėliau *Spirricken*, sietinas su 1703 m. minimu asmenvardžiu *Christof Spirkies* (VP 2, 365; Zembr. 3, 90). Asmenvardis *Spirkis/ Spirkys* LPŽ neminimas, artimiausias *Spirkintis* nurodomas tolokai nuo tikriamos teritorijos (LPŽ 2, 784). Nors latvių vardyne tokio asmenvardžio užfiksuoti nepavyko, tačiau galbūt sietinas su latvių *spirkns*, *spirkls*, *spirkstes* ‚žibėti, mirgėti, spurdėti‘ (EH II, 552). Galima kuršiška kilmė.

Sudmantaĩ (3b) – kaimas prie *Klausmūlių* (vok. *Sudmanten – Trusch*) (VP 2, 376). Įdomu, kad tame pačiame kaime užregistruotas gyventojas, kurio šeimos pavardė davė kitų *Sudmantų* vardą *Rusliai*: *Rusßlies Martin *04.01.1884 in Sudmanten Trusch*²⁹. 1941 m. gyventojai registruojami prie *Klausmylių*. Kaimo vardas iš asv. *Sūdmantas* (*Sudmants* VK 17). Tai dvikamienis baltiškas asmenvardis iš neaiškios reikšmės *Sud-* ir *Mant-* (LA 141, 245), Klaipėdos krašte gana populiarus.³⁰ Vokiškame kaimo vardo variante antroji dalis priklauso asmenvardžiui *Trušis*, kuris davė vardą netoliese esančiam *Trušių* kaimui.

Tauregiai^o – kitas vardas *Glaudėnai/ Glaudynai^o*, 1897 m. prijungti prie *Hohenflur* (žr.). 1540 m. prie *Yckit* (*Eketė*) minimas asv. *Taureck* (Diehlmann 2006, 78), 1785 m. *Taurregen- Bendig*, iš asv. *Tauregis* (VP 2, 403). Asmenvardis nėra retas Klaipėdos krašte (*Taureck*, *Taureg* ir pan.)³¹. Dėl kilmės: *Taurāgis*, *Taurāgis* iš lie. *taūras*, pr. *tauris* ‚tauras, stumbras‘ arba la. *taurēt* ‚pūsti ragą‘ ir lie. *rāgas*, la. *rags*, pr. *ragis* ‚ragas‘. Asmenvardis greičiausiai sietinas ne su išvaizda, o su veikla (medžiokle, karu) (LPŽ 2, 1030).

Toleikiai (2), kitas vardas *Radailiai* (vok. 1785 m. *Thaleyken Paul, Thaleiken Schick – Paul*) (VP 2, 322). 1703 m. minimas *Schickthalleicken* (Zembr. 3, 86). Šio vardo pirmoji dalis yra kitas neaiškios kilmės asmenvardis *Schick* (?), vėliau minimas kaip atskira vardo forma. Kaimo vardas iš asmenvardžio *Toleikis/ Taleikis*, kuris Klaipėdos krašte gana populiarus³², tačiau jau XIX a. pab. ir vėliau nei *Toleikiuose*, nei *Radailiuose* šios pavardės nepavyko rasti, artimiausi kaimai, kur ji fiksuojama – *Eketė*, *Bruzdeilynai*, *Žadeikiai*, *Melnragė*.

Trušėliai/ Triušėliai^o (2), (1785 m. *Truschellen* arba *Wilhelm Luhszeg*, vėliau *Truschellen*) (VP 2, 412), 1897 m. sujungti su *Dargūžiais* (žr.) (VP 2, 97). 1941 m. *Trušėliai* (*Truschellen*) buvo apylinkės centras, registre jam priskiriami *Mozūriškių*, *Petrašių*, *Karališkių*, *Aukštkiemio* gyventojai. Vardas iš vtv. *Trūšiai* (kaimas netoliese). Registrai pavardės su priesaga *-elis* nefiksuoja, tačiau pavardės forma *Trušis* (*Truschate*, *Truschalle*, *Truschies*, *Truschus* ir pan.) apylinkėje gana dažna. Asmenvardis *Trušis* tikriausiai baltiškas iš šaknies *trus-/traus-*, trupėti, lūžti, trūnyti, iš čia greičiausiai latvių *trusis* ‚asiūklis‘ (ME 4, 248), pajūrio lietuvių *trūšis*, kuršininkų *trušis* ‚nendrė, meldas‘. Nors LPŽ pateikiama ir slaviškos etimologijos galimybė (LPŽ 2, 1075), tačiau gausus šio asmenvardžio išplitimas Klaipėdos krašte, kur lenkų kalba turėjo kur kas mažesnę įtaką negu kituose lietuviškuose plotuose, verčia manyti, kad jis baltiškas.

²⁹ *Sudmantų* vardu netoli Klaipėdos vadinosi net trys gyvenamieji punktai. Vienas iš jų įeina į Klaipėdos miestą, kitas yra netoli Dovilų (kitas vardas *Rusliai*), o Sendvario seniūnijai priklauso Sudmantai, esantys tarp Klaipėdos–Palangos plento ir Dirvupių.

³⁰ Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/fam-list.php?ofb=memelland&b=S&lang=de&modus=>

³¹ Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/fam-list.php?ofb=memelland&b=T&lang=de&modus=>

³² Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/fam-list.php?ofb=memelland&b=T&lang=de&modus=>

Viehof – anksčiausias *Sendvario* (žr.) vardas iš vok. *Vieh* ir *Hof* ‚galvijų kiemas‘, minimas nuo 1376 m. (Elertas, KD, 5).

Vilkbūdė^o (1737 m. ir 1763 m. *Wilkbuden*), istoriniuose dokumentuose 1807 m. fiksuojamas kaip kitas *Žemgrindžių* (žr.) vardas, kilęs nuo gyventojų asmenvardžio *Vilkbūdis* (raš. *Wilkbudis*) (Zembr. 3, 94). Asmenvardis *Vilkbūdis* ar *Vilkbudys* (of. *Wilkbudies*) gali būti kildinamas iš *vilkas* ir *būda* (LPŽ 2, 1217). Pavardės *Wilkbudis*, *Wilkbuddis* fiksuojamos duomenų bazėse Karklės, Kretingalės, Mozūriškių, Plikių apylinkėse³³.

Wilhelm Luhszeg (VP 2, 412), kitas *Trušėlių* (žr.) vardas. XVIII a. fiksuojamos kelios kaimo vardo formos (*Wilhelm Lusige*, *Willem Luhsig*) (Zembr. 3, 90). Vardas kilęs iš asmenvardžio, kurio pirmasis narys vokiškas, antrasis asmenvardžio šaknis lie. *Lūž-*, *la. Lūz-* iš veiks. *lūžti*, *la. lūzt*, plg. *Lusza*, *Luszeit*, *Luschus*, *Luzeit* ir kt.³⁴

Žemgrindžiai (3a), vok. *Szemgrinden*, *Szemgründen*, fiksuojamas nuo 1807 m. (VP 2, 447). Kiti vardai: 1737 m. ir 1763 m. *Vilkbūdė* (žr.), nuo 1866 m. *Birkenwalde* (žr.) (Zembr. 3, 94); Vardas kilęs iš lie. *žemgrindas/-a* ‚kelias per pelkę, kұлgrinda‘.

Vandenvardžiai

Vandenvardžiai savo kilme būna keleriopi: seniausieji paprastai kildinami iš senų baltiškų šaknų, turinčių reikšmes, kurios nusako vandens ypatybes, jo tekėjimą, vietovės ypatybes, reiškia su vandens telkiniu susijusius augalus ir gyvūnus, kai kurie sietini su mitologinėmis būtybėmis ir pan.; kiti siejami su kitu upėvardžiu, jeigu upės yra vienoje apylinkėje arba viena į kitą įteka, dar kiti gauna gyvenamųjų vietų vardus (dažniau naujesni), o mažų upelių ir ežerėlių vardai gali būti kildinami iš asmenvardžio pagal vardą ar pavardę žmogaus, kurio žemės valdose yra vandens telkinys.

Sendvario seniūnijoje esama beveik visų minėtųjų sluoksnių vandenvardžių. Teritorijoje natūralių ežerų nėra, keletas tvenkinių turi tradicinius vardus, kurie nurodomi žemėlapiuose, kiti yra maži, privačiuose sklypuose, todėl jų vardų tradicijos dar nesusikūrė. Geografinės nuorodos imtos iš geografinių duomenų bazių³⁵.

Baukštė (2) – *Eketės* kairysis intakas. Vok. raš. *Bauksz*, *Baugst*, *Baugse*. V. Pėteraičio duomenimis, vietinių žmonių vartotas vardas *Baugse*^o. Jis mano, kad upėvardis sietinas su asmenvardžiu *Baukštys* (VP 1, 72). Iš tiesų toks asmenvardis Klaipėdos krašte nėra retas, tačiau visi įrašai yra apie Priekulę ir Dreverną³⁶. A. Vanagas mano, kad gali būti rašybos variantas iš *Baugštė (LHEŽ, 60). Upėvardį jis sieja su lie. *baukštūs/baugštūs/bauğštas* ‚bailus‘ (Vanagas, ten pat), plg. dar *baugštýti*, *báugštyti* ‚bauginti, gąsdinti‘. Bet neatmestinas siejimas su *la. baukšēt* ‚murmėti, dundėti‘, *baūkšķis* ‚trinktelėjimas, bildėjimas‘ (ME 1, 267), tokiu atveju būtų kuronizmas.

Ciņkupis (1) – *Dānės* kairysis intakas. V. Pėteraitis kildina iš asmenvardžio *Cinkus* ar pan. (VP 1, 79), plg. dar *Cinkakojis* (Jurbarkas), *Cinkupys* (Čekiškė). Klaipėdoje ir apylinkėse užfiksuotos

³³Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/namelist.php?nachname=WILBUDIES&ofb=memeland&modus=&lang=de>

³⁴Žr. Genealogy.net <http://www.online-ofb.de/familylist.php?ofb=memelland&b=L&lang=de&modus=>

³⁵<http://ezerai.vilnius21.lt/lietuvospajurioupiubaseinas-u11.html>, <http://gis.gamta.lt/baseinualdymas>. Deja, svarbiausia onomastikos informacinė bazė „Lietuvos vietovardžių geoinformacinė duomenų bazė“ šiam darbui padėti negalėjo, nes joje Klaipėdos krašto duomenų labai maža, joje nėra net tokios upės kaip *Danė/Dangė*.

³⁶Žr. genealogy.net <http://www.online-ofb.de/namelist.php?nachname=BAUKSTIES&ofb=memelland&modus=&lang=de>

kelios šeimos su vokiškai rašoma pavarde *Zink*³⁷, kuri greičiausiai yra vokiškos kilmės. Pavardė *Cinkus*, skirtingai negu daugelis vokiškos kilmės asmenvardžių, nėra susitelkusi Klaipėdos krašte, ji fiksuojama įvairiuose Lietuvos regionuose, keletas asmenų apie Palangą nurodomi latvių tautybės, ji figūruoja ir latvių vardyne (LPŽ 1, 394).

Dúmešis (1) – *Dānės* dešinysis intakas. Vok. raš. *Dumisch*. Šaknis sietina su lie. *dúmas* ‘degančio daikto dujos’: *dūmas*, la. *dūms* ‘dūmų spalvos, pilkas’ (papr. apie galvijų plauką) (ME 1, 528; LHEŽ 96). Plg. up. *Dúme* (Kaišiadorys, Prienai), ež. *Dúmas* ir pan. Vokiška rašyba ir V. Pėteraičio pateikta forma rodo, kad greičiausiai buvo vartojama priesaga –*ešys*, kuri kaip vandenvardžių priesaga nėra paplitusi, lietuvių hidronimijoje geriau pažįstamos –*esa* ir –*esys*.

Dānė (2) įteka į Kuršių marias/Baltijos jūrą. Kitos vardo formos *Dāngė*, *Daņgė*, *Dānija*, kitas vardas *Akmenà*. Per Sendvario seniūniją tekanti upės dalis oficialiai vadinama *Dānė*³⁸. Vardo kilmė kelia daug diskusijų dėl kelių priežasčių: po XVII a. išsigalėjusios vokiškos rašybos *g* po dvigarsių dažniausiai pačių vokiečių skaitoma kaip *j*, vardas turi daug variantų, gyvuojančių tiek vietinių žmonių vartosenoje, tiek rašytiniuose paminkluose. Todėl kyla klausimas, ar formos *Dānija* ir *Dānė* yra vėlesnio perskaitymo, kitaip sakant, vokiško tarimo lietuvinimo rezultatas, ar autentiškos baltiškos, plg. *Minija*, *Gilija*, vok. raš. *Minge*, *Gilge*. Šį klausimą du garsūs lietuvių kalbininkai A. Vanagas ir V. Mažiulis sprendė skirtingai. A. Vanagas, laikydamasis nuomonės, kad forma *Dāngė* yra ne kas kita, kaip vokiškos rašybos paveiktas tarimo variantas, remdamasis upėvardžio *Minija* analogu, autentiška laiko formą be *g*, t. y. *Dānė* (Vanagas 1960; LHEŽ 80). Juo seka V. Pėteraitis, laikydamasis formą *Dānė* formos *Dānija* trumpiniu (VP 1, 79–80). Toliau A. Vanagas šaknį *dan-* kildina iš senos indoeuropiečių šaknies, galėjusios reikšti ‘upė’, ‘vanduo’ (Vanagas, *ten pat*). V. Mažiulis autentiška pripažįsta formą *Daņgė*, kurią laiko kuršiška (Mažiulis 1999). Trumpai apibendrinus jo argumentus, galima konstatuoti: vokiška rašyba su *g* nėra sena, be to, skirtingai negu kitais atvejais, jokiuose, net seniausiuose Ordino laikų šaltiniuose nepasirodo rašybos variantų be *g*, tai, jo manymu, turėtų reikšti, kad seniausios formos yra su dvigarsiu. Jis rekonstruoja kuršišką šaknį *daņg-*, kuri turi reikšmę ‘lenkti, riesti’, ir nurodo analogiškos darybos bei tos pačios šaknies vietovardžius latvių vardyne. Šio straipsnio autorė linkusi pritarti pastarajai nuomonei. Šaknis *dang-* yra daugiareikšmė, o latvių vardyne itin susijusi su vietovardžiais. Be pagrindinės reikšmės ‘riesti, lenkti’ ir iš jos išeinančių ‘kampas’, ‘lanka’, ‘nelygus, išdaužytas kelias’, yra ir kita – ‘žemuma, žema, pelkėta vieta’, pastaroji itin dažna sudarant vietovardžius (ME 1, 437; EH 1, 306). Dėl žodžių su šiomis šaknimis paplitimo, o svarbiausia, dėl fonetinio jų pavidalo jie laikytini kuronizmais. Autorė pritaria V. Mažiulio nuomonei, kad paskubėta įteisinti vėlyvesnę formą (Mažiulis 2008) ir atsisakyta galimybės išsaugoti kuršiškąjį paveldą.

Eketė (3b) – *Dānės* kairysis intakas. Kita forma *Eketis*, vok. raš. *Ekitte*, *Ekittbach*, *Akitte*, *Ackette*, *Eckytten* (VP 1, 86). Vardas kildintinas iš lie. *eketė* /-is /-ys/ *aketė*, ‘prakirsta skylė lede’ (LHEŽ 100), šis kildinamas iš baltų *ak-* ‘akis’; upėvardžio *Eketė* priminė reikšmė nebūtinai ‘prakirsta lede skylė’, bet gali būti išriedėjusi iš bendresnės ‘įdubimas, skylė, duobė’ ir reikšti ‘upės įdubimas’ ar pan., plg. la. *akate* ‘įdubimas vandens telkinyje’, ‘pel-

³⁷Žr. genealogy.net <http://www.online-ofb.de/name-list.php?nachname=ZINCK&ofb=memelland&modus=&lang=de>

³⁸Valstybinės lietuvių kalbos komisijos išaiškinimą dėl norminės formos žr. <http://www.vlkk.lt/lit/95570>

kės akivaras' (ME 1, 62, 64), lie. ež. *Akivaras, Akelė*, pr. *Akicz* (Gerullis 1922, 8), la. ež. *Akacis*, pelkė *Akaišu purvs*, pieva *Alkasleja* (Endzelins 1956, 13) ir pan.

Laūkžemių (1) *tvenkinys* – dirbtinis vandens telkinys prie *Eketės* upės. Pavadinintas pagal *Laukžemių* kaimą (dab. *Pipirai*, Kretingalės sen.), kaimo vardas iš krašte populiarus asmenvardžio *Laūkžemis*.

Puřmalė/Puřmalė (1) – *Dinės* dešinysis intakas. V. Pėteraitis pateikia neaiškia vokišką formą (su lietuviška rašyba?) *die Purmalė* (VP 1, 142). Upelė maža, istoriniuose vokiškuose žemėlapiuose retai aptinkama, tačiau internetiniuose portaluose pasitaiko XIX a. žemėlapių kopijų³⁹, kuriose pažymėtas upės vardas *Purmell* greta kaimo vardo *Purmallen*. A. Vanagas matyt neturėdamas tokios medžiagos, suabejojo upėvardžio *Puřmalė*⁴⁰ autentiškumu (LHEŽ, 268), tačiau V. Pėteraitis teigia, kad toks upės vardas buvo vartojamas vietinių gyventojų (VP 1, *ten pat*). Tokiu atveju A. Vanago manymas, kad kaimo vardas *Puřmaliai* (žr.) yra iš asmenvardžio, kelia abejonių, greičiausiai pirminis yra upėvardis, o iš jo – kaimo vardas. Asmenvardžio *Puřmalis Klaipėdos krašte visai neužfiksuota. Upės vardas *Puřmalė* kildintinas iš kuršių ir latvių *purmala/-e*, 'pelkės, pelkėtas kraštas', šis iš *purvs*, 'pelkė' ir *mala*, 'kraštas, žemė', taigi upės vardas logiškai sietinas su žema, pelkėta vieta. Klaipėdos krašte paplitę asmenvardžiai su šia šaknimi irgi orientuoja į latvišką (resp. kuršišką) paveldą: *Puřvinas* (*Puřwin*), *Puřwallis*, *Puřwate*, *Puřwinalle*, *Puřwinate*, *Užpuřvis* ir kt.

Ringėlis (2) – *Dinės* kairysis intakas. V. Pėteraitis atstato formą *Ringa* (1), pateikdamas vokiškus užrašymus *Ringel*, *Ringel-bach*. Vardas sietinas su lie. *ringa*, *ringė*, *riņgė*, *ringė*, 'vingis', 'rėžis' ir pan. Lietuvoje yra daugiau upių panašiais vardais: *Riņgė*, *Ringė*, *Ringys* ir pan. Neries, Šventosios, Jūros baseinuose. Klaipėdos regione gali būti ir kuršių paveldas, plg. latvių kalboje žodžių su *ring-* 'vingiuoti', 'šokti', 'juosta' paplitimą (dalis jų gali būti germanizmai).

Smeltaitė (1) – *Smeltalės* (žr.) kairysis intakas. Priesagos *-aitė* vedinys iš *Smeltė* (kitas vardas *Smeltalė*), į kurią ši upė įteka. Žr. *Smeltalė*.

Smeltalė (2) įteka į Kuršių marias. Vok. raš. *Schmeltelle*, *Schmelzflusz*. Žemupyje buvo žinomas kitas vardas – *Žardupė* (vok. *Sarde*). *Smeltalė* – regionui būdingos priesagos *-alė* vedinys iš senesnio vardo *Smeltė*, kurio formas rodo ankstesnių vokiškų šaltinių rašyba: *Szmelz*, *Smeltz* (VP 1, 156). Vardas gali būti iš lie. *smeltė*, 'žemė prie smėlio, smėlis', la. *smėlte*, plg. lie. up. *Smeltė* (Telšiai). Kirčiavimas *Smeltė* ir gausus šios šaknies paplitimas Latvijoje leidžia spėti kuršišką kilmę, be to, vardo formos *Smeltalė* struktūra leidžia laikyti jį kuronizmu.

Vėžių (3) *upėlis* – *Smeltalės* dešinysis intakas. Vokiški pavadinimai nežinomi. Vardas iš lie. *vėžys*, 'šarvuotas vėžagyvis su žnyplėmis'.

Žūpė (2) – *Eketės* dešinysis intakas. Vok. raš. *Schopis*, *Szopebach*. Nelabai aišku, koku pagrindu atstatyta vardo forma. V. Pėteraitis nurodo formą *Žiòpis* ir sieja su lie. *žiòpas* (kirč.?), 'plyšys' (VP 1, 188), kuris galbūt sietinas su *žiòpti*, 'išsižioti'. Jeigu kirčiavimas teisingas, tada *o* galbūt atspindi tarminį *u* platinimą, taip, matyt, galvojo ir normintojai. A. Vanagas, siedamas su upėvardžiu *Žūpelis* (Rodūnė, Baltarusijoje), kildina iš *už+upė* (LHEŽ 406), tačiau morfonologinis pakitimų bendrumas tarp tokių nutolusių regionų mažai įtikėtinas, ypač turint galvoje tarminį tarimo variantą. Galbūt atsakymo reikėtų ieškoti žodžiuose *ž(i)ùpsnis* ir pan.

Žvejōnė – *Dinės* kairysis intakas. Vok. raš. *Swiane*. Tuo pačiu vardu ežeras,

³⁹Žr. http://wiki-de.genealogy.net/Datei:Bluschen-URMTB004_1860.jpg

iš kurio ši upė išteka (vok. *Schwiane-See*). Spėtina, kad tuo pačiu vardu upė yra prie Įsruties (vok. *Zwione*). V. Pėteraitis kildina iš lie. *žvejōnė* ‚žvejyba, žūklė‘ (VP 1, 189). A. Vanagas veda iš žodžio *žvejōti*, bet detaliau darybos neaiškina. Gali būti iš baltų šaknies *zvei-* ‚žvejoti‘ (plg. vok. *Swiane, Swijane -See*⁴⁰) išvestas darinys su priesaga *-ān-*, kuri greičiausiai turėjo vietovardinę reikšmę. Tačiau tokios darybos latvių kalbos duomenys iš kuršiškojo arealo nepatvirtina (šio tipo vediniai fiksuojami rytinėje Latvijos dalyje, didžioji dalis jų asmenvardiniai).

Sendvario seniūnijos vietovardžiai lingvistiniu požiūriu yra labai įdomūs ir iškalbingi. Daugelis kaimų vardų, taip pat istoriniai, leidžia atkurti kraštui būdingus asmenvardžius. Daugelio jų jau neberandame mūsų pavardžių žinynuose arba jie yra reti. Šie asmenvardžiai liudija lietuvių ir kitų baltų kalbų genetinį ryšį, darybos ypatumus, teikia mokslui vertingų duomenų apie senąją kuršių kalbą ir baltų kalbų sąveiką. Matome, kad vokiškos kilmės asmenvardžių kaimų varduose yra mažai, tai reiškia, kad žemės sklypų savininkai aplink Klaipėdą nuo seno buvo baltų kilmės žmonės. Neretu atveju galime atsekti mažesnių sklypų savininkų vardus ir didelėse vokiečių valdomų dvarų teritorijose. Istoriniai kaimų vardai, ypač baltiškos kilmės, yra saugotini ir verti įamžinimo, todėl moksliskai atkurtomis jų formomis galime įvardyti gatves, gyvenamuosius rajonus ir kitus objektus. Įdomūs ir gana margi yra ir Sendvario seniūnijos upėvardžiai. Tokioje nedidelėje teritorijoje susitelkė nemažas pajūrio upių baseinas, kuriame net mažos upelės turi senovinius vardus, paveldėtus iš kuršių laikų. Belieka palinkėti vietos bendruomenei su šiais vardais susigyventi ir juos išmintingai vartoti.

Literatūra

- Blese E. *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas*, Rīgā, 1929, Sēj. 1.
- Diehlmann 2006 – Diehlmann H. H. *Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540*, Memel-Tilsit, Band 2. Sonderschriften des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e.V. Nr. 88/2. Hamburg: Selbstverlag des Vereins. 2006.
- EH – Endzelis J. Hausenberga E. *Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha latviešu valodas vārdnīcai*, Rīgā, 1934–1946, Sēj. 1-2 (elektroninė versija).
- Endzelīns J. *Latvijas PSR vietvārdi*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956, I d. I sēj.
- Gause F. *Neue Ortsnamen in Ostpreussen seit 1800*, Königsberg i Pr.: Kommissionsverlag Gräfe und Anzer, 1935.
- Gerullis G. *Die altpreussischen Ortsnamen*, Berlin-Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger, Walter de Gruyter & Co, 1922.
- KD – *Klaipėdos dvarai*, sud. K. Demereckas, Klaipėda: Libra Memelensis, 2005.
- Kiseliūnaitė D. Balsių įterpimas Vakarų Lietuvos lietuvių ir latvių (kuršininkų) tarmėse, *Tiltai*, Priedas: mokslo darbai, Klaipėda, 2005, Nr. 26. p. 139-144.
- KKVŽ – Klaipėdos Krašto Įstaigų Skelbimai. Paliepimas kaslink Kaimų Užvardijimų ir tarnybinių Pažymėjimų, *Klaipėdos krašto valdžios žinios*, Nr. 132, 1923 12 29.
- LA – Zinkevičius Z. *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*,. Vilnius: Mokslas, 1989, t. 1, 2.

⁴⁰1893 m. žemėlapis http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~211459~5004142:Composite--3--Memel---Germany?sort=Pub_Date%2CPub_List_No_InitialSort&qvq=q:memel;sort:Pub_Date%2CPub_List_No_InitialSort;lc:RUMSEY~8~1&mi=1&trs=2

- Mažiulis V. Dėl kuršių kalbos palikimo, *Baltistica* XLIII (2), Vilnius, 2008, p. 91-99.
- Mažiulis V. Ne Dānē, o Daņgē, *Baltistica*, XXXIV (1), Vilnius, 1999, p. 93-98.
- ME – Müllenbachs K. *Latviešu valodas vārdnīca*, Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins, Rīgā, 1923-1932, sēj. 1-4 (elektroninė versija).
- PW – Riemann E., Tolksdorf U., Goltz R. *Preussisches Wörterbuch*. Neumünster: Wachholtz Verlag, 2000-2005, Bd. 1-5.
- Sembritzki J. *Geschichte des Kreises Memel*: Verlag von Robert Schmidts Buchhandlung, 1918.
- Seraphim A. Ueber Auswanderungen lettischer Bauern aus Kurland nach Ostpreussen im 17. Jahrhundert, *Altpreussische Monatschrift*, Königsberg, 1892, Bd. 85.
- Vanagas A. Dėl upės vardo Danė (Danija, Dangė), *Lietuvių kalbotyros klausimai*, Vilnius, 1960, t. 3, p. 317-320.
- VK – Kalvaitis W. *Lietuviszkų Wardų Klėtele su 15000 wardų*, Tilžė, 1910.
- VP 1 – Pėteraitis V. *Mažoji Lietuva ir Tvanksta*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 1992.
- VP 2 – Pėteraitis V. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžia.*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas, 1997.
- Zembr. 3 – Zembrickis J. *Klaipėdos apskrities istorija*, Klaipėda: Libra Memelensis, 2011, t. 3.

Lietuvinių žodynėlis

Parengė Jonas Bukantis

- Ādata** – virbalas.
Adyti – megzti.
Ālasas – triukšmas.
Āncūgas – (vyriškas) kostiumas.
Āngis – prieangis, veranda.
Apribavoti – darbužio pakraštį aplenkti ir susiūti.
Apsikryžiuoti – žegnotis.
Apvarduoti – apsiausti (avilius).
Ātdalė – tarpas, ruožas.
- Beñkis** – suolas.
Beřštas – šepetys.
Bertañnis – šalinė.
Býdelėti – pikliavoti.
Bōnė – traukinys.
Brėžūkas – degtukas.
Brýdgamas – sužadėtinis.
Briřas – šviežias.
Broduoti – spirginti, kepinti.
Brōtė – nuotaka, jaunoji.
Budýkė – būdelė.
Būkas – laukinė slyva.
Bumbulaĩ – medvilnė.
- Cėĩkis** – audeklas.
Cýpolė – svogūnas.
Cùkerkantis – ledinis cukrus.
Cùktūžė – kalėjimas.
Čėsnis – puota.
- Dagà** – derliaus nuėmimas, pjūtis.
Delmōnas – kišenė.
Díegti – sodinti.
Drobiniai – apatiniai marřkiniai.
Dūdà – armonika.
Duobė – kapas.
- Estuba** – šildomas kambarys.
- Geñtis, gentystė** – giminė.
Gėpelis – maniežas (arklių traukiamas įtaisas įvairioms mašinoms varyti).
Geřmolė – morka.
Glikneris (ir glekneris) – varpininkas.
Glūmsis – baltas [varškės] sūris.
Grantinė – žvyrkelis.
Grōmatneřis – laiškaneřys.
Gūdė – galastuvas.
- Įžegnóti** – konfirmuoti.
- Jākřis** – kirvis.
Jùpė – moteriškas švarkas.
- Káilinė** – iš kailių siūtas trumpas švarkas.
Kailiniaĩ – iš kailių siūtas ilgas švarkas.
Kalūza – kalėjimas.
Kapįja – kava.
Kāpřis – kaupas [bulvių ar runkelių].
Kāras – vienratis (vežimėlis).
Kařcema, karčiuma – krautuvė ir smuklė.
Karóti – su vienračiu vežti.
Kástangis – kařtonas.
Kėdė – grandinė.
Kėdelis – sijonas.
Keĩderis – rūsytis.
Kėmelė – kmynas.
Keřna – medinis įtaisas sviestui mušti.
Keřeris – graibřtas.

- Kėžas** – sūris.
Kìbis – varnalėša, godas.
Kiōcis – krepšis, pintinė.
Kleĩdė – suknelė.
Kleĩnbonele – siaurasis traukinukas.
Kliņgeris – varpelis.
Kliōštoris – vienuolynas.
Kniuĩsis – uodas.
Kolỹta – a) pinigų maišelis;
     b) vyriškos lyties žmogaus ir
     gyvulio „maišelis“.
Kozelnyčia – sakykla.
Kráutė – pastogė, palėpė.
Kresnà – spirgas.
Krógas – apykaklė.
Krūžà – indas.
Kùknė – virtuvė.
Kùpšis – stambus prekeivis.
Kupšelninkas – smulkus prekeivis.
Kur̃bis – krepšys su dangčiu.
Kùrinas – kalakutas.
Kùrpė – batas.

Laĩderis – aptvaras prie tvarto
     gyvuliams.
Lākatas – skarmalas.
Laũnagė – antra vakarienė.
Lìktnėšis – vėtroje neužgėstantis
     žibintas.
Lýsvė – laukų dalis tarp dviejų
     vagų (užuogana).

Mántelis – apsiaustas.
Medainis – meduolis.
Mėdinas – miškinis, laukinis
     (žvėris ar medis).
Mėdinės – kurbės.
Mezginės – vilnoniai megzti
     drabužiai ar kojinės.
Miega – aruodas, kaupas.
Minỹčkas – vienuolis.
- Mórgas** – ¼ ha.
Muĩlavoti – piešti, tapyti.
Mũškebotas – cukrus.
Mũzė – kankolynė.

Nàgla – vinis.
Nùmas – koridorius.

Ōmama – senelė.
Ōpapa – senelis.
Óvingis – uostas.

Pakamantai – pavalkai.
Pàlaunugė – pavakariai.
Pamarĩnkis – plūgas.
Pampúžės – kailinės šlepetės.
Pānė – keptuvė.
Pasėkelis – kūjis.
Pàts, patì, patũjai – vyras, žmona
     ir vaikai.
Pažỹčioti – paskolinti.
Peřkšmas – posmas.
Peřvas – dažas.
Pervóti – dažyti (sieną arba lentą).
Petrulija – žibalas.
Pėžis – piktas, nuskurdęs.
Pỹlė – antis.
Pìnikai – kutai.
Pĩřmpietis – priešpietis.
Pĩřmtėvas – protėvis.
Pỹvas – alus.
Pỹzakas – trumpas vyrų švarkas.
Pliñcas – blynas.
Plōtė – krosnies viršus.
Plũciai – plaučiai.
Plukỹti – plikyti.
Plũmpa – saga.
Pōdė – krikštatevis.
Pomelė – bandelė.
Portmonija – piniginė.
Prỹštukis – pusrytis.

Pūcė – pelėda.

Pučka – medžiotojo šautuvas.

Pūcmylis – mašina skirti grūdams nuo pelų.

Púrai – žieminiai kviečiai.

Purtimeángas – išvietė.

Putrà – sriuba (galėjo būti ropynė, kopūstynė, germolynė).

Randavóti – nuomoti.

Rātynas – verpimo ratelis.

Razbáininkas – plėšikas ar žmogžudys.

Rèrè – orkaitė.

Rėzginės – vyžos.

Ryvulỹs – vieversys.

Rópė, roputė – bulvė.

Ròsverkis – maniežas (arklių sukamas įtaisas kuliamažai mašinai varyti).

Rubėžius – siena tarp valstybių ir kaimynų laukų.

Séntėvis – protėvis.

Skāpis – spinta drabužiams.

Skarlataĩ – skarlatina.

Skýrimai – rinkimai (į seimą).

Skyvėlis – lėkštė.

Skūnė – daržinė.

Sōsas – padažas.

Spātas – kastuvas [iš vok. *Spaten*].

Spýkeris – klėtė.

Spýkis – šakių ražas, nagas.

Spìnta – valgio *skapis* (spinta).

Spìrgilis – spirgas.

Strāzdas – varnėnas.

Stigelė – plyta.

Stódas – daigas.

Strypà – dryžis.

Stùkis – gabalas.

Stuñdas – valanda.

Štùpselis – kaištukas.

Suvožta duona – sumuštinis.

Svōtas – vestuvės.

Šaltýži[uls] – seniūnas.

Šarkas – ilgas švarkas iš milo arba kailių.

Šasija – plentas.

Šeiris – našlys.

Šėpelis – 40 kilogramų.

Šiñdelis – skiedra (stogui dengti).

Šiñkis – kumpis.

Šlėdės – rogės.

Šlỹpos – žemos nekaustytos rogutės.

Šliūrės – medinės korpės be tvirtų užkulnių.

Šmañtas – grietinė.

Šmeñgelis – nugriebtas pienas.

Šmókeris – dumtuvė.

Šmulťė – lydyti taukai.

Šnateriuoti – švilpauti, čiulbėti.

Šnebždùkas – nosinė.

Šnýderis – siuvėjas.

Šōla – mokykla.

Šōlininkas – mokinys.

Šōlmistras – mokytojas.

Šopagas – batas.

Špeliuoti – žaisti.

Šprùkas – pasakymas.

Štokuoti – kelti, krauti (pėdus, šieną).

Štopuoti – lopyti.

Šūpolis – lopšys.

Šūpóti – supti.

Šuršis – prijuostė.

Šurštynas – dūmtraukis, kaminas.

Šusteris – batsiuvys.

Šūruoti – šveisti.

Šventadiena – sekmadienis.

Šveřkis – dargana.

Švėrtė – ketvirta dalis.

Tarañkis – didelė pintinė (šienui nešti).

Tija – arbata.

Tomatė – pomidoras.

Trėpės – laiptai.

Triáušis – kriaušė.

Trūbas – trimitas.

Trūmpinės – kumštinės pirštinės.

Trūšis – nendrė.

Ubagas – elgeta.

Užgožė – lentyna virtuvėje indams.

Vaktuoti – saugoti.

Večerė, vežerė – komunikacija.

Venčiavóti – sutuokti.

Vydis – žaidimas kamuoliu.

Vūrškis – dešra.

Zelniėris – kareivis.

Ziėgoris – laikrodys.

Žakas – maišas.

Žekė – kojine.

Žėlės – odiniai arklio pakinktai.

Žėpė – muilas.

Žiógas – pjūklas.

Žiogoti – pjauti.

Žlėgtis – vilnonis moteriškas apsiaustas nuo lietaus.

Župōnė – ponis.

ŽYMESNI KRAŠTIEČIAI

Mūsų tėtis

Julija Laima Riukienė

Mūsų tėtis – Juozas Venslovas. Jo tėvas, seneliai, proseneliai gimė ir gyveno Grauziėčių kaime, Pabaisko valsčiuje, Ukmergės apskrityje. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje siautėjusi vidurių šiltinė neaplenkė ir tėtės tėvų šeimos – iš aštuonių vaikų liko tik du: 15-metė Ona ir 13-metis Juozas. Našlaičių gyvenimas buvo sunkus, abu liko beraščiai, bet tėtė išmoko staliaus ir statybininko amato, kuris 1918 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo labai paklausus. Todėl tėtė dalį savo 8 ha žemės nuomodavo, o pats pavasarį išvykdavo statyti ir grįždavo tik rudenio su uždarbiu, o vaikams atveždavo saldinių, šokoladinių kamuoliukų, kuriuos sučiulpę rasdavome žiedelį ar dar kokią staigmeną.

Tą kūrybinį, ramų, nors ir sunkų gyvenimą, kai vakarais skambėdavo dainos ir armonikos garsai, 1939 m. nutraukė Antrasis pasaulinis karas. Netekęs darbo tėtis nutarė pastatyti namą nemažai savo šeimai: dukrelėms Elenai Gražinai, Julijonai Laimutei, Jadvygai, Birutei Zigfridai, ilgai lauktam sūneliui Gvidonui ir vėliau dar papildžiusiems šeimą dvylikiemis Ričardui ir Henrikui bei žmonai Stefanijai Davidonytei (gim. 1901 m.) – mūsų kaimo „raštininkei“. Ji laiškus rašė lietuvių kalba (su klaidomis, nes buvo baigusi tik kursus), rusų ir lenkų kalbomis. (Jos tėvas, dvarų ekonomas, vaikams samdė daraktorius, leido į mokyklą.) Namą statė ant kalnelio, vaikų akimis žiūrint, labai didelį. Tačiau lėšos seko... 1945 m. karas baigėsi, nusinešęs milijonus žmonių gyvybių, sugriovęs, sudeginęs miestus, kaimus, sudraskęs ramų žmonių gyvenimą... Mums tada buvo baisu gyventi. Pradžioje netekome savo mylimos mokytojos Janinos Dešrytės, vėliau išvežta į Igarką (su tėvu teisininku) ji žuvo. Jos parašytas eilėraštis „Tėvynė“ tapo tremtinių himnu.

Matėm Ukmergėje baikščiai šaligatviais vaikščiojančius žydus *Juozas Venslovas*

su šešiakampėm geltonom žvaigždėm ant krūtinės ir nugaros, matėm, kai juos varė šaudyti, girdėjom suaugusiuosius pasakojant, kad į žvyruobę nuvarę žydus, liepdavo nusirengti ir nuogus sušaudydavo, girdėjom šuvių tratėjimą, riksmus... 1944 m. pavasarį Ukmergės turgaus aikštėje matėm pamestus sudraskytus partizanų kūnus... Girdėjom apie žmonių suėmimus, sušaudymus... Gyvenimas pasidarė nesaugus, todėl tėtis sužinojęs, kad šeimos kviečiamos apsigyventi ištuštėjusiame Klaipėdos krašte, nutarė nuvažiuoti pasižvalgyti. Pasirinko sodybą netoli Klaipėdos, Sudmantų kaime. Grįžęs viską aptarė su mama, kuri laukėsi aštunto vaikučio, ir nutarė keltis į Klaipėdą. Pardavė nebaigtą statyti mūsų visų svajonių namą... Ukmergės geležinkelio stoty į gyvulinį vagoną nuvarė arkli, dvi karves, paršelius, paukščius, o mus įkurdino kitame su visais rakandais. Kai vagonus atkabindavo ir pastatydavo ant atsarginių bėgių, tėtis išvesdavo gyvulius pasiganyti, o mama išvirdavo sriubos. Atvažiavę į Klaipėdą apsistojome šalia geležinkelio stoties buvusiame name. Tėtis rūpinosi gauti pažymą.

Tėvai mane su vyresniąja sesute Ele leido pažioplinėti po miestą, išpėdami, kad nieko neliestumėme. Matėm daug sugriautų namų, bet Vytauto Didžiojo gimnazija ir ligoninė šalia jos nepaliestos. Kartais įeidavome į namą, matėme paliktus visus daiktus, baldus, o kartą užtikome net papuoštą naujametinę eglutę. (Po įnirtingos kovos 1945 m. sausio 28 d. rusų armija užėmė Klaipėdą.) Dažnai ant namo sienų matydavome užrašyta „užimta“.

Pagaliau važiuojame į Sūdmantus. Pakilę į kaimo kalvą, pamatėme tarytum vartus – vienoje kelio pusėje augantį didelį ąžuolą, o kitoje – liepą. (Įsteigus kolūki, plečiantis gyvenvietei medžius nupjovė.) Laukuose žaliavo ūgtelėję žiemenčių plotai. Kaime buvo penkios sodybos, kelios sulygintos su žeme. Tėčio pasirinktos sodybos savininkas turėjo 50 ha žemės. Pradžioje tėtis išleido braidžioti apie sodybą gyvulius, tarytum išminuotojus, paskui ir mus išpėdamas, kad nieko neliestumėme. (Kaime nuo sprogmenų žuvo keli jaunuoliai.) Didelių liepų apsuptas namas medinis, dviejų galų, apkaltas dailylentėmis, per stogą įkritusi bomba namą padalijo į dvi dalis. Tėtis išpjovė suardytą stogo dalį ir rytinėje pusėje liko nepaliestas vienas kambarys, į kurį tėvai priėmė gyventi šalia buvusios sodybos savininkus – Bandžius. Vėliau jie išsikėlė į Klaipėdą, o tą kambarį tėvai nutarė panaikinti, nes jis užstojo čia pat esančią gluosniais apaugusią didelę kūdrą (daug didesnę nei mūsų tėviškėje). Vakarinėje namo dalyje buvo trys kambariai ir virtuvė su didele krosnimi duonai kepti. Vakarinė namo siena apgriauta, prie jos dar tebebuvo kareivių iškastas apkasas. Per sodybą ėjo kelias. Kitoje kelio pusėje stovėjo apardyta daržinė (vėliau kolūkis nugriovė), o šiaurinėje namo pusėje, kieme, išgrįstame akmenimis, buvo gilus šulinys ir lauko virtuvė, pilna prikrauta iš apylinkių surinktų minų, kurias tėtis krovė į šiaudais, pagalvėm išklotą vežimą ir vežė į aukštaūgių lapuočių miškelį (kurį kolūkis iškirto), ten kariškiai jas susprogdindavo. Visi kiti ūkiniai pastatai buvo sugriauti. Todėl tėtis plytomis užmūrijo namo vakarinę sieną, įstatė joje langą, kurio nebuvo, o šiaurinėje namo sienoje paliko tik vieną langą, kitą užmūrijo. Kolūkiui nugriovus daržinę, kieme pastatė tvartą. Vėliau, ūgtelėjus sūnums, pietinėje namo pusėje prie išėjimo į sodą pristatė verandą, o šiaurinėje – prieangį su dviem išėjimais (vienas į rytus, kitas į vakarus), kad rytų ar vakarų vėjai netrukdytų varstyti durų. (Per karą pasitraukęs

į Vokietiją šios sodybos savininkas Meišteris buvo atvažiavęs ir visą tai pamatęs pasakė: „Čia mano jau nieko nėra“...)

Vasarą į bričkutę įkinkytu arkliuku atvažiavo Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorius Kazys Trūkanas ir užsienio kalbos mokytojas poliglotas Jonas Užpurvis. Jie važinėjo po Klaipėdos apylinkes, surašinėdami būsimus gimnazijos mokinius ir ragindami tėvus leisti vaikus į mokyklą. Nors aš ir sesuo Elė nebuvome baigusios Ukmergės gimnazijoje mokslo metų (nes gegužės 17 d. jau buvome Klaipėdoje – ne mažiau kaip savaitę truko kelionė...), bet mane priėmė į trečią, o sesę į ketvirtą gimnazijos klasę.

Mokytojai per 22 nepriklausomybės metus buvo labai gerai paruošti ir mylėjo vaikus. Direktorius išsirūpino, kad per ilgąją pertrauką mokiniai gautų bandelę ir stiklinę saldžios, karštos arbatos. Bet po metų jis buvo deportuotas į Sibirą. Mes žinojome, kad jis dalyvavo ir šios gimnazijos statyboje. Vėliau grįžo, bet sveikatą praradęs greit mirė. Prabėgo beveik 70 metų. Lankydami Joniškės kapinėse tėvų kapą, kuriame palaidoti sesuo Elena ir brolis Gvidonas, aplankome ir nepamirštamo direktoriaus Trūkano ir jo šeimos bei E. A. Ingaunių – mokytojų būriuotojų kapus. Kiti gimnazijos vadovai jau nepasirūpindavo, kad per ilgąją pertrauką mokiniai gautu maitinimą. Kurą gimnazijai šildyti reikėdavo paruošti patiems mokiniams arba tėvai turėdavo pristatyti. Mes valtimis persikeldavome į Smiltynę, ten ardydavome apkasams panaudotą medieną, kraudavome į krūvas, matuodavome, nes kiekvienam reikėdavo parnešti 2 m³ malkų.

Baigusi keturias gimnazijos klases, įstojau į Klaipėdos mokytojų seminariją. Čia taip pat dirbo nepamirštami mokytojai. Direktorius A. Racevičius kaip tėvas rūpinosi mokiniais. Sužinojęs, kad saugumas domisi kuriuo nors mokiniu, patardavo jam kurį laiką seminarijos nelankyti. Mokytojas J. Užpurvis – poliglotas, dėstė vokiečių ir anglų kalbas, puikiai skambino fortepijonu, grojo ir kitais muzikos instrumentais. 1949 m. buvo išvežtas į Sibirą. Sužinoję nubėgome į geležinkelio stotį, ėjome palei ilgą gyvulinių vagonų sąstatą, ieškodami savo mylimo mokytojo. Radome sėdintį ant ryšulio... Šalia ant ryšulių sėdėjo verkiančios moterys. Aš paklausiau mokytojo, gal atnešti vandens (nes nieko daugiau negalėjau), jis atsakė, kad atneš mokytojas Bronius Balčytis. Tai mūsų matematikos mokytojas, vėliau tapęs profesoriumi dirbo Šiaulių pedagoginiame institute. Jis parašė pradinėms klasėms matematikos vadovėlius. Mūsų seminarijos siela – Leonas Jovaiša dėstė logiką, psichologiją, pedagogiką. Vėliau dirbo Vilniaus pedagoginiame institute, tapo akademiku, apdovanotas Vytautas Sirtautas – lietuvių kalbos mokytojas poliglotas, vėliau profesoriavo Šiaulių pedagoginiame institute. Mokytoja J. Rimkevičiūtė labai įdomiai vesdavo lietuvių literatūros pamokas, jų stebėti atėjęs direktorius sakydavo atėjęs pasimokyti. Auklėtoja E. Valachavičienė mus mylėjo kaip motina. Ji organizavo ekskursijas po žymesnes Lietuvos vietas. Nepamirštami ir kiti mokytojai.

Baigusi seminariją, buvau paskirta į Veiviržėnų miestelio mokyklą. Vėliau baigiau Klaipėdos aukštesniąją muzikos mokyklą (chorvedybą), o persikėlusį gyventi į Vilnių – Pedagoginiame institute ikimokyklinę pedagogiką ir psichologiją.

Mano sesutėms Jadvygai, turėjusiai eiti į ketvirtą klasę, ir pirmokei Birutei Zigridai teko pėstute eiti net į Klaipėdą. Jei Jadvyga nueidavo į pirmą pamoką, Birutė – į antrą... Barškiuose atidarius pradinę mokyklą, ją lankė sesutė ir visi

broliukai. Šeimai, persikėlusiai į Klaipėdos kraštą, buvo skirta 15 ha žemės. Čia žemė derlinga, žmonės patenkinti dirbo. Bet 1949 m. pradėjo steigti kolūki. Tėvai ir dar kelios šeimos nestojo į kolūki, todėl jiems kasmet didino prievolę, kol neištengdami išgyventi ištojo. Atėmė arkli, karvę, žemės ūkio padargus, vežimą, roges. Paliko vieną karvutę, bet po kiek laiko ir tą atėmė. Reikėdavo eiti į karvių fermą (ten ir atgal apie 2 km), kur kiekvienai šeimai skirdavo numatytą pieno kiekį. Atrodo, kad taip tęsėsi vieną vasarą. Paskui gražino karvutę, bet arklio niekad laiku negaudavo, lauko darbams nudirbti reikėdavo laukti, kol kolūkyje bus baigti visi sezoniniai darbai. Stebiuosi tėvų ištverme, kantrumu, pasiryžimu visomis išgalėmis leisti vaikus mokytis, nuolat juos skatinti. Augindami ir mokydami aštuonis vaikus, tėvai visad pasodindavo nors ir prie vargano stalo atėjusį alkaną kaimynų vaiką ar pažįstamą vaiką iš Klaipėdos miesto. Gal todėl tėtis, nors ir beraštis, buvo rajono teisme tarėju, o mama – deputate.

Žmogui reikia ne vien duonos, bet ir pramogų. Dar būdamos mokinės aš ir sesutė Elė pradėjome ruošti programas su Jakū ir Sudmantū kaimų jaunimu, vaikais. Statėme pjeses, inscenizacijas, mokėmės šokių astatymas. Vėliau programą rodydavome vadinamajame dvariuke, didesnėje patalpoje. Sieną nuo žiūrovų atskirdavome lovatiesėmis. Ten pat buvo ir kolūkio raštinė. Sporto varžybas-estafetes surengdavome ant plento, esančio šalia Jakų, į Dóvilus. Dalyvių ir žiūrovų niekad netrūkdavo.

Kai Elė išvažiavo studijuoti į Vilniaus universiteto Gamtos fakultetą geologijos, o aš dirbti į Veiviržėnus, saviveikla kolūkyje nutrūko. Sesuo, baigusi universitetą, buvo paskirta dirbti į Rūdinį Altajų, geologijos ekspediciją. Vėliau ištojo į geologijos specialybės aspirantūrą Maskvos M. Lomonosovo universitete. Baigusi palikta ten pat dirbti. Sukūrė šeimą su Lomonosovo universiteto Geologijos katedros vyresniuoju moksliniu darbuotoju Anatolijumi Rakčejevu, jų vaikai ir anūkai gerai kalba lietuviškai. Elė iš atlyginimo kiek galėdama padėdavo tėvams, sesutėms, broliams, o kai reikėjo, sesės, broliai padėjo jai, jos šeimai. Tėtis už atsiųstus pinigus užveisė 30 arų sodą, kad vaisių ir uogų užtektų visiems vaikams ir anūkam. (Keista, kad prie pasirinktos sodybos nebuvo sodo, tik keli dekoratyviniai medžiai ir alyvų krūmai palei kelią.) Labai susikrimto, kai vienas Jakų partinis aktyvistas pasakė tėčiui, kad 15 arų sodo yra skirta jam ir jis statsias čia namą. (Tas pats žmogus, sutikęs mane po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, pasakė: „Būtumėt išvežti – nespėjo.“) Jakuose buvo suimti du Kentrienės sūnūs, vienas jų dirbo mokytoju. Jų sesuo Jadvyga pasakojo man apie baisius brolių kankinimus Klaipėdos saugume. Per 45 okupacijos metus Lietuva buvo sparčiai rusinama. Visi dokumentai, pasai, gatvių, įstaigų pavadinimai buvo rašomi rusų kalba. Darbovietėse įvairūs pasitarimai taip pat vykdavo rusų kalba, jei nors vienas rusas nemokėjo lietuvių kalbos, o jie ir nesistengė išmokti.

Atkūrus nepriklausomybę, kolūkiai pradžioje persiorganizavo į bendroves, o paskui gražinant ir perkeltant žmonėms turėtas žemes – visai panaikinti. Dalintis kolūkio turtą, kaip dažnai būna, gudresnis, apsukresnis laimėdavo, o atmatuoto žemės sklypo ribas žymintys kuoliukai dažnai „šokinėdavo“, kaip ir mūsų žemės, net po 10 metrų, arba mums atmatuotas sklypas atiteko turtingesniam kaimynui...

Slaugydama mamą dažnai matydavau Sudmantų gyvenvietės (kurioje gyveno jau apie 300 žmonių) vaikus žaidžiančius gatvėje. Pagalvojau, kodėl bendram naudojimui nepaskirti kiemo centre esančio trikampio formos žemės ploto, įruošti bėgimo takus, futbolo, krepšinio aikšteles, dengtą žiūrovų estradą, po kuria įrengti patalpas kaimo žmonių, vaikų sueigoms. Ten būtų ruošiami spektakliai, mokomi suaugę ir vaikai liaudies ir pramoginių šokių, dainų, rengiami šaškių ir šachmatų turnyrai, paskaitos sveikatos, politiniais, socialiniais klausimais, o norintys vakarais galėtų paskaityti periodinės spaudos, pasitarti, pasikalbėti su kaimynu. Aikštės vidurį aptvėrus, žiemą galima būtų įruošti čiuožyklą. Kad šis žemės plotas atitektų visuomenės reikmėms, nutariau parašyti pareiškimą su minėtais teiginiais Klaipėdos rajono vykdomajam komitetui ir Žemės ūkio bei Švietimo ir kultūros ministerijoms. Gyventojai pareiškimą pasirašė, ir minėtas žemės plotas atiteko Sudmantų kaimo gyventojams. Apie tokio statinio projektavimą ir aikštės įrengimą kalbėjausi su Klaipėdos vykdomojo komiteto architektė, kuri man paaiškino, kad tokių lėšų bus neįmanoma gauti, tad neieškojau rėmėjų, o gal ir nebūčiau radusi... Lietuva dar nebuvo įstojusi į Europos Sąjungą, todėl verstis reikėjo tik savo lėšomis. Mamai mirus, aš po kurio laiko grįžau į Vilnių ir padėjau auginti anūkus.

Mūsų tėvų svajonė, siekis, kad vaikai įgytų profesiją, gal nenuėję veltui, nors ir sunkiomis sąlygomis, dirbdami vaikai mokėsi: sesuo Jadvyga, baigusi Klaipėdos žemės ūkio technikumą, dirbo Klaipėdos ir Vievio grūdų produktų kombinate laboratorijos vedėja, Birutė Zigfrida neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus universitete Teisės fakultetą, dirbo Kaune pasų skyriuje, broliai Gvidonas ir Ričardas Klaipėdos politechnikume įgijo autotransporto techniko ir aptarnavimo specialybes, Henrikas – elektrikas, baigė Ukmergės amatų mokyklą, o brolis Jonas (pirmasis pokario naujagimis Sudmantų kaime) tarnaudamas kariuomenėje baigė Permės aviacijos mokyklą ir Kauno politechnikos instituto Klaipėdos filialė – Laivų mašinų gamybos technologijos fakultetą. Metai bėga nepastebimai. Anapilin išėjo tėtis, mama, brolis Gvidonas, sesė Elė ir Jonukas...

Klaipėda visai priartėjo prie Jakų ir Sudmantų. Tik nelabai džiaugiasi Jakų gyventojai cheminės gamyklos skleidžiamais aitrtais kvapais, bet pinigai – visagaliai.

Dabartinė Sendvario seniūnė Loreta Kuprienė yra kilusi iš Sudmantų kaimo. Jos rūpesčiu minėtas trikampis žemės plotas įvardytas kaip Sudmantų parkas. Medžiai per 20 metų gerokai ūgtelėjo, išsikerojo. Aikštėje įruošta nedidelė atvira lauko scena, pastatyti suolai žiūrovams, įrengta vaikų žaidimo aikštelė. Čia kasmet kaimo bendruomenė palydi išeinančią vasarą. Keletą vasarų su kaimo vaikais paruošiau programėles, dalyvavo ir keli suaugusieji. Gaila, kad bendruomenė neturi patalpos bendroms sueigoms.

AB „Klaipėdos vanduo“ Sudmantų gyvenvietėje įrengė vandentiekį ir kanalizaciją. Sutartis sudaryta ir su mumis. Tikimės, kad būsime aprūpinti vandeniu, kurį dabar turime pirkti iš kaimynų, nes mūsų gilus šulinys nuseko pastačius kaime „Fordo“ parduotuvę ir autoservisą. Gyvenvietėje gyvena daug darbščių, aktyvių žmonių. Susisiekimai su Klaipėda palengvėjo, kai 21-o maršruto autobusukas pradėjo važinėti iš Klaipėdos per Jakus, Sudmantus, Prekybos centrą į Klaipėdą (tikriausiai seniūnės rūpesčiu).

Tegu ir toliau lengvėja žmonių gyvenimas, gražėja tarpusavio santykiai.

Plikių suklestėjimo amžininkai – Elena ir Antanas Ūsai

Jolanta Venskutė

Plikių gyvenvietė ir jos atgimimas po Antrojo pasaulinio karo neišsivaizduojamas be Antano ir Elenos Ūsų. Pedagogai į Plikius atvyko sprukdami nuo tremties. Antanas – 1947 metais, Elena – 1952-aisiais. Vokiškas kraštas tuomet buvo mažiau saugumiečių kontroliuojama teritorija, tad Elena neslepia, kad anuomet į Klaipėdą ir jos prieigas veržėsi tokie kaip jiedu – pabėgėliai, atlikėliai. Antanas prisipažįsta net turėjęs slaptą kėslą iš pajūrio pasprukti į Švediją. Tačiau tokiems planams sutrukdė ne kas kitas, o meilė. Plikių mokykloje užsimezgusi direktoriaus pavaduotojos Elenos Skuodaitės ir mokytojo bei kultūros darbuotojo Antano Ūso romantiška draugystė peraugo į laimingą santuoką. Jiedu kartu jau daugiau kaip 60 metų. Šitiek laiko jie atidavę ir Plikiams.

Elena ir Antanas susituokė jų keliams susikirtus Plikiuose. Asmeninio albumo nuotr.

Ilgas kelias į Klaipėdos rajoną

2014-aisiais Elena Ūsienė atšventė 97-erių metų sukaktį. Antanas Ūsas 2015-aisiais švenčia 90-uosius gyvenimo metus. Tačiau garbaus amžiaus porai pavydu ne tik amžiaus. Abu jie šviesaus proto, guvūs, ramiai savo jaukiame butelyje besisukantys. Šiuose namuose jie vis sulaukia ir savo dukters Violetos, kuri Šilutės ligoninėje dirba slauge, taip pat kartkartėmis iš užsienio grįžtančių anūkų, proanūkių. Prieš septynerius metus Elena ir Antanas turėjo susitaikyti su tragiška netektimi – gyvenimas atėmė antrąją dukterį, kuri kaip ir tėvai buvo pasirinkusi pedagoginį kelią.

Pokalbis su Plikių šviesuoliais užtrunka gal tris valandas. Abu jie turi ką papasakoti, ir nejučia pagalvoji, kad jūdviejų kelias į Plikius vertas ne kelių puslapių monografijoje, bet atskiro istorinio romano. O gal net kino filmo?

Antanas Ūsas gimė 1925-aisiais Lazdijų apskrityje, Kāpčiamiesčio valsčiuje, Padumblių kaime. Šiame Lenkijos ir Lietuvos pasienyje tėvai Agota bei Juozas Ūsai sugyveno keturis sūnus ir dukterį, o visa šeima didžiausių išbandymų patyrė Antrojo pasaulinio karo metais. Antanas Padumbliuose baigė keturis mokyklos skyrius, Kāpčiamiestyje mokslus tęsė 5–6 skyriuose, vėliau baigė gimnaziją. 1940-aisiais Lietuvą užėmus sovietams, savo krašte Antanas mokytiis nebegalėjo, tad išvyko į Kauną. Ten baigė vidurinę mokyklą, įgijo pedagoginį išsilavinimą Kauno mokytojų seminarijoje. Antanas mokėsi ir Veterinarijos akademijoje, tačiau mokslų nebaigė – pabėgo.

Antanas Ūsas Plikių Ievos Labutytės pagrindinės mokyklos jubiliejaus minėjime. Asmeninio albumo nuotr.

Senųjų Ūsų šeimą išsibarstyti privertė tremtis. Antano tėvai buvo ištremti į Sibirą. Nuo stepių platybių išsisuko tik Antanas. Saugumiečiai jam vis kvėpavo į nugarą, tad baigęs mokytojų seminariją jis sako negalėjęs prašytis į jokią oficialią darbovietę – visur reikalavo dokumentų. Įdavęs tikruosius Antanas akimirksniu būtų pasiūstas Sibiro kryptimi, tad teko slapstyti. „Mamos giminės buvo įsikūrę apie Lazdijus, tad pas juos vykti negalėjau. Laimei, Dievas apšvietė protą sekti tėvo linija, kuri driekėsi Biržuose. Ten netrukus susipažinau su kažkokiu didelės įmonės buhalteriu, kuris man rekomendavo prašytis darbo. Net suklastojo man dokumentus – pakeitė gimimo metus ir vietą. Deja, darbovietėje paėmę lupą klastą įžiūrėjo ir teko kuo greičiau iš ten nešti kojas. Draugai įkalbino eiti pas tokią vyriausiąją Kadru skyriaus viršininkę švietimo reikalams p. Eidukaitytę ir prašyti nukreipimo dirbti Klaipėdos krašte mokytoju. Dar pamokė, kaip su ja kalbėti, – šypsodamasis prisimena Antanas. – Norėjau į Klaipėdą – arčiau jūros. Net galvojau, gal pavyks į Švediją pabėgti. Daug kas to norėjo. Be to, kuo toliau būsi nuo savo gyvenvietės, tuo mažesnė tikimybė, kad tave suseks.“

Taigi, minėta ponja Eidukaitytė sudėjo antspaudus ir Antanas atsidūrė Klaipėdos mieste. Iš ten gavo paskyrimą į Ketvėrgius, kuriuose jaunuolis pabuvo vos porą mėnesių. Netrukus jaunąjį Ūsą perkėlė mokytojauti į Plikius. Nuo tada – 1948-ųjų, Antanas ir skaičiuoja savo istoriją šiame miestelyje.

Plikiuose pradinė mokykla tuo metu buvo įsikūrusi viename iš vokiečių laikų raudonų plytų pastatų, prie evangelikų liuteronų bažnyčios. Vidurinės mokyklos klasės veikė kitame pastate prie gatvės, tame pačiame, kur prieš karą buvo senelių prieglauda, vėliau – pasienio policijos būstinė. Antanas prisimena, kad anuomet Plikiuose buvę labai daug gyventojų, mat mokykloje vaikai vos tilpdavę. 6–7 klasių buvę po du kompleksus, penktokų – net 60 vaikų.

Mokykloje Antanas iš pradžių mokė pradinukus. Kadangi dauguma kolegų buvo moterys, jauną ir veiklų Antaną direktorius netrukus paprašė vesti fizinio lavinimo užsiėmimus. Tiesa, dėl reikiamo pedagoginio krūvio Antanui reikėjo mokytis ir kitų dalykų: istorijos, geografijos, fizikos, net astronomijos. Mokytojaudamas A. Ūsas visgi įgyvendino ir savo neišpildytą svajonę – baigė Veterinarijos technikumą Klaipėdoje ir įgijo veterinaro specialybę. Kam to reikėjo? Antanas šiai sričiai, matyt, jautė trauką. Tokį specialistą iškart imta vilioti dirbti kolcho-

ze, tačiau Antanas nesutiko ir ūkio srityje net nebandė dirbti. Sako, kad dirbti kolchoze būtų buvusi beprotybė: darbo daug, o technikos – beveik jokios. Partijos komiteto sekretorius Petrauskas kad ir kiek spaudė, taip ir neįkalbėjo Ūso dirbti kolūkio pirmininku.

Pedagoginis darbas Antaną traukė labiau. Juolab kad jaunas vyras buvo aktyvus visuomenininkas: su jaunimu statė dramos veikalus, organizavo šokius, kitas kultūrinės veiklas. Dvejus metus A. Ūsas net dirbo Plikių kultūros namų direktoriumi. „Su jaunimu daug dirbau mokykloje, taigi patirties turėjau. O jaunimo pas mus buvo aktyvus: norėjo šokti, vaidinti, dainuoti“, – prisimena Antanas. Tačiau tą kultūrą teko statyti nuo pamatų. Pirmiausia, nei normalių patalpų buvė, nei kas muzikinį išsilavinimą turėjo. Net grojančių akordeonu buvo sunku rasti. A. Ūsui teko atidaryti kultūros namus, kuriems patalpos buvo skirtos buvusioje parduotuvėje. Pastate, kuriame ir dabar įsikūrę Plikių kultūros namai, prieš tai veikė vokiečio įkurta parduotuvė ir aludė. Tačiau per karą pastatas buvo gerokai „suvargęs“ – net užmūrytais langais. Apie 1954-uosius A. Ūsas visgi sugebėjo atkurti kultūrinį gyvenimą. Ir, kaip pats sako, Plikiai tapo stipriu kultūriniu centru – meno kolektyvai net į „Radiofoną“ vyko pasirodyti.

Beveik keturis dešimtmečius pedagogu dirbęs Antanas galop pasuko į priešingą sritį. Plikiškis mokytojaudamas uždirbdavo 110 rublių, tad pensija jo laukė ne ypač didelė. Vyras nusprendė savo ir šeimos ateitimi pasirūpinti, kol dar buvo laiko – įsidarbino tuometėje melioracijos bendrovėje. Padirbęs ten dvejus metus, vėliau įsidarbino staliumi Klaipėdos stalių dirbtuvėje. Šį darbą A. Ūsas irgi išmanė – buvo įgijęs staliaus kategoriją.

Iš kunigaikščio Oginskio priežiūros – į persekiojimą

Antanas ir Elena Plikiuose susitiko 1952-aisiais. Tada jam buvo 27-eri, jai – 35-eri. Elena buvo gavusi paskyrimą dirbti Plikių mokykloje direktoriaus pavaduotoja. Netekėjusi moteris visuomenėje jau buvo pelniusi senmergės statusą, tačiau ne visi žinojo, kad tokia dalia moteriai teko iš sielvarto. Bemaž dešimtmetį ji gedėjo sužadėtinio, kurį sušaudė rusų saugumiečiai, įtarę jį antikomunistine veikla. Visgi gyvenimo laimę jai buvo lemta sutikti Plikiuose. Kaip dabar juokiasi Antanas, mokykloje ji „užkibo už Ūso kabliuko“.

Elena Ūsienė savo kelią į Plikius vadina Golgotos keliu. Bet apie viską iš pradžių.

Elena gimė 1917 metais Simo ir Barboros Skuodų šeimoje Rietavė. Simas Skuodas buvo žymiojo Rietavo kunigaikščio Oginskio paštininkas, vertinamas ir gerbiamas žmogus. Jam kunigaikštis buvo pastatęs namą, tad Elena kaip dabar atsimena – aštuoni broliai ir seserys turėjo atskirus mergaičių ir berniukų kambarius, net spalvotai išdažytomis sienomis. Deja, vėliau namai ne kartą degė, mat pro juosėjo fronto linija.

Elena tėvo neteko būdama šešerių. Kaip pati sako, ištiko to meto katastrofa – pasibaidė arkliai ir tempiamas vežimas nuriedėjo į griovį. Nors tėvą dar vežė gydyti į Karaliūčių, šis, būdamas vos 32-ejų, neišgyveno. Vėliau mama ištekėjo antrąsyk ir su vyru Juozu Kusa susilaukė pagranduko.

„Prieš mirdamas tėvelis mamos paprašė vieno – leisti visus vaikus į mokslus. Patėvis šio prašymo paisė, taigi visi devyni vaikai mokėmės, vėliau įgijome įvairias specialybes“, – pasakoja Elena. Iš pažiūros šeima gyveno gerai – turėjo gražius namus ir net 50 ha žemės, buvo laikomi stambiais valstiečiais, buožėmis. Tačiau, anot Elenos, dirbo kaip juodi jaučiai: vasaromis tėvai vaikams duodavę tik savaitę poilsio, o vėliau tekdavo su aušra keltis ir kibti į ūkio darbus.

Elena baigė Rietavo progimnaziją, vėliau – Švėkšnos „Saulės“ gimnaziją. 1937-aisiais įstojo į Klaipėdos pedagoginį institutą ir tapo vokiečių išvirtinimo Klaipėdos krašte amžininke. „Pedagoginis institutas ir Prekybos institutas Klaipėdoje turėjo kovoti su germanizacija. Taigi mūsų labai nemėgo vokiečiai studentai. Jau nuo 1938 m. kiekvieną vakarą vokiečių jaunimas su būgnais ir uždegtais fakelais išeidavo į gatves ir šaukdavo „Litauische Schweine raus!“ (liet. Lietuviškos kiaulės lauk!). Prie instituto būdavo iškabinti plakatai su svastikomis, o mūsų studentai kartą ėmė vieną ir sudraskė, sumindė. Įsivaizduokite, sena vokiečių šlavėja iš 130 studentų atpažino tai padariusius vaikus ir jie atsidūrė kalėjime“, – su siaubu tuos laikus prisimena E. Ūsienė.

1939 m. kovo 23 d. Lietuvai tapo istorine – Klaipėdoje apsilankė pats Vokietijos kancleris Adolfas Hitleris. Elena su studijų draugais taip pat ėjo į Teatro aikštę paspoksoti į svečią, tačiau lietuviai studentai bendraamžių vokiečių buvo apmėtyti akmenimis. Po šio fiurerio vizito Klaipėdos kraštas buvo atiduotas Trečiajam reichui, o Pedagoginis institutas perkeltas į Pānevėžį. Čia Elena baigė mokslus ir įgijo kvalifikaciją mokyti vaikus visų mokomųjų dalykų šešiametėje mokykloje. Sustiprintai ji mokėsi lietuvių ir vokiečių kalbų mokytojos kvalifikacijos.

Kol Elena mokėsi, jos motinai ir patėviui teko slėptis nuo tremties. „Mus laikė didžiausiais buožėmis – juk turėjome gražius namus, žemės. Tačiau būta ir tais laikais gerų žmonių – 1947 m. tėvus iš vakaro perspėjo, kad juos ruošiamasi išvežti, tad susikrovę daiktus jie išvyko pas mano seserį į Veiviržėnus. Ten jų niekas nerado“, – prisimena Elena.

Pirmoji E. Skuodaitės darbovietė buvo progimnazija Betýgaloje. Tačiau jau ten jaunos specialistės kilmė buvo iššifruota. „Saugumiečiams užkliuvo mūsų šeimos padėtis. Sesuo būdama abiturientė su draugėmis į mišką nešė maistą partizanavusiems draugams. Už tai ją ir dvi drauges nuteisė kalėti. Kita sesuo buvo ištekėjusi už karininko, o jis išitraukęs į partizaninę veiklą. Aš tuo metu turėjau sužadėtinį, irgi Lietuvos karininką. Taigi persekiojo ir mane,“ – prisiminimais dalijasi plikiškė. Už tai, kad neva rašė antisovietinio turinio laiškus Paryžiuje tarnavusiam draugui, Elena irgi atsidūrė kalėjime. Saugumiečiai liepė prisipažinti apie laiškus, kurių iš tiesų nė nebuvo.

Pasitraukusi iš Betygalos, mergina įsidarbino Plūngėje, kur dirbo jos draugė. Deja, čia ją toliau persekiojo saugumiečiai. Elena rado darbą Telšių dailės amatų mokykloje, kurioje dėstė lietuvių kalbą bei istoriją. Kurį laiką dirbti buvo ramu, bet 1947 m., kai į Sibirą ištremė tėvus, tremiamųjų sąrašė buvo ir duktė. Tremties Elena išvengė per laimingą atsitiktinumą – nuo atvykusių ieškoti saugumiečių mergina pasislėpė siuvimo klasės spintoje. Tremties išvengė, bet persekiojimas tęsėsi dieną ir naktį. Įvairiais gąsdinimais norėta ją užverbuoti, kad sektų ir įduotų bendradarbius, kurie priešinasi stalinizmui.

Pagaliau saugumo majoras, su kurio dukromis pedagogėmis Elena bendravo, patarė palikti Tėlšius. Jauna moteris gavo Telšių miesto partijos sekretoriaus

puikią atestaciją, juk buvo aktyvi visuomenininkė, jaunimo saviveiklos organizatorė. 1949 m. E. Skuodaitė atvyko į Klaipėdos rajoną ir buvo pasiūsta dirbti į Gargždus, pirmosios mokyklos pradinių klasių mokytoja. Vos po poros mėnesių išsilavinusi specialistė buvo paskirta Švietimo skyriaus metodinio kabineto vedėja. Savo darbštumu, pedagoginiu meistriškumu ji įtiko ir Švietimo ministerijai, tad buvo paskirta srities metodinio kabineto vedėja. Tai svarbus karjeros posūkis, mat sritis tuomet apėmė 5 rajonus.

Deja, saugumas iššifravo moters biografiją ir skubiai liepė vedėją atleisti iš darbo. Kadangi iš Klaipėdos rajono išvykti Elenai buvo uždrausta, ji 1952 m. paskirta dirbti Plikių mokykloje direktoriaus pavaduotoja mokymo reikalams. Šias pareigas Elena ėjo apie 30 metų. Per tą laiką pavaduotojai teko taikytis prie pasikeitusių 5 direktorių skirtingų reikalavimų. Didelio pedagoginio takto puoselėtoja dirbo be priekaištų ir puikiai vadovavo mokytojų kolektyvui. Plikiuose mokinių žinios lygiavosi į vidurinių mokyklų moksleivių žinias.

Miestelis augo su pedagogų entuziazmu

Plikiuose Elena džiaugėsi ramiu gyvenimu – saugumas ją užmiršo. Klaipėdos kraštas buvo lyg laisvės oazė visiems tokiems „nusidėjėliams“ kaip Elena ir Antanas.

Mokykloje jūdvių pora bendrą kalbą rado greitai – abu buvo tremtinių vaikai. Jiedu susituokė 1954 m., užaugino dvi dukras ir jau atšventė „deimantines“ vestuves – kartu 60 metų. Plikiuose, kukliame butelyje jiedu gyvena kartu džiaugdamiesi senatve ir dalindamiesi prisiminimais.

Atvykus dirbti į šį miestelį, nebuvo nei elektros, nei jokio visuomeninio susisiekimo su Klaipėda, rajono centru Gargždais, nebuvo net parduotuvių. Pirkti maisto į Klaipėdą tekdavo eiti pėsčiomis 15 kilometrų, nes į Plikius atveždavo tik duonos. Tačiau vargus užgožė entuziastingi gyventojai, ypač jaunimas. Taigi mokytojams buvo plačios lankos organizuoti visuomeninę veiklą. Jiedu sako į šią veiklą įsitraukę ir darbai, ir auklėjamaisiais žodžiais. Jaunimas buvo ypač aktyvus, tad organizuoti spektakliai, dainų ansambliai, šokių kolektyvai. Elenos ir Antano akyse gyvenvietė augo, gražėjo, turtėjo. Jų laiku Plikiams buvo suteiktas miestelio statusas, atsirado puikus susisiekimas autobusais į Klaipėdą, Gargždus, Krėtingą. Įsikūrė ambulatorinio gydymo centras, Slaugos ir palaikomojo gydymo centras, dvi bažnyčios – katalikų ir evangelikų liuteronų. Nebereikėjo ir maisto kursuoti į uostamiestį – pirkti buvo čia pat. Stebėdami XXI a. visuomenę Plikiuose, senbuviai apgailėstauja: *„Gyventojų skaičius sumažėjo, jaunimas emigruoja, o likusieji pasyvūs. Matyt, juos sužavėjo technologijos ir saviveikloje dalyvauti retas benori.“*

Elena ir Antanas paliks tvirtai įmintas pėdas Plikiuose. Antano užsispyrimu ir entuziastingu darbu (dirbant fizinės kultūros mokytoju) įrengtas puikus stadionas. Jame šiandien sportuoja ne tik moksleiviai, bet ir miestelio jaunimas, vyksta net rajoninės varžybos. Jo ir buvusių auklėtinių dėja priešais mokyklos fasadą šlama puikus ažuolų gojelis, o jau būdamas garbaus amžiaus buvęs pedagogas įkūrė Plikių Ievos Labutytės pagrindinės mokyklos muziejų. Ilgus metus jis dirbo teismo tyrėju, teko būti patarėju ar tiesiog advokatu, sprendžiant skaudžius gyventojų klausimus. Kaip pats sako, visų darbų nesuminėsi.

*Plikių istorijos
amžininkai 2014 m.
J. Venckutės nuotr.*

Elena garsėjo švietėjiško, auklėjamojo darbo srityje, buvo mokslo žinių draugijos „Žinija“ narė lektorė. Pedagogė ruošė ir skaitė plačiai visuomenei pranešimus kultūros, kalbos, auklėjimo, estetikos klausimais. Buvo aktyvi Raudonojo Kryžiaus organizacijos narė.

Abu jie artimai bendravo su mokinių tėvais, buvo jų šeimose ir gydytojai, ir taikytojai, ir patarėjai. Senoji plikiškių karta juodu vertina kaip tikrus draugus. Taigi akivaizdus jų indėlis kuriant Plikių istoriją, kultūrą, švietimą.

Jiedu ir šiandien gyvena aktyvų gyvenimą – domisi vietos bendruomenės veikla, pagal galimybes joje dalyvauja, skaito knygas, periodinę spaudą.

Emilija Alminienė – Gindulių kaimo metraštininkė

Jolanta Venckutė

Gindulių kaimo bibliotekininke nuo 1989 m. dirbanti Emilija Alminienė – dar vienas dabartinės Sėndvario seniūnijos kultūros šviesulys. Nuo jaunystės aktyvi visuomenininkė, Emilija yra pagrindinė vietos švenčių, susiejimų, net pamaldų iniciatorė, todėl po bibliotekos stogu ji priima visus – tiek norinčiuosius naujausios literatūros, tiek nuoširdaus pokalbio ar prieigos prie interneto. Jos puoselėjamos įstaigos durys neužsidaro ir tiesiogine, ir perkeltine prasme: laiko nualintas pastatas prašyte prašosi renovacijos.

Sendvario seniūnijoje veikiantis Klaipėdos rajono savivaldybės Jono Lankučio viešosios bibliotekos Gindulių bibliotekos Gindulių filialas įsikūręs dar 1930-aisiais statytame name, į jį veda seni sukrypę laiptai, tad jei ne langą puošianti savadarbė iškaba, nė neįtartum, kad tokioje skurdžioje vietoje gali veikti svarbus kultūros židinys. Dalis statinio privatizuota, o toji, kurioje įsikūrusi biblioteka, anksčiau buvo skirta vietos bendruomenės poreikiams. E. Alminienė pasakoja, kad anuomet šiame pastate buvo įkurdinta apylinkė, o biblioteka buvusi Klėmiškės kaime. Ginduliuose įsikūrė nuo 1979 m. Praėjus trims dešimtmečiams, biblioteka perkelta į Slėngių mokyklos patalpas, ten glaudėsi vos 3–4 metus ir 2011 m. vėl parkeldinta į Gindulius. *„Kol biblioteka buvo Slėngiuose, gavę finansavimą su Gindulių bendruomene padarėme senajame pastate remontą, todėl prireikus patalpų, šios bibliotekai tiko geriausiai. Tačiau jau kurį laiką bibliotekai vėl ieškoma naujų patalpų, nes per ankšta. Vos 40 m² plote vyksta ir susirinkimai, ir susiejimai, ir mišios. Ginduliuose gyvena daugiau kaip 1 000 žmonių, o šalia dar įsikūrusi Klėmiškė, pilnėja kitos gyvenvietės. Patalpų reikia verkiant“*, – įsitikinusi E. Alminienė. Kai kuklioje bibliotekėlėje vyksta renginiai, patys dalyviai išneša į koridorių stalus, iš kampų į salės vidurį sustato kėdes, suolus. Bibliotekos patalpose minimos visos tradicinės krikščioniškos šventės, valstybiniai minėjimai, taip pat Užgavėnės ir kt. *„Apie 20 ginduliškių moterų esame susibūrusios į moterų grupę, kuri palaiko pasaulinį judėjimą „Motinos maldoje“. Susirinkusios pasimeldžiame, pasidalijame rūpesčiais, džiaugsmiais, pavakarojame. Visų mūsų vaikai užauginti, namie nėra ką veikti, tad maloniai leidžiame laiką čia“*, – pasakojo bibliotekininkė.

Gindulių bibliotekoje vietiniai skaitytojai jaučiasi lyg namie – bibliotekos vadovė Alminienė kiekvieną pažįsta, pasiūlo arbatos ir visada – kaip tik tam žmogui tuo laiku tinkančią knygą. Nors buvo laikas, kuomet į Gindulius atvykusi Alminienė nieko nepažinojo, o pirmosios darbo dienos laukė su nerimu. Tada ji dar nežinojo, jog likimui davus itin ūkišką darbą, jos gyvenimo kelias vis dėlto vėl pasuks kultūros link.

E. Alminienė į Klaipėdos rajoną atvyko iš Skuodo, kuriame daug metų dirbo meno srityje. Buvo pradėjusi studijuoti Klaipėdos Stasio Šimkaus konservatorijoje, tačiau mokslų nebaigė. Kaip pati šmaikščiai sako, „pabiro vaikai“: dukros Aušra ir Daina bei sūnus Alvydas.

„Skuode dirbau meno vadove, teko vadovauti ir kultūros namams, mokiausi muzikos, baigiau chorvedybos kursus. Taip tęsėsi 16 metų. Tačiau kiekvienas turime savo lemtį ir viskas klostosi taip, kaip yra numatyta. Kai pradėjau mąstyti, jog atsirado darbo pasiūlymas šalia Klaipėdos – Ginduliuose. Sunku patikėti, bet iš kultūros namų vedėjos, chorvedės tapau augalų sėklininkystės agronome tarybiniame ūkyje. Buvau baigusi mokslus, bet pirmoji darbo diena tikrai nebuvo lengva – juk iki tol tokio darbo nedirbau“, – prisimena Alminienė, į Gindulius atvykusi 1981 m.

Emilija ir čia neatitrūko nuo meno. „Kolūkiuose švęsdavome daug švenčių – pjautuves, sėtuves, palydėtuves, užbaigtuves... Per kiekvieną šventę dalyviai dovanų gaudavo koncertą – saviveiklininkams tekdavo paruošti programą su šokiais, dainomis, vaidinimais. Būreliai daug repetuodavo. Dalyvaudavau ir aš – kitaip negalėjau, kultūra visada buvo šalia manęs“, – pasakoja E. Alminienė. Pradėjusi dirbti Klaipėdos žemės ūkio technikumė, ten rado moterų folklorinį ansambliuką, kuris repeta-vo ir Ginduliuose, Klemiškės salėje, joje rodydavo ir kino filmus su sukamu aparatėliu. „Vyko vakaronės, gyvenome linksmai. Dabar tos salikės privatizuotos“, – pasakoja Emilija, džiaugdamasi, jog šiuo metu Sendvario seniūnijoje yra dvi kapelos – „Sendvaris“, kurią 2007 m. įkurti padėjo pati Emilija (vadovavo Alvydas Vozgirdas, vėliau – Sigitas Spalinksas, o dabar Darius Sungaila) bei Jono Kavaliausko vadovaujama kapela „Martvežiai“. Muzikali Alminienė su malonumu groja ir kaimo šventėse.

E. Alminienė – viena iš Sendvario kapelos iniciatorių. Ankštose jos vadovaujamos bibliotekos patalpose muzikantai dažnai linksmina įvairių švenčių progomis. Bendruomenės archyvo nuotr.

E. Alminienės nuomone, lyginant dabartį su kelių dešimtmečių istorija, matyti gerokai pasikeitęs žmonių laisvalaikis. „Dabar visi keliauja, daug kuo

domisi, išlavėjęs skonis, suvokimas. Apie tokį laisvalaikį, kokį turime dabar, tarybiniais laikais galėjome tik pasvajoti. Štai mūsų biblioteka – maža, apgriuvusiame pastate, su tualetu lauke. Bet traukia čia visus lyg į namus. Juokaudami sakome – mūsų biblioteka ir tončiui, ir rožončiui. Greta įprastų renginių, rengiame ir išvykas – vykštame į garsias Lietuvos vietas, vienuolynus, važiuojame į renginius. Esame buvę Lenkijoje, net į Stokholmą plaukėme – pamatėme naktinį gyvenimą, prisišokome. Visko, kur tik esame buvę, neišvardysi – apie tokius dalykus tarybiniais laikais net pagalvoti nebūtum galėjęs“, – pasakoja E. Alminienė. Su ja į keliones leidosi jau kelios sendvariškių kartos. Kaip Emilija sako, pirmieji keliauninkai, kadaise sėdėję tėvams ant kelių, jau savus vaikus augina.

Bibliotekininkė E. Alminienė jau keletą dešimtmečių mato besikeičiančius skaitymo įpročius. Prieš porą dešimtmečių suaugęs žmogus į biblioteką užsukdavo retai – nebuvo kada. Pagrindiniai bibliotekos lankytojai būdavo vaikai – neišpaikinti pramogų, neužvaldyti interneto. Dabar atvirksčiai: į biblioteką dažniau užsuka suaugusieji. Net bibliotekos turinys gerokai pasikeitęs lyginant su senesniais laikais. Dabar lentynose – užsienio, lietuvių, psichologinė, grožinė, mokslinė literatūra.

Knygų dovanoja ir skaitytojai – kraustydamiesi iš senų palėpių atveža maišus knygų, o bibliotekininkė atsirenka tinkamas. Moterys nuo kasdienybės bėga prašydamos meilės romanų. „Rimtesnes knygas, prieš rekomenduodama skaitytojams,

Ginduliškiai yra apkeliavę ne tik Lietuvą, bet ir Europą. Išvykos į Platelius akimirka. Bendruomenės archyvo nuotr.

visada perskaitau pati. Yra skaitytojų, kuriems, žinau, galiu pasiūlyti tik istorinių arba psichologinių knygų. Vienas vyras domisi pilimis. Kiekvieną savo skaitytoją pažįstu – žinau, ką jis iš bibliotekos norės pasiimti, o ko atsisakys. Vaikai skaito mažiau, matyt, yra pasikeitusios švietimo programos. Seniau mažiesiems mokyklose pateikdavo knygų sąrašus. Dabar vaikai į biblioteką dažniau atbėga naudotis tik kompiuteriu ir internetu“, – dalijasi mintimis Alminienė. Ji pastebi, kad spausdintinė knyga irgi turi pakaitalą – internete apstu elektroninių knygų. Tad kartais, kai į ją kreipiasi vienos ar kitos knygos ieškantys mokiniai, nieko kito negalinti rekomenduoti, kaip tik panaršyti internete ir parsisiųsti literatūros ar mokslo kūrinio elektroninę versiją. Paklausta, ar tik tokios XXI a. tendencijos nepranašauja bibliotekininko profesijos nunykimu, ginduliškė Alminienė tikina, kad „niekas negali atstoti malonumo, kuris apima paėmus į rankas spausdintinę knygą“. Senjorė, Gindulių bibliotekoje subūrusi 220 oficialių skaitytojų, neabejoja, kad internetas spausdintinės knygos nenukonkuruos.

Jonas Kavaliauskas – Sendvario seniūnijos kultūros kvieslys

Jolanta Venckutė

Jonas Kavaliauskas

Sendvario seniūnijos kultūrinis gyvenimas nuo pat 1996-ųjų neišsivaizduojamas be Jono Kavaliausko – folkloro atlikėjo, vietos kapelų „Sendvaris“ ir „Martvežiai“ įkūrėjo, kultūrinių renginių iniciatoriaus arba tiesiog žmogaus, kuris savo pasišventimu etninę kultūrą daro įdomią visoms sendvariškių kartoms. Pats muzikantas liaudies menu susižavėjo dar mokykloje, tad savo patirtį irgi stengiasi perduoti jaunimui: moko vaikus groti liaudies instrumentais ir pamilti autentišką savo krašto kultūrą.

Muziką rado klėtyje

Jonas Kavaliauskas gimė 1974 m. Pėsvalio rajono Ličiūnų kaime. Gimtosios sodybos klėtyje suradęs seną akordeoną jis pirmųjų akordų mokėsi iš brolio Gedimino, o vėliau su kaimynu Laimučiu Paškevičiumi ėmė rengti koncertus namų kieme susirinkusiems namiškiams. Balsingus vaikus netruko pastebėti kaimo žmonės ir pradėjo juos kviesti į asmenines šventes. Taip nejučia Jonas tapo laukiamu vestuvių muzikantu.

Profesinę ateitį muzikantas, žinoma, susiejo su muzika: 1989–1993 m. studijavo Rōkiškio kultūros mokykloje, kur įgijo folkloro kolektyvo vadovo ir etnokultūros renginių organizatoriaus kvalifikaciją, 1995–2000 m. – dramos režisieriaus, renginių režisieriaus kvalifikaciją, 2004–2006 m. – teatro magistro kvalifikacinį laipsnį Klaipėdos universitete. Pradėjęs dirbti anuometinėje Klaipėdos aukštesniojoje žemės ūkio mokykloje (dabar – Klaipėdos valstybinė kolegija) kultūros paveldo dėstytoju, J. Kavaliauskas įkūrė ir iki šiol vadovauja folkloro teatrui „Aitvaras“. Nuo 1994 m. veikiantis kolektyvas pirmiausia pristatė Klaipėdos krašto instrumentinės muzikos, dainų ir šokių programą „Jau aušt aušružė“. Kolektyvas aktyviai dalyvauja ne tik kolegijos kultūrinėje veikloje, bet koncertuoja visoje Lietuvoje. Kūrybingai leisdami laisvalaikį studentai puoselėja etninę kultūrą. „Aitvaro“ nariai muzikuoja

įvairiais liaudies muzikos instrumentais, dainuoja liaudies dainas, šoka tradicinius šokius, vaidina, dalyvauja įvairiuose projektuose. Po pirmosios kolektyvo spektaklio premjeros 2000 m. „Aitvaras“ pasivadino folkloro teatru.

„Aitvaras“ – respublikinių, tarptautinių festivalių, TV laidų dalyvis, nuolatinis Pasaulio lietuvių dainų šventės, Lietuvos studentų folkloro festivalio „O kieno žali sodai“ dalyvis. Meninės programos buvo pristatytos Latvijoje, Lenkijoje, Rusijoje, Prancūzijoje, Italijoje, kitose šalyse. Visa tai įgyvendinta ilgamečio vadovo J. Kavaliausko pastangomis.

Kelias į Sendvarį

Kavaliauskas kultūrinę bei profesinę veiklą 1996 m. pradėjo Sendvario seniūnijoje, kur pirmiausia dirbo Jakū kultūros namų direktoriumi. Šioje įstaigoje jis kultūrą puoselėjo iki 2003 m., o į Sendvario seniūniją dirbti vėl grįžo 2011 m. paskatintas visuomenininkų Raimondo Simonavičiaus ir Emilijos Alminienės. Slengių pradinėje mokykloje (dabar – Slengių mokykla – daugiafunkcis centras) jis eina renginių organizatoriaus pareigas.

Pasakodamas apie kultūros darbuotojui tenkančias užduotis J. Kavaliauskas patvirtina, kad visada vadovaujasi liaudies tradicijų motyvais. Štai ir Jakuosė 1998 m. jo iniciatyva buvo pradėta kasmetinė talentų šventė „Sueikim į trobą“. Kaskart į šią šventę kviečiami talentingi sendvariškiai: tiek muzikantai, tiek eilių autoriai, teatralai ar kitokio meno puoselėtojai. Perėjęs dirbti į Slengius, Kavaliauskas ir čia įvedė tradicijų – šiltąjį metų sezoną pradeda švente „Išeikim iš stubos“. Kaip pats sako, tokiomis iniciatyvomis sukasi iš padėties, mat Slengių mokykloje-daugiafunkciame centre ankšta, tad ši šventė vyksta lauke. Pradėtas organizuoti Tradicinių lietuvių liaudies žaidimų čempionatas Sendvario seniūnijoje. Be J. Kavaliausko iniciatyvų ir kapelų muzikos neįsivaizduojamos vietos Joninės. Jose anksčiau J. Kavaliauskas grodavo su „Sendvario“ kapela, dabar Jonai ir Janinos ažuolų vainikais puošiasi klausydami „Martvežių“. Būtent šios dvi kapelos paskleidė žinią apie muzikalius ir etninę kultūrą puoselėjančius sendvariškius.

Kapela „Sendvaris“ įkurta 2000 m., o jos pradžia – toje pačioje talentų šventėje „Sueikim į trobą“. Susibūrę muzikantai vis dažniau buvo kviečiami pasirodyti seniūnijos bei rajono šventėse, nuo 2001 m. pradėjo dalyvauti Lietuvos televizijos laidose „Duokim garo“, kur ne kartą nugalėjo savo varžovus. Tai buvo nacionalinis kapelos pripažinimas. Muzikantų branduolį sudarė Jakiškių Kniukštų šeima – tėvas Gintautas, sūnus Ramūnas ir dukra Ginta, taip pat Gindulių kaime gyvenantys tėvas ir sūnus – Henrikas ir Robertas Treiniai. Šauni „Sendvario“ kapela koncertavo iki 2004 m., o muzikinę veiklą J. Kavaliauskas Sendvario seniūnijoje atgaivino po kelerių metų (nuo 2008 m.) subūręs „Martvežių“ kapelą. Nuo 2013 m. ji atstovauja Slengių mokyklai-daugiafunkciam centrui. Kapelą sudaro nemažai muzikantų: Robertas Treinys groja armonika, Antanas Karbauskas groja lūpine armonikėle, o kartais gauna mušti ir simbolinę kvieslio lazda-džingulį. Dailė Docienė, Jolanta Petraitienė, Rima Moisejeva griežia smuiku, Darius Treinys muša būgną, Sigitas Jomantas groja su mandolina, o Živilė Tunaitienė – basedle. Prie senbuvių priskiriami Henrikas Treinys bei Gintautas Kniukšta. Pradėdamas pasakoti apie „Martvežių“ skleidžiamą liaudišką dvasią, Kavaliauskas pirmiausia pasidžiaugia, jog H. Treinys

ir G. Kniukšta yra vieni pagrindinių liaudies folkloro pateikėjų Sendvario seniūnijoje. Būtent pagal jų, taip pat Sudmantų kaime gyvenusios Stasės Drazdauskienės užrašytas dainas, pasakojimus, žaidimus gyvuoja vietos kapela.

„Martvežių“ kapelos atsiradimas

„Martvežiai“ visada laukiami rajono šventėse, kapela puikiai dera Neringoje per tradicinę „Stintapukio“ šventę, koncertuoja Šiauliuose, Pakruojuje, Salantuose – kone visoje Lietuvoje. Teko koncertuoti ir Estijoje. Visiems muzikantams tai savanoriškas užsiėmimas, kuriam laiko randama atitrūkus nuo įprastų darbų.

Daug pastangų įdėta ir 2014 m., „Martvežiams“ ruošiantis dalyvauti LRT laidoje „Duokim garo“. Tęsdami savo pirmtakės „Sendvario“ kapelos kelią, sendvariškiai laimėjo pirmąją vietą – sulaukė didžiausio žiūrovų palaikymo. Tuokart su jais sėkme televizijos studijoje džiaugėsi ir delegacija iš Sendvario.

Kuo išskirtinis „Martvežių“ muzikavimas, kad šis taip traukia klausytojus? J. Kavaliauskas įsitikinęs, kad programoje labai svarbu kontekstas. *„Gali groti nepriekaištingai, estetiškai gražiai, bet mano, kaip režisieriaus, nuomone, bet kokiam kolektyve vadovas turi turėti idėją. Mūsų prioritetas – vestuvinis aspektas. Juk pats pavadinimas „Martvežiai“ kildinamas iš XIX a. vestuvių personažo. Martvežiams buvo patikima iš jaunosios namų lydėti marčią į jauniko namus. Toks principas vyrauja ir mūsų muzikoje“*, – pasakojo J. Kavaliauskas.

J. Kavaliausko liaudies tradicijų išmanymas žavi ir XXI a. jaunavedžius. Muzikantas su „Martvežių“ kapela mielai sutinka talkininkauti vestuvinėse programose: pamokyti svečius lietuviškų tradicijų, pašokdinti pagal liaudies tradicijas. Anot J. Kavaliausko, pramogų amžiuje liaudiškos vestuvės turi paklausą. *„Prisiminkime istoriją – juk kapelių tradicijos būtent vestuvėse ir susikūrė. Tuoktuvės buvo pagrindinis renginys, kuriame buvo reikalinga smagi muzika ir buvo galima muzikuoti, šokti“*, – priminė folkloristas.

Kultūrai tereikia žmonių

J. Kavaliauskas neabejoja, kad istorijos ratas sukasi užmarštin nugramzdindamas ir vėl iš naujo atrasdamas veiklas. Tą patį jis prognozuoja ir jo puoselėjamos kultūrinėms tradicijoms: *„Ateities kartoms labiausiai norėtusi perduoti pačią liaudiškąją vestuvių šventimo tradiciją. Manau, kad jos net nereikia saugoti – kas užsimiršta, po kurio laiko grįžta kaip nauja, modernu.“*

Paprašytas išsivaizduoti, kokia kultūra domins ateities kartas, Jonas jai kelia vienintelį uždavinį – svarbu, kad kultūrindamiesi žmonės gerai jaustųsi. *„Svarbu, kad bendruomenėse visada būtų lyderių, kurie gebėtų sudominti, jungti kitus bendroms idėjoms. Tokių žmonių, tikiu, visada bus, tad ir kultūra nenutrūks, kad ir kokia linkme eitų. Nepakeičiamų nėra – keičiasi tik mados. O jei dirbama nuoširdžiai ir profesionaliai, bet kuri kultūra turi pasisėkimą – tiek etnografinė, tiek populiarioji“*, – mano pašnekovas.

Sendvario kultūrinį gyvenimą J. Kavaliauskas apibūdina kaip perspektyvų. Juolab kad naujakurių turtingoje seniūnijoje žmonės bendrauja ne vien masinėse šventėse. Apstu kaimyniškai, būreliais, gatvėmis draugaujančių ir savas šventes rengiančių kaimo žmonių. Kultūrinės idėjas realizuoti galima ir įgyvendinant Europos Sąjungos finansuojamus projektus, tereikia noro. Kalbėdamas apie siekius ir viltis, J. Kavaliauskas pirmiausia tikisi, kad Sendvario seniūnijoje kurią nors

dieną iškils erdvus kultūros centras su renginių sale, nes dabar didelę auditoriją talpinančio statinio nėra. Besiplečianti seniūnija to labai pasigenda.

Sendvario seniūnijoje puoselėjamai lietuvių liaudies kultūrai nueiti užmarštin neleis ir jaunoji karta. Kavaliauskas jau kelerius metus vadovauja Etnomuzikavimo studijai Slengių mokykloje-daugiafunkciame centre. Ją lanko ne tik „Martvežių“ muzikantų atžalos, bet ir liaudies instrumentais susidomėję kiti vaikai – iš viso tokių kaime yra 10–15. Pirmos–šeštos klasių mokiniai groja armonika, kanklėmis, birbyne, kitais autentiškais liaudies instrumentais. Taip ugdomi ne tik muzikiniai gabumai, bet ir diegiamas supratimas apie vietines tradicijas.

J. Kavaliausko indėliu į etninės kultūros puoselėjimą tiki Lietuvos kultūros taryba. 2015 m. kultūros puoselėtoji buvo skirta valstybinė stipendija, kurią vadovas panaudojo tradiciniams liaudies muzikos instrumentams „Pažink, pasigamink, muzikuok“, liaudies instrumentų gamybos ir etnomuzikavimo seminarų vedimui, metodinės priemonės parengimui ir spaudai, garso įrašų parengimui ir leidybai.

Trumpai apie kapelą „Martvežiai“

Kapela veiklą pradėjo 2008 m. koncertuodama Klaipėdos krašto renginiuose. Nuo 2013 m. kolektyvas atstovauja Klaipėdos rajono Slengių mokyklai-daugiafunkciam centrai.

Kapelos repertuarą sudaro tradicinė instrumentinė muzika, Mažosios Lietuvos dainos bei visoje Lietuvoje populiarios dainos ir romansai. Mažosios Lietuvos dainos imtos iš leidinių: „Lietuvininkų žodis“ (Kaunas, 1995), „Bėgau jūružem: Klaipėdos krašto dainos“ (Klaipėda, 1997), „Eit mergeli pajūriais“ (Klaipėda, 2006). Kapelos repertuarą prasmingai papildė Klaipėdos rajono Sendvario seniūnijos folkloro pateikėjai Henrikas Treinys ir Gintautas Kniukšta.

2012 m. dalyvavo Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus vykdomame projekte „Vakarų Lietuvos istorinis kostiumas“, kur pristatė ne tik Mažosios Lietuvos regiono liaudies dainas, giesmes, bet ir kostiumus. Išskirtinius, pagal Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus eksponatus atkurtus kostiumus kapelos narės dėvi per pasirodymus.

2013 m. „Martvežiai“ kartu su KVK folkloro teatru „Aitvaras“ parengė teatralizuotą vestuvinę programą „Meškininkų improvizacijos“. Klaipėdos krašte vestuvių persirengėliai buvo vadinami „meškininkais“, nes vilkėjo išverstus kailinius ir šokdami vaizdavo meškas. Net ir tradicinio Klaipėdos krašto vestuvių gėrimo pavadinimas panašus – „meškinis“. Programos ašis – liaudies teatro elementai, instrumentinis folkloras ir vestuviniai pašmaikštavimai. Programa klaipėdiečiams pristatyta tarptautinės akcijos „Muziejų naktis 2013“ metu.

2014 m. „Martvežiai“ įrašė kompaktinę plokštelę „Nebekalbėk tu man apie mėnulį“. CD leidybai lėšas skyrė Vietos bendruomenių taryba.

Kapelos pavadinimą nulėmė savitas lietuvininkų vestuvių personažas – martvežys. Tai vežimo, kurį jaunikis siųsdavo parvežti jaunąją iš jos tėvų namų, vadeliotojas. Martvežio pareiga buvo prižiūrėti vežamą marčią (nuotaką) ir saugoti vežimo puošmenas, uždegtas žvakes. Šio personažo vardu pavadinta kapela „Martvežiai“ groja liaudies muziką, tinkančią ir šiuolaikinėms vestuvėms. Kapelos talismanas – Mažosios Lietuvos vestuvinių papročių atributas – kvieslio lazda-džingulis. Pagrindinė kolektyvo misija: tegul liaudiški papročiai ir folkloras atgimsta kaskart vis naujai.

Petras Simonaitis – žmogus šviesulys

Lijana Sinušienė (Simonaitytė)

Kalbantis su dirbusiais, pažinojusiai, draugavusias ar tiesiog kaimynais buvusiais žmonėmis Jakų ir Sudmantų kaimuose, Klaipėdos rajone, tokie ir panašūs žodžiai pirmiausia išsprūsdavo iš lūpų. Asmenybė, palikusi ryškų pėdsaką šiame krašte. Vadovu dirbo 30 su viršum metų, iš kurių 25, nuo pokario 1962 m. buvo „Pergalės“ kolūkio, Klaipėdos r., šalia miesto, pirmininku. Pradėjo tuo metu, kai Klaipėdos pakraštys po Antrojo pasaulinio karo stojosi ant kojų. Ypač sunku buvo Klaipėdos krašte – vietiniai išvykę, likusieji skurdo, atvažiavusieji ir bandantys įsikurti vargo nepritekliuje. Trūko dirbančiųjų, o tiems, kurie buvo, trūko duonos, pastogės, vaikams mokyklos, aprangos. Palaikėse fermose badą kentė galvijai. Tokia padėtį reikėjo keisti. Reikėjo kraštą apgyvendinti, sukurti sąlygas, patogias gyventi ir kurti. Tad reikėjo žmogaus, kuris gebėtų suorganizuoti žmones kurti patogų gyvenimą, tada motyvuoti tuos žmones dirbti ir patikėti, reikėjo jiems tinkamai vadovauti ir, be abejo, kontroliuoti. Šiuo laikmečiu puikiai žinome, ką reiškia tos sąvokos ir vadovo darbas. Taigi tėvelis buvo tiesiog Vadovas – žmonių vadovas, padėjęs susikurti patogų, teisingą gyvenimą, suteikiantį jų vaikams vertybių sistemą, priimtina visuomenei.

Gimė Petras 1915 m. gegužės 11 d. Beržinių kaime, Pakruojo rajone, Rozalimo valsčiuje, girininko šeimoje. Petriukas buvo jauniausias. Vyresni broliai Leonardas, Antanas ir sesuo Adelė. Gyveno šeima vienkiemyje prie miško, upelės. Kelio į sodybą nebuvo, jis vedė tik iki kaimynų kiemo, o pas Simonaičius reikėjo eiti per lauką. Taip prisimena mamytė, taip prisimename ir mes, vaikai. Keliaudavome automobiliu, kelias iš Klaipėdos į Beržinių kaimą labai tolimas, tada per lauką, o ten troba, drėbtinis molio tvartas, upelis, daug erdvės. Mums, vaikams, išlikęs prisiminimas kaip pasakos, istorijos gabalėlis iš knygos, pilnas babytės ir tetos Adelės meilės, dėmesio, romantikos.

Tėvelis buvęs tvarkingas, pareigingas ir aktyvus jaunuolis. 1936–1938 m. tarnavo Lietuvos armijoje artilerijos pulke. Jis prisimindavo: „Lenkai 1938 m. įteikė mūsų vyriausybei ultimatumą nukabinti transparentus su šūkiu: „Mes be Vilniaus nenurimsim!“ Tą naktį budėjau aš ir turėjau nuplėšti šūkius. Būrio vadas vėliau sakęs, kad ašara nusirito darbą tą dirbant. Baigęs tarnavimą armijoje, nuvažiavau pas brolių

Šioje nuotraukoje tėvelis atrodo toks, kokį daugelis jį prisimena. Petras Simonaitis apie 1975 m. Kitoje nuotraukos pusėje parašyta: „Ilgam PRISIMINIMUI – kaip TSO (Tarpkolūkinės statybos organizacija – aut.) VETERANUI. Gargždai, Klaipėdos r. TSO administracija ir visuom. organizacija

kunigą Antaną į Nemunėlį Rokiškio rajone. Tuo metu jis ten buvo bažnyčios vikaru. Viešėjau dvi savaites ir paskelbė Lietuvoje mobilizaciją. Mat prasidėjo užsienyje karas. Rinko tik ryšininkus, kulkosvaidininkus ir dar kažką. Aš buvęs artileristas, mūsų dar nekvietai. Tad iki gegužės pabaigos grįžau namo į Beržinius. Buvau sugalvojęs mokytis ž. ū. mokykloje, reikėjo apsirengti ir pragyvenimo lėšų. Tad reikėjo ieškotis darbo. Keletas kaimynų tuo metu turėjo kalkių degimo krosnį, žiūrėdavau, kaip jie sukrauna nedegtus akmenis (Klovainiai nuo seno garsėja kalkakmenių karjeriais), ir išmokau. Ten buvau paskirtas meistru. Vėliau nuvažiavau į Joniškėlio ž. ū. mokyklą, mane priėmė ir nuo rudens pradėjau mokytis. Bėdos neturėjau. Brolis kunigas pridėdavo prie maisto apie 15 Lt. Teko dirbti valgyklos vedėju, tad maistas nekainavo. Vienerius metus mokiausi žemės ūkio specialybės – visus dalykus studijavom: augalininkystę, gyvulininkystę, daržininkystę ir kt. Vėliau norėjau studijuoti pienininkystės specialybę Belvederio ž. ū. mokykloje Jurbarko rajone. Bet nepatekau. Daug norinčių buvo.

Petronelė ir Petras Simonaičiai tautiniais rūbais po šokių koncerto. Apie 1954 m. Gargžduose, Minijos slėnyje

Tad aš greit apsisukau ir nuvykau į Gruzdžių ž. ū. mokyklą Šiaulių rajone. Ten moki kontrolasistentų specialybės. Keliavau iš Belvederio garlaiviu Nemunu iki Kauno, tada traukiniu į Šiaulius, iš ten pėsčiomis, pakeleivinių kareivių pavėžėtas, pasiekiau tikslą. Mokomąją praktiką atlikau Pakruojo Ropo dvare. Baigus mokyklą, Žemės ūkio rūmai mane paskyrė į Kretingos apskritį, kur 1941 m. vasario 16 d. ir nuvykau. Į Kretingą važiavau traukiniu, atvykusi, stotyje sulaukė tarybiniai pasieniečiai, reikėjo leidimo patekti į pasienio zoną, kokia tuo metu buvo Kretinga. Surado vertėją, sužinojo mano atvykimo priežastį, paskambino Kretingos ž. ū. skyriaus agronomui, tas patvirtino, kad laukia tokio žmogaus. Nors tiesą sakant, jie nežinojo, kas toks atvyks. Mano kelyje visada atsirasdavo supratingų ir palaikančių žmonių. Taigi pasieniečiai paleido ir ėmiau dirbti Kretingos apskrities kontrolasistentu. Mūsų buvome keletas, kiekvienas globojom 20–30 ūkininkų per mėnesį. Per dieną galėjai tik vieną ūkį aplankyti. Tad darbo pakako. Įdomi ir naudinga bendravimo patirtis kaupėsi. Taip dirbau iki gegužės mėnesio. Nuvažiavau į Kauną, padaviau prašymą atleisti iš kontrolasistentų pareigų ir paskirti Kretingos valstybinio ūkio zootechniku. Taip buvo sutarta su vietine valdžia ir Žemės ūkio rūmais. Reikėjo pačiam važiuoti į Kauną susitvarkyti paskyrimo dokumentų. Grįždamas turėjau nuotykį: viską susitvarkęs, sėdau į traukinį ir važiudamas užsnūdau prieš Šiaulius. O norėjau išlipti ir apsilankyti namuose Pakruojuje. Traukiny dar ir baudą turėjau sumokėti. Žmogus iš Kretingos paskolino. Parvažiavęs į Kretingą pradėjau dirbti Kretingos dvare. Labai pradėjo

kalbėti apie karą: „Karas, karas, karas bus ryt, poryt...“ Išsigando ūkio agronomas. Mane paliko savo vietoje, pats šeštadienio vakarą išvažiavo. Galvoju, bus pavojinga, juk Kretinga prie pat rubežiaus. Supratau, kad turiu važiuot namo į Pakruojį. Tad šeštadienio naktį išvažiavau traukiniu į Šiaulius. Ir ryte užklupo karas: lėktuvai, bombarduoja. Išlipęs Šiauliuose siauruku važiavau iki Pakruojo, tada pėsčiomis į Beržinius. Padėjau sesei sušienauti. Buvo liepos 19 d., baigėm ir išvažiavau į Kretingą. Sesuo įdėjo gabalą kumpio. Grįžau visokiom pakeleivom priemonėm. Žemaitijoje nuo kaž kurios vietos ėjau pėsčiom. Grįžus paskyrė į Prišmončių valstybinį ūkį vedėju, prijungė Vilimiškės ūkį. Buvo sunku neįpratusiam, tada radom žmogų, pasidalinom darbu. Likau Prišmončių dvare vokiečių okupacijos laikotarpiu. Kai rusai priartėjo, mudu su mama susiruošėm važiuoti į Vakarus. Deja, spėjom nuvažiuoti iki Svencelės, ten užkirto kelią ateinantys rusai. Tad beliko grįžti. Nuvažiavom į Imbarę pas draugą, iš ten sekėm padėti. Reikėjo suprasti, ar nekaltins, kad prie vokiečių dirbau vadovu. Tada paskyrė Kretingos t. ū. direktoriumi. Nei pakinktų, nei arklių, nei įrankių. Nėr su kuo pradėti dirbti. Buvo pažįstamas TŪ tresto valdytojas, jam pasiskundžiau, kad nėr kaip dirbti, kad gali išvežti. Tad tuoj surado žmogų, jam perdaviau viską. Nusiuntė į miškų ūkį Plateliuose. Bet supratau, kad čia ne vieta. Klaipėdoje buvo draugas. Tas davė darbo Socialinio aprūpinimo skyriaus vedėju. Aprimau, pradėjau dirbti. Ir ten atleido dėl vieno momento: žiemą buvo prirankiota gyvulių iš išvežtųjų ūkių. Juos reikėjo šerti. Vieną dieną ž. ū. ministro pav. paklausė, kaip einas gyvulių žiemojimas? Aš atsakiau rusiškai „chramaet“ (šlubuoja – red. past.). Tas įsižeidė ir atleido mane. Ką dabar darysiu? Kur darbą rasti. Klaipėdoje ką dirbsiu, išvažiuot į kaimą pavojinga, o reik ir pažįstamo, kad galėčiau apsigyventi. Pažinojau artimiausio kolūkio pirmininką, pasišūliau, tad nuo 1952 m. pradėjau dirbti zootechniku. Netrukus rajonas sugalvojo pakeisti pirmininkus, suorganizavo visuotinį susirinkimą ir išrinko mane pirmininku.“

Tėvelis nepaprastai tikėjo lavinimusi. Pats nuo jaunumės siekė būti išsilavinusiu žmogumi – nepasitenkino Joniškėlio žemės ūkio mokykla, Gruzdzių ž. ū. mokyklos kontrolasistento specialybe. Jau būdamas kolūkio pirmininku, 1964 m. baigė Klaipėdos ž. ū. technikumą agronomijos specialybe, o 1973 m. mokėsi Lietuvos žemės ūkio akademijos vadovų kvalifikacijos kėlimo kursuose. Namuose sukaupta knygų kolekcija rodo, kad tėvelis mėgo pats skaityti, lavintis ne tik dalykinėje, bet ir grožinės literatūros, meno, sveikatos ir kt. srityse. Namų

Šeimos nuotrauka 1966 m. šalia namų verandos, Jakuose. Tėveliai kartu jau daugiau kaip 20 metų. Kai atsikraustė į Jakus gyventi iš Klaipėdos 1956 m., sūnų Petrą atsivežė mažiuoką, 1958 m. mamytė laukėsi, ir abu su tėveliu sutarė, kad: „išauginome miesčionių, reik ir kolūkiečių“. Tad Arūnas, gimęs 1959 m., ir Lijana, gim. 1963 m., išties esame kaimiečiai. Nuotraukoje centre sėdi mūsų babunytė. Taip švelniai ją visi vadinome. Tai mamos mama iš Kretingos. Kartais ji atvažiuodavo pasisvečiuoti ir padėdavo mamai prižiūrėti ūkį. O vasaromis mes važiuodavome į Kretingą pas babunytę ir mamos seseris Oną Lukauskienę ir Valę Kontrimienę atostogauti.

Tėvelių sodyba buvo didelė, apie 50 arų, pusė daržui, pusė sodui ir prezentacinei zonai. Tad darbo daug reikėjo, kad gražiai ir tvarkingai viskas atrodytų. Moterų taryba kasmet organizuodavo sodybų apžiūrą, rinkdavo tvarkingiausias. Ne kartą tėveliai buvo pagirti už gražios sodybos puoselėjimą, yra laimėję tvarkingiausias sodybos titulą 1972 m.

biblioteka kaupė ir skaitė mamytė, išaugino mus visus šešis vaikus, skaitančius ir besilavinančius. Biblioteka naudojosi ir daugybė šeimos draugų. Ir žmoną tėvelis išsirinko žingeidžią. Tėtis jau dirbo ūkvedžiu Prišmončių dvare, kai susipažino su mamyte. Toji buvo paauglė, atbėgdavo padėti savo mamai, ūkvedžio namų tvarkytojai Agnieškai Každailienei. Matydamas, kokia guvi mergina auga, patarė mamai atiduoti dukrą mokytis į Plungės žemės ūkio mokyklą. Globojo, lankė, knygų nupirkdavo, rėmė pinigais. Jau po karo, apsigyvenus Klaipėdoje, mama baigė bitininkų kursus Lietuvos žemės ūkio akademijoje Kaune. Dirbo Klaipėdoje bitininkystės reikmenų parduotuvėje. O kur dar profesionalūs siuvėjų, vėliau kulinarų konditerių kursai Klaipėdos politechnikume. Ir skaitė. Daug, godžiai. Vėliau, pasakojo mamytė, vis mažiau likdavo laiko grožinei literatūrai. Juk vaikų daugėjo, poreikiai augo, darbų gausa ir dienos trumpumas atimdavo visą laiką. Mamytė visą laiką svajoto apie mediciną. Ir baigė Klaipėdos medicinos mokyklą, tapo medicinos seserimi, dabar bendrosios praktikos slaugytoja vadinasi. Mama iki pensijos dirbo Klaipėdos prekybos uosto medicinos punkte budinčia medicinos seserimi. Tėvelis važiuodavo jos pasiimti iš darbo arba ryte nuveždavo. Ir mums, vaikams, teko ši pareiga – vežioti mamą. Mes, jaunėliai, visi turėjom teises, igijome teisę vairuoti automobilį mokydami vidurinėje mokykloje. O tėvelis nuo 1971 m. jau turėjo nuosavą automobilį, kurį pirkė pagal Klaipėdos rajono savivaldybės paskyrą. Tai buvo vadinamasis „pirmukas“ – pirmasis numeris „Žiguli“ automobilio markės, gamintos Rusijoje pagal itališko „Fiat“ automobilio modelį. Ir variklius tai markei gamino Italijai. Taigi praktiškai toks automobilis buvo kone amžinas.

Tada mama su tėveliu skatino ir palaiškė savišvieta, reikliai žiūrėjo į mūsų išsilavinimo kokybę vidurinėje mokykloje ir specialybės igijimą. Tėveliai veždavosi į teatrą, kiną, keliones ne tik savo šeimai, bet nuolat pasikviesdavo ir kurį nors kaimynų vaiką ar mūsų klasės draugus.

Vienas iš ryškiausių tėvelio bruožų – lavintis pačiam ir paremti gabų, siekianti žinių jauną žmogų. Prisimenu: aš baigiau Gargždų 1 vidurinę mokyklą (dabar Minijos progimnazija), iškilo dilema, ką studijuoti: rinktis lengvosios pramonės inžinerijos ar pedagogo specialybę. Tariausi su tėveliu, jis pasiūlė agronomiją. Man akyse iškilo Marcinkevičiaus eilėraščio žodžiai: „Rugiai išplaukia, plaukioja drugiai...“ Suprantama, juk užaugau kone ant tėvelio kelių automobilyje, kai važiuodavo vakarais patikrinti kuliančių javus kombainų ar savaitgaliais į laukus apžiūrėti dygstančių javų ar kitų augalų. Tai buvo gražu, romantiška. Tad pasirinkau agronomo specialybę ir baigiau Lietuvos žemės ūkio akademiją. Studijos toli gražu nebuvo tokios lengvos ir romantiškos. Tai buvo vadovo specialybė ir per 5 metus teko studijuoti begales dalykų.

Kitas labai ryškus P. Simonaičio pagarbos lavinimuisi pavyzdys – buvusi ilgametė „Pergalės“ kolūkio vyriausioji buhalterė, dabar S. Žilinsko ž. ū. bendrovės bendrasavininkė Dana Žilinskienė. Ji pasakoja: „Atvykome su tėvais iš Kretingos rajono į Klaipėdą. Tėveliai įsitaisė dirbti į „Pergalės“ kolūkį, o aš buvau nuvesta į gimnaziją mokytis. Nelengva buvo. Dabar tai vadiname patyčiomis ir psichologine prievarta. Tada buvo paprasta – aš kukliai apsirengus, baltais, kreida balintais bateliais. Kalbu žemaitiškai, o miesto merginos su uniformomis, taisyklingai kalbančios, su paniekos mina veide nuolat spoksojo į mane. Pakenčiau tokią būseną gal porą mėnesių. Tad pasilikau namuose, pasakius mamai, kad neisiu į mokyklą, kad sergu. Tėtis kalvoje įsikalbėjo su P. Simonaičiu apie mano būklę. P. Simonaitis ir sako: „Siųsk čia savo merginą, tegu laukuose priekabas mėšlo skaičiuoja per žiemą.“ Mat mėšlą iš fermų veždavo tik žiemos metu.“ Taigi Danutė dirbo apskaitininke. Pasibaigus tam darbui, P. Simonaitis sakęs mamai, siųsk savo mergaitę mokytis, nes labai sumani ir pagavi esanti. Taip ir padarė. Danutė įstojo į Klaipėdos buhalterinį technikumą. Sėkmingai jį baigė, gavo paskyrimą į Radviliškio rajoną. Tačiau įvyko kitaip. Tą dieną, kai skirstymo komisija dirbo, atvyko P. Simonaitis ir pasikalbėjo su jos nariais. Paaiškino, kad jam reikia vyriausio buhalterio, o ta mergina iš jo kolūkio, tad šio jauno specialisto jam žūt būt reikia. Tada šalyje buvo tokia tvarka – po diplominių darbų gynimo absolventai eidavo į paskirstymo komisiją ir gaudavo nukreipimus. Nebent studijavai su kokio nors ūkio siuntimu, tuomet jokių rūpesčių – grįžti į savo ūkį. Visai būdavo: išimylėdavo jauni žmonės, susituokdavo, norėdavo likti didmiesty ir pan. Tai ir atsižvelgdavo į poreikius. Tad šiuo atveju Danutė Kubiliūtė buvo paskirta į Klaipėdos r. „Pergalės“ kolūkį vyriausiąja buhalterė. Taip jie ir dirbo iki 1976 metų. Danutė sėkmingai išteko už agronomo Stasio Žilinsko, pagimdė du sūnus – Tomą ir Silvestrą. Dabar jie visi rūpinasi savo žemės ūkio bendrove. Fermose, kuriose buvo kolūkio karvidės, dabar sėkmingai vystomas privatus žemės ūkio verslas. O šalia fermų stovi „paminklas“ – šienainio bokštas, kurio viršuje puikuoja užrašas „Pergalės“ kolūkis“. Nugriauti statinį kainuoja labai daug. Tad kol jis niekam nemaišo, stovi.

Mamytė darbo vietoje, Klaipėdos prekybos uosto medicinos punkte. Apie 1980 m.

Šeima

Tėvelis nebuvo komunistų partijos narys. Buvusi bendradarbė pasakojo, kad ją pakvietę įstoti į partiją. Ji prisimena „Prieš stodama tikėjausi, kad manęs klaus, ar tikinti esu. Galvoju, ryžtingai pasakysiu: tikinti. Nes tokia visą gyvenimą buvau. Tada manęs nepriims. Bet neklausė tokių dalykų ir patapau komunistų partijos nare. Nedaugelis norėjo tuo nariu būti. Tokia tvarka buvo: nori būti specialisto pareigose – stok į partiją.“ Daugelį kitų darbuotojų kvietė, o buvo keletas, kurie norėjo pasiekti daugiau karjeroje, bet jų šeimos istorija trukdžiusi – vieno giminės partizanavo, kitas vėl kažį kokių problemų su žydais turėjo. O mūsų tėvelio net nejudino, nekalbino. Bent jau mes negirdėjom iš jo tokių kalbų. D. Žilinskienė teigia, kad jo nekviatė, nes vyresnis brolis Antanas kunigas buvo. Gyvenimo pradžioje tėvelis paramą iš jo gaudavo. Vėliau aplankydavo progai pasitaikius. Vyresni mano broliai Viktoras ir Simas buvo nuvykę dėtės Antano aplankyti. Motociklu važiavo, tėvelis buvo nupirkęs. Broliai buvo linksmi ir nuotykių mėgėjai. Sako, nuvykom pas dėtę, matom – ant bufeto vyno butelis stovi. Na, sakom, puikus vakarėlis bus. Išragavom tą vyną. O ryte paaiškėjo, kad tai viso mėnesio mišų vyno atsargos, kuri gospadinė buvo parūpinusi. Atlaidus, geraširdis buvo dėtė, nepyko ant sūnėnų. Visi Simonaičių šeimos atstovai iš Aukštaitijos buvo geranoriški, kaip visi aukštaitčiai. Gal ir tėvelis todėl buvo toks – neilgai pykdavo, nekerštingas, neirzlus, atlaidus, geranoriškas. Tik vieną broužą jie visi turėjo – jei jau nepateisinai lūkesčių, palankumo nesitikėk. Nieko nesakys, kol neimsi „akių draskyt“, o tada jau pasakys maždaug taip: „Eik sau.“

Sūnus Arūnas baigė Klaipėdos žemės ūkio technikumą, įgydamas ž. ū. technikos mechaniko specialybę. Dirbo tame pačiame ūkyje, vėliau išėjo dirbti į jūrą, 10 metų jūreivių buvo. Vėliau su broliu Petru įkūrė duonos ir jos gaminių kepimo verslą. Jų keptą duoną valgė ne tik Kretingos, bet ir Klaipėdos miesto ir rajono gyventojai. Vėliau Arūnas su žmona Vlada įkūrė nekilnojamojo turto agentūrą ir dabar sėkmingai vysto šį verslą.

Sūnus Petras studijavo Lietuvos žemės ūkio akademijoje ž. ū. technikos inžineriją. Dirbo įvairiuose ūkiuose Klaipėdos rajone, vėliau išvyko į Kretingos rajoną, ten dirbo Kretingos tarybiniame ūkyje, vėliau įkūrė savo verslą ir dabar jį sėkmingai puoselėja.

Dukra Margarita Dalija pradžioje pasirinko kultūros darbuotojo specialybę, baigė Vilniuje kultūros mokyklą. Jau augindama vaikus ir dirbdama, studijavo su meile istoriją ir baigė Vilniaus universitetą, įgydama istoriko specialybę. Vėliau įsidarbino Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje ir jau 20 metų ten dirba.

Namuose stovėjo trofėjinis pianinas. Juo sesė Rita mokėsi groti. Vėliau jis nukeliavo į sūnaus Petro namus, jo sūnus lankė muzikos mokyklą ir mokėsi groti. Nuotraukoje, darytoje 1963 m. per dukters Lijanos krikštynas, matyti svetingas tėvelio gestas

Sidabrinės vestuvės – 25 bendro gyvenimo metų šventinė nuotrauka. Pirmoje eilėje centre tėveliai Petronelė ir Petras Simonaičiai, iš kairės pagrandukė Lijana, dešinėje pirmoji anūkė Gintarė, Viktoro dukra. Antroje eilėje iš kairės sūnus Arūnas, marti Genovaitė Simonaitienė (buvusi Sinušaitė), dukra Margarita Dalija (Rita), sūnus Petras. Viršuje stovi sūnūs Viktoras ir Simas

Vyriausias sūnus Viktoras dirbo Klaipėdos elektros tinkluose, buvo puikus savirintojas. Sūnus Simas Klaipėdos politechnikume įgijo statybos specialybę. Abu gan anksti išėjo Anapilin dėl įvairių nepagydomų ligų.

Tėvelis turėjo neprastą klausą ir jaunystėje dainavo įvairiuose choruose. Atvažiavęs dirbti į Kretingą, giedojo Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčios chore.

Petras Simonaitis turėjo vyrišką pomėgį – medžioklę. Priklausė Klaipėdos r. medžiotojų būreliui. Yra sumedžiojęs vilką, daug briedžių, stirnų ir šernų. Yra apdovanotas daugybe įvairiausių dovanų, jam buvo suteiktas garbės medžiotojo vardas.

Šeimos sudėtis

Santuoka: žmona Petronelė Každailytė, Antano dukra, gimusi 1926 m. balandžio 1 d. Kretingos r. Kai tuokėsi, mamytei buvo 17 metų. Susituokė 1943 m. gruodžio 30 d. Kretingos Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčioje.

Vaikai:

Viktoras gimė 1944 m. sausio 20 d. Kretingos r.

Simonas – 1945 m. birželio 11 d. Kretingos r.

Margarita Dalija – 1948 m. spalio 26 d. Klaipėdoje.

Petras – 1955 m. balandžio 21 d. Klaipėdoje.

Arūnas – 1959 m. liepos 25 d. Jakų k., Klaipėdos r.

Lijana – 1963 m. kovo 6 d. Jakų k., Klaipėdos r.

Tėveliai kartu pragyveno santuokoje 63 metus. Abu buvo linksmi, švetingi, vaisingi, darbštūs žmonės. Jauni ir gražūs mėgo fotografuotis. Ir vieni, ir su

Auksinių vestuvių šventė 1993 m. Kretingos bažnyčioje. Centre stovi Petronėlė Simonaitienė, kunigas ir Petras Simonaitis, apsupti vaikų, marčių, anūkų ir žentų

Petronėlė ir Petras Simonaičiai Kretingos žiemos sode, apjuosti proginėmis tautinėmis juostomis, rankose laiko simbolinę lazda – Šeimos skeptrą

Tėveliui Petrui Simonaičiui 90 metų. Jubiliejų iškilmingai šventėme Jakų kultūros namų salėje. Susirinko buvę bendradarbiai, vaikai, kaimynai. Visi sveikino, pasakojo atsiminimus, koks šaunus ir sumanus vadovas Simonaitis buvęs. 2005 m. gegužė

šaltinis nei liūdesio išraiška.

Tėvelis pasakojo, kai statė Klaipėdoje Marijos Taikos karalienės bažnyčią, kolūkis, greičiausiai jis pats, rasdavo galimybių nukreipti sunkvežimius vežti žvyrą statybai. Tėvelis buvo praktikuojantis katalikas visą savo gyvenimą, nepaisydamas jo užimamų pareigų ir tuometinio tarybinės santvarkos puldinėjimo,

vaikais, ir su draugais namuose, savo sode. Tai puikus reikalas – dabar tos nuotraukos mums, vaikams ir anūkams, yra savotiškas giminės brendimo metraštis. Ir linksmi gyvenimo įvykiai užfiksuoti, ir laidotuvių akimirkos. Dabar – per laiko prizmę, ir pastarosios nuotraukos yra labiau informacijos

lankėsi bažnyčioje su visa šeima. Aplankydamas brolių kunigą Antaną visur, kur tik jis dirbo. Jeigu dalyvaudavo laidotuvėse ir karstą nešdavo į bažnyčią, jis ėjo į pamaldas. Yra pasakojęs, kad būdavo tokių kolegų, kitų kolūkių vadovų ir pan., kurie likdavosi už bažnyčios durų ar visai neidavo į šventorių. Mes, visi vaikai, esame krikštyti katalikais, priėmę visus sakramentus, kuriuos suteikia bažnyčia. Namuose augome demokratiškomis sąlygomis, mūsų nevertė tikėti ar netikėti, ar būti ateistais. Visokių periodų buvo mūsų gyvenime. Tačiau mamytė visada ramiai atsakydavo į visus mano klausimus taip: „*Kaip radome, taip paliksime...*“ Taip ir vyksta. Pasiblaškę po gyvenimo vingius, grįžtame prie ištakų, saugodami ir puoselėdami gražias šeimos tradicijas: šv. Kūčias, Kalėdas, Velykas, kapų tvarkymą, mirusiųjų minėjimus ir pan. Tėvelis mirė vėlu 2006 m. lapkričio 6 d. vakarą, būdamas 91 metų.

Apie autorius

Dovilė **Baltramiejūnaitė** – mokslininkė, humanitarinių mokslų daktarė.

Aleksandra **Batuchina** – edukologė, edukologijos mokslų daktarė.

Albertas **Bitinas** – geologas, mokslų daktaras.

Angelija **Bučienė** – mokslininkė, socialinių mokslų profesorė.

Jonas **Bukantis** – mokslininkas, humanitarinių mokslų daktaras.

Aldona **Damušytė** – geologė, mokslų daktarė.

Marija **Eidukevičienė** – mokslininkė, gamtos mokslų daktarė, profesorė.

Audronė **Galvonaite** – mokslininkė, gamtos mokslų daktarė.

Mindaugas **Grikpėdis** – archeologas, VU doktorantas.

Rita **Jankauskienė** – mokslininkė, ekologijos ir aplinkotyros mokslų daktarė, docentė.

Aušra **Kavaliauskienė** – etnologė, humanitarinių mokslų daktarė.

Dalia **Kiseliūnaitė** – mokslininkė, humanitarinių mokslų daktarė, profesorė.

Birutė **Kruliienė** – poetė.

Lina **Kuisė** – geografijos mokytoja, metodininkė.

Ona **Majienė** – mokytoja.

Rita **Nekrošienė** – mokslininkė, ekologijos ir aplinkotyros mokslų daktarė, docentė.

Algimantas **Petraitis** – mokslininkas, gamtos mokslų daktaras.

Martynas **Purvinas** – architektas, mokslų daktaras, docentas, Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas.

Marija **Purvinienė** – architektė, Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatė.

Julijona Laimutė **Rimkienė (Venslovaitė)** – psichologė, pedagogė.

Airina **Salytė** – mokslininkė, lektorė.

Lijana **Sinušienė (Simonaitytė)** – agronomė, lektorė, visuomenininkė.

Karolis **Šežikas** – gamtininkas, aplinkosaugos specialistas.

Linas **Tamulynas** – archeologas, lektorius.

Loreta **Urbutė** – Sendvario seniūnė.

Jolanta **Venskutė** – žurnalistė.

Daiva **Verkulevičiūtė-Kriukienė** – mokslininkė, fizinių mokslų daktarė, docentė.

Sabina **Vinciūnienė** – istorikė, muziejininkė.

Sigitas **Žilionis** – inžinierius, radijo istorikas.